

ČESKOSLOVENSKÁ AKADEMIE VĚD
Sekce jazyka a literatury

HISTORICKÁ MLUVNICE LATINSKÉHO JAZYKA

Svazek druhý

ČESKOSLOVENSKÁ AKADEMIE VĚD

Vědecký redaktor akademik Antonín Salač
Recenzoval doc. Dr. Ladislav Varel

FRANTIŠEK NOVOTNÝ

HISTORICKÁ MLUVNICE LATINSKÉHO JAZYKA

Svazek druhý

SKLADBA – NAUKA O SLOHU – PŘEHLED DĚJIN LATINSKÉHO
JAZYKA

PRAHA 1955

NAKLADATELSTVÍ ČESKOSLOVENSKÉ AKADEMIE VĚD

O B S A H

(Číslo v závorkách znamenají paragrafy.)

S K L A D B A

Úvod (442—443)	13
Význam druhů slov (444—557)	14
Podstatná a přídavná jména (446—462)	16
Zpodstatňování adjektiv (448—449)	17
Substantiva v platnosti adjektiv (450—452)	18
Stupňování adjektiv (453—462)	19
Zájmena (463—510)	22
Zájmena osobní a přivlastňovací (464—466)	23
Zájmena zvratná (467—471)	24
Vyjadřování vzájemnosti (472—476)	26
Zájmena <i>hic, iste, ille</i> (477—484)	28
Zájmeno <i>is</i> (485)	30
Zájmeno <i>idem</i> (486)	31
Zájmeno <i>ipse</i> (487—489)	31
Přechod zájmen <i>ille</i> a <i>ipse</i> do funkce členu (490—493)	32
Zájmena tázací (494)	35
Zájmena neurčitá (495—502)	35
Zájmena vztažná (503—504)	38
Zájmenná adjektiva (505—510)	39
Číslovky (511—516)	41
Vývoj číslovky <i>unus</i> v neurčitý člen (514—516)	42
Příslovce, předložky, spojky a zápornky (517—552)	43
Příslovce (517—520)	43
Změna adverbii v praeverbia (521—525)	45
Vývoj adverbii v předložky (526—546)	47
Vývoj adverbii ve spojky (547)	56
Zápornky (548—552)	57
Citoslovce (553—555)	58
Slovesa (556—557)	60
Význam tvarů slov (558—789)	61
Kategorie nominální (558—716)	61
Gramatický rod (558—561)	61
Změny rodu (562)	63
Gramatické číslo (563—575)	64
Pády (576—716)	68
Nominativ (581—588)	70
Vokativ (589—595)	73

Akusativ (596—625)	75
Akusativ předmětný (597—599)	75
Slovesa přechodná a nepřechodná (600—608)	76
Akusativ obsahu (609)	78
Akusativ adverbialní (610—611)	79
Dvoji akusativ (612—613)	80
Akusativ vztahu (614—620)	81
Akusativ rozsahu (621—623)	85
Akusativ směru (624—625)	86
Genitiv (626—658)	86
Genitiv přivlastňovací (627—632)	87
Genitiv vlastnosti (633—637)	91
Genitiv typu <i>lucri facere aliquid</i> (638)	92
Genitiv příčiny, účelu a účinku (639—641)	93
Genitiv hodnoty (642)	94
Genitiv vysvětlovací a genitiv identický (643—646)	95
Genitiv vztahu (647)	96
Genitiv partitivní (648—653)	97
Genitiv u sloves (654—657)	100
Genitiv zvolací (658)	102
Dativ (659—671)	102
Dativ prospěchu a neprospěchu (660)	102
Dativ účelový (661)	103
Dativ zásahu (662)	103
Dativ sdílnosti (663)	105
Dativ zřetelový (664)	105
Dativ původce (665)	105
Těsnější vazby dativu se slovesy (666—668)	106
Dativ směru (669)	106
Přivlastňovací dativ adnominální (670)	107
Vazby dativu doplňkového (671)	108
Ablativ (672—697)	108
Ablativ směru (673)	108
Ablativ původu (674)	109
Ablativ u sloves vzdalování (675)	109
Ablativ u adjektiv odluky (676)	110
Ablativ srovnávací (677—681)	110
Ablativ místní (682—684)	112
Ablativ časový (685)	113
Ablativ průvodový (686)	114
Ablativ společenství (687—689)	114
Ablativ vlastnosti (690)	115
Ablativ nástroje a prostředku (691—695)	115
Ablativ ceny (696)	117
Ablativ míry (697)	117

Lokál (698—699)	118
Pády předložkové (700—716)	118
Předložkový pád místo akusativu (701)	118
Předložkový pád místo genitivu (702—707)	119
Předložkový pád místo dativu (708—709)	120
Předložkový pád místo ablativu (710—716)	121
Kategorie slovesné (717—789)	123
Gramatické číslo (717)	123
Gramatická osoba (718)	124
Slovesný rod (719—727)	124
Verba deponentia (720)	124
Vyjadřování vzratné činnosti (721—722)	125
Semideponentia (723)	126
Passivum (724—727)	127
Slovesné vidy (728—732)	129
Slovesné časy (733—752)	131
Praesens (734—737)	132
Imperfektum (738—739)	134
Futurum (740—743)	134
Perfektum (744—746)	136
Plusquamperfektum (747—749)	137
Futurum II. (750—752)	139
Slovesné způsoby (753—789)	140
Indikativ (753—758)	140
Konjunktiv (759—765)	141
Imperativ (766)	144
Infinitiv (767—777)	144
Infinitiv podmětem a předmětem (768—772)	145
Infinitivy samostatné (773—774)	147
Akusativ s infinitivem (775)	148
Nominativ s infinitivem (776—777)	149
Supinum (778)	149
Participium (779—785)	150
Časové vztahy participií (779)	150
Opisné vazby participiální (780—782)	150
Ablativ absolutní a jiné podobné vazby (783—785)	152
Gerundivum a gerundium (786—789)	153
Nauka o větě (790—901)	155
Členy věty jednoduché (790—812)	155
Podmět a přísudek (790—794)	155
Věty jmenné (795—799)	157
Věty eliptické (800)	158
Doplněk (801—804)	159
Přívlastek a přístavek (805—812)	160

Věta jednočlenná (813—817)	163
Syntaktické spojování slov (818—847)	164
Slovosled (819—823)	165
Syntaktická vazba (824)	167
Obdoba (825)	167
Kontaminace (826)	167
Elipsa (827)	168
Anakolut (828—830)	168
Gramatická shoda (831—832)	169
Atrakce (833—838)	170
Vazba podle smyslu (839—847)	171
Druhy vět jednoduchých (848—851)	174
Věty tázací (848—851)	174
Souvěti (852—901)	175
Souvěti souřadné a souvěti podřadné (852—856)	175
Souvěti souřadné (857—858)	177
Souvěti podřadné (859—902)	178
Rozdělení vět vedlejších (859)	178
Slovesné způsoby ve vedlejších větách (860)	178
Souslednost časů (861)	179
Nepřímé otázky (862)	180
Věty důvodové (863)	180
Věty účelové a snahové (864—865)	181
Věty účinkové, způsobovací a určovací (866—868)	181
Věty časové (869—874)	182
Věty podmínkové (875—887)	185
Věty přirovnávací (888—892)	189
K podřadícím spojkám (893—896)	190
Věty vztažné (897—900)	192
K nepřímé řeči (901—902)	195

NAUKA O SLOHU.

Úvod (903—908)	197
STILISTIKA THEORETICKÁ (909—959)	201
Úvodní poznámky (909)	201
Slova a spojeniny slov (910—950)	202
Stránka zvuková (910—941)	202
Rozsah a zvučnost slov (910—917)	202
Kakofonie (918)	207
Hiát (919)	208
Aliterace (920)	209
Homoioteleuton (921—922)	210

Rým (923—926)	212
Adnominatio (927—928)	215
Výraznost suffixů, praefixů a koncovek (929)	217
Prízvuk a kvantita slabik (930—933)	218
Zkoumání rytmičnosti prózy (934—940).	221
Cursus (941)..	225
Stránka významová (942—950)	225
Slova souznačná; výraznost a tlumivost (942—945).	225
Přenášení výrazů (946—947)	228
Výraznost vazeb (948—950)	229
Stilistická funkce větné stavby (951—959)	231
Absolutní délka členů řeči (951)	231
Poměrnost délky a stavby kól a kommat (952—953)	232
Střídání různě dlouhých členů řeči (954—955)	233
Obsahová závažnost členů řeči (956)	235
Sevřenost (conclusio) věty (957)	236
Hyperbaton (958)	237
Plnost a stručnost výrazu (959)	237
STILISTIKA PRAKTICKÁ (960—1038)	238
Rozdíly slohů (960—961)	238
Klasická latina (962—964)	239
Doba poklasická (965)	242
Vlastnosti klasického slohu ciceronského (966—970)	243
Odchyšky od čistoty klasického slohu (971—999)	246
Archaismy (972—977)	246
Neologismy (978—982)	250
Vulgarismy (983—989)	254
Peregrinitas (990)	258
Graecismy (991—995)	259
Barbarismy a soloecismy (996—997)	263
Poetismy (998—999)	265
Zvláštnosti klasického slohu latinského s hlediska	
 češtiny (1000—1038)	266
Užívání druhů slov (1001—1034).	267
Substantiva (1001—1008)	267
Zastupování jednoduchých substantiv (1009—1012)	270
Adjektiva (1013—1019)	273
Zájmena (1020—1021)	276
Adverbia (1022—1026)	277
Slovesa (1027—1029)	281
Předložky (1030—1034).	283
Volba slov (1035)	285
Stavba vět (1036—1037)	286
Rytmiická stránka klasické prózy (1038).	288

PŘEHLED DĚJIN LATINSKÉHO JAZYKA

Úvod (1039)	291
Prehistorie latiny (1040)	291
Latina ve své době protohistorické (1041—1047)	292
Latina v období literárním (1048—1061)	295
Doba archaická (1049—1053)	296
Doba klasická (1054—1056)	300
Doba stříbrná (1057—1058)	302
Doba železná (1059—1061)	302
Vulgární latina (1062—1070)	303
Vznik jazyků románských (1071—1072)	308
Nejstarší vlivy latiny v jazycích nerománských (1073)	309
Latina v středním a novém věku (1074—1086).	310
Abecední seznam věcí	317
Abecední seznam slov	327

PŘEDMLUVA

Tato kniha je druhý svazek mé historické mluvnice jazyka latinského, jejíž první svazek, obsahující hláskosloví a nauku o slově, byl vydán Jednotou českých filologů v Praze r. 1946 s názvem „Latinská mluvnice pro střední školy, díl třetí „Doplňky““; byl to krycí název vědecké učebnice, dané do tisku za německé okupace. Ve skutečnosti nebyly ovšem tyto „Doplňky“ určeny pro žáky tehdejších středních škol, nýbrž pro universitní studium a pro učitele latiny.

Základní myšlenka „Doplňků“ byla prohloubit a rozšířit poznatky, vložené v elementární mluvnici, metodou historickou a srovnávací. Tato myšlenka je podržena, pokud jde o skladbu, i v této knize; elementární poznatky se zde neuvádějí, nýbrž předpokládají. Z uvedeného důvodu není ani v tomto druhém svazku mluvnická látka podána úplně a soustavně, nýbrž podobně, jako tomu je v prvním svazku, tvoří její výklady celek jen ve spojení s mluvnici elementární a jsou určeny pro vyšší stupeň studia latinské mluvnice. Přitom předpokládáme, že čtenáři nabyli soustavného poučení o theorii skladby a mluvnice vůbec při učení mluvnici českého jazyka a studiem základů jazykovědy.

Kdekoli je třeba, odkazujeme na výklad elementárních poznatků podaný v Latinské mluvnici pro střední školy, jejíž první díl napsali O. Jiráni a B. Ryba (Praha 1933, dotisk 1949) a druhý díl (skladbu) F. Novotný (Praha 1938); přitom znamená zkratka na př. I 7 odkaz k § 7 prvního dílu, II 94 odkaz k § 94 dílu druhého.

Číslování paragrafů v této knize je pokračováním číslování prvního svazku „Doplňků“ a rejstříky na jejím konci přidané obsahují látku obou svazků. Pro zachování jednotnosti užívá se i v tomto druhém svazku zkratky D (= Doplňky) v odkazech na paragrafy svazku prvního i druhého; na př. zkratka D 548 znamená § 548 této „Historické mluvnice“.

Latinská skladba v této knize obsažená je přehlednutý a místy opravený a doplněný text mé *Latinské skladby*, kterou vydalo r. 1953 Státní pedagogické nakladatelství ve sbírce *Učební texty vysokých škol*.

F. N.

SKLADBA

ÚVOD

Pojem „skladba“ není posud pevně ustálen.

442

U řeckých gramatiků znamená slovo *σύνταξις* tu část mluvnice, která jedná o seřadování (*συντάττειν*) slov a tím se liší od hláskosloví a tvarosloví. Ten termín se vyskytuje s tímto významem po prvé u Apollonia Dyskola (II. stol. n. l.); Priscianus jej překládá slovem *constructio*.

Soustavné knihy o skladbě mají látku vybranou a uspořádanou různými způsoby. Starší skladby se obvykle dělily na dva díly, na nauku o větě, o jejím složení a o jejích druzích (větosloví), a na nauku o větné úkonnosti slovních druhů a tvarů, o jejich shodě a vazbách. Tak pojímá a dělí skladbu i Jan Gebauer ve své *Historické mluvnici jazyka českého*; podobně definuje skladbu František Trávníček ve své *Mluvnici spisovné češtiny*, část II, str. 5: „Skladba je nauka o větě neboli větosloví a o významu slovních druhů a tvarů neboli významosloví.“ Toto starší pojetí a uspořádání skladby zachoval i J. B. Hofmann v novém zpracování latinské syntaxe Schmalzovy a dělí celou látku na čtyři oddíly: nominální kategorie, sloveso, jednoduchou větu, souvětí.

O nové vymezení pojmu skladby se pokusil John Ries v podnětné monografii *Was ist Syntax?* (1894, 2. vyd. s opravami a doplňky 1927). Ponechal skladbě jen vlastní skládání slov, část syntetickou, kdežto výklad o významu a funkci slovních druhů a tvarů přikázal nauce o slově. Skladba je podle něho nauka o spojeninách slov a dělí se na část jednající o tvarech spojenin slov a na část o významu spojenin slov. Riesovo pojetí skladby bylo namnoze uznáno za theoreticky přesnější, než bylo pojetí dosavadní, a bylo uplatňováno i v praxi, zejména v srovnávací mluvnici Brugmannově. Ale při jeho praktickém provádění se narazilo na obtíže. Je sice pravda, že někdy není možno vykládat o tvarech bez zmínky o jejich užívání, ale na druhé straně je sotva možno oddělit nauku o úkonnosti tvarů, na př. v latinské mluvnici nauku o funkci konjunktivu, od nauky o větě.

Latinskou skladbu nově uspořádal A. C. Juret v knize *Système de la syntaxe latine* (Paříž 1926, 2. vyd. 1933). Rozeznává v řeči dvě základní složky, výpověď (affirmation) a určení výpovědi (détermination); podle toho jsou mu předmětem skladby 1. vyjadřování výpovědi, 2. vyjadřování určovacích vztahů slovy, 3. vyjadřování těch vztahů větami. Ale v praxi se mu někdy nedaří zachovávat osnovu stanovených syntaktických typů a zabíhá do starší metody, vykládající význam slovních druhů a tvarů.

Z důvodů věcných i didaktických zdá se výhodnějším podržeti starší pojetí skladby. Proto, i když uznáváme oprávněnost jiného pojmání,

jednáme v této latinské skladbě též o užívání slovních druhů a tvarů, také již proto, aby výklad postupoval ve shodě s uspořádáním skladby v mluvnicki elementární.

V analytickém oddílu skladby se tedy vychází od gramatických kategorií a výklad ukazuje, v jakém významu a v jakých funkcích se jich užívá. Byl by možný i postup opačný, vycházet od kategorií pojmových a vykládat, kterých prostředků užívá jazyk k jejich vyjádření, na př. k vyjádření odluky, vzájemnosti, minulého děje, zákazu a pod.; i když se tohoto postupu při svém pojetí skladby v zásadě vzdáváme, užijeme ho při jednotlivých příležitostech, kde se to ukáže výhodným (tak na př. D 472—476, 742, 793).

- 443 Velkým nedostatkem při zkoumání syntaxe latiny — jazyka, který nyní již nikomu není jazykem mateřským — je to, že víme málo určitého o těch živlech latinského jazyka, které nelze písmem zaznamenat a které jsou přece pravou duší řeči, jako je větný pŕizvuk, rytmus, tempo, modulace, pausy. Tu je namnoze třeba užívat poznatků z řeči živých, zejména z jazyka mateřského. Srovnávání s jazykem mateřským je i jinak velmi důležité, ale jest při něm hleděti, aby se to, co je v latině od něho odchýlné, nepokládalo za nějakou nepravidelnost; někdy může být překlad i překážkou správného syntaktického chápání originálu.

VÝZNAM DRUHŮ SLOV

- 444 Rozeznávání druhů slov, uvedené I 23, bylo stanoveno již v klasickém starověku. Prvním jeho začátkem je dvojice *ὄνομα* a *ῥῆμα*, kterou zná Platon, přijav ji asi z nauky sofistů; *ὄνομα* je 'jméno' označující něco podstatného, *ῥῆμα* je obecně 'výrok', ale jak vychází z výměrů a příkladů uvedených v dialogu *Sofistovi* 262 A n., myslí Platon tím názvem výrok slovesný, 'sloveso'; pojmenování složek logického soudu se stalo pojmenováním druhů slov: tak vznikla dvojice 'jméno' a 'sloveso'. Složitější je dělení částí řeči (*μέρη τῆς λέξεως*) u Aristotela *Poiet.* 20, 1456 b 20: *στοιχεῖον, συλλαβή, σύνδεσμος, ἄρθρον, ὄνομα, ῥῆμα, πῶσις, λόγος*; z toho jsou druhy slov v našem smyslu *σύνδεσμος*, kterýmž slovem nazývá Aristoteles asi netoliko spojky, nýbrž snad i předložky a některé částice, dále *ἄρθρον*, což je také jistý druh částic, a *ὄνομα* a *ῥῆμα*. Rozdíl mezi *ὄνομα* a *ῥῆμα* vyjadřuje Aristoteles ib. 1457 a 10 slovy: „Jméno je výraz složený, mající samostatný význam, bez označování času; žádná jeho část nemá samostatný význam, jako na př. ve slově *Theodoros* část *doros* neznamená nic. Sloveso je výraz složený, mající samostatný význam, s označováním času; žádná jeho část sama o sobě nemá samostatný význam právě tak jako u jmen. Kdežto slovo *člověk* nebo *bílý* neoznačuje čas, slovo *jde* nebo *přišel* označuje zároveň čas, a to jedno čas přítomný, toto čas minulý“.

Další rozlišení druhů slov provedli stoikové, kteří vůbec mnoho přemýšleli o řeči v souvislosti s logikou. Podle Diogena Laertia 7,57 rozeznával

Diogenes (Babylonský) a Chrysippos pět částí řeči (*μέρη τοῦ λόγου*): *ὄνομα*, *προσηγορία*, *ῥῆμα*, *σύνδεσμος*, *ἄρθρον*; k tomu prý přidává Antipatros šestou, zvanou *μεσότης*. Rozlišením *ὄνομα* a *προσηγορία* se nerozeznává jméno podstatné od přídavného, nýbrž *προσηγορία* znamená podle Dio-gena jméno obecné, na př. *ἄνθρωπος*, *ἵππος*, kdežto *ὄνομα* jméno vlastní, na př. *Διογένης*, *Σωκράτης*; slovo *ἄρθρον* tu má již význam 'člen'; co je *μεσότης*, se tu nepraví, snad příslovce.

Osm druhů slov rozeznává Dionysios Thrax (II. stol. př. n. l.), žák Aristarcha ze Samothraky, ve své proslulé mluvnici *Τέχνη γραμματική*, jejímž vlivem nabylo toto rozdělení trvalé platnosti. Hledisko Aristarchovo a Dionysiovo bylo již více mluvnické než filosofické. Podle gramatiky Dionysiovy jsou tyto druhy slov: *ὄνομα* 'jméno', *ῥῆμα* 'sloveso', *μετοχή* 'příčestí', *ἄρθρον* 'člen' a 'zájmeno vztažné', *ἀντωνυμία* 'zájmeno', *πρόθεσις* 'předložka', *ἐπιρρημα* 'příslovce', *σύνδεσμος* spojka. Pojem *μετοχή* definuje Dionysios: „slovo mající účast ve vlastnosti sloves i jmen“; překlad tohoto termínu je lat. *participium* a podle tohoto čes. *přítčestí*.

Toto rozdělení přijali i Římané, ale vynechali *ἄρθρον* a přidali cito-slovce, *interiectio*. Předpokládá je Quintilian *Inst.* 1, 4, 18—21 s poznámkou, že o počtu 'částí řeči' (*partes orationis*) není shody; latinské termíny, které uvádí Quintilian, jsou: *nomen*, *verbum*, *participium*, (*articulus*), *pronomen*, *praepositio*, *adverbium*, *coniunctio* (Quint. však pokládá za výstižnější překlad řeckého *σύνδεσμος* slovo *conivctio*), k tomu *interiectio*. 'Přídavné jméno', *ὄνομα ἐπιθετον*, *nomen adiectivum*, nebylo ve starověku rozlišováno od jména podstatného, nýbrž bylo pokládáno za jméno přidávané k jinému jménu pro určení pojmového obsahu; v mluvnické theorii nebylo samostatným druhem právě tak jako číslovka, *nomen numerale*.

Toto starověké rozdělení druhů slov drží se i se svými termíny v mluvnicích až dosud, ačkoli namnoze nevyhovuje. Jeho první původci, filosofové, podřizovali řeč kategoriím metafysickým a logickým, jejich pokračovatelé, gramatikové, přihlíželi větší měrou k stránce mluvnické; tím se stalo, že tu není jednotného kriteriia a třídí se jednak podle oněch filosofických kategorií, jednak podle funkce slov ve větě, jednak podle jejich tvaru; následek toho je, že skupiny takto vzniklé se namnoze prostupují. Ani druhy 'jméno' a 'sloveso' neobstojí, myslíme-li při jméně na substantci a při slovese na děj; na př. slova *φθορά* nebo *adventus* jsou substantiva jen útvarem, ale obsahem znamenají děj; gerundium, na př. *venando*, je sloveso, ale *venatu* je slovesné substantivum; *perfectus* je sloveso i adjektivum; *tepídus* je skoro totéž co *tepens*; *frugi* je vlastně substantivum, ale užívá se ho adjektivně; *circum* je substantivum, adverbium a předložka; číslovka *milia* (*hominum*) je zrovna tak substantivum jako *multitudo* (*hominum*), *primus* je adjektivum jako *summus*, ve výraze *sex homines* je *sex* adjektivním určením jako *boni homines* a *illi homines*. Ono prostupování se projevuje tehdy, když je potřeba uznávat druhy smíšené, jako jsou slovesná substantiva, slovesná adjektiva, substantivní a adjektivní zájmena, číselná příslovce a p. Tyto smíšené druhy nejsou vedle čistých

druhů nic abnormálního; jenom dokazují, že ty čisté druhy samy nejsou stanoveny s náležitým zřením ke skutečné řeči. Z toho důvodu se v nové době dělají pokusy nahradit ono tradiční třídění tříděním novým; ale z nich se dosud žádné dostatečně neosvědčilo v praktickém užívání.

PODSTATNÁ A PŘÍDAVNÁ JMÉNA

446 Přídavná jména se liší od podstatných jmen svou rozšířenou schopností vyjadřovati různé gramatické rody (*motio*, 'přechylování'), jež je u podstatných jmen omezena jen na některá slova, svou schopností 'stupňování' (*comparatio*) a kromě toho tím, že se od nich tvoří adverbia.

Co do významu je substantivum konkrétnější, stálejší, samostatnější, adjektivum abstraktnější, pohyblivější a méně samostatné. Proto se užívá substantivních vazeb, i kde by bylo možno označit vlastnost adjektivem, kde se však klade na vlastnost zvláštní důraz. Na př. Cic. *De or.* 1, 14 *diuturnitas pacis otium confirmavit* ('dlouhé trvání míru' = 'dlouhý mír'); *Nat. d.* 2, 122 (*animalia*) *cibum partim oris hiatu et dentibus ipsis capessunt, partim unguium tenacitate arripiunt, partim aduncitate rostrorum*, což je řečeno výrazněji, než by bylo *unguibus tenacibus... aduncis rostris*; *De or.* 3, 42 *L. Cotta gaudere mihi videtur gravitate linguae* ('těžkopádná výslovnost'); *Nat. d.* 2, 98 *saxorum asperitates, impendentium montium altitudines immensitatesque camporum*; *Phil.* 10, 16 *horum alter nondum ex longinquitate gravissimi morbi recreatus*; *Caes. B. c.* 1, 64, 4 (*Caesar*) *timebat tantae magnitudini fluminis exercitum obicere*. Časté jsou takové vazby v pozdější latině, ve slohu hledané výrazném a strojeném, na př. u *Apuleia*; sem patří i tak zv. gen. *inhaerentiae* (D 646). U básníků a v pozdější latině se takto užívá i zpodstatnělých neuter adjektiv, na př. *Verg. G.* 1, 478 *sub obscurum noctis*; *Aen.* 1, 422 *strata viarum*; *ib.* 2, 332 *angusta viarum* (srov. *Tac. Hist.* 4, 35); *Hor. C.* 2, 1, 23 *cuncta terrarum*; *Tac. Ann.* 1, 50 *obstantia silvarum* (= *obstantes silvae*); *Apul. Met.* 4, 28 *profundum pelagi*; *ib.* 5, 18 *profundum calamitatis*. Jen u básníků se vyskytuje v takových vazbách i genitiv osob; na př. *Lucr.* 1, 86 *ductores Danaum delecti, prima virorum* (srov. τὰ πρῶτα, na př. *Her.* 9,77 *Λάμπων ὁ Πύθωω, Αἰγυπητέων τὰ πρῶτα*, *Eur. Med.* 917 *οἶμαι γὰρ ὑμᾶς τῆσδε γῆς Κορινθίας τὰ πρῶτ' ἔσσεσθαι*); *Ov. Am.* 1, 9, 37 *summa ducum Atrides*; *Stat. Silv.* 3, 3, 197 *tibi cuncta tuorum parebunt*; *ib.* 5, 1, 79 *qui cuncta suorum novit*. O genitivu v těchto vazbách D 650

447 V lidové mluvě hovorové se vyskytují i takové vazby jako *Plaut. Mil.* 1434 n. *scelus viri Palaestrio, is me in hanc inlexit fraudem* (výrazněji než *scelestus vir*); *Poen.* 273 *monstrum mulieris*; *Men.* 489 *flagitium hominis*; *Cic. Epist.* 5, 8, 2 *pestes hominum*. Metonymicky se užívá i samého *scelus* o osobách na označení jejich vlastnosti = 'zločinec', 'zlosyn'; na př. *Plaut. Bacch.* 1095, *Persa* 743; *Bacch.* 1176 stojí proti sobě osloveni *scelus* 'darebo' a *mea pietas* 'má láska'.

Substantivováním se zdůrazňují vlastnosti osob zvláště také v oslovování, na př. Hor. *Epist.* 2, 1, 258 o Augustovi: *neque parvum carmen maiestas recipit tua* (podle *maiestas populi Romani*); Phaedr. 2, 5, 23 o Tiberiovi: *tum sic iocata est tanti maiestas ducis*; Plin. *Epist.* 10, 1 o Traianovi: *tua quidem pietas, imperator sanctissime, optaverat* (‘tvá synovská láska’), tamtéž 10, 59 *Flavius Archippus per salutem tuam aeternitatemque petit a me*. Naopak může být takové substantivování i u výrazů vlastní skromnosti; na př. Val. Max. 1 praef. *mea parvitas eo iustius ad favorem tuum decucurrerit*. Ze zosobňování vlastností, jež se projevuje v uctivých výrazech, vznikly titulatury jako *maiestas* (*divinitas, aeternitas, sanctitas*) *tua*; na př. Symm. *Epist.* 10, 34 *quid igitur aeternitas vestra decernat, devotus opperor*.

Přídavné jméno utvořené od substantiva a mající funkci souřadného přívlastku, na př. *erilis filius*, je velmi starý a v latině stále živý výraz rozmanitých vztahů mezi substantivy, viz D 805 a o přívlastňovacím vztahu též D 629.

Zpodstatňování adjektiv.

Zpodstatňování adjektiv (II 2) má namnoze původ v mluvě jednotlivých 448 stavů a společenských skupin; to platí zejména o těch případech, kdy se vynechává substantivum vyjadřující představu v jisté společnosti běžnou. Tak na př. adj. *Africus* nabylo významu ‘africký vitr’ v mluvě plavců, *Corinthia* ‘korintské nádoby’ v obchodě, *hiberna* ‘zimní tábor’ ve vojenství; podobně *dominica* ‘den Páně’, ‘neděle’, v mluvě křesťanů, *matutinum* ‘ranní modlitba’ (scil. *officium*) v mluvě kněží a mnichů. Celkem je substantivování adjektiv hojnější v latině pozdější než v klasické. Ve vulg. latině se ujala zpodstatnělá adjektiva *vernum, aestivum, hibernum* (scil. *tempus*) místo subst. *ver, aestas, hiems*; svědčí o tom jak doklady v pozdní literatuře, tak řeči románské, srov. it. *inverno*, franc. *hiver* z lat. *hibernum*.

V užívání zpodstatnělých participií (II 5) jsou mezi spisovateli rozdíly 449 podle toho, o který typ participia jde a o který pád. Tak zejména se v klas. latině zřídka vyskytuje substantivované part. praes. i perf. v nom sg. mask., častěji v latině poklas., na př. Sen. *De ira* 1, 4, 1 *quo (distet) ebrius ab ebrioso et timens a timido*. V jiných pádech sg. a v pl. jsou tato part. v subst. platnosti běžná i v latině klas., ač ne stejnou měrou; na př. Cic. *S. Rosc.* 72 *quid tam est commune quam spiritus vivis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus eiectis?*; ale *Tusc.* 3, 19 proti *sapientis animus* klade Cicero *iratus animus*, nikoli *irati animus*. Plurálem mask. part. perf. označuje Cicero zpravidla jistou třídu lidí, na př. *docti* ‘vzdělanci’, ale latina poklasická i osoby účastněné v jednotlivém ději, na př. Tac. *Ann.* 2, 69 *missi a Pisone incusabantur*, jako již Caes. *B. c.* 1, 18, 6 *missi a Pompeio revertuntur*, Sall. *Iug.* 51, 5 (*Iugurtha*) *ipse cum delectis temptare omnia*. Substanti-

vování part. fut. je častější teprve v latině poklas., na př. Quint. *Inst.* 1, 4, 17 *non enim doceo, sed admoneo docturos*. Substantivovaného neutra part. perf. pass. se užívá i s předložkou; na př. Cic. *Off.* 1, 33 *nihil habeo praeter auditum 'kromě toho, že jsem slyšel'*; Liv. 26, 20, 10 *ut arcis praesidium etiam sine invento... ex ante praeparato sustentari posset, bez dovozu... z dříve připravených zásob'*; týž 29, 10, 4 *propter crebrius eo anno de caelo lapidatum*.

Substantiva v platnosti adjektiv.

- 450 Ze substantiv, kterých se užívá v přívlastkové platnosti na způsob adjektiv (II 7),¹⁾ je význačné zejména slovo *uber*, původně nepochybně subst. 'výmě', srov. *οὐθα*, skr. *udhar*. Toto subst. se asi připojovalo s přeneseným významem (původně pro srovnání) k jinému subst., na př. *ager*, jakožto přívlastek nebo doplněk: *ager uber* 'pole (jako) výmě', 'pole (je) výmě'; v tomto spojení se pak cítilo jako označení vlastnosti a nabylo významu 'úrodný', stalo se gramaticky adjektivem, jako je na př. Cat. 46,5 *Nicaeae ager uber aestuosae*. Ale vedle toho v jiných spojeních zůstalo substantivem; u Homéra zůstává *οὐθα* i v přeneseném významu substantivem: *Il.* 9, 141 (= 283) *ἄροφος οὐθα* *ἀρούρης* 'výmě půdy' = 'úrodnost půdy', 'úrodná půda'; právě tak v latině: Verg. *Aen.* 7, 262 *divitis uber agri*; 1, 531 (= 3, 164) *terra potens ubere glabrae*; v jiném spojení *Georg.* 2, 185 *fertilis ubere campus*; *Aen.* 3, 95 (*tellus*) *vos ubere laeto accipiet*; samo *uber* ve významu 'půda' *Georg.* 2, 234 *rarum pecorique et vitibus almis aptius uber*; ib. 275 *in denso non segnior ubere Bacchus* 'na půdě hustě osázené'. Můžeme tedy říci, že se v latině slovo *uber* rozštěpilo na subst. a adj.

Podobně by bylo třeba vyložit vývoj adjektivního významu u slova *vetus*, kdyby se mohla uznávat jeho příbuznost s řec. subst. *ἔτος* 'rok'; ale ta ze sémantických důvodů není podobna pravdě.

Také slovo *potis* je původně subst. s významem 'pán', srov. *πίσις* 'manžel', skr. *patiḥ* 'pán', 'manžel'. V latině se ho užívá jen v doplňku a tu nabylo významu 'mohoucí' a utvořeno k němu i neutr. *pote*, a to ve větách nominálních; mask. na př. Enn. *Ann.* 174 V. *quis potis ingentes oras evolvere belli*; neutr. ve rčeních *quantum pote*, *quid pote*, i ve větách se sponou *est, sunt*, na př. Verg. *Aen.* 11, 148 *at non Euandrum potis est vis ulla tenere*; tak vzniklo sloveso *possum* (D 370).

- 451 Zcela se stala adjektivy, i s rodovým přechylováním, substantiva určená přívlastkem, typu *magnus animus* > *magnanimus*, srv. *grandaevus, anguipes*. Jsou to tak zv. popisná substantiva, to jest taková, která vytýkají jistou složku celku a tuto složku svým doplňkovým přívlastkem určují

¹⁾ Roztřídění a množství příkladů tohoto jevu podává O. Jiráni, *Skladba jazyka latinského* (Praha 1915) str. 131 n.

(D 173). Ve větě na př. *Lucr. 5, 399 n. pater omnipolens magnanimum Phaethonta fulminis ictu deturbavit equis in terram* je *magnanimum* adjektivní přívlastek k *Phaethonta*; složené adj. *magnanimum* vzniklo adjektivováním popisného subst. *magnus animus*, vytykájícího původně jistý znak základní představy, na př. *vir*; ve spojení **vir magnus animus* je *magnus animus* podle pozdějšího syntaktického chápání nominální věta 'muž, (jeho) duch (je) veliký' (D 795). Srov. homérské *ἵπποι ἀκύποδες* < *ἵπποι, πόδες ἀκεῖς* 'koně, (jejich) nohy (jsou) rychle', *δοδοδάκτυλος Ἥως* < *Ἥως, δάκτυλοι ῥόδα* 'Eos, (její) prsty (jsou jako) růže'; Solon: *Κύπρις ἰοστέφανος* < *Κύπρις, στέφανος Ἴων* *Kypris, (její) věnec (je z) fial*; v popisu osoby na papyru *Pap. Petr. 3, 10* čteme: *εὐμεγέθης, μελάγχρωος, σπανοπύγων, οὐλή μετώπῳ μέσῳ*, kde jen u čtvrtého znaku je užito popisného subst. v prvotní podobě, kdežto tři první jsou vyjádřeny adjektivy, jejichž předpoklady jsou výrazy *μέγεθος ἔϋ, χρώος μέλας, πύγων σπανός*. Zrovna tak v češtině vzniklo na př. adj. *černovlasý* z výrazu *černý vlas*, původního to způsobu popisu. Prvotní způsob popisu je na př. *Verg. Aen. 11, 338 n. Drances largus opum et lingua melior, sed frigida bello dextera* 'Drances... pravice malátná k boji'; *ib. 3, 590 nn. cum subito e silvis... ignoti nova forma viri... procedit supplexque manus ad litora tendit. Respicimus: dira inluvies immissaque barba, consertum tegumen spinis, at cetera Graius*. Srov. ještě čes. *hoj, já mladá divčina, srdce nezadané* (Erben); v ruské pohádce *a v izbuške, na peči, na devjatom kirpiče, ležit baba-jaga, kostjanaja noga, guby na grjadke, nos v potolok vros*.

Básníci někdy užívají vlastních jmen v platnosti adjektivní; na př. 452 *Verg. Aen. 6, 876 Romula... tellus (= římská)*; *Hor. C. 4, 5, 1 Romulae... gentis*; *C. saec. 47 Romulae genti*; *Prop. 3, 11, 52 Romula vincla*; *5, 4, 26 Romula... hasta* ('Romulův'); *2, 1, 76 esseda... Britannia*; *2, 16, 3 saxo Cerauno*. V próze se tak užívá jmen gentilních, na př. *gens Iulia*; odtud i na př. *Aug. Mon. Anc. 4, 9 Pompeium theatrum* (místo *Pompeianum*) a podobně *Verg. Aen. 3, 280 Actia... litora* (místo *Actiaca*), *Hor. Epist. 1, 18, 61 Actia pugna*. Jde tu o vlastní jména tvořená suffixy, které jsou společné adjektivům i substantivům, zde *-io, -lo-* a *-no-* (D 145—148), na př. s *Romulus* srov. *jednak regulus, oculus, jednak credulus, tremulus*; touto slovtvornou shodou bylo usnadněno ono přecházení k adjektivům.

Stupňování adjektiv.

Vyjadřování základu přirovnání s užitím příslovce *quam* (II 9) vzniklo 453 asi kontaminací dvou vazeb, srovnávacího výrazu *tam* s pozitivem... *quam* a vazby komparativu s abl. srovnávacím; na př. *nemo est tam felix quam tu: nemo est felicior te* > *nemo est felicior quam tu*. *Plaut. Poen. 825 n.* je *tam* s pozitivem pokračováním komparativů: *neque periurior neque peior alter usquamst gentium quam erus meus, neque tam luteus neque tam caeno oblitus*. V češtině je komparativní typ s užitím spojky 'jako' nyní lidový a hovorový, kdežto pravidlem se stal typ původně negativní, v němž

záporka 'ne (že)' se stala srovnávací spojkou 'než'; na př. věta 'já jsem šťastnější než ty' vznikla z původního souvětí 'já jsem šťastnější, ne(že) ty'.

454 Základ přirovnání se někdy připojuje slučovací spojkou *atque*, a to podle obdoby výrazů rozdílnosti *contrarius* (*alius, proinde*) *atque* (II 322). V starších dokladech se vyskytuje *atque* jenom u kompar. s negací, kdežto u kladných kompar. je doloženo teprve v době císařské. Na př. Plaut. *Merc.* 897 *amicor mihi nullus vivit atque is est*; Ter. *Andr.* 698 *non Appollinis magis verum atque hoc responsumst*; Lucr. 2, 351 *nec minus atque homines*; Cat. 61, 172 *illi non minus ac tibi pectore uritur intimo flamma*; Verg. *Aen.* 3, 561 *haud minus ac iussi faciunt* (srovn. 3, 236 *haud secus ac iussi faciunt* = 'než jim bylo poručeno'); Hor. *Sat.* 1, 1, 46 *non tuus hoc capiet venter plus ac meus*; ib. 1, 5, 5 *altius ac nos praecinctis*.

455 Komparativy označující kvantitu, jako *plus, minor, maior* (II 10), jsou druhy vstaveny do věty volně a nespojují se v pevnou vazbu se slovem, kterého se srovnání týká; na př. Plaut. *Stich.* 160 *illam (famem) in albo gesto plus annos decem*; Ter. *Ad.* 199 *plus quingentos colaphos infregit mihi*; Cic. *Quinct.* 41 *at tecum plus annum vixit*; Liv. 29, 34, 17 *inter eos satis constabat non minus ducentos Carthaginensium equites fuisse*. V takových případech nejde o vynechání *quam*; při jejich vysvětlování jest vycházeti od typu, kde je kompar. jaksi dodatečně, apositivně, připojen do věty syntakticky úplné jako samostatný člen, na př. Cato *Agr.* 49, 1 *binas gemmas, ne amplius, relinquito*; Enn. *Ann.* 501 V. *septingenti sunt, paulo plus aut minus, anni*; později se ten kompar. staví i v čelo věty a ztrácí svou samostatnost. Uvedená věta Ter. *Ad.* 199 by se tedy mohla uvést na typ **quingentos colaphos, plus, infregit mihi*, kde by *plus* mělo opravný smysl 'ba více'.

456 Srovnávací *quam* připojuje srovnávanou představu také k adjektivům a adverbiím, která nejsou formou komparativy, ale mají komparativní smysl, jako *alius, diversus, contrarius* (u nich bývá *quam* teprve v pozdější latině, viz II 322), *supra, contra, ultra, extra, praeter* (spojením vzniká *praeterquam*); také ke slovesům srovnávacího významu, jako *malo, praestat*. Na př. Plaut. *Merc.* 95 *lucrum ingens facio praeterquam mihi meus pater dedit aestimatas merces* ('více než'); Cic. *Or.* 139 *saepe supra feret quam fieri possit*; *Tusc.* 1, 17 *ultra... quo progrediar, quam ut veri similia videam, non habeo*; *De re p.* 1, 10 *negant sapientem suscepturum ullam rei publicae partem, extra quam si eum tempus et necessitas coegerit* ('leda že by ho donutil').

457 Vyšší stupeň vlastnosti nebo i slovesného děje nebývá někdy formálně vyjádřen — adj. je v pozitivu, ne v kompar. — a tu pak má samo srovnávací *quam* smysl *magis quam* nebo *potius quam*; tak vznikají vazby typu *aequum est... quam* 'je spravedlivé spíše ...než', *volo... quam* 'chci raději ...než'. Na př. Plaut. *Bacch.* 618 *inimicos quam amicos aequomst med habere*; Men. 725 n. *non... patiar praeterhac, quin vidua vivam, quam tuos mores perferam* ('nesnesu, abych nežila ...než' = 'raději budu

žit... než'); Nep. 14, 8, 1 *statuit congregi quam cum tantis copiis refugere*; Sall. *Cat.* 9, 5 *in pace... beneficiis quam metu imperium agitabant*; Liv. 3, 40, 2 *oratio fuit precibus quam iurgio similis* (bývá opravenáno v *similior*); Tac. *Germ.* 6 *cedere loco... consilii quam formidinis arbitrantur*; Ann. 1, 58 *pacem quam bellum probabam*; *Hist.* 4, 83 *voluptatum quam religionum adpetens*; často u církevních spisovatelů, namnoze podle řec. originálu, na př. Vulg. Marc. 9, 42 *bonum est tibi debilem introire in vitam quam duas manus habentem ire in gehennam* (καλόν ἐστὶ σε κυλλὸν εἰς τὴν ζωὴν εἰσελθεῖν, ἢ τὰς δύο χεῖρας ἔχοντα ἀπελθεῖν εἰς τὴν γέενναν).

Při srovnávání s jediným předmětem bývá někdy superl. místo kompar. 458 Na př. Ter. *Ad.* 881 *qui sum natu maximus* (srovnává se jeden bratr s druhým); Arnob. *Nat.* 2, 48 *omni vero verissimum est*; Vulg. Paul. *Hebr.* 11, 4 *fide plurimam hostiam Abel quam Cain obtulit Deo* (v orig. kompar: πλείστε πλεονα θυσίαν Ἄβελ παρὰ Κάιν προσήνεγκε τῷ Θεῷ).

Naopak při srovnávání s více předměty bývá někdy místo superlativu kompar.; na př. Vulg. Paul. *I Cor.* 13, 13 *nunc autem manent fides, spes, caritas, tria haec: maior autem horum est caritas* (i řec. μελζων δὲ τούτων ἢ ἀγάπη). Jako ve vulg. řečtině, tak i ve vulg. latině superlativní tvary mizely z užívání; o tom svědčí i jazyky románské, kde se pojem superl. vyjadřuje zpravidla komparativem se členem, na př. franc. *le meilleur, le plus grand*.

Kompar. *senior* ve význ. 'nejstarší' se stal v pozdní lat. titulem; ve středověku se jím označoval lenní pán proti manovi; odtud franc. *seigneur*, it. *signore* z lat. *seniorem*. Podobně vznikl titul představeného kláštera *prior* (odtud 'převor').

Při srovnávání dvou vlastností jednoho předmětu mezi sebou bývají obě 459 adjektiva (nebo adverbia) připodobněním v kompar., častěji v poklas. latině počínajíc Liviem; na př. Varro *L. L.* 10, 75 *haec diligentius quam apertius dicta esse arbitrator*; Cic. *Sest.* 70 *rem talem per alios citius quam per se tardius confici malebat*; Liv. 27, 48, 7 *longior quam latior acies erat*; Tac. *Agr.* 44 *habitus decentior quam sublimior fuit*. Srovn. čes. 'širší než delší', řec. Plat. *Úst.* 3, 409 D σοφώτερος ἢ ἀμαθέστερος. V klas. latině je při takovém srovnávání častější ten způsob, že se vlastnost vyššího stupně vyjadřuje positivem s *magis*, druhá prostým positivem; na př. Cic. *Att.* 10, 1, 4 *Celer tuus disertus magis est quam sapiens*.

Velmi výrazně je vytčen vysoký stupeň vlastnosti, jestliže je komparativ spojen s abl. positivu nebo dokonce superlativu téhož adjektiva; na př. Plaut. *Curc.* 551 *stultior stulto fuisti*; *Amph.* 907 *nisi sis stultior stultissimo*; srov. D 677.

Bez srovnání se vyjadřuje vysoký stupeň vlastnosti kromě superlativního tvaru ('elativus', II 12) také, podobně jako v češtině, tvarem positivu s adverbiiem značícím 'velmi', jako je *valde, admodum, multum, sane, nimis, perquam*, vedle nichž užívá hovorová řeč i různých expresivních 460

synonym, na př. *bene, probe, recte, pulchre, belle, vehementer*, ano i *insanum, execrabiliter* (Apol. *Met.* 2, 2) a pod., srov. čes. 'hrozně', 'děsně', 'báječně', 'šileně' a j. (D 433). Kromě toho se v podobném významu užívá skládání adjektiv se stupňovacími adverbii *per-* a *prae-*, na př. *permagnus, praeclarus*.

- 461 Složeného adv. *perquam* užívá Cicero jako každého zesilovacího adverbia u adjektiv a adverbii, na př. *De or.* 2, 108 *quod mihi quidem perquam puerile videri solet*; ib. 1, 129 *in artificio perquam tenui et levi*; ib. 2, 201 *perquam breviter perstrinxi*. Toto adv. vzniklo splynutím dvojího zesilovacího výrazu, *per-* s adjektivem a zvolací věty s *quam*; tak na př. *hoc perquam magnum est* vzniklo splynutím *hoc permagnum est* a *hoc quam magnum est*. Podobně jest vysvětliti i *sane quam*, na př. Cic. *Leg.* 2, 23 *conclusa quidem est a te permagna lex sane quam brevi*; také *oppido quam*, na př. Liv. 36, 25 *oppido quam breve intervallum videtur*. Srov. čes. 'vždyť jsem byl až jak rád, že jsem se k tomu nedal zlákat'.

- 462 O dvojitém stupňování v typech *magis clarior, proximior* D 257.

Opisné stupňování (I 63), jehož se v lat. užívá jen ze zvláštních důvodů, je pravidlem v jazycích románských. Avšak pro vyjádření komparativu se tam neužívá příslovci odvozených z *magis*, nýbrž z *plus*, na př. franc. *plus dur*, it. *più duro* z lat. *plus durus*. V lat. se vyskytuje *plus* v tomto užívání až do konce II. stol. po Kr. velmi zřídka a někde to ani není prostý opis komparativu, na př. Hor. *Epist.* 1, 18, 10 *alter in obsequium plus aequo pronus* patří *plus* těsněji k *aequo* než k *pronus*; později je to užívání častější a *plus* nastupuje na místo *magis*, na př. Tert. *Spect.* 17 *plus miserae in praesentia feminarum*.

Z příslovce *magis* jsou románské odporovací spojky s významem 'ale', franc. *mais*, it. *ma*. Vznikly tak, že v *magis* převládl — již v pozdní latině samé — opravovací význam 'spíše' (D 441 a 857).

Z Á J M E N A

- 463 S běžným dělením zájmen, vyloženým v I 73, kříží se dělení zájmen podle funkce, jež je stanovená již u Apollonia Dyskola (II. stol. n. l.); podle něho je každé zájmeno buď ukazovací, deiktické, nebo odkazovací, anaforické. Odkazovací zájmeno se vztahuje k něčemu buď už dříve jmenovanému a známému, tedy odkazuje dozadu, nebo k tomu, co teprve bude uvedeno a vyloženo, odkazuje dopředu; v tomto druhém smyslu se nazývá funkce zájmena 'přípravná'. Anaforickou funkci mají vždy zájmena vztažná, zvrtná, někdy i zájmena ukazovací v užším smyslu, zejména pak zájmeno *is*. Ukazovací v širším smyslu, t. j. neanaforická, jsou osobní zájmena 1. a 2. os., zájmena tázací, neurčitá a někdy i zájmena ukazovací v užším smyslu. Ve vývoji jazyka se může stát zájmeno dříve

deiktické anaforickým; v lat. lze pozorovat takovou změnu na př. u zájm. *ille*, z něhož je v román. jazycích určitý člen, viz D 286 a níže D 490. Hustota užívání se časem u některých lat. zájmen, jako u *is*, *hic*, *idem*, zmenšuje, u jiných, výraznějších, jako u *ille*, *iste*, *ipse*, zvětšuje.

Zájmena osobní a přivlastňovací.

Přivlastňovací zájmeno má v lat. mnohem širší úlohu, než aby vyznačovalo toliko přivlastňování ve vlastním smyslu toho slova, jako na př. přivlastňovací zájmeno české. Zejména může mít také ten význam, jaký má gen. předmětný, takže na př. *nostra memoria* může znamenat jednak 'naše paměť', jednak 'paměť na nás' (II 85). Tak Ter. *Phorm.* 1016 *nam neque neglegentia tua neque odio id fecit tuo* 'ani z bezohlednosti vůči tobě ani z nenávisi k tobě'; Cic. *Off.* 1, 139 *ut in ceteris habenda ratio non sua solum, sed etiam aliorum* (Ludvíkovský: 'nemáme dbáti jen na sebe, ale i na jiné'); Liv. 2, 61, 3 *numquam ante tam inuisus plebi reus ad iudicium vocatus populi est, plenus suarum, plenus paternarum irarum* = 'obtěženy hněvy proti němu samému i proti obci'. Ovšem pro funkci gen. předmětného má latina tvary *mei*, *tui*, *sui*, *nostri* (i *nostrum*), *vestri* (i *vestrum*), přijaté do paradigmat zájmen osobních (D 262 a 266); těchto tvarů se užívá nejen k vyjádření předmětu u sloves — na př. Ter. *Eun.* 306 *ita prorsum oblitus sum mei*, 801 *faciam ut huius loci dieique meique semper memineris*, 802 *miseret tui me* — nýbrž i adnominálně, na př. Ter. *Hec.* 219 *iam pridem equidem audivi cepisse odium tui Philumenam*; Cic. *Att.* 11, 8, 2 *Quintus misit filium non solum sui deprecatozem, sed etiam accusatozem mei* 'netoliko aby za něho prosil, nýbrž i aby na mne žaloval'; Sest. 76 *in tanto luctu ac desiderio mei*; Phil. 4, 4 (*Antonius*) *ardens odio vestri*; Nep. 6, 1, 1 *Lysander Lacedaemonius magnam reliquit sui famam*; Tac. *Ann.* 1, 14 *muliebre fastigium in deminutionem sui accipiens* = 'své ponížení', 'ponížení své osoby'. V objektivním významu jsou tyto genitivy pravidlem.

Při rozsáhlém užívání přivlastňovacího zájmena, oblíbeného zvláště měrou v pozdější latině, a při zálibě latiny v souřadném přivlastku (II 267) je nápadné, že se někdy užívá v přivlastňovacím významu i při vztahu podmětném také gen. osobních zájmen; na př. Plaut. *Pseud.* 5 n. *duorum labori ego hominum parsissem lubens: mei te rogandi et tuis respondendi mihi* (patrně podle gen. *hominum*, místo *meo a tuo*;¹⁾ Cic. *Phil.* 5, 2 *consensus vestrum*; *Att.* 7, 13, 3 *is enim splendor est vestrum*; Tac. *Ann.* 15, 36 *edicto testificatus non longam sui absentiam. . . fore*; ib. 4, 24 *primo sui incessu solvit obsidium* = 'hned po svém příchodu'; ib. 2, 54 *quae ibi varietate fortunae et nostri origine veneranda* = 'naším původem'. Zájmeno má zde touž vazbu, jakou mívají substantiva, a tím také se výrazněji pro-

¹⁾ K uved. místu Plaut. *Pseud.* 5 n. poznamenává Gellius 20, 6, 9 n.: „*Mei enim Plautus hoc in loco non ab eo dixit, quod est meus, sed ab eo, quod est ego. Itaque si dicere velis patrem mei pro patrem meum, quo Graeci modo τὸν πατέρα μου dicunt, inusitate quidem, sed recte profecto eaque ratlone dices, qua Plautus dixit labori mei pro labori meo.*“

jevuje substantivnost označené osoby; tak *absentia mei* = 'nepřítomnost mé osoby'. Proti užívání gen. osobních zájmen při vztahu předmětném jsou však tyto případy poměrně řídké.

- 466 Z příkladů typu *consensus vestrum*, uvedených výše, je patrné, že u tvarů *nostrum*, *vestrum* není tak zvaná partitivní funkce (I 74) jediná. Vskutku se i těmito tvary někdy vyjadřuje náležitost, a to i se vztahem předmětným, ano vyskytují se v platnosti gen. objektivního i u sloves. Gellius 20, 6 uvádí, co mu vykládal jeho učitel C. Sulpicius Apollinaris o otázce, zdali je správnější říkat *habeo curam vestri* či *habeo curam vestrum*; užívání *vestrum* dokládal Apollinaris citátem z Grakcha *misereri vestrum*, z Cicerona (*Planc.* 16) *contentio vestrum* a *contentione nostrum* a z annalisty Quadrigaria C. Mari, *ecquando te nostrum et rei publicae miserebitur*; na otázku, proč tedy Terentius napsal *paenitet nostri* a ne *nostrum* a Afranius *nostri miseritus est* a ne *nostrum*, odpověděl: „*nihil hercle mihi de ista re in mentem venit, nisi auctoritas quaedam vetustatis non nimis anxie neque superstitiose loquentis... sed procul dubio, qui rectissime loqui volet, vestrum potius dixerit quam vestri*”; podle toho hájí u Sallustia *Cat.* [33, 2] čtení *saepe maiores vestrum miseriti plebis Romanae* proti opravě *maiores vestri*. Srov. výše uvedené příklady Cic. *Phil.* 4, 1 *frequentia vestrum*; *ib.* 5, 2 *consensus vestrum*; *Att.* 7, 13, 3 *is enim splendor est vestrum* ('vašich osob'); obvyklé, i u Cicerona, je spojení *omnium nostrum (vestrum)*, na př. *Cat.* 1, 14 *ad omnium nostrum vitam salutemque pertinent*; *ib.* 17 *patria, quae communis est parens omnium nostrum*; *De or.* 3, 208 *voluntati vestrum omnium parui*; *Liv.* 25, 38, 2 *praesens omnium nostrum... fortuna*.

Naopak tvaru *nostri* se užívá v partitivní funkci teprve v pozdní latině, na př. Fronto p. 91, 13 N. *similitudo utriusque nostri*.

Jak je patrné, je užívání tvarů *nostrum*, *vestrum* rozsáhlejší než tvarů *nostri*, *vestri*; to je ve shodě s tím, že tvary *nostrum*, *vestrum* jsou původnější (D 266).

Zájmena zvrtná.

- 467 Užívání vlastního reflexiva o jiné než 3. os., jaké je obvyklé ve slovanských a baltských jazycích od samého začátku podání, se v latině nevyvinulo. Verg. *Aen.* 6, 743 *quisque suos patimur manes* = 'každý zakoušíme svůj posmrtný osud' je toliko zdánlivá výjimka, neboť *suos* tu patří těsně ke *quisque* a jako přísudek je myšleno zprvu sloveso *patitur*: je to kontaminace vazby 3. sg. a 1. pl. V pozdní latině se vyskytují odchylky od pravidelného usu v některých ustrnulých formulích: na př. Paul. *Dig.* 46, 2, 20 *si sui iuris sumus*, kde je beze změny uplatněn právnícký termín *sui iuris*; ustálené rčení *pro suo possidere* se vyskytuje *ib.* 41, 10, 1 ve větě *item re donata, pro donato et pro suo possideo*. Výraz *per se*, původně 'o sobě', 'sám', rozšířil se ve význam 'toliko', 'jen' a pak se mohlo říci i *per se nos* = 'jen my' (doloženo v lat. překladu listu Klementova, kap. 19); podobně *inter se* = 'vespolek', viz níže D 472.

Reflexivem se druhdy vyjadřuje subjektivní vztah k osobě nebo věci, 468 která není podmětem formálně gramatickým, ale o které se přesto činí výpověď; na př. Plaut. *Rud.* 49 *ei (lenoni) erat hospes par sui* (= *leno habebat hospitem parem sui*); Nep. 14, 8, 3 *has adversus copias spes omnis consistebat Datami in se locique natura* (= *Dalames spem ponebat in se*); Cic. *De div.* 1, 63 *eos, qui secus quam decuit vixerunt, peccatorum suorum. . . paenitet* (psychologický podmět je *qui vixerunt*).

Subjektivní vztah k podmětu děje bývá vyznačován zvrtným zájmenem také tehdy, když je děj vyjádřen participiem nebo infinitivem; na př. Cic. *Pomp.* 23 (*Mithridatem*) *Tigranes. . . diffidentem rebus suis confirmavit*; *Tusc.* 5, 81 *sapientis est. . . omnia ad suum arbitrium referre, suis stare iudiciis*.

K příkladům volného užívání zájmena *suus* ve smyslu 'vlastní' bez 469 vztahu k podmětu věty, uvedeným II 19, možno dodatí Plaut. *Mil.* 112 *nam is illius filiam conicit in navem miles clam matrem suam* ('bez vědomí její matky'); *Men.* 18 nn. *ei sunt natei filii geminei duo, ita forma simili puerei, ut mater sua non internosse posset*; Ter. *Hec.* 660 n. *mater quod suasit sua, adulescens mulier fecit*; Cic. *Att.* 6, 2, 5 *mira erant in civitatibus ipsorum furta Graecorum, quae magistratus sui fecerant*; Sen. *Epist.* 66, 26 *nemo patriam quia magna est amat, sed quia sua*; substantivně Cic. *De or.* 3, 7 *fuít hoc lucluosum suis, acerbum patriae, grave bonis omnibus* ('pro blízké'). V tom smyslu bývá *suus* opakem nejen proti *alienus*, nýbrž i proti *publicus*, *externus* a pod.

Z významu 'svůj', 'vlastní' vyvinul se význam 'náležitý', 'správný', 'pravý'; na př. Cic. *Verr.* 5, 133 *quod certe non fecisset, si suum numerum naves haberent*; Ov. *F.* 2, 542 *adde preces positís et sua verba focis*; tak znamená *suo loco* 'na svém (pravém) místě', *suo tempore* 'v pravý čas'. V plavectví je *ventus suus* opak proti *ventus adversus*, na př. Hor. *Epod.* 9, 29 n. *Cretam. . . ventis iturus non suis*; Sen. *Epist.* 71, 3 *ignoranti, quem portum petat, nullus suus ventus est*. V právnictví jsou *heredes sui* přední mezi zákonitými dědici, osoby, které jsou přímo pod otcovskou nebo manželskou mocí zůstavitelovou (opak *heredes extranei*).

O rozšířenosti zájmena *suus* ve vulg. latině pozdější doby svědčí, že 470 přešlo do románských jazyků jako pravidelné přivlastňovací zájmeno 3. os. sg. s významem 'svůj' i 'jeho', 'její'; odtud je franc. *son, sa*, it. *suo, sua*. Ale při vztahu k vlastníku množnému se ve vulg. latině přestalo užívat *suus*; franc. *leur* a it. *loro* ukazuje, že se v této funkci rozšířil gen. demonstrativa *illorum*.

Ve vedlejší větě je zvrtné zájmeno, které se vztahuje k podmětu věty 471 řídicí (tak zvaná nepřímá reflexivnost) výrazem subjektivnosti vedlejší věty a jejího vřadění do věty řídicí (II 347). Někdy se však tato spojitost v myslí mluvčího nebo píšíciho uvolňuje, vedlejší věta se osamostatňuje, objektivuje, a pak se na podmět řídicí věty odkazuje zájmenem *is*, ve vulg. latině také *ille*. Častější bylo takové uvolňování vedlejších vět

v hovorové mluvě lidové; ale jednotlivé případy se vyskytují i v próze umělecké; na př. Cic. *Verr.* 1, 86 (*Verres*) *Milesios navem poposcit, quae eum praesidi causa Myndum prosequeretur*; *Off.* 1, 108 (*Solon*), *quo tutior eius vita esset, furere se simulavit*; *Caes. B. c.* 1, 6 (*praetores non*) *expectant, ut de eorum imperio ad populum feratur*; *Sall. Jug.* 96, 2 (*Sulla*) *ipse ab nullo repetere, magis id laborare, ut illi quam plurimi deberent*; *Liv.* 8, 8, 18 *Romano* . . . *permissum erat ab consulibus, ut subcenturionem sibi . . . legeret, qui tutaretur eum ab uno destinato hoste*; *Lact. De ira* 15, 8 *metuit ne qua vis maior exsistat, quae illum verberet*.

Podobně je tomu ve vazbě ak. s inf. a v nepřímé řeči; na př. *Caes. B. c.* 3, 28 *tirones* . . . *iure iurando accepto nihil iis nocituros hostes se Otacilio dederunt*; *Liv.* 32, 8, 11 *itaque Attalum orare patres conscriptos, si sua classi suae opera uti ad Macedonicum bellum vellent, mitterent ipsi praesidium ad regnum eius tutandum* (zde eius vedle ipsi a sua o téměř vztahu).

Vyskytují se také případy, že subjektivnost je sice vyjádřena konjunktivem (II 349), ale zájmeno je objektivní; tak *Cic. Ac.* 2, 32 (*alii*) *queruntur, quod eos insimulemus omnia incerta dicere*. A také naopak; na př. *Caes. B. G.* 6, 9, 2 *Caesar* . . . *duabus de causis Rhenum transire constituit; quarum una erat, quod Germani auxilia contra se Treveris miserant*.

Odkazovací zájmeno *is* bývá někdy tam, kde by reflexivum bylo dvojsmyslné; na př. *Caes. B. G.* 1, 6, 3 (*Helvetii*) *Allobrogibus sese vel persuasuros . . . existimabant vel vi coacturos, ut per suos fines eos ire paterentur*; *ib.* 1, 5, 4 (*Helvetii*) *persuadent Rauricis . . . uti . . . una cum iis proficiscantur*.

Zájmena *is* místo čekaného zájmena zvrátneho se užívá také v gen. připojeném ke *quis*, protože tu chybí potřebný tvar reflexiva; na př. *Cic. Off.* 1, 87 *ut si nautae certarent, quis eorum potissimum gubernaret*; *Liv.* 1, 56, 10 *cupido incessit animos iuvenum sciscitandi, ad quem eorum regnum Romanum esset venturum*.

V poklasické latině je zanedbávání subjektivnosti časté; do jazyků románských její vyznačování reflexivem vůbec nepřešlo.

Vyjadřování vzájemnosti.

472 Výraz *inter se* ('mezi sebou', 'vespolek', 'navzájem') jest jeden z četných výrazů, kterými latina vyjadřuje vzájemnost, recipocitu, a to buď bez vztahu k podmětu (II 19) nebo se vztahem k podmětu v 3. pl.; při vztahu k podmětu v 1. pl. je *inter nos*, k podmětu v 2. pl. *inter vos*; v téměř smyslu bývá někdy i *inter ipsos*. Tyto výrazy samy mohou být ve větě předmětem, v ak. i v jiném pádě; na př. *Cic. Q. fr.* 3, 3, 1 *valent pueri, studiose discunt, diligenter docentur, et nos et inter se amant* ('milují i nás i sebe navzájem'); *Nep.* 3, 1, 1 (*Aristides et Themistocles*) *obtrectarunt inter se*

(‘sočili proti sobě vespolek’); Sen. *Epist.* 109, 13 *prodesse inter se sapientes possunt*. Užívá se jich i adnominálně; na př. Cic. *Phil.* 11, 2 *quorum summum quondam inter ipsos odium bellumque meministis* (‘vzájemnou nenávisť’); Liv. 40, 8, 8 *timebam, cum vultus inter vos minime fraternos cernerem* (‘vaše obličej, k sobě vespolek nikterak bratrské’).

V pozdější latině zvrátne *inter se* ustrnulo a užívá se ho i se vztahem k 1. os., na př. Min. Fel. *Oct.* 18, 1 *sic et similes universi videmur et inter se singuli dissimiles invenimur* (užití *inter se* je zde usnadněno připojením k *singuli*).

Vzájemnost se někdy vyjadřuje i pouhým vzravným zájmenem, pokud 473 je patrna ze souvislosti. Tak na př. u Caesara se vyskytuje v tomto smyslu spojení *ipsi se* (nebo *se ipsi*), jako B. G. 2, 25 *Caesar . . . ubi . . . milites sibi ipsos ad pugnam esse impedimento vidit* (‘sami sobě vespolek’); ib. 7, 28 *cum angusto exitu portarum se ipsi premerent*; Curt. 9, 2 *congregata tot milia ipsa se elidunt*; Sen. *Dial.* 7, 1, 4 *quod in strage hominum magna evenit, cum ipse se populus premit*.

Výrazem vzájemnosti je v latině, počínajíc Liviem, také slovo *invicem*, 474 jež dříve znamenalo jenom ‘střídavě’ a bylo někdy přidáváno k výrazu *inter se*, na př. Liv. 9, 43, 17 *invicem inter se gratantes*; samo *invicem* ve významu *inter se* je na př. Liv. 6, 24, 7 *adhortatio invicem totam alacri clamore pervasit aciem* (určení substantiva: ‘vzájemné povzbuzování’); ib. 3, 71, 2 *multis invicem cladibus fessi iudicem populum Romanum cepere*; Plin. *Epist.* 7, 20, 7 *ut invicem ardentius diligamus* (zde s význ. *inter nos*); Curt. 9, 9, 16 *ergo collidi inter se naves abstergerique invicem remi et alii aliorum navigia urgere coeperunt* (trojí způsob vyjádření vzájemnosti); Tac. *Hist.* 2, 47 *experti invicem sumus ego ac fortuna* (‘poznali jsme se navzájem’); Ann. 13, 2 *iuvantes invicem*; Vulg. Matth. 24, 10 *et tunc scandalizabuntur multi et invicem tradent et odio habebunt invicem* (καὶ ἀλλήλους παραδώσουσιν καὶ μισήσουσιν ἀλλήλους, Kral. ‘vespolek se budou zrazovati a jedni druhých nenáviděti’). Výraz *invicem* se v pozdní latině spojuje i s předložkou; na př. Aug. *Conf.* 4, 6, 11 *qui* (Orestes et Pylades) *vellent pro invicem simul mori* (‘pro sebe navzájem’); ib. 4, 8, 13, *docere aliquid invicem aut discere ab invicem*.

V podobném významu se užívá adj. *mutuus*; na př. Cic. *Epist.* 12, 17, 3 475 *amori, quem inter nos mutuum esse intellegam*; Tac. *Ann.* 3, 46 *Sacrovir sua manu, reliqui mutuis ictibus occidere*; Verg. *Aen.* 10, 755 *iam gravis aequabat luctus et mutua Mavors funera*. Adv. *mutuo* znamená vlastně ‘oplátkou’, ‘se své strany’, na př. Plin. *Epist.* 3, 9, 7 *quem ego cum olim mutuo diligerem*; teprve v pozdější latině má význam ‘vzájemně’; na př. Suet. *Aug.* 53, 3 (*Augustus*) *officia cum multis mutuo exercuit*; Claud. Mam. *De statu an.* 3, 9 *ut itidem mutuo . . . non contemplantur solum, sed etiam conloquantur*.

Vzájemnost se vyjadřuje také tím, že se sdruží v dvojici dva různé pády 476 jména účastněných osob nebo věcí; na př. Sen. *Apoc.* 9, 6 *manus manum*

lavat; Verg. *Aen.* 11, 632 *legit virum vir* ('muž si vybral muže'); Cic. *Ac.* 2, 54 *ut sibi sint et ova ovorum et apes apium simillimae* (zde vedle *sibi*). Často bývají k tomu účelu substantiva zastoupena dvojicí zájmen typu *alius — alium*, srov. *alter — alterum, uterque alterum*, v pozdější latině i *unus alterum*, odkud je franc. *l'un l'autre*, it. *l'un l'altro*. Na př. Ter. *Andr.* 778 n. *fallacia alia aliam trudit*; Cic. *Off.* 1, 22 *ut ipsi inter se aliis alii prodesse possent* (vzájemnost je tu vyjádřena dvěma výrazy; Ludvíkovský: 'aby si mohli navzájem jedni druhým prospívati'); Liv. 9, 5, 8 *alii alios intueri*; Cic. *Fin.* 3, 8 *quod cum accidisset, ut alter alterum necopinato videremus, surrexit statim*; Sall. *Iug.* 79, 4 *postquam . . . alteri alteros aliquantum adtriverant*; Liv. 5, 11, 6 *qui noxii ambo alter in alterum causam conferant*; Sall. *Iug.* 18, 12 *deinde utrique alteris freti finitimos . . . sub imperium suum coegere*; Ter. *Phorm.* 800 *quia uterque utrique est cordi*. Také spojení *alter utrum*, v němž je *utrum* zájmeno neurčité a které je obdobné s *alter alterum*, znamená vzájemnost; z něho vznikly v pozdní latině ustrnulé adverbialní výrazy vzájemnosti *alterutrum* a *alterutro*; na př. Vulg. *I Reg.* 20, 41 *osculantes se alterutrum (Ionathas et David) flevunt pariter*; Tert. *Ad ux.* 2, 9 *simul orant, simul volutantur et simul ieiunia transigunt, alterutro ducentes, alterutro hortantes*; Apol. 9, 9 *defusum brachii sanguinem et alterutro (var. ex alterutro) degustatum*.

Zájmena *hic, iste, ille*.

477 Zájmena *hic* a *ille* mají vedle ukazovací funkce také funkci odkazovací, a to s odkazováním dozadu i dopředu. Dozadu na př. Plaut. *Trin.* 326 nn. *adulescenti huic genere summo, amico atque aequali meo . . . bene volo ego illi facere*; Nep. 7, 1, 1 *Alcibiades, Cliniae filius, Atheniensis. In hoc, quid natura efficere possit, videtur experta*. Dopředu na př. Plaut. *Men.* 914 n. *dic mihi hoc quod te rogo: album an atrum vinum potas?*; Cic. *Div. Caec.* 49 *iam hoc considerate, cuius modi accusatores in tanto iudicio sinus habituri*; Sall. *Iug.* 14, 20 *tantum illud vereor, ne quos privata amicitia Jugurthae parum cognita transvorsos agat*, Hor. *Sat.* 2, 6, 1 *hoc erat in votis: modus agri non ita magnus*. V poklas. latině se častěji než dříve užívá spojení *hic qui* ve významu *is qui*; vůbec zájmena *hic* a *ille* tu namnoze nastupují na místo zájmena *is*.

478 Protikladem *hic — ille* se někdy rozděluje pozorovaný souhrn na dvě složky, části nebo skupiny; tu se někdy významem blíží tato dvojice zájmen dvojicí *alius — alius* nebo *alter — alter*; na př. Verg. *Aen.* 4, 157 (*puer Ascanius*) *iam hos cursu, iam praerit illos* ('předjíždí hned ty, hned ony'). Téhož významu nabývá opakované *hic — hic* nebo *ille — ille*; i tato spojení mohou znamenat 'ten — onen', 'jeden — druhý', a to někdy asi za součinnosti příslušných ukazovacích posunků. Je to způsob mluvy hovorové a proto je častý zejména také u komiků; na př. Plaut. *Stich.* 351 *hoc egomet, tu hoc convorre*; Ter. *Phorm.* 332 *quia enim in illis fructus est, in*

illis opera luditur; Cic. *Epist.* 9, 16, 4 *hic versus Plauti non est, hic est*; Hor. *Epist.* 1, 17, 39 nn. *hic onus horret. . . hic subit et perfert*; ib. 2, 2, 67 *hic sponsum vocat, hic auditum scripta*; podobně adverbia: Hor. *Sat.* 2, 2, 64 *hac urguet lupus, hac canis*; *Epist.* 2, 2, 75 *hac rabiosa fugit canis, has lutulenta ruit sus*.

Spojením *hic et hic, ille et ille, hic et ille* vybírají se z množství představaných osob nebo věci dva libovolné příklady, čímž se někdy naznačuje, že nejde o přesné udání jediné osoby nebo věci, a vzniká pojem neurčitosti; srov. čes. 'ten a ten'. Na př. Cic. *Inv.* 1, 100 *quidnam amplius desideratis, iudices, cum vobis hoc et hoc planum factum sit*; Verr. 1, 53 *non dicam illinc hoc signum ablatum esse et illud*; Hor. *Sat.* 1, 1, 112 *hunc atque hunc superare laborat*; *Epist.* 2, 3, 438 n. *corrigere sodes hoc. . . et hoc*; Suet. *Iul.* 41 *Caesar dictator illi tribui: commendo vobis illum et illum, ut vestro suffragio suam dignitatem teneant* ('doporučuji vám toho a onoho'). Jak je patrné z výrazu *illi tribui* v tomto uvedeném příkladě, 'té a té tribui,' užívalo se i samého *ille* k poukázání na neurčitý příklad místo plného *ille et ille*, a to ve formulích a formulářích, kde se mělo v určitém případě místo *ille* dosadit vlastní jméno; srov. řec. δ (η) *δεῖνα* a u nás *N.* nebo *N. N.*, psané i vyslovované ('en'), nebo *X*, také *XY*, což je obecná náhražka za určité vlastní jméno. Tak na př. v praetorském ediktu Cic. *Tull.* 44 *unde tu aut familia aut procurator tuus illum aut familiam aut procuratorem illius in hoc anno vi deciesis*; tento význam má *ollus* v starobylé formulí, kterou se oznamoval pohřeb, u Festa 304 L. *ollus* (opr. z *illius*) *Quiris leto datus* = 'ten a ten občan'. Ukazovací zájmeno *tu* má funkci zájmena neurčitého; srov. Hygin. p. 118, 9 (*Gromatici veteres* ed. Lachm.) *sed et haec meminerimus in legibus saepe inveniri. . . inscriptum, quos agros, quae loca quaeve aedificia intra fines illos et intra flumen illud, intra viam illam dederō, assignavero*.

Typu *hic et hic*, výrazu neurčitosti, se podobá zdvojování substantiv, které vyjadřuje podílnost a vyskytuje se v řeči lidové; na př. Per. Aeth. 6, 2 *signa sibi locis et locis ponent* (na jednotlivých místech); srov. ib. 45, 2 *adducuntur unus et unus competens* (po jednom, srov. D 810).

Zájmeno *hic* v pozdější latině ztrácelo ukazovací platnost a bylo v ní zastupováno zájmenem *iste*, jež už dříve pozbývalo svého zvláštního vztahu k 2. os. Do jazyků románských přešlo *hic* jen v některých ustrnulých spojeních, na př. franc. *aujourd'hui* z **au jour de hui*, kde **hui* je z lat. *hodie*; it. *però* ('proto') z lat. *per hoc*; adv. *hic* je ve franc. *-ci* z lat. *ecce hic*; franc. *ici* z lat. *hic ecce hic*.

Při vztahu zájmena *iste* k 2. os. se leckdy uplatňuje přízvuk pohrdání, zejména ukazuje-li tímto zájmenem řečník u soudu na protivnou stranu. Ale tento přízvuk není v zájmeně samém, nýbrž vzniká v souvislosti; řečník může užít o odpůrci i zájmena *hic*, na př. Cic. *Cat.* 1, 2 *hic tamen vivit*, a naopak o svém klientu i zájmena *iste*, na př. Cic. *Planc.* 99 *o reliquos omnes dies noctesque eas, quibus iste a me non recedens Thessalonicam me in*

quaestoriumque perduxit (před tím o témž užito zájmena *hic*). Druhdy se docela zájmemem *iste* ukazuje na něco s pochvalou; na př. Cic. *S. Rosc.* 154 *homines sapientes et ista auctoritate et potestate praeditos* (praví řečník o soudcích); *Cat.* 1, 3 *fuit, fuit ista quondam in hac re publica virtus*.

- 482 Vztah *iste* k 2. os. se časem uvolňoval a užívalo se ho i o 1. os. místo *hic*. V této funkci je především u básníků, na př. *Cat.* 17, 21 *talīs iste meus stupor nīl videt*; *Hor. Sat.* 1, 4, 131 *fortassis et istinc largiter abstulerit longa aetas*, kde *istinc* znamená *ex istis (meis) vitiis* proti *ab illis* v. 129; *Iuv.* 4, 67 *iste dies* je 'dnešní den'. Toto užívání se rozšířilo i v próze; na př. *Sen. Epist.* 87, 4 *quod argumentum est ista, quae probo, quae laudo, nondum habere certam sedem et immobilem*; *Per. Aeth.* 19, 9 *domine Iesu, tu promiseras nobis, ne aliquis hostium ingrederetur civitatem istam*; na náhrobních nápisech v době císařské je *iste* běžně ve spojení *iste lapis* nebo *titulus iste*.

Podobně se rozšířilo *iste* i na újmu zájmena *ille*; na př. u Frontona není významového rozdílu mezi *iste* a *ille* a u Lucana *iste* téměř zatlačilo jiná ukazovací zájmena.

- 483 O rozšíření *iste* v pozdější vulg. latině svědčí, že jeho pokračováním jsou demonstrativa román. jazyků s významem *hic*; tak franc. *ce, cet* z *icist* je z lat. *ecce istum*, it. *questo* z lat. *eccum istum*. Spojení *ecce iste* je na př. *Per. Aeth.* 14, 2 (v přímé řeči) *ecce ista fundamenta . . . quae videtis, haec sunt de palatio regis Melchisedech*; ib. 14, 3 *ecce ista via, quam videtis. . . haec est qua via regressus est sanctus Abraam*. Zájmeno *ille* zase má pokračování jednak v osobním zájmenu 3. os. franc. *il, elle*, it. *egli, ella*, jednak v určitém členu (viz níže D 490—493).

- 484 Zájmeno *iste* patřilo vždycky spíše mluvě hovorové a vyšší poesie se mu vyhýbala; tak se vyskytuje u Horatia v satirách, ale ne v básních lyrických. Po této stránce se podobá našemu 'tenhle'.

Zájmeno *is*.

- 485 Zájmeno *is* má platnost odkazovací; neodkazuje smyslově, nýbrž vždy jen syntakticky. Častěji se ho užívá v hovorové mluvě při volném přiřadování hlavních vět, kde by umělecký sloh spisovný užil hypotaxe se zájmeny vztažnými a s podřadicími spojkami. Na př. *Ter. Andr.* 221 nn. *fuit olim quidam senex mercator; navem is fregit apud Andrum insulam; is obiit mortem*; Cic. *Epist.* 13, 77, 3 *Dionysius, servus meus. . . aufugit; is est in provincia tua; eum et M. Bolanus. . . et multi alii Naronae viderunt. . . hunc tu si mihi restituendum curaris, non possum dicere, quam mihi gratum futurum sit*. V básních vyššího slohu se vyskytují tvary tohoto zájmena zřídka. V pozdější vulg. latině ustupuje zájmeno *is*, jehož některé tvary byly zvukově málo výrazné, výraznějším zájmenům *ille, iste, ipse*, jež přitom nabývají funkce odkazovací; na př. *Min. Fel. Oct.* 8, 5 (o křesťanech) *spernunt tormenta praesentia, dum incerta metuunt et futura. . . ita*

illis pavorem fallax spes solacia rediviva blanditur; Vulg. Luc. 15, 20 *cum autem adhuc longe esset, vidit illum pater ipsius et misericordia motus est et accurrens cecidit supra collum eius et osculatus est illum*; Per. Aeth. 2, 7 (*mons videri non potest*) nisi ad propriam radicem illius veneris.

Do jazyků román. zájmeno *is* nepřešlo; je obsaženo jen v ustrnulém *it. desso* ('tentýž') z lat. *id ipsum*.

Zájmeno *idem*.

Zájmeno *idem* se druhdy vyskytuje ve spojení s jinými zájmeny ukazovacími, jako *hic, iste*; na př. Ter. Ad. 424 *et quod queo conservis ad eundem istunc praecipio modum*; Cic. Pomp. 13 *vident et sentiunt hoc idem quod et vos*. Spojení *hoc idem* ve vulg. latině ustrnulo v adverbium s významem 'právě tak (to)'; na přechodu k tomu se jeví Per. Aeth. 25, 11 *alia denuo die similiter in ipsa ecclesia proceditur in Golgotha, hoc idem et tertia die*.

V pozdní latině bývá *idem* místo *is* i místo *hic*.

Zájmeno *ipse*.

Zájmeno *ipse*, právě tak jako čes. 'sám', obsahuje v sobě odmítání myšleného protikladu a znamená 'sám (a nikdo jiný)'. Tento původní význam se uplatňuje tam, kde samo *ipse* znamená, jako řec. *αὐτός*, pána domácnosti, učitele a pod.; Cic. Nat. d. 1, 10 (*Pythagoreos*) *ferunt, si quid affirmarent in disputando, cum ex eis quaereretur, quare ita esset, respondere solitos: 'Ipse dixit'. Ipse autem erat Pythagoras*. Jako Plat. Prot. 314 D ve výpovědi sluhově *ὁ ἀρχολὴ αὐτῷ* znamená *αὐτῷ* 'pánu', tak Plaut. Cas. 790 označuje služka slovem *ipsa* svou paní: *ego eo quo me ipsa misit*; srov. Cat. 3, 6 n. *suam norať ipsam tam bene quam puella matrem*.

Onen původní význam se rozrůznil v mnoho významových odstínů.

Zájmeno *ipse* se často připojovalo k jiným zájmenům, na př. *ego ipse, hic ipse, is ipse*. Spojení *is (hic, ille) ipse* se svým významem značně blížilo zájmenu *idem*, srov. *ὁ αὐτός*, franc. *le même*, něm. *derselbe*; na př. Cic. Verr. 5, 160 *itaque ad magistratum Mamertinum statim deducitur Gavius, eoque ipso die casu Messanam Verres venit*; zvláště také ve spojení *is ipse qui*, jako na př. Vell. Pat. 2, 125, 4 *his ipsis militum gladiis quibus obsessus erat*; Val. Max. 4, 5, 6 *inter ipsum illud tempus quo spiritus discernebatur a corpore*. I samo *ipse* může nabýt významu *idem*; na př. Enn. Ann. 14 V. *terra corpus quae dedit ipsa capit*; častěji u pozdějších spisovatelů, na př. Min. Fel. Oct. 1, 4 *sic solus in amoribus conscius, ipse socius in erroribus*; ib. 11, 7 *vellem tamen sciscitari, utrumne cum corporibus an absque corporibus, et corporibus quibus, ipsisne an innovatis resurgatur*; Vulg. Iac. 3, 10 *ex ipso ore procedit benedictio et maledictio* (snad záměnou *ὁ αὐτός* a *αὐτός*, orig. *ἐκ τοῦ αὐτοῦ στόματος*).

489 Jindy se *ipse* sblížovalo se zájmeny *hic, ille, is* tak, že ztrácelo svůj původní vylučovací význam a stávalo se jejich synonymem, a to s funkcí ukazovací i odkazovací; na př. Tac. Ann. 3, 68 (*Piso*) *aqua et igni Silano interdicendum censuit ipsumque in insulam Gyarum relegandum*. V anaforické platnosti nabývá v pozdní latině významu členu (viz níže D 493); na př. Per. Aeth. 19, 16 n. (*Episcopus*) *ait ad me: Eamus nunc ad portam, per quam ingressus est Ananias cursor cum illa epistola, quam dixeram. Cum ergo venissemus ad portam ipsam, stans episcopus fecit orationem et legit nobis ibi ipsas epistolas...* (spojení *ipsa porta* pak následuje ještě třikrát). V pozdější latině se vyskytuje *ipse* i místo zájmena zvratného; na př. Curt. 7, 8, 8 *nuntiare iubent regi velle ipsos ad eum mandata perferre*; ib. 7, 7, 9 *rex populus ipsum considerare amicos iubet*. V klas. latině má *ipse*, i když se ho užívá zdánlivě místo zvratného zájmena, vždycky svůj zvláštní význam (II 24).

Přechod zájmen *ille* a *ipse* do funkce členu.

490 Určitý člen většiny román. jazyků, na př. franc. *le, la*, it. *il (lo), la* vyvinul se z lat. zájmena *ille*, a to tvary *le, la, lo* z tvarů zájmena *ille* přízvukovaného v proklitickém nebo enklitickém postavení na poslední slabice. Ačkoli latina neměla pravidelného a závazného členu v tom smyslu, jak jej měla řečtina a mají jazyky románské a germánské — Quint. Inst. 1, 4, 19 *noster sermo articulos non desiderat* — přece jsou začátky vývoje románského členu v latině samé a mají několikere kořeny.

Především zájmeno *ille* má již u Plauta a čím dále tím více vedle platnosti ukazovací a místo ní i platnost odkazovací a tím se blíží zájmenu *is*, s nímž se někdy střídá; na př. Plaut. Mil. 99 nn. *erat erus Athenis mihi adulescens optumus. Is amabat meretricem matre Athenis Atticis et illa illum contra*; Cic. Quir. 3 *nihil cuiquam fuit umquam iucundius quam mihi meus frater; non tam id sentiebam cum fruebar quam tum cum carebam, et postea quam vos me illi et mihi eum reddidistis*. Odkazovací platnost se střídá s ukazovací na př. Cic. Att. 1, 16, 11. Slabě ukazovací a spíše odkazovací platnost má *ille*, je-li spojeno s jinými zájmeny; tak na př. vedle zájmena přivlastňovacího je Plaut. Amph. 40 nn. *nam quid ego memorem... quis benefactis meus pater, deorum regnator, architectus omnibus? sed mos numquam illi fuit patri meo, ut exprobraret quod bonis faceret boni*; Cic. Att. 1, 9, 1 *itaque... brevior haec ipsa epistula est, quod cum incertus essem, ubi esses, nolebam illum nostrum familiarem sermonem in alienas manus devenire* ('ten náš důvěrný hovor'), kde lať. *illum* je projevem citu jako čes. 'ten'; Apul. Met. 5, 6 *illi tuo famulo Zephyro praecipe* (bez odkazu; Stiebitz: 'rozkaž svému služebníku Zefyroví'); ib. 4, 34 *ipsa illa filia talibus eos adhortatur vocibus* (Stib.: 'dcera sama'). Tento význam má *ille* také, když označuje představy známé, často připomínané a pod. (II 20), podobně jako čes. 'onen'; na př. Cic. Pomp. 22 *primum ex suo regno sic Mithridates profugit, ut ex eodem Ponto Medea illa quondam fugisse dicitur*.

Ukazovací platnost zájmena *ille* (a podobně i *hic*) slábně nebo i zaniká, 491 kde se ho užívá ve formální platnosti k vytčení jistého gramatického vztahu, zejména jako substantivní opory některých určujících výrazů.

1. Ve spojení s gen., někdy místo opakování substantiva již dříve vysloveného; na př. Cic. *Div. Caec.* 36 nám *cum omnis adrogantia odiosa est, tum illa ingenii atque eloquentiae multo molestissima*; Brut. 83 *at oratio Laeli de collegiis non melior quam de multis quam voles Scipionis; non quo illa Laeli quicquam sit dulcius... sed multo tamen vetustior et horridior ille quam Scipio*. Bez opakování na př. Cic. *Cato* 50 *ut honestum illud Solonis est*, srov. Plat. Lach. 188 B *κατὰ τὸ τοῦ Σόλωνος*.

2. U předložkových pádů, které jsou pak k *ille* v poměru neshodného přívlastku; na př. Plaut. *Mil.* 16 *memini: nempe illum dicis cum armis aureis* ('toho se zlatou zbrojí'); Cic. *Nat. d.* 2, 114 (v překladu z Arata) *et hic Geminis est ille sub ipsis Ante Canem, Προκύων Graio qui nomine fertur* ('ten před Psem'); *Atl.* 6, 1, 8 *οὐκ ἐλαθέ σε illud de gestu histrionis* ('to o posunku' = 'zmínka o posunku'); *ib.* 13, 12, 3 *nunc illam περί τελεῶν σύνταξιν... Bruto despondimus*, srov. *τὴν περί τελεῶν σύνταξιν* 'skladbu o vrcholech' (= *De finibus*); *ib.* 9, 13, 1 *οὐκ ἔστ' ἔτνος λόγος, ut opinor, ille de ratibus*; Apul. *Met.* 1, 12 *infit illa cum gladio*. Ani čeština se někdy neobejde bez takového opěrného členu 'ten'; snad není docela přesné mínění Jana Gebauera, *Składba* str. 238, že typ 'ti z Persie' je napodobení cizích jazyků. Jeden případ takového užívání zájmena 'ten' uvádí F. Trávníček, *Mluvnice spisovné češtiny* II str. 521, totiž ten, kdy po spojení substantiva s přívlastkem následuje nový přívlastek, a to neshodný; neshodný přívlastek nemůže být sám, musí mít při sobě základní člen; za příklad je tu uveden citát z Erbena: *na dvoře najdeš dvě studnice, mají zlaté okovy: v té nalevo je mrtvá voda, v té napravo je voda živá*.

Není-li u předložkového výrazu žádoucí opěrné zájmeno, vzniká slohová nejasnost; na př. Plaut. *Poen.* 852 *haud amice facis, qui cum onere offers moram* = (*homini cum onere* = *homini onusto*).

3. U adjektiv a participií, kde *ille* původně zastupovalo substantivum, ale jeho platnost se zeslabilá, když se samo adj. nebo part. stalo substantivem. Na př. Plaut. *Trin.* 493 n. *aequo mendicus atque ille opulentissimus censetur censu ad Acheruntem mortuos* ('ten nejbohatší', s citovým přízvukem); Ter. *Ad.* 493 *summa vi defendam hanc atque illum mortuom* ('toho mrtvého'); Plaut. *Mil.* 168 *nihili facio, quid illis faciat ceteris* ('těm ostatním', srov. *οἱ ἄλλοι*); Cic. *Tusc.* 4, 45 *ex quo est illud e vita ductum ab Afranio*. Sem patří i spojení *ille alter*; na př. Plaut. *Men.* 26 nn. *inponit geminum alterum in navem pater... illum reliquit alterum apud matrem domi*; Cic. *S. Rosc.* 46 *minoris facere Eutychem... quam illum alterum, Chaerestratum*.

4. U slov nesklonných, zvláště také při vytčení jistého slova po stránce jeho tvaru a jeho užití. Na př. Plaut. *Mil.* 819 *illud 'stertit' volui dicere*;

Cic. *Fin.* 3, 59 (o rozdílu mezi *depositum reddere* a *iuste depositum reddere*): *illo enim addito 'iuste' fit recte factum, per se autem hoc ipsum reddere in officio ponitur* 'přidáním toho (slova) spravedlivě'; *Tusc.* 4, 46 *ipsum illud aemulari, obtrectare non esse inutile*; *Att.* 6, 1, 11 *removendum censeo illud 'dissimulantem'*; *Quint. Inst.* 1, 6, 9 *si 'fervit' putat illi simile 'currit' et 'legit'* (jestliže pokládá tvar *fervit* za podobný tvaru *currit* a *legit*); *ib. nam 'fervit' est illi simile 'servit'*. Když se takto připojuje *ille* k substantivu, připodobňuje se k němu gramatickou shodou, i když má samo substantivní platnost 'to slovo', 'ten pojem'; na př. Cic. *De or.* 2, 193 (o herci přednášejícím verše Pacuviovy tragedie *segregare abs te ausu's aut sine illo Salamina ingredi, neque paternum aspectum es veritus*): *numquam illum aspectum dicebat, quin mihi Telamo iratus furere luctu filii videretur* ('to slovo *aspectum*').

Že však ani u nesklonného slova není „člen“ závazný, je patrné z toho, že Cicero užívá o sedmi mudrcích (*οἱ ἑπτὰ*) vždy pouhé číslovky *septem*, na př. *Leg.* 2, 26 *Thales qui sapientissimus in septem fuit*.

- 492 Na užívání zájmena *ille* ve formální platnosti působil nepochybně vzor řeckého členu. Tento vliv se zřejmě projevuje v překladech z řečtiny, zejména v Itale, kde je zájmenem *ille* překládán člen originálu; na př. *Luc.* 1, 49 *fecit mihi magnalia ille potens* (*ἐποίησέ μοι μεγάλα ὁ δυνατός*: *Vulg. fecit mihi magna qui potens est*); *ib.* 8, 1 *illi duodecim* (*οἱ δώδεκα*: *Vulg. duodecim*); *ib.* 15, 23 *adducite saginatum illum vitulum* (*τὸν μόσχον τὸν σιτευτόν*: *Vulg. adducite vitulum saginatum*); *Ioh.* 6, 67 *dixit illis duodecim discipulis* (*εἶπεν . . . τοῖς δώδεκα*: *Vulg. dixit . . . ad duodecim*); *ib.* 11, 44 *exiit ille mortuus* (*ἐξῆλθεν ὁ τεθνηκώς*: *Vulg. prodiit qui fuerat mortuus*). Druhdy, kde se zdá, že i *Vulg.* napodobuje řecký člen zájmenem *ille*, je ze souvislosti patrné, že tu má *ille* plný význam odkazovací; na př. *Ioh.* 14, 22 *dicit ei Iudas, non ille Iscariotes*; *ib.* 20, 3 *exiit ergo Petrus et ille alius discipulus* ukazuje na 20, 2 *venit ad Simonem Petrum et ad alium discipulum, quem amabat Iesus* (*πρὸς τὸν ἄλλον μαθητήν*); *Hebr.* 3, 15 *quemadmodum in illa exacerbatione* ukazuje na 3, 8 *sicut in exacerbatione* (*ὡς ἐν τῷ παραπικρασμῷ*); platnost členu má ovšem *ille* u *gen.* 2 *Petr.* 2, 22 *contigit enim eis illud veri proverbii* (*τὸ τῆς ἀληθοῦς παροιμίας*).

- 493 Mimo *ille* mívají funkce podobné řeckému členu také zájmeno *ipse*, zřídka *hic*, *is*, *idem*; na př. *Grom. vet.* 312, 20 *descendit ipsa via et venit ad ipsam casam*; *Vulg. Gen.* 24, 24 *filia sum Bathuelis, filii Melchae, quem peperit ipsi Nachor* (pro nesklonnost vlastního jména cizího 'Nachorovi'). V této funkci *ille* převládalo a z něho se vyvinul člen románských jazyků (srov. výše D 490); ze zájmena *ipse* má člen téměř jen sardinština, v logudorském nářečí *su*, *sa*; na př. sbírka veršů sardinského básníka Antiocha Casuly má název *Sos Cantos de sa Solitudine*. Kdežto v latině bylo možné postavení *ille lupus* i *lupus ille*, v jazycích román. je podoba i poloha členu různá podle různého postavení a přízvukování onoho *ille*; srov. *it. il lupo*, *franc. le loup*, *rum. lupul(u)*.

O vývoji neurčitého členu D 514.

Zájmena tázací.

U tázacích zájmen substantivních (D 295) se nerozeznávají rody muž- 494
ský, ženský a střední, nýbrž jenom osoba (*quis*) a věc (*quid*).

Rozdíl mezi substantivním *quis*, *quid* a adjektivním *qui*, *quae*, *quod* není původní a není zachovávan tak přesně, že by se tam, kde je tázací zájmeno bez subst., vždy užívalo *quis*, a kde je se subst., *qui*; můžeme toliko pozorovat vývoj ve směru tohoto rozeznávání, a to u zájmen tázacích i neurčitých. U neutra je rozeznávání *quid* a *quod* důslednější než u mask. *quis* a *qui*, ale i zde se vyskytují případy záměny; na př. Plaut. *Pers.* 623 *quod nomen tibi?* (tak cod. Ambrosianus), ale *Pseud.* 636 *sed quid est tibi nomen?*; podobně *Truc.* 382 n. (uved. D 295). Jisté rozdíly je možno pozorovat mezi otázkami přímými a nepřímými, ale nikdy se nedošlo toho, že by se vyhradil jistý tvar jisté jedné funkci. Lze říci jen přibližně, že se v klas. próze neuzívá v přímých otázkách v substantivní funkci *qui* a v otázkách nepřímých se zřídka užívá v adjektivní funkci *quis*. V latině předklas. a u básníků nejsou ani tyto rozdíly zachovávány; na př. Plaut. *Merc.* 867 *qui me revocat?* (ale ib. 474 *quis me revocat?*); Hor. *C.* 3, 29, 25 *tu civitatem quis deceat status curas*. V těsném spojení s *nescio* bývá i v klas. próze buď *qui* nebo *quis* bez rozdílu, zdali je ve funkci substantivní či adjektivní; na př. Cic. *Div. Caec.* 47 *ab isto libro, quem tibi magister ludi nescio qui . . . dedit*, ale *Phil.* 13, 49 '*prius undis flamma*', *ut ait poeta nescio quis*. Nelze ani říci, že by se byl zachovával nějaký jemnější rozdíl na př. mezi *quis poeta?* a *qui poeta?*, o jakém poučují školské mluvnice; jen tolik se zdá, že *quis* v tomto užívání náleželo slohu vyššímu, *qui* lidovému; franc. *qui*, it. *chi* z lat. *qui* ukazuje, že ve vulg. latině *qui* převládá.

Zájmena neurčitá.

Rozdíly v užívání zájmen *quis*, *aliquis* a *quisquam*, uvedené II 26—28, 495
v pozdější latině mizejí; zejména *aliquis* se vyskytuje i v takových souvislostech, kde by v próze klasické doby bylo jednak *quis*, jednak *quisquam*. Ale i v klas. próze bývá *aliquis* i ve větách záporných, jestliže si mluvíci představuje možnost děje a hned ji popírá; na př. Cic. *Tusc.* 1, 88 *ne relinquatur aliquid erroris in verbo*; *Fin.* 2, 87 *negat Epicurus diuturnitatem, temporis ad beate vivendum aliquid afferre*. Jen *aliquis* přešlo jako neurčité zájmeno také do román. jazyků; odtud je na př. it. *alcuno* a španěl. *alguno* z lat. *aliquis unus* a sfranc. *alques* (místo něhož od XV. stol. nastoupilo *quelque*).

V hovorové mluvě se přidává zájmeno *aliquis* k číslovce, aby se vy- 496
značila neurčitost, přibližnost počtu; na př. Plaut. *Men.* 950 *elleborum potabis faxo aliquos viginti dies* ('nějakých dvacet dní'), srov. řec. *εἴκοσι τῶας ἡμέρας*; *Pseud.* 321 *ut opperiare hos sex dies aliquos modo*; Cato *Agr.* 156, 1 *comesto aliqua quinque folia*; Cic. *Fin.* 2, 62 *tres aliqui aut*

quattuor; Att. 4, 4a, 1 *et velim mihi mittas de tuis libraliolis duos aliquos*; častěji v pozdější latině. Naopak přesný počet se vyznačuje zájmenem *ipse*; na př. Cic. Att. 5, 11, 4 *ego has pr. Nonas Quinctiles proficiscens Athenis dedi, cum ibi decem ipsos fuisset dies* ('právě deset dní').

- 497 Vztahuje-li se neurčité zájmeno na dvě osoby nebo věci, užívá se, ač zřídka, zájmenného adj. *uter*, jež je i v této funkci i v mnohem častější funkci tázací obdobou obecného zájmena *quis*; na př. Cic. Verr. 3, 35 *omnium controversiarum quae essent inter aratorem et decumanum, si uter velit, edicit se recuperatores daturum* ('jeden z obou'). Častěji se však vyskytuje spojení *alter uter* nebo složené *alteruter*; na př. Cic. Br. 143 *horum altero utro patrono* ('maje obhájcem některého z těchto dvou'); Div. Caec. 58 *video esse necesse alterutrum, sed ego tecum in eo non pugnabo, quo minus utrum velis eligas*; Caes. B. c. 3, 90, 3 *neque se umquam abuti militum sanguine neque rem publicam alterutro exercitui privare voluisse*.

Příkloněním adj. *uter* k záporce vzniká složené *neuter* 'žádný z obou', arch. též *necuter* (D 317) nebo *neque uter*, na př. Lucr. 4, 1217 *et neque utrum superavit eorum nec superatumst*.

- 498 Zájmena *quisquam* se někdy užívá i adjektivně, zvláště u substantiv značících osobu; na př. Plaut. Asin. 779 *talos ne quoiquam homini admoveat nisi tibi*; Mil. 538 n. *numquam edepol hominem quemquam ludificariet magis facete vidi*; Cist. 66 *quod neque ego habeo neque quisquam alia mulier*; Ter. Andr. 245 *adeon hominem esse invenustum aut infelicem quemquam ut ego sum*; Cic. Verr. 2, 128 *non est homo acutior quisquam nec fuit*; S. Rosc. 64 *cum neque servus quisquam reperietur neque liber*; ib. 94 *ego profecto qui ne novi quidem quemquam sicarium*. U jmen věci bývá takto *quisquam* zřídka; na př. Plaut. Men. 447 *numquam quicquam facinus feci peius neque scelestius quam hodie*; Most. 607 n. *neque ego taetriorem beluam vidisse me umquam quemquam quam te censeo*; Lucr. 1, 1077 *nec quisquam locus est*; Cic. Verr. 2, 17 *si cuiquam generi hominum... si cuiquam ordini*; Quint. Inst. 10, 2, 6 *illi, qui nullum cuiusquam rei habuerunt magistrum*. Z převládání případů, že se *quisquam* takto užívá u substantiv značících osobu, je patrné, že se v něm stále silně cítilo *quis* jako zájmeno příslušné pro osobu.

- 499 Plurál zájmena *quidam* znamená někdy neurčité množství ve smyslu *nonnulli, complures*, častěji zejména u Livia. Na př. Cic. Epist. 11, 5, 1 *cum Romae quosdam dies commoraretur*; Caes. B. c. 3, 66, 1 *animadversum est ab speculatoribus Caesaris cohortes quasdam, quod instar legionis videretur, esse post silvam* (smyslem *aliquot cohortes*); Liv. 3, 43, 5 (*nuntiant*) *Sicicum egregie pugnantes militesque quosdam cum eo amissos*.

S významem zájmena *quidam* u adjektiv (II 29) lze srovnat význam řec. *τις*, na př. *admirabilis quaedam magnitudo* ~ *θαυμαστόν τι μέγεθος*.

- 500 Zájmeno *quisque* se vyskytuje jen velmi zřídka, leckdy asi z metrických důvodů, na samém začátku věty před slovem, ke kterému se přiklání; na

př. Plaut. *Amph.* 241 *quisque ut steterat, iacet optinetque ordinem* (srov. *Amph.* 1063 *ubi quisque institerat, concidit crepitu*); Verg. *Aen.* 6, 743 *quisque suos patimur manes*; bez metrické potřeby na př. Aug. *Serm.* 260 *quisque quod vovit reddat*.

Samostatně, bez přiklání, se vyskytuje toto zájmeno i v klasické próze zejména ve výrazech *cuiusque rei, cuiusque generis, cuiusque modi*. Na př. Cic. *Fin.* 4, 13 *qua ex omni copia plurima et certissima argumenta sumuntur ad cuiusque rei naturam explicandam*; *Tusc.* 5, 7 (*sapientia divinarum humanarumque rerum, tum initiorum causarumque cuiusque rei cognitione hoc pulcherrimum nomen apud antiquos adsequebatur*; *Caes. B. G.* 5, 12, 5 *materia cuiusque generis . . . est praeter fagum atque abietem*; *Nep.* 17, 8, 3 *munera eo cuiusque generis sunt allata*; *Sall. Cat.* 28,4 *latrones cuiusque generis* ('všeho druhu'); *ib.* 40, 6 *multos cuiusque generis innoxios*.

V plurálu se vyskytuje *quisque* přikloněné k superl. (II 30 odst. 3) častěji teprve v latině cis. doby počínajíc Liviem, kdežto klas. latina tu dává přednost singuláru, ač i v ní se plurál vyskytuje; na př. Cic. *Off.* 2, 75 *at vero postea tot leges et proxumae quaequae duriores*; *Lael.* 34 *in optimis quibusque (amicitiis)*; *Liv.* 1, 9, 8 *multi mortales convenere . . . maxime proximi quique, Caeninenses, Crustumini, Antemnates* (o jednotlivých skupinách).

V pozdější latině má pl. *quique* význam *singuli*, jindy *omnes*, zejména častěji v neutr., na př. *cetera quaeque* 'všechno ostatní'.

Zájmeno *quisque* se přiklání kromě slov vypočítaných II 30 také 501 k číslovce *unus*; ve spojení *unus quisque* (píše se též *unusquisque*) 'jeden každý' je význam podílnosti zesílen. Na př. Cic. *Verr.* 4, 132 *unum quidque ostendere*; *De re p.* 1, 48 *quippe qui domini sint legum, iudiciorum, belli, pacis, foederum, capitibus unius cuiusque, pecuniae*; *Caes. B. c.* 2, 29, 1 (na začátku věty) *unus quisque enim opiniones fingebat*.

Je-li *quisque* přikloněno k zájmenu *suus*, připodobňuje se někdy k němu pádem; na př. *Varro R. r.* 1, 22, 6 *omnia certo suo quoque loco posita (misto suo quidque loco, srov. Cato Agr. 68 omnia . . . in suo quidque loco reponitur)*; Cic. *Off.* 2, 78 *id enim est proprium . . . civitatis atque urbis, ut sit libera et non sollicita suae rei cuiusque custodia (misto suae rei cuique 'aby každý měl svobodné opatrování svého majetku')*; *Tusc.* 4, 28 *haec igitur proclivitas ad suum quodque genus a similitudine corporis aegrotatio dicatur (misto ad suum cuiusque genus 'náchyllost každého k jeho druhu chyb')*; *De or.* 3, 216 *quas tamen inter omnes est (vox) suo quoque in genere mediocris (misto suo quaeque in genere)*; *Caes. B. c.* 1, 83, 2 *has (cohortes) subsidiariae ternae et rursus aliae totidem suae cuiusque legionis subsequebantur (misto suae quasque legionis)*; *Liv.* 3, 22, 6 *equites item suae cuique parti post principia collocat (misto suae quosque parti; či misto suos cuique parti?)*.

Zájmeno *quisque* se někdy zaměňovalo se zájmenem *quisquis* a mělo 502 vztažný význam 'kdokoli'; na př. *Plaut. Mil.* 160 (v ediktu) *quemque*

a milite hoc videritis hominem in nostris tegulis . . . huc deturbatote in viam; ib. 460 quemque hic intus video cum Philocomasio osculantem, eum ego obtruncabo; Liv. 1, 24, 3 (v starobylé formulí) foedus ictum inter Romanos et Albanos est his legibus, ut cuiusque populi cives eo certamine vicissent, is alteri populo . . . imperitaret (opravováno v cuius); častěji v pozdější latině, na př. Prudentius Psychom. 784 n. quisque litare Deo mactatis vult holocaustis, offerat in primis pacem.

Zájmena vztažná.

503 Latinské relativum *qui* je svým původem totožné se zájmenem tázacím a neurčitým *quis* (D 294). Mohlo by se čekati, že i tu bude vedle adjektivního *qui*, *quae*, *quod* také substantivní *quis*, *quid*; vskutku se v starší i pozdější latině hovorově a podle ní i v literatuře vyskytuje *quis*, *quid* v relat. větách, a to především ve větách zobecňujících = *quisquis*, *quisquid* (ve významu řec. *ὅστις, ὅ τι*), ale někdy i se vztahem k určitému jménu, na př. Cato Agr. 145, 1 *homines eos dato, qui placebunt aut custodi aut quis eam oleam emerit*; ib. 148, 2 *dominus vino quid volet faciet*; Plaut. Aul. 716 *hominem demonstratis quis eam abstulerit*; Merc. 991 *supplici sibi sumat quid volt ipse ob hanc iniuriam* (bylo zbytečně opravováno v *quod*); Trin. 570 *quid tibi lubet tute agito cum nato meo*; Petron. 50, 7 *ignoscetis mihi quid dixero*. Ale pravidelně je v relativní funkci jen *qui*, *quae*, *quod*; toliko zdvojené *quisquis*, *quidquid* má vztažnou platnost, a to zobecňující; na př. Plaut. Amph. 309 *quisquis homo huc profecto venerit, pugno edet*; Rud. 925 *quicquid inest, grave quidemst*; Cic. Fin. 5, 89 *bonum appello, quicquid secundum naturam est, quod contra, malum*. Podle *quidquid* i *quidlibet*: Hor. Epist. 3, 10 *pictoribus atque poetis quidlibet audendi semper fuit aequa potestas*.

504 Jako jednoduché *quis*, tak i *quisquis* se někdy přiklání k jinému slovu, ztrácí přízvuk a má význam zájmena neurčitého; na př. Plaut. Most. 831 *ut quicquid magis contemplor, tanto magis placet*; Aul. 198 *ego istos novi polypos qui ubi quicquid tetigerunt tenent*; Lucr. 1, 289 *ruit qua quicquid fluctibus obstat*; Cic. Tusc. 5, 98 *ut quidquid obiectum est*. Od jednoduchého *quis* se liší *quisquis* i v této funkci zobecňováním a tím se blíží významem zájmenu *quisque* 'každý'. Tento význam vzniká i tam, kde *quisquis* není příklonné, nýbrž uvádí větu podle podoby sice vztažnou, ale významem do jisté míry samostatnou, připouštějící všechny možnosti; na př. Cic. Tusc. 4, 37 *ergo hic, quisquis est, qui moderatione et constantia quietus animo est . . . is est sapiens* ('ať je to kdokoli'); ib. 1, 112 *aveo audire, quidquid est* ('cokoli to jest' = 'ať je to cokoli'); Verg. Aen. 2, 49 *quidquid id est, timeo Danaos et dona ferentes* ('ať je to cokoli'); Cic. Phil. 2, 33 *ago gratias, quoquo animo facis* ('ať to děláš s jakýmkoli úmyslem'); Quint. fr. 2, 2, 1 *quoquo modo res se habet, non est facillima*; odtud i samo *quoquo modo* 'jakýmkoli způsobem' = 'vším způsobem' a adverbium *quoquo* ('ať) kamkoli' = 'všude'; na př. Cic. Inv. 1, 75 *quae (argumentatio) si quid habet*

probabile aut necessarium, quoquo modo commoveat auditorem necesse est; Tac. Ann. 14, 1 *ituram quoquo terrarum* 'kamkoli', srov. plnou větu Ter. Phorm. 551 *quoquo hinc asportabitur terrarum, certumst persequi*.

Zájmenná adjektiva.

Výklady o tvarech a významech zájmenných adjektiv podané I 87—87 505 a D 312—317 jest doplniti poznámkami o některých zvláštních způsobech jejich užívání.

Zájmenné adj. *totus* 'celý' se sblížovalo významem s adj. *omnis* 'všechn', od něhož se v přesném smyslu lišilo podobně jako řec. *ὅλος*, výraz celistvosti, od *πᾶς*, výrazu souhrnu. Na př. Cic. Fin. 2, 112 (*sapientem*) *omne caelum totamque cum universo mari terram mente complexum*; Mil. 61 *cui senatus totam rem publicam, omnem Italiae pubem, cuncta populi Romani arma commiserat*. V pl. je tato blízkost patrna na př. ve spojení *totae copiae* (a podobně *totae vires*) = 'celá branná moc' = 'veškerá branná moc'; tak Caes. B. c. 2, 26, 4 *tota auxilia regis . . . in fugam coniciunt*. Plaut. Mil. 212 *quoi bini custodes semper totis horis occubant* je podle smyslu 'po všechny hodiny' = 'po celou dobu'. V pozdější latině mívá pl. *toti* zcela zřejmě význam *omnes* = 'všichni' o počítaných předmětech; na př. Apul. Met. 6, 24 *sic et cum sua Iunone Iuppiter ac deinde per ordinem toti dei* 'všichni bohové'; Per. Aeth. 2, 6 *toti illi montes, quos excelsos videramus* 'všechny hory'; tak i kolekt. sg., na př. Prud. Psych. 450 *his se Sobrietas et totus Sobrietatis abstinet exuviis miles* ('všechno vojsko').

S těmito oběma významy 'celý' i 'všechn' přešlo adj. *totus* do jazyků románských; na př. franc. *toute la ville* 'celé město', *toute ville* 'každé město', *toutes les villes* 'všechna města'; podobně it. *tutto*.

Od *tōtus* 'celý' jest rozeznávati *tōtus* = 'tolikátý', slovo utvořené od 506 adv. *tot* a doložené teprve v době císařské, na př. Manil. 3, 420 *detrahitur summae tota pars, quota demitur usque omnibus ex horis aestivae nomine noctis*; Colum. 5, 3, 5 *quotcumque pedum spatia facienda censueris, totam partem longitudinis et latitudinis duces*.

Plurál od *tantus* nabyl významu *tot* = 'tolik', t. j. výraz pro velikost 507 nabyl, jak se nezřídka stává, významu množství (*magnitudo* místo *multitudo*); na př. Prop. 4, 11, 12 *quid currus avorum profuit aut famae pignora tanta meae?*; Val. Flac. 5, 635 *quid tantae coeunt in proelia gentes?*; Stat. Theb. 11, 160 n. *ut lamentabile tantis urbibus induerem capiti decus*. V pozdější latině tento význam zobecněl; na př. Vulg. Ioh. 6, 9 *sed haec quid sunt inter tantos* (orig. *εἰς τοσοῦτους*); Per. Aeth. 5, 8 *quia nec retineri poterant tanta* (= *tam multa*). V témž významu se vyskytuje i kolektivní sg., na př. Lucan. 7, 834 *nunquam tanto se vulture caelum induit* (Haskins: 'with such a cloud of vultures').

Podobně plurál od *quantus* nabyl významu *quot* 'kolik'; na př. Prop. 1, 5, 10 *at tibi curarum milia quanta dabit*; Stat. Silv. 4, 3, 49 *o quantae pariter manus laborant*. V pozdější latině je tento význam běžný; na př. Dig. 30, 1, 65 *legatum valet in tantos, quanti inveniuntur* (tako často u právníků); Per. Aeth. 25, 1 *ut de omnibus presbyteris, qui sedent, quanti volunt, praedicent*.

Do jazyků románských nepřešla jakožto adverbia mnohosti slova *tot* — *quot*, patrně pro svůj malý rozsah, nýbrž *tantum* — *quantum*; tak franc. *tant*, it. *tanto* — *quanto*.

- 508 Adj. *alius* bývá někdy místo *alter* ve významu 'druhý' o srovnání s někým známým; na př. Plaut. Amph. 785 *tu peperisti Amphitruonem, ego alium peperi Sosiam* ('druhého Sosiu'); Verg. Aen. 6, 89 *alius Latio iam partus Achilles*; Tac. Hist. 4, 73 *ne quis alius Ariovistus regno Galliarum poteretur*; Suet. Tit. 7, 1 *propalam (Titum) alium Neronem et opinabantur et praedicabant*.

Také při vypočítávání bývá *alius* místo *alter*; na př. Caes. B. G. 1, 1, 1 *Gallia est omnis divisa in partes tres, quarum unam incolunt Belgae, aliam Aquitani, tertiam... Celtae*; Cic. Br. 325 *genera autem Asiaticae dictionis duo sunt: unum... aliud autem genus est...*; častěji v pozdější latině, na př. Per. Aeth. 12, 8 *duae civitates, id est Esebon... et alia Og*.

Spojení *alius dies* mívá význam 'následující den'; tak již Plaut. Aul. 531 *spes prorogatur militi in alium diem*; častěji v pozdější latině, na př. Per. Aeth. 4, 8 *et alia die maturius vigilantes rogavimus presbyteros, ut et ibi fieret oblatio*.

Naopak zase bývá *alter* místo *alius*; na př. Ov. F. 2, 224 *nec metus alter inest* ('strach před jinými'); Liv. 30, 23, 4 *nullius alterius consilio quam Scipionis*; Lucan. 9, 1078 *si qua est hoc orbe potestas altera quam Caesar*.

- 509 Místo *alter* — *alter* a *alius* — *alius* vyskytuje se i smíšené *alter* — *alius* a *alius* — *alter*; na př. Sen. Epist. 66, 22 *agedum posse ex alia parte virum bonum divitiis abundantem, ex altera nihil habentem*; Tac. Ann. 4, 48 *hostes duo agmina parant, quorum altero populos invaderentur, alii castra Romana adpugnarent*.

Při tomto zaměňování *alius* a *alter* zvítězilo v mluvě vulg. a do řeči románských přešlo *alter*; odtud franc. *autre*, it. *altro* 'jiný'.

- 510 Plurálu zájmena *uterque* (II 31) užívala lidová řeč také o dvou jednotlivých osobách nebo věcech; bylo to nasnadě pro množný význam slova *uterque*, jež se uplatňuje i ve vazbách jako Plaut. Curc. 187 *pariter hospere amando video: uterque insaniunt*, a za vlivu množného *ambo*. Tak i v literatuře, v klas. próze ovšem zřídka; na př. Plaut. Amph. 223 *deinde utrique imperatores in medium exeunt*; Ter. Andr. 287 *nec clam te est quam illi utraeque res nunc utiles... sient* (totiž *forma a aetas*); Cic. Lig. 36 *quam (salutem)... cum utrisque his dederis* (dvěma bratřim Ligariovým); Caelius u Cic. Epist. 8, 11, 1 *quod utrisque consulibus gratias agas*; Nep. 20, 2, 2

utorumque Dionysiorum opibus; Sall. Cat. 5, 7 agitabatur. . . animus ferox inopia rei familiaris et conscientia scelerum, quae utraeque. . . auxerat; ib. 30, 4 hi utrique ad urbem imperatores erant; Verg. Aen. 6, 685 palmas utrasque tetendit; Liv. 27, 22, 2 utrisque consulibus Italia decreta provincia est; Sen. Contr. 7, 1, 5 utrasque ad caelum manus sustulit; Tac. Ann. 16, 11 pater familiam, avia neptem, illa utrosque intuens.

V pozdní latině je tento plurál častý.

Č Í S L O V K Y

Číslovky základní jsou souřadným určením substantiva zrovna tak jako 511
adjektiva nebo adjektivní zájmena. To je patrné u těch, které se skloňují, shodou v rodě, čísle a pádě — zejména *unus* je po této stránce shodné s trojvýchodnými adjektivy — a u ostatních tím, že substantivum označující počítané předměty má ve větě svou vlastní vazbu, nezávislou na číslovce. V tom je rozdíl proti češtině, kde základní číslovky počínajíc číslovkou *pět*-až po *deset* mají v nom. a ak. platnost substantivní a jméno počítaných předmětů se k nim připojuje v gen., na př. *pět lidí přišlo* proti lat. *quinque homines venerunt*; v staré češtině to jsou substantiva rodu ženského, na př. *veď třetí devět svědkův* (Gebauer, *Skladba* str. 268), *můj rod pětiú pramenův bude kvítí* (tamtéž). V ostatních pádech je mezi češtinou a latinou větší shoda, neboť tu se v češtině substantivum vyjadřující počítaný předmět atrakcí uvádí v pádovou shodu s cítěným pádem číslovky, jež tu má tvar na *-i*, na př. *s pěti lidmi* srov. *cum quinque hominibus*. Jediná lat. základní číslovka se substantivní platností je *mille*; ale také u té převládla v sg. vazba adjektivní a substantivem zůstal jen pl. *milia*. Je-li substantivní *mille* podmětem, má u sebe zvláště v starší latině přísudkové sloveso v sg., ale po Liviovi tato vazba mizí. Četné doklady substantivní platnosti sg. *mille* uvádí Gellius 1, 16 v kapitole nadepsané „Quod verba ista ex Quadrigari ex annali tertio ibi mille hominum occiditur non licenter neque de poetarum figura, sed ratione certa et proba grammaticae disciplinae dicta sunt.“ U Plauta je spojení *mille* s gen. pravidlem; na př. *Trin. 954 a j. mille nummum, Men. 177 a j. mille passum, Mil. 1079 mille annorum, Trin. 425 mille drachumarum, Mil. 1064 mille modiorum*; spojení *mille passuum* se vyskytuje zvláště často u Livia a je v užívání i u pozdějších spisovatelů; v klas. latině je tato vazba řídká, na př. *Cic. Mil. 53 quo in fundo. . . facile hominum mille versabatur valentium; De re p. 6, 2 ut. . . cotidiano in forum mille hominum descenderent; Phil. 6, 15 qui L. Antonio mille nummum ferret expensum*. U pl. *milia* se vazba substantivní udržela.

Místo jednoduché číslovky základní se v mluvě sakrální a vůbec ve slohu 512
vyšším, u básníků někdy také z důvodů metrických, vyjadřuje počet výrazem násobným, a to násobným příslovcem spojeným buď s číslovkou základní nebo s číslovkou podílnou. Na př. *Liv. 27, 37, 7 decrevere item*

pontifices, ut virgines ter novenae per urbem euntes carmen canerent; Enn. Ann. 93 cedunt de caelo ter quattuor corpora sancta avium; Verg. Aen. 1, 71 sunt mihi bis septem praestanti corpore nymphae; Ov. F. 2, 196 ter centum Fabii ter cecidere duo (= 306).

O výrazném užívání číslovky o počtu neurčitém viz D 436.

- 513** Číslovek podílných užívá latina netoliko u pluralii tantum (I 100), nýbrž druhy, zejména básnický, i jinde místo číslovek základních; na př. Verg. *Aen. 5, 560 tres equitum numero turmae ternique vagantur ductores; 7, 538 quinque greges illi balantum, quina redibant armenta; Ov. Met. 2, 682 septenis fistula cannis.*

Číslovka *bini* bývá u jmen předmětů sdružovaných v dvojici; na př. Plaut. *Persa 317 boves bini; Verg. Aen. 1, 313 bina hastilia.*

Vývoj číslovky *unus* v neurčitý člen.

- 514** Již v hovorové mluvě Plautově se vyskytuje takové užívání *unus*, které je možno pokládat za začátek vývoje této číslovky v neurčitý člen románských jazyků, jako je franc. *un, une*, ital. *uno, una*. Slovem *unus* se totiž někdy vytýká jednotlivý předmět proti jiným předmětům téhož jména ve smyslu neurčitého zájmena *quidam* a řeckého *τις*. Na př. Plaut. *Pseud. 948 ibidem una aderit mulier lepida, tibi savia super savia quae det; Capt. 482 dico unum ridiculum dictum de dictis melioribus; Truc. 251 sed est huic unus servus violentissimus.* Podobně Ter. *Andr. 117 nn. interea inter mulieres quae ibi aderant forte unam aspicio adulescentulam forma bona; Cat. 22, 9 n. haec cum legas tu, bellus ille et urbanus Suffenus unus caprimulgus aut fossor rursus videtur* ('vypadá jako nějaký pasák'); Cic. *Att. 9, 10, 2 me una haec res torquet, quod non . . . Pompeium tamquam unus manipularis secutus sim; De or. 1, 132 mihi . . . qui sicut unus paterfamilias his de rebus loquor*, srov. ib. 159 *quemcumque patremfamilias adripuissetis ex aliquo circulo.* Zcela místo *quidam* bývá *unus* v pozdější latině; na př. Vulg. *Reg. 3, 19, 4 cumque venisset et sederet subter unam iuniperum, petivit animae suae, ut moreretur.*

Význam neurčitosti mívá *unus* také u gen. partitivního nebo u předložkového pádu s ním souznačného; na př. Cic. *De re p. 1, 36 unum e togatis; Liv. 24, 22, 1 ex principibus unus nomine Polyaeus.* Dosti často se vyskytuje *unus* spojeno s neurčitými zájmeny *aliquis, quisquam, quivis, quilibet, quidam.*

- 515** S tímto významem latinského *unus* je možno srovnat význam řeckého *εἷς*, z něhož je v nové řečtině neurčitý člen; s *unus aliquis* a pod. srov. *εἷς τις*. Na př. Matth. 26, 69 *καὶ προσῆλθεν αὐτῷ μιὰ παιδίσκη λέγουσα*, srov. Vulg. ib. *et accessit ad eum una ancilla dicens* (Kral.: 'i přistoupila k němu jedna děvečka, řkuci'; Sýkora: 'i přistoupila k němu jedna děvečka a řekla'; Žilka: 'přistoupila k němu nějaká služka a řekla'), ale Luk. 22, 56

ἰδοῦσα δὲ αὐτὸν παιδίσκη τις, srov. Vulg. *ib. quem cum vidisset ancilla quaedam*; Matth. 19, 16 εἰς προσελθὼν αὐτῷ εἶπε, srov. Vulg. *et ecce unus accedens ait illi* (Kral.: 'a aj, jeden přistoupiv, řekl jemu'; Sýkora: 'a hle jeden přistoupiv řekl jemu'; Žilka: 'hle, přistoupil k němu kdosi a otázel se'), ale Luk. 18, 18 καὶ ἐπηρώτησέ τις αὐτὸν ἄρχων, srov. Vulg. *et interrogavit eum quidam princeps* (Kral.: 'i otázalo se ho jedno kníže'); Apok. Ioan. 8, 13 καὶ εἶδον, καὶ ἤκουσα ἑνὸς ἀέτου πετομένου ἐν μεσουρανήματι, srov. Vulg. *et vidi, et audivi vocem unius aquilae volantis per medium caelum*. Proti řec. τις má Vulg. *unus* na př. Luk. 9, 19 *unus propheta de prioribus* (προφήτης τις τῶν ἀρχαίων). V češtině se užívá číslovky *jeden* zcela podobně, jak je vidět již z uvedených příkladů (Žilka, jak patrně, se tomuto užívání vyhýbal); srov. *byl jednou jeden král*.

Ve spojení se superlativem zachovává *unus* svůj číselně určující význam 516 a znamená, že to, o čem se užívá superlativu, je na vrcholu vytčené vlastnosti samo, jediné. Na př. Plaut. *Mil.* 56 n. *Pyrgopolinice te unum in terra vivere virtute et forma et factis invictissimum*; *Amph.* 677 *quam omnium Thebis vir unam esse optumam diiudicat*; *As.* 521 *quam ego unam vidi mulierem audacissimam*; *Capt.* 278 *quod genus illi est unum pollens atque honoratissimum*; Cic. *De or.* 3, 31 *ut unus ad dicendum instructissimus a natura esse videatur*. V češtině se číslovky *jeden* takto ne užívá a superlativ se podle potřeby zesiluje výrazy *daleko*, *nad jiné* a pod.

Vlastní význam číslovky *unus* vyniká zcela patrně v jiných spojeních superlativního významu; na př. Cic. *Or.* 104 (*Demosthenes*) *unus eminent inter omnes in omni genere dicendi*; *Epist.* 7, 16, 3 *constat . . . inter omnes neminem te uno . . . iuris peritiorum esse*.

PŘÍSLOVCE, PŘEDLOŽKY A SPOJKY

Příslovce.

O tvoření příslovci viz I 182—183 a D 182; srov. též Jiráni, *Skladba* 517 str. 154—158.

Příslovci se určují především slovesa (odtud název *adverbium*, na př. již Quint. 1, 4, 19), ale vedle toho i adjektiva a také příslovce, na př. *bene dicere, bene sanus, bene sane*.

Ve zvláštních případech jsou v latině příslovci určována i substantiva; častější jsou takové případy teprve v poklasické latině počínajíc Liviem, ne bez vlivu řečtiny, kde *adverbium* v přívlastkové funkci, vyznačené členem, je zcela běžné, jako na př. v typu *οἱ τότε ἀνθρώποι*. Při určování substantiv adverbii je možno rozeznávat tři typy:

1. Substantivum je slovesného původu. Na př. Cic. *Phil.* 7, 8 *ego ille . . . pacis semper laudator, semper auctor, pacem cum M. Antonio esse nolo*

(srov. *semper laudare, semper augere*); *Caec. 43 ictu cominus*; *Liv. 8, 19, 7 fugam magis retro quam proelium*; *Verg. Aen. 1, 21 populum late regem (= late regnantem)*; *Hor. Carm. 3, 17, 9 late tyrannus* je subst. *tyrannus* významem blízké substantivu *rex* a slovesu *regnare*.

2. Substantivum vyjadřuje vlastnost a má tedy význam adjektiva. Na př. *Plaut. Pseud. 136 neque ego hominis magis asinos umquam vidi* ('oslovatější', 'větší osly'), srov. *Apul. Met. 7, 21 videtis istum pigrum... et nimis asinum?* (Stiebitz: 'osla nad všechny osly').

3. Adverbiem se určuje vlastně spojení substantiva s nevyjádřeným participiem slovesa 'býti'. Na př. *Cic. De div. 1, 77 C. Flaminius consul iterum neglexit signa rerum futurarum* ('jsa po druhé konsulem', 'když byl po druhé konsulem'); *Plaut. Persa 385 non tu nunc hominum mores vides?* (= τῶν νῦν ἀνθρώπων); poměrně často *Livius*, na př. 2; 23, 11 *exprobrantes suam alius alibi militiam*; 3, 25, 8 (*di*) *nostris et nunc querelis adsint et mox armis*; 24, 32, 5 *ne proderent patriam tyranni ante satellitibus et tum corruptoribus exercitus*; *Tib. 3, 1, 23 haec tibi (munera) vir quondam, nunc frater... mittit*; *Verg. Aen. 1, 198 neque enim ignari sumus ante malorum (= dřivějších)*; *Tac. Ann. 14, 32 a 15, 7 nulla palam causa* (Minařík: 'beze vši zjevné příčiny'); 16, 5 *multis palam et pluribus occultis* (Minařík: 'poněvadž bylo mnoho zjevných a ještě více tajných slidičů'); *Aug. Civ. 15, 1 de ipso paradiso et de vita ibi primorum hominum... multi multa disserunt* ('o tamějším životě'). Jen zřídka se vyskytují případy, že takové adverbium samo má ve větě úkonnost předmětu nebo podmětu; tak *Tac. Hist. 1, 10 palam laudares, secreta male audiebant*, kde *palam* je předmětem právě tak jako *secreta* (Minařík: 'jeho veřejnou činnost mohl člověk chválit, soukromý život měl však špatnou pověst'): můžeme tu tedy vidět substantivování adverbia zbylého z plné vazby *palam facta*.

518 Příslowci se určuje zejména místo, čas, jakost, mnohost. Některými příslovci se vyjadřuje poměr mluvícího k jistému větnému obsahu, a to buď souhlas (*ita, sane, certe*) nebo popření (*non, haud*), jistota (*vero, certe, profecto, scilicet*), pochybnost (*fortasse, vix*), otázka (*num, -ne, nonne*); to jsou tak řečená adverbia modální; zvláštní místo mezi nimi mají zápornky (II 36—41 a D 548—552).

519 Adverbium způsobu druhdy nahrazuje celou větu. Na př. *Liv. 1, 13, 3 melius peribimus quam sine alteris vestrum viduae aut orbae vivemus*, kde adverbium *melius* není určeno sloveso *perire*, nýbrž jest jím vysloven úsudek o alternativě *perire* — *vivere* ve smyslu věty *melius erit, si peribimus quam si vivemus*; srov. 7, 40, 13 *fugeris honestius tergumque civi dederis quam pugnaveris contra patriam*. U *Cicerona* je toto užívání adverbia poměrně řidké, ale vyskytuje se přece, na př. *Nat. d. 2, 70 haec et dicuntur et creduntur stultissime*; *Tusc. 3, 34 principio male reprehendunt praemeditationem rerum futurarum*; 5, 109 *stulte anteposuit exilii libertatem domesticae servituti*; *Phil. 7, 8 periculose dico* s 'nebezpečím' (t. j. 'jest pro mne nebezpečné, když pravím').

Adverbia utvořená od zájmenných kmenů bývají někdy místo prostého nebo předložkového pádu zájmena. Na př. Plaut. *Amph.* 111 (*Alcumena*) *utrimquest gravida, et ex viro et ex summo Iove* (= *ex utroque*); *Epid.* 80 *numquam hominem quemquam conveni, unde abierim lubentius* (= *a quo*); Ter. *Ad.* 47 *nati filii duo: inde ego hunc maiorem adoptavi mihi* (= *ex iis*); Caes. *B. c.* 2, 10, 3 *eo super tigna bipedalia iniciunt* (= *in hos, sc. capreolos*); Sall. *Cat.* 5, 2 *huic ab adulescentia bella intestina... grata fuere ibique iuventutem suam exercuit* (= *in iis rebus*); *ib.* 54, 4 *sibi magnum imperium, exercitum, bellum novom exoptabat, ubi virtus enitescere posset*; Cic. *De or.* 1, 203 *vobis... fontes, unde hauriretis, atque itinera ipsa... putavi esse demonstranda* (= *ex quibus*); *S. Rosc.* 71 *qui eum necasset, unde ipse natus esset* (= *quo*); *Mur.* 26 *ille, unde petebatur* (= *a quo, t. j. obžalovaný*); *Fin.* 2, 69 *sic natae sumus, ut tibi serviremus* (= *ad id*); Hor. *Sat.* 1, 6, 12 *Valeri genus, unde Superbus Tarquinius regno pulsus fugit* (= *a quo*); *ib.* 2, 3, 33 *siquid Stertinius veri crepat, unde ego mira descripsi docilis praecepta haec* (= *a quo* = 'od něhož poučen'); *Liv.* 2, 30, 7 *legiones decem effectae, ternae inde datae consulibus* (= *ex iis*). Toto velmi pohodlné zastupování různých vazeb adjektivních nesklonným adverbiem značně se rozšířilo zvláště v pozdější lidové latině, jak je vidět z toho, že na př. z lat. *inde*, zastupujícího gen. sg. i pl. odkazovacího zájmena, je ital. *ne* a franc. *en*, (stfr. *ent*.) vlastně 'odtamtud', 'odtud'; srov. i franc. *dont* z lat. *de unde*, zastupující gen. sg. i pl. vztažného zájmena. Srov. novořec. universální relativum *ποῦ* (na př. *οἱ στρατιῶται ποῦ εἶδες* 'vojáci, které jsi viděl').

Změna adverbí v praeverbia.

Adverbia určující slovesa byla původně ve všech případech samostatná slova. Ale časem se některá z nich spojovala se slovesy tak těsně, že ztrácela svou samostatnost; tak vznikala složená slovesa (D 176—181), v kterých původní adverbia mají funkci slovesných předpon, praeverbií, na př. z vazeb **templo ex cedere*, **templo abs cedere*, v nichž *ex* a *abs* byla původně samostatná adverbia určující přesněji, než může pouhý ablativ, východiště pohybu, vznikly vazby *templo excedere*, *templo abscedere*. Původní samostatnost pozdějších praeverbií je známa zejména v řečtině z mluvy Homérovy; na př. *Il.* 1, 439 *ἐκ δὲ Χρυσῆς νηὸς βῆ ποντοπόροιο* je doslova 'ven Ch. z lodi vystoupila'; starověcí gramatikové, pokládající pozdější složené sloveso, v tomto příkladě *ἐξέβη*, za normální útvar, viděli v homérském *ἐκ... βῆ* „rozříznuti“, jež označovali slovem *tmésis* (*τμήσις*); nauka o tméši se držela dlouho i v novém věku.

V latině je projevem těsného spojení praeverbia se slovesem přehlasování kořenné samohlásky v složeném slovese, na př. *conficio* z **con facio* (D 40); že však ono spojení nenáleží do nejstarší doby jazyka, o tom svědčí rozdíl hláskových změn ve švu složeného slovesa proti změnám uvnitř slova nesloženého (D 96). Složeniny, v kterých je kořenná samohláska

zachována beze změny, jsou zřejmě mladší, na př. *posthabeo* (srov. *prohibeo*), *antecapio* (srov. *accipio*), *retrolego* (srov. *colligo*), viz D 43, a výrazem složení byl u nich toliko jeden společný hlavní přízvuk (D 18). V psaném textu druhdy není jisto, zdali je sloveso složené či ne; na př. Cic. *Caec.* 97 *atque hoc et contra dicente Cotta et Sulla vivo iudicatum est*; Liv. 8, 8, 9 *eos (hastatos) retro cedentes in intervalla ordinum principes recipiebant*: odvozená jména *contradictio*, *contradictor*, *retrocessus*, *retrocessio* předpokládají ovšem složená slovesa *contradico*, *retrocedo*, ale nesvědčí proti výrazům nesloženým. Zřetelně se projevuje samostatnost adverbia náležitího ke slovesu tehdy, je-li adverbium postaveno jinde než před slovesem. Adverbií *super*, *ante*, *circum*, *praeter* se takto užívá i v klas. próze; na př. Cic. *Off.* 3, 71 *malitia. . . mala bonis ponit ante*; Nep. 7, 8, 1 *Atheniensibus exhaustis praeter arma et navis nihil erat super*. Bližší složeným slovesům jsou ty případy, kdy je adverbium odděleno od svého slovesa jen krátkým, málo přízvucným nebo i nepřívzucným slovem; tak Festus 206 L. uvádí, že se v některých modlitbách říká *ob vos sacro* místo *vos obsecro*, jako je i *sub vos placo* místo *vos supplico*, a ib. 402 k tomu přidává ze zákonů XII desk *transque dato* (= *traditoque*) a *endoque plorato* (= *imploratoque*); srov. Verg. *Georg.* 2, 366 *carpendae manibus frondes interque legendae* (= *probíratí*).

- 523 Od těchto případů se liší případy, kdy jde skutečně o rozříznutí, tměsí, složeného slovesa, patrnou z toho, že se buď praeverbiální složky nebo složky slovesné nebo jedné ani druhé neužívá jako samostatných slov. Sem náleží Plaut. *Trin.* 833 *distraxissent disque tulissent satellites tui me miserum foede*, protože za doby Plautovy nebylo již *dis-* samostatným adverbium; srov. Lucr. 4, 832 *cetera de genere hoc inter quaecumque pretantur* (= *interpretantur*; *pretantur* se neužívá); 6, 394 *volvitur in flammis innoxius inque peditur* (= *impeditur*; *peditur* se neužívá); 1, 452 *seiungi seque gregari* (= *segregari*; *se-* není samostatné adverbium); 3, 859 *inter enim iectast vitai pausa* (= *interiecta*; *-iecta s -e-* jen ve složení); Verg. *Aen.* 9, 287 n. *hanc ego nunc ignaram huius quodcumque pericli est inque salutatam linquo*; Ov. *Met.* 12, 496 n. *manet inperfossus ab omni inque cruentatus Caeneus Elateus ictu*. To jsou umělé tměse básnické.

V hovorové mluvě se takto často odděluje stupňovací adv. *per* = 'velmi' od slova, ke kterému náleží, což bývá většinou adj. typu *pergmanus* nebo adv. typu *persaepe*, zřídka sloveso jako *pervolo*. Na př. Plaut. *Cas.* 370 *per pol saepe peccas*; Cic. *Att.* 1, 4, 3 *per mihi gratum est*; ib. 15, 4, 2 *te quam primum per videre velim*; Quint. *fr.* 2, 7, 2 *per mihi benigne respondit*; Gell. 2, 18, 1 *Phaedon. . . Platoni per fuit familiaris*. Naopak zřídka, a to v uměleckém slohu, se odlučuje *per* = 'skrze'; na př. Lucr. 5, 1268 *pertundere perque forare*.

- 524 Zvláštního výkladu potřebují případy jako Cato *Agr.* 157, 9 *ferve bene facito*; Varro *R. r.* 2, 9, 13 *consue quoque faciunt*; ib. 1, 41, 1 *facit putre*; Lucr. 6, 962 *principio terram sol excoquit et facit are*; Cic. *Verr.* 5, 38 *si forte experge te facere posses*. V těchto příkladech závisí na vzniku typu

ferve-facio, zdali tu jde o tměsí skutečnou či zdánlivou, ale právě pro ten vznik není jistého výkladu; spíše se však zdá, že to nejsou skutečné tměse umělé.

Z tvaru *prodest* (= *prod-est*, viz D 121) bylo v pozdější lidové latině vytvořeno — asi podle *necesse* — adv. *prode*, jež se pak také vyskytuje v tměsí, na př. Per. Aeth. 8, 3 *et prode illis est*.

Některá adverbia, kterých se užívalo ve složení se slovesy a s jmény, přestala být samostatnými slovy a vyskytují se pak jen ve složeninách (D 121). Je to zejména *ambi-*, *au-* v *aufero*, *aufugio*, *dis-* na př. v *discerpo*, *diruo*, *diligo*, *po-* v *pono* < **po-sino*, *por-* na př. v *portendo*, *porrigo*, *re-* a *red-* na př. v *recipio*, *redeo*, *sed-* a *se-* na př. v *secedo*. 525

Některá ze sloves složených s praeverbii přestala být časem citěna jako složená a přibírala pak i jiná praeverbia (D 178—179). Hromadění praeverbii je příznačné zvláště pro latinu pozdní; tak Per. Aeth. 4, 7 *perdescendere*, 16, 6 *perdiscoperire* (ve význ. 'odstraniti příkrov'). Tak vznikají tak zvaná *decomposita* (slova odvozená od komposit).

Vývoj adverbii v předložky.

V předpokládané vazbě **templo ex cedere* bylo slovo *ex* původně samostatné adverbium s volným postavením, takže se mohlo říci i *ex templo cedere* nebo *templo cedere ex*. Podobně jako se mohlo to adverbium těsněji spojit se slovesem, až vzniklo složené sloveso *excedere*, tak se mohlo těsněji spojit i s jménem, a to s tím jeho pádem, ke kterému se významem hodilo, pozbyt do jisté míry své původní samostatnosti a stát se z adverbia tak zvanou předložkou (*praepositio*). Ještě v klas. latině jsou zbytky toho, že se k určení některých vztahů užívá prostého pádu, i když je užívání předložek plně rozvito, na př. *pellere civem patria* i *e patria*, *movere senatu* i *de senatu*. Ale v jiných případech sám pád již nestačí vyjádřit onen vztah a předložka se stala jeho nutným doplněním; tak na př. třeba říci *ambulare cum amico*, nikoli jen **ambulare amico*. 526

Užívání předložek se počalo u výrazů pro konkrétní vztahy, jako je místo, čas, nástroj; že takový vývoj může dojít až tam, že se jistého pádu bez předložky vůbec přestane užívat, ukazuje na př. užívání českého lokálu; ustupování pádů prostých pádům předložkovým se projevuje v pozdní latině (D 700—716). U vztahů abstraktních, jako je na př. vlastnictví, původ a pod., dlouho stačil prostý pád, ale i tu se časem vyvinulo užívání předložek, jako na př. při označování původu děje u passiva, jestliže je původcem osoba, na př. *timore coactus*, ale *a patre coactus* (II 130). 527

Jako vznikají ve všech dobách vývoje jazyka nová adverbia, tak vznikají i nové předložky; starší předložky přitom bývají druhy zatla- 528

čovány. Na př. nová předložka *circum*, vlastně ak. sg. substantiva *circus* a pak adverbium, nastoupila na místo starší předložky *amb(i)* (*am-*, *an-*), srov. *ἀμφί*, původně adverbia, jež se vyskytuje jako praeverbium a také v některých složeninách nominálních, na př. *ambio*, *ambivium*; *amb(i)* jako předložka je dosvědčeno u Macrobia *Sat.* 1, 14, 5: *veteres an pro circum ponere solebant*, ut Cato in Originibus oratorum *an terminum id est circum terminum*, et *ambire dicitur pro circumire*, srov. Charis. I 231, 11 K. *am fines*, *am segetes* a Paul. z Festa 19 L. *amsegetes dicuntur quorum ager viam tangit*; *amb(i)* ustupuje i v složeninách, na př. místo staršího *ancisus* se užívá *circumcisus*. V pozdější latině je zase samo *circum* — a jeho tehdy již častější odvozenina *circa* — nahrazováno jinými výrazy, zejména z řečtiny přejatým slovem *gyrus* = 'kruh', na př. Per. Aeth. 13, 3 *per girum ipsius colliculi* ('kolem toho vršku'); ib. 3, 8 *in giro parietes ecclesiae* (zde již je to předložka s ak.: 'kolem stěn chrámu'); jinou náhražkou je podobně užitě slovo *tornus*, odkud je franc. *autour (de)*, ital. *attorno*, *intorno*.

529 Adverbiální funkce u starších předložek buď docela nebo z velké části zanikla, u mladších se namnoze udržuje; podle toho se rozeznávají předložky vlastní (pravé, prvotní) a předložky nevlastní (nepravé, podružné, druhotní); ale tento rozdíl nelze určit přesnou hranicí. Vlastní předložky se zpravidla neuplatňují jako samostatné a volně určené slovesa, nýbrž se skládají se slovesy jakožto praeverbia, kdežto předložky nevlastní si zachovávají adverbiální platnost, i když se někdy spojují se slovesy. U předložek vlastních se dál vývoj v předložky již v ie. prajazyce, kdežto předložky nevlastní vznikají v jednotlivých ie. jazycích zvlášť. Na př. kdežto předložka *ex*, právě tak jako řec. *ἐξ* a stšlov. *is* (*iz*, čes. *s*, *z*), je zděděna z ie. prajazyka, vznikly v latině samé nevlastní předložky jako *coram*, *clam*, *iuxta*, *pone*, *palam*, *prope*, *simul*, *secus*, *versus* (*adversus*, *adversum*), *circum*, *procul*, podobně jako v češtině jsou nevlastní předložky *mezi*, *kromě*, *místo*, *dle*, *proti*, *kolem*, *okolo*, *mimo*, *strany* (*stran*), *vně*, vzniklé v různých dobách vývoje od praslovanštiny k češtině. K nevlastním předložkám náleží také skupina adverbii — předložek, které jsou tvarem ablativy sg. fem. s významem původně lokálním jako *ea*, *hac*, *qua* (D 682): *contra*, *ultra*, *citra*, *extra*, *intra*, *infra* a podle nich *circa*, přetvořené z *circum*. Příklady: Plaut. *Pseud.* 1142 *quia tute ipus coram praesens praesentem vides je coram adverbium*, ale Cic. *Pis.* 12 *mihi coram genero meo quae dicere ausus est je to již předložka*, a to s abl., asi podle *praesente genero meo*; Plaut. *Rud.* 230 *quis hic loquitur prope?*, Cic. *Pis.* 26 *prope a meis aedibus*, Hor. *C.* 3, 8, 7 *prope funeratus arboris ictu je prope adverbium*, ale Cic. *Epist.* 7, 23, 4 *ut non modo prope me, sed plane mecum habitare posses*, Caes. *B. G.* 4, 28, 2 (*pars insulae*) *quae est propius solis occasum*, Cic. *Phil.* 10, 26 *ut cum suis copiis quam proxime Italiam sit je to předložka*; Plaut. *Aul.* 682 *iuxta rem mecum tenes je iuxta adverbium* ('stejně se mnou', 'stejně jako já'), ale Caes. *B. c.* 1, 16, 4 *iuxta murum castra posuit je to předložka*.

530 Počet nevlastních předložek není nikdy uzavřen. Na př. *retro*, jež je

v latině republ. doby jen adverbium, stává se později předložkou, na př. Apul. *Met.* 6, 8 *conveniat retro metas Murias Mercurium praedicatorum*; Vulg. Marc. 8, 33 *vade retro me* (ale Matth. 16, 23 *vade post me*; orig. má na obou místech *ἰστω μου*). Také adverbii *foras* a *foris* se užívá v pozdější latině jako předložek místo *extra*; na př. Apul. *Apol.* 50 *foras corporis* (s gen. podle *ἐξω*); *Met.* 1, 21 *fenestras, quae foris urbem prospiciunt*. Z lat. *foras de* a *foris de* vzniklo franc. *hors de* a ital. *fuor(i) di* 'vně', 'mimo'.

Předložkou se stalo také adv. *usque*, značící nepřetržitou souvislost 531 místní nebo časovou; na př. Caes. *B. G.* 1, 51, 1 *usque ad castra hostium accessit* 'až k táboru'; Cic. *Verr.* 5, 157 *qui usque ex ultima Syria atque Aegypto navigarent*; Plaut. *Amph.* 253 *usque a mane ad vesperum*. Častým spojováním s předložkami nabylo samo *usque* významu předložky, a to nejčastěji s ak. s významem '(až) k', '(až) po'. Nejdříve se spojovalo s ak. jmen měst, na př. Ter. *Ad.* 655 *Miletum usque*; Cic. *Verr.* 4, 108 *usque Hennam*; Hor. *Sat.* 1, 6, 105 *ire licet. . . usque Tarentum*; neklas. s jinými zeměpisnými údaji, na př. Plin. *Nat. h.* 3, 75 *Cretam usque*, i s jinými slovy, na př. Cato *Agr.* 49, 2 *usque radices*; Curt. 8, 9, 21 *usque pedes*; o čase na př. Suet. *Claud.* 34, 1 *vesperam usque*; Cels. 7, 7, 15 *usque mortis diem*. Zřídka je *usque* u abl., na př. Cic. *Flacc.* 45 *qui hanc ipsam legationem. . . usque Tmolo petivit*. Spojením *usque* s adv. *quo* vzniklo *quousque* 'až kam', 'až pokud', s významem tázacího adverbia, v pozdější latině leckdy i místo *quatenus* nebo *quoad* s významem spojky 'pokud'. Místo *usque ab* a *usque ad* vyskytuje se, zvláště u básníků a podle nich i v próze, složené *abusque* a *adusque* (bývá psáno též odděleně *ab usque* a *ad usque*); na př. Verg. *Aen.* 7, 289 *Dardanium Siculo prospexit abusque Pachyno*; Tac. *Ann.* 13, 47 *usu et senecta Tiberio abusque domum principis edoctus* ('již od dob Tiberiových'); Hor. *Sat.* 1, 1, 17 *adusque supremum tempus*; Amm. Marc. 19, 1, 9 *adusque finem diei*.

Některé nevlastní předložky vznikly přímo z jmen, na př. *penes, causa, 532 gratia, circum, secundum*. Že i takto mohly stále vznikat předložky nové, je patrné z toho, že se podobně jako *causa* a *gratia* druhdy užívá i ablativů *merito* a *beneficio* k vyjádření příčinného vztahu; kdežto ve spojeních jako Cic. *Quint. fr.* 1, 1, 6 *nostri consulatus beneficio se incolumes fortunas habere arbitrantur* má abl. *beneficio* svůj plný substantivní význam, zeslabuje se tento význam 'dobrodiní' tam, kde je podmětem 'dobrodiní' věc, na př. Cic. *Off.* 3, 38 (*Gyges*) *anuli beneficio rex exortus est Lydiae* ('pomocí prstenu'); *Quint. Inst.* 3, 1, 9 (*Gorgias*) *beneficio longissimae aetatis. . . cum multis simul floruit* ('pro svůj velmi dlouhý věk'), a zaniká úplně, kde jde o působení neblahé, na př. (*Quint.*) *Decl.* 1, 1 *ut parricidium non fecisse videatur beneficio caecitatis*; Dig. 39, 2, 40 *detrimentum hoc, quod beneficio eius contingit* ('vinou'); ib. 47, 2, 46 *competit enim actio non ideo, quia nunc abest, sed quia unquam beneficio furis afuit*. Srov. vývoj čes. předložky *díky*, rus. *благодаря*, franc. *grâce à*, angl. *thanks to*, něm. *Dank* s dat. Předložkou se mohl stát i abl. *fini* nebo *fine* ve smyslu *tenus* 'až po'; v starších dokladech se poji s abl., na př. Plaut. *Men.* 859 *osse fini dedolabo. . .*

viscera (původně snad abl. abs. 'při čemž kost bude mezi', srov. *natura duce* II 240; spojení s abl. plur. jako *Cato Agr.* 28, 2 *radicibus fini* jest pak vysvětliti podobně jako typ *praesente multis*, viz D 843), později s gen., na př. *Sall. Hist. fragm.* 3, 38 *fine inguinum ingrediuntur mare*; *Ov. Met.* 10, 536 *fine genu vestem ritu succincta Dianae* může být *genu* abl. i gen. (D 227).

533 Adverbiální užívání nezaniklo docela ani u vlastních předložek. Tak se užívá *ad* u číslovky jako adverbia značícího přibližnost, na př. *Caes. B. G.* 2, 33, 5 *occisis ad hominum milibus quattuor reliqui in oppidum reiecti sunt*; *Liv.* 3, 15, 5 *exules servique, ad duo milia hominum et quingenti, . . . Capitolium atque arcem occupavere*; *ib.* 8, 18, 8 *ad viginti matronis . . . per viatorem accitis*. Jako adv. se užívá *pro* ve spojení s *quam* a *ut*; na př. *Lucr.* 3, 199 *parvissima corpora, proquam et levissima sunt, ita mobilitate fruuntur* '(podle toho) jako'; *Cic. Att.* 11, 6, 7, *tuas litteras, prout res postulat, expecto*; srov. *prae ut, prae quam, praeter quam, post quam, ante quam*. Také *prae* je adv. na př. *Plaut. Amph.* 543 *abi prae*, *Ter. Andr.* 171 *i prae, sequor* 'jdi napřed'; dosti často se užívá adverbii *ante* a *post*; na př. *Cic. Ac.* 2, 125 *innumerabiles supra infra, dextra sinistra, ante post . . . mundos esse* ('vpředu vzadu'); *Liv.* 22, 5, 8 *animus suus cuique ante aut post pugnandi ordinem dabat*.

O etymologickém výkladu a užívání jednotlivých předložek viz slovník; o tvarech předložek jakožto praeverbii D 121.

534 Vlastní předložky se spojují v latině buď s akusativem nebo s ablativem, nikoli s genitivem nebo dativem. Vysvětluje se to tím, že se předložek v jejich původním adverbiiálním stavu užívalo hlavně k přesnějšímu označení místních vztahů, ale genitivem a dativem se místní vztahy původně nevyjadřovaly. I při spojení s předložkou záleží hlavně na samém pádu jména a obvyklé rčení, že předložka „řídí“ pád, nevystihuje pravý stav věci; vzniklo proto, že se každá předložka v jistém významu spojuje jen s určitým jedním pádem a ne s jiným.

535 Vazby vlastních předložek byly většinou od původu takové, jak je nalézáme v klasické latině (II 136—139). Méně pevné jsou vazby předložek nevlastních; tak *coram* se poji zpravidla s abl., ale v pozdější latině též s gen. nebo s ak., na př. *Apul. Met.* 9, 21 *coram noxae prehensus*; *tenus* (pův. asi subst. 'tah', 'rozloha', srov. *tendo*) bývá u abl. sg. a u gen. pl., na př. *Cic. Deiot.* 36 *Tauro tenus*; *Verg. Aen.* 3, 427 *pube tenus*, ale 10, 210 *laterum tenus*, *Georg.* 3, 53 *crurum tenus*, jako již *Lucr.* 1, 940 *labrorum tenus*; *Liv.* 26, 24, 11 *Corcyrae tenus*; *tenus* s ak. je zcela zřídka, na př. *Val. Fl.* 1, 538 *Tanain tenus*, *Auson. Parent.* 3, 15 *tenus Europam*. S adv. *qua* je *tenus* spojeno v *quatenus* 'až jak daleko', 'až kam', 'až pokud' s významem původně místním, pak časovým i příčinným; ve významu spojky 'protože' na př. *Lucr.* 3, 424 *animam verbi causa cum dicere pergam, . . . animum quoque dicere credas, quatenus est unum inter se*; *Hor. C.* 3, 24, 30 *quatenus . . . virtutem incolumem odimus*; *Sat.* 1, 1, 64 *libenter quatenus id facit*; *Tac. Ann.* 3, 16 *quatenus veritati et innocentiae meae nusquam locus est*.

Význam předložek se druhdy časem mění. Tak předložka *ad*, jež u sloves 536 pohybu označuje směr k něčemu, na př. *pergere ad urbem* 'směřovati k městu', nabyla časem — nejdříve u jmen měst — významu směřování do něčeho a tím se sblížila s předl. *in* s ak.; tak na př. Cic. *Epist.* 16, 1, 1 *magni ad honorem nostrum interest quam primum ad urbem me venire* 'do města'; Verr. 4, 6 *signa... domum deinde atque ad suas villas auferebant*. Podobně u sloves klidu označuje *ad* trvání u něčeho, ale nabylo významu trvání v něčem (= *in* s abl.), na př. Varro *R. r.* 2, 6, 2 *murenarum optimarum in Sicilia et helops ad Rhodum*; Cic. *S. Rosc.* 44 *ut esset in agro ac tantummodo aleretur ad villam*; Verr. 4, 4 *Thespiadas, quae ad aedem Felicitatis sunt*; Att. 10, 4, 8 *fuit ad me sane diu*; Liv. 36, 11, 3 *omnis praefectos regiones, qui ubique, ad Boeotiam maxime, praepositi hibernis erant*; 42, 67, 1 *praesidio satis valido ad Gonnum relicto* 'v Gonnu'. Stejně tak mívá předl. *apud* význam *in* s abl., nejdříve v mluvě hovorové a pak i v spisovné; na př. Ter. *Andr.* 302 *apud forum modo e Davo audivi* 'na foru'; Cic. *Verr.* 4, 48 *is cenam isti dabat apud villam in Tyndaritano* 'na statku'; Plaut. *Epid.* 53 *id adeo argentum ab danista apud Thebas sumpsit faenore*; Tac. *Ann.* 1, 5 *neque satis compertum est, spirantem adhuc Augustum apud urbem Nolam an exanimem reppererit* 'v městě Nole'; ib. 6, 20 *apud Rhodum* 'na Rhodu'; Apul. *De Plat.* 1, 1 *die, qua apud Delum Latona fertur Apollinem Dianamque peperisse*. Téhož významu jako *apud* nabyla i předl. *circa*; na př. Liv. 27, 21, 10 *circa Mutinam* 'v okolí Mutiny' = 'u Mutiny'; Vell. 1, 2, 5 *circa Lesbum insulam* 'na ostrově Lesbu'.

Z předložek významem blízkých nabývá některá v užívání jistého spisovatele nebo jisté doby vrchu nad ostatními; tak zejména předl. *de* v pozdní latině převládla proti *ab* a *ex*.

Předložka nesplývá se svým jménem tak těsně jako praeverbium se 537 svým slovesem, ale přece s ním zpravidla tvoří jedno sousloví a také i přízvukovou jednotu; v písmě se předložky psaly obyčejně dohromady se svými jmény. V některých případech bylo to splynutí tak dokonalé, že se v něm uplatňovalo i přehlasování jako u slov složených, na př. *ilico, profecto, denuo, sedulo* (D 16).

Postavení předložky bylo původně — v ie. prajazyce — volné, v čemž 538 se projevovala její starší adverbialní samostatnost; předložka mohla stát i za jménem, ke kterému patřila, a v sanskrtě je takové postavení namnoze častější než postavení před jménem; pro takové případy se ovšem název '*předložka*', *praepositio*, nehodí a užívá se tu názvu *postpositio* (český termín pro to není vytvořen) nebo se to označuje jako 'anastrofa předložky'. Také v staré češtině se některé předložky kladly za svým jménem; Gebauer *Hist. mluvnice* IV 423 uvádí vazby *boha-dle* (= 'pro boha'), *sebe-miesto* ('místo sebe') a z nové češtiny ustrnulý zbytek v příslovci *medle* nebo *medle*. Ruské *radi* se někdy klade za své jméno, na př. *sego radi*, jindy před ně, na př. *radi se primera*; bez rozdílu se říká *radi Christa* i *Christa radi*. V latině se kladou za svým jménem zpravidla některé předložky nevlastní jako *causa, gratia, ergo, tenus*, někdy i *circum, coram, iuxta, post*; vždycky

se příklání předložka *cum*, když náleží k osobnímu zájmenu, tedy *mecum*, *tecum*, *secum*, *nobiscum*, *vobiscum*, srov. umber. *erucum* = 'cum eo', *asaku* = 'apud aram', a obyčejně také ve spojení se zájmenem vztazným (I 185). Anastrofa předložky je také ve spojce *quoad* = *quo ad* vlastně 'až kam' (II 471). Básníci a někdy i prozaikové užívají po starém způsobu postpositivně také jiných předložek, častěji ve spojení se zájmenem vztazným; na př. Plaut. *As.* 119 *quo ab*; Cic. *Inv.* 2, 141 *propter earum rerum, quibus de scriptum est, utilitatem*; Verg. *Georg.* 1, 161 *quibus sine*; Hor. *C.* 3, 3, 11 *quos inter*; v jiných spojeních zejména Lucretius, na př. 1, 841 *ignibus ex ignis*; 2, 731 *albis ex alba*; 2, 791 *variis ex*; 6, 788 *terris ex*; 4, 597 *haec loca per*; 6, 1264 *viam per*. Dosti často se klade předložka mezi předcházející jméno a jeho následující souřadný nebo podřadný přívlástek; na př. Plaut. *Men.* 839 *aetate in sua*; Cat. 64, 48 *sedibus in mediis*; Verg. *Georg.* 4, 333 *thalamo sub fluminis alti*; Aen. 7, 234 *jata per Aeneae*; 9, 643 *gente sub Assaraci*; Hor. *Sat.* 1, 3, 60 *genus hoc inter vitae*; Liv. 26, 46, 2 *parte in alia*; 31, 24, 5 *dies ante paucos*; Tac. *Ann.* 3, 72 *ornatum ad urbis*; ib. 3, 10 *iudice ab uno*; 11, 3 *partem in aliam*; 14, 42 *urbe in ipsa*. Ale v klas. próze zpravidla přívlástek předchází a tak vzniká typ *magna cum laude*; ustálené je *quem ad modum, qua de causa* (srov. D 823).

539 Také náleží-li předložka k několika substantivům, stává někdy, zejména u básníků a v pozdější próze, za nimi; na př. Verg. *Georg.* 2, 344 *frigusque caloremque inter*; ib. 382 *pagos et compita circum*; Aen. 3, 75 *oras et litora circum*; Hor. *Sat.* 1, 3, 100 *glandem atque cubilia propter*; Tac. *Ann.* 1, 60 *Amisiam et Lupiam annes inter*; 4, 8 *dis et patria coram*. Jindy bývá mezi nimi, zejména předložka *inter*; na př. Lucr. 6, 1160 *noctem per saepe diemque*; Caes. *B. c.* 3, 6, 3 *Cerauniorum saxa inter et alia loca*; Cat. 7, 5 *oraclum Iovis inter aestuosi et Batti veteris sacrum sepulcrum*; Verg. *Aen.* 5, 663 *transtra per et remos et pictas abiete puppis*; Hor. *C.* 3, 27, 31 *nilhil astra praeter vidit et undas*; *Epist.* 1, 4, 12 *timores inter et iras*; Liv. 22, 3, 3 *Etrusci campi, qui Faesulas inter Arretiumque iacent*; Tac. *Ann.* 3, 64 *septemviris simul et sodalibus Augustalibus* ('spolu se septemviry a...'); *Hist.* 3, 19 *cumulos super et recentia caede vestigia*.

540 Nestejná míra spojitosti s jménem se projevuje u různých předložek tehdy, jestliže se k předložkovému pádu, stojícímu na začátku věty, připojuje některá z příklonných částic *-que*, *-ne*, *-ve*. V tomto případě zpravidla tvoří předložky *a* (*ab*), *ad*, *ob*, *sub* a *apud* se svým jménem (zájmenem) nerozlučný celek typu *ob eamque rem*, kdežto u jiných jednoslabičných předložek, zejména *de*, *ex* a *in* se vedle tohoto způsobu částice někdy přivěšuje k předložce samé; u předložek *post*, *pro*, *per*, *cum*, *sine*, *trans*, u dvojslabičných předložek na *-ā* a u předložek, kterých se užívá také jako adverbii, je typ *inque ea urbe* pravidlem.

541 Spojení předložky s jménem je vůbec v latině mnohem volnější než v češtině. Leckdy bývá předložka oddálena od svého jména jeho určo-

vacími výrazy a předložkový pád takto vznikající je někdy velmi rozsáhlé sousloví, jehož uspořádání v češtině arci napodobovat nelze.

Takovým určovacím výrazem bývá často genitiv, druhdy ještě zase opatřený svým určením. Na př. Liv. 42, 12, 1 *apud Graeciae atque Asiae civitates*; Caes. B. G. 4, 16, 7 *ad ultimas Germanorum nationes*; Cic. Cat. 1, 9 *de huius urbis atque adeo de orbis terrarum exitio*; Off. 2, 1 (*officiorum genera*) *quae pertinent ad vitae cultum et ad earum rerum, quibus utuntur homines, facultatem* (Ludvíkovský: 'které se vztahují k vnějšimu zušlechtění života, k získávání věcí lidem potřebných'). Jiná určení jsou na př. Cic. Off. 2, 65 *ad beneficiis obstringendos homines*; Sall. Jug. 48, 4 *praeter flumini propinqua loca*.

Avšak když by se měly střetnout dvě předložky, určení se neklade mezi předložku a její jméno; na př. Cic. De or. 2, 249 *ex vulnere ob rem publicam accepto* (nikoli *ex ob r. p. accepto vulnere*). Předložky se stýkají jen při udání data (D 542).

Někdy bývá předložka oddělena od svého jména spojkou *autem, vero, enim*; zejména se takto oddělují předložky, kterých se užívá také jako adverbii, jako je *post, ante, contra, praeter, infra*. Na př. Cic. Off. 2, 27 *sensim hanc consuetudinem... iam antea minuebamur, post vero Sullae victoriam penitus amisimus*; ib. 2, 8 *contra autem omnia disputatur a nostris*; Fin. 3, 36 *praeter enim tres disciplinas... ceteris omnibus philosophis haec est tuenda sententia*.

Se zvláštním citovým důrazem se odděluje v hovorové řeči při zapřisahání předložka *per* od svého akusativu vloženým akusativem zájmena, náležitým jako předmět ke slovesu prošení, nebo i jinými slovy. Na př. Plaut. Bacch. 905 *per te, ere, opsecro deos immortales*; Ter. Andr. 834 *per ego te deos oro*; Ov. F. 2, 841 *per tibi ego hunc iuro fortem castumque cruorem*. Také je-li subst. náležitý k *per* opsáno větou; na př. Verg. Aen. 10, 903 *unum hoc per si qua est victis venia hostibus oro*. U Cicerona takové případy nejsou, ale vyskytují se v rétoricky vypěstované próze jiné; Rhet. Her. 4, 65 uvádí z přímé řeči: *parce... et per quae tibi dulcissima sunt in vita, miserere nostri*. Něco podobného je v řečtině u předl. *πρός*; na př. Sof. Fil. 468 nn. *πρός νύν σε πατρός πρόσ τε μητρός, ὦ τέκνον, πρόσ τ' εἴ τι σοι κατ' οἶκόν ἐστι προσφιλές, λέκεις ἰκνοῦμαι*.

Zvláštní je vazba předložky *ante* ve výrazech datování (I 103 s pozn. 2), 542 na př. *ante diem sextum Idus Martias*. Tu bychom čekali *die sexto ante Idus Martias*, ale vyvoditi z této předpokládané vazby vazbu skutečně užívanou by bylo nesnadné, zvláště nalézt důvod, proč by bylo *die sexto* vloženo mezi *ante a Idus*; změna **ante die sexto Idus Martias in ante diem sextum Idus Martias* by se již bez obtíží vysvětlila pádovou asimilací ablativního výrazu k pravidelným vazbám předložky *ante* s ak. Podle novějšího výkladu Wackernagelova jest tu vyjítí od samostatného užívání typu *ante diem sextum* 'šestý den před (tím)', kde se akusativem určeným

číslovkou a připojením *ante* označuje míra časové přednosti; k tomuto výrazu *ante diem sextum* pak přistupuje ak. *Idus Martias* jako k jednoduchému *ante*, vyznačujícím časovou přednost; srov. vazbu *pridie* a *postridie* s ak. Vskutku jest vyjadřování časové přednosti a následnosti akusativem a připojením *ante* nebo *post* dosti časté, i když se v podobném významu užívá také typu ablativu míry *sex diebus ante* nebo *post* (II 133); na př. Caes. B. G. 4, 9, 1 *legati haec se ad suos relatores dixerunt et . . . post diem tertium ad Caesarem reversuros*; ib. 28, 1 *post diem quartum, quam est in Britanniam ventum*; Cic. De or. 2, 273 *cum aliquot post annos Maximus id oppidum recepisset*; Tusc. 1, 4 *Themistocles aliquot ante annos . . . est habitus indoctor*; Liv. 31, 24, 7 *paucas post horas Philippus . . . sustinuit signa*.

K celému takovému výrazu *data* může přistoupit jiná předložka; na př. Cic. Cat. 1, 7 *dixi ego idem in senatu caedem te optimatum contulisse in ante diem V Kalendas Novembres*; Att. 3, 17, 1 *ex ante diem III Non. Iun. usque ad prid. Kal. Sept.*

Slova *ante diem* se v poklas. latině druhdy vynechávají; na př. Tac. Ann. 6, 25 *quintum decimum Kalendas Novembres*.

- 543 Ve rčení typu *post hominum memoriam* vztahuje se předl. *post* k začátku toho, co je vyjádřeno akusativem: 'od počátku lidské paměti' = 'pokud paměť lidská sahá' = 'za paměti lidské'; srov. Cic. Verr. 1, 18 *post hunc statum rei publicae, quo nunc utimur* 'za tohoto stavu obce'.

Opakování, neopakování a vynechávání předložky.

- 544 Jestliže má několik substantiv souřadně postavených týž syntaktický vztah, určený touž předložkou, předložka se v některých případech klade jen jednou, a to před první z těch substantiv, jindy se opakuje před každým z nich. Vyskytují se tu hlavně dva typy:

1. Předložka se neopakuje při jednoduchém spojení slučovacemi spojkami *atque, et, -que*; na př. Cic. Tusc. 5, 41 *in labore ac dolore*; Caes. B. G. 3, 13, 6 *propter lini inopiam atque eius usus inscientiam*.

2. Předložka se zpravidla opakuje při dvojici slučovacích výrazů *et - et, aut - aut, nec - nec, cum - tum, vel - vel, non modo - sed etiam* a p. (II 342); na př. Cic. Cat. 2, 21 *et ex urbe et ex agris*; Tusc. 1, 118 *vel a dis immortalibus vel a natura*; ale Nep. 9, 5, 2 *non solum inter barbaros, sed etiam omnes Graeciae civitates*.

Odchylně od češtiny se předložka v latině zpravidla neopakuje u relativa vztahujícího se k substantivu v pádě předložkovém a řízeného týž slovesem jako ono, buď vysloveným nebo nevysloveným. Na př. Nep. 5, 3, 1 *incidit in eandem invidiam, quam pater suus ceterique Atheniensium principes*; Cic. Sest. 50 *divinum illum virum atque ex isdem quibus nos radicibus natum*.

Také v neúplných otázkách při vztahu tázacího a odkazovacího zájmena k předložkovému pádu se může u toho zájmena předložka vynechat; na př. Cic. *Cato* 15 *A rebus gerendis senectus abstrahit. Quibus? an eis, quae iuventute geruntur et viribus?*; *Tusc.* 3, 37 *Sed traducis cogitationes meas ad voluptates. Quas?*; *ib.* 1, 92 *Pellantur ergo istae ineptiae paene aniles, ante tempus mori miserum esse. Quod tandem tempus?* ('před kterým časem?').

Předložka se neopakuje ani v jiných neúplných větách, které mají společné sloveso s předcházející větou úplnou, u jména souřadného s předcházejícím jménem v pádu předložkovém. Na př. Cic. *Off.* 1, 134 *ac videat imprimis quibus de rebus loquatur: si seriis, severitatem adhibeat, si iocosis, leporem* ('o vážných... o žertovných').

Předložka se zpravidla neopakuje u určovacího přístavku; na př. Cic. *Lael.* 28 *cum duobus ducibus de imperio in Italia est decertatum, Pyrrho et Hannibale.* U přístavku srovnávacího, připojeného srovnávacími slovy *quasi, tamquam, ut* a p., předložka se zpravidla opakuje; na př. Cic. *Tusc.* 1, 20 *Plato... rationem in capite sicut in arce posuit* (*ale Fin.* 5, 17 *omnis ab eo quasi capite... disputatio ducitur*).

O vynechávání předložky ve figure *ἀπό κοινού* viz D 903.

V pozdní latině, kdy se výraznost pádů po stránce morfologické i syntaktické značně zeslabila, stává se předložka hlavním ukazovatelem syntaktického vztahu jména a jméno samo funguje namnoze jen svým významem, nikoli tvarem; při směšování pádů se také porušují bývalé vazby předložek (viz D 700). 545

Ve vulg. a pozdější latině se hojněji spojují předložky s adverbii; na př. 546 *in contra, ab intus, de repente, ad tunc, ex nunc, in palam, ad satis* (odtud franc. *assez*), *de retro* (franc. *derrière*, it. *dietro*), *ad retro* (franc. *arrière*, it. *addietro*); na př. *Per. Aeth.* 12, 8 *ostense sunt nobis inde a contra duae civitates*; 15, 2 (*fontem*) *qui a semel integrum fluvium dimittebat.* Jestliže se takto složila předložka s adverbium, kterého se užívalo také jako předložky, vznikla tím předložka složená, jež buď jemněji vyznačovala jistý význam nebo prostě nahrazovala jednoduchou předložku pro větší zvukovou výraznost. Starší takovou složeninou je *insuper*; na př. *Cato Agr.* 18, 5 *insuper arbores stipitesque*; *Lucr.* 6, 1283 *suos consanguineos aliena rogorum insuper exstructa... locabant*; *Verg. Aen.* 9, 274 *insuper his*; *Liv.* 22, 2, 8 *cumulatis sarcinis insuper incumbabant*; také *exadversus* a *exadversum*, na př. Cic. *De div.* 1, 101 *ara Aio Loquenti... exadversus eum locum consecrata est.* Teprve v latině císařské doby *desuper, incoram, abante, inante, subante, adante*; na př. *Lucan.* 1, 688 *nunc desuper Alpibus nubiferas colles atque aeriam Pyrenen abripimus*; *Apul. Met.* 7, 21 *mulierem... incoram omnium gestiebat inscendere.* Z některých takových složenin vznikla předložková adverbia román. jazyků, na př. z *abante* franc. *avant*, ital. *avanti* (franc. *devant* a ital. *davanti* ukazuje na lat. **deabante*); z *depost* je ital. *dopo*, z *inante* ital. *innanzi* 'dříve', 'spíše' (*dinanzi* ukazuje na lat. *deinante*).

Vývoj adverbii ve spojky.

547 V druhu slov, který nazýváme spojky, jsou shrnuta slůvka rozličného původu. Ze souřadících spojek je z ie. prajazyka zděděna zejména spojka *-que*, srov. řec. *τε*. O původu podřadících spojek viz II 466—474. U některých ze spojek, souřadících i podřadících, je patrné, že to byla původně adverbia, u jiných to lze zjistit rozbořem.

Adverbiální původ je zcela patrný na př. u spojky *vero*, u níž se odporovací význam '(vskutku) však', 'avšak' vyvinul z plného adverbiálního významu 'vpravdě', 'vskutku'. Platnost příslovce i spojky má *tamen*, vzniklé rozšířením adverbia *tam*, jež mělo v arch. latině i význam pozdějšího *tamen*, jak uvádí Festus 494 L. s příkladem — mimo jiné — z Naevia: *quid si taceat? dum videat, tam sciat quid scriptum sit* a z Titiua: *quamquam estis nihili, tam ecastor simul vobis consului*. Spojka *quin* z *qui ne* je původně tázací adv. 'jak' spojené se záporkou. Jasný je původní adverbiální význam také u *itaque* 'a tak'. Spojka *ergo* je totožná s postposicí *ergo*, na př. *virtutis ergo* 'pro statečnost'; východištěm tu snad byl předložkový výraz **e rogo*, v němž **rogo* by byl abl. sg. slovesného substantiva k *rego* a jež znamenal asi 'ze směru od'; z adverbia místního významu 'odtud' vznikla pak spojka s důsledkovým významem 'proto'. V přitvořeném *erga*, srov. *ultra* — *ultra*, *citro* — *citra*, je původní význam 'směrem k'.

Adverbiální původ lze zjistit u spojky *et*, jež původně spojovala věty; srov. řec. *ετι* 'ještě', 'mimo to'; podobný význam má *atque* z **adque* = 'a k tomu'. Odporovací spojka *at* byla asi původně adv. značící odluku jako csl. *otъ*, čes. *od*; také odporovací spojka *sed* souvisí s odlučovacím adv., a to *sē(d)*-, o němž D 121. Spojka *nam* je tvořena stejně jako adv. *tam* a jako adv. a spojka *quam*; byl to původně tvar ukazovacího zájmena příbuzného se stsl. *onъ*, podobně jako částice *-ne*, *nem* (v *nempe*), *num*, *enim*, jež se jinak v latině nevyskytuje; z ukazovacího významu se u ní vyvinul význam ujišťovací, vysvětlovací a pak odůvodňovací. Ukazovacím příslovcem s významem 'tak' byla původně i spojka *si* (II 473). Spojka *ut* byla původně příslovce odvozené od téhož zájmenného kmene *quu-* jako *ubi*, *unde*, *umquam* (D 294) a znamenala asi 'jak'. Původní adverbiální význam spojky *cum* z *quom* se projevuje v souvztahném užívání *cum* — *tum*, v složeném *quondam* a v složeninách jako *quicumque*, *ubicumque*. Také u podřadící spojky *dum* se zachovaly stopy jejího původního adverbiálního významu (snad 'teď' nebo 'ještě', 'pak'), zejména v složeninách *dudum*, *interdum*, *nondum*, *agedum*, *etiamdum*; vývoj v podřadící spojkou se projevuje na př. Plaut. *Truc.* 232 *dum habeat, dum amet: ubi nil habeat, alium quaestum coepiat*; Cat. 62, 45 a 56 *sic virgo, dum intacta manet, dum cara suis est* (II 472), ke kterémuž místu poznamenává Quint. 9, 3, 16 „*cum prius dum significet 'quoad', sequens 'usque eo'*“; viz i D 874.

O sdružování souznačných spojek viz D 858.

Záporky.

Ve vulg. mluvě se někdy užívalo samého *nē* ve smyslu *nē... quidem* 548 (II 38); Quint. 1, 5, 39 to počítá mezi barbarismy, uváděje příklad *ne hoc fecit*. Tak Petr. 47, 5 *hoc solum vetare ne Iovis potest*; Apul. Met. 3, 11 *ac ne istud quod vehementer ingemescis contumeliae causa perpessus es*.

Místo *ne... quidem* se užívalo také *ne... quoque*; Gell. 17, 2, 18 uvádí z Q. Claudia Quadrigaria *ne id quoque, quod tum suaderet, factum esse*. Podobný význam má typ *hoc quoque non* 'ani toto', kde je zápor silně zdůrazněn; na př. Lucil. frg. 685 *sic quoque a me, quae roget, non impetret*; Ov. Met. 14, 756 *hoc quoque non potuit*; Tac. Ann. 3, 54 *credite... me quoque non esse offensionum avidum*. Také zájmeno *ipse* položené vedle záporky *non* zdůrazňuje zápor; na př. Verg. Aen. 6, 444 *curae non ipsa in morte relinquunt*. V pozdější latině bývá místo *ne... quidem* také *ne... saltem*; na př. Apul. Socr. prol. 110 (p. 4 Thomas) *ut ne in hoc saltem olori concederet*; srov. Iuv. 9, 147 *nec spes his saltem* ('ani pro tyto věci není naděje').

V mluvě hovorové, ale ne v pozdější, se vyjadřuje zápor také doplň- 549 kovým *nullus*, tak zejména často *nullus sum* 'nejsem', 'nežiji'; na př. Plaut. Bacch. 193 *animas amica amanti: si abest, nullus est*; Cas. 621 *nulla sum, nulla sum: tota, tota occidi*; As. 408 *is nullus venit* (= non venit). Cic. Att. 11, 24, 4 *Philotimus non modo nullus venit, sed ne per litteras quidem... certiozem facit me* (zde = 'sám nepřišel'); Plaut. Trin. 606 *at tu edepol nullus creduas*, Ter. Hec. 79 *si non quaeret, nullus dixeris*; Cat. 8, 14 *cum rogaberis nulla*; Ov. Her. 2, 105 *nullam, puto, Phyllida nosti*.

Také *nihil* je někdy důraznou záporkou, srov. čes. 'nic ne'; na př. Plaut. Mil. 625 *nil amas*; Cic. Epist. 14, 1, 4 *de Quinto fratre nihil ego te accusavi*; Liv. 42, 46, 8 *Thebani nihil moti sunt*.

Částečný, ale někdy i plný zápor vyjadřují adverbia *parum*, *minus* 550 a *minime*; na př. Plaut. Bacch. 192 *minus valet moribundusque est*; Ter. Heaut. 383 *minime... miror*; Caes. B. G. 1, 47, 1 *uti aut iterum colloquio diem constitueret aut, si id minus vellet, e suis legatis aliquem ad se mitteret*. Adv. *minus* se vyskytuje v této platnosti zvláště ve spojení *si minus a quo minus*; toto ustrnulo v spojku *quominus* (II 468). V pozdější latině se vyskytuje zápornkové *minus* ve spojení se slovesy *esse*, *facere*, *feri* téměř jako jejich *praeverbium*; na př. Servius k Aen. 2, 419 ke slovům *imo Nereus ciet aequora fundo* poznamenává: *ab minus est* (= 'deest'); Aug. Serm. 209, 1 *caritas, in quantum adest... in quantum autem minus est...*; Cassiod. Inst. div. litt. 29, p. 1144 B *Migne cuius dicta Victor... purgavit et quae minus erant addidit*; CIL IX 5860 *nemini licere neque aperire* (sc. sarcophagum) *neque... aliquit de marmoribus minus facere* (= 'auferre'). Odtud jsou román. znehodnocující nebo negující praefixy franc. *mes-*, na př. *mésuser* 'zneužívatí', *mépriser* 'nevážiti si', ital. *mis-* nebo i pouhé *s-*, na př. *miscredere* 'nevěřiti', *sdegnare* 'pohrdati', *smemorato* 'zapomnětlivý'.

Významu zápornky se někdy blíží i adv. *vix*; na př. Plaut. *Cas.* 239 *vix teneor, quin quae decent te dicam*.

V hovorové i v básnické mluvě se vyskytuje jako tlumivá (D 438—440) zápornka adv. *male* u adjektiv a participií ve smyslu 'špatně', 'nehrubě', 'málo' a pod. (opak *bene* = 'velmi'). Tak častěji *male sanus* 'nezdravý', 'nerozumný', 'zbařený smyslů', 'nepřičetný' (na př. Cic. *Att.* 9, 15, 5; Verg. *Aen.* 4, 8; Hor. *Epist.* 1, 19, 3; Ov. *Met.* 3, 474 a j.); Hor. *C.* 1, 9, 24 *digito male perfidaci*; Verg. *Georg.* 1, 105 *male pinguis harenae*. O rozšíření tohoto způsobu v hovorové mluvě svědčí, že přešel i do jazyků románských, na př. franc. *malsain* z lat. *male sanus*, *malpropre*, ital. *malcontento*, *malaugurato* a j.

V lidové mluvě a podle ní i v literatuře, zejména u Plauta a u spisovatelů poklasických, vyskytují se i jiné případy kromě těch, které jsou uvedeny II 41, že při dvou záporkách jedna neruší druhou, nýbrž naopak zesiluje. Tak Plaut. *Mil.* 1411 *iura te non nociturum esse homini de hac re nemini*; Varro *Men. frg.* 45 *qui non modo ignorasse me clamat, sed omnino omnis heroas negat nescisse*; Cic. *Verr.* 2, 60 *debebat Epicrates nummum nullum nemini*; Petron. 42, 7 *neminem nihil boni facere oportet*.

K těmto případům původně náleželo i střetnutí *nec* (*neque*) *non* (*haud*, *nullus*); na př. Plaut. *Curc.* 580 *ego tuā magnifica verba neque istas tuas magnas minas non pluris facio quam ancillam meam*; *Bacch.* 1037 *nil... dabo neque ego haud committam*; Ter. *Andr.* 205 *neque tu haud dicas tibi non praedictum*. Ale později — po prvé se to vyskytuje u Varrona — tato dvojice záporek má význam kladný a přiřazuje větu podobně jako *etiam*; na př. Varro *R. r.* 2, 11, 11 *neque non quaedam nationes harum pellibus sunt vestitae*; Verg. *Aen.* 9, 169 *nec non trepidi formidine portas explorant*; druhdy spojuje i dvě jednotlivá slova a rovná se spojkám *atque* nebo *et*, na př. Varro *R. r.* 3, 2, 14 *greges... gruum, pavonum nec non glirium, piscium*. Cicero také užívá dvojice *nec non*, ale zpravidla odděluje tyto dvě zápornky od sebe aspoň jedním slovem; také neužívá této dvojice ke spojení jednotlivých slov, nýbrž celých vět; na př. Cic. *Tusc.* 4, 4 *nec vero illud non eruditorum temporum argumentum est* (= 'také to je důkazem').

CITOSLOVCE

Rozdělení a výčet citoslovci viz I 190.

Citoslovce jsou i v latině starý a důležitý činitel ve výrazné mluvě hovorové.¹⁾

Některá citoslovce byla do latiny přejata z řečtiny; na př. *attatae*, *babae*, *pax*, *eia*, *eu*, *apage*, *sophos*.

Citoslovce se vyskytují buď jako samostatný zvolací výraz jednočlenný (II 273) nebo se k nim — při jejich zeslabování — připojuje pojmový

¹⁾ Podrobně jedná o citoslovcích a citoslovečných větách O. Jiráni, *Skladba* str. 35—59.

výraz, v kterém je vyjádřen důvod citového projevu, účinek citového hnutí a pod. Samostatně na př. Plaut. *Stich.* 771 Sagarinus: *fac tu hoc modo*. Stichus: *at tu hoc modo*. Sag.: *babae*. St.: *tatae*. Sag.: *papae*. St.: *pax*; Men. 174 Menaechmus: *mihi, tibi atque illi iubebo iam adparari prandium*. Peniculus: *eu*; Ter. Andr. 751 Davos: *dictura es quod rogo?* Mysis: *au*. Davos: *concede ad dexteram*.

Druhdy jsou citoslovce spojena s pády jmen nebo zájmen, označujícími, 554
koho nebo čeho se týká citoslovečný projev. Na př. Plaut. *Amph.* 1109 *ei mihi*; Ter. *Heaut.* 234 *ei misero mihi*; podobně bývá *vae mihi, vae misero mihi*; Liv. 5, 48, 9 *vae victis*; s ak. Plaut. *As.* 481 *vae te*. Pokud jsou v takových případech u citoslovcí pády, které mohou být i samy větou (II 273, 3), jest pokládati takové spojení za spojení dvou vět původně samostatných. Takové pády jsou nominativ, na př. Verg. *Aen.* 6, 879 *heu pietas*, genitiv, na př. Plaut. *Truc.* 409 *o mercis malae*, Cat. 9,5 *o mihi nuntii beati*, Prop. 5, 7, 21 *foederis heu taciti*, akusativ, na př. Ter. *Ad.* 309 *ah me miserum*, *Hec.* 74 *eheu me miseram*. Častěji bývá akusativ také u citoslovce *pro* (psaní *proh* není odůvodněno); na př. Plaut. *Amph.* 376 *pro fide*, *Thebani cives*; Ter. *Andr.* 237 *pro deum fidem*; Cic. *Lael.* 52 *pro deum fidem atque hominum*; Sen. *Herc. Oet.* 770 *pro diem, infandum diem*. Vokativ, na př. Enn. *Ann.* 113 *o pater, o genitor, o sanguen dis oriundum*; Ter. *Ad.* 373 *ehem, Demea, haud aspexeram te*; Cic. *Cato* 69 *o di boni*. Jinak jest vysvětlovat spojení citoslovce s dativem v případech jako *vae mihi*: protože se samého dativu ve zvolání neužívá, je třeba soudit, že tu je dativ řízen citoslovcem zrovna tak, jako může být řízen příslovcem, na př. Plaut. *Pers.* 773 *bene mihi, bene vobis, bene amicae*; je to dativ zásahu (D 662).

Jako je v typu *ah me miserum* citoslovce spojeno s původně samostatnou 555
jednočlennou větou nominální, tak mohou k citoslovcím přistupovat i věty slovesné, které vyznačují druh nebo důvod citového hnutí vyjádřeného citoslovcem. Jsou to buď věty hlavní nebo vedlejší. Hlavní na př. Plaut. *Mil.* 1406 *oiei, satis sum verberatus*; Ter. *Ad.* 336 *au au, mi homo, sanun es?*; *Phorm.* 216 *ah, quid agis?*; ib. 491 *ei, metuo lenonem*. Je-li připojena věta vedlejší, nabývá citoslovce úkonnosti řídicího slovesa; na př. Cic. *De re p.* 6, 12 *st, quaeso. . . ne me ex somno excitetis*.

Ve výrazné řeči hovorové má interjekce někdy funkci jména nebo slovesa a v souvětí může zastupovat celou větu. Tento primitivní způsob výrazu známe dobře z češtiny, na př. *chlapec bác do okna a tabule břink; žába žbluňk do vody; ona je hned hr*. V hovorové latině jistě se ho také užívalo, ale v literatuře skoro není doložen; patří sem jen na př. Plaut. *Pseud.* 1279 *itaque dum enitor, prox, iam paene inquinavi pallium (prox ve významu 'ventris crepitum dedi')*; Petr. 59, 2 *et tu, cum esses capo, coco coco, atque cor non habebas* (Hrdina: 'křičels kikiriký'). Citoslovce *vae* zastupuje nominální podmět na několika místech ve Vulgátě, na př. *Apocal.* 9, 12 *vae unum abiit et ecce veniunt adhuc duo vae (ἡ οὐαὶ ἡ μὲν ἀπῆλθεν ἰδοὺ, ἔρχεται ἔτι δύο οὐαὶ μετὰ ταῦτα*. Kral.: 'bída jedna pomínula').

S L O V E S A

556 Sloveso jest již u Aristotela odlišeno jako samostatný druh slov zvláště od jména, a to tím, že vyjadřuje určitý čas. Avšak vyjadřování času ne náleží všem slovesným tvarům ani v historické době jednotlivých ie. jazyků, tím méně bylo podstatným znakem slovesa v ie. prajazyce. S větším právem je možno vymežit sloveso jako druh slov vyjadřující děj.

Sloveso, jež vyjadřuje děj, se liší od jména, zvláště od jména podstatného, jež vyjadřuje osobu nebo věc. Ale i tak jsou oblasti, které mají jméno a sloveso společné:

1. Slovesa a jména mají ve velmi četných případech společný kořen; takto se jeví kořen jako prvek, z něhož mohlo vzniknout podle jeho užívání a podle přípon buď to, co se nazývá jméno, nebo co se nazývá sloveso (D 141). Tak na př. z téhož ie. kořene vznikla jednak substantiva řec. *γένος*, skr. *ġanaġ*, lat. *genus*, jednak slovesa, řec. *γίγνομαι*, skr. *ġājatē* ('rodí se'), lat. *gigno*.

2. Slovesné tvary participium (s gerundiem a gerundivem), infinitiv a supinum, jež po stránce tvarové projevují s větší nebo menší zřetelností svůj jmenný původ, stýkají se i významem s jmény značícími děj, a to do té míry, že se oba tyto druhy slov mohou navzájem zastupovat, ano leckdy se pokládá u jednoho a téhož slova jeden tvar za sloveso, jiný za jméno. Na př. ve spojení *venatum ire* 'jít na lov' je *venatum* supinum, připojované k paradigmatu slovesnému, ale ve spojeních *labor in venatu* (Cic. *Tusc.* 5, 98), *vesci venatu* (Plin. *Nat. h.* 7, 2, 23) se pokládá tvar *venatu* za jmenný ablativ; Cic. *Phil.* 2, 63 *o rem non modo visu foedam, sed etiam auditu* je možno pokládat *visu* a *auditu* i za tak zvané supinum na *-u* i za ablativ substantiva. Kdežto slova *visu*, *visum* mohou platit za slovesa i za substantiva, je slovo *visio*, významem s nimi velmi blízké, jen substantivum.

3. Některá substantiva a adjektiva významu dějového mají — při stejném tvaru — význam buď činný nebo trpný, tedy uplatňuje se u nich rodová kategorie slovesná, na př. *existimatio* akt. = 'minění', pass. = 'vážnost', 'dobrá pověst'; *invidia* akt. = 'závist', pass. = 'nenáviděnost', 'neoblíbenost'; *dictio* akt. = 'mluvení', pass. = 'výrok', 'slovo'; *nescius* akt. = 'nevědoucí', 'neznalý', pass. = 'neznámý'; *flebilis* akt. = 'pláčící', pass. = 'oplakávaný', 'hodný oplakávání', 'smutný'.

557 Kdykoli se může jistý myšlenkový obsah vyjádřit vazbou buď slovesnou nebo jmennou, je vazba jmenná zpravidla konkrétnější a důraznější než vazba slovesná, ač není-li častým užíváním již příliš otřelá; je to něco podobného jako poměr vazby substantivní a adjektivní při vyjadřování vlastnosti (D 446). Na př. substantivní vazba Plaut. *Most.* 377 *quid illi reditio etiam huc fuit?* je výraznější než by byla vazba slovesná *quid ille etiam huc rediit?* Vazba substantiv na *-tio* a na *-tor* se slovesem *esse* se cítí do té míry souznačnou s jednoduchým slovesem, že mívá u sebe i před-

mětný akusativ; tím vzniká typ *quid tibi hanc tactios?*, o němž D 606. V odborné řeči mohou být substantivní vazby voleny z toho důvodu, aby se uplatnil odborný substantivní termín; na př. Cic. Ac. 2, 33 *is, cui est visio veri falsique communis*.

V Ý Z N A M T V A R Ů S L O V K A T E G O R I E N O M I N Á L N Í

Gramatický rod.

Základní poučení viz I 25—27.

558

Rozeznávání gramatického rodu (*genus*) mužského a ženského má původ v rozdílu mužského a ženského pohlaví (*sexus*); tak subst. *pater* je i gramaticky rodu mužského, *mater* rodu ženského.

Rod střední je vlastně to, u čeho se pohlaví neprojevuje. Podle Aristotela *Rhet.* 3, 5 rozeznával rod střední vedle mužského a ženského již sofista Protagoras a jmenoval jej *σχεῦος* = 'věc' (*ἀρρενα και θήλεα και σκεύη*); Aristoteles jej jmenuje *τὸ μεταξύ* = 'co jest uprostřed', 'střední', pozdější gramatikové negativním výrazem *οὐδέτερον* = 'ani jedno ani druhé', to jest co není ani mužské ani ženské, odkud je lat. *neutrum*. Tento „věcný“ rod je výrazný zvláště u zájmen, na př. *quid, id, hoc, aliud* proti *quis, is — ea, hic — haec, alius — alia*. Tato dvojice u zájmen a také „dvojí východ“ u adjektiv, na př. *levis — leve*, jsou v latině stopy starého rozeznávání rodu „životného“ a „neživotného“ (o adjektivech D 211). Živé bytosti se v latině neoznačují substantivy rodu středního (v češtině ano, na př. *dítě, děvče*); kde tomu tak je, je to označování metonymické, na př. *mancipium* 'koupě' > 'otrok', *scortum* 'kůže' > 'nevěstka', *testimonium* 'svědectví' > 'svědek'; *neutrum animal* je zpodstatnělé adjektivum. Ženská zdrobnělá jména řecká na — *ιον*, lat *-ium*, mají v latině přívlastek v rodě ženském, na př. Plaut. *Stich.* 737 *mea suavis amabilis amoena Stephanium*; Ter. *Andr.* 134 *mea Glycerium*.

Gramatický rod souvisí u některých slov s významem kmene samého, na př. *pater — mater*, u jiných je vyznačen suffixem, což se význačně jeví u jmen „přechylných“ (*mobilia*, I 27, 2; zvláštní utváření konce slova k vyznačení ženského rodu se totiž jmenuje *motio* 'přechylování', 'moce').

Souvislost mezi suffixem a rodem není tak pevná, že by jisté suffixy 559 byly jen u jmen jednoho rodu a jiné u jmen rodu jiného; na př. slova *pater* a *mater*, mask. a fem., mají jeden a týž suffix *-ter-*. Ale přece jsou aspoň některé suffixy pro jistý rod příznačné; tak kmeny na *-ā* byly v prajazyce a jsou také v latině zpravidla feminina, kmeny na *-o* většinou maskulina (nebo neutra), srov. D 143; kmeny na *-u* jsou většinou maskuli-

na, kmeny na *-ē* feminina; abstrakta na *-ti-* (rozšířením *-tiōn-*, viz D 155), na *-tāt-* a *-tūt-* i *-tūdon-* feminina; jména nástrojů se suffixy *-tro-*, *-clo-* a *-cro-*, *-blo-* a *-bro-* jsou většinou neutra (D 147); neutra jsou také jména se suffixy *-men-* a *-mento-* (D 156) a z části jména se suffixem *-es / os-* (D 159).

Ve flexi není rozdíl mezi maskuliny a femininy; svéráznou — aspoň do jisté míry — flexi mají jen neutra.

Mezi kmeny na *-ā* jsou také v latině některá maskulina podobně jako na př. v řečtině (na př. *δ ναύτης*) a v jazycích slovanských (na př. čes. *vladyka*). Je to zejména starý typ substantiv složených, jako *agricola*, *paricida*; snad z etruštiny byla přejata jména označující nižší stav a povolání, jako *verna* 'otrok doma narozený', *sculna* 'rozhodčí soudce', *papa* 'sluha kněží'; podle nich snad utvořeno *scriba* 'písař'; jména pro osoby nápadné nebo směšné jistou tělesnou nebo duševní zvláštností, jako *pansa* 'rozkročilý' (či 'ploskonohý?'), *scurra* 'šašek', *gumia* 'žrout', *rabula* 'tlučhuba'; srov. z češtiny slova jako *nemotora*, *nelida*, *louda*, *popleta*, *šantala* a p.

Od bytostí životných přešlo rozeznávání mužského a ženského rodu k věcem neživotným. K obecným pravidlům o souvislosti rodu podstatných jmen s jejich významem, uvedeným I 26, jest poznamenati, že jména měsíců jsou proto mask., že byla myšlena jako určení k subst. mask. *mensis*, jako zase jména větrů k subst. mask. *ventus*. U jmen řek je výklad nesnadnější, neboť jenom *fluvius* je mask., kdežto *flumen* je neutrum a *amnis* v starší latině femininum; a přece i jména řek s kmenem na *-ā* jsou zpravidla mask., na př. *Albula*, *Garumna*, *Cremera*. Jména ženského rodu na *-us*, označující města, země a ostrovy, jsou přejata z řečtiny, na př. *Corinthus*, *Aegyptus*, *Rhodus*. Rod jmen měst jiných než na *-us* se řídí podle gramatického tvaru; tak je *Roma* fem., *Sulmo*, *Arpi*, *Vei*, *Delphi*, *Philippi* mask. (jména na *-i* jsou původně jména obyvatelů), *Beneventum*, *Tarentum*, *Tusculum*, *Praeneste*, *Tibur* jsou neutra; odchylky jsou, ale řídké.

Byly činěny pokusy vysvětlit, proč některá jména neživotných věcí jsou mask. nebo fem., tedy rodu životného, a jiná jsou neutra, rodu neživotného. Tak na příklad se pomýšlelo na to, že slovy muž. nebo žen. rodu bylo označováno to, čemu byla původně v náboženském citění přičítána jistá činnost, kdežto věci obecně pokládáné za nečinné byly jmenovány slovy rodu středního. Tak by náležela v latině slova *ignis*, *aqua*, *unda* k typu slov náboženských, kdežto *umber*. *pir* 'oheň' (srov. *πῦρ*) a *utur* 'voda' (srov. *ὕδωρ*) k typu slov světských; vedle neutra *caelum* je mask. *caelus* jakožto jméno nebe zosobněného; také *terra* má rod životný; životný rod mají „činné“ údy *pes* (srov. *πούς*), *manus* (srov. *χέρις*), kdežto *iecur*, jméno ústroje vnitřního a jakoby nečinného, srov. *ἥπαρ*, je neutrum. Tento výklad se však osvědčuje i pro latinu samu jenom v některých případech a nestačí, kde mají ie. jazyky pro touž věc jména různých rodů. Tak pro pojem 'srdce' má latina a s ní skoro všechny ie. jazyky jméno

rodu středního (srov. *cor*, řec. *κῆρ*, stsl. *srědъce*), ale právě tento ústroj sotva mohl být pokládán za něco nečinného a neživotného; lat. *sol* i řec. *ἥλιος* jsou mask., ale stsl. *slěnbъce*, čes. *slunce* je neutrum, kdežto stsl. *měsěcbъ*, čes. *měsíc* je jako lat. *luna* a řec. *σελήνη* rodu životného — sotva lze ty rozdíly vyložit tak, že Slované proti jiným ie. národům v slunci božskou sílu necítili, ale v měsíci shodně s nimi ano. Celkem je možno říci, že se dosud nepodařilo uvésti mluvnický rod v nějakou souvislost s rodem přirozeným.

Neutra mají u některých slov zvláštní význam proti soukmennému mask. a fem. Vyskytuje se tu poměr strom : plod, na př. *pirus* fem. 'hrušeň' : *pirum* neutr. 'hruška'; *malus* fem. 'jabloň' : *malum* neutr. 'jablko'; *oliva* fem. 'oliva' : *oleum* neutr. 'olej'; jiný je poměr řeka : město, na př. *Ticinus* : *Ticinum*, jiný jednotlivá věc : soustava, na př. *vallus* 'kúl k opevnování náspu' : *vallum* 'násep'.

Změny rodu.

Některé lat. subst. má jiný rod než jeho předchůdce v ie. prajazyce, 562 některé je v době literární jiného rodu než v době předliterární a jiné zase změnilo rod během literární doby samé. V některých případech je ta změna způsobena obdobou podle rodu slova téhož nebo podobného významu; jinde je příčina nevysvětlena. Tak je *domus* z nevysvětlené příčiny fem. proti mask. řec. *δῶμος* a skr. *damah* (ie. **domos* mask.; také slov. slovo s kmenem na -u, D 250, čes. *dům*, je mask.); snad tu působil ženský rod souznačného subst. *aedes*. Lat. *virus* 'jed' je neutr. proti příbuznému řec. mask. *ἴος* (ale skr. neutr. *višam*), tu bezpochyby působilo souznačné neutr. *venenum*. Subst. *vulgus* je přes své -us neutrum, ale dosvědčeno je i (snad starší) mask.: Varro *Men.* 81 *quem si vulgus secutus esset*, Min. Fel. *Oct.* 2, 4 *vulgus superstitiosus*; o ak. *vulgum* D 200. Slovo *dies* (I 55) je od původu (ie. **diēu-*, srov. *Ζεύς*, viz D 32) mask., a to i ve významu 'určitý den', 'lhůta', jako ještě v zákonech XII desk, odkud cituje Cic. *Off.* 1, 37 *aut status dies cum hoste*, srov. Plaut. *Curc.* 5 *si status conductus cum hoste intercedit dies*. Rodu žen. nabylo v tomto významu již před Plautem, na př. *Pseud.* 374 *sicut haec est praestituta summa ei argento dies*, srov. *dies certa, stata, constituta*, avšak ještě u Caes. také mask., na př. *B. G.* 1, 42 *dies colloquio dictus est ex eo die quintus*; ib. 5, 27 *omnibus hibernis Caesaris oppugnandis hunc esse dictum diem*. Plur. *dies* je téměř vždy mask.: *dies festi, dies nefasti*. Rozšíření žen. rodu u *dies*, patrně zvláště u básníků od Vergilia a Ovidia a u prozaiků od stříbrné doby, se jen zčásti vysvětlí vlivem jiných substantiv V. deklinace, jež jsou vesměs feminina; snad také působil slovo *nox*, s nímž *dies* tvořilo antithetickou dvojici: *dies noctesque, nocte dieque*.

V době literární vzniklo neutr. *gladium* (doloženo na př. z Lucilia a Varrona) podle souznačných slov *telum* a *ferrum*. Slovo *amnis* je v starší latině fem., ale od klas. doby mask., asi podle *fluvius*.

Mnohé změny nastaly v pozdější latině vulgární; tak se vyskytuje *venter* jako neutrum, *arbor* jako maskulinum.

U slov přejatých z řečtiny nastávala změna rodu proti řečtině při tvarové úpravě přejatého slova; tak *ὁ καταπέλτης* upraveno v tvar *catapulta* a tak zařaděno mezi slova I. deklinace, kde však maskulin — kromě některých jmen životných — není a proto je *catapulta* femininum; podobně *ὁ μαργαρίτης* > *margarita*, *ὁ φαινόλης* > *paenula*.

Gramatické číslo.

- 563** Jména, většina zájmen a některé číslovky jsou schopny vyjadřovat svými tvary, zdali se to, co se jimi vyznačuje, představuje jako jednotné či množné; srov. *classis* loďstvo: *naves* lodi; *Maecenas*, *atavis edite regibus* (Hor. C. 1, 1, 1): *sint Maecenates*, *non derunt*, *Flacce*, *Marones* (Mart. 8, 55, 5). Také některé tvary sloves vyjadřují mluvnické číslo (D 717).

Osobní zájmena mají pro různá čísla různé kmeny: *ego* — *nos*, *tu* — *vos*; výklad toho viz D 260.

Zvratná zájmena osobní nerozeznávají čísla ani rodu, protože jsou po těchto stránkách dostatečně určena svým vztahem.

Základní poznatky o gramatickém čísle v latině viz I 25 a II 42—48.

- 564** Ie. jazyky rozeznávají číslo jednotné, množné a zčásti také dvojné (duál). Každé z těchto čísel se vyznačuje zvláštní pádovou (u sloves osobní) příponou, někdy i zvláštním kmenem. Kde není takového vyznačení, není číslo určeno; tak na př. v složeném subst. *agricola* není ze složky *agri-* znát, zdali rolník jím označený vzdělává jedno pole či více polí.

Duál není v latině živým tvarem, zanikl již asi v praitalštině. Jeho zbytků je v latině ještě méně než v nové češtině; náleží sem tvary *duo*, *ambo* a *octo*, také *viginti* (D 323); o domněle duálním tvaru *cornu* D 232.

- 565** Singulárem se někdy v latině — podobně jako v češtině — označuje množství osob nebo věcí, které jsou pojaty jako jedna masa nebo jako jeden druh; podle toho se někdy rozeznává singulár kolektivní (hromadný) a singulár generický (druhový), ale přesně provést toto rozdělení nelze; je i třetí možnost, že se mluví o jedinci místo o množství, aby se uplatnila konkrétní individualisace. Toto užívání singuláru (druh synekdochy) se vyskytovalo zvláště jednak v hovorové mluvě stavovské, na př. v mluvě vojáků, zemědělců, řemeslníků, jednak u básníků, tedy vůbec v řeči výrazné. Na př. *miles* s významem 'vojsko', 'vojáci', *pedes* 'pěchota', *eques* 'jízda', *hostis* 'nepřítel' ('nepřátelé'), *remex* 'veslaři', *Romanus* 'Říman' ('Římané'), *Poenus* 'Pun' ('Punové'); srov. čes. *Turek*, *Francouz* v lidových vypravováních o vojnách.

Příklady kolektivního a generického singuláru: Enn. *Ann.* 224 V. *quàtit 566 ungula campum*; Cat. 39, 18 n. *hoc sibi solet mane dentem alque russam defricare gingivam*; Caes. *B. G.* 5, 14 (*Britanni*) *capillo sunt promisso*; Cic. *Off.* 1, 12 *natura vi rationis hominem conciliat homini* (ale ib. 2, 17 *quin homines plurimum hominibus et prosint et obsint*); Sall. *Iug.* 6, 1 *leonem atque alias feras primus aut in primis ferire*. U jmen rostlin je v klas. próze generický sg. pravidlem; na př. Cic. *Tusc.* 3, 43 *sertis redimiri iubebis et rosa* ('a růžemi'); podobně bývá u jmen zvířat, na př. Cic. *Cato* 56 *villa abundat porco, haedo, agno, gallina, lacte, caseo, melle*. Druhdy bývá, zejména u básníků, takový sg. spojen s přívlastkem značícím množstvi, jako *multus, plurimus, frequens*, na př. Hor. *C* 1, 15, 6 *quam multo repetet Graecia milite*; Verg. *Georg.* 1, 187 n. *cum se nux plurima silvis induet in florem*.

Mezi jmény, kterých se užívá zpravidla jen v plurálu (pluralia tantum, 567 pomnožná, viz II 43—44), je možno rozeznávat podle významu několik typů. Jsou mezi nimi jména bytostí, které se v představách vyskytují jen pospolitě, na př. *penates, manes, inferi*; jména podvojných částí těla, jako *nares, nates, clunes, lumbi* (avšak nelze tak vysvětlit *cervices*) a ústrojí nerozlišovaných co do jednotlivých složek, jako *exta, viscera*; jména významných dní a dob v životě soukromém i veřejném, jako *nuptiae, exsequiae, feriae, epulae* (srov. čes. *křtiny, narozeniny, jmeniny*), *kalendae, idus, nonae, nundinae*; sem patří i jména svátků a slavností, na př. *Saturnalia, Bacchanalia, Floralia*. Jiná jsou na př. *tenebrae, insidiae, divitiae, inimicitiae*.

U některých pojmů označených jménem pomnožným vědomí jejich množnosti trvá, na př. *manes*, u jiných zaniká, na př. *epulae*. Rozdíl je také v tom, že některé jméno je pomnožné v klas. próze, ale jinde se ho užívá i v sg., na př. v předklas. a poklas. próze a u básníků se vyskytuje sg. *cervix* proti klas. pl. *cervices*. Vůbec je pojem plurale tantum relativní a v některých případech má význam spíše stilistický než mluvnický.

K příkladům plurálu jmen látky uvedeným II 45 náleží i pl. *frumenta 568* o obilí rostoucím na různých polích, kdežto *frumentum* znamená obilí vyláčené jako jednu určitou látku; tento rozdíl je zvláště patrný Caes. *B. G.* 1, 40, 11 *frumentum Sequanos, Leucos, Lingones subministrare, iamque esse in agris frumenta matura*, srov. *B. c.* 3, 49, 6 (*Caesaris exercitus*) *commeatus omni genere praeter frumentum abundabat, ac sibi... maiorem spem maturitate frumentorum proponi videbant*; srov. čes. *jaké jsou letos chmele?*, *jarní pšenice jsou letos špatné*.

Plurál jména látky někdy metonymicky znamená, podobně jako sg., 569 předměty z té látky vyrobené. Tak *cera* 'vosk', meton. i 'destička na psaní'; pl. Plaut. *Curc.* 410 *dum scribo, explevi totas ceras quattuor* (= 'čtyři listy'). S jiným významem Verg. *Georg.* 4, 161 n. *tenacis suspendunt ceras* 'buňky'; Ov. *F.* 1, 591 *perlege dispositas ceras* = 'voskové masky' (s nápisy).

Subst. značící látku může mít v pl. několik různých významů; na př. pl. *ignes* může znamenat podle souvislosti různé druhy ohně, ohně v táboře, znamení daná ohněm, požáry, hvězdy, ohně na oltářích, ohně k mučení. Avšak bylo by pochybené, hledat, zejména u básníků, v každém pl. jména látky nějaký zvláštní význam; na př. Cat. 27, 5 n. *at vos quo lubet hinc abite, lymphae vini pernicies* znamená pl. *lymphae* prostě vodu a ne, jak se také vykládalo, 'vodu po určitých částkách přiměšováním do vína'.

Plurál jména značícího abstraktní pojem znamená kromě případů uvedených II 46 někdy také metonymicky konkrétní projev onoho abstrakta. Vedle běžného *copia* 'hojnost', pl. *copiae* 'vojenské sbory', vedle *fortuna* 'osud', 'šťěstí', pl. *fortunae* 'statky', 'majetek' náleží sem na př. Cic. *Sest.* 109 *omnes honestates civitatis* 'nejváženější osoby'; z řeči básnické Lucr. 1, 405 *intectas fronde quietes* 'doupata'; u křesťanských spisovatelů *virtutes* = 'divy', 'divotvorné předměty', na př. Anton. Plac. *Itin.* 5 *deinde venimus in civitatem Nazareth, in qua sunt multae virtutes*; Vulg. *Psalms.* 18, 9 *iustitiae Domini rectae* 'rozkazy'.

570 Plurál jmen vlastních znamená druhdy ne konkrétně větší počet stejnojmenných jedinců, nýbrž

1. druh, typ; na př. Mart. 8, 55, 5 *sint Maecenates, non derunt, Flacce, Marones* 'Maecenatové' = 'lidé jako Maecenas'; Cat. 45, 21 n. *unam Septimius misellus Acmen mauult quam Syrias Britanniasque* = 'země jako Syrie a Britannie', (v překladu arci zůstane i v češtině pl.); Sen. *Ad Marc.* 20, 5 *non vidisset. . . bella, rapinas, tantum Catilinarum*; nejspíše sem náleží i různě vykládaný Catullův výraz *Veneres Cupidinesque* (3, 1; 13, 12) 'Venuše a Kupidové' (to jest božstva lásky), vzniklý asi tak, že k běžnému pl. *Cupidines* byl volně a výrazně připodobněn i pl. *Veneres*; srov. Hor. *Sat.* 2, 14 *Vertumnis quotquot sunt natus iniquis*;

2. metonymicky věci s jmenovanou osobou nějak souvisící; na př. *Philippi* (Plaut., Hor.) = 'zlaté mince s obrazem krále Filipa'; Cat. 14, 18 n. *Caesios, Aquinos, Suffenum, omnia colligam venena* 'básně Caesiovy, Aquinovy, Suffenovy'; Lucr. 4, 1185 *Veneres nostras* = 'kněžky Venušiny' = 'meretrices'. Takový met. význam může mít arci i sg. vlastní jména, na př. Quint. 10, 1, 96 *lyricorum. . . Horatius fere solus legi dignus* = 'básně Horatiovy'.

Zvláštního výkladu vyžaduje pl. typu *Castores*, jenž neznámá 'Kastorové', nýbrž dvojici 'Kastor a Pollux'; názvem *aedes Castorum* se označoval v cis. době chrám této dvojici zasvěcený; podobně se mohla dvojice bohyň Cerery a Proserpiny, matky a dcery, nazvat plurálem *Cereres*. Protože se tu označení druhého z členů dvojice vynechává, je to výraz eliptický. Takový eliptický pl. není dědictvím z ie. prajazyka, nýbrž vznikl a vzniká v každém jazyce zvlášť, z důvodu jazykové úspornosti, srov. čes. *páni nejsou doma* (to jest pán a pani). Jiné lat. doklady jsou *Quirini* Iuv. 11, 105 (= Quirinus a Remus); *fratres* (Tac. *Ann.* 12, 4) = bratr a sestra,

'sourozenci'; *fili* (Tac. *Ann.* 11, 38) = syn a dcera, 'děti'; *patres* (Verg. *Aen.* 2, 579) = otec a matka, 'rodiče'.

Užitím plurálu se druhdy dodává představě citové výraznosti (pl. 571 expresivní, pl. hyperbolický); na př. v Plaut. *Menaechmech* vzal Men. I. své ženě pallu a nese ji darem milence, což líčí rozhněvaná žena v. 803 n., užívajíc hyperbolických plurálů: *at ille suppilat mihi aurum et pallas ex arcis domo: me despoliat, mea ornamenta clam ad meretrices degerit*; ib. 320 po výpovědi Cylandrově: *tribus vobis obsonatumst... tibi et parasitos loquere?*; Cic. *Tusc.* 1, 3 (*Cato*) *obiecit ut probrum M. Nobiliori, quod is in provinciam poetas duxisset* (narážka na to, že si M. Fulvius Nobilior vzal s sebou do Aitolie básníka Ennia, Cic. *Arch.* 27); Gellius 2, 13, 1 nn. o řeči Ti. Graccha: *orare coepit, ut se defenderent liberosque suos* (a přitom představil lidu svého jediného syna); srov. Sof. *Oid. Kr.* 1184 n. *οσις πέφασμαι φύς τ' ἀφ' ὧν οὐ χροῖν ξὺν οἷς τ' οὐ χροῖν ὀμιλῶν, οἷς τέ μ' οὐκ ἔδει κτανῶν*, kde *ξὺν οἷς* = s matkou a *οἷς* = otce. Podobně bývá leckdy pl. *fortuna* 'osudy' o jedné osobě, *tempora* jako čes. *časy* = 'poměry', proz. i básn. ustálený a přímo ustrnulý výraz *in somnis* = 've snu'; Plaut. *miris* (*miseris, indignis, malis*) *modis*; tak i Verg. *Georg.* 1, 477 *simulacra modis pallentia miris* a jinde.

O tak řečeném básnickém plurálu viz II 47. Vyskytuje se mnohem 572 častěji v nom. a ak. než v pádech jiných, na př. *gaudia, conubia, flumina*, ale ne *gaudiorum, conubiorum, fluminibus*; důvodem je metrická vhodnost, zejména u daktyliků.

Plurál neuter II. deklinace byl rozšířen — původně jako pl. expresivní — 573 i v mluvě hovorové více než pl. jiných jmen; z umělecké prózy na př. Sall. *Cat.* 61 *ita varie per omnem exercitum laetitia, maeror, luctus atque gaudia agitabantur*; Cic. *Cat.* 1,26 *hic tu qua laetitia perfruere, quibus gaudiis exultabis, quanta in voluptate bacchabere* (jen *gaudia* v pl.). Důsledek toho byla tvarová změna tohoto neutra pl. v sg. feminina, jež namnoze přešla i do jazyků románských (D 435). Také v latině samé jsou doklady této změny; tak *armentum* 'stádo', pl. *armenta* změněno v *armenta, -ae* fem. (Ennius, Pacuvius); *caementum* 'balvan', pl. *caementa* > *caementa, -ae* (Ennius); *mendum* 'chyba', pl. *menda* > *menda, -ae* fem. (Ovidius a j.); *castrum* 'hradiště', pl. *castra* > *castra, -ae* (Accius: *castra haec vestra est*). Tak asi jest vysvětliti i *epulae* vedle *epulum* (sg. *epula* je dosvědčen, ale nedoložen) a *balneae* vedle *balneum* (sg. *balnea* Varro *L. L.* 9, 68); přechod ve fem. tu mohl být usnadňován tvary jako *epulis, balneis*, kde rod není znát. O směřování obojích tvarů na -a svědčí i případy opačné, že sg. fem. byl pokládán za pl. neutra; tak nápis (Diehl, *Inscr. Christ. vet.* 2056 a podobně 2057) *hic memoria (= 'ostatky') sancti Iuliani deposita sunt*; Commod. *Instr.* 2, 17, 14 *licentia vestra vos... deperdunt*.

Plurál, kterým se mluvící osoba spojuje s osobami nějak s ní sdruže- 574 nými (II 48), nazývá se pl. sociativní (*pluralis societatis*); tu jeho odrůdu,

při které se spojuje spisovatel se čtenáři, jmenujeme *pluralis auctoris*. Někdy má takové sdružování ráz ironické důvěrnosti; na př. Pers. 3, 3 básník domlouvaje lenivému spáči užívá pl. *stertimus* 'chrápeme' místo *stertis*, které je pak ib. 58; ib. 15 n. *o miser... hucine rerum venimus?*

Nezřídka se vyskytuje pl. sociativní vedle sg., někdy i v téže větě, bez rozdílu významu. Často to bývá u Cicerona; na př. *Epist.* 1, 9, 13 *nostrum consilium laudandum est, qui meos cives armatis obici noluerim*; ib. 11, 29, 3 *a me, cum paulum otii nacti erimus, uberiores litteras exspectato*. Jen někdy má užití takového pl. zvláštní důvod; tak *Lig.* 20 *ut omittam communem causam, veniamus ad nostram* (1. sg. nemá konj. vybízecího).

575 *Pluralis maiestatis* se vyvinul z plurálu sociativního ve slohu císařské kanceláře římské; první jeho doklady se vyskytují za císaře Gordiana III. (238—244); trvale byl v užívání od stol. V. V zákonech císaře Justiniana je skoro bez výjimky o osobě císařově pl. *maiestatis*; na př. v předmluvě Institucí: *Triboniano, viro magnifico... nec non Theophilo et Dorotheo, viris illustribus... convocatis specialiter mandavimus, ut nostra auctoritate nostrisque suasionibus componant Institutiones*. Od začátku VI. stol. vešlo v obyčej dávat před jméno císařovo *ego*, po němž bylo nezřídka několik slov v sg. V IX. stol. to *ego* králové opustili; v XII. stol. nastupuje v listinách šlechticů a biskupů *nos* místo *ego*; to se pak ujímá i v listinách panovníků a u nás je toto *nos* doloženo již u Přemysla Otakara I.; ze středověkých římských císařů ho užíval po prvé Rudolf Habsburský, na př. *Nos Rudolfus Dei gratia Romanorum rex semper Augustus tenore praesentium protestamur et scire volumus* atd.

Vykání v klasickém starověku není známo. Jsou ovšem případy u básníků a někdy i v próze, že po oslovení osoby ve vok. sg. následuje řeč v pl.; ale tu jde vždy o pl. v obyčejném významu. Tak Cic. *Br.* 11 *vos vero, inquam, Attice, et praesentem me cura levatis et absentem magna solacia dedistis*: zde se oslovení týká, jak je patrné ze souvislosti, Attika a Bruta, i když je tu osloven toliko Attikus. Verg. *Aen.* 9, 525 *vos, o Calliope, precor, adspirate canenti*: jmenována je toliko Kalliope, ale míněny jsou Musy vůbec; srov. ib. 1, 140 *vestras, Eure, domos* o větrech vůbec. Plinius nechce vykat císaři Traianovi, když mu píše na př. *Epist.* 3 *ut primum me, domine, indulgentia vestra promovit ad praefecturam aerarii Saturni*, nýbrž myslí zde Traiana a Nervu. Uctivé vykání vzniklo až v V. stol. v souvislosti s pl. *maiestatis*; když *nos* a *noster* o jedné osobě přestalo být pl. sociativním a stalo se výrazem povýšenosti, ujalo se při oslovování císařů a jiných hodnostářů uctivé *vos* místo *tu*.

Pády.

576 Základní poučení viz II 50.

Jméno *pád* je překlad latinského gramatického termínu *casus* a ten zase je přeložen z řec. *πίπτωσις*. Mluvnický termín *πίπτωσις* se vyskytuje již u Aristotela, ale ještě ne se speciálním významem našeho 'pád', nýbrž

o jakékoli syntaktické modifikaci jména i slovesa; znamená tedy kromě 'pádu' i vyjádření slovesného rodu, adjektivum proti soukmennému substantivu, komparativ a superlativ proti pozitivu, adverbium proti adjektivu, minulý a budoucí čas proti přítomnému, otázku a rozkaz proti způsobu oznamovacímu. Synonymum s *πτῶσις* je u Aristotela *κλίσις* = 'naklonění', lat. *declinatio*, znamenající ještě u Varrona flexi vůbec a omezené teprve u Quintiliana na flexi jmennou; ale již Dionysios Hal. rozeznává *πτῶσις τῶν ὀνομάτων* a *ἐγκλίσεις τῶν ῥημάτων*.

Název *πτῶσις* předpokládá představu padnutí a název *κλίσις* představu naklonění nebo odklonění od něčeho, co je vzpřímené, *ὀρθόν*; podle jednoho výkladu tu byla základem představa písátka, jednak stojícího kolmo, jednak nakloněného (Wackernagel). Novější je výklad (E. Sittig a podobně M. Lejeune), že základem pojmenování *πτῶσις ὀρθή* a *πτῶσις πλάγαι* jsou názvy různých dopadů při hře v kostky (Cic. *Fin.* 3, 54 *qui ita talus erit iactus, ut cadat rectus*), ale ten nevyhovuje onomu synonymu *κλίσις*.

Za *ὀρθόν* byl u jmen pokládán nominativ; ale katachrésí (D 423) byl i on vřaděn mezi 'pády' a pojmenován *ὀρθή πτῶσις* = *casus rectus* = 'pád přímý', kdežto ostatní pády jsou *πλάγαι πτῶσις* = *casus obliqui* = 'pády nepřímé'.

Pro ie. prajazyk se předpokládá osm pádů: nominativ, genitiv, dativ, 577 akusativ, vokativ, ablativ, lokativ a instrumentál; z toho nom. a vok. ovšem nejsou pády ve vlastním smyslu toho slova. Genitiv a dativ se pokládají za pády „gramatické“, jež vyjadřují abstraktní vztahy, kdežto ablativ, lokál. a instrumentál jsou pády s funkcemi konkrétními; akusativ má jako pád předmětný funkci gramatickou, jako pád směrový funkci konkrétní. Avšak toto rozeznávání nelze všude přesně provést a pro latinskou sklatbu nemá valného významu. Z historických jazyků zachovaly si nejvíce pádů sanskrť, jazyky slovanské a latina; ale ani v těch nemá každý jednotlivý pád svou zvláštní a výhradní funkci a každý musí vyznačovat několikero různých poměrů jména ve stavbě věty. Jemnější rozdíly v těch poměrech byly vyznačovány adverbii, z nichž se pak vyvinuly předložky (D 526). Ve vývoji latiny předložky postupně víc a více přejímaly úkol vyznačovat syntaktické funkce jmen; pádové koncovky se tím stávaly zbytečnými, a to i proto, že nastalými hláskoslovnými změnami výraznost pádových tvarů se zmenšovala a mizela; tak na př. zanikáním koncového *-m* a mizením rozdílů mezi samohláskami krátkými a dlouhými zanikl rozdíl mezi ak. *femīnam* a nom., vok. i abl. *femīna* a zůstal jediný tvar *femīna*, odkud je franc. tvarově nerozlišované *femme*. Tímto „synkretismem“ pádů se již v latině samé připravoval stav, který je v jazycích románských, že pády jakožto tvary skoro úplně vymizely a funkce jména ve větě jsou vyznačovány jednak přidáváním předložek, které se pro ten účel staly nezbytnými, jednak slovosledem. O nahrazování pádů prostých pády předložkovými D 700—716.

578 Při výkladech o jednotlivých pádech jde v této knize především o to, ukázati, v jakých funkcích se ten a onen pád v latině skutečně vyskytuje, a usuzovati, jak ty funkce vespolek souvisí. Ovšem třídění funkcí pádů se neobejde bez násilností. Ať vedeme hranici mezi nimi jakkoli, vždy přetínáme nějaké souvislé pásmo. V živé řeči nejsou takové přesně oddělené kategorie, jaké stanoví mluvnické, když rozeznává na př. akusativ výsledku a akusativ obsahu, když mluví o genitivu vysvětlovacím a pod.; to jsou uměle tvořené a zvláštními jmény označované typy, jež však nemohou představovat všechnu rozmanitost jevů přechodních.

579 V mluvnickém bádání bylo vynaloženo mnoho práce, aby se při každém pádu všechny jeho funkce odvodily z jedné funkce základní. Zdálo se, že se to nejsnáze podaří, když se uzná předpoklad, že pády původně vyznačovaly prostorové poměry na otázky kde, odkud, kam. Tato myšlenka je základem tak zvané lokalistické teorie pádů, jež předpokládala na př. i ve vazbách jako *caedere arbores*, *capere aves* význam směrový 'tlouci do stromů', 'chňapati po ptácích'. Chtít takto vysvětlovat všechny funkce pádů je násilné a nesprávné; pokud je podobno pravdě, že původ některé pádové funkce je ve vztahu prostorovém — je tomu tak kromě lokativu u akusativu a ablativu, jako na př. i u ablativu srovnávacího (II 113), — udal se její vývoj již v ie. prajazyce a sledovati jej je úkolem srovnávacího jazykozpytu, nikoli mluvnické jednotlivého jazyka historického. Obecně je třeba uznávat, že jako jedno slovo může mít několik různých významů, aniž je vždy možno vyvozovat všechny z jednoho původního, tak je tomu i s významy mluvnických tvarů, tedy i pádů. Je ovšem velmi podobno pravdě, že vyjadřování vnějších, konkrétních, smysly vnímatelných vztahů — a to nejen prostorových — je starší než vyjadřování vztahů abstraktních.

580 Připojování pádů adnominální a adverbální. Pád skloňovaného slova se připojuje jako určení buď k jménu (*ad nomen*), kteréz připojení se nazývá adnominální, nebo ke slovesu (*ad verbum*), což je připojení adverbální. Jakožto adnominální určení se pád připojuje k jménu buď přímo, jako jeho přívlastek, nebo prostřednictvím slovesa jako větný doplněk. Na př. genitiv a) adnominálně: *emisti rem nullius pretii* (přívlastek), *haec res est nullius pretii* (doplněk), b) adverbálně: *miseremur pauperum*. Ve větě *careo amicis* je *amicis* určení adverbální, ve větě *Agesilaus statura fuit humili* je *statura* ablativ připojený adnominálně, a to jako doplněk vnitřní (II 262) neboli doplňující.

Nominativ.

581 O užívání nominativu v podmětu a doplňku viz II 51—53.

Nominativ je pád jmenovací (*ὀνομαστική πτώσις*, *casus nominativus*); byl to již i v ie. prajazyce jediný pád prostě jmenovací, neboť ostatní pády vyjadřovaly zároveň také nějaký vztah ve větě. Je jmenovacím tvarem

pro osobu nebo věc právě tak, jako je jmenovacím tvarem pro děj infinitiv. V této jeho jmenovací úkonnosti se ho užívá někdy i tam, kde vyvinutá syntaktická vazba vyžaduje pádu jiného. Tak. Gell. 9, 11, 1 je mluvnický pravidelný nom. *qui Corvinus appellatus est*, ale ib. 9, 11, 9 (v citátu z annalisty?) je odchylkou *cognomen habuit Corvinus*, kde je nom. *Corvinus* mimo vazbu a kde by v latině mluvnický normovaný byl buď gen. *Corvini* nebo ak. *Corvinum*. Podobně Suet. *Claud. 24, 3 (Claudius) Gabinio Secundo cognomen Chaucius usurpare concessit*; Iustin. 12, 4, 11 *haec suboles nomen habuit Epigoni*; Ov. *Met. 1, 169 (via) lactea nomen habet* (má jméno „Mléčná dráha“; my totiž vyznačujeme takové nezávislé nominativy jmenovací, kde toho žádá zřetelnost, uvozovkami); ib. 15, 96 *vetus illa aetas cui fecimus aurea nomen*; ib. 15, 740 *Insula nomen habet* (Stieb.: ‘Ostrov sluje to místo’). Tak často v pozdější latině vulg.; na př. Per. *Aeth. 7, 7 come, sed grandis, quod nos dicimus vicus*; ib. 15, 3 *quod vos dicitis latine hortus sancti Johannis* (‘co vy po latinsky nazýváte „zahrada svatého Jana“’); Aug. *Serm. 8, 11, 11 quod alius evangelista dixit Spiritus Dei, alius dixit digitus Dei*. Podobně při citování slova již vysloveného; na př. Plin. *Epist. 3, 2, 2, Arrianus Maturus Altinatum est princeps: cum dico princeps, non de facultatibus loquor... sed de castitate, iustitia...* (‘když pravím „přední muž“’).

Také ve výkladech gramatických se uvádí slovo v nominativu, kde jde o jeho tvar; na př. Cic. *Or. 159 indoctus dicimus brevi prima littera, insanus producta* (‘slovo *indoctus*... slovo *insanus*’), ale druhdy se i takové slovo podřizuje větné vazbě; na př. ib. *quibus in verbis eae primae litterae sunt quae in sapiente et felice* (‘ve slovech *sapiens* a *felix*’).

Takové pojmenování nominativem, nepoutané vazbou věty, je přesné, zřetelné, výrazné a přitom pohodlné; že se ho v klas. próze skoro neužívá, svědčí o tom, že v ní zřetel psychologický ustupoval gramaticko-logickému.

Z jiných případů, kde nominativ není podřizen vazbě věty, uvádíme 582 tyto:

Nom. jména vyjadřujícího mluvnický podmět bývá postaven izolovaně v čelo věty a ve větě samé je zastoupen nominativem zájmena. Tak Plaut. *Poen. 1069 n. pater tuos, is erat frater patruelis meus, et is me heredem fecit*; Cato *Agr. 157, 3 cancer ater, is olet*; Aug. *Serm. 17, 18 duo ergo haedi, ipsi sunt duo populi*. Jindy bývá podmět vytčen nominativem ve formě věty tázací; na př. Cic. *Tusc. 1, 34 loquor de principibus: quid poetae? nonne post mortem nobilitari volunt?*

Isolovaným nominativem, postaveným prolepticky v čelo věty vyznačuje se i jiná dominující představa větního obsahu neboli tak zvaný psychologický podmět, na nějž bývá v dalším průběhu věty poukázáno zájmenem v tom pádu, kterého vyžaduje vazba věty. Tak Plaut. *Men. 57 nn. Epidamniensis ille, quem dudum dixeram... ei liberorum, nisi divitiae, nil erat*; Cic. *Fin. 3, 11 ceterae philosophorum disciplinae... eas... nihil adiuvare arbitror*; Liv. 1, 40, 2 *tum Anci filii duo... tum impensius* 583

iis indignitas crescere. V uvedených příkladech je izolovaný nom. oddělen od výpovědi delšími vložkami; s hlediska logicko-gramatické normy je to anakolut (II 285 a D 828—830); tak i na př. Cic. *Verr. 5, 65 homines maritimis Syracusis...cum eius cruciatu pascere oculos...vellent, potestas aspiciendi nemini facta est*. Ve výrazné mluvě hovorové bývá takový nom. i v stručných větách a bez odkazovacího zájmena, na př. Hor. *Sat. 1, 2, 101 altera, nil obstat* 'druhá, u té nepřekáží nic'.

V pozdější próze, pokud se blíží mluvě hovorové, vyskytují se případy, kde tu izolovanost nelze vysvětlit oddáleností od výpovědi a kde je substantivum nebo zájmeno pádem připodomeno k nominativu následujícího relativu (atrakce, viz D 836). Tak Aug. *Serm. 260 feminae, quae non habent viros, licet eis nubere* (zde usnadněno předcházející větou *qui non habetis uxores, licet vobis ducere uxores*); ib. 45, 8 *ille qui forte mundus est in carne, adulterum eum Deus tenet in corde*; ib. 48, 3, 3 *iste qui hoc dicit in psalmo, displicuerat illi Deus?*

584 Izolovaným nominativem neutra zájmena mluvící někdy poukazuje na myšlenku dříve, než ji úplně vyjádří slovy. Tak Plaut. *Mil. 1166 nisi modo unum hoc: hasce esse aedis dicas dotalis tuas* ('jen ještě to jedno: řekni...'); *Men. 107 id quoque iam: cari, qui instruuntur, deserunt*; ib. 536 *istuc: ubi illae armillae sunt, quas una dedi?* ('co jsem chtěl říci: kde jsou...?'); *Lucr. 1, 655 id quoque, si faciant admixtum rebus inane, denseri poterunt ignes*.

585 Bez gramatické souvislosti s větou bývají nominativy v nadpisech slovesných skladeb a jejich částí, nápisy a pod. Na př. *Nep. 2, 1, 1 Themistocles, Neocli filius, Atheniensis. Huius vitia...*; id. 7, 1, 1 *Alcibiades, Cliniae filius, Atheniensis. In hoc...* a pod. (ale id. 4, 1, 1 *Pausanias Lacedaemonius magnus homo, sed varius in omni genere vitae fuit*); *Suet. Rhet. 2, 1 L. Plotius Gallus. De hoc Cicero in epistula ad Titinium sic refert*.

586 Odchylně od gramatické vazby bývá nom. při vypočítávání věcí nebo osob. Na př. Plaut. *Bacch. 88 quia istoc inlecebrosius fieri nil potest, nox mulier vinum, homini adolescentulo* (nom. místo abl. srovnávacího); *Varro R. r. 2, 1, 10 quod nomina multa habemus...: Porcius, Ovinus, Caprilius*; Cic. *De or. 1, 114 quid de illis dicet, quae certe cum ipso homine nascuntur, linguae solutio, vocis sonus, latera, vires, conformatio quaedam et figura totius oris et corporis?* (zde jsou nominativy připraveny po způsobu přístavku větou *quae...nascuntur*); *Iuv. 3, 75 nn. quemvis hominem secum attulit ad nos: grammaticus, rhetor, geometres, pictor, aliptes, augur, schoenobates, medicus, magus*.

Někdy se do nom. přechází teprve v průběhu vypočítávání; tak *Varro R. r. 3, 3, 3 sic alterum genus illud venaticum duas habet diversas species, unam, in qua est aper caprea lepus; altera item extra villam quae sunt*. V samostatnou větu přechází vypočítávání na př. Cic. *Off. 1, 18 in hoc genere... duo vitia vitanda sunt, unum... alterum est vitium*.

V neklas. latině, zvláště na nápisech a v spisovné latině pozdní, bývá někdy v nom. — s porušením shody — přístavek nebo přívlastek. Tak Defix. tab. 270, 12 Aud. *anima et cor urator Sextili, Dionysiae filius* (ale ib. *fac Sextilium, Dionysiae filium, ne somnum contigat*); Aug. *Serm. 22, 9, 9 talis est enim vita iustorum, talis est vita sanctorum tenentium Deum Patrem, tenentium Ecclesiam matrem, nec illum parentem, nec istam offendentes, sed in amore utriusque parentis viventes* (místo *offendentium. . . viventium*). V nom. bývá zejména aposice nebo přívlastek k jménu ve vok., protože vlastní oslovení se citově soustřeďuje zpravidla na jedno slovo; na př. Liv. 1, 24, 7 (v starobylé formuli) *audi. . . Iuppiter, audi, pater patrate populi Albani, audi tu, populus Albanus*; Plaut. *As. 691 mi Libane, ocellus aureus, donum decusque amoris*; Accius frg. 340 *o Dionyse, optime pater, vitisator, Semela genitus*; Verg. *Aen. 1, 664 nate, meae vires, mea magna potentia solus*; Hor. *Carm. 1, 2, 42* (po předcházejících vokativech) *almae filius Maiae*; Aug. *Conf. 1, 4, 4* v oslovení Boha následují po 10 zřejmých vokativech *summe, optime* atd. zřejmě nominativy *numquam novus. . . semper quietus*. Srov. Hom. *Il. 4, 189 φίλος ὦ Μενέλαε*.

Aposice někdy následuje dodatečně za relativní větou, čímž je její nominativ více nasnadě jakožto vysvětlení té relativní věty; na př. Plaut. *Pseud. 1199 proin tu Pseudolo nunties abduxisse alium praedam, qui occurrit prior, Harpax*; Varro *L. L. 8, 21 alius declinat nomen ab eo, qui vendit, Artemidorus*; Cic. *Leg. 1, 47 animis omnes tenduntur insidiae. . . ab ea, quae penitus in omni sensu implicata insidet, imitatrix boni, voluptas*. Je to aposice volně připojená a oddělená pausou.

Některé izolované nominativy, na př. v popisech, jsou vlastně nominální věty (D 795 nn. a D 817). 588

Vokativ.

Vokativ jest pád zvolací (*πτῶσις κλητική, casus vocativus*); vlastně to ani není pád v přesném smyslu toho slova. Mluvíci se jím přímo obrací k tomu, koho nebo čeho se týká jeho řeč nebo myšlenka. Toto obrácení může být spojeno s rozkazem, s výpovědí, s projevem citu; funkce vokativu jsou namnoze shodné s funkcemi citoslovcí. 589

Zvláštní tvar pro vok. má latina jen u jmen II. dekl. na -us, a to jen v sg. (D 198); všude jinde se užívá pro funkci vokativu tvaru nominativu. Do jazyků románských vokativ nepřešel.

Vokativ není začleněn do syntaktické vazby věty, nýbrž jest buď sám větou nebo aspoň samostatným členem větným.¹⁾ Je-li samostatným členem větným, stojí buď na začátku nebo uprostřed nebo i na konci věty; s větou nesplývá a v mluvené řeči je od ní oddělen pausou. Na př. Sall. *Iug. 14, 1 patres conscripti, Micipsa pater meus moriens mihi praecepit. . .*; Cic. *Cat. 1, 1 quo usque tandem abutere, Catilina, patientia nostra?*; S. *Rosc. 127 in quem hoc dicam quaeris, Eruci?* 590

¹⁾ O Jiráni, *Skladba jedná o vokativu v kapitole Věta vokativní str. 77—81.*

- 591** Vokativ, jakožto pád volací, je blízek nominativu, pádu jmenovacímu. Proto se může stát vokativ nominativem, jako tomu je u slova *Iuppiter* (D 217), nebo — což je mnohem častější — nominativ zastává funkci vokativu. Užití nom. místo vok. jest znáti arci jen u jmen II. dekl. na *-us*, protože jiná jména nemají zvláštního tvaru pro vokativ. V případech, kde se připojuje v téže větě nominativ souřadně k předcházejícímu vok., viz D 587, jde namnoze o způsob již prajazykový, že totiž zvolání původně bývalo krátké, jednočlenné, a bylo-li členů více, připojovaly se v nom., srov. Hom. *Il.* 3, 275 nn. *Ζεῦ πάτερ . . . ἠέλιός θ' ὄς πάντ' ἐφορέας . . . καὶ ποταμοὶ καὶ γαῖα . . . ὅμεις μάρτυροί ἐστε.*
- 592** Vok. *dee* a *popule* se užívá teprve v poklas. latině, právě tak, jako se neužívá v řečtině doby klasické v oslovení vokativů subst. *θεός* a *λαός*; místo vok. se tu užívá nominativu tak Liv. 1, 24, 7 (viz D 587) *audi tu, populus Albanus*; Ov. *F.* 4, 731 *i, pete virginea, populus, suffimen ab ara*; Lucan. 2, 116 *degener o populus*. Vokativu slova *deus* se užívalo v oslovení jen výjimkou proto, že bylo zpravidla potřebí oslovovat boha jménem vlastním, nikoli pouhým apelativem, jež pak zní *dive* (D 198); oslovení tvarem *deus* náleží teprve latině křesťanské a vzniklo podle řec. oslovení *ὁ θεός*, napodobeného podle hebrejštiny.
- 593** Hor. *Sat.* 2, 4, 1 *unde et quo Catius?* je spíše nepřímé oslovení v 3. os. než nom. místo vok.; tak i česky je možno na př. zeptat se učitele *jak se má pan učitel?*
- 594** Adjektivum nebo participium, které by mělo být v predikativním nominativu, bývá někdy atrakci přetvářeno ve vok. Na př. Verg. *Aen.* 2, 283 *quibus, Hector, ab oris expectate venis?* (místo *expectatus*); Tib. 1, 7, 53 *sic venias hodiernae* (místo *hodiernus*); Pers. 1, 123 *audaci quicumque adplate Cratino . . . palles, aspice et haec*; srov. Eur. *Tr.* 1221 *σύ τ', ὦ ποτ' οὔσα καλλίνικε μυχίων μητέρα τροπαίων* (místo *καλλίνικος*); Theokr. 17, 66 *ὄλβιε κῶρε γένοιο* (místo *ὄλβιος*).
- V takové atrakci má původ také ustrnulý vok. *macte* od nom. *mactus*, což znamená v mluvě obřadní 'zveličený', 'uctěný'; tak Cato *Agr.* 134, 3 *Iane pater . . . macte vino inferio esto* (místo *mactus*). Spojení *macte esto* (ano i *macte este*, kde je *macte* již slovo nesklonné) a samo *macte* se pak užívalo jako pozdravu, leckdy i s abl. causae, na př. *macte virtute (esto)* 'čest tvé statečnosti'. Pozdější básníci spojují ustrnulé *macte* i s gen. podle obdoby adjektiv jako *dives* a pod.; tak Mart. 12, 6, 7 *macte animi, quem rarus habes, morumque tuorum*.
- 595** Vokativ je někdy provázen citoslovci; nejčastěji to bývá *o* — v próze ještě u Cic. jen k důraznému vyjádření citu radosti, hněvu, podivu a pod. — kromě toho (zejména v mluvě hovorové) *ah, ehem, heu, eho, pro* a *j*. Na př. Cic. *Arch.* 24 *o fortunate adulescens, qui tuae virtutis Homerum praecōnem inveneris.*; *Phil.* 2, 32 *pro sancte Iuppiter!*; Plaut. *Men.* 432 *eho, Messenio, accede huc.*

Akusativ.

Názvem *casus accusativus* přeložili římsí gramatikové termín řecké 596
mluvnice *πίσσις αἰτιατική*, ale nevhodně, neboť ten není odvozen od
slovesa *αἰτιόομαι* 'obviňuji', 'žaluji', nýbrž od adjektiva *αἰτιατός* (od
αἴτια) 'způsobený (nějakou příčinou)'; správný překlad by byl tedy
casus causativus nebo *effectivus*.

Řecký termín sám se přesně hodí jen k tak zvanému akusativu výsledku
(II 63), na př. *aedificare domum, infligere vulnus*, jednomu to druhu akusa-
tivu předmětného. Ale těch druhů je více a kromě toho má ak. i jinou
funkci než předmětnou, totiž vyjadřuje se jím směr na otázku kam?
(II 76).

Akusativ předmětný.

Vztah předmětného akusativu (*accusativus obiectivus*) je vztah logicko- 597
gramatický, vztah akusativu směrového je lokální (*accusativus lativus*).
Ve skutečnosti zahrnuje název akusativ předmětný velké množství roz-
manitých vztahů, jimiž je v každém jednotlivém případě určen význam
jména v akusativu i slovesa řídicího; tak jiný je vztah mezi slovesem a
ak. a podle toho i jiný význam slovesa na př. ve vazbě *pascere sues* (Cic.
Div. 1, 31) proti *pascere Palatia* (Tib. 2, 5, 25 *sed tunc pascebant herbosa
Palatia vaccae*).

Jestliže se může totéž sloveso doplňovat předmětem v ak. i v gen., na
př. *memini Paulum* i *memini Pauli*, znamená ak. předmět v jeho plnosti,
gen. jen částečné zasažení předmětu; srov. D 654.

Že latinskému slovesu přechodnému někdy odpovídá v jiném jazyce slo- 598
veso nepřechodné (II 56), není neshoda syntaktická, nýbrž to, že tatáž
činnost je v různých jazycích vyjadřována s jiných hledisk a různými
jazykovými prostředky. Tak na př. rozdíl mezi lat. *iuvare socios* a čes.
pomáhati spojencům záleží v tom, že se tatáž činnost vyjadřuje v lat. slo-
vesem, které znamená pův. 'těšiti', kdežto čes. výraz má základem před-
stavu 'užívatí své moci (možnosti) ve prospěch spojenců'; rozdíl zmizí,
když tu představu vyjádříme vazbou *podporovati spojence*. Vazba *asper-
nari consilia* se zakládá na původním významu slovesa *aspernari* i základ-
ního *spernere* 'odkopávati', 'odstrkávatí', kdežto čes. *opovrhovati radami*
vzniklo z vazby *vrhati něčím*, shodné s vazbou *házeti* (*mrštiti, metati, smý-
kati*) *něčím*; shodně s lat. je možno říci *odmítati rady*. Tak *impedire* pů-
vodně znamená 'poutati', *intellegere* 'rozbíratí'. Když lat. *fugere hostem*
překládáme 'prchati před nepřitelem', vyznačujeme vztah lokální, kdežto
lat. sloveso (a stejně tak řec. *φεύγω*) se určuje předmětem.

Akusativem se označuje osoba, která pocítuje stav vyjádřený neosob- 599
ními slovesy *piget, pudet, paenitet, taedet, miseret* (II 90); podobně v češ-
tině, na př. *ta chyba mě mrzí*. Ale kdežto v češtině i sloveso *boleti* má vazbu
v ak., na př. *bolí mě hlava*, určuje se v lat. *dolere* dativem; tak Plaut. *Truc.*
768 *si stimulos pugnīs caedis, manibus plus dolet*; Men. 439 *mihi dolebit,
non tibi, siquid ego stulte fecero* (dativ zásahu, D 662).

Slovesa přechodná a nepřechodná.

- 600** Přechodnost a nepřechodnost není u každého slovesa znak podstatný a trvalý. Ve vývoji lat. jazyka stávají se některá nepřechodná slovesa přechodnými, jiná naopak — ale takových případů je méně — z přechodných nepřechodnými. Někdy u slovesa ještě starší vazba nevytizela a již se užívá také novější. Takto může mít jedno a totéž sloveso u téhož spisovatele dvoji vazbu; na př. *curare se* u Plauta poji s ak., ale někdy podle staršího způsobu i s dat., srov. *Merc.* 582 n. *quin ergo imus atque obsonium curamus* s *Trin.* 1057 *qui rebus cures publicis*; naopak u *decere* vznikla vedle starší, původně neosobní vazby s ak. vazba osobní s dat., srov. *Amph.* 973 *recte loquere et proinde diligentem ut uxorem decet*, *Trin.* 490 n. *deos decent opulentiae et factiones* s *Amph.* 820 *istuc facinus . . . nostro generi non decet*. Takové změny bývají způsobovány obdobou podle vazby sloves významem příbuzných, na př. ak. u *curare* je asi podle přechodných sloves *colere*, *administrare*, *parare* a pod.
- 601** Přechodnými z nepřechodných se stávají zejména slovesa znamenající citové hnutí; již u Plauta bývá ak. u sloves *fleo*, *doleo*, *queror*, *lamentor*, *rideo*, *gaudeo*, jež byla původně nepřechodná, v klas. latině také u *horreo*, *lugeo*, *laetor*, *gratulor*. Přechodnými se stala také slovesa *fugio*, *maneo*; podle *deamare* stává se přechodným i souznačné *deperire*, *demori aliquem* ('býti k smrti zamilován do někoho'), na př. *Plaut. Cas.* 470 *hic ipsus Casinam deperit*, *Mil.* 970 *ea demoritur te*, srov. *Verg. Ecl.* 2, 1 *formosum pastor Corydon ardebat Alexin*. Vazba s ak. nastoupila u některých sloves místo vazby s dat.; kromě uvedeného *curare* také u *superare*, jež se poji se starším dat. ještě *Plaut. Aul.* 701 n. *picis . . . ego solus supero*; *vitare* s dat. *Plaut. Cas.* 210 *semper tu huic verbo vitato*, *Curc.* 298 *vitent infortunio* (totéž *Poen.* 25), kde vazba s ak. vznikla snad podle *fugere*. Neujalo se trvale *studere* s ak., jež je *Plaut. Mil.* 1437 *minus has res studeant* (ale *Charisius* 296, 5 připouští: *studeo Graecis litteris et Graecas litteras*), ani *suadere* s ak., jako u *Apul. Met.* 9, 25 *tum uxorem eius tacite suasit ac denique persuasi secederet paululum*, ani *mederi* s ak., doložené *Ter. Phorm.* 822 (*cupiditates*) *quas . . . paulo mederi possis*, jež se však vyskytuje i později, na př. *Vitr.* 1, 1, 15 *vulnus mederi*.
- 602** Přechodnými se stávají některá slovesa při spojení s praeverbií (II 61). Zřejmý je tento přechod u praeverbií, která se jakožto předložky poji s ak., na př. *circumire vigilias* vzniklo z *ire circum vigilias*. Jinde, jako u *con-*, *de-*, *ab-*, je třeba uznávat gramatickou transitivující funkci těchto praeverbií, souvisící se zánikem jejich funkce obsahové, zpravidla lokální. Vedle vazeb běžných i v klas. latině, jako *conscondere navem*, *convnire amicum*, *coire societatem*, *declinare impetum*, *expugnare urbem*, *edormire crapulam*, *praestare officium*, *praecurrere aetatem*, vyskytují se u básníků a v neklas. próze případy vazeb od usu odchylných; na př. *Plaut. Mil.* 1008 *quid ergo hanc dubitas conloqui?*; *Trin.* 1135 *quid ego cesso hos conloqui?*; *Epid.* 546 *hanc congregiar astu*; *Tac. Ann.* 1, 61 *pugnam aut vincula*

elapsi (srov. 4, 64, *Hist.* 3, 59); Verg. *Aen.* 4, 685 *gradus evaserat altos* (ale 2, 458 *evado ad summi fastigia culminis*); Hor. *C.* 4, 14, 26 (*Aufidus*) *qui regna Dauni praefluit Apuli*; Liv. 8, 30, 12 *non tamen praevenire famam adventus sui potuit*.

Ojedinele se stávají přechodnými i některá nesložená slovesa pohybu, 603
na př. *navigare aliquid* 'plaviti se po něčem', 'přeplaviti něco'; tak Cic. *Fin.* 2, 112 *si Xerxes... maria ambulavisset, terram navigasset*; Verg. *Aen.* 1, 67 *Tyrrhenum navigat aequor*; ib. 3, 191 *vastum cava trabe currimus aequor*; pass. Tac. *Germ.* 34 *lacus Romanis classibus navigatos*.

Nepřechodným z přechodného se stalo — kromě sloves jako *fungor*, 604
fruor a pod. (II 123) — také sloveso *parcere* pův. 'zdržovati', v kterémž smyslu je v obřadní formuli Paul. Fest. 249, 1 L.: *parcito linguam in sacrificiis dicebatur, i. e. coerceto, contineto, taceto*; srov. Plaut. *Mil.* 1220 *ne parce vocem* (čtení nejisté), *Curc.* 381 *nisi eam (pecuniam) mature parsit*; v klas. latině je *parcere alicui*. Podle *imperare alicui* vzniklo *iubere alicui* místo klas. a původního *iubere aliquem*; tak Cat. 64, 140 *mihi non haec miserae sperare iubebas*; Cic. *Att.* 9, 13, 2 *hae mihi litterae Dolabellae iubent ad pristinas cogitationes reverti* (jediný doklad u Cic., ale zbytečně bývá mihi opravováno v me); Curt. 10, 8, 4 *Perdicca pueris equos iussit conscendere*; Tac. *Ann.* 4, 72 *tributum iis Drusus iusserat modicum*; 13, 15 *igitur ceteris diversa nec ruborem allatura (iussit)*; ib. *ubi Britannico iussit exsurgeret*; 13; 40 (*equites*) *quibus iusserat, ut... resisterent*; Stat. *Theb.* 7, 32 *pacemque iubebo omnibus*; ib. 373 *et tuus armatis iubet ecce silentia frater*. Vedle vazby *decet* s ak. vyskytuje se již u Plauta (D 600) a Terentia a pak i v poklas. latině *decet* s dat. (asi podle *convenit* a pod.); na př. Plaut. *Amph.* 820 *istuc facinus... nostro generi non decet*; Ter. *Ad.* 491 *ut vobis decet*; Sall. *Hist.* 1, 140 *locum editiorem, quam victoribus decebat, capit*; Fronto 51, 16 *haec oratio amantibus decuit*. S dat. bývá také *impedio* (podle *obsto*), na př. Varro *L. L.* 9, 20 *novitati non impedit vetus consuetudo*; v pozdější latině na př. Itala Paul. *Gal.* 5, 7 *quis vobis impedivit veritati non oboedire* (Vulg. vos).

Akusativ předmětný bývá někdy, ale ne v klas. latině, u vazeb, které 605
mají podle smyslu význam přechodného slovesa.

Jeden druh takových vazeb je adjektivum s tvarem slovesa *esse*. Tak na náhrobním nápise Pacuviově u Gellia 1, 24, 4 *hoc volebam nescius ne esses* (= hoc ne nescires); Plaut. *Most.* 100 *gnaruris vos volo esse hanc rem tecum* (= novisse); *Amph.* 878 n. *ut... quod gravidast pariat* (= quod in utero gerit). Takové vazby se vyskytují i v pozdní latině; na př. Claudianus Mam. *Anim.* 2, 5 p. 116, 4 *tantum... corporis... corpus recipit, quantum pro amplitudine capax est*. I bez *esse*, na př. Ven. Fortun. *Mart.* 4, 709 *gratia (Martini)... iter occupat orbis, arva capax, pelagus intrans, super astra coruscans (capax rovnomočné s následujícími participii)*. Podobně to bývá v řečtině, na př. Plat. *Charm.* 158 C *οὐ δῆδιον εἶη... οὐδ' δμολογεῖν οὔτε ἐξάρων εἶναι τὰ ἐρωτώμενα*.

- 606** Jiný druh, doložený u Plauta a Ennia, je ak. u spojení slovesného substantiva na *-tio* s tvary slovesa *esse*, zpravidla v rozčilených otázkách řečnických. Na př. Plaut. *Truc.* 622 n. *quid tibi huc ventiosus? quid tibi hanc aditiosus? quid tibi hanc notiosus, inquam, amicam meam?*; Amph. 519 *quid tibi hanc curatiosus rem?* (= *quid hanc rem curas?*); Poen. 1308 *quid tibi hanc digito tactiosus?* (= *quid tangis?*); Asin. 920 *quid tibi hunc receptio ad test meum virum?*; Enn. Scaen. 242 *astrologorum signa in caelo quid sit observationis*. Podobně u subst. na *-tor*; na př. Plaut. *Poen.* 410 *quid nunc mihi's auctor, Milphio?* (asi podle *quid mihi suades?*); Ter. *Ad.* 939 *idne estis acutores mihi?*; Cic. *Att.* 13, 40, 2 *quid mi auctor es?*; *Epist.* 6, 8, 2 *a me consilium petis, quid sim tibi auctor*.
- 607** S ak. předmětným se pojí také adjektiva na *-bundus*, a to podle vazby soukmenných participií praes. act. Tak Sisenna frg. 55 *populabundus agros*; Sall. *Hist.* 3, 37 *vitabundus classem*; *Iug.* 60, 4 *quasi vitabundi aut iacientes tela*; Liv. 25, 13, 4 *vitabundus castra hostium*; velmi často u Apuleia, na př. *Apol.* 94 *flens et manus nostras osculabundus*; *Met.* 4, 16 *multi numero mirabundi bestiam confluebant*.
- 608** Jiné vazby připouštějící podle svého smyslu ak. předmětný jsou na př. Plaut. *Pseud.* 1322 *non audes. . . aliquam partem mihi gratiam facere hinc de argento?* (= *donare, gratificari*); *Truc.* 762 *postid ego te manum iniciam quadrupuli* (= *in ius voco*); nejednou *ludos facere aliquem* (řidčeji *alicui*) 'dělati si dobrý den z někoho': Plaut. *Amph.* 571 *qui ludos facis me*; *Rud.* 900 *nunc et operam ludos facit et retia* (zde = *perdit*); Nep. 15, 10, 4 *quod nemo it infitias* (= *infitiatur*). Podobně vznikla vazba *animum adverto aliquid* a z toho *animadverto aliquid*, na př. Plaut. *Pseud.* 143 *hanc edictionem nisi animum advertetis omnes*, Cic. *Tusc.* 3, 48 *animum advertit Gracchus in contione Pisonem stantem*, ale na vznik této vazby spolu působila i možnost spojovat *ad aliquid animum vertere* (Lucr. 3, 54 *advertunt animos ad religionem*); srov. Plaut. *Merc.* 334 *ne hic illam me animum adiecisse aliqua sentiat*. Ve vazbě *venum do aliquid* je předmětný ak. závislý původně na samém *do* a *venum* je ak. směru (II 76), srov. Pačov. frg. 121 *Delphos venum pecus egi*.

Akusativ obsahu.

- 609** Akusativ obsahu neboli vnitřního předmětu (II 64—66), jenž se vyskytuje i v jiných ie. jazycích, původně asi neměl funkci předmětu a v nejstarším jeho typu, který je na př. v lat. vazbě *vitam vivere*, byl tento ak., se slovesem soukmenný, jen zesílením slovesa, srov. podobnou vazbu ablativu D 695. Když začal být později cítěn jako předmět, byl sám o sobě vlastně zbytečný, neboť tu vznikala tautologie, a proto začal být opatřován přívlástkem a tak bylo sloveso určováno něčím obsahově odlišným (podle výkladu J. Zubatého). Tautologie se zamezovala také tím, že se místo akusativu etymologicky příbuzného se slovesem připojoval ke slovesu akusativ substantiva souznačného, jako je *aetatem vivere*. Ale i pak se

udržely vazby typu původního; na př. Plaut. *Pers.* 346 *modice et modeste meliust vitam vivere*; Aul. 592 *qui amanti ero servitute servit*; Cic. *Mur.* 61 *solos sapientes esse... si servitute serviant, reges*. V pasivní vazbě je v takovém spojení nominativ, na př. Plaut. *Cas.* 516 *nunc specimen specitur, nunc certamen cernitur*.

K případům akusativu obsahu náleží svým původem také vazby typu *herbam sapere* (II 58); substantivum, které tu je v ak., bylo původně určením akusativu obsahu substantiva se slovesem soukmenného: *saporem herbae sapere*; potom se to soukmenné subst. vynechalo a určení přijalo jeho pád, čímž vznikla vazba obdobná vazbě *dulce ridere*; na př. Cic. *Q. Rosc.* 20 *olere malitiam* (= odorem malitiae).

Akusativ adverbialní.

Z adverbialních akusativů uvedených II 67 vyžaduje zvláštního výkladu **610** ak. *id genus* (podobně *quod genus, omne genus, hoc genus*). Jsou to původně výrazy pojící se v přístavkovém vztahu k subst. v nom. nebo v ak.; tak Lucil. 408 M. *iaciendum huc aggerem et id genus rudus* 'hlínu a ten druh (věci), (totiž) rum'; Varro *L. L.* 9, 110 *hoc genus omnia sunt in suo genere similia proportione*; Cic. *Att.* 13, 12, 3 *aliquid id genus solitum scribere* (vlastně 'něco, a to ten druh' = 'něco toho druhu'); Hor. *Sat.* 2, 6, 43 n. *cui concredere (vellet) nugas hoc genus* ('třetí tohoto druhu', vlastně 'třetí, a to tento druh'); Petron. 71, 7 *omne genus... poma volo sint circa cineres meos*. U Varrona již jsou ty výrazy ustrnulé v akusativ adverbialní a pojí se i s jinými pády; na př. *De r. r.* 3, 9, 17 *aliis id genus rebus*; 1, 16, 4 *in hoc genus (praediis)*; tak i Lucr. 6, 917 *hoc genus in rebus*. U Plauta a Terentia se tyto vazby nevyskytují, ač náležely mluvě hovorové.

Podobně jest vysvětliti adverbialní ak. *id aetatis* (též *hoc aetatis, istuc aetatis*) a *id temporis*; na př. Plaut. *Trin.* 71 *neque pudit eum id aetatis sycphantias struere* (vlastně 'jeho, ten stupeň věku' = 'jeho v tom věku'); Cic. *S. Rosc.* 64 *id aetatis... duo filii propter cubantes*; *Cat.* 1, 10 *quos ad me id temporis venturos esse praedixeram*. S jinými pády Plaut. *Mil.* 618 *me tibi istuc aetatis homini facinora puerilia obicere*; Cic. *Cluent.* 141 *se in balneis cum id aetatis filio fuisse*; *De or.* 1, 207 *nobis... hominibus id aetatis*.

K adverbialním akusativům *multum, plus* a *j.* (II 67) jest připojiti i ak. **611** zájmen *id* a *hoc* ve významu 'proto' (II 59); na př. Plaut. *Mil.* 1158 *id nos ad te, si quid velles, venimus*; *Amph.* 909 *id huc revorti, ut me purgarem tibi*; Ter. *Eun.* 1005 *nunc id prodeo, ut conveniam Parmenonem*; Cic. *Phil.* 10, 22 *qui id pugnant, id agunt, ut contra rem publicam restituti esse videantur* (ale *Liv.* 23, 47, 1 *id modo moratus, ut consulem percunctaretur* znamená *id* 'jen tak dlouho', srov. 37, 12, 6 *tantum moratus, dum Eumenes cum classe adsequeretur*); Sen. *Contr.* 2, 5, 6 *hoc desinebatur torqueri aliquando, ut saepius posset*. Srov. Sof. *Oid. Kr.* 1005 *τοῦτ' ἀφικόμεν, ὄπως... εἶ πρό-ξαιμύ τι*.

S významem tohoto *id* se shoduje význam relat. *quod*, původně 'proč', z něhož vznikla spojka 'protože' (II 466 a D 893). Sdružené *id quod* je na př. Ter. *Hec. 368 ancillae... exclamant laetae, id quod me derepente aspererant*; s tázacím *quid* Plaut. *Men. 677 scin quid est, quod ego ad te venio?*; samo *quod* s významem ještě relativním Plaut. *Poen. 950 veneror deos, ut quod de mea re huc veni, rite venerim*; Curc. 327 *sed quod te misi, nihilo sum certior*; Pseud. 639 *ut id agam quod missus sum* ('proč').

Toto užívání zájmena *id, hoc, quod* a j. náleží mezi případy, v kterých se projevuje, že nom.-ak. zájmena rodu středního má obecnou, málo určitou pádovou platnost, méně určitou než nom. a ak. mask. a fem., a že se snadno stává tvarem ustrnulým.

Dvojtí akusativ.

- 612 Vedle typů vyjmenovaných II 69—72 vyskytuje se v latině také, ale zřídka, akusativ celku a části. Častá je tato vazba v řecké mluvě básnické, zejména u Homéra (*constructio καθ' ὅλον καὶ κατὰ μέρος*), na př. *Il. 11, 240 τὸν δ' ἄορι πλῆξ' αὐχένα*, *Od. 1, 64* a jinde *ποῖόν σε ἔπος φύγεν ἕρκος ὀδόντων*; Sof. *Fil. 1301 μέθες με, πρὸς θεῶν, χεῖρα*. Akusativ vyjadřující část byl tu původně vlastně aposicií přidanou jako určení k akusativu celku a oddělenou od něho pausou (aposice partitivní, D 809); tak v posledním z uvedených příkladů je vlastně vazba 'pusť mě, (to jest) ruku'. Taková akusativní vazba není než zvláštní případ vazby celku a části, jaké se vyskytují i při jiných pádech; tak Hom. *Il. 11, 11 n. Ἀχαιοῖσιν δὲ μέγα σθένος ἔμβαλ' ἐκάστω καρδίη* 'Achajům, každému, srdci'; Plat. *Lach. 190 B τὴν ἄν τρόπον τοῖς ὕεσιν αὐτῶν ἀρετὴ παραγενομένη ταῖς ψυχαῖς ἀμείνων ποιήσῃ* 'synům, k (jejich) duším' = 'k duším jejich synů'. Podobně v latině; na př. Plaut. *Rud. 1345 n. dic. ut te... Venus eradicet caput atque aetatem tuam* 'tebe, (to jest tvou) hlavu' = 'tobě hlavu'; *Cist. 641 utrum hac me feriam an ab laeva latus*; Verg. *Aen. 10, 698 n. sed Latagum saxo... occupat os faciemque adversam* (asi podle Homéra), srov. *12, 276 unum (iuvenem)... transadigit costas* (jiná je vazba *ib. 12, 508 crudum transadigit costas... ense*); Per. *Aeth. 44, 2 primum leget... episcopus evangelium... locum resurrectionis Domini* ('přečte evangelium, (a to) místo o zmrtvýchvstání'). Při určení míry na př. *Cato Agr. 122 id mane ieiunus sumito cyatum*; *Apicius 6, 241 petrosilinum scripulum, porros fasciculum* (je-li toto čtení správné); *Mulom. Chir. 128 dabis portulacum manum plenam*. Dvojtí dativ na př. Plaut. *Cas. 337 quis mihi subveniet tergo aut capiti aut cruribus*. Dvojtí abl. Plaut. *Mil. 204 dextera digitis rationem computat*; *Caes. B. G. 5, 49, 5 postero die luce prima*. Dvojtí nom. Plaut. *Capt. 232 maxima pars morem hunc homines habent*; *Liv. 26, 33, 14 quod senatus iuratus maxima pars censeat*. Dvojtí pád předložkový Cic. *De Div. 1, 75 in Lysandri... statua... in capite corona subito exstitit* (ale *ib. 2, 68 in Lysandri statuae capite Delphis exstitit corona*).

Jiný typ dvojího akusativu je střetnutí akusativu vnějšího předmětu s akusativem obsahu (II 64—66); na př. Cato Agr. 139 *eius rei ergo te hoc porco piaculo immolando bonas preces precor*; Cat. 7, 9 *tam te basia multa basiare*.

Akusativ vztahu.

Akusativ vztahu, jenž se v latině vyskytuje nejčastěji jako básnický ak. předmětný (II 73), je zcela běžný v řečtině, a to u básníků i v próze. Kofeny některých jeho druhů má latina sama v sobě, ale u jiných je třeba uznávat napodobení vazeb řeckých, zavedené zvláště básníky doby Augustovy; řecké vzory měly také vliv na hojnější užívání vazeb původu domácího. Proto je třeba při výkladu latinského akusativu vztahu přihlížet i k akusativu vztahu řeckému.

Případy zahrnované do kategorie „akusativ vztahu“ jsou v řečtině různého původu.

Ak. vztahu u slovesných tvarů passivních odpovídá akusativu předmětnému aktivních vazeb s dvojným akusativem. Jsou to tyto vazby: 1. ak. osoby a věci, 2. ak. celku a části, 3. ak. předmětu vnějšího a vnitřního. Při vyjádření passivním je jméno osoby, celku a předmětu vnějšího v nom., kdežto jméno věci, části a předmětu vnitřního v akusativu. Na př.

akt.

pass.

Hom. Od. 21, 339 *ἔσσω μιν χλαῖναν*
Her. 6, 138 *γλώσσάν τε τὴν Ἄτι-
κὴν καὶ τρόπους τοὺς Ἀθηναίων ἐδι-
δασκον τοὺς παῖδας*

Lys. 10, 10 *φάσκων θοιμάτιον ἀπο-
δεδύσθαι ἢ τὸν χιτωνίσκον ἐκδεδύσθαι*
Plat. Menex. 236 A *μουσικὴν μὲν
ὑπὸ Δάμπρου παιδευθεὶς, ῥητορικὴν
δὲ ὑπ' Ἀντιφῶντος*

2. Hom. Il. 11, 240 *τὸν δ' ἄορι πληξ'*
αὐχένα

Hom. Il. 4, 518 n. *χερμαδίῳ βλήτῳ
... κνήμην δεξιτερῆν*
Xen. Cyr. 8, 8, 3 *(οἱ στρατηγοὶ)
ἀπειμήθησαν τὰς κεφαλὰς*

3. Plat. Odrana 19 B *Μέλητός με
ἐγράφατο τὴν γραφὴν ταύτην*

Dem. 18, 103 *γράφεις τὸν ἀγῶνα
τοῦτον εἰς ὑμᾶς εἰσηλθόν καὶ ἀπέφυ-
γον*

Plat. Faidr. 255 A *πᾶσαν θεραπείαν
... θεραπευόμενος ὑπὸ τοῦ ἐρωῆτος*

Takových passivních vazeb je v řečtině poměrně mnoho i proto, že jsou jich schopna i slovesa nepřechodná, na př. Thuk. 1, 140 *ἄλλο τι μεῖζον εὐθὺς ἐπιταχθήσεσθε* (proti akt. na př. Her. 1, 155 *τάδε αὐτοῖσι ἐπίαξον*).

Uprostřed mezi vazbami slovesa aktivního s ak. předmětným a vazbami passivními s ak. jsou vazby sloves mediálních s ak., na př. *κόπτω τὴν κεφαλὴν* 'biji hlavu', *ἔκομα τὴν κεφαλὴν* 'udeřil jsem hlavu': *κόπτομαι τὴν κεφαλὴν* 'biji se do hlavy', *ἔκοπάμην τὴν κεφαλὴν* 'udeřil jsem se do hlavy': *κόπτομαι τὴν κεφαλὴν* 'jsem bit do hlavy', *ἐκόπη τὴν κεφαλὴν* 'byl jsem udeřen do hlavy'.

K ak. u sloves mediál. je možno přiřadit ak. u sloves nepřechodných, na př. Hom. *Il.* 6, 481 *χαρεῖη φρένα μήτηρ*, *Od.* 1, 208 *κεφαλὴν τε καὶ ὀμματα καλὰ ἔοικας κείνω*.

Od participií sloves passivních, mediálních a nepřechodných přešel takový ak. i k adjektivům; srov. na př. Hom. *Il.* 8, 305 *δέμας εἰκνῖα θεῆσιν* a *Od.* 1, 371 *θεοῖς ἐναλλήγκιος αὐδὴν*.

- 616** Jiného původu jsou akusativy jako Xenof. *An.* 1, 2, 23 *διὰ μέσον τῆς πόλεως ᾄει ποταμὸς Κύδνος ὄνομα, εὖρος δύο πλέθρων*. Podle pravděpodobného výkladu Brugmannova bylo určení typu *Κύδνος ὄνομα* původně vložená věta nominální 'teče řeka, jméno (její jest) Kydnos'; se ztrátou její samostatnosti souviselo, že původní nom. byl citěn jako ak. Podobně se stalo také u subst. *γένος*, na př. Hom. *Od.* 15, 267 *ἔξ Ἰθάκης γένος εἰμί 'rodem'*.

Také v latině je v některých případech ak. vztahu vlastně ak. předmětný.

1. V passivních vazbách sloves, která se v akt. pojí s dvojím akusativem, osoby a věci. Na př.

akt.

pass.

Cic. *Pis.* 73 *quid nunc te litteras doceam?*

Quint. 6, 2, 3 *dignos, a quibus causas disertí docerentur;*
Hor. *C.* 3, 6, 21 *motus doceri gaudet Ionicos...virgo.*

Nejčastěji part. *doctus* s ak.; na př. Hor. *C.* 3, 9, 10 *dulces docta modos;*
Epist. 2, 3, 68 *doctus iter melius;*
Liv. 6, 32, 7 *legiones...militiam Romanam edoctae;* Tac. *Ann.* 4, 50 *vim atque clementiam Romanam edoctus.* V klas. próze s abl., na př. Cic. *Br.* 169 *docti et Graecis litteris et Latinis*

Cic. *Quint. jr.* 2, 1, 3 *Racilius de privatis me primum sententiam rogavit*

Cic. *Att.* 4, 2, 4 *a quibus Marcellinus...sententiam primus rogatus quaesivit*

Plaut. *Rud.* 28 *moneo vos ego haec*
Sall. *Iug.* 79, 1 *eam rem nos locus admonuit*

Plaut. *Stich.* 58 *ut moneatur...officium suom* (klas. jen s ak. zájmena, na př. Cic. *Lael.* 88 *ea, quae ab ea (natura) monemur*)

Cic. *Epist.* 2, 16, 3 *non enim te celavi sermonem T. Ampli*

Nep. 7, 5, 2 *id Alcibiades diutius celari non potuit*)

Caes. *B. G.* 2, 5, 4 (Caesar) *flumen Axonam...exercitum traducere maturavit*

Caes. *B. G.* 1, 31, 16 *detertere, ne maior multitudo Germanorum Rhenum traducatur.*

2. Ve vazbách, kde pass. tvar měl původně význam mediální. Doklady 618 jsou většinou u básníků:

a) U sloves značících oblékání (a svlékání); v ak. tu je jméno věci, kterou si kdo obléká. Na př. Verg. *Aen.* 7, 640 *ille... lorica induitur* 'obléká si pancíř' (srov. Her. 7, 218 *ἔιδον ἄνδρας ἐνδουμένους ὄπλα*); ib. 2, 510 n. (*Priamus*) *inutile ferrum cingitur* 'opásává se mečem'; Ov. *Met.* 6, 568 (*Progne*) *induitur atras vestes*. Nejčastěji se takto s ak. spojuje participium těchto sloves; na př. Plaut. *Men.* 512 *non ego te indutum foras exire vidi pallam?*; Verg. *Aen.* 2, 275 (*Hector*) *redit exuvias indutus Achilli* 'obléknuv si'; Ov. *Met.* 1, 270 (*Iris*) *varios induta colores*; Liv. 27, 37, 12 *virgines longam indutae vestem*; Apul. *Met.* 11, 14 *unus impigre superiorem exutus tunicam* ('svléknuv si'). Volněji Hor. *Sat.* 1, 6, 74 *laevo suspensi oculos tabulamque lacerto* ('zavěsivše si' = 'majíce zavěšeny'; part. zde zřejmě nemůže mít pass. význam); Verg. *Aen.* 1, 320 (*venatrix*) *nodo sinus collecta fluentis*; *Ecl.* 3, 106 *inscripti nomina regum... flores*.

b) U sloves značících pokrývání, zahalování, zdobení a pod.; v ak. tu je subst. značící tělo, část těla nebo vůbec věc, která se pokrývá; mediální význam tu někdy ustupuje passivnímu. Tak Verg. *Aen.* 3, 545 *capita ante aras Phrygio velamur amictu* ('zahalujeme si'); *Aen.* 3, 81 (*rex*) *vittis et sacra redimitus tempora lauro* ('ověňčiv si skráně' = 'maje skráně ověňčeny' = 'jsa ověňčen na skráních'); Hor. *Epist.* 2, 1, 110 *fronde comas vincti cenant*; *C.* 4, 8, 33 *ornatus viridi tempora pampino*; Ov. *Met.* 12, 291 *prima tectus lanugine malas*; Hor. *Epist.* 2, 3, 277 *peruncti faecibus ora*; Verg. *Aen.* 12, 65 *lacrimis perfusa genas*; ib. 3, 65 *Iliades crinem de more solutae*; *Georg.* 4, 13 *picti squalentia terga lacerti*; *Aen.* 7, 796 *picti scuta Labici* ('pomalovavši si štíty' = 'mající štíty pomalovány'); Tac. *Ann.* 2, 17 (*Arminius pervasit*) *oblitus faciem suo cruore, ne nosceretur* ('pomazav si obličej vlastní krví'); Prud. *Psych.* 413 n. *comam... pulvere foedatur*. Podle takových případů Verg. *Aen.* 11, 507 (*Turnus*) *oculos... in virgine fixus* ('upřev oči' = 'maje oči upřeny'); ib. 1, 658 *faciem mutatus et ora Cupido*.

V takovýchto případech se projevuje básnická volnost ve spojování epithet. Tak Verg. *Aen.* 1, 228 (*Venus*) *lacrimis oculos suffusa nitentis*, kde věcně epitheton *suffusus* náleží k *oculi* (srov. Ov. *Met.* 10, 360 *tepido suffundit lumina rore*); participium, které by mělo určovat jen část (těla), určuje celek. Verg. *Aen.* 6, 494 nn. jsou obě vazby souřadně za sebou: *atque hic Priamiden laniatum corpore toto Deiphobum vidit, lacerum crudeliter ora, ora manusque ambas, populataque tempora raptis auribus et truncas inhoneste volnere naris*.

c) U passivních tvarů sloves značících násilné jednání na někom nebo na něčem prováděné. Význam mediální tu bývá zřídka, jako na př. Verg. *Aen.* 11, 877 *percussae pectora matres* ('bijíce se do prsou'). Zpravidla tu je význam trpný; tak Ov. *Met.* 9, 102 *traiectus terga sagitta* (jinak Verg. *Aen.* 2, 273 *Hector... per pedes traiectus lora tumentis*); Verg. *Aen.* 9, 336 n.

multo iacebat membra deo victus ('zmožen na údech' = 'zmoženy maje údy'); ib. 2, 57 *manus iuvenem post terga revinctum*; ib. 5, 869 *casu animum concussus amici*; Hor. Sat. 1, 1, 5 *multo iam fractus membra labore*. V próze zřídka; na př. Sall. Hist. 3, 24 *dedecores inultique terga caedebantur*; Liv. 21, 7, 10 (*Hannibal*) *adversum femur tragula ictus cecidit*.

Vazby uvedené sub b) a c) mohou vznikat i jako passivní obměny těch vazeb aktivních, v kterých se poji sloveso s dvojím akusativem, celku a části; na př. z typu *iuvenem vulnerare costas* (podle Verg. Aen. 12, 275) může vzniknout typ *iuvenis vulneratus costas*.

619 3. Ve vazbách sloves nepřechodných (asi podle sloves mediálních). Na př. Lucr. 3, 489 *ingemit et tremat artus*; Verg. Georg. 3, 84 *micat auribus et tremat artus*; Hor. Sat. 2, 7, 57 *tremis ossa pavore* (ale C. 1, 23, 8 *et corde et genibus tremat*); v klas. próze tu bývá jen abl. vztahu, na př. Cic. Tusc. 4, 49 *Hectorem . . . toto pectore trementem*; Tac. Ann. 13, 35 *adnotatus miles . . . ita praeriguisse manus*; Fronto 182, 13 *oculos dolere* (= ἀλγεῖν τοὺς ὀφθαλμούς; klas. *oculi mihi dolent*).

620 Uvedené vazby vztahového akusativu vyskytují se v hojném množství teprve u básníků doby Augustovy; klasická próza jich neužívá. Ačkoli měly kořeny v latině samé, je jisto, že na jejich hojnější vytváření působily řecké vzory; jen v tom smyslu má jakési oprávnění název *accusativus Graecus*, kterého se dříve o nich užívalo. Gell. 15, 14, 2 cituje z řeči Q. Metella větu *sese pecunias maximas exactos esse*, jež prý je místo *pecunias a se esse maximas exactas* a dodává: „Id nobis videbatur Graeca figura dictum; Graeci enim dicunt εἰσεπραξάτο με ἀργύριον, id significat exegit me pecuniam. Quod si id dici potest, etiam exactus esse aliquis pecuniam dici potest.“ Pak uvádí z Caecilia verš *ego illud minus nihilo exigor portorium*, jež parafrasuje slovy *nihilominus exigitur de me portorium*. Ale právě v této vazbě je uznávání řeckého vlivu pochybné.

Podle řeckého vzoru vznikly vazby adjektiv s akusativem vztahovým, v klasické próze se nevyskytující. Na př. Verg. Aen. 1, 589 *os umerosque deo similis* (srov. Hom. Od. 1, 371 *θεοῖς ἐναλγκιος αὐδῆν*); Hor. C. 3, 10, 18 *Mauris animum mitior anguibus*; Ov. Met. 7, 183 *nuda pedem*; Tac. Germ. 17 *feminae nudaе brachia et lacertos*. Usnadňovány byly takové vazby vazbami participii perf. pass. s ak.; tak Verg. Aen. 6, 495 (*Deiphobum*) *lacerum crudeliter ora* srov. s Aen. 12, 606 (*filia*) *roseas laniata genas*; ib. 12, 5 (*leo*) *saucius . . . venantum volnere pectus* srov. s Ov. Her. 9, 161 *ut est avidum percussus harundine pectus*.

Asi napodobením řecké vazby ak. γένος = 'rodem' vznikly obdobné vazby u latinských básníků; tak Verg. Aen. 5, 285 (*serva*) *Cressa genus*; ib. 8, 114 *qui genus?* (= τίνας τὸ γένος); Ov. F. 4, 66 *Graius uterque genus*; Prop. 1, 22, 1 *qualis et unde genus*.

Akusativ rozsahu.

Akusativ rozsahu (II 74—75) vznikl z předmětného akusativu obsahu 621 (II 64—66), a to z takových vazeb, v kterých se akusativem určovalo sloveso pohybu; na př. Plaut. *As. 603 ne iste... ab ista non pedem discedat* (srov. Cic. *Deiot. 42 negat unquam se a te... pedem discessisse*); Aul. 56 n. si... tu ex istoc loco digitum transvorsum aut unguem latum excesseris; Bacch. 832 sequere hac me... tres unos passus; Caes. *B. G. 4, 4, 4 tridui viam progressi rursus reverterunt*; Liv. 8, 39, 5 quidquid progrediebantur. V takových spojeních se doplňuje sloveso akusativem obsahu právě tak jako v typu *longam viam ire*, ale zároveň se tu akusativ stává určením rozsahu a může se pak v této funkci samostatně vyvíjet a připojovat i ke slovesům jako *abesse, distare* a pod. Odtud, zvláště od participií, jako Liv. 8, 8, 5 *manipuli distantes inter se modicum spatium*, přešel ak. i k adjektivům značícím rozsah, jako *altus, longus, latus, crassus* (nikoli k *profundus, magnus*), i k takovým adverbium, na př. Plaut. Bacch. 423 *digitum longe* ('na prst daleko'). Vazby jako Varro *R. r. 2, 4, 14 hara trium pedum alta* vznikly smíšením vazeb s ak. rozsahu a vazeb s gen. vlastnosti (mohlo se totiž říci i *hara trium pedum*).

Podobně jako ak. rozsahu prostorového vznikl i ak. rozsahu časového, 622 srov. *vitam brevem vivere* s Cic. *Tusc. 1, 94 (bestiolae) quae unum diem vivunt*, Aug. *Civ. 15, 9 dicit... Plinius esse adhuc gentem, ubi ducentos annos vivitur*. Akusativ tu znamená časový rozsah vyplněný dějem nepřetržitě; nepřetržitost bývá někdy výslovně vyznačována, na př. Plaut. *Amph. 732 ibi quievi in navi noctem perpetem*; Liv. 5, 22, 8 (*Veiorum urbs*) *decem aestates hiemesque continuas circumsessa*. Ak. časového rozsahu je také ve vazbě typu *viginti annos natus*, v níž má *natus* význam 'žijící', 'jsoucí na světě'; zbytečně byla vysvětlována vynecháním předložky *ante*.

Na místo akusativu druhdy vniká k určení časového rozsahu ablativ 623 časový (II 116). Tak Cat. 109, 5 n. *ut liceat nobis tota producere vita alternum hoc sanctae foedus amicitiae*; Varro *R. r. 1, 32, 1 frumentum dicunt quindecim diebus esse in vaginis*; ib. 2, 4, 13 *binis mensibus porcos sinunt esse cum matribus*; Cic. *De or. 3, 138 (Pericles) quadraginta annis praefuit Athenis*; Caes. *B. c. 3, 59, 1 qui principatum in civitate multis annis obtinuerat*; Sall. *Iug. 54, 1 Metellus in isdem castris quadriduo moratus saucios... refecit*; Tac. *Ann. 1, 53 quattuordecim annis exsilium toleravit*; na náhrobních nápisech císařské doby je typ *vixit annis X* častější než *vixit annos X*, na př. CIL 8, 325 *vixit annis XXXII mense diebus XI* (u *mense* je vynecháno *uno*); na nápisech se vyskytují i případy, kde jsou abl. a ak. vedle sebe, zejména typ *vixit annis... menses... dies...* Významem se tento abl. od akusativu neliší, je to jenom různost stilistická. Nepřetržitost děje se i zde někdy vyjadřuje vhodným určením; tak v uvedeném příkladě Cat. 109, 5; Caes. *B. G. 1, 26, 5 ea tota nocte continenter ierunt*; Nep. 24, 1, 3 *ab eo perpetua dissensit vita*.

Akusativ směru.

624 Akusativ směru, kterého se — jako zbytku jedné ze základních funkcí akusativu — pravidelně užívá u jmen měst a menších ostrovů (II 76), bývá také u jmen zemí, a to ojedinele v starší latině, velmi zřídka v klasické próze, častěji u básníků a v latině pozdější. K vazbě jmen měst bylo náchylné zvláště jméno *Aegyptus*, asi pro svou tvarovou podobu s *Chius*, *Samus*, *Rhodus* a pod. a pro odchylnost od jiných jmen zemí, zpravidla feminin na -a, jako *Graecia*, *Italia*, *Hispania*, *Gallia*. Na př. i Cic. *Nat. d.* 3, 56 *Aegyptum profugisse* (ale *Att.* 9, 19, 3 a j. in *Aegyptum*); Caes. *B. c.* 3, 106, 1 *Aegyptum iter habere* (tak rukopisy, ed. princeps in *Aegyptum*); *Aegyptum* též Nep. 14, 4, 1, Liv. 31, 43, 5 a j., Tac. *Ann.* 2, 59. Jiné příklady: Liv. 8, 24, 17 *inde Epirum devecta*; ib. 27, 4, 6 *misisse legatos Hispaniam*; Verg. *Aen.* 1, 2 *Italiam... venit*. Podobně bývá ak. směru u jmen národů, jichž se namnoze užívá na označení země; na př. Verg. *Ecl.* 1, 64 nn. *nos hinc alii sitientes ibimus Afros, pars Scythiam*; Tac. *Ann.* 12, 51 *inde praeceps Hiberos ad patrium regnum pervadit*.

625 Také tak zvané supinum na -*tum* (D 405) je vlastně akusativ slovesného substantiva, jehož se obecně a od původu užívá ve spojení se slovesy jíti, posílati, dávatí a pod. jako akusativu směru, na př. *cubitum ire* vlastně 'jíti na ležení' = 'jíti spat' (také čes. supinum je původem takový akusativ slovesného substantiva); tak i v opisném inf. fut. pass. typu *datum iri*, na př. Ter. *Hec.* 39 n. *rumor venit datum iri gladiatores*. Ter. *Hec.* 224 *rus habitatum abii* jsou vlastně dva akusativy směru: 'odešel jsem bydlet' a 'odešel jsem na venkov'. Se slovesem *dare* zejména *nuptum dare* 'provdati' *venum dare* 'dátí na prodej' = 'prodati' (jako *venum ire* 'jíti na prodej' = 'býti prodán'; odtud *vendere* a *vēnīre*), *pessum dare* 'zkaziti' (jako *pessum ire* vlastně 'jíti do zkázy' = 'zkaziti se', 'zajítí', 'zahynoutí').

Genitiv.

626 Jméno *genetivus* (mladší je tvar *genitivus*) *casus* je překlad řeckého termínu *γενική πτώσις*. Proč zvolili řečtí gramatikové tento název, není dost jasné. Adj. *γενικός* = 'co náleží k rodu', *γένος*, 'rodový' (v logice protiklad proti *ειδικός* 'druhový'). Zdá se, že ten pád byl pojmenován podle své význačné funkce, označovati rod osoby, na př. Hom. *Il.* 2, 527 *Ὀϊλῆος ταχὺς Ἀΐας*, Sof. *El.* 694 *Ὁρέστῆς τοῦ ... Ἀγαμέμνονος*, Hom. *Od.* 14, 211 *ἠγαγόμην δὲ γυναικα πολυκλήρων ἀνθρώπων*. Pro to by svědčilo i to, že jiný název toho pádu byl také *πατρική πτώσις*, jak lze soudit z lat. překladu *patricus casus*, jehož užívá Varro *L. L.* 8, 66, a z jeho variant *patrius casus* (Gell. 4, 16, 1; Diomed. I 301, 35) a *paternus casus* (Prisc. II 185, 14). Dvoji různý výklad lat. názvů uvádí Priscianus na uved. m.: „genetivus, qui et possessivus et paternus appellatur, genetivus vel quod genus per ipsum significamus ut *genus est Priami* vel quod generalis videtur esse hic casus genetivus, ex quo fere omnes derivationes... solent fieri“; podle toho je to tedy buď *casus paternus*,

'pád rodu', nebo *casus generalis*, 'pád obecný' jakožto základ skoro všech odvozenin jména. Tento druhý výklad je nesprávný; málo podobno pravdě je také rozuměti názvu *casus generalis* tak, že se jim označují nej-
obecnější, rozmanité funkce toho pádu. Název *genetivus* není arci dosti vhodný ani ve smyslu 'pád rodu', neboť je odvozen od *genitus*, ne od *genus*; to adjektivum se vyskytuje ve spojení *Apollo Genetivus* jako překlad řeckého *Ἀπόλλων Γενέτωρ* (Varro u Macrob. *Sat.* 3, 6, 5), *genetiva nomina* (Ov. *Ex P.* 3, 2, 107) 'jméno od narození', 'původní', *genetiva imago* (Ov. *Met.* 3, 331) 'původní vzhled', *genetivae notae* (Suet. *Aug.* 80) 'mateřské skvrny'.

Genitiv přivlastňovact.

Základní poučení viz II 78—81.

627

Genitivem vlastního jména, přidaným k jinému vlastnímu jménu, označuje se zvláště náležitost rodinná; tak na př. Cic. *Cluent.* 94 *Fausto Sullae* (Sullův syn); *De div.* 1, 104 *Caeciliam Metelli* (dcera Metellova); Verg. *Aen.* 3, 319 *Hectoris Andromache* (manželka Hektorova); Plaut. *Curc.* 230 *Palinurus Phaedromi* (otrok Phaedromův). U římských jmen při úředním vyznačování jména otceva se přidávalo již v staré latině apelativum *filius* a tento způsob převládl, na př. *M. Minucius Gai filius*.

Poměr náležitosti jest i mezi výtvořem a jeho autorem; na př. Cic. *Or.* 15 *in Phaedro Platonis*; *Tusc.* 3, 76 *Prometheus ille Aeschyli*.

Podobně se genitivem vyjadřuje i vztah města k zemi nebo národu; na př. Caes. *B. G.* 6, 3, 4 *Lutetia Parisiorum*; Curt. 3, 8, 12 *Damascus Syriae*; tak i vztah provincie ke správci, na př. Cic. *Epist.* 10, 33, 4 *Gallia Lepidi*.

Při rozmanitém významu pojmu náležitosti (II 79) stýká se v některých 628 případech gen. possess. s jinými kategoriemi genitivu. Tak Plaut. *Mil.* 1016 *cedo signum, si harum Baccharum es* a Hor. *Epist.* 1, 9, 13 *scribe tui gregis hunc* 'zapiš ho (jako člena tvého sboru =) do svého sboru' může se gen. *Baccharum* a *gregis* pojímat jako přivlastňovací i jako partitivní; Ter. *Eun.* 408 n. *Thraso: immo sic homost: perpaucorum hominumst. Gnatho: immo nullorum arbitror*, srov. Hor. *Sat.* 1, 9, 44 (*Maecenas est paucorum hominum et mentis bene sanae* vlastně 'náleží jen málo lidem' = 'je přístupný jen málo lidem', kde *paucorum hominum* je také určení vlastnosti, souřadné s připojeným genitivem *qualitatis mentis bene sanae*).

Původně se vyjadřovala náležitost jako i některé jiné vztahy adjektivy 629 tvořenými od podstatných jmen (D 805). Hojně příkladů takového vyjadřování je u Homéra; v slovanských jazycích a zejména také v češtině je tento způsob za jistých podmínek pravidlem. Na př. *δóμος Πηληΐος* 'dům Peleův', *ἄσπις Νεστορέη* 'štít Nestorův', *Νηλήϊαι ἵπποι* 'Neleovy klisny', *Νηληϊω υἱὸς Νέστορι* 'Nestorovi, synu Neleovu', *Τελαμώνιος Αἴας* 'Aias (syn) Telamonův', *βλή Ἡρακλήτη* 'sila Herakleova'. Vedle toho jsou ovšem, namnoze i častěji, i vazby s genitivem, na př. *δóμος Ὀδυσῆος* 'dům

Odyseův', *νίος Πριάμοιο* 'syn Priamův', *Πατρόκλοιο βῆ* 'síla Patroklova'. V attické próze užívání přivlastňovacích adjektiva značně ustupuje a náležitost se vyjadřuje zpravidla genitivem substantiva; genitiv měl tu výhodu, že se nemusil přizpůsobovat gramatickou shodou k určovanému substantivu.

Také v latině bylo užívání přivlastňovacích adjektiv dosti rozšířeno;¹⁾ tvořena jsou od jmen vlastních i obecných.

Od jmen vlastních na př. *flamen Dialis (Martialis, Quirinalis)* 'kněz Jovův (Martův, Quirinův)', *virgo Vestalis* 'panna Vestina', *mensis Martius* 'měsíc Martův', *campus Martius* 'pole Martovo', *Kalendae Martiae* původně 'kalendy Martovy'. Adjektivního původu jsou i jména rodů, na př. *Ancus Marcius* znamená vlastně 'Ankus, syn Markův', *Servius Tullius* 'Servius, syn Tullův', odkud pak vzniklo *gens Marcia* 'rod Marciů' (již ne 'Markův'), *lex Tullia* 'zákon Tulliův' (= Ciceronův; již ne 'Tullův'), *via Appia* 'silnice Appiova', *forum Iulium* 'náměstí Juliovo'; Plaut. *Mil.* 1413 *Venerium nepotulum* (posměšně), *Truc.* 562 *pars Herculanea*, Lucil. 606 M. *vim Vulcaniam*. Adjektivem bývá vyznačeno také autorství; na př. Cic. *Tusc.* 4, 67 *Naevianus ille Hector* ('Naeviův', 'u Naevia'); Plin. *Nat. h.* 36, 22 *Veneris Praxiteliae*. Některé takové výrazy umělé poesie, na př. Prop. 4, 1, 111 *Agamemnoniae puellae*, Verg. *Aen.* 10, 156 *Aeneia puppis* 'Aeneova loď', ib. 3, 488 *coniugis Hectoreae* 'Hektorovy choti', jsou napodobeny podle takových výrazů homérských. A naopak, kde bylo přivlastňovací adjektivum zobecněle, vyskytuje se někdy ve slohu záměrně nevšedním přivlastňovací genitiv; na př. Hor. *Epist.* 1, 18, 20 *Brundisium Minuci melius via ducat an Appi* (místo běžného *via Minucia, via Appia*); Tac. *Ann.* 1, 8 *virgines Vestae* (místo běžného *Vestales*), *Ann.* 1, 8 a j. *campus Martis* (místo *Martius*).

Od jmen obecných; na př. od subst. *pater* je odvozeno jednak *patrius*, jednak *paternus*; *patrius* může označovat vztah i k sg. *pater* ('otec', zejména jakožto hlava rodiny) i k pl. *patres*, a to často s citovým přízvukem a s mravním hodnocením, kdežto *paternus* znamená vztah k sg. *pater* po stránce vnější; srov. na př. *patria potestas, animus patrius, praedia paterna*, Cic. *Phil.* 4, 3 *paterni milites* 'otcovi vojáci', Ov. *Met.* 8, 211 *patriae tremuere manus* 'otcovy ruce'. Od subst. *erus* 'pán' je odvozeno adj. *erilis* 'pánův': *erilis filius* říkali otroci 'mladému pánu', synu pána vládnoucího.

630 Kdekoli se vyskytují oba způsoby vyjadřování náležitosti, adjektivní a genitivní, vedle sebe nebo i proti sobě, je patrné, že adjektivum přivlastňuje druhově a obecně, genitiv individuálně, jinými slovy, že adjektivum znamená spíše jakost, genitiv náležitost. Tak na př. Cic. *Mil.* 34 (*Milonis gloria, quae cotidie augebatur frangendis furoribus Clodianis, iam Clodi morte cecidit*, kde *Clodianus* znamená 'klodiovský', to jest Klodia a jeho stoupenců, kdežto *Clodii* 'Klodiův', srov. rozdíly 'synovský' a 'synův', 'královský' a 'králův'; Phaedrus praví o svých bajkách *quas Aesopias, non*,

¹⁾ Jiráni, *Skladba* str. 135 n.

Aesopi, nomino, quia paucas ille ostendit, ego pluris fero, usus vetusto genere, sed rebus novis: zde je výslovně jmenováno *genus*. Bez významového rozdílu, ze snahy po nevěšednosti slohu, užívá někdy přivlastňovacích adjektiv Tacitus; na př. *Ann. 4, 2 inreperere paulatim militares animos* (místo *militum*); *ib. 1, 7 per uxorium ambitum et senili adoptione* (Minařík: 'pletichami ženy a starcovou adopcí').

Někdy se octnou vedle sebe dvě přivlastňovací určení, jedno vyjádřené přivlastňovacím zájmenem, druhé přivlastňovacím genitivem; na př. *Cic. Epist. 15, 13, 1 moleste fero me consulem tuum studium adolescentis perspexisse, te meum... perspicere non posse*; *Ov. Am. 1, 8, 108 ut mea defunctae molliter ossa cubent*.

K vazbě *mea interest* a *mea refert* (II 81). Vazba *patris interest* 'otci (na tom) záleží' má genitiv původem přivlastňovací jako vazba *patris est*; spojení *mea interest* vzniklo obdobou podle souznačné vazby *mea refert*. 631

Vazba *mea refert* není dosud nesporně vysvětlena.¹⁾ Ve slově *refert* se cítilo *re-* jako *abl. sg.* od *res* a proto se k němu mohlo přidávat určení *mea, tua* a *pod.* Že toto *re-* byl od původu *ablativ*, soudil Schöll; vykládal *mea re* ve smyslu 'ex mea re' = 'se stanoviska mé věci' a *fert* jako neosobní výraz '(to něco) vynáší'. K jeho výkladu se vrátil Sütterlin, ale s opačným pojmáním významu: 'od mé věci (něco) odnáší', 'mé věci dělá újmu'. Jiní se domnívali, že *re-* je přetvořeno z jiného pádu; tak Brugmann vyvozoval *mea refert* z *meas res fert*, kde *meas res* je *ak. směru s významem ad meas* nebo *in meas res*. Meringer, následuje Reifferscheida, obnovil výklad Verria Flacca u Festa p. 356 L., že *mea re-* je přetvořeno z původního *dativu *meai rei*. Fr. Skutsch nepřijal žádný z těchto výkladů a uváděl proti nim i to, že by se při nich musilo uznávat neosobní *fert*; podle jeho soudu není v *refert* ani *dativ* ani *ablativ* ani *akusativ*, nýbrž *nominativ*: *refert* vzniklo z *res fert* 'věc přináší s sebou'; s určením by tedy mělo být *mea (tua a pod.) res fert*, ale když se z *res fert* stalo nutnou hláskovou změnou *řefert*, nedorozuměním mluvčích se přizpůsobilo určení k domnělému *ablativu re-* a tak vzniklo *mea refert*.

Nedostatek všech dosavadních pokusů o výklad vazby *mea refert* je v tom, že nevysvětlují důležitou skutečnost, že se v starší době, zejména u Plauta, nevyskytuje vedle typu *mea refert* také typ **patris refert*, v němž by bylo přivlastňování vyjádřeno genitivem. První známý doklad vazby s *gen.*, a to ještě jen s *gen. zájmena*, je *Sall. Jug. 111, 1 faciundum ei aliquid, quod illorum magis quam sua retulisse videretur*; s *gen. substantiva* se vyskytuje *refert* teprve u Quintiliana 9, 4, 44 *plurimum refert compositionis, quae quibus anteponas*. Toto pozdní vniknutí genitivu k *refert* — nastalé nepochybně podle souznačné vazby *patris interest* — sotva může být přičítáno náhodě. Tuto věc vysvětluje nový výklad, podle kterého *mea refert*

¹⁾ Hlavní literaturu k tomuto problému uvádí M. Leumann v 5. vyd. *Stolzovy-Schmalzovy latinské gramatiky* str. 198 a J. B. Hofmann tamtéž str. 409. Pokus o nový výklad této vazby předložil F. Novotný v článku *Mea refert* (*Listy filol.* 75, 1951, 241—250).

vzniklo z *mea res fert*, kde však *mea* není jako při výkladu Skutschově nom. sg. fem., nýbrž ak. pl. neutra: 'věc přináší mě', to jest můj prospěch, mou výhodu, můj zájem a pod.¹⁾ Vazba *mea res fert* se při svém zvláštním, zájmovém významu odštěpila od běžné vazby *res fert*, znamenající nahodilost, a vyvíjela se dále samostatně po stránce tvarové, syntaktické i sémantické. Po stránce tvarové předpokládá náš výklad tytéž změny jako výklad Skutschův. Když ve vyvinuté vazbě *mea refert* s významem 'záleží mně na něčem', 'něco je pro mne významné' vymizelo substantivní pojímání živlu *re-*, mohla se doplňovat i neutrem zájmena *id, hoc, istuc, illud, quod* jakožto formálním podmětem, na př. Plaut. *Rud.* 178 *quid id refert tua?*, a nakonec, poměrně pozdě, i podmětem substantivním, na př. Lucr. 4, 984 *usque adeo magni refert studium atque voluptas*. Kromě toho sloveso *refert* s ustáleným již významem 'záleží na něčem', 'něco je důležité' přijímalo vazby jiných sloves s podobným významem, ale namnoze tu zůstávalo jen při nábězích; tak je jen několik málo dokladů pro vazbu *refert* s dativem, na př. Plaut. *Truc.* 394 *quoi rei te adsimulare retulit?*, a pro vazbu *refert* s akusativem *s ad*, na př. Plaut. *Epid.* 276 *quam ad rem istuc refert?*; v prvním z uvedených typů působil vliv vazby slovesa *prodesse*, v druhém slovesa *attinere*.

Pozdní připojování genitivu k *refert* má obdobu ve vazbě *mea sponte*, do které také až velmi pozdě vnikl genitiv; první doklad je Lucan. 1, 99 *paxque fuit non sponte ducum*.

- 632 Představa náležitosti je asi také základem vazby *postridie eius diei* (na př. Cato *Agr.* 2, 1; Caes. *B. G.* 1, 23 a j.; Cic. *Epist.* 3, 8, 10) = 'v nazítří toho dne' = 'den potom' a *pridie eius diei* (na př. Caes. *B. G.* 1, 47; Cic. *Epist.* 1, 4, 1 a j.) = 'den předtím', kde gen. značí východiště časového určení; doba vyznačená slovem *postridie* nebo *pridie* uvádí se tu ve vztah náležitosti k *is dies* právě tak, jako by tomu bylo na př. ve spojení *vespere eius diei*. Úplně shodná je česká vazba 'v nazítří toho dne', kdežto v řeckých vazbách, které bývají uváděny ke srovnání, jako Her. 6, 46 *δευτέρῳ ἔτει τούτων*, je gen. srovnávací, závislý na komparativu adjektiva, srov. ještě Her. 5, 32 *ὀστέρῳ χρόνῳ τούτων*, 5, 56 *ἐν τῇ προτέρῃ νυκτὶ τῶν Παναθηναίων*.

Podle *postridie* a *pridie* s gen. vznikaly vazby podobné, jako na př. Cic. *Att.* 3, 7, 1 *post diem tertium eius diei*; Sull. 52 *nocte ea quae consecuta est posterum diem Nonarum Novembrium*; hojněji v pozdější latině, na př. Justin. 18, 3, 5 *ante annum Troianae cladis* 'rok před'; Mulom. Chiron. 446 *post horas potionis digestae* 'několik hodin po strávení nápoje'; Per. Aeth. 5, 9 *completo anno projectionis filiorum Israhel de terra Aegypti* 'rok po odchodu'.

¹⁾ Již Donatus k Ter. *Phorm.* 723 vysvětloval *mea refert* jako *ad mea refert*, ale přitom patrně nerozlišoval *refert* od *refert*. Náš výklad z něho nepřijal ani svou základní myšlenku.

Genitiv vlastnosti.

Genitivem vlastnosti (gen. qualitatis, II 82) vyjadřuje se vztah náležitosti mezi osobou nebo věcí a jejím vytčeným znakem (druhem, vlastností, schopností, mírou). Na rozdíl od genitivu possessivního se jím nevyjadřuje subjekt vlastnictví, nýbrž objekt, na př. srov. *domus patris mei* (*pater meus possidet domum*) a *vir magni animi* (*vir possidet magnum animum*). Určení *magnus animus* bylo původně vedle *vir* syntakticky samostatné, a to jakožto nominální věta: *vir, animus magnus* 'muž, (jeho) duch (jest) veliký'. Genitivní připoutání jeho ke slovu základnímu byl jeden z prostředků upevnění větné vazby; jiným prostředkem bylo vytvoření složeného adjektiva typu *magnanimus* (D 451).

Genitivy vlastnosti se vyskytují i v češtině, na př. *člověk dobrého srdce*; nyní hojněji jen v řeči spisovné; příznačný je gen. vlastnosti pro sloh A. Jiráka.

Vlastnost se vyjadřuje v latině také ablativem; rozdíl, o kterém se jedná II 82 v posledním odstavci, není podstatný a druhdy mizí; někdy při volbě mezi genitivem a ablativem rozhoduje, jak se zdá, i zvuková hodnota toho a onoho tvaru, na př. Cic. *Leg.* 3, 45 *vir magni ingenii summaque prudentia*. V starší latině je užívání genitivu proti ablativu značně omezené, ale čím dále tím více se šíří na újmu ablativu; zejména v mluvě hovorové je genitiv později velmi oblíben. Někdy je pozorovat ten rozdíl, že se ablativem vyjadřuje vlastnost a genitivem míra; tak tomu je na př. Plaut. *Vid.* 42 (*hominem*) *cibique minimi maxumaeque industria*, kde *cibi minimi* je gen. míry právě tak jako ve vazbě *puer decem annorum*; srov. Men. 100 *ipsus escae maximae*, Cic. *Epist.* 9, 26, 4 *non multum cibi hospitem*, Hor. C. 1, 36, 13 *Damalis multum meri*.

Vyjadřování znaku genitivem je v latině častější než v řečtině, která má proti latině větší možnost užívat k tomu účelu složených adjektiv; srov. na př. *παῖς ἐκκαίδεκαετής* a *puer sedecim annorum*, *θεὸς πολυώνυμος* a *deus multorum nominum*; Pseudo-Fokylides 170 nazývá mravence *φύλον πολύμοχθον* a Hor. *Sat.* 1, 1, 33 vyjadřuje totéž genitivní vazbou *magni formica laboris*; Ev. Mat. 6, 30 (srov. 8, 26; 14, 31; 16, 8) *ὀλιγόπιστοι* překládá *Vulgata modicae fidei* a pod. Luk. 12, 28 *ὀλιγόπιστοι* má *Vulg. pusillae fidei*.

Řídícím substantivem genitivu vlastnosti je zpravidla substantivum obecné; vlastní jméno to bývá v klas. latině zřídka, častěji pak zejména u Plinia *Nat. h.*, u historiků císařské doby a v pozdější latině, na př. Liv. 4, 41, 12 *exactae iam aetatis Capitolinus Quinctius*. V klasické latině se tu užívá u vlastního jména zpravidla přístavku, na př. Caes. B. G. 5, 35, 6 *T. Balventio*. . . *viro forti et magna auctoritatis*. Jako vlastní jméno, tak i osobní zájmeno označuje určitěho jedince; proto i u něho bývá gen. vlastnosti zřídka. V některých takových spojeních jest uznati spíše aposici s vynecháním obecného substantiva řídícího; na př. Caes. B. G. 5, 35, 7 *Q. Lucanius, eiusdem ordinis, fortissime pugnans*. . . *interficietur* (místo *Q.*

Lucianus, centurio e. o.); Liv. 22, 60, 5 *tum T. Manlius Torquatus, priscae ac nimis durae... severitatis... ita locutus fertur* (místo *T. M. T., vir priscae... severitatis*); Petron. 49, 7 *ego, crudelissimae severitatis, non potui me tenere* (místo *ego, homò c. s.*).

Řídící substantivum se vynechává i v jiných případech; tím se stává, že gen. vlastnosti, jenž vlastně zastupuje určení adjektivní, může být i podmětem nebo doplňkem, jako na př. Hor. Sat. 2, 7, 52 *ne ditior aut formae melioris meiat eodem*; Nep. 17, 8, 2 *quod ei usu venit, cum annorum LXXX subsidio Tacho in Aegyptum iisset*; Hor. Sat. 2, 8, 84 *redis mutatae frontis*; Liv. 30, 26, 7 *eodem anno Q. Fabius Maximus moritur exactae aetatis*; podobně je tomu u ablativu vlastnosti, viz D 674.

- 637 Gen. vlastnosti je zpravidla výraz rozvitý, složený ze substantiva s přívlastkem, což je ve shodě s jeho odvozením z původní nominální věty, kde adjektivum jakožto predikát nemohlo chyběti; tu původní vazbu je ještě znát na př. Verg. Aen. 11, 338 n. (*Drances*) *largus opum et lingua melior, sed frigida bello dextera* (starší než *vir frigidae dexterae*; srov. D 451). Vyskytují se však i ojedinělé případy genitivu substantiva bez přívlastku, a to když může mít substantivum význam praegnantní (D 417); tak Apul. Apol. 75, 10 *homo iustus et morum* 'dobrých mravů'.

Za gen. vlastnosti jest pravděpodobně pokládati i slovo *frugi* (od nom. *fruges* jako *plebi* od *plebes*, D 212 a 240) z plného *bonae frugi*, na př. Plaut. Cas. 175 *perbonae frugi hominem ted esse arbitror*; ib. 327 *siquidem tu frugi bonae's*. Protože se vyskytuje *Frugi* již v II. stol. před Kr. jako přívlastek vlastního jména (L. Calpurnius Piso *Frugi*, trib. pl. r. 149), lze soudit, že již tehdy bylo to slovo citěno jako adjektivum.¹⁾

Genitiv v typu *lucri facere aliquid*.

- 638 Zvláštního výkladu vyžaduje doplňkový gen. typu *lucri facere aliquid* (II 82, předposlední odstavec), jenž vyjadřuje zařadění k jistému druhu účelu nebo výsledku činnosti: 'činiti něco věci zisku' = 'získávati něco'; na př. Plaut. Poen. 771 *me esse hos trecentos Philippos facturum lucri* = 'že vyzískám'; Pers. 471 *ego hodie compendi feci binos panes in dies* = 'ušetřil jsem'; Poen. 351 *curam hanc facere compendi potes* = 'můžeš si ušetřit'; Pseud. 1141 *operam fac compendi quaerere*; Asin. 307 *verbi velitationem feri compendi volo* = 'chci, aby se zkrátilo'; Enn. u Varr. L. L. 5, 60 *neque dispendi facere hilum*; Plaut. Trin. 249 *quod ecibit, quod comest, quod facit sumpti*; Caes. B. G. 2, 26, 5 *nihil ad celeritatem sibi reliqui fecerunt*; Cic. Att. 7, 7, 4 (*animus*) *qui totum istuc aequi boni facit*, srov. Ter. Heaut. 787 n. *ceterum istuc... aequi bonique facio*; Cic. Verr. 3, 111 *si ostendo in hac una emptione lucri fieri tritici modios centum*. Sem patří i Plaut. Pers. 394 *dabuntur dotis tibi inde sescenti logei*; podobně genitivu jako *multae, poenae, praemii, muneris* a pod., na př. Caes. B. c. 1, 3, 6 *sex dies ad eam rem conficiendam spatii postulant*.

1) Genitiv v této vazbě uznává na př. Marius Victorinus *Gr. Lat.* VI. p. 9.

Některé takové doplňkové genitivy by se mohly vysvětlit jako zvláštní odrůda genitivu partitivního (D 649), vzniklá tím, že se gen. původně adnominální osamostatnil a nabyl platnosti doplňku: *facere* — *aliquid lucri* (učiniti nějaký zisk) přešlo ve *facere aliquid* — *lucri* (učiniti něco ziskem); tak Cic. *Sull.* 89 je gen. *reliqui* jednou v jedné, po druhé v druhé funkci: *quid enim est huic reliqui. . . quod fortuna in malis reliqui fecit*. Podobně při výkladu vazby *nihil pensi habere* se může vycházeti od případů, kde je *nihil pensi* předmětem a *pensi* gen. partitivní: ‘nemíti nic odváženého’ = ‘neklásti nic na váhu’ = ‘nic nerozvažovati’; na př. Sall. *Cat.* 5, 6 *neque id quibus modis adsequeretur. . . quicquam pensi habebat*; ib. 12, 2 *nihil pensi neque moderati habere*; *Iug.* 41, 9 *nihil pensi neque sancti habere*. Syntaktickým přepojením se změnilo *nihil pensi-habere* v *nihil-pensi habere* s *pensi* doplňkovým; výraz *pensi habere* ‘míti uváženo’ = ‘uvažovati’ = ‘dbáti’ mohl pak přibírat i jiné předměty, na př. Tac. *Ann.* 13, 15 *ut proximus quisque Britannico neque fas neque fidem pensi haberet* = ‘aby nedbali ani práva ani věrnosti’; *Hist.* 1, 46 *neque modum oneris quisquam neque genus quaestus pensi habebat*; s inf. předmětným Sall. *Cat.* 23, 2 *neque dicere neque facere quicquam pensi habebat* = ‘nerozpakoval se cokoli mluvit i dělat’; s větou tázací Tac. *Dial.* 29 *nec quisquam in tota domo pensi habet, quid coram infante domino aut dicat aut faciat* (= ‘nedbá’).

Ale srovnání s některými stind. složeninami ukázalo pravděpodobnost, že tvary gen. sg. na *-i* — jež jsou v uvedené funkci asi nejstarší — byly původně jakási adverbia (D 195) a že tedy je možno vidět původ vazeb typu *lucri facio* ve spojeních, možno říci, předgenitivních. K těm se pak přidružily vazby se skutečným genitivem znamenajícím náležitost k jistému rozsahu, k jisté oblasti; na př. *dotis dare* ‘dátí věnem’, jako Plaut. *Cist.* 562 *unde tibi talenta magna viginti pater det dotis*, nebo gen. *poenae* ve spojení s *esse*, jako v zákoně XII desk u Gell. 20, 1, 12 *si iniuriam alteri faxsit, viginti quinque aeris poenae sunt*. Sem náleží i gen. ve vazbách typu *moris est* ‘je obyčej(em)’; na př. Cic. *Verr.* 1, 66 *negavit moris esse Graecorum, ut in convivio virorum accumberent mulieres*; Quint. 11, 3, 136 *quod multis moris fuit et est quibusdam*; Tac. *Ann.* 1, 56 *quod illi moris* (s vynecháním *est*); Caes. *B. G.* 4, 5, 2 *est autem hoc Gallicae consuetudinis, uti. . . cogant*; Per. *Aeth.* 15, 4 *singula, quae consuetudinis nobis erant facere*.

Všechny takové genitivы, vzniklé z různých počátků, ale mající společně to, že znamenají jisté zařadování, bývají nyní spojovány v jeden druh zvaný genitiv rubriky nebo genitivus tituli, také genitiv zařadovací.

Genitiv příčiny, účelu a účinku.

Genitivem substantiva spojeného s gerundivem vyjadřuje se důvod nebo účel, pro který něco jest, nebo i účinek, který je něčím způsobován. Takový gen. může být přívlastkem nebo doplňkem. Doklady ze starší latiny nejsou, zřídka se ho užívá v latině klasické, hojněji u Livia a zvláště u Tacita. Doplňkově: Cic. *Verr.* 2, 132 *quae res evertendae rei publicae solent esse* 639

'bývají k vyvrácení obce' = 'způsobují vyvrácení obce'; Sall. *Cat.* 6, 7 *regium imperium, quod initio conservandae libertatis atque augendae rei publicae fuerat* 'byla k zachovávaní svobody' = 'měla účelem zachovávatí svobodu'; Liv. 3, 24, 1 *frustrationem eam legis tollendae esse*; Tac. *Ann.* 1, 3 *bellum. . . supererat, abolendae magis infamiae . . . quam cupidine proferendi imperii aut dignum ob praemium* (trojí různé vyjádření důvodu války). Přívlastkově: Sall. *Hist.* řeč Lepidova 8 *at ille eo processit, ut. . . omnia retinendae dominationis honesta aestumet* 'všechny věci sloužící k udržení vlády'.

Genitiv v těchto případech bývá počítán ke gen. vlastnosti. Ale protože se jím nevytýká některý ze znaků, které má slovo základní, nýbrž něco vnějšího, k čemu základní slovo patří, je spíše možno jej odvozovat z gen. possessivního; tak v posledním z uvedených příkladů *omnia retinendae dominationis* 'věci sloužící k udržení vlády' je možno pojmuti jako 'věci náležící udržení vlády'; srov. čes. *to je věc pořádku* = 'patřící k pořádku'.

- 640 Tento gen. se mohl vyskytovat také úplně odloučen od základního slova a být ve větě samostatným určením účelu. V některých ie. jazycích, na př. v litevštině, vyskytuje se prostý gen. substantiva jakožto gen. cíle u sloves značících chůzi, na př. *einu vandens*, doslova 'jdu vody', to jest 'jdu pro vodu'; v jazycích slovanských bývá takový gen. u sloves pohybu spojených se supinem. Avšak v latině je gen. účelu doložen teprve v pozdější době; proto se zdá, že se vyvinul samostatně v latině samé z genitivu adnominálního. Tak na př. Liv. 36, 27, 2 *abiectis belli consiliis pacis petendae oratores ad consulem miserunt*; často Tac., ale jen v *Hist.* a ve třech prvních knihách *Ann.*, na př. *Ann.* 2, 59 (*Germanicus*) *Aegyptum proficiscitur cognoscendae antiquitatis*; ib. 3, 7 *Drusus Illyricos ad exercitus projectus est. . . petendae e Pisonae ultionis*. Napodobitele v tom Tac. neměl. Na užívání této vazby mohl působit i příklad řeč. genitivu *τοῦ* s inf. (gen. consilii), častý u Thukydidy a rozšířený v řečtině hellenistické a v Novém Zákoně; na př. Thuk. 1, 4 (*Μίνως*) *τὸ ληστικὸν καθήρει ἐκ τῆς θαλάσσης . . . τοῦ τὰς προσόδους μᾶλλον εἶναι αὐτῶ;* Ev. Matth. 13, 3 *ἐξῆλθεν ὁ σπελῶν τοῦ σπελῶεν.*

- 641 Genitiv příčiny je také gen. substantiva určeného participiem perf. pass. ve vazbě, která vyjadřuje náležitost účinku k jeho dějové příčině; na př. Cic. *Leg.* 2, 41 *poena vero violatae religionis iustam recusatationem non habet* 'trest za porušení náboženství'; Liv. 21, 2, 6 *barbarus eum quidam palam ob iram interfecti ab eo domini obruncat* (*interfectus dominus* příčina: *ira* účinek); ib. 21, 16, 2 *maeror patres misericordiaeque sociorum peremptorum indigne et pudor non latī auxilii. . . cepit.*

Genitiv hodnoty.

- 642 Z doplňkového užívání genitivu hodnoty (II 83) v typu *iste homo nihili est* = 'tenhle člověk za nic nestojí' — kterýžto typ je příbuzný jednak s gen. zařadovacím (D 638), jednak s gen. vlastnosti — vzniklo užívání

přivlastkové, přecházející do určení vlastnosti: *homo nihili* = 'člověk za nic nestojící', na př. Plaut. *Mil.* 180 *quoi pereundumst propter nili bestiam*; s vynecháním základního substantiva Plaut. *Cas.* 245 *unde is, nili?* 'odkud jdeš, ničemo'?

Genitiv vysvětlovací a genitiv identický.

Pod jménem genitiv vysvětlovací (*genitivus explicativus*, II 84) zahrnují 643 se vazby několikerého původu a významu, s rozličným poměrem jmen, která se v nich spojují; proto se také užívá o těchto vazbách i jiných názvů, jako *genitivus appositivus* nebo *genitivus definitivus*.

U místních jmen se takový gen. vykládá jako gen. possess. jména místního božstva. Tento výklad by snad vyhovoval u jmen řek a jezer, na př. Lucil. 126 *Silari ad flumen*, Verg. *Aen.* 1, 244 *fontem superare Timavi*, Liv. 24, 12, 4 *lacus Averni*, ale méně již vyhovuje u jmen měst, na př. Verg. *Aen.* 1, 247 *urbem Patavi*, Bell. Afr. 91, 2 *in oppido Zamae*, a u jmen zemí, na př. Liv. 32, 14, 5 *in regionem Epiri*. V klas. próze tato vazba není a vlastní jméno tu je souřadnou aposicí, na př. Cic. *Phil.* 6, 5 *citra flumen Rubiconem* . . . *propius urbem Romam* . . . *fluvio Rubicone*.

Podobá se pravdě, že tento genitiv značící pojmenování souvisí s genitivem u samého apelativa *nomen*, kde je možno si představit přechod od possessivnosti k jmenování, na př. *nomen fratris* 'jméno bratrovo' > 'jméno bratr'; na př. Cic. *Nat. d.* 3, 63 *ut perniciosus etiam rebus* . . . *nomen deorum tribueretur* 'jméno bohů' = 'jméno boží'. V klas. próze nebývá ani u *nomen* gen. vlastního jména, nýbrž vazba tu je souřadná (II 102), na př. Cic. *Verr.* 4, 118 *fons cui nomen Arethusa est*; ib. 5, 16 *cui Gemino cognomen est*; ale *Nat. d.* 2, 61 *quo ex genere Cupidinis et Voluptatis et Lubentinae Veneris vocabula consecrata sunt* jako *Fin.* 2, 6 *vox voluptatis*. V poklas. próze na př. Vell. 1, 11, 2 *Q. Metellus, cui ex virtute Macedonici nomen inditum*; Tac. *Hist.* 4, 18 *castra, quibus Veterum nomen est*; Suet. *Dom.* 10,3 *quod servis nomina Magonis et Hannibalis indidisset*.

Jako se mohla i jiná náležitost vyjadřovat adjektivem, viz výše D 629, tak jsou doklady i pro adjektivní určení slova *nomen*. Gell. 15, 29 cituje z annalisty L. Calpurnia Pisona spojení *Tarquinio nomine* a tvoří podle něho větu *mihi nomen est Iulium*; Hor. *Sat.* 2, 3, 25 *unde frequentia Mercuriale imposuere mihi cognomen compita* 'jméno Mercurialis', to jest chrámec boha Merkuria.

Z ponětí náležitosti vychází také genitiv, kterým se připojuje pojem 644 druhový, užší, k pojmu rodovému, širšímu. Je to v typu *arbor fici* (Colum. 5, 11, 14), který však nastupuje teprve v latině poklas. na místo typu *arbor ficus* (tak Varro *R. r.* 1, 2, 20 *arbor olea*). Tak Liv. 24, 3, 4 *locus proceris abietis arboribus saeptus* 'stromy (náležícími do druhu) jedle' = 'stromy jedlovými'; Hor. *Sat.* 2, 4, 29 *lapathi brevis herba*; Suet. *Aug.* 94, 11 *arborem palmae*; Vulg. *Matth.* 24, 32 *ab arbore fici discite parabolam* (orig. jednoduše από τῆς συκῆς); Per. *Aeth.* 8, 3 *arbor sicomori*. Poměr

vlastnictví v typu *arbor fici* je básnický vyjádřen ve verši Hor. *Epod.* 16, 46 *suamque pulla ficus ornat arborem.*

S českými genitivu vysvětlovacími, jako jsou ve spojeních *trest smrti, dar zpěvu, umění knižtisku, znamení kříže* (srov. Prud. *Psych.* 347 *vezillum crucis*) a pod. (Vl. Šmilauer, *Novočeská skladba* str. 175) je možno srovnat Plaut. *Mil.* 601 *nostrī spoliā . . . consili* 'zbroj naší úrady'; Cic. *Att.* 5, 21, 7 *nullos honores mihi nisi verborum decerni sino*, kde *honores verborum* znamená 'pocty záležící ve slovech'; Div. *Caec.* 59 *iniuriae . . . causa* 'příčina záležící v křivdě'; *Epist.* 6, 6, 1 *vereor, ne litterarum a me officium requiras.*

645 Zvláštní typ spojení vyjadřujícího náležitost je ten, v kterém je substantivum určeno genitivem téhož substantiva, čímž vzniká druh figury zvané *adnominatio*. Na př. Plaut. *Trin.* 309 *victor victorum* 'vítěz nad vítězi' = 'největší vítěz'; *Curc.* 388 *reliquiarum reliquiae* 'zbytky zbytků' = 'poslední zbytky'; *Capt.* 825 *regum rex regalior*, srov. Hor. *Epist.* 1, 1, 107 *rex . . . regum* (ale *Sat.* 1, 3, 136 *magnum maxime regum* je gen. celku, D 653, 1).

646 V pozdější latině vzniká jako umělý výhonek genitivu vysvětlovacího tak zvaný gen. identický, jmenovaný též *gen. inhaerentiae*, vazba, v které je genitiv synonymní se svým jménem základním. První jeho příklady nalézáme u Vitruvia, jako 6, pr. 6 *audaciae protervitas*, 5, 5, 5 *symphoniae consonantia*; hojněji ho užívá Apuleius, zvláště však spisovatelé církevní a pozdní, na př. Cypr. *Unit. eccl.* 23 *astutiae calliditate* (srov. Amm. 15, 5, 5 *astu callido*). Není správné mínění, že tento gen. je znakem latiny „africké“; jeho kořeny jsou v řeči lidové a umělí stilisté ho užívali jako i jiných spojení synonym proto, že význam jednotlivých slov postupně slábl (O. Jiráni, *Listy filol.* 46, 1919, 161—165). Stejný stilistický účinek má spojování substantiva se souznačným adjektivem, na př. *vetus antiquitas* = *vetustas antiquitatis*; viz i D 446.

Genitiv vztahu.

647 Genitiv vztahu (*gen. relationis*, II 86) má kořeny již v starší latině; vyjadřuje se jím vztah u adjektiv i u sloves. Tak se užívá zejména gen. sg. i pl. slova *res*; na př. v zákoně XII desk 5, 3 *uti legassit suae rei*; Liv. 1, 32, 11 (v staré formulí fetišské) *quarum rerum condixit pater patratus . . . patri patrato* 'o kterých věcech'; Plaut. *Capt.* 264 *quarum rerum te falsilocom mihi esse nolo*; Asin. 459 *quoui omnium rerum ipsus semper credit*; Ter. *Ad.* 695 *nolim ceterarum rerum te socordem eodem modo*; *Heaut.* 225 *etsi is quoque suarum rerum sat agitat*; Cic. *Quinct.* 11 *ceterarum rerum pater familias et prudens et attentus, una in re paulo minus consideratus* (gen. proti abl. s *in*). Gen. proti abl. s *de* na př. Plaut. *Men.* 812 *qua de re aut quouis rei rerum omnium?* (sc. *deos das testis*).

Zařazením vazby *pendere animi* 'kolísati se v duchu' ke gen. vztahu (II 86) byl opuštěn starší a namnoze rozšířený výklad, že *animi* je zde starý lokativ.

Genitiv partitivní.

Základní poznatky viz II 87—88.

648

Vytčení části (míry, druhu) děleného celku, děleného množství nebo dělené látky (v tomto případě se užívá také názvu *gen. materiae*) se vyjadřuje:

1. Substantivem; na př. Cato Agr. 39, 1 *cerae partem unam*... *cretae crudae partes duas, calcis tertiam*; Cic. Verr. 3, 112 *medimnum tritici*; Ter. Phorm. 68 *montes auri*; Ov. Met. 1, 111 *flumina iam lactis, iam flumina nectaris ibant*.

2. Substantivovaným neutrem adjektiva značícího kvantitu nebo zájmena, jako *tantum, quantum, aliquantum, multum, plus, plurimum, parum, minus, minimum, nihil, aliquid, quid, id, hoc, quod*. Gen. u uvedených neuter zájmen je hojný zvláště v starolat. mluvě hovorové, ale vyskytuje se i v latině klasické. Na př. Plaut. Men. 115 a j. *quid negoti* 'jaká práce (záležitost, věc)' = 'co'; Ter. Heaut. 77 *humani nihil a me alienum puto*; Cic. Cato 32 *aliquid pristini roboris*; Caes. B. G. 3, 16, 2 *navium quod ubique fuerat* 'co lodí'; Sall. Cat. 45, 3 *postquam ad id loci*... *venerunt* (Cic. Att. 1, 13, 5 *res eodem est loci, quo reliquisti*). I s gen. zájmena; na př. Ter. Eun. 202 n. *et quidquid huius feci, causa virginis feci*; Cic. Epist. 3, 2, 2 *quod eius facere potueris* 'co v tom budeš moci udělat'; Liv. 39, 45, 7 *quod eius sine bello posset* 'pokud by mohl'. Gen. *loci* nebo *locorum* mívá v tomto spojení i časový význam; na př. Sall. Jug. 63, 6 *ad id locorum* = 'do té doby'; ib. 72, 2 *post id locorum*; ib. 102, 1 *post ea loci*.

Podle otázky *quid est causae?* užívalo se spojení *causae est* = 'jest příčinou' i jinde; na př. Liv. 38, 52, 3 *L. Scipio morbum causae esse, cur abesset, excusabat* (srov. ib. 10).

Někdy se činí věc děleným celkem a představuje se jenom její část proto, aby se vyznačila její malá hodnota. Tak Cat. 1, 8 *habe tibi quidquid hoc libelli qualecumque* 'tuto knížku, necht' je to cokoli a jakékoli'; Cic. Epist. 2, 8, 3 *cum hoc ad te litterarum dedi*, srov. Att. 12, 1, 8 *hoc litterularum* asi = 'těchto pár řádků'; Verg. Aen. 1, 78 *tu mihi quodcumque hoc regni*... *concilias* 'toto skrovné království'. Též o člověku: Ter. Heaut. 848 *quaeso quid tu hominis es* 'co jsi za člověka'; Hec. 643 *sed quid mulieris uxorem habes* 'jakou to ženskou'; Cic. Verr. 2, 134 *exponam vobis breviter, quid hominis sit*.

O typu *id aetatis* viz D 610.

3. Substantivovaným neutrem jiných adjektiv. Klas. jen *extremum, ultimum, summum, dimidium, reliquum*; na př. Cic. De div. 2, 91 *caelum ipsum, quod extremum atque ultimum mundi est*. U básníků se vyskytují i takové vazby jako na př. Verg. Georg. 1, 478 *sub obscurum noctis* 'v temnu noci'; Aen. 1, 310 *in convexo nemorum*; podobně u pozdějších prozaiků počínajíc Liviem, na př. Liv. 5, 38, 4 *in aequo campi*; Tac. Ann. 1, 53 *in*

650

prominenti litoris; *Hist.* 4, 50 *obscuro coeptae lucis*. Také plurál neutra s gen. je u Cic. zřídka, a to jen kompar. a superl. ;na př. *Att.* 4, 3, 3 *interiora aedium*; *Epist.* 1, 9, 15 *summa pectoris*; častěji, a to i pozitiv, bývá takový plurál u básníků a v pozdější próze, na př. *Enn. Ann.* 89 *in infera noctis*; *Sall. Hist.* 2, 49 *per cava terrae*; *Liv.* 5, 29, 4 *per aversa urbis*; *ib.* 30, 2, 6 *ad incerta belli*; *Plin. Epist.* 3, 19, 4 *incerta fortunae*; často *Tac.*, na př. *Ann.* 3, 7 *per amoena Asiae*, 1, 61 *occulta saltuum*, 2, 23 *in aperta Oceani*, *Hist.* 4, 35 *viarum angusta*, srov. *Verg. Aen.* 2, 332 *angusta viarum*.

V některých takových případech přechází partitivnost v určení náležitosti a zpodstatnělé neutrum znamená spíše vlastnost celku nežli část; tak *obscurum noctis* = *obscura nox*, *aequum campi* = *aequus campus*, *angusta viarum* = *angustae viae*, viz D 446.

651 4. Adverbiem s větinou platností substantivní, a to

a) adverbiem značícím neurčitou kvantitu, jako *satis* (pův. subst.), *nimis*, *affatim*, *partim*, *abunde*; na př. *Plaut. Rud.* 583 *sat litiumst*; *Cic. Lael.* 45 *satis superque esse sibi suarum cuique rerum*; *Or.* 170 *nimis insidiarum*; *Plaut. Mil.* 980 *tibi divitiarum adjatimst*; *Verg. Aen.* 7, 552 *terrorum et fraudis abunde est*; *Cic. De or.* 1, 141 *causarum . . . partim in iudiciis versari partim in deliberationibus* (třeba překládat 'jedny . . . druhé'); *ib.* 2, 308 *eorum* (sc. *argumentorum*) *partim ita levia sunt, ut contemnenda sint* (*levia* podle smyslu); avšak adverbia *tot* a *quot*, jež poukazují na určité množství, se s gen. partitivním nespojují;

b) adverbiem místa, jako *hic*, *ubi*, *unde*, *quo*, *nusquam* s genitivu zejména *loci*, *locorum*, *gentium*, *terrarum* (viz i II 88); na př. *Plaut. Amph.* 336 *ubi terrarum sim, nescio*; *Cic. Verr.* 5, 143 *ubicumque terrarum et gentium*; *Sall. Jug.* 102, 1 *postea loci* (či *post ea loci*?). Neklas. též s genitivem abstrakta; na př. *Sall. Jug.* 1, 5 *eo magnitudinis procederent* ('tak daleko ve velikosti' = 'k té velikosti'); *ib.* 5, 2 *eo vecordiae processit*; *ib.* 14, 3 *eo miseriarum venturus eram*; *Liv.* 28, 27, 12 *quo amentiae progressi sitis*; *Tac. Ann.* 3,73 *huc arrogantiae venerat*; *Curt.* 5, 12, 3 *eo rerum ventum erat*. Spojení adverbia s gen. *locorum* nebo *loci* mívá též význam časový, srov. výše *id locorum*; na př. *Plaut. Men.* 446 *interea loci* = 'v té době', 'zatím'; *Lucr.* 5, 791 *inde loci* = 'potom';

c) adverbiem času; na př. *Iustin.* 1, 4, 4 *tum temporis* 'v tehdejší době'; *Apul. Flor.* 16, 47 *ubique gentium, semper annorum* 'po všechna léta'.

652 5. Substantivními zájmeny nebo zájmeny substantivně užívanými, jako *quis*, *qui*, *quidam*, *quisquam*, *quisque*, *hic*, *ille*, *ullus*, *alius*, *alter*, *solus*, *nullus*, *nemo*, *uter*, *neuter*; na př. *Sall. Cat.* 20, 11 *etenim quis mortalium . . . tolerare potest?*; *Liv.* 9, 44, 2 *neuter consulum*; relat. *qui* s gen. bývá častěji u *Livia*, na př. 2, 22, 6 *qui captivorum remissi fuerant*.

6. Číslovkami určitými i neurčitými, jako *unus*, *duo*, *multi*, *nonnulli*, *plerique*, *pauci*; na př. *Cic. Cato* 59 *multae . . . istarum arborum mea manu*

sunt satae. O předložkovém pádě při *unus* viz II 87; gen. při *unus* bývá klas. při protikladu proti *aller, alius, tertius*, a to zpravidla ve spojení *quorum* nebo *eorum unus*, na př. Caes. *B. G.* 1, 1, 1 *Gallia est omnis divisa in partes tres, quarum unam incolunt Belgae, aliam Aquitani, tertiam...Celtae*.

Podle těchto vazeb se vyskytuje (neklas.) genitiv také u *cuncti* a *omnes*; na př. Sall. *Iug.* 93, 4 *cuncta gignentium* 'veškeré rostlinstvo'; Liv. 10, 31, 5 *Samnitium omnes*; Hor. *Carm.* 2, 1, 23 *cuncta terrarum*; Ov. *Met.* 4, 631 *hominum cunctos*; Tac. *Ann.* 11, 22 *cuncti civium*.

7. Vlastním jménem nebo substantivem funkcí jemu podobným. Na př. Cic. *Prov. cons.* 4 *ad ipsas venio provincias; quarum Macedonia...vexatur*; Liv. 32, 29, 7 *omnia cis Padum praeter Gallorum Boios, Ilvates Ligurum sub ditione erant*; ib. 9, 27, 8 *consulum Sulpicius in dextro, Poetelius in laevo cornu consistunt*; Tac. *Ann.* 3, 41 *erupere primi Andecavi ac Turoni; quorum Andecavos Acilius Aviola legatus...coercuit*; Plin. *Nat. h.* 11, 139 *quadripedum talpis visus non est*.

8. Superlativem nebo komparativem adjektiva (nebo adverbia), také positivem takového adjektiva, které má superlativní význam, jako *praecipuus, eximius, primus, inclitus*. Zde, na př. v typu *Socrates fuit sapientissimus Graecorum*, vyjadřuje se genitivem, vzhledem k čemu platí kvalitativní určení, genitiv je ve volnějším vztahu s opěrným slovem základním a věta by byla syntakticky úplná i bez něho: 'Sokrates byl nejmoudřejší (a to vzhledem k Řekům) = z Řeků.' Takto se ten genitiv blíží genitivu vztahu. Na př. Nep. 21, 1, 2 *excellentissimi fuerunt...Persarum Cyrus et Darius...; prior horum apud Massagetas in proelio cecidit*; Caes. *B. G.* 1, 3, 7 *non esse dubium, quin totius Galliae plurimum Helvetii possent*; Plaut. *Trin.* 1115 *hic homost omnium hominum praecipuos*; Ter. *Eun.* 248 *est genus hominum qui esse primos se omnium rerum volunt*. Adverbium na př. Cic. *Brut.* 78 (*C. Sulpicius Gallus*) *maxume omnium nobilium Graecis litteris studuit*.

Neklas. se vyskytuje takový gen. u plurálu i jiného adjektiva v pozitivu, které označuje osoby nebo věci nějak určené proti celkovému množství, jež toho určení nemá. Na př. Hor. *Sat.* 2, 2, 60 n. *natales aliosve dierum festos*; Liv. 28, 14, 16 *cum expeditis peditum equitumque*; Tac. *Ann.* 3, 39 *alarios equites ac leves cohortium*; Plin. *Nat. h.* 8, 193 *lanarum nigrae*, 11, 265 *canum degeneres*.

Graecismus je Enn. *Ann.* 22 *dia dearum* (srov. Hom. *Il.* 6, 305 a j. *ἄα θεῶων*), 64 *Iuno Saturnia sancta dearum*; podle toho Verg. *Aen.* 4, 576 *sancte deorum*; Prud. *Psych.* 530 *magnus discipulorum*. Něco jiného je typ *rex regum*, o němž viz D 645.

Samostatný genitiv partitivní, bez opěrného slova, může být ve větě **653** předmětem nebo i podmětem. Je tomu tak i v češtině, kde bývá gen. part. předmětem netoliko u sloves s předponami *na-, po-, do-, u-*, nýbrž i u sloves jednoduchých, na př. *dej mi chleba; chceš mléka?; pruhů a modřin měl*

nepočítaných (Jirásek); podmětem je na př. ve větách *peněz přibýlo, ctnosti ubylo; napadlo sněhu*. Podobně je tomu i v řečtině, na př. Hom. *Od.* 22, 11 *ἄφρα πλοῖοι οἴνοιο*; Plat. list 13, 360 B *τῶν Πυθαγορείων πέμπω σοι*; Her. 3, 102 *εἰσὶ γὰρ αὐτῶν* (sc. *τῶν μυρμηκῶν*) *καὶ παρὰ βασιλεῖ τῶν Περσέων ἐνθεῦτεν θηροευθέντες*; Luk. *Timon* 161 *κατέγα τοῦ κρανῶν* 'mám natlučenu lebku'. V latině se vyskytují ojedinělé doklady podmětu tohoto způsobu v pozdní lidové mluvě; na př. *Mulom. Chir.* 293 *datur ei fenum et . . . infunditur anacallidis tritae*; starší a hojnější jsou případy genitivu part. jako předmětu, na př. *Plaut. Most.* 1017 n. *mecum ut ille hic gesserit . . . negoti?* (po předcházejícím *quod . . . hic tecum filius negoti gessit*); *Poen.* 641 *boni de nostro tibi nec ferimus nec damus neque pollicemur* (po předcházejícím *siquid boni adportatis*); *Ter. Phorm.* 709 n. *ante brumam . . . novi negoti incipere*; *Cato Agr.* 74 *farinam in mortarium indito, aquae paulatim addito*; *Petron.* 46, 7 *destinavi illum artificii docere, aut tonstreinum aut praeconem* ('nějakému řemeslu'); v pozdní latině *Venant. Fortun. Carm.* 6, 5, 168 *si venit, ipsa mihi nuntiet aura boni*; *Mulom. Chir.* 536 *et sic admisceto mellis quam optimi*; ib. 558 *postea sumito thuris boni, cimini Pontici*. Akusativ a genitiv vedle sebe jsou na př. *Enn. Ann.* 234 n. *quocum bene saepe libenter mensam sermonesque suos rerumque suarum comiter impertit* (s opěrným slovem *Cic. De or.* 2, 16 *mihi quoque tuae suavitatis aliquid impertias*); *Mulom. Chir.* 894 *primum adicies oleum vetus, sequens acetum, deinde salis triti, decoques bene*.

Sem náleží i vazba sloves *complere, implere* a pod. s gen. (D 655), na př. *Cato Agr.* 88, 1 *amphoram . . . puram impleto aquae purae*, ač je možno, že na její vznik působila i běžná vazba adj. *plenus* s gen.

O abl. s předložkou *de* místo gen. viz D 702.

Genitiv u sloves.

654 Genitiv u sloves je možno vyvodit jednak z gen. partitivního, jednak z gen. vztahu. U kterých sloves se vyskytuje předmět vyjádřen jednak akusativem, jednak genitivem (a ablativem s *de*), liší se tyto vazby v podstatě tím, že akusativ značí plné zasažení předmětu slovesným dějem, kdežto genitiv (a abl. s *de*) zasažení jen částečné (srov. D 597); srov. *meminisse (narrare, tacere) rem* a *meminisse rei, narrare (tacere) de re*; tím se vysvětlují rozdíly uvedené II 89.

655 Kromě tří skupin sloves uvedených II 89—91 určují se genitivem po-různu — většinou mimo klas. prózu a odchylkou od vazeb jiných — i některá jiná slovesa. Tak

cupio, studeo, fastidio, vereor; na př. *Plaut. Mil.* 964 *quae* (sc. *ingenuae*) *cupiunt tui*; *Aul.* 245 *fastidit mei*; *Ter. Phorm.* 971 *neque huius sis veritus feminae primariae*; *Stat. Caec.* u *Cic. Nat. d.* 3, 72 *parentem habere . . . qui te nec amet nec studeat tui*; *Cic. Att.* 8, 4, 1 *ne tui quidem testimonii . . . veritus*;

-pleo (u Plauta častěji s gen. než s abl., jinde zpravidla naopak); na př. Plaut. *Aul.* 551 n. *omnes angulos furum implevisti*; Men. 901 *qui me complevit flagiti et formidinis*; Cic. *Verr.* 1, 119 *multos codices implevit earum rerum*; *Epist.* 9, 18, 4 *ollam denariorum implere*; Liv. 25, 40, 7 *ut brevi tempore totam Siciliam impleret nominis sui*; Verg. *Aen.* 1, 215 *implentur veteris Bacchi pinguisque ferinae*; gen. vedle abl. na př. Apul. *Met.* 3, 2 *magistratibus et turbae miscellanae cuncta completa*. Obdoba k ustupování genitivu u -pleo a k jeho nahrazování ablativem je v starší češtině, kde byl u slovesa *naplniti* gen. (Gebauer, *Hist. mluvnice* IV str. 341 uvádí na př. 'ten f ducha svatého bude naplněn', 'naplněna jest svatba sedících', 'naplnie se ústa má chvály'), kdežto v nové češtině tu je instrumentál.

Genitiv bývá také u synonym slovesa -pleo a u jeho oposit; na př. Verg. *Ecl.* 2, 20 *quam dives pecoris, nivei quam lactis abundans*; Plaut. *Amph.* 819 *si pudoris egeas* (v starší lat. je *egeo* jen s gen.); Sall. *Cat.* 51, 37 *neque consilii neque audaciae equare*; Ter. *Heaut.* 400 *tui carendum...erat* (ale Eun. 223 *non ego illam caream*).

Vazba *rerum potiri* (II 123) je v klas. latině zbytek dříve rozšířené vazby staršího aktivního slovesa *potio*, *potire* (denominativa k *potis*, D 370) s genitivem, jež znamenala 'uváděti někoho do něčí moci', na př. Plaut. *Amph.* 178 *hodie qui fuerim liber, eum nunc potivit pater servitutis* 'dal do otroctví'; pass. *potitus* s gen. 'vedený do moci něčí', na př. Plaut. *Capt.* 92 *postquam meus rex est potitus hostium* 'dostal se do moci nepřátel'. Depon. *potior*, *potiri* má význam 'nabýti moci nad někým', a poněvadž se i v tomto významu pojí — v klas. latině velmi zřídka — s genitivem, může znamenat *potitus est hostium* také 'zmocnil se nepřátel'; tak Plaut. *Rud.* 1337 *viduli ubi sis potitus*; Sall. (u něho je gen. stejně častý jako abl.) *Cat.* 47, 2 *cui fatum foret urbis potiri*; Cic. *Off.* 3, 113 *(castra) quorum erant potiti Poeni*; Caes. *B. G.* 1, 3, 8 *totius Galliae...potiri* (bývá opravováno); Liv. 25, 14, 5 *si eius vexilli potiti essent*; Tac. *Ann.* 13, 6 *regni eius potitus*. V klas. próze je pravidlem *potior* s abl. (kromě vazby *rerum potiri*, II 123). Obdobou podle *potior* je snad Hor. *Carm.* 3, 30, 11 n. *Daurus agrestium regnavit populorum* (ale může to být i *graecismus*).

Kromě vazby s abl. pojí se *potior* v předklas. a poklas. latině — podobně jako *fungor*, *utor* a j. — také s akusativem; na př. Plaut. *Rud.* 190 *laborem hunc potiri*; Ter. *Ad.* 876 *miseriam omnem ego capio, hic potitur gaudia*; Tac. *Ann.* 11, 10 *potitus regiam*.

Za *graecismy* (podle řec. gen. odluky) jest pokládati vazby Plaut. *Rud.* 656 247 *me omnium iam laborum levas*; Verg. *Aen.* 10, 441 *tempus desistere pugnae*; Hor. *Carm.* 2, 9, 17 n. *desine mollium...querelarum*; ib. 3, 27, 69 n. *abstineto...irarum calidaeque rixae*.

Gen. u participií některých sloves je možno vysvětlit obdobou podle 657 adjektiv podobného nebo opačného smyslu; na př. Hor. *Carm.* 4, 9, 37 *abstinens...pecuniae* podle *cupidus pecuniae*, srov. Plin. *Epist.* 6, 8, 5 *homo est alieni abstinentissimus, sui diligens*; Hor. *Carm.* 3, 17, 16 *cum*

famulis operum solutis, srov. *Sat.* 2, 2, 119 *operum vacuo*. Hrubý graecismus však jest *Apul. Met.* 5, 9 *degamus longe parēntum velut exulantes* ('daleko od', podle *ἐκάς, πόρρω* s gen.).

Podle řecké vazby *θαυμάζειν τινά τινος* 'diviti se někomu pro něco' má *Verg. Aen.* 11, 126 *iustitiaene prius mirer belline laborum?*; podobně *Apul. Met.* 1, 24 *voti gaudeo*; *ib.* 7, 26 *serae vindictae gratulabar*.

Genitiv zvolací.

- 658 Kromě pádů vypočtených II 273, 2 může být zvolací větou i genitiv jména. V lat. se vyskytuje takový gen. poměrně zřídka, v próze teprve v době císařské; na př. *Plaut. Most.* 912 *di immortales, mercimoni lepidi!*; *Truc.* 409 *o mercis malae!*; *Cat.* 9, 5 *o mihi nuntii beati!*; *Prop.* 5, 7, 21 *foederis heu taciti!*; *Lucan.* 2, 45 *o miserae sortis!*; *Tert. De paen.* 12, 7 *pro malae tractationis!* Genitiv se tu vyskytuje vždy spojen s citoslovcem nebo s citoslovečným výrazem. Takové vazby jsou i v řečtině; na př. *Sof. El.* 290 *φεῦ τῆς ἀνοίας*, *Plat. Úst.* 6, 509 C *Ἄπολλον, ... δαίμονας ὑπερβολῆς*; také i v češtině, na př. *ach mého hoře*. Nejsou to čistě jednočlenné věty nominální (II 273, 2), jako je na př. čes. *kýho šlaka, toho strachu*, neboť v nich má citoslovce úkonnost slovesa vyjadřujícího cit a genitivem je tu vyjádřena příčina citu jako u sloves *piget, pudet* a pod. (II 90).

Dativ.

- 659 Jméno *dativus*, překlad řeckého *δοτική (πιῶσις)*, vystihuje správně toliko jednu, ovšem důležitou funkci tohoto pádu; obecně to je pád vyjadřující vztah účasti, zájmu, zřetele. V některých případech má dativ význam směru nebo cíle, ale pokusy, vyvozovat odsud všechny významy jiné, jsou neúspěšné.

Jestliže se dativ připojuje ke slovesu, je to spojení buď těsné nebo volné, srov. větu *tibi credo* s větou (*Plaut. Most.* 293) *tibi me exorno*. Při spojení těsném je dativ předmětem, a to předmětem přímým, jestliže není u slovesa předmět jiný, nebo nepřímým, jestliže je vedle jiného předmětu, srov. věty *pareo fratri a mitto fratri salutem*.

Kromě toho dativ určuje také adjektiva, na př. *filius patri similis*.

Dativ prospěchu a neprospěchu.

- 660 Dativ prospěchu a neprospěchu (II 93) je možno nazývat též dativem zájmovým. Prospěch je jím vyjádřen na př. *Plaut. Merc.* 71 n. *tibi aras, tibi occas, tibi seris: tibi item metes, tibi denique iste pariet laetitiam labos*; *Sen. Epist.* 106, 12 *non vitae, sed scholae discimus*; *Iuv.* 5, 113 *esto, ut nunc multi, dives tibi, pauper amicis*. Neprospěch je vyznačen na př. *Plaut. Capt.* 866 *miquidem esurio, non tibi*; *Ter. Ad.* 115 *si quid peccat (filius), mihi peccat*.

S dativem prospěchu souvisí tak zvaný dativ reflexivní, kterým se vyjadřuje osobní zájem na ději; na př. Plaut. *Mil.* 5 *ego hanc machaeram mihi consolari volo, ne lamentetur* 'chci si potěšiti'; takový je i ve výrazu podivu nebo pokárání typu *quid tibi vis?* 'co chceš?' = 'co tě napadá', jako Cic. *De or.* 2, 269 *quid tibi vis, insane?*; Cato 66 *avaritia senilis quid sibi velit, non intellego*; Liv. 3, 67, 7 *pro deum fidem, quid vobis vultis?*

O typu *sibi sedere* v pozdější latině viz D 722.

Dativ účelový.

Nepřímým předmětem příznivého nebo nepřínivého jednání může být **661** i věc; proto k dativu prospěchu a neprospěchu náleží i vazby typu *locum deligere castris* 'vybrati místo pro tábor'. Tu se již vyjadřuje záměr, cíl, účel jednání, a jestliže je v dativu obsažena představa nějakého děje, vzniká dativ účelový (*dativus finalis*), jenž také náleží k dativům volně připojovaným, které jsou vypočítány II 93—96. Je to především dativ slovesných substantiv abstraktních (zejména také s kmenem na *-tu-*, D 405), znamenajících zamýšlený cíl jednání. Na př. Plaut. *Poen.* 626 *ut quaestui habeant (stulti) male loqui melioribus*; Men. 693 *quando tu me bene merentem tibi habes despiciatui*; Caes. *B. G.* 7, 47 *Caesar receptui cani iussit*; Sall. *Iug.* 24, 10 *ut Iugurthae scelerum ostentui essem* ('abych byl pro ukazování zločinů' = 'aby na mně mohl ukazovat zločiny'); Nep. 8, 3, 1 *Pausanias venit Atticis auxilio*; 20, 1, 1 *quibus (Syracusicis) auxilio erat missus*.

Dativ účelový se namnoze stýká s dativem účinkovým (II 103). Účelové dativy bývají u sloves *mittere, relinquere, proficisci, venire, ire*. U některých sloves, jako zejména u *habere*, může se dativem vyjadřovat účel i účinek.

Dativ účelový přechází také v užívání adnominální; na př. Plaut. *Curc.* 578 *linteum extersui*; Cato *Agr.* 5, 3 *satui semen* 'semeno k setí'; Cic. *Phil.* 13, 15 *receptui signum audire non possumus*: Vyskytuje se i ve spojení s doplňkovým gerundivem; na př. *decemviri legibus scribundis*; Liv. 3, 25, 1 *comitia decemviris creandis*.

Dativ zásahu.

Dativ prospěchu a neprospěchu je možno pojímati jako zvláštní druh **662** dativu zásahu. Dativem zásahu navrhujeme nazývat dativ osoby nebo životnělé věci, kterou citelně zasahuje slovesný děj, i když sama ve svém celku není jeho přímým předmětem. V jiných mluvnicích se vyskytují pro tento dativ termíny *dativus sympatheticus*, též *energicus, dynamicus*. Je tu možno rozeznávat dva typy vazeb:

a) Někdo někomu něco dělá; na př. Plaut. *Bacch.* 441 *puer paedagogo tabula dirrumpit caput* (tak i v češtině: 'rozbít někomu hlavu'); Rud. 274 *nunc tibi amplectimur genua*; Men. 601 (*palla*) *quam hodie uxori abstuli*; Ter. *Ad.* 244 *omnis dentes labefecit mihi*; Cic. *Tusc.* 5, 46 *Anticlea . . . Ulixi*

pedes abluens; Mil. 26 (Clodius) dictitabat palam consulatum eripi Miloni non posse, vitam posse.

b) Něco se stává někomu; na př. Plaut. *Merc. 369 numquid tibi dolet?*, srov. Ter. *Phorm. 1053 quod tuo viro oculi doleant*, Cic. *De or. 1, 230 nihil cuiquam doluit*; Plaut. *Pseud. 1052 nunc demum mi animus in tuto locost*; ib. 18 *face me certum quid tibist* ('co ti je'). Sem patří i věta typu *pater mihi decessit a. d. IV Kal. Dec.*

K typu a) náleží původně také vazba slovesa *facere* s dativem v otázce jako *quid huic homini faciam?* 'co mám udělat tomuto člověku?' Na př. Cic. *Att. 7, 3, 2 quid tibi faciam, qui illos libros devorasti?*; *Acad. 2, 96 quid enim faceret huic conclusioni...* ('s tímto závěrem'). K typu b) náleží obdobná vazba slovesa *feri*; na př. Plaut. *Most. 776 quid mihi fiet...?*; Cic. *Leg. agr. 2, 72 quid pecuniae fiet?* ('co se stane penězům' = 's penězi').

Podobný smysl mají vazby slovesa *facere* a *feri* s prostým ablativem a s ablativem s předl. *de* (II 122 a D 693).

V případech uvedených sub a) může se souvislost představ vyjádřit i genitivem nebo zájmenem přivlastňovacím, na př. místo *tibi amplectimur genua* je možno říci *tua amplectimur genua*. Vskutku bývá v mluvnicích dativ v takových vazbách pokládán za dativ přivlastňovací (tak i Šmilauer, *Novočeská skladba* str. 222, uváděje mezi příklady 'mráz mi šel po těle', 'Anička holubům uřezala hlavy'; podobně Trávníček, *Mluvnice spisovné češtiny* II str. 598). Ale dativ tu není prostě věcným výrazem náležitosti jako jiný výraz possessivní, nýbrž vyjadřuje citelný vztah mezi dějem slovesa a bytostí vyjádřenou dativem. Je rozdíl mezi větou *otec mi zemřel* a větou *můj otec zemřel*; naopak dativ ve větě 'co mu udělal?', který se nemůže pokládat za dativ přivlastňovací, je totožný s dativem ve větě 'rozbil mu hlavu'. Není tautologie ve větě Plaut. *Persa 794 tibi ego...oculum excutiam tuom*, kde je possessivum vedle dativu; srov. rozdíl mezi dativem v Odysseově vypravování Hom. *Od. 12, 177*, jak zalepil druhům uši voskem: *ἐξελθς δ'ἐτάροιου ἐπ' οὐαία πᾶσων ἄλειψα* (sc. *τὸν κηρόν*) a genitivem v Kirčině radě k tomuto opatření ib. 12, 47 n. *ἐπι δ'οὐατ' ἀλείψαι ἐταρῶν κηρόν δευήσας μελιηδέα*.

Ovšem pravý latinský dativ possessivní (II 102) má zde původ, a to ve vazbách uvedených sub b); věta typu *animus mihi fortis est* může z významu 'duch mi je statečný' přejíti do významu 'mám ducha statečného'.

Klasická próza latinská dává přednost věcné vazbě possessivní před dativem zásahu, ale v mluvě hovorové a v mluvě básnické, kde jde o výraznost, užívá se dosti často dativu, a to zvláště dativu osobního zájmena, což je nepochybně vazba původu velmi starého.

Docela zvláštní a řídké jsou případy, které se vyskytují u Propertia, že zájmeno je v dativu a participium k němu patřící v genitivu; tak 4, 7, 23 *at mihi non oculos quisquam inclamavit euntis*; 4, 10, 43 n. *illi virgatis iaculantia ab agmine bracis torquis ab incisa decidit unca gula* (bylo opraveno v *illi virgatas maculantí sanguine bracas*). Takové smíšení vazby

dativní s vazbou genitivní se vyskytuje i v řecké poesii, zejména u Homéra, na př. *Od. 9, 256 n. ἤμῖν δ' αὖτε κατεκλάσθη φίλον ἦτορ δεισάντων φθόγγων τε βαρὺν αὐτόν τε πέλωρον.* Není nemožné, že Propertius, básník „učení“, se tu řídil vzorem řeckým; avšak i v latině samé byla ta vazba do jisté míry připravena vazbou zájmena přivlastňovacího s genitivem přivlastňovacím typu *nomen meum absentis* (II 16).

Dativ sdílnosti.

Dativ sdílnosti (*dativus ethicus*, II 94) dává větě důvěrný ráz a proto 663
náleží především mluvě hovorové. Vyskytuje se zvláště ve větách zvolacích a tázacích, zejména také při citoslovcích. Na př. Plaut. *Stich. 577 eccum tibi lupum in sermone; Rud. 229 quoianam vox mihi prope hic sonat?*; Ter. *Heaut. 820 sed scin, ubi nunc sit tibi tua Bacchis?*; Cic. *Att. 14, 19, 1 ecce tibi et Bruti et tuae litterae*; Liv. 5, 18, 1 *en vobis... effigiem*; Hor. *Epist. 1, 3, 15 quid mihi Celsus agit?*

Osoba zájmem vyznačená nespojuje tu s dějem reálně — tím se tyto dativy liší od dativu zásahu — a je teprve mluvčím uváděna v citový poměr k němu.

Dativ zřetelový.

Dativ zřetelový v užším smyslu (II 95) nazývá se též *dativus iudicantis*. 664
U osoby, vzhledem k níž platí obsah věty, se může hledět buď a) na její polohu v prostoru nebo b) na její názor. Na př. a) Varro *L. L. 5, 47 Sacrae viae pars... quae est a foro eunti primore clivo*; b) Plaut. *Truc. 378 Diniarchus: iam lauta's? Phronesium: iam pol mihi quidem atque oculis meis*; Liv. 10, 30, 4 *magna eius diei fama est etiam vero stanti* ('i pro toho, kdo trvá při pravdě').

Dativ původce.

Dativ původce (II 96) je zvláštní odrůda dativu účastněné osoby, nebo 665
dativu prospěchu; věcná souvislost mezi passivním dějem a osobou, pro kterou se ten děj koná, se v chápání proměňuje v souvislost mezi dějem a jeho původcem. Na př. Plaut. *Epid. 154 qui uni tibi istam emptam esse scibit atque hanc adductam alteram může být tibi 'tobě' = 'pro tebe', ale věcně se vyrozumívá 'od tebe'. Původně byl takový dativ u passiva sloves, která by jej mohla mít i v aktivu, jako emere, conducere, quaerere, petere sibi aliquid. V starší latině se v takové platnosti vyskytuje jen dativ zájmen nebo substantiv spojených se zájmeny, a to jen u tvarů složených s part. perf. pass.; dativ substantiv bez zájmen je teprve u Cicerona.*

Zpravidla se však vyjadřuje původce děje ablativem instrumentálním (D 694), podobně jako v češtině instrumentálem.

Čeština dativu původce u passiva nemá, ale stejně jako latina jej má řečtina; na př. Hom. *Il. 8, 244 μηδ' οὕτω Τρώεσσω ἔα δάμνασθαι Ἀχαιοῦς*; Xenof. *An. 1, 8, 12 καὶ τοῦτο νικῶμεν, πάνθ' ἡμῖν πεποηται.*

- 666 Ze sloves, která se těsně spojují s dativem, mají některá tu vazbu od původu, na př. *do, credo, mitto, cedo, impero* a také *facio* (D 662), u jiných vzniká obdobou a vyskytuje se příležitostně, zejména u básníků, vedle jiné vazby pravidelné (II 101.) Tak podle *iungere* a pod. mají nepřímý předmět v dat. i jiná slovesa značící sblížení, jako *miscere* (toto obyčejně s abl., D 687), *haerere, sociare*, dále slovesa zápasení a boje, jako *certare, pugnare* (druhdy i s podporou řeckého *μάχεσθαι* a pod.). Některé takové vazby vznikly u básníků i tak, že se i jednoduché sloveso spojilo s dat. podle velkého počtu sloves složených s praeverbii zejména *ad-, in-, con-* a pod. (II 99). Na př. *Lucr. 3, 234 (calor) cui non sit mixtus et aer; Ov. Met. 4, 140 fletumque cruori miscuit; Verg. Aen. 4, 73 haeret lateri letalis arundo; Tac. Ann. 2, 14 haerentia corpori tegmina; Verg. Aen. 4, 16 ne cui me vinclo vellem sociare iugali; Plaut. Bacch. 967 pugnā conserui seni; Cat. 62, 64 noli pugnare duobus; Hor. Carm. 1, 3, 13 Africum decertantem aquilonibus; Prop. 1, 7, 3 contendis Homero; Plin. Epist. 8, 8, 4 rigor aquae certaverit nivibus.* Podle dativu u *dare, addicere, mittere* a pod., jako *Plaut. Merc. 472 me . . . mortī dabo, Capt. 692 te mortī misero*, kde původně asi bylo citěno *Mortī* personifikované, je dativ — původně také dativ jména zosobněného — u *damnare*; na př. *Lucr. 6, 1232 mortī damnatus ut esset; Verg. Aen. 4, 699 (nondum Proserpina) caput damnaverat Orco; Ov. Ars 2, 387 nec mea vos unī damnat censura puellae; Stat. Theb. 6, 55 damnatus flammae torus; Apul. Met. 10, 34 mulierem quam dixi bestiis esse damnatam.*

O trvalejších změnách souvisících s přechodem vazby s dat. ve vazbu s akusativem a naopak viz výše D 600 n.

- 667 Vztah vyjadřovaný slovesem *dávati někomu něco* a pod. lze snad vidět i v neslovesných větách zvolacích, vyjádřených dativem s interjekcí *vae* nebo *ei*; na př. *Plaut. Asin. 924 vae mihi; Liv. 5, 48 9 vae victis.; Ter. Ad. 173 ei misero mihi.*
- 668 S dativem se pojí také substantiva odvozená od sloves majících vazbu dativní, původně tehdy, když jsou spojena s *esse* a zastupují tak sloveso (srov. D 606 o podobných vazbách s akusativem), pak i sama, čímž vzniká vazba adnominální. Na př. *Plaut. Mil. 643 neque ego oblocutor sum alteri in convivio; Cic. Planc. 1 cum . . . tam multos et bonos viros eius honori viderem esse fautores; De leg. 1, 42 iustitia est obtemperatio scriptis legibus institutisque populorum; Sall. Cat. 32, 1 neque insidiae consuli procedebant.*

Dativ směru.

- 669 U sloves jako je *dare, mittere* vyjadřuje dativ osobu, ke které se vztahuje děj slovesa a tím i směr a cíl děje. Pojem cíle vzniká také u dativu věci spojeného se slovesy znamenajícími 'přibližovati se', 'jítí vstříc', jako *appropinquare, occurrere, obviam ire*. Možnosti, vyjadřovati dativem směr a cíl, užívá zvláště mluva básnická a poklasická próza u sloves polybu vůbec;

tak vzniká dativ směru, obdobný akusativu směru (II 76 a D 624), ale rozdílný od tohoto tím, že směrová platnost není u dativu původní. Na př. Verg. *Ecl.* 2, 30 *gregem...compellere hibisco*; *Georg.* 4, 562 *viam adfectat Olympo*; *Aen.* 5, 451 *it clamor caelo* 'křik jde k obloze'; *ib.* 2, 36 *pelago Danaum...dona praecipitare iubent*; *ib.* 2, 688 *Anchises...caelo palmas cum voce tetendit*; *ib.* 1, 126 *alto prospiciens* 'rozhlížeje se po moři'; *Ov. Met.* 4, 92 (*lux*) *praecipitatur aquis*; *Val. Max.* 5, 1, 9 *diadema capiti reponere*. Odtud i adnominálně *Verg. Aen.* 6, 126 *facilis descensus Averno*. S uvedenou básnickou vazbou *caelo palmas tetendit* je možno srovnat dativní vazby u prozaiků jako *Cic. Font.* 48 *tendit ad vos virgo Vestalis manus supplices easdem quas pro vobis dis immortalibus tendere consuevit*; *Caes. B. G.* 7, 48, 3 *matres familiae, quae paulo ante Romanis de muro manus tendebant*: rozdíl je ten, že zde jsou v dativu jména osob, tam věci. Od takovýchto dativů osob jest vycházeti při výkladu dativu směru: je to dativ jako u sloves *dare*, *mittere* a pod. *Srov. Hom. Il.* 3, 318 *θεοῖσι δὲ χεῖρας ἀνέσχον* a *Pind. Isthm.* 6, 38 *ἀνατελναις οὐρανῶ χεῖρας*.

Podle vzoru klasických básníků užívali pak i pozdější spisovatelé dativu na označení směru a cíle, namnoze i ze snahy vyhnouti se vulgárnímu nahrazování dativu akusativem s *ad* (D 701), tedy z jakéhosi hyperurbanismu. Tak *Commod. Instr.* 1, 35, 20 *vertite vos Christo*; *Apol.* 209 *spectaculis ire*; *Venant. Fort. Carm.* 4, 20, 4 *dum remeat patriae*; *Prud. Psych.* 105 *condere vaginae gladium*; *Per. Aeth.* 39, 5 (*Dominus*) *clausis ostiis ingressus est discipulis*; *Greg. Turon. Hist. Franc.* 9, 40 *ille...villae se contulit*.

Přivlastňovact dativ adnominální.

Jednak s přivlastňovacím dativem u slovesa *esse* (II 102), jednak s dativem prospěchu (II 93) a s dativem účelovým (D 661) souvisí přivlastňovací dativ adnominální typu *tutor liberis* 'poručník dětem' = 'poručník pro děti' = 'poručník dětí'. Vyjadřuje podobný vztah jako gen. přivlastňovací, ale s větším zdůrazněním účasti a zájmu (*srov. dat. zásahu* D 662); substantivum jím určené je zpravidla substantivum s významem dějovým. Vyskytuje se, jakožto vazba expresivní, v hovorové mluvě lidové, u básníků a v poklasické próze básnicky zbarvené. Na př. *Plaut. Mil.* 271 *illic est Philocomasio custos* 'tamhle je strážce pro Ph.' = 'strážce Philocomasiin' (*Philocomasio* zde souvisí těsně s *custos*, kdežto kdyby souviselo s *est*, věta by znamenala 'Ph. má tamhle strážce'); *ib.* 1431 *Philocomasio amator* 'Philocomasiin milovník'; *Cato Agr.* 5, 8 *pabulum ovibus*; *ib.* 11, 4 *ornamenta bubus II, ornamenta asinis instrata III*; *Cic. Mur.* 32 *ut legatus fratri proficisceretur*; *Verg. Aen.* 3, 305 *geminas, causam lacrimis, sacra verat aras*; *ib.* 7, 637 *it bello tessera signum* 'heslo, znamení k boji'; *Prop.* 2, 1, 74 *Maecenas...et vitae et mortis gloria iusta meae*; *Liv.* 1, 20, 4 *aeneum pectori tegumen*; *ib.* 7, 23, 4 *auctor patribus scribendi exercitus*; *Tac. Ann.* 1, 3 *subsidia dominationi*; *ib.* 3, 14 *custos salutis an mortis exactor* (Minafík: 'strážce života'); *Hist.* 1, 77 *exercitui delentimentum*; *Apul. Apol.* 98 *magister convivio*.

- 671 Dvoji dativ se vyskytuje také v jiných případech než ve vazbách s dativem účinkovým (o němž II 103); zejména bývá druhým, doplňkovým, dativem ve větě dat. účelový (D 661).

Doplňkový dativ *volentí* ve vazbách typu *mihi volentí est* 'jest mi po chuti', 'jest mi vhod' je napodoben podle řec. *ἐμοὶ βουλομένων ἐστίν*; vyskytuje se nejprve u Sall., pak u Liv. a Tac., hojně u Macrobia. Na př. Sall. *Iug.* 100, 4 *ut militibus... labor volentibus esset*; ib. 84, 3 *neque plebi militia volentí putabatur*; Liv. 21, 50, 10 *quibusdam volentibus novas res fore*; Tac. *Agr.* 18 *quibus bellum volentibus erat*; Macrob. *Sat.* 1, 7, 9 *si volentibus vobis erit*; Tac. *Ann.* 1, 59 *ut quibusque bellum invitís aut cupientibus erat*.

Ablativ.

- 672 Jméno *ablativus (casus)* vytvořili římští gramatikové od participia *ablatus* (k *aufero*) 'odnesený', vyjadřující tím, že hlavní funkce tohoto pádu je odlučovací. Řeckého vzoru přitom neměli, protože řečtina nezachovala ablativ, jenž ostatně měl zvláštní tvar jen u kmenů na -o, jako živý pád. Quintilianus užívá tohoto názvu již jako běžného, na př. *Inst.* 1, 5, 58: „cum sit apud nos casus ablativus, quem illi (sc. Graeci) non habent.”

Tvary, které v latině zahrnujeme pod jméno ablativ, jsou různého původu: 1. původní (indoevr.) ablativ u kmenů na -o (D 199); 2. ablativ u kmenů na -ā, -i, -u, -ē, vytvořený již v praitalštině podle abl. kmenů na -o (D 188, 218, 231, 244); 3. ablativ na -e u III. deklinace, snad původně lokativ (D 218); 4. v plur. je pro abl. týž tvar jako pro dativ, a to u I. a II. dekl. na -īs (D 204), u III., IV. a V. dekl. na -bus (D 222, 235, 247).

Ani funkce ablativu není jednotná. Je patrné, že původní ablativ splynul, již v praitalštině, s instrumentálem, a později, v předhistorické latině, i s lokativem (II 105). Že to není pád významem jednotný, poznamenává již Quintilianus 1, 4, 26: „quaerat etiam, sitne apud Graecos vis quaedam sexti casus et apud nos quoque septimi; nam cum dico *hasta percussi*, non utor ablativi natura, nec si idem Graece dicam, dativi”; cítí, že v uvedeném příkladě nemá tvar *hasta* pravou funkci ablativní, nýbrž jinou, kterou my jmenujeme instrumentálem.

Ablativ směru.

- 673 V starší a poklas. latině je pouhý ablativ směru na otázku 'odkud?' (II 106) také u jmen zemí; tak Plaut. *Most.* 440 *triennio post Aegypto advenio domum*; Curc. 225 *parasitus quia non rediit Caria*; Curt. 4, 3, 7 *Arabia rediens Alexander*; ib. 4, 12, 11 *Parthi Scythia profecti*; Tac. *Hist.* 2, 79 *Suria remeans*; 5, 13 *profecti Iudea*; *Ann.* 1, 3 *Gaium remeantem Armenia*; 2, 69 *Germanicus Aegypto remeans*. Vazbu *Aegypto venio* uvádí však Quint. 1, 5, 39 mezi příklady vazeb chybných.

Ablativ původu.

Ablativ původu (II 107), běžný u participií, vyskytuje se ve spojení 674 s jinými tvary slovesnými zřídka, a to jen u slovesa *nasci*; na př. Cic. *De fato* 30 *nascetur Oedipus Laio*; *Nat. d.* 1, 103 *igne nasci*.

Někdy se pojem 'pocházející' nevyslovuje žádným participiem a abl. se připojuje přímo k jménu; na př. Plaut. *Asin.* 499 *Periphanes Rhodo mercator dives* = 'P. z Rhodu'; Caes. *B. c.* 1, 24, 4 *N. Magius Cremona*; leckdy je tu i abl. s předložkou, na př. Plaut. *Capt.* 511 *rogo Philocratem ex Alide equis omnium noverit*. Zpravidla se však takový přívlastek vyjadřuje souřadným adjektivem typu *Miltiades Atheniensis*. Vynecháním participia znamenajícího 'pocházející' se může stát, že abl. původu sám má funkci podmětu; na př. Nep. 18, 1, 5 *nemo ad id officium admittitur nisi honesto loco* = '(člověk) ze vznešeného rodu;' srov. D 636 o témž jevu u genitivu vlastnosti.

Ablativem původu se zpravidla udává *tribus*, z které občan pochází; na př. na nápise *C. Ovios Oufentina fecit*; *M. Tullius M. f. Cornelia Cicerō*; Pers. 5, 73 *ut quisque Velina Publius emeruit*.

Určení původu bývá také u sloves znamenajících 'počínati', jako *incipere* a pod., a to v klas. latině abl. s *ab*, na př. Cic. *De inv.* 1, 76 a *propositione incipere*. Když se v poklas. latině spojuje *incipere* s pouhým ablativem, je to abl. instrumenti (II 121); na př. Plin. *Nat. h.* 4, 1 *tertius Europae sinus Acrocerauniis incipit montibus, finitur Hellesponto*; Tac. *Ann.* 13, 10 *ut principium anni inciperet mense Decembri* (srov. čes. instrumentál prostředku u sloves *počínati* a *končítí*). Jindy bývá u toho slovesa abl. s *cum* (pojetí průvodové, II 118), na př. Plin. *Nat. h.* 2, 124 *cum hoc* (sc. *aequinoctio*) *corus incipit*.

Ablativ u sloves vzdalování.

Slovesa vzdalování jsou vypočtena II 110. V starší latině je abl. bez 675 předložky častější u sloves složených s praeverbiem značícím odluku než u sloves jednoduchých; na př. Plaut. *Trin.* 650 *corde expelle desidiam tuo*, ale *Amph.* 269 *hunc . . . a foribus pellere*. Jednoduché *pellere* s pouhým abl. má teprve Cicero, na př. *Off.* 2, 78 *ut possessores pellantur suis sedibus*; ale u jiných sloves se vyskytuje taková vazba i u Plauta, na př. *Trin.* 265^b *peius perit quasi saxo saliat* ('jako kdyby skočil se skály'); ib. 639 *neque mens officio migrat*. Častěji je pouhý abl. u jednoduchých sloves v mluvě básníků doby Augustovy; na př. Verg. *Aen.* 6, 191 (*columbae*) *caelo venere volantes*; Hor. *Sat.* 1, 1, 114 *carceribus missos . . . currus*; Verg. *Georg.* 1, 365 n. *stellas . . . videbis praecipites caelo labi*; Hor. *Carm.* 2, 9, 1 n. *non semper imbres nubibus . . . manant* (ale *Epod.* 16, 47 *mella cava manant ex ilice*); podobně Tac. *Ann.* 3, 17 *nomen Pisonis radendum fastis censuit* (srov. ib. 4, 42 *Apidium Merulam . . . albo senatorio erasit*).

Ablativ a adjektiv odluky.

- 676 Příklady adjektiv odluky viz II 112. V prostorovém významu je abl. u adj. *profugus*, na př. Tac. *Hist.* 3, 56 *profugus altaribus taurus* (ale srov. ib. 2, 46 *profugi e proelio*, Ann. 15, 1 *Tiridates . . . regni profugus*); u *extorris*, na př. Sall. *Iug.* 14, 11 (*Iugurtha me*) *extorrem patria domo . . . effecit*; Liv. 32, 13, 14 *hoc sedibus suis extorre agmen*. Podobnou vazbu má *recens*, klas. s abl. s *ab* nebo *ex* '(časově) nedaleko vzdálený od . . .', na př. Cic. *Nat. d.* 3, 11 *Homerus, qui recens ab illorum aetate fuit*; ale u Tac. s pouhým abl., na př. Ann. 4, 52 *recens praetura* 'nedávno složivší praeturu' = 'právě po praeture', *Hist.* 3, 77 *recens victoria miles* 'nedávno zvitězivší'. Jinde se poji *recens* s abl. instrumenti ve smyslu 'čerstvě poznamenaný (opatřený, naplněný a pod.) něčím', na př. Verg. *Aen.* 9, 455 n. *recentem caede locum* 'čerstvě zbrocené krvi'; Tac. *Hist.* 3, 19 *recentia caede vestigia* 'čerstvě znamenáná krveprolitím'; Ann. 1, 41 *ut erat recens dolore et ira* (Minařík: 'jak byl ještě sklíčen bolestí a hněvem'); ib. 15, 19 *tirones aut stipendiis recentes* 'kteří teprve nedávno (dostali žold =) nastoupili službu'.

Ablativ srovnávací.

- 677 Ablativ srovnávací (II 113, viz též D 453) vyjadřuje základ, od kterého se odlučuje a s jehož hlediska se posuzuje srovnávaný předmět. Držel se proti výrazu *s quam* zvláště v lidových a básnických přirovnáních; na př. Plaut. *Poen.* 812 *levior plumast gratia*; Asin. 614 *o melle dulci dulcior mihi tu*'s; Cic. *Cat.* 1, 27 *patria, quae mihi vita mea multo est carior*; Cat. 82, 2 *siquid carius est oculis*; Ov. *Am.* 3, 7, 8 *bracchia Sithonia candidiora nive*. Kromě toho se ho v starší latině význačně užívá ve větách záporných a v řečnických otázkách záporného smyslu; na př. Plaut. *Men.* 631 *nil hoc homine audacius*; *Amph.* 1046 *qui me Thebis alter vivit miserior?*

Zvláštní typ srovnávacího ablativu je neutrum adjektiva, na př. Plaut. *Bacch.* 349 *plus iusto* (též Hor. *Carm.* 3, 7, 24), Cic. *Lael.* 58 *plus aequo*, a neutrum part. perf. pass., zvláště u básníků a v pozdější próze, na př. Ov. *Mel.* 9, 105 *uberior solito* 'než obyčejně', Verg. *Aen.* 1, 142 *dicto citius* (též Hor. *Sat.* 2, 2, 80, Liv. 23, 47, 6 a j.). Velmi výrazný typ vzniká, když je takové neutrum adjektiva připojeno ke komparativu téhož adjektiva; na př. Plaut. *Capt.* 644 *nil . . . invenies magis hoc certo certius*; Mart. 8, 76, 7 *vero verius ergo quid sit audi*; srov. D 459.

Celkem se v starší i klas. latině vyskytují v abl. srovnávacím zpravidla výrazy stručné a jednoduché, jež stávají obyčejně před komparativem; jestliže však je základ srovnání určen genitivem nebo větou vztažnou, připojuje se obyčejně spojovacím *quam*; na př. Plaut. *Most.* 544 *nil est miserius quam animus hominis conscius*; Cic. *Nat. d.* 2, 103 *luna . . . est . . . maior quam dimidia pars terrae*.

- 678 V obyčejných srovnáních typu *jsem šťastnější než ty* bylo za všech dob latiny běžnější užívatí *quam* než abl. srovnávacího. Abl. srovnávací se stává — podobně jako gen. srovnávací v češtině — výrazem spíše niž-

ním; hojnější jest jeho užívání u některých básníků, jako na př. u Ovidia, jehož vynalézavost v této věci se projevuje zejména *Met.* 13, 789—804 v tirádě, v které zamilovaný Polyfemos líčí vlastnosti krásné, ale necitelné Galateie: v 16 verších tu je neméně než 25 komparativů s příslušnými ablativy srovnávacími; na podporu této vazby leckdy asi působil vliv řečtiny, jako právě u uvedeného místa Ovidiova můžeme poukázati na řecký vzor, Theokr. 11, 20 n., kde se vypočítávají vlastnosti Galateiiny: *λευκοτέρα πακτᾶς ποτιδεῖν, ἀπαλωτέρα ἄρνός, μόσχω γαυροτέρα, φιαρωτέρα ὄμφακος ὄμας*. Důležité je pozorování (Löfstedt, *Syntactica* I 249), že u Horatia je abl. srovnávací poměrně velmi častý v prvních třech knihách ód, ale skoro zcela chybí ve čtvrté; tím se projevuje dočasnost té slohové záliby.

Při ablativu srovnávacím může někdy vzniknout syntaktická nejasnost stran vazby srovnávaného slova; na př. Hor. *Sat.* 1, 1, 96 n. *ita sordidus, ut se non umquam servo melius vestiret*: zde mluvnické nemůže rozhodnout, zdali je *servo quam servus* či *quam servum*, ale smyslu snad lépe vyhovuje druhá z uvedených možností.

Ablativ srovnávací bývá kromě u komparativů také u jiných výrazů 679 znamenajících srovnávání, zejména u *alius*, srov. čes. *jiný než*; na př. Varro *R. r.* 3, 16, 23 *quod est aliud melle et propoli*; Hor. *Epist.* 1, 16, 20 *neve putes alium sapiente bonoque beatum*; ib. 2, 1, 240 *alius Lysippo* = 'jiný než L.'; Sen. *Epist.* 74, 22 *negatis ullum esse aliud honesto bonum*. Nápadný je abl. srovnávací u *aeque (adaeque)* 'stejně jako', na př. Plaut. *Amph.* 293 *nullus hoc metuculosus aequae*, kde *aequae* s pozitivem adjektiva má vazbu podle *magis* s pozitivem; jaké míšení tu může nastat, je patrné na př. z Plaut. *Merc.* 335 *homo me miserior nullus est aequae*.¹⁾

Ablativy u adjektiva *par* a u adjektiv významem blízkých jsou asi ablativy vztahu podobně jako u adj. *dignus*. Na př. Plaut. *Pers.* 834 *et me haud par est*; Matus u Cic. *Epist.* 11, 28, 1 *ut par erat tua singulari bonitate et amicitia nostra*; Ov. *F.* 4, 306 *nec facies impar nobilitate fuit*; Plaut. *Bacch.* 488 *plus viderem quam deceret, quam me atque illo aequom foret* ('než by bylo slušné pro mne a pro něho'); Rhet. Her. 3, 5 *res humiles... contemnere oportere nec idoneas dignitate sua iudicare*.

Také slovesa s významem srovnávacím mívají u sebe abl. srovnávací, na př. Sall. *Iug.* 16, 3 *uti fama fide postremo omnibus suis rebus commodum regis anteferet* (bývá opravováno na *famae* a *fide* vysvětlováno jako *fidei*); Hor. *Sat.* 2, 8, 79 *nullos his mallet ludos spectasse*.

O užívání pádů předložkových místo abl. srovnávacího viz D 713.

Základ srovnání se vyjadřuje v neklas. latině někdy též genitivem; na 680 př. Vitr. 5, 1, 3 *recte est constitutum et altitudinibus et crassitudinibus superiora inferiorum fieri contractiora*; ib. 1, 5, 4 *longius sagittae missionis*;

¹⁾ Einar Löfstedt, *Syntactica* I (Lund 1928) 240 n. řadí abl. u *aequae* k typu srovnání *nemo me miserior est*, jež vysvětluje jako výraz podobnosti, v kterém ten abl. je původně snad spíše instrum. sociativus než abl. odluky: 'nikdo není tak nešťastný jako já'.

Apul. Met. 8, 27 *sui fieri meliores*; De Plat. 1, 9 *animam... omnium gignentium esse seniore*; Greg. Turon. Hist. Franc. 5, 43 *cuius quis implet voluntatem, eius et iunior est*. Takové vazby vznikaly jednak obdobou podle vazby superlativu s gen. part., jednak, jako u Apul. a hojněji zejména u spisovatelů církevních, podle řeckého gen. srovnávacího; na př. Vulg. Marc. 12, 31 *maius horum aliud mandatum non est* (μελῶν τούτων ἄλλη ἐντολή οὐκ ἔστι). Výjimkou je takový graecismus Cic. Or. 4 *nam in poetis non Homero soli locus est... aut Archilocho aut Sophocli aut Pindaro, sed horum vel secundis vel etiam infra secundos* (řec. by bylo ἀλλὰ καὶ τοῖς τούτων δευτέροις ἢ καὶ τοῖς μετὰ τοὺς δευτέρους).

- 681 Srovnávací dativ se vyskytuje u kompar. *inferior* a u souznačného adj. *secundus*, asi obdobou podle dat. u adj. *par, impar* a u slovesa *cedere*. Tak Sall. Hist. 2, 37 *vir gravis et nulla arte cuiquam inferior* (= *cedens*, 'nikomu neustupující', 'za nikým nezůstávající'; ale u Cic. s abl. srovnávacím nebo s *quam*, na př. Tusc. 4, 57 *ut (sapientia) omnia humana inferiora virtute ducat*; Off. 1, 116 *cum belli laude non inferior fuisset quam pater*; o gen. u *secundus* viz výše); Verg. Aen. 11, 441 *haud ulli veterum virtute secundus*; Ov. Am. 1, 8, 25 *nulli tua forma secundast*; Liv. 23, 10, 7 *nulli Campanorum secundus*.

Ablativ místní.

- 682 Ablativem místním (II 114—115) se vyjadřuje u sloves pohybu určení na otázku 'kudy?'; představa místa tu bývá sdružena s představou prostředku (nástroje), vyjadřovanou ablativem instrumentálním (proto je tu v řečtině dativ, na př. τῆδε τῆ ὁδῶ). Nejčastěji to bývá abl. *via* s přívlastkem, na př. *recta via* 'přímou cestou', nebo také přívlastek sám bez substantiva *via*, jako zejména *ea, hac, qua*, kteréžto výrazy ustrnuly v adverbia. Na př. Plaut. Amph. 795 n. *ab navi clanculum huc alia via prae cucurristi*; Pseud. 1051 *ite hac... ad cantharum recta via*; s vynecháním *via* Amph. 1042 *iam ad regem recta me ducam*. Méně často je abl. *via* bez přívlastku; na př. Plaut. Curc. 31 *caute ut incedas via*; Cic. Verr. 2, 57 *intellegitis hanc pecuniam, quae via modo visa est exire ab isto, eodem semita revertisse* (protiklad *via... semita*). Často se užívalo spojení *terra marique* 'po zemi i po moři', 'na zemi i na moři'; též odděleně, na př. Cic. De re p. 2, 6 *neque vero quisquam potest hostis advolare terra*; Verr. 5, 91 *cum ipsi neque repugnare neque mari effugere ullo modo possent*; Liv. 44, 5, 6 *solido procedere* 'po pevné půdě'. Abl. *via* ve spojení s abl. *ratione* nebo *arte* přechází z významu místního do významu způsobu (II 119); na př. Cic. Fin. 1, 29 *ut ratione et via procedat oratio* = 'methodicky'; Brut. 46 *antea neminem solitum via nec arte... dicere* = 'methodicky a odborně'; i samo *via*, na př. Cic. Nat. d. 2, 81 *vim... tamquam via progredientem* 'určitou cestou', 'záměrně'.

- 683 V pozdější latině je velmi rozšířeno užívání abl. místního na otázku 'kde?' a to s přívlastkem i bez přívlastku; na př. Liv. 1, 34, 8 *ei carpento sedenti*; 1, 41, 6 *Servius sede regia sedens*; 9, 40, 7 *dextro cornu consistere*;

Tac. Ann. 4, 74 *ibi campo aut litore iacentes*; 3, 5 *propositam toro effigiem*; 1, 60 *equitem Peditum praefectus finibus Frisiorum ducit* ('územím'); Palladius 12, 13, 5 *oves...moris est stabulo potius nutrire quam campo*. Velmi volně je užívání abl. loci u básníků; na př. Verg. Aen. 3, 110 *habitabant vallibus imis*; ib. 6, 575 *cernis, custodia qualis vestibulo sedeat?* ('před vchodem'); Tib. 1, 5, 53 *herbas sepulcris quaerat*; Ov. Met. 7, 547 *silvisque agrisque viisque corpora foeda iacent*; dosvědčuje to i Cicero Fin. 5, 9, když užití ablativů místa *caelo, mari, terra* vysvětluje slovy „ut poetice loquar“.

Ablativ místní se vyskytuje v pozdější latině také u jmen měst a 684 ostrovů II. deklinace (místo tvaru na *-i*, II 114); na př. Vitr. 2, 8, 10 *Halicarnasso*; Tac. Ann. 3, 61 *Dianam atque Apollinem Delo genitos*; Florus 2, 13, 19 *prima Arimino signa cecinerunt*. Nenáleží sem Caes. B. c. 3, 105 *pecunias tollere Epheso* (= 'z Efesu') ani Verg. Aen. 4. 35 n. *aegram nulli quondam flexere mariti, non Libyae, non ante Tyro* (= 'z Tyru').

Ablativ jmen měst I. deklinace je v tomto významu jistě doložen teprve od konce IV. stol. n. l.; na př. Per. Aeth. 49, 1 *se de omnibus provinciis isdem diebus Ierusalima colligunt*. Lok. na *-ae* se tak dlouho držel snad proto, že byl podporován význačným a pevně ustáleným lokativem *Romae*.

Ablativ jmen měst I. a II. dekl. s předl. *in*, vyskytující se u řeckých jmen měst již u Plauta, na př. *in Epheso* (II 114), bývá také v poklas. próze, na př. Plin. Nat. h. 13, 6 *fuera et pardalium in Tarso*. Předl. *in* bývá v pozdní latině zejména také u cizích jmen v latině nesklonovaných, na př. Per. Aeth. 42 *fiunt autem vigiliae in ecclesia in Bethleem*.

Zřídka bývá abl. loci bez *in* u jmen zemí; na př. Verg. Aen. 1, 263 *bellum ingens geret Italia*; 5, 730 n. *gens dura...debellanda tibi Latio est*; 6, 66 n. *da...Latio considerare Teucros*; Vitr. 6, 1, 1 *aliter Aegypto, aliter Hispania, non eodem modo Ponto, dissimiliter Romae*; Plin. Nat. h. 13, 56 *Aegypto multa genera, quae non aliubi*; Tac. Ann. 4, 5 *praetoriae cohortes Etruria ferme Umbriaque delectae aut vetere Latio et coloniis antiquitus Romanis*.

Ablativ časový.

Ablativem časovým (II 116) vyjadřuje se určení jednak na otázku 685 'kdy?', jednak na otázku 'v které době?'; v tomto druhém případě znamená dobu, do jejíhož rozsahu náleží děj vyjádřený slovesem. Na př. Cic. Nat. d. 2, 52 *Saturni stella...triginta fere annis cursum suum conficit* 'v třiceti letech, 'během třiceti let'; S. Rosc. 74 *Roscius qui Romam multis annis non venit* 'po mnoho let'. Někdy však se takovým ablativem určuje doba, po které nebo před kterou se udál slovesný děj, to jest uplatňuje se představa jejího konce nebo začátku. Tak Caes. B. c. 1, 41, 1 *eo biduo Caesar...in castra pervenit* 'po dvou dnech'; Cic. Mur. 21 *cum longo intervallo veneris* 'když jsi přišel po dlouhé přestávce'; Sall. Iug. 13, 6

paucis diebus. . . *Romam legatos mittit* 'po několika dnech'; Plaut. *Men.* 205 *quattuor minis ego istanc anno emi uxori meae* 'před rokem'; Cic. *Verr.* 4, 39 *illud argentum se paucis illis diebus misisse Lilybaeum* 'před několika dny'; S. *Rosc.* 105 *mors Sex. Rosci quadriduo quo is occisus est Chrysogono nuntiat* vl. 'po čtyřech dnech, před kterými' = 'čtyři dni potom, co'.

V lidové řeči a básn. bývá pro výraznost častěji u abl. časového předl. in, kde by byl v klas. próze abl. bez předložky. Tak Cat. 21, 3 *quot aut fuerunt aut sunt aut aliis erunt in annis*; Lucr. 4, 793 *nocturno facere ut possint in tempore ludos*; Ov. *Trist.* 1, 5, 59 *multis erravit in annis*; Vitruv. 9, 2, 4 *in singulis mensibus*; Gell. 1, 3, 3 *ego quidem in hoc certe tempore non fallo me*.

O poměru a vzájemném zastupování ablativu časového a akusativu rozsahu viz D 623.

Ablativ průvodový.

- 686 Ablativ průvodový (II 118) bez *cum* bývá u sloves pohybu, a to tehdy, když je průvod pojímán jako prostředek při provádění vojenského úkonu. Jestliže převládá představa průvodu samého, je u ablativu předl. *cum*; tak tomu je, když je udán určitý počet vojska, i jinde; na př. Cic. *Att.* 8, 3, 7 *Africanum cum magnis copiis adventare*; Liv. 21, 51, 7 *inde cum exercitu suo profectus*; předl. *cum* bývá také zpravidla u slovesa *mittere* a jeho složenin, na př. Caes. *B. c.* 2, 38, 1 *Saburram. . . cum mediocribus copiis missum Uticam adpropinquare*; Cic. *Att.* 8, 3, 7 *Brundisium Scipionem cum cohortibus duabus praemiserat*. Tuto funkci má v řečtině dativ; na př. Hom. *Od.* 11, 160 n. *Τροίηθεν ἀλώμενος ἐνθάδ' ἰκάνεις νηὶ τε καὶ ἐτάροισι*; i při určitém počtu, na př. Thuk. 1, 61 *ἐπορεύοντο τριαχιλοῖς ὄπλιταις*.

Ablativ společenství.

- 687 Ablativ společenství (II 117) jest také abl. u sloves vyjadřujících spojování, míšení a pod. Na př. v zák. XII desk 6, 7 *tignum iunctum aedibus vineaeve*; často Cicero, zvláště u part. perf. pass. nebo u gerundiva slovesa *iungere*, na př. *Tusc.* 3, 11 (*insania*) *iuncta stultitia patet latius*; *Brut.* 162 *defensione iuncta laudatio*; *Att.* 1, 19, 6 *iunctam invidia ac multorum inimicitias. . . gloriam consecutus sum*; *De or.* 3, 55 *quae quo maior est vis, hoc est magis probitate iungenda summaque prudentia* (ale *De or.* 3, 172 *si verba extrema cum consequentibus primis ita iungetis*), Plaut. *Aul.* 279 *malum maerore mixtum* (ale *Trin.* 122 *malumque ut eius cum tuo misceres malo*); Cic. *Scaur.* 13 *crudelitate mixtas libidines*; Hor. *Sat.* 2, 4, 55 *qui miscet faece Falerna vina*.

Tato slovesa měla také vazbu s dativem (D 666) a ta postupem času vítězila; někdy ovšem nelze pro totožnost tvarů poznat, zdali to je dat. či abl., na př. Lucr. 6, 1078 *auro. . . aurum copulat*; Plin. *Nat. h.* 12, 86 *in Aethiopia Trogodytis conubio permixta*.

Ablativem společenství se vyjadřuje také oděv nebo jiné vnější věci, s kterými je podmět děje ve spojení; na př. Plaut. *Trin.* 852 *Hilurica facies videtur hominis: eo ornata advenit*; Verg. *Aen.* 9, 815 *praeceps saltu sese omnibus armis in fluvium dedit*; Cic. *Verr.* 5, 86 *hoc istum vestitu permulti viderant*; Pis. 92 *veste servili navem conscendit*; substantivum tu je zpravidla opatřeno přívlastkem. Jindy bývá v témž významu abl. s *cum*, na př. Cic. *De div.* 1, 119 *cum purpurea veste processit*.

Ablativ společenství může být také výrazem průvodní okolnosti děje; 688 na př. Plaut. *Aul.* 447 *ne ego edepol veni huc auspicio malo*; Enn. *Ann.* 457 n. *Iuppiter hic risit tempestatesque serenae riserunt omnes risu Iovis omnipotentis* ('při smíchu'); Cic. *Sest.* 71 *exierunt malis ominibus atque execrationibus duo vulturii paludati*.

Vyjádřením průvodní okolnosti se leckdy naznačuje, jakým způsobem se 689 něco děje; takto se stýká abl. průvodu s ablativem způsobovým (II 119). Přitom vyznačuje někdy abl. sám nebo s předl. *cum* ne právě způsob děje, nýbrž jeho účinek; na př. Cic. *Epist.* 16, 1, 2 *si commodo valetudinis tuae fieri possit*; *Verr.* 1, 63 *ut illo itinere veniret Lampsacum cum magna calamitate et prope pernicie civitatis*; *Verr.* 1, 15 *peccare. . . vestro periculo*; Caes. *B. G.* 1, 10, 2 *magno cum periculo provinciae futurum*.

Ablativ vlastnosti.

Ablativem vlastnosti (II 120) se projevuje průvodní okolnost v užívání 690 adverbálních, častém zejména u slovesa *esse*, na př. Plaut. *Most.* 811 *voltu. . . tristi est senex*. Z adverbálního spojení typu *senex venit voltu tristi* vzniklo spojení adnominální *venit senex voltu tristi*; podobně z adverbální vazby typu *vivit nullis amicis* 'žije bez přátel' vzniklo adnominální určení *homo nullis amicis* 'člověk bez přátel', jako Cic. *De petit.* 28 *homo nequam, iners, sine officio, sine ingenio, cum infamia, nullis amicis*.

Vlastnost jakožto průvodní okolnost může být vyjádřena také ablativem s *cum*; na př. Plaut. *Mil.* 658 *cedo tris mi homines cum istis moribus*; Enn. *Ann.* 381 *Hannibal audaci cum pectore*.

Ablativ nástroje a prostředku.

K vazbám slovesa *facere* s abl. instrum., z nichž jeden druh je uveden 691 II 122, náleží také *facere* s abl. v řeči rituální s významem 'konati oběť něčím' = 'obětovati něco'; na př. Plaut. *Stich.* 251 *quot agnis fecerat?* (ale ib. 252 akusativ: *nullum sacrificavit*); Cato *Agr.* 139 *porco piaculo facito*; Verg. *Ecl.* 3, 77 *faciam vitula pro frugibus*. Podobnou vazbu mají slovesa příbuzného významu; na př. Plaut. *Most.* 241 *si summo Iovi. . . argento sacrificassem*; Liv. 41, 17, 4 *senatus quadraginta maioribus hostiis consules sacrificare iussit*; Tac. *Ann.* 6, 34 *ariete sacrificare*; Cic. *Leg.* 2, 55 *sacrificium fit vervecibus*; Verg. *Aen.* 2, 118 *anima litandum Argolica*; Tac. *Germ.* 9 *humanis hostiis litare*; Plaut. *Amph.* 740 *te. . . Iovi aut mola salsa*

... *aut ture conprecatam oportuit* = 'měla jsi vzývat Jova slanou tlučí nebo kadidlem'. Jindy mívají tato slovesa akusativ předmětný; na př. Plaut. *Stich.* 252 *nullum (agnum) sacrificavit*; Cic. *Nat. d.* 3, 88 *Pythagoras*... *M̄usis bovem immolasse dicitur*; Prop. 4, 1, 24 *pastor*... *exta litabat ovis*; pass. Cato *Agr.* 134, 1 *porcam praecidaneam hoc modo fieri oportet*.

- 692 Za protředeck se může pokládat také látka, z které se něco zhotovuje; tak vznikla vazba *facere* a pod. s abl. ve významu 'dělati něco z něčeho'; na př. Cato *Agr.* 21, 5 *cupam materia ulmea aut faginea facito*; Varro *L. L.* 8, 32 *eadem materia fiunt*; Cic. *De div.* 1, 79 *hanc speciem Pasiteles caelavit argento et noster expressit Archias versibus* ('vyobrazil stříbrnými reliefy... vyličil verši'); častěji se vyskytuje tato vazba u básníků a v poklas. próze, na př. Lucr. 3, 180 (*animum*) *minutis perquam corporibus factum constare*; Frontin. *Strat.* 1, 5, 8 *vallum materia exstructum*. Adnominálně na př. Cato *Agr.* 14, 4 (v nadpise) *villa lapide calce* (ale v textu *ib.* 14, 5 *villae ex calce caementis*); Vitr. 10, 11, 2 *foramina, per quorum spatia contenduntur capillo maxime muliebri vel nervo funes*; Petr. 70, 3 *attuli illi Roma munus cultros Norico ferro*; Tac. *Ann.* 12, 16 *moenia non saxo, sed cratibus et vimentis ac media humo*... *invalida erant* (Minařík: 'hradby, zřízené nikoli z kamene...'); básn. Verg. *Aen.* 1, 655 *duplicem gemmis auroque coronam* ('z drahých kamenů a zlata'); *ib.* 3, 286 *aere cavo clipeum*... *postibus adversis figo*. Zpravidla však bývá u abl. látky předložka *ex*, na př. Cic. *Verr.* 4, 109 *simulacrum Cereris e marmore*; při této vazbě se látka pojímá jako původ, z kterého něco vzniká, srov. abl. původu (II 107).

- 693 Vazba *facere aliquid aliqua re* 'udělati něco z něčeho' stala se — vedle ablativu nástroje — jedním z pramenů vazby s významem 'udělati něco s něčím', o níž II 122; k příkladům tam uvedeným třeba dodat Plaut. *Pseud.* 88 *sed quid ea drachuma facere vis* ('udělat tou drachmou' = 'udělat s tou drachmou'); *Bacch.* 334 *nescit quid faciat auro*; *Most.* 636 *quid eost argento factum?* ('co se stalo s těmi penězi'). Že se tu někdy uplatňovalo i pojetí vztahu (II 132), je patrné z obdobných vazeb s abl. s předl. *de* (= 'stran něčeho'); na př. Ter. *Ad.* 996 *sed de fratre quid fiet?*; Cic. *Att.* 2, 6, 2 *de muro statue quid faciendum sit*; *De div.* 2, 24 *sin autem certum est, quid quaque de re quoque tempore futurum sit*. Srovnati jest také obdobnou vazbu s dativem typu *quid huic homini faciam*, D 662.

- 694 U pass. slovesa vyjadřuje abl. instrum. neživotného původce děje a v jistých případech, když se také o osobách uplatňuje představa nástroje, i životného; na př. Cic. *Dom.* 93 *meis consiliis, periculis, laboribus patriam esse servatam*; Tac. *Ann.* 14, 8 *multis vulneribus confecta est*; Cic. *Att.* 4, 3, 2 *armatis hominibus*... *expulsi sunt fabri de area nostra*. O původcích životných nebo zosobněných bývá však zpravidla abl. s *ab*, tedy výraz odluky nebo původu (II 130); tak Cic. *Epist.* 5, 17, 3 *omnibus officiis amicitiae diligenter a me sancteque servatis*; *Off.* 1, 68 *non est autem consentaneum, qui metu non frangatur, eum frangi cupiditate nec, qui invictum se a labore praestiterit, vinci a voluptate* (střídání vazeb); Liv. 25,

27, 13 a *tanta spe destituti*. Básníci a podle nich pozdější prozaikové volně užívají někdy i v těchto případech abl. bez *ab*; na př. Ov. *Her.* 12, 161 *deseror... coniuge*; Hor. *Epist.* 1, 1, 94 *curatus inaequali tonsore capillos*; *Carm.* 1, 6, 1 *scriberis Vario... Maeonii carminis alite* (zbytečně tu bývá měněno v dativ *Vario... aliti*); Verg. *Aen.* 1, 312 *ipse uno graditur comitatus Achate*; Tac. *Ann.* 14, 8 *respicit Anicetum... centurione classiaro comitatum*.

O ablativu příčiny viz II 128—131.

Ve výrazném slohu, zejména v řeči lidové a básnické, se vyskytuje 695 vazba, v které se k slovesu připojuje ablativ substantiva majícího tentýž kmen jako sloveso a zpravidla opatřeného přívlastkem; takto vzniká *figura etymologica* podobně jako u akusativu obsahu (II 64, D 609), srov. čes. *ležícím letem ulétala vrána* (Jirásek); na př. Plaut. *Trin.* 493 n. *aequo mendicis atque ille opulentissimus censetur censu*; *Rud.* 187 *me hoc ornatu ornatam*; *Pseud.* 24 *ludis me ludo tuo*; *Cat.* 14, 3 *odissem te odio Vatiniano*; Cic. *Epist.* 15, 20, 3 *cura, ut valeas meque ames amore illo tuo singulari*; Verg. *Aen.* 1, 669 *nostro doluisti saepe dolore*. Méně často je abl. bez přívlastku; na př. Plaut. *Curc.* 182 *luce lucebit*; *Most.* 362 *curro curriculo*; Cic. *Phil.* 14, 36 *cum... eius copias occidione occiderit*; Verg. *Aen.* 4, 680 *patrios vocavi voce deos* (srov. čes. *hlasem = hlasitě*, na př. *plakala hlasem*); *Vulg. Is.* 24, 19 *confractioe confringetur terra, contritione conteretur terra, commotione commovebitur terra*.

Někdy je v takové vazbě ablativ — podobně jako akusativ obsahu — se svým slovesem jen souznačný, nikoli soukmenný; na př. Plaut. *Merc.* 483 *quo leto censes me ut peream*; *Capt.* 393 *facile memoria memini*; Cic. *Epist.* 12, 25, 3 *in patriam omni festinatione properavi*; srov. čes. *nemocná pádem ulehla*.

Figura etymologica může vzniknout i spojením ablativu s adjektivem; na př. Plaut. *Merc.* 191 *quia negotiosi eramus nos nostris negotiis*.

Ablativ ceny.

Ablativ ceny (II 127) bývá také u některých adjektiv, zejména *carus* 696 a *vilis*; na př. Plaut. *Most.* 297 *istuc verbum vilest viginti minis*; *Persa* 668 *non edepol minis trecentis carast*; Cato u Sen. *Epist.* 94, 27 *quod non opus est, asse carum est*.

Ablativ míry.

Ablativ míry (II 133) souvisí s abl. vztahu (II 132); tak Plaut. *Rud.* 697 1305 *una littera plus sum quam medicus* 'jedním písmenem', což by mohlo znamenat buď 'vzhledem k jednomu písmenu' (abl. vztahu) nebo (jako zde) 'o jedno písmeno' (abl. míry).

Místo abl. *multo, tanto, quanto, aliquanto* vyskytuje se i adverbiální akusativ *multum, tantum, quantum, aliquantum*, a to u komparativu hojněji

jen v latině poklasické, u sloves i v klasické. Na př. Ter. *Eun.* 131 *quouis frater aliquantum ad remst avidior*; Liv. 1, 7, 9 *formam viri aliquantum ampliozem*; Plin. *Nat. h.* 15, 86 *multum . . . minores*; Iuv. 10, 197 *multum robustior*; Cic. *De or.* 1, 15 *ingenia . . . nostrorum hominum multum ceteris hominibus . . . praestiterunt*; S. *Rosc.* 63 *qui tantum immanitate bestias vicerit*.

Lokál.

698 O zbytcích lokálu v latině (II 134) viz D 189, 201 a 218.

V některých vazbách sloves pohybu vyjadřuje lokál cíl na otázku 'kam?', zvláště když se chce vyznačit, že osoba nebo věc zůstane trvale nebo delší dobu na místě, na které se dostává. Na př. Cic. *De re p.* 6, 17 *quousque humi defixa tua mens erit?*; Verg. *Aen.* 5, 481 *sternitur exanimisque tremens procumbit humi bos*; srov. řec. χαμαί u sloves jako βάλλειν, πίπτειν, φέρεσθαι a Hom. *Il.* 7, 187 ὅς μιν (sc. κλήρον) ἐπιγράφας κυνέη βάλε, ib. 4, 522 π. ὁ δ' ὑπίσιος ἐν κονίῳσι κάππεσεν.

699 Podle jmen měst a menších ostrovů (II 114) mají také jména zemí na otázku 'kde?' tvary na -ae (I. dekl.) a na -i (II. dekl.), ale v klas. próze jen velmi zřídka. Na př. Varro *L. L.* 5, 57 a 79 *Aegypti* (ale ib. *in Latio*); R. r. 2, 6, 2 *Peloponnesi* vedle *in Italia*; Nep. 1, 2, 4 *se autem domum Chersonesi habere*; Val. M. 4, 1, 15 *duos filios Aegypti occisos cognovit*; Flor. *Epit.* 1, 13 (18), 11 *Lucaniae suprema pugna fuit*; 2, 10 (16), 2 *iam Africae, iam Balearibus insulis fortunam expertus*.

Jinak však lokál není v historické latině útvarem živým a v poklas. latině je nahrazován i u jmen měst a ostrovů ablativem, viz D 684.

Pády předložkové.

700 K výkladům o předložkových pádech podaným II 135 a D 526—545 je třeba připojit přehled, jak se v jednotlivých funkcích ujímaly vedle prostých pádů pády s předložkami, čímž byl připravován stav s výrazy analytickými, který je v jazycích románských. V některých vulgárních, zvláště pozdně latinských textech se přitom pozoruje úplný zánik smyslu pro spojování správných předložek se správnými pády; tak na př. na pompejských nápisech se vyskytují vazby *cum sodales, aurum pro ferrum*; Per. *Aeth.* 19, 17 *cum epistolam*; časté jsou zejména u Gregoria z Toursu (VI. stol.), který píše na př. *ad matutinis hymnis, in eodem locum acceperant, in Italia ingressus est, per Christo, in manibus traditum, ab ea loca remotus est, cum Dei adiutorium, de patre atque novercam*.

Předložkový pád místo akusativu.

701 Do jazyků románských nepřešlo užívání akusativu směru bez předložky, a to ani u jmen měst; směr se v nich označuje výrazy předložkovými; tak 'do Říma' je ital. *a Roma*, franc. *à Rome* z lat. *ad Romam*, ale ve spojení se slovesem ital. *partire*, franc. *partir* 'odjížděti', 'odcestovati' je ital. *per Roma* z lat. *per Romam* a franc. *pour Rome* z lat. *pro Roma*.

Předložkový pád místo genitivu.

Genitiv byl v lidové mluvě od I. stol. po Kr. namnoze nahrazován 702 předložkovými výrazy, zejména s předložkami *de, ex, ab*; jak je patrné z řeči románských, předložka *de* v tomto užívání převládla.

Nejdříve se tímto způsobem nahrazuje gen. partitivní (II 87 a D 648 až 653) tak na př. již Plaut. *Pseud.* 1164 *memento ergo dimidium istinc mihi de praeda dare*; Cic. *Verr.* 2, 32 *ut aliquam partem de istius impudentia reticere possim*; *Nat. d.* 2, 153 *solī . . . ex animantibus nos astrorum ortus . . . cognovimus*; někdy to je prostředek proti střetnutí dvou genitivů, na př. Ter. *Heaut.* 652 *ne expers partis esset de nostris bonis*. U pozdních křesťanských spisovatelů gen. partitivní skoro mizí a nahrazuje se ablativem s *de*; na př. Per. *Aeth.* 14, 2 *aliquotiens et de argento et aeramento modica frustella ibi invenit*; *ib.* 36, 1 *legitur ipse locus de evangelio*; Greg. Turon. *Hist. Franc.* 3, 14 *si tibi aliqua de dominatione regni nostri portio debetur*; s předl. *ab* *ib.* 4, 14 *tanta ab utroque exercitu multitudo cecidit*.

Jako se vyskytuje samostatný gen. partitivní bez opěrného slova (D 653), tak vzniklo také užívání výrazu předložkového jako předmětu i jako podmětu. Tak již Plaut. *Stich.* 400 *ibo intro ad libros et discam de dictis melioribus* ('trochu lepších vtipů'), srov. *Capt.* 482 *dico unum ridiculum dictum de dictis melioribus*. Častěji v pozdější latině; na př. Tert. *De an.* 24 *et si de piscibus et si de placentis regina ei obtulerit, carnem desiderabit* (sc. leo); Aug. *Conf.* 3, 7 *utrum iusti essent qui sacrificarent de animalibus*; Itala *Lev.* 6, 27 *tangit de carnibus*; Vulg. *II Macc.* 12, 40 *invenerunt autem sub tunicis interfectorum de donariis idolorum, quae apud Iamnam fuerunt*; Ioan. 16, 17 *dixerunt ergo ex discipulis eius ad invicem* (podle orig. *ἔλεπον οὖν ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ πρὸς ἀλλήλους*); *II Ioan.* 4 *quoniam inveni de filiis tuis ambulantes in veritate* (*οὗ εὐρηκα ἐκ τῶν τέκνων σου περιπατοῦντας ἐν ἀληθείᾳ*); Per. *Aeth.* 5, 7 *ostenderunt etiam nobis locum, ubi de spiritu Moysi acceperunt septuaginta viri*; 37, 2 *dicitur quidam fixisse morsum et jurasse de sancto ligno* ('ukradl kousek svatého dřeva'); 3, 6 *dederunt nobis presbyteri loci ipsius eulogias* ('posvěcené dary'), *id est de pomis, quae in ipso monte nascuntur* (kde *de pomis* je přímým předchůdcem franc. genitivu partitivního *des pommes*).

Vedle běžného genitivu doplňkového *lucri facere, reliqui esse* (D 638) 703 vyskytuje se v této vazbě pád předložkový na př. Ter. *Ad.* 816 n. *quod hinc accesserit, id de lucro putato esse omne* ('náleží k zisku').

Také v jiných funkcích bývá předložkový pád místo genitivu. Tak 704 ablativem s *de*, vlastně výrazem původu, se vyjadřuje náležitost (místo genitivu nebo adjektiva); na př. Cato *Agr.* 1711 *semen de cupresso*; Varro *R. r.* 1, 41, 5 *grana de fico*; 1, 38, 1 *stercus de pecore* (srov. Plin. *Nat. h.* 28, 174 *fumum asini* a 28, 237 *fumum caprinum*); Hygin. *Fab.* 195 *Mercurius de tauro quem Hercules . . . ei immolarat, corium protulit*; Per. *Aeth.* 10, 4 *fundamenta de castris . . . in eo loco in hodie parent*; Anton. Plac. *Itin.* 22

vidi testam de homine; Greg. Turon. *Hist. Franc.* 1, 21 *parietes de cellola*. Ale celkem se v platnosti přivlastňovací držel genitiv velmi dlouho.

- 705 Místo adnominálního genitivu předmětného bývá i v latině klas. doby akusativ s předložkou *in*, *adversus* nebo *erga* (II 85); ojedinele ablativ *s de*, na př. Sall. *Cat.* 35, 2 *satisfactionem ex nulla conscientia de culpa proponere decrevi* (ale ib. 5, 7 *conscientia scelerum*), srov. Cic. *Att.* 2, 24, 3 *his de rebus conscius esse Pisonem* (ale *Epist.* 5, 5, 1 T. Pomponius, *homo omnium meorum in te studiorum et officiorum maxime conscius*; gen. zřejmě značí vědomost úplnou, kdežto abl. *s de* částečnou); *Att.* 7, 2, 6 *de triumpho autem nulla me cupiditas tenuit* (zde však je možná i pojetí 'stran triumfu'). Určitě v pozdní latině, na př. Vulg. 1 Petr. 5, 7 *quoniam ipsi cura est de vobis* (ὄτι αὐτῶν μέλει περὶ ὑμῶν).

Také u adjektiv, která mívají u sebe zpravidla gen. předmětný, vyskytují se pády předložkové. Tak na př. Cic. *Off.* 1, 154 *quis enim est tam cupidus in perspicienda cognoscendaque rerum natura*; Tac. *Hist.* 1, 67 *de caede Galbae ignari*; Varro *R. r.* 1, 2, 10 *de agri cultura peritissimus*; Cic. *De or.* 1, 66 *te hominem prudentissimum et peritissimum in iis ipsis rebus, quas abs te didicerit*; ib. 1, 32 *sermo facetus ac nulla in re rudis*; Tac. *Ann.* 15, 50 *Natalis particeps ad omne secretum Pisoni erat*; Plin. *Epist.* 4, 13, 8 *qui fortasse de alieno neglegentes, certe de suo diligentes erunt*.

- 706 Ablativ *s de* se vyskytoval v mluvě lidové také místo genitivu vysvětlovacího; ukazuje na to na př. franc. *la ville de Rome* podle lat. *urbs Romae*.

- 707 Místo genitivu bývá předložkový pád u sloves vzpomínání a upomínání. Tak již u Plauta bývá abl. *s de*, na př. *Asin.* 939 *de palla memento*; *Most.* 271 *ut lepide . . . in mentem venit de speculo malae*; Cic. *Att.* 15, 27, 3 *de Planco memini*; *Sull.* 5 *recordare de ceteris*. Vazba *monere* (*com-*, *ad-*) s abl. *s de* je pravidlem v latině klasické.

Místo genitivu bývá abl. *s de* také u sloves soudního řízení. Na př. Plaut. *Aul.* 700 *ubi de capite meo sunt comitia* (ale *Pseud.* 1232 *Pseudolus mihi centuriata habuit capitis comitia*); Cic. *Quint. fr.* 3, 1, 15 *qui iam de maiestate postulavit*; Liv. 36, 35, 11 *iis purgantibus ea, de quibus arguebantur*. O některých přechínech se užívá zpravidla vazby s předl. *de*, jako *de vi*, *de veneficiis*, *de pecuniis repetundis*, *de alea*. Na pojetí místa se zakládá vazba ablativu s předl. *in*, na př. Cic. *Quint. fr.* 2, 2, 1 *primum me tibi excuso in eo ipso, in quo te accuso*; vyskytují se též vazby s předložkami *ob*, *propter*, *pro*. V lidové mluvě císařské doby tyto vazby předložkové u sloves soudního řízení čím dále tím více zatlačují genitiv, jenž pak tu od 2. polovice IV. stol. úplně mizí.

Předložkový pád místo dativu.

- 708 Dativ je v jazycích románských nahrazen analytickým výrazem, zakládajícím se na předložkovém pádě *ad* s akusativem. Začátky tohoto vývoje jsou v latině samé. Vývoj záležel v tom, že vazba slovesa s akusativem *s ad*, původně odlišná od vazby slovesa s dativem, se v některých případech stávala s ní souznačnou.

Tak se stíral rozdíl mezi *dare (mittere) ad aliquem* a *dare (mittere) alicui*; na př. Plaut. *Capt.* 692 *ob sutelas tuas te morti misero*, srov. Amph. 809 *haec me modo ad mortem dedit* a Cic. *Tusc.* 1, 97 *quod mittar ad mortem*; podobně srov. Plaut. *Capt.* 360 *praecipe quae ad patrem vis nuntiari* a ib. 400 *numquid aliud vis patri nuntiari?* Namnoze bez rozdílu významu se užívá dativu i akusativu s *ad* u přechodných sloves složených s *ad-*. Na př. Cic. fr. A 13, 24 *cum calautica capitū accommodaretur* srov. s *De or.* 2, 250 *Africano... coronam sibi... ad caput accommodanti*; Cic. *De or.* 2, 54 *addidit maiorem historiae sonum vocis Antipater*, srov. *Epist.* 1, 7, 8 *ut plus additum ad memoriam nominis nostri quam demptum de fortuna videretur*; Cic. *Br.* 204 *alteri se calcaria adhibere, alteri frenos*, srov. *Nat. d.* 1, 112 *quos odores adhibebis ad deos*; podobně u *adicere, adiungere, admovere, afferre, affigere, ascribere* a j. V některých případech se činí rozdíl podle toho, zdali jde o osobu či věc, nebo také, zdali je význam vlastní či přenesený.

V poklas. latině se užívá předložkového pádu s *ad* nebo řídčeji s *in* místo 709 dativu účelového; na př. Liv. 3, 5, 3 *L. Valerius ad praesidium urbis relictus*; Iustin. 22, 2, 3 *ad auxilium mittere*; Vitruv. 10, 2, 14 *ut ad solvendum esset*; Liv. 31, 16, 7 *trecentos milites in praesidium miserunt*.

Později se takové vazby značně rozšířily i na újmu jiných funkcí dativu; na př. Greg. Turon. *Hist. Franc.* 5, 39 *ecce mortuos fratres (!) meus, ad me restitit omne regnum*.

O opačném užívání dativu místo akusativu s *ad* viz D 669.

Předložkový pád místo ablativu.

Ablativ směru na otázku 'odkud' je zpravidla, kromě případů uvedených 710 II 106 a D 673, určen předložkou *ab, de* nebo *ex*. U jmen měst se projevuje vývoj ke stavu, jaký je v jazycích románských, již v poklas. latině tím, že na otázku 'odkud?' mizí rozdíl mezi typem *Roma* a *ab Roma* a pád předložkový nabývá převahy. Předložky *de* (vedle *ex*) se v tom významu užívá především u jmen zemí; na př. Varro *R. r.* 3, 14, 4 (*cochleae*) *minutae, quae adferuntur e Reatino, et maximae, quae de Illyrico apportantur, et mediocres, quae ex Africa adferuntur*; Cic. *Att.* 10, 4, 9 *se de Sicilia abiturum*; Tert. *Bapt.* 9 *populus de Aegypto libere expeditus*; Eutrop. 9, 19 *rediens de Perside*. Takto o městě Mart. 7, 30, 3 *tibi de Pharia Memphiticus urbe fututor navigat*; Filostr. 29, 1, 8 *de Tyro meretricem*; Aug. *De civ.* 22, 8 *fratres... de Caesarea*.

U označení původu (II 107, D 674) bývá již v nejstarší latině pád 711 předložkový vedle pouhého ablativu, a to druhdy bez znatelného rozdílu. Proti předložkám *ab* a *ex* je předl. *de* řídčeji; vyskytuje se na př. Plaut. *Capt.* 277 *quo de genere natust illic Philocrates?*; ib. 30 *de summo loco summoque genere captum esse equitem*; Verg. *Aen.* 2, 78 *neque me Argolica de gente negabo*; Prop. 2, 7, 14 *de nostro sanguine miles*; Ov. *F.* 4, 54 *Ilia cum Lauso de Numitore sati*. V adnominálním užívání na př. Cic. *Br.* 55 *cum de plebe consulem non accipiebant*.

712 Slovesa odluky (II 108—111) se určují jak prostým ablativem, tak pádem předložkovým již v starší latině; na př. Plaut. *Amph.* 926 n. *nunc quando factis me impudicis abstini, ab impudicis dictis avorti volo*. Kromě předl. *ab* a *ex* vyskytuje se u nich řidčeji i *de*; na př. Lucil. 551 *solus iam vim de classe prohibuit Volcaniam*; Cic. *Cluent.* 122 *de senatu movere* (ale Sall. *Cat.* 23, 1 *quem censores senatu . . . moverant*). Častější je *de* u sloves složených s *de-*; na př. Cic. *Sest.* 101 (*Q. Metellus*) *de civitate maluit quam de sententia demoveri*; *Cat.* 2, 14 *non de spe conatuque depulsus* (ale *Leg.* 3, 20 *quos ne depellere quidem a se . . . potuit res publica*; *De domo* 144 *quorum ego a templis flammam depuli*).

Adjektiva odluky (II 112) se často spojují s ablativem s předl. *ab*, ale předl. *de* se u nich nevyskytuje.

713 Místo prostého ablativu srovnávacího (II 113) vyskytuje se u komparativu abl. s *ab* (výraz odluky); tak již Ov. *Her.* 15, 98 *nec Priamost a te dignior ulla nurus*; ib. 17, 69 *a Veneris facie non est prior ulla tuaque*; Plin. *Nat. h.* 18, 126 *usus praestantior ab iis*. Častěji v pozdní latině při zániku výraznosti pádových tvarů, zvláště u zájmen; na př. Iren. lat. 2, 34, 2 *inferior ab illo*; Porphyrio 343, 25 H. *minorem te facis ab illo*; ib. 407, 27 *a summis minor, ab infimis maior*; Caelius Aurelianus *De acut. pass.* 1, 9, 64 *maior ab intemporalis somno vigiliarum est vexatio*. Gramatik Cledonius (V. stol.) pokládá za potřebné poučovat (*Gr. L.* V 12, 5) „*velocior equus equo, non ab equo*“. V tomto významu bývá od IV. stol. také ablativ s *de*; na př. Claud. Mam. *Anim.* p. 58, 15 *de potissimo omnium elemento sublimius*; Ps.-Agennius *Grom.* p. 109, 1 L. *si plus de XXX pedibus patuerit*.

O užívání předložkového pádu (abl. s *in*) vedle abl. časového viz D 685.

714 O střídání prostého ablativu a ablativu s *cum* na označení průvodu, společenství a způsobu viz D 686—689. Přitom se uplatňuje — zde jako jinde — tendence, užívat abl. s předl. tehdy, když je důraz na substantivu samém o sobě, to jest, když je subst. bez přívlastku; když je opatřeno určujícím přívlastkem, bývá abl. bez předložky.

Již v latině samé se vyskytovaly předložkové pády místo ablativu vlastnosti (II 120) nebo genitivu vlastnosti (II 82) jakožto předchůdci analytických výrazů v jazycích románských, viz D 690.

715 Místo instrumentálního určení (II 121) může být u některých sloves také určení lokativní; srov. Cic. *De div.* 1, 46 *patra quam dextra manu teneret a Tusc.* 1, 71 *paene in manu . . . tenens poculum*. Čistě instrumentální abl. s předl. *in* se rozšířil vlivem řečtiny, zejména při překládání biblických textů řeckých, kde je dativ s předl. *ἐν* častou náhradou dativu prostého; na př. Vulg. Ps. 2, 9 *reges eos in virga ferrea (ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ)*; Matth. 7, 2 *in quo enim iudicio iudicaveritis, iudicabimini (ἐν ᾧ κολυμαί)*; ib. 4, 4 *non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo, quod procedit de ore Dei (ἐπ' ἄρτων . . . ἐπὶ παντὶ ῥήματι)*; Apoc. 2, 16 *pugnabo cum illis in gladio oris mei (ἐν τῇ ῥομφαλᾷ)*.

V pozdní latině se rozšířilo jako náhrada ablativu instrum. spojení ablativu s *de*. Ná př. Prud. *Psych.* 507 *paucos tenui de vulnere laedit*; ib. 534 *mercatus agrum de sanguine amici numinis*; podobně již Ov. *Mel.* 6, 80 *percussam sua... de cuspidē terram edere... fetum... olivae*. Z August. *Locut. de Exodo* 91 je patrné, že v mluvě autorovy doby byla vazba s *de* běžnější než biblická s *in*; poznamenává totiž k větě *Exodu* 17, 5 *virgam, in qua percussisti fluvium* (tak Itala): „*in qua percussisti dixit pro eo quod dicimus de qua percussisti et est ista locutio creberrima in scripturis.*“

Také abl. s předl. *cum* nastupuje druhdy, hojněji v pozdní latině, místo prostého abl. instrum, na př. Veget. *Mulom.* 1, 11, 8 *ungere cum vino*; Greg. Turon. *Hist. Franc.* 2, 37 *cum contis utraque ei latera feriunt*; podobně již Cat. 98, 3 *cum lingua... lingere*.

U slovesa *facere* (*fieri*) bývají místo ablativu (II 122 a D 693) též pády předložkové; na př. Ter. *Ad.* 996 *sed de fratre quid fiet?*; Vulg. *Num.* 15, 34 *quid super eo facere deberent*; Hieron. *Epist.* 22, 29, 7 *quid facit cum psalterio Horatius?*

Složeniny slovesa *-pleo* určují se v poklas. próze kromě prostého ablativu (o genitivu viz D 655) také ablativem s předl. *cum*, *ex* nebo *de*; na př. Mart. 14, 12 *hos nisi de flava loculos implere moneta non decet*; Veget. *Mulom.* 1, 52, 3 *et auriculas eorum et anum ex oleo complebis*; Colum. *Arbor.* 4, 5 *scrobem vel sulcum cum instercorata terra... completo*. Podobně adj. *plenus*, na př. Itala Ioan. 19, 29 *vas de aceto plenum* (σκαεῖος ὄξους μεστόν, Vulg. *vas... aceto plenum*).

Místo prostého abl. příčiny bývají předložkové pády u sloves znamenajících city a jejich projevování (II 131). Tak vznikají rozmanité vazby slovesa *gaudere*: na př. Plaut. *Most.* 306 *gaudeant perpetuo suo semper bono* ~ Lucr. 3, 72 *crudeles gaudent in tristi funere fratris* ~ Commod. *Apol.* 724 *gaudet in illum* ~ Cic. *Epist.* 7, 2, 2 *de Bursa te gaudere certo scio* ~ Vulg. 2 *Paralip.* 7, 10 *laetantes atque gaudentes super bono, quod fecerat Dominus* ~ ib. Is. 62, 5 *et gaudebit sponsus super sponsam et gaudebit super te Deus tuus* ~ Hieron. *Adv. Pelag.* 1, 22 *qui gaudet ad vitia*. 716

KATEGORIE SLOVESNÉ

Gramatické číslo.

Jako jména, tak i slovesa mohou některými svými tvary vyjadřovati gramatické číslo, a to jednak singulár, jednak plurál. Zvláštních tvarů pro slovesné číslo dvojné v latině není. 717

Z důvodů společenských a citových užívá se někdy čísla množného, kde by věcně měl být singulár; ty odchylky se vyskytují sdruženy s obdobnými odchylkami čísla u jmen a bylo o nich vyloženo výše D 574—575 (*pluralis societatis, pluralis auctoris, pluralis maiestatis, zdánlivé vykání*).

Některých imperativů, jako *age, vide, cave*, se užívá v tvaru jednotného čísla i tam, kde se mluví k více osobám; jsou to ustrnulé imperativy s úkonností interjekcí nebo spojek; na př. Plaut. *Mil.* 928 *age igitur intro abite*; Poen. 117 *cave dirumpatis (= ne dirumpatis)*.

Gramatická osoba.

- 718 Jako zájmena, tak i slovesa vyznačují některými svými tvary první, druhou a třetí osobu, a to čísla jednotného a množného; na př. 1. os. *lego, legimus*, 2. os. *legis, legitis*, 3. os. *legit, legunt*.

Odchyly od pravidelného užívání slovesných osob jsou v latině řídké. Častěji se vyskytuje jenom to, že mluvící užívá o sobě, místo aby mluvil v 1. osobě, zájmena *hic* s přísudkem v 3. osobě; na př. Plaut. *Trin.* 1115 nn. *hic homost omnium hominum praecipuos, voluptatibus gaudiisque antepotens. Ita commoda quae cupio* (zde se přechází v 1. os.) *eveniunt*.

V 3. os. sg. se vyskytují tak zvaná slovesa neosobní (*impersonalia*), na př. *pluit* 'prší', *tonat* 'hřmí' (viz o nich D 814).

Slovesný rod.

- 719 Slovesný rod označovali řečtí gramatikové jménem *διάθεσις*, římstí *genus (verbi)*.

Školská mluvnice rozeznává v latině dva rody, činný (*activum*) a trpný (*passivum*), viz II 143. Ale pro historické pochopení latinského slovesa je nezbytné uznávat i v latině i projevy a zbytky třetího rodu, středního (*medium*; příklady II 144), jež je plně zachován v řečtině. Pro ie. prajazyk jest předpokládati rod činný a rod střední, kdežto *passivum* se vyvinulo později v jednotlivých ie. jazycích zvlášť.

Verba deponentia.

- 720 Některých sloves se užívalo již v ie. prajazyce jen v rodě činném, jiných jen v mediu. Tento rozdíl je do jisté míry i v latině; *activa tantum* — pro osobní vazby — jsou na př. slovesa *sum, eo, venio, sto, fluo, media tantum* na př. *sequor* (srov. *ἕπομαι*), *nascor, morior, loquor*; o neosobním mediu typu *itur* viz níže D 725.

Media tantum se v latinské mluvnici obvykle nazývají *verba deponentia*. Význam tohoto názvu 'slovesa odkládající' vykládají sami římstí gramatikové různě; snad byl vytvořen z představy, že tato slovesa odkládají, *deponunt*, význam *passivní*, který by měla mít podle svého tvaru, nebo že „odkládají“ aktivní tvary.

Zásoba *deponentií* není stálá a neměnná, nýbrž jednak vznikají ze starších *deponentií* slovesa s tvary aktivními, na př. již v starší latině *adorio*,

horto, imito, sortio, arbitro, auspicio, miro, populo, vago, proficisco, jednak naopak starší aktiva se stávají deponentii. Je pochybné, že by byla latina někdy měla možnost užívati téhož slovesa buď v tvaru aktivním nebo jako media dynamického; takovou možnost nestačí dokázat ojedinělé případy, kdy se u téhož slovesa a v podobných vazbách vyskytuje jednou tvar aktivní, po druhé tvar mediální, jako Plaut. *Bacch.* 172 n. *saluto te, vicine Apollo. . . veneroque te a Rud.* 256 (*quisquis*) *est deus, veneror ut nos ex hac aerumna eximat* nebo Cic. *Phil.* 1, 34 *immortalitatem mereri* a *Verr.* 3, 178 *ut eas poenas quas proxime meruisset solveret*; srov. Quint. 9, 3, 7 „*pleraque utroque modo efferuntur: luxuriatur, luxuriat; fluctuatur, fluctuat; assentior, assentio*”. Příčinu onoho přecházení je třeba viděti v tom, že medium mělo některé tvary společné s aktivem, totiž part. praes., part. fut. act. a gerundium, jako na př. Cic. *De re p.* 6, 24 *annus vertens (:annus vertitur)*, Sall. *Iug.* 79, 6 a 93, 4 *gignentia (quae gignuntur, τὰ γηγόμενα)*, Cic. *Att.* 7, 20, 2 *turpitudine coniungendi cum tyranno (:coniungi)*, a že part. perf. na -tus mělo také u některých deponentií, jako u sloves aktivních, význam pasivní a naopak u některých sloves nedeponentních význam aktivní; k příkladům uvedeným II 228 náleží také *osus* (k *odi*) a složeniny, spojující se i s akusativem předmětným, na př. Sen. *Suas.* 1, 5 *quosdam minus, alios magis osos veritatem*; Verg. *Aen.* 5, 687 *si nondum exosus (sc. es) ad unum Troianos*; ib. 6, 435 *lucem perosi*. K takovým společným tvarům byly pak přitvořeny odchylné tvary jednak aktivní, jednak mediální, na př. k *adoriens* od *adorior* aktivum *adorio*, k *hortatus* od *hortor* aktivum *horto*, ke *contemplans* od *contemplo* naopak medium *contemplor*. Působil tu i vzor sloves s podobným významem; tak asi vzniklo *contemplor* podle *conspicor* a *contueor*, *muneror* podle *largior*, *altercor* podle *rixor*, *sacrificor* podle *operor*. Hojně nových deponentií vznikalo v pozdní latině, kdy vůbec byly hranice mezi tvarovými kategoriemi málo pevné; na př. *memoror* (Tert., Aug., Vulg.) podle *recordor*; *gaudeor* (Aug.) podle *laetor*. Naopak zase některých sloves deponentních se užívalo ve významu passivním, na př. *confiteri, gratulari* (Tert.).

Nepevností hranic mezi aktivy a deponentii se stalo, že stará deponentia zanikala a nová se tvořila. Tyto dva protisměrné pochody se nedály se stejnou silou a nakonec zvítězila tendence lidové mluvy, která deponentia odstraňovala. V jazycích románských deponentií není; na př. franc. *suivre*, ital. *sequire* vzniklo z vulg. lat. *sequere*.

Vyjadřování zvrtné činnosti.

Zvratná činnost se v latině vyjadřuje trojím způsobem (II 144—145): 721
mediem, aktivem s akusativem zvrtného zájmena, prostým aktivem; srov. Caes. *B. G.* 2, 15 *quod iis rebus. . . remitti virtutem existimarent* ('ocha-buje'), Ov. *Her.* 4, 51 *cum se furor ille remisit* a Cic. *Br.* 130 *cum remisierant dolores pedum*.

V případech jako Verg. *Aen.* 7, 27 *venti posuere* jde skutečně o vynechání reflex. zájmena. Je to něco zcela podobného jako vynechávání substan-

tivního akus. předmětu, jde-li o pojem zcela obecný, na př. akusativu *rem* ve rčeních *facere cum aliquo* (*ab aliquo, contra aliquem*), nebo jde-li o pojem známý z častého užívání u slovesa takto osamostatnělého, na př. *colere* (sc. *agrum*). Reflexivní užívání aktiva (II 145) je tedy obdoba absolutního užívání slovesa (II 60).

Z uvedených tří způsobů vyjadřování reflexivnosti se v pozdější latině nejvíce rozmohlo užívání aktiva s akusativem zvrtného zájmena; tato vazba namnoze zastupovala i passivum, na př. již Plin. *Nat. h.* 5, 121 *Myrina quae Sebastopolim se vocat* (i čes. 'jmenuje se'); Pallad. 3, 25, 18 *mela rotunda. . . toto anno servare se possunt* (= *servari*); ib. 2, 13, 3 *glarea et calculosus ager et mobiles lapides, si tamen haec omnia glebis se pinguibus miscuerunt* (srov. Colum. 3, 11, 7 *si tamen haec pingui glebae permixta sunt*). Jako v češtině, tak i v latině se užívá takového „zvrtného passiva“ zvláště v 3. osobě, a to nejčastěji, je-li podmětem věc. Tento způsob vyjadřování passiva přešel i do jazyků románských, zejména do italštiny.

- 722 V pozdější vulg. latině se někdy přidává zvrtné *se* nebo *sibi* (a tak i *me, mihi, te, tibi*) ke slovesům, která jsou normálně bez takového určení. Tak se vyskytuje *vadere sibi; ambulavimus nobis; fugiet sibi, sedete vobis* (srov. 'sedněte si'); *speravit se; gustavimus nobis* (srov. 'pochutnali jsme si'). Dativ *sibi* je v takových případech zeslabený dat. „reflexivní“ (D 663) jako v klas. latině *sibi velle*, akusativ je původně akusativ předmětný. Srov. čes. *choditi si, sednouti si, mysliti si, pamatovati si, pochutnati si, žíti si*; přidáním reflexiva se zdůrazňuje osobní účast subjektu v ději (Šmilauer, *Novočeská skladba* str. 221 praví, že „vazba typu *žíti si* má význam libosti a pohodlí“; Trávníček, *Mluvnice spisovné češtiny II* str. 675 poznamenává, že vazba *nebudu se s tím hledat* je výrazem citovosti). S uvedenými latinskými výrazy souvisí četné reflexivní vazby v jazycích románských, na př. franc. *se mourir, se taire, se rire, s'en aller*, ital. *pensarsi, credersi, dirsi*; tu nelze vždy s jistotou říci, zdali je to reflexivum původně dativ či akusativ.

Semideponentia.

- 723 Skupina tak zvaných semideponentií (I 161) vznikla celkem až v latině samé; jen rozdíl mezi praes. *revertor* a perf. *reverti* je snad staršího původu, srov. typ *γλυνομαι — γέγωνα*. Její nepevnost se projevuje dosvědčenými archaickými odchylkami, jako je *gavisi* (Liv. Andr. a Cass. Hemina), *fisi* (Prisc. II 420, 11 bez dokladu), *ausi* (Cato; častěji starý optativ *ausim*), *soli* (Cato, Ennius).

Passivum.

- 724 Passivní vazba není pouhou a stejnoznačnou obměnou vazby aktivní. Co je v aktivní vazbě předmětem, je ve vazbě passivní gramatickým podmětem, který vyjadřuje, na kom nebo na čem se provádí slovesný děj. Původce děje nemusí být v pass. vazbě vyznačen a jen tolik je při ní jisto, že gramatický podmět tím původcem není; nepochybně je právě

v té potřebě neudávat původce děje důvod, že passivum vzniklo a se rozšířilo. V starší latině je původce děje u passiva vyjádřen jen zřídka. Kdežto ve vazbě aktivní je hlavní důraz na podmětu a předmětu, ve vazbě passivní je zdůrazněn gramatický podmět a sloveso. Plaut. *Pseud.* 1077 táže se stařec Simo kuplíře Balliona aktivní formou: *Viginti minas dabín?* Kuplíř odpovídá formou passivní *dabuntur*, jež je mnohem méně určitá a méně závazná, než kdyby řekl aktivně *dabo*. Podobně Ter. *Andr.* 400 nn. Pamphilus ukládá něco otroku Davovi a ten odpovídá 403 pass. tvarem *curabitur*.

Plná vazba typu *currus trahitur ab equo* se cítí jako strojená; vyskytuje se ve věcné próze knižní, ale básníci a mluva hovorová ji užívají zřídka. Podobně je tomu v češtině.

Nejpatrněji se projevuje původní záměrná a výhodná neurčitost passiva 725 v neosobním užívání 3. osoby sg.; na př. Plaut. *Poen.* 835 *bibitur, estur quasi in popina hau secus*; *Trin.* 65 *proinde ut diu vivitur, bene vivitur*; Ter. *Andr.* 129 *fletur*; Verg. *Aen.* 6, 179 *itur in antiquam silvam*; Ov. *Met.* 1, 138 *itum est in viscera terrae*. Taková neosobní vazba se druhdy vyskytuje v otázkách hovorové mluvy místo přímého oslovení podmětneho, zvláště *quid agitur?*, srov. čes. *jak se máme?*; odtud u komiků vtipy jako Ter. *Eun.* 271 Gnatho: *quid agitur?* Parmeno: *statur*. Přejchod od vazby osobní k neosobní je Enn. *Scaen.* V. 240 *imus huc, hinc illuc, cum illuc ventum est, ire illuc lubet*.

Taková neosobní passiva neměla původně význam passiva v pravém smyslu toho slova, jak je patrné z toho, že se mohla určovat i předmětem v akusativu; na př. Enn. *Scaen.* 241 V. *praeter propter vitam vivitur (praeter propter jsou adverbia, dohromady znamenají asi 'přibližně', zde 'tak tak', 'jakž takž')*; Plaut. *Trin.* 869 *opinor mi advenienti hac noctu agitandumst vigiliis*; Sall. *Hist.* 4, 10 *ita castra sine volnere introitum*; tak ještě i v pozdější latině vulgární, na př. Petr. 71, 10 *faciatur, si tibi videtur, et triclinia (pravděpodobněji, nežli že triclinia je podmět v nom., viz D 839)*; Per. *Aeth.* 25, 3 *primum aguntur gratiae Deo, et sic fit orationem pro omnibus*. Také v jazyce oském a umberském se spojují tvary na -r s akusativem předmětným.

Neosobního passiva se užívá také v infinitivu závislém na neosobním výrazu jako *docet, licet, potest* v typu *dici potest* 'může se říci' (srov. *dicitur* 'říká se'); na př. Plaut. *Trin.* 730 *nullo modo potest fieri prosus quin dos detur virgini*; Cic. *Cato* 80 *mihi numquam persuaderi potuit*; Caes. *B. G.* 2, 20, 1 *cum ad arma concurrere oporteret* (srov. *ad arma concurritur*). Sem patří i neos. inf. pass. ve funkci předmětu, na př. Ter. *Andr.* 779 *susurrari audio civem Atticam esse hanc*, a ve funkci podmětu, na př. Plaut. *Most.* 958 *desitumst portarier*; konečně i neos. gerundivum typu Hor. *Carm.* 1, 37, 1 *nunc est bibendum*.

Odchytkou od pravidla, že se v latině užívá passiva ve všech osobách, 726 tedy passiva osobního, jen u sloves přechodných (II 148), vyskytují se

případy pass. vazeb osobních i u sloves nepřechodných. V klas. latině to je zvláště u participií a gerundiva; na př. Cic. *Cael.* 55 *res minime dubitanda* (proti akt. *dubitare de re*); *Off.* 1, 83 *re addubitata*. Takové vazby se ujímaly proto, že mnohá slovesa kolísala mezi přechodností a nepřechodností a pak že vazby osobní jsou mluvčícimu namnoze pohodlnější než neosobní; také tu působily vzory přechodných sloves smyslem blízkých; na př. Cic. *Verr.* 5, 68 *in has lautumias, si qui publice custodiendi sunt . . . deduci imperantur* (podle *iubentur*), srov. Hor. *Epist.* 1, 5, 21 *haec ego procurare imperor*; Gell. 15, 11, 4 *philosophi urbe et Italia interdicti sunt* (místo *philosophis interdictum est*, asi podle *expulsi sunt*). Básníci a vůbec spisovatelé, kteří psali za vlivu řeckého vzdělání, vytvářeli takové osobní vazby podle řečtiny, v níž i slovesa nepřechodná mají v passivu vazbu osobní, na př. proti akt. πιστεύω τῷ je možno v pass. říci πιστεύομαι = 'věří se mi'. Tak Verg. *Aen.* 2, 247 *ora . . . non umquam credita Teucris* ('kterým nebylo od Teukrů věřeno' = 'kterým Teukrové nevěřili'); Ov. *Trist.* 3, 10, 35 *vix equidem credar* 'sotva by se mi věřilo'; Hor. *Epist.* 2, 3, 56 *ego cur . . . invidior* (srov. φθονοῦμαι); Tac. *Germ.* 37 *triumphati sunt* (srov. θριαμβεύσθαι).

727 Pravidlo, že u sloves *coepi* a *desii* nastává v passivu assimilace rodu, to jest, že jsou v tvarech passivních, jestliže jsou spojena s pass. infinitivy (II 198), netýká se těch případů, kdy pass. tvar infinitivu má význam mediální; na př. Lucr. 2, 613 *primum ex illis finibus edunt . . . fruges coepisse creari* (zde *creari* smyslem = *nasci*); Rhet. Her. 4, 14 *coepit . . . defricari*; Ov. *Met.* 3, 106 *inde . . . glabrae coepere moveri*. Tak zvláště u slovesa *fieri*; na př. Cato *Agr.* 33, 4 *ubi uva varia fieri coeperit*; Cic. *Br.* 106 *plura fieri iudicia coeperunt*; *Verr.* 4, 133 *posteaquam iudicia severa Romae fieri desierunt*. Ale samo užití aktivního nebo passivního tvaru sloves *coepi* a *desii* není kriteriem pro mediálnost nebo passivnost infinitivu, neboť mnozí spisovatelé užívají také u infinitivů zřejmě passivních sloves *coepi* a *desii* v tvaru aktivním; v staré latině je jediný doklad passiva Plaut. *Men.* 718 *iure coepta appellarist canes*. Tak na př. Sall. *Iug.* 92 *Marius . . . maior atque clarior haberi coepit*; častěji Livius, na př. 24, 19, 6 *Casilinum oppugnari coepit*, 35, 35, 10 *copiae educi . . . coepere*, 6, 6, 6 *desierunt iam ulla contemni bella*; Hor. *Epist.* 2, 3, 21 *amphora coepit institui*; Tacitus neuzívá nikdy ani *coeptus sum* ani *desitus sum*, na př. *Hist.* 1, 16 *eligi coepimus*, *Ann.* 1, 34 *questus audiri coepere*.

Sloveso *incipio* má i u pass. infinitivu tvary aktivní; tvary passivní se vyskytují teprve v pozdější latině, na př. Vitr. 8, 4, 1 *antequam duci incipientur* (sc. *fontes*).

Kromě sloves *coepi* a *desii* vyskytují se, ale ne v klas. próze, u pass. infinitivů pass. tvary také sloves *possum*, *queo*, *nequeo*, *consuevi*, *debeo*. Na př. Plaut. *Persa* 194 *nec subigi queantur*; Enn. *Ann.* 611 *nec retrahi potestur imperiis*; Cato *Agr.* 154 *uti transferri possitur*; Lucr. 3, 1010 *quod tamen expleri nulla ratione potestur*; Sall. *Iug.* 31, 8 *quicquid sine sanguine civium ulcisci nequitur*; Verg. *Aen.* 8, 75 *Pergama debita vastari*; v pozdější latině na př. Apul. *Apol.* 92 *virginitas . . . reddi nequitur*.

V pozdní latině vulgární mizely pasivní tvary z užívání a místo nich se užívalo jednak vazby reflexivní (D 721), jednak opisného způsobu typu *laudatus sum* ve významu *laudor* (D 744).

Slovesné vidy.

Vidové rozdíly u slovesných dějů v latině (II 156—157) si uvědomovali již římsí gramatikové. Tak Varro *L. L.* 9, 96, srov. 10, 48, zná rozdíl mezi slovesy nedokonavými (*infecta*, též *inchoata*) a dokonavými (*perfecta*); ten rozdíl ztotožňuje s rozdílem mezi tvary utvořenými od kmene praesentního a tvary od kmene perfektního. Za příklady nedokonavých sloves uvádí *lego, legam, disceram, disco, discam, amabar, amor, amabor, feriam, ferio, feriebam, pungebam, pungo, pungam, tundebam, tundo, tundam* a j.; proti tomu jsou dokonavá *legi, didiceram, didici, didicero, amatus eram (sum, ero), percussi, percussero, percusseram, pupugeram, pupugi, pupugero, tutuderam, tutudi, tutudero* a j. Diomedes I 368 K. poukazuje na vidový rozdíl podle násobenosti děje, když poznamenává, že někteří gramatikové dělají rozdíl mezi významem tvarů *parsi* a *peperci*: *parsi* prý znamená „semel quid factum“, kdežto *peperci* „et semel et saepius“.

Ale římsí gramatikové neuvedli pozorované vidové rozdíly v naučnou soustavu; vytvořili soustavu slovesných časů, nikoli vidů. Pokud se pokusy o soustavu vidů dějí v mluvnicích novodobých, přenášejí se do latiny kategorie vyzporované v jazycích jiných, zejména v řečtině a v jazycích slovanských.

Při pozorování, kterých prostředků užívá latina k rozlišování slovesných vidů, není radno zacházeti do rozdílů příliš jemných; pro pozorování vidu podle dokonavosti stačí rozeznávat slovesa dokonavá a nedokonavá (rozlišení již Varronovo), podle násobenosti slovesa s dějem násobeným a slovesa s dějem jednoduchým, nenásobeným. Přitom je třeba vystříhati se toho, aby se nepřičítalo formativnímu činiteli, co náleží pojmovému obsahu slovesa; na př. Caes. *B. c.* 1, 46 *reliquos sese convertere cogunt* znamená 'obrátití se (na útěk)' právě tak jako ib. 3, 46 *Pompeianos... terga vertere coegerunt*, při čemž je význam dokonavosti v samém slovesu *vertere*, kdežto *con-* v prvním z uvedených příkladů podržuje ještě svůj původní význam hromadnosti. Někdy ovšem je dokonavost vyznačena formativním činitelem, zvláště praeverbium; na př. Plaut. *Pseud.* 1221 n. praví Ballio: *actumst de me, iam morior, Simo, náčež Harpax: hercle te hau sinam emoriri, nisi mi argentum redditur* ('umírám': 'umřítí').

Formativním znakem vidu se zřením k dokonavosti bývá v řečtině střída samohlásek, na př. *λελειπειν*: *λπειν*, nebo zvláštní suffix, na př. *δάκνω*: *ἔδακον*. V latině některé ze zbytků střídy vyznačují čas, totiž perfektum (D 380—382), nikoli vid. Ze suffixů má v latině vidový význam druhotný suffix *-to-*, kterým se tvoří tak zvaná participia perfecti, to jest adjektiva znamenající vlastnostní stav vzniklý dokonáním děje, na př. *victus* 'pře-

možený' (nikoli 'přemáhaný'). Tento suffix se v ie. prajazyce připojoval ke kořenům značícím dokonavost; v souvislosti s tím ani v latině ho nepřibírají kořeny význačně nedokonavé, jaké mají slovesa *fero, ferio*, k nimž se proto part. perf. přibírá od sloves jiných: *latus, ictus*.

- 731 Vidový význam dokonavosti měly pravděpodobně archaické konjunktivy jako *fuam, duam, tulat, advenat, tagam*, o nichž viz D 351; na př. Plaut. *Most. 468 aedes ne attigatis* (v češtině při záporu nedokonavě: 'nedotýkejte se'); *Pseud. 1030 metuo ne ille huc Harpax advenat; Most. 326 cave modo, ne prius in via accubas* (k opilému: 'aby sis nelehl' = 'abys neupadl'; před tím v. 324 *cave ne cadas*).

Určitý vid, a to nedokonavý, mají slovesa tvořená suffixem *-sce/sco-*, o nichž viz D 164. Znamenají původně přecházení do nějakého stavu; význam počínavosti vznikl u některých z nich, na př. *cresco*, podle významu kořene samého a byl pak přenášen i na jiná slovesa tak tvořená, na př. *rubesco* 'zardívám se' (proti *rubeo* 'rdím se').

Ze slovesných tvarů je nedokonavé — kromě ind. imperfekta (II 157,2) — zejména participium praesentis (ale srov. D 779). Jako se užívá participia perf. pass. v různých opisných vazbách k vyjádření dokonavého děje (II 157, 3), tak může opisná vazba s participiem praes. znamenat děj 'nedokonavý'; na př. Itala (Aug. *De civ. 18, 34*) Daniel 7, 13 *filius hominis veniens erat et usque ad vetustum dierum pervenit* (Vulg.: *veniebat... pervenit*).

Nejčastější jsou však případy, že vid slovesa v latině není tvarově vyznačen a že jen ze souvislosti poznáváme — a poznávali i Římané sami — zdali jde o děj dokonavý či nedokonavý; tak *vincire* může znamenat 'poutati' i 'spoutati', *emere* 'kupovati' i 'koupiti', *curare* 'obstarávati' i 'obstarati', *parare* 'zjednávat' i 'zjednati', *facere* 'dělati' i 'udělati'.

Někdy je vid slovesa určen vazbou; tak na př. infinitiv předmětný u slovesa *coepi* nebo *desii* je jistě vidu nedokonavého a právě tak i indikativ praes. v časové větě s *dum* = 'zatím co' (D 874); naopak dokonavý vid má indikativ perf. v časové větě s *ubi* nebo *ut(primum), cum primum* (II 431—432).

- 732 Kdežto pro vyznačování dokonavosti děje není v latině jednotné morfologické kategorie, vznikla zvláštní třída sloves pro vyznačování děje násobeného; jsou to slovesa opětovací (*iterativa*), jejichž tvar může znamenat také úsilné konání děje (*intensiva*), viz D 165.

Tuto kategorii sloves rozpoznali již římsí gramatikové; tak píše Diomedes I p. 344 K.: „Iterativa sive frequentativa est verborum qualitas, quae assiduum in agendo vim habet, unde et appellationem subit, quoniam frequenter agendi iteret effectum velut *merso, mersas, mersat*. Item *exerceo* et *exerceor* perfecto *exercui* et *exercitus sum* dicimus; hoc iteratur hoc pacto: *exercito, exercitavi*, id est assidue exerceo; item *exercitor* et *exercitatus sum*, id est assidue exerceor.“

Latinské iterativum znamená děj násobený nedokonavý; proto může sloveso základní postavené proti němu nabýti významu dokonavého, na př. Plaut. *Amph.* 821 *tu si me inpudicitiai captas, capere non potes* (doslova: 'chytáš. . . chytiti').

Hovorová mluva dávala někdy iterativům pro jejich výraznost přednost před slovesy základními (D 437). Původně to byla vlastně hyperbola, jako na př. Plaut. *Merc.* 785 n., kde rozčilená Dorippa užívá o přivedení jedné hetery plurálu a slovesa iterativního: *nec pol ego patiar seic me nuptam tam male measque in aedeis seic scorta obductarier*; ale užíváním se ta obsahová výraznost otřela, a pokud se²volila iterativa místo sloves základních, dělo se to namnoze pro jejich větší rozsah a zvučnost, někdy také z potřeby metrické, jako na př. když se²Plaut. *Pseud.* 963 nn. střídá bez obsahového rozdílu *quaerito* s *quaero*. Z prozaiků si v nich libuje zejména Sallustius (na př. *agito* místo *ago*) a Tacitus v *Annalech*, Livius v I. dekadě, z básníků Lucretius, Vergilius a Propertius; u pozdějších spisovatelů jsou znakem slohu archaisujícího nebo vulgárního.

V některých případech iterativa vytlačila z užívání slovesa základní, na př. *specio* : *specio*. Jindy zase nabylo iterativum významu obsahem odlišného a pak na sloveso základní nepůsobilo, na př. *habito* : *habeo, tracto: traho*; v tomto případě přestalo být iterativem a stalo se slovesem s dějem nenásobeným, prostě trvacím. Na př. sloveso *respecto* je v původním iterativním významu Cic. *Sest.* 13 *verum haec ita praelereamus, ut tamen intuentes et respectantes relinquamus* ('ohlížejíce se'), ale Verg. *Aen.* 1, 603 *si qua pios respectant numina* 'hledí na zbožné' = 'dbají o zbožné'.

Slovesné časy.

Soustava kategorie času vznikla v latině, podobně jako v jiných ie. ja- 733 zycích, samostatně, nebyla zděděna z ie. prajazyka.

O absolutním a relativním užívání časů v latině je stručně vyloženo II 152—156.

Ciceronovo užívání časů v dopisech (II 153) jest jeden z případů přesunutí časové základny od stanoviska mluvící nebo píšící osoby na stanovisko jiné. V podstatě to je relativní užívání časů (II 154) místo užívání absolutního.

Tak tomu je i tehdy, když se mluvící osoba vyjadřuje o svém stavu se zřením k jiné základně než přítomné. Na př. Plaut. *Asin.* 392 se táže Libanus kupce: *sed quid venis? quid quaeritas?* a kupec odpovídá: *Demagnetum volebam* ('chtěl jsem mluvit s D.', vlastně 'chci mluvit', 'chtěl bych mluvit'); imperf. *volebam* se tu vztahuje k minulé době, kdy se kupec rozhodl vstoupit do domu. Jindy spisovatel uvádí mimočasovou skutečnost ve vztah k příležitostnému ději provedenému v jistém čase; na př. Caes. *B. G.* 4, 21, 3 *ipse cum omnibus copiis in Morinos proficiscitur, quod inde*

erat brevissimus in Britanniam traiectus, kde se imperf. *erat* vztahuje k minulému rozhodování o tažení, které je tu vyjádřeno praesentem historickým. Často podléhá takové atrakci v knižních odkazech děj relativní věty adjektivní; na př. Cic. *Off.* 1, 143 *quae erant prudentiae propria, suo loco dicta sunt (erant místo sunt; Ludvikovský překládá: 'o podstatě rozumnosti jsem . . . promluvil na příslušném místě')*; *Off.* 1, 151 *de qua (agri cultura) quoniam in Catone maiore satis multa diximus, illum assumes, quae ad hunc locum pertinebunt (pertinebunt místo pertinent; Ludv. podle smyslu: 'z této knihy sem si připoj, co se vztahuje k našemu tematů')*.

Praesens.

- 744 Praesentem se někdy vyjadřují děje objektivně minulé nebo budoucí (II 159 a 160). Tyto zvláštní případy užívání praesentu vznikají tím, že mluvčí přesunuje děj minulé nebo budoucí do své časové přítomnosti.

Pokud přitom jde o minulost, může vypravovatel děj takto přesunutý buď jen prostě a věcně uvádět nebo na něj poukazovat s citovým zájmem, živě a dramaticky; v prvním případě vzniká praesens registrující, jaké se vyskytuje v slohu kronikářském, na př. Naev. *Poen.* 63 B. *fato Metelli Romae fiunt consules*; Liv. 3. 1, 1 *Antio capto T. Aemilius et Q. Fabius consules fiunt*; v druhém případě praesens historické (II 159), jež se leckdy střídá s vypravovacím perfektem a imperfektem; na př. Nep. 14, 6, 7 *Reliquos Pisidas resistentis Datames invadit; primo impetu pellit, fugientes persequitur, multos interficit, castra hostium capit. Tali consilio uno tempore et proditores percudit et hostes profligavit*. Tak i u básníků o minulém ději v přítomnosti živě představovaném; na př. Verg. *Aen.* 4, 548 n. *tu prima . . . his, germana, malis oneras atque obicis hosti*; ib. 2, 275 *quantum mutatus ab illo Hectore, qui redit exuvias indutus Achilli*; ib. 8, 294 *tu Cresia mactas prodigia*; Pers. 4, 2 (*Socrates*), *sorbitio tollit quem dira cicutae*.

- 735 Praesentem se také někdy vyjadřuje děj, který se sice udál v minulosti, ale svými účinky sahá až do doby přítomné: praesens resultativní. Na př. Plaut. *Stich.* 528 n. táže se Epignomus Pamphilippa: *quid tu? quam dudum in portum venis?* ('jak dlouho je tomu, co jsi přišel do přístavu' = 'jak dlouho již jsi v přístavě'). Též o přítomném stavu vzniklém z minulého děje; na př. Cic. *Verr.* 5, 96 *non enim portu illud oppidum clauditur, sed urbe portus ipse cingitur et continetur*; sem náleží i rčení *liber qui inscribitur* 'kniha nadepsaná . . . 'Tak se vyjadřuje praesentem i myšlenka pronesená v minulosti, která však trvá zachována písmem nebo v paměti a tím je jakoby stále přítomna; na př. Cic. *Nat. d.* 1, 39 (*Chrysippus*) *mundum deum dicit esse* (vlastně *dixit*, ale jeho výrok trvá v písmě i v paměti až do přítomnosti).

U básníků je někdy takovým praesentem vyjádřen vztah mezi osobami nebo věcmi, vzniklý z minulého děje. Na př. Verg. *Ecl.* 8, 45 *illum (Amorem) . . . extremi Garamantes edunt* ('Garamanti jej plodí' = 'Garamanti

jsou jeho ploditeli' místo 'G. jej zplodili'); Prop. 4, 1, 77 *me creat Archytæ soboles* (= 'můj otec jest'); Verg. *Aen.* 9, 266 *cratera antiquum, quem dat Sidonia Dido* (= 'jehož dárkyní jest').

Jestliže se v hovorové mluvě užívá praesentu o ději budoucím, vyjadřuje se tím, že mluvčí pokládá ten děj za jistý, a to pro nejbližší budoucnost, že jej má takřka před očima. Budoucnost se přitom často vyznačuje příslowci jako *continuo, post, actutum, cras, iam*. Na př. Plaut. *Merc.* 962 n. *ad patrem ibo, ut matris iram sibi esse sedatam sciat; iam redeo* ('hned se vrátím'); Ter. *Eun.* 338 *cras est mihi iudicium* (i v češtině: 'zítra mám soud'); Cic. *Att.* 14, 11, 2 *cras mane vadit*; Vulg. *Matth.* 27, 42 *si rex Israel est, descendat nunc de cruce et credimus ei* (= 'uvěříme', v orig. *πιστεύομεν*); Per. *Aeth.* 12, 3 *attendite et videte et dicimus vobis singula*.

V starší latině bývá někdy také infinitiv praes. o ději budoucím, buď jako inf. předmětný nebo ve vazbě akus. s inf., zejména po slovese *spero* a po slovesech *dicendi*. Na př. Plaut. *Most.* 633 *egon dicam dare?* ('já že mám říci, že dám?', po předcházejícím vyzvání *dic te daturum*); *Capt.* 194 *ad fratrem quo ire dixeram mox ivero*; Ter. *Heaut.* 724 *decem minas quas dare mihi pollicitust*. Též inf. pass., na př. Plaut. *Most.* 17 *quod te in pistrinum scis actutum tradier*. V klas. latině bývá takto inf. praes. u sloves *iuro, minor, polliceor, promitto*, ale po *spero* zpravidla jen tehdy, jestliže toto sloveso má význam 'věřím', 'jsem přesvědčen'; na př. Cic. *Att.* 6, 9, 1 *spero... et... confido te iam, ut volumus, valere*; v tomto významu může mít *spero* u sebe i inf. perf., na př. Cic. *Att.* 1, 1, 4 *spero tibi me causam probasse, cupio quidem certe*.

Praesens o ději budoucím se vyskytuje často také ve větách podmínkových, a to buď v závěti nebo v předvěti nebo v předvěti i v závěti. Na př. Plaut. *Rud.* 168 *salvae sunt, si illos fluctus devitaverint*; Cic. *Att.* 12, 29, 2 *si quid erit, magnum est adiumentum*; Plaut. *As.* 193 *si mihi dantur duo talenta... hanc tibi noctem... dabo*; Men. 1093 *liber esto, si invenis hunc meum fratrem esse*; Cic. *Epist.* 14, 2, 3 *quodsi conficitur negotium, omnia consequemur*; Sall. *Cat.* 58, 9 *si vincimus, omnia nobis tuta erunt*; Plaut. *As.* 114 *te quoque ipsum facio haud magni, si hoc patro*.

Praesens místo očekávaného futura bývá také v otázkách. Zejména ve větách začínajících se *quam mox* je u Plauta vždy praesens; na př. Plaut. *As.* 449 *quam mox mi operam das?*; *Cas.* 742 *quam mox recreas me?*; *Rud.* 1412 *quam mox mi argentum redditur?*

O typu *quid ago?* viz níže D 741.

Praesentem se zápornou se leckdy vyjadřuje odpor proti rozkazu a vybidce nebo proti tvrzení; popírá se ochota něco udělat a proto se takové praes. vyskytuje zpravidla jen v 1. os. sg. Na př. Plaut. *Cas.* 231 *Lysidamus poroučí Kleostratě: mane*, ale ona odpovídá: *non maneo* ('nezůstanu' = 'nechci zůstat'); Ter. *Phorm.* 486 praví Phaedria: *Dorio, audi obsecro, načež Dorio: non audio*. Tato vazba byla živá po celou dobu latiny. Zvláště často se vyskytuje

v tak zvaných aktech mučedníků; tak ve sbírce Knopfově, *Ausgewählte Märtyrerakten* (2. vyd. 1913) str. 76 čteme: *Dion dixit: Milita, ne pereas. Maximilianus respondit: Non milito* ('nebudu sloužit jako voják'), *caput mihi praecide, non milito saeculo, sed milito Deo meo*; str. 77: *ego non pereo* ('nezahynu'); *et si de saeculo exiero, vivit anima mea cum Christo Domino meo*; str. 97: *Culcianus dixit: Immola iam. Phileas respondit: Non immolo*; str. 80: *habeo, sed non do* ('ale nedám'), podobně str. 81, ale ib. také *habeo, sed non dabo a non sum daturus*.

Imperfektum.

738 Imperfektum vyjadřuje minulý děj nedokonavý (II 161), a to i jednoduchý, na př. *ferebam* 'nesl jsem', i násobený, na př. *iaciebam* 'házel jsem'.

V některých souvislostech výrazně vyniká okolnost, že děj nebyl proveden až do konce; na př. *Pyrrhus Fabricio pecuniam dabat* (podle Cic. *Par.* 48) 'dával' (ale nedal, protože jich F. nepřijal); Liv. 7, 17, 12 *duo patricii consules creabantur* 'byli voleni' (ale volba zatím nebyla pro námitky tribunů dokončena; o dokončené volbě ib. 13 *duo patricii consules creati sunt*). Mluvnice v takových případech uznávají zvláštní imperfektum „snahové“, konativní (*imperfectum de conatu*), ale zbytečně, neboť tu stačí mít na mysli pojem nedokonavosti. Ostatně to není zvláštnost imperfekta, neboť také praesens mívá někdy takový význam, na př. Cic. *Off.* 3, 55 *domum pestilentem vendo*.

739 Někdy je imperfektem vyjádřen děj jako v minulosti trvající nebo opěťovaný, ačkoli ve skutečnosti byl dokonán a neopěťoval se. To je vlastně hyperbola, kterou se dosahuje v hovorové mluvě větší výraznosti; srov. expresivní užívání iterativ a intensiv místo sloves základních, D 437. Nesprávně se v takových případech mluvilo o „aoristickém“ významu imperfekta. Na př. v zlozmu Enniovy tragédie v Rhet. Her. 2, 38 *si improbum esse Cresphontem existimaveras, cur me huic locabas nuptiis?* (i v češtině: 'proč jsi mě za něho vdával?'); Plaut. *Pseud.* 798 *si me arbitrabare istoc pacto ut praedicas, quor conducebas?* ('proč jsi mě najímal?'). Často to bývá u sloves dicendi; na př. Plaut. *As.* 938 *dicebam, pater, tibi, ne matri consuleres male*; Prop. 1, 9, 1 *dicebam tibi venturos, irrisor, amores*.

O typu *poteram* ve významu 'mohl bych' viz níže D 756.

Futurum.

740 O významech futura viz II 162.

K příkladům futura o ději subjektivně kladeném do budoucnosti náleží i *amabo (te)* mluvy hovorové, znamenající 'budu tě mít rád (jestliže uděláš to a to)' = 'prosím (udělej to a to)'; na př. Plaut. *Men.* 678 *pallam illam, amabo te, quam tibi dudum dedi, mihi eam redde*; *Poen.* 263 *eho amabo, quid illo nunc properas?*; Ter. *Eun.* 534 *fac amabo*; Cat. 32, 1 *amabo, mea dulcis Ipsithilla. . . iube ad te veniam meridiatum*; Cic. *Q. jr.* 3, 9, 4 *sed cave, amabo, quicquam cogitaris*.

Prone-se-li se subjektivní futurum formou otázky, znamená, že je mluvčí 741 v nejistotě o ději, který má na mysli; takové fut. se stýká významem — a někdy i tvarem — s konjunktivem deliberativním (II 180) a někdy se s ním i střídá. Na př. Plaut. *Capt.* 535 *quid loquar? quid fabulabor? quid negabo aut quid fatebor?*, srov. *Capt.* 613 *quid si adeam hunc insanum?* a *Most.* 582 *quid si hic manebo potius?*; Ter. *Hec.* 516 *quid agam? quo me vortam? quid viro meo respondebo?*

Místo futura bývá nezřídka v takových otázkách praesens (srov. D 736); tím vzniká typ *quid ago?* 'co udělám?' = 'co mám udělat?', *quid agimus?* 'co uděláme' = 'co máme dělat?', čímž se mluvčí ptá na radu nebo na rozkaz. Na př. Plaut. *Men.* 176 táže se Peniculus: *iam foris ferio?* Menae-chmus odpovídá: *feri; vel mane etiam;* *Men.* 154 *quam mox incendio rogam?*; *Capt.* 479 n. *quo imus ad prandium? ubi cenamus?*; Cat. 1, 1 *quid dono lepidum novom libellum...?*; Cic. *Att.* 13, 40, 2 *etsi quid mi auctor es? advolone an maneo?*; ib. 16, 7, 4 *nunc quid respondemus?*; Iuv. 3, 296 *ede ubi consistas; in qua te quaero proseucha?* Toho, že *quid ago?* může znamenat 'co dělám?' i 'co udělám?', využívá Plaut. *Most.* 368 k vtipu: Philolaches, jenž právě se svou milenkou hoduje, slyší od otroka Traniona, že se vrátil otec, a zoufale se ptá: *quid ago nam?* Tranio ho odbude: *quid tu malum me rogitas quid agas? accubas.*

Budoucí děj se vyjadřuje kromě tvarů futura na *-am* a *-bo* také rozlič- 742 nými opisy, které jsou v latině doby císařské čím dále hojnější.

1. Part. fut. act. na *-urus* spojené s tvary slovesa *esse* (tak zvané opisné časování činné, I 126 a II 237) vyjadřovalo původně budoucí děj subjektivněji než tvar futura, na př. *venturus est* 'hodlá (má úmysl, chce, může, má) přijít' proti objektivnímu *veniet* 'přijde', ale v pozdní latině tento rozdíl mizel. Také spojení *-urus ero*, původně výraz budoucího hodláni, nabylo časem významu jednoduchého futura.

2. Gerundivum s tvary slovesa *esse* (opisné časování trpné, I 126 a II 249) ztrácí v pozdní latině význam nutnosti a stává se náhradou passivního futura; zejména infinitiv typu *servandum esse* zastupuje opisný infinitiv fut. pass. *servatum iri*; na př. Spartianus *Hadr.* 3, 10 a *Sura comperit adoptandum se a Traiano esse* (místo *se adoptatum iri*).

3. Význam budoucího děje mívají někdy i spojení sloves *possum, incipio, volo, debeo, habeo* s infinitivem. Na př. Caes. *B. G.* 1, 3, 8 *totius Galliae imperio sese potiri posse sperant* (ovšem zde se ještě uplatňuje plný význam slovesa *posse*); Servius Sulpicius Rufus Cic. *Epist.* 4, 5, 4 *quae res mihi non mediocrem consolationem attulit, volo tibi commemorare*; Hieron. *Epist.* 27, 2 *scio te, cum ista legeris, meum os digito velle comprimere*; Acta Maximiliani (Knopf, *Ausgewählte Märtyrerakten* 2. vyd. 1913 str. 77) *milita, ne contenta militia incipias male interire* (opis konjunktivu fut.).

Spojení *volo* s inf. se užívá zvláště také v řeči nepřímé jako jednoho ze 743 způsobů k vyjádření následnosti (II 354—355), a to jak inf. *velle*, tak také

konj. *velim* a *vellem*. Na př. Ter. *Phorm.* 481 *ut aibat de eius consilio sese velle facere, quod ad hanc rem attinet* ('že chce udělat' = 'že udělá'); Sall. *Iug.* 8, 2 (*Scipio Iugurtham monuit*) *si permanere vellet in suis artibus, ultro illi et gloriam et regnum venturum; sin properantius pergeret, suamet ipsum pecunia praecipitem casurum* (kde *permanere vellet* je souřadné s *pergeret*).

Sloveso *habeo* s inf., u Cic. nejčastěji *habeo dicere*, znamená původně 'mám' = 'mohu'; na př. Cic. *Balb.* 33 *quid habes igitur dicere?*; *Att.* 2, 22, 6 *de re publica nihil habeo ad te scribere*. Ale později nabylo významu 'mám' = 'musím', *debeo*; na př. Sen. *Contr.* 1, 1, 19 *quid habui facere?*; tak často u církevních spisovatelů. Již u Tertulliana je spojení *habeo* s inf. jednak výrazem pro 'mohu' nebo 'musím' něco dělat', jednak však také opisem prostého futura; že to je ve většině případů inf. passivní, z toho je možno soudit, že začátky nahrazování futura souvisely s mizením jistých tvarů passiva. Na př. Tert. *Apol.* 37, 1 *si inimicos... iubemur diligere, quem habemus odisse?*; *Adv. Iud.* 5 *in omnem terram exire habebat praedicatio apostolorum*; ib. 8 *Daniel praedicavit... quoniam* (= 'že') *post passionem Christi ista civitas exterminari haberet*; *Adv. Marc.* 4, 40 *tamquam ovis ad victimam adduci habens*; *De carnis res.* 40 *ad futuram gloriam, quae in nos habet revelari* (překlad citátu z Pavla. *Řím.* 8, 18 *πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς*; *Vulg.* *ad futuram gloriam, quae revelabitur in nobis*). Futurum takto opisuje na př. Aug. *In Ioh.* 4, 1, 2 *tempestas illa tollere habet totam paleam de area*; Hieron. *In Eccl.* 1 *quae nunc fiunt... hi qui nasci habent scire non poterunt*; na křesťanském nápise Diehl, *Inscr. Christ. vet.* 3865/5 čteme: *quia cod (= quod) estis fui et quod sum essere abetis*.

744 Spojení *habeo* s inf. pro vyznačování budoucího děje v hovorové mluvě převládlo nad *volo* a jinými slovesy s inf.; je to patrné z toho, že se z něho vyvinulo paradigmatické futurum v západních řečech románských, na př. franc. *je vendrai* a ital. *venderò* z lat. *vendere habeo*. Latinská předzvěst budoucího román. futura je u Fredegarda (VII. stol.) p. 77, 20 *ille respondet: non dabo*; *Iustinianus dicebat: daras* (= *dare habes*). Avšak na východě byla dáována přednost typu *volo vendere* a proto se v rumunštině užívá k opisu futura slovesa *voiî* 'chci'; podobně opis futura v nové řečtině *θα γράφω* se zakládá na spojení *θέλω γράφειν*, jímž se již v staré řečtině mohl vyjadřovat děj budoucí, na př. Skutky ap. 2, 12 *τί θέλει τοῦτο εἶναι*; ('co to bude?').

Perfektum.

Dvojí význam latinského perfekta, historický a praesentní (II 163), má původ v tom, že v soustavě latinského perfekta splynuly tvarem (D 379) i významem dvě různé prajazykové kategorie, aorist a perfektum.

Význam minulý, historický, mají i složené tvary tak zvaného perfekta passivního, na př. *victus est* 'byl přemožen', *natus est* 'narodil se'. Jestliže

participium na *-tus* podržuje význam adjektivní, spojuje se k vyjádření minulosti s perf. *fui*, kdežto spojení se *sum* znamená v takovémto případě přítomnost; na př. Cic. *De or.* 1, 187 *omnia fere, quae sunt conclusa nunc artibus, dispersa et dissipata quondam fuerunt*. Někdy se však užívá spojení participia s *fui* (místo se *sum*) i jako passivního (nebo deponentního) perfekta; na př. Plaut. *Aul.* 457 *coctum ego, non vapulatum, dudum conductus fui*; *fui* a *sum* se střídá Plaut. *Most.* 994 n. *non equidem in Aegyptum hinc modo vectus fui, sed etiam in terras solas orasque ultimas sum circumvectus*. Častěji se spojuje part. s *fui* v pozdější latině, kde zase typ *laudatus sum* se stává náhradou za mizející *laudor* (D 727) a dává vznik opisnému passivu románskému, franc. *je suis loué*, ital. *sono lodato*.

Význam perfekta praes. mívá opisná vazba *habeo* s part. perf. pass. (II 235). V pozdní latině se užívalo toho spojení místo perfekta historického (a podobně imperf. *habebam* s part. perf. pass. místo plusquamperfekta); na př. Greg. Turon. *Vitae patr.* 3, 1 *ecce episcopum invitatum habes*; *Hist. Franc.* 6, 43 *sororem illius disponatam habebat*. Odtud vznikly složené časy minulé jazyků románských, na př. franc. *j'ai (j'avais) loué*, ital. *ho (aveva) lodato* z lat. *habeo (habebam) laudatum*.

Perfektem se někdy vyjadřuje, zvláště v mluvě hovorové, děj budoucí, 745 jehož uskutečnění se pokládá za tak jisté, jako by se již byl stal; nejčastěji to bývá v závěti vět podmínkových (srov. podobné užívání praesentu, D 734). Na př. Plaut. *As.* 287 *perii ego oppido, nisi Libanum invenio iam*; Cic. *Epist.* 12, 6, 2 (*Brutus*) *si conservatus erit, vicimus* ('máme vyhráno'); Liv. 21, 43, 2 *si... eundem (animum) mox in aestimanda fortuna vestra habueritis, vicimus, milites*.

Perfektem typu *habuit, non habet* (II 165) bývá nazýváno — sotva 746 právem — *perfectum logicum*. Nelze souhlasit s výkladem, že to je odrůda perfekta praesentního: „perfektem dosaženého stavu s vedlejší představou konečného pominutí“¹⁾. Právě naopak je to protiklad proti vši přítomnosti²⁾. K příkladům uvedeným II 165 je možno dodat Plaut. *Capt.* 575 *servos es, liber fuisti*; Ter. *Heaut.* 94 *filium unicum adolescentulum habeo — ah, quid dixi? habere me? immo habui, Chremes, nunc habeam necne incertumst*; *Bacch.* 151 *vixisse nimis satius iam quam vivere*; Cic. *Epist.* 14, 4, 5 *viximus, floruimus, non vitium nostrum, sed virtus nostra nos afflixit* (sloveso *afflixit* udává, čím bylo způsobeno ustání oněch dějů). Častěji se takto užívá zejména perfekt *fui, vixi, habui*.

Plusquamperfektum.

Spíše slohovou než syntaktickou zvláštností je, že se plusquamperfektem 747 v relativním užívání (II 168) někdy souvětí začíná a teprve potom se vyslovuje děj hlavní; plusqpf., jež značí děj v minulosti dokonaný, tu tedy vyjadřuje okolnost uvádějící do děje hlavního, jakousi exposici vypravo-

¹⁾ Schmalz-Hofmann, *Syntax* str. 560. ²⁾ V tomto smyslu vykládá o tomto perfektu F. Novotný, *Listy filol.* 2 (77) 1954, 198—203; navrhuje nazývat je *perfectum emphaticum*.

vání. Na př. Phaedr. 2, 4 *aquila in sublimi quercu nidum fecerat, feles cavernam nanta in mediā pepererat, sus nemoris cultrix fetum ad imam posuerat, cum fortuitum feles, contubernium fraude et scelesta sic evertit malitia* (zde je patrno, jak se na takovém poměru děje úvodního k ději hlavnímu zakládá vazba věty s *cum inversum*, II 413); Verg. *Aen.* 2, 757 *inrue-rant Danaī et tectum omne tenebant*; ib. 2, 621 *dixerat et spissis noctis se condidit umbris*; Ov. *Met.* 1, 367 *dixerat et flebant*. Jestliže však je ta okolnost děj v minulosti trvací, užívá se v takové expozici imperfekta; na př. *Apul. Met.* 4, 28 *erant in quadam civitate rex et regina: hi tres numero filias . . . habuere*.

748 Absolutní užívání plusquamperfekta (II 169) bylo podporováno případy, kdy se tohoto času užívalo sice relativně, ale se vztahem k ději nevyjádřenému (II 168). Někdy zase vznikalo asimilací k jinému plusquamperfektu, zejména v závěti irrealní periody podmínkové; na př. *Lentulus Cic. Epist.* 12, 15, 5 *cum ab Rhodo cum iis, quas habueramus, navibus in Lyciam venissemus*. Také tu působilo vyrovnávání s perfektem, jehož se občas užilo absolutně místo relativního plusquamperfekta; na př. *Caes. B. G.* 2, 35, 4 *ob easque res . . . dies quindecim supplicatio decreta est, quod ad id tempus accidit nulli*.

749 Jako se užívá spojení participia perf. pass. s *fui* (D 744), tak se k vyjádření předčasnosti spojuje toto participium, podržuje-li význam adjektivní, s *fuera*m; na př. *Caes. B. c.* 1, 41, 1 *pons, qui fuerat tempestate interruptus, paene erat reffectus*; *Cic. Br.* 320 *post consulatum summum illud suum studium remisit, quo a puero fuerat incensus*. Avšak ani zde se nezachovává vždy rozdíl mezi významem adjektivním a slovesným, takže part. perf. pass. s *fuera*m (místo s *eram*) bývá výrazem passivního (nebo deponentního) plusquamperfekta; na př. *Plaut. Most.* 487 *lucernam forte oblitus fuera*m *extinguere*; *Ter. Eun.* 569 *forte fortuna domi erat quidam eunuchus quem mercatus fuerat frater Thaidi*; *Cic. Att.* 5, 1, 3 *ego veni ad ea, quae fuera*m *ego et tu inter nos . . . locuti*; *Neř.* 12, 4, 3 *perire maluit quam . . . navem relinquere, in qua fuerat vectus*; *Liv.* 1, 7, 8 *quam fatilogram . . . miratae eae gentes fuerant*; *Suet. Caes.* 84, 1 *cum veste, in qua fuerat occisus*. Tak i konjunktiv; na př. *Cic. Att.* 2, 24, 3 *cum iam dimissa contione revocatus a Vatinius fuisset*; *Ov. Trist.* 1, 6, 21 *tu si Maeonium vatem sortita fuisses*.

Významně je užito spojení s *fuera*m *Plaut. Most.* 820 n., kde *Simo* praví, že dveře domu, který si *Theopropides* prohlíží, ho stály mnoho peněz: *pol mihi eo pretio empti fuerant olim*. *Tranio*, otrok, který sjednal s *Theopropidem* bez vědomí *Simonova* koupi toho domu, upozorňuje *Theopropida* na plusqpf. *fuerant* otázkou: *audin fuerant dicere? vix videtur continere lacrimas*. *Theopr.*: *quanti hosce emerat?* *Simo*: *tris minas pro istis duobus praeter vecturam dedi*. V těchto větách je *fuerant* chápáno v dvojím smyslu: *Simo* myslí *empti fuerant* prostě ve smyslu *empti erant* — takové plusqpf. je potom *emerat* — ale *Tranio* to vykládá, jako by

Simo měl na mysli, že to koupil, ale už nemá, protože dům prodal; plusqpf. totiž může mít, jako perfektum (II 165) význam, že děj náleží již jenom minulosti.

Futurum II.

Futurum II. (II 172—174) souvisí tvořením i významem s konjunktivem sigmatického aoristu, jenž se v latině jmenuje konjunktiv perfekta (D 397). Druhy se oba tyto tvary, jež nejsou dost rozlišeny ani co do způsobu, ani co do času, navzájem zastupují; na př. Plaut. *Mil.* 1362 *si forte liber fieri occeperim* (místo *occepero*), *mittam nuntium ad te*; naopak Cic. *S. Rosc.* 123 *de quibus si coepero* (místo *coeperim*) *dicere, pluribus verbis sit disserendum*.

Futurum II. se původně lišilo v absolutním užívání od futura I. videm, a to řák, že vyznačovalo děj dokonavý, kdežto u fut. I. nebyly vidové rozdíly tvarem samým vyznačeny, na př. *videro* = 'uvidím', ale *videbo* = = buď 'budu viděti' nebo také 'uvidím', *veniam* = 'přijdu'. Tento rozdíl je patrný ještě na př. Cic. *Att.* 3, 19, 1 *si ea (salus) praecisa erit, nusquam facilius hanc miserrimam vitam sustentabo vel . . . abiecero*. Ale již u Plauta se leckdy užívání obojího futura neřídí významem, nýbrž metrickými ohledy; tak tvary jako *concedam, narrabo* bývají uvnitř verše, kdežto *concessero, narravero* na konci, na př. *Bacch.* 610 *sed huc concedam: nam concreperunt fores*, ale *Trin.* 1007 *lubet observare quid agat: huc concessero*.

Jako futurum I., tak i fut. II. bývá také v rozvažovací otázce (D 741), 751 ale mnohem řídkěji; na př. Sen. *Contr.* 7, 2, 10 *quod Ciceroni excogitabo supplicium? occidi iussero?*

Velmi zřídka má fut. II. význam rozkazu (o fut. I. v tomto významu viz II 162); na př. Plaut. *Mil.* 571 n. *ne tu hercle . . . linguam comprimes: posthac etiam illud quod scies nesciveris nec videris quod videris*; Ter. *Ad.* 437 *quando ita volt frater, de istoc ipse viderit*; Cic. *Att.* 4, 7, 2 *in hoc thecam nummariam non relexeris, in aliis eris cautior*; Hor. *Sat.* 2, 4, 27 *leni praecordia mulso prolueris melius*.

Spojení *fuero* s participiem perf. pass. (depon.) vzniklo při adjektivní 752 platnosti tohoto participia, podobně jako spojení *fuera* s takovým participiem (D 749), ale někdy vyznačuje předčasnost jednoho děje budoucího dokonavého před jiným dějem budoucím, který je vyjádřen spojením *ero* s takovým participiem; na př. Cic. *Q. Rosc.* 3 *quod tibi fuerit persuasum, huic erit persuasum, quod tibi fuerit probatum, huic erit probatum*. Často se však užívá spojení *-tus fuero* bez rozdílu významu místo *-tus ero*; na př. Plaut. *Men.* 471 *non hercle ego is sum qui sum, ni hanc iniuriam meque ultus pulcre fuero*; Ter. *Ad.* 602 n. *nam et illi ita animum iam relevabis . . . et tuom officium fueris functus*; Cic. *Epist.* 5, 12, 7 *hoc praestantius mihi fuerit . . . si in tua scripta pervenero quam si in ceterorum, quod non ingenium mihi solum suppeditatum fuerit tuum . . . sed etiam auctoritas clarissimi et spectatissimi viri*; Hor. *Sat.* 1, 9, 58 *non, hodie si exclusus fuero, desistam*; Ov. *Her.* 11, 120 *nec mater fuero dicta nec orba diu*.

Slovesné způsoby.

Indikativ.

- 753** Indikativem se vyjadřuje děj, který mluvící osoba pokládá za skutečný (II 176). Protože mínění o skutečnosti některého děje mohou být různá, je leckdy možno vyjádřiti tentýž děj buď indikativem nebo konjunktivem, na př. *Socrates capitibus damnatus est, quod corrumpebat iuventutem* (kažení mládeže od Sokrata se pokládá za skutečnost), ale *quod corrumperet iuventutem* (o kažení domnělém); viz II 377 a 378.
- 754** Vedle svého vlastního významu mívá indikativ někdy také význam modální, to jest význam, který se zpravidla vyjadřuje konjunktivem nebo imperativem. O modálním významu indikativu fut. viz D 741, futura II. D 751. Také indikativ praes., jako ind. fut. (II 162), bývá někdy pronesen jako rozkaz; tak ve verši z tragedie u Donata *G. L. IV 394 K. itis, paratis arma quam primum viri* (ač není-li to otázka); náp. CIL IV 3494 *itis, foras rixsatis*; v hovorové řeči úvodní *vides*, původně otázka, nabylo stejného významu jako imper. *vide* (srov. čes. *vidíš* v úvodu výpovědi).
- 755** Latinský indikativ při vyjadřování možnosti, náležitosti a pod., typu *possum nominare* (II 177), je logicky přesný, neboť vyznačuje, že ta možnost, náležitost a pod. je skutečná; užijeme-li tu v češtině kondicionálu 'mohl bych jmenovati', vyznačujeme podmíněnost nikoli možnosti, náležitosti a pod., nýbrž děje samého, v tomto příkladě podmíněnost jmenování. Avšak indikativ není ani v latině v takových případech naprosto závazný; vyskytuje se tu, zvláště u slovesa *posse*, také konjunktiv potenciální (II 179) a irrealní (II 181); na př. Cic. *S. Rosc. 55 ei, qui hunc accuset, possim ignoscere*; *Fin. 2, 9 quis istud possit negare?*; *Tusc. 1, 84 possem idem facere*; *De re p. 1, 10 quid facere potuissem, nisi tum consul fuisset?* Podobně se v pozdější latině někdy užívá konjunktivu *debeat* o tom, co by mělo být, vlastně co má být, *oporteat* = 'bylo by třeba' a konj. *sit, sint* s gerundivem o náležitosti skutečné; na př. náp. CIL VI 22915 *si quis eum titulum adultaverit... dare debeat a(erario) p(opuli) R(omani) HS L m. n.*; *Mulom. Chir. 519 tunc deinde ieiunus bibere debeat*; *Plin. Nat. h. 30, 58 abstineri autem frugibus ante et gallinam et hominem oporteat*; *Vell. Pat. 2, 131 voto finiendum volumen sit*; *Sen. Dial. 4, 20, 2 ne cibus quidem implendi sint (pueri)*.

Indikativu *possum* s infinitivem významového slovesa odpovídá ve vazbě akusativu s inf. infinitiv *posse* s infinitivem významového slovesa; na př. Cic. *S. Rosc. 6 (Chrysogonus) sperat se posse... id per luxuriam effundere atque consumere* ('že by mohl').

- 756** Čekali bychom, že praes. *possum* znamená možnost přítomnou a imperf. *poteram* možnost minulou; podobně *iustum est* proti *iustum erat* a pod. Ale nezřídka znamená takové imperfektum možnost, náležitost a pod. přítomnou; na př. *Lucr. 2, 1035 quid magis his rebus poterat mirabile*

dici? ('mohlo by se', t. j. nyní); Cic. *Att.* 13, 26, 2 *etsi poteram remanere, tamen... proficiscar hinc*; Hor. *Carm.* 1, 37, 4 *nunc est bibendum, nunc... tempus erat* ('byl by čas' = 'jest čas'). V takových případech se vyskytuje imperfektum i v řečtině, na př. *ἔξῃν* = *licebat* = *licet*, *ἔδει*, *χρῆν*, *καλὸν ἦν*. Takové imperfektum je výraz podmíněného tvrzení, kdežto praesens vyjadřuje tvrzení nepodmíněné. Původně to byl výraz neskutečnosti: co bylo v minulosti, není skutečné v době přítomné; jak takový výraz minulosti nabývá významu podmíněnosti, je patrné na vývoji čes. kondicionálu, na př. *bych nesl*, jenž byl vlastně výrazem pro minulost (Gebauer, *Hist. ml.* IV § 351). Projevem spojování minulosti s neskutečností je i to, že se proti irreálnému souvětí, vyjadřujícímu neskutečnost, uvádí skutečnost adverbium přítomnosti *nunc* (řec. *νῦν δέ*); na př. Cic. *Att.* 11, 2, 3 *quod si mihi commune cum ceteris esset... minor mea culpa videretur... nunc nihil est, quod consoletur*.

Podle indikativních výrazů, jako je *melius fuerat*, vzniklo i *malueram* 757 s významem 'byl bych raději chtěl'. Na př. Cic. *Epist.* 7, 3, 6 *haec tecum coram malueram; sed, quia longius fiebat, volui per litteras eadem*; *Att.* 2, 19, 3 *equidem malueram, quod erat susceptum ab illis, silentio transiri, sed vereor, ne non liceat*; Tac. *Ann.* 15, 2 *aequitate quam sanguine; causa quam armis retinere parta maioribus malueram*; Lucan. 8, 522 *feriam tua viscera, Magne; malueram soceri*. Teprve v poklas. latině se vyskytuje i *maluisssem*; tak Liv. 7, 5, 7 *nec perinde ut maluisset plebes... ita aegre habuit*; Sen. *Dial.* 1, 5, 6 *maluisssem offerre quam tradere*; Suet. *Vesp.* 8, 3 *maluisssem alium oboluisses*.

Podobně *non putaveram* ve smyslu 'nebyl bych si myslil'; na př. Val. Max. 7, 2, 2 *Scipio Africanus turpe esse aiebat in re militari dicere 'non putaram'*; Cic. *Epist.* 7, 25, 1 *magister adest citius, quam putaramus*. Ale v poklas. latině také *non putavisssem*; na př. Lucan. 8, 600 *quis non, Fortuna, putasset parcere te populis...?*

O užívání indikativu v závěti irreální periody podmínkové viz II 439. 758

O případech typu *quid ago?* = 'co mám dělat?', v nichž je zdánlivě indikativ místo konjunktivu rozvažovacího, viz D 741.

Konjunktiv.

Funkce konjunktivu v latině jsou velmi četné a rozmanité. Po stránce 759 tvarové i významové je patrné, že v něm splynuly ie. konjunktiv, optativ a předpokládaný injunktiv (D 350—351). Římští gramatikové užívají vedle termínu *coniunctivus* častěji názvu *subiunctivus*, což je překlad řeckého *ὑποτακτικὴ* (*ἔγκλισις*); z něho je patrné, že hleděli na užívání tohoto způsobu ve větách vedlejších, a nic z něho nelze soudit o vlastním významu konjunktivu. V novější době se činily pokusy uvést všechny funkce konjunktivu na jednu základní, jako na př. že původně vyjadřoval představu závaznosti, ať logické nebo mravní, nebo že jest při něm vy-

cházetí od pojmu možnosti nebo zase naopak, že konjunktiv původně znamenal projev vůle a přání a teprve později že se vyvinula platnost potenciální.

Ve vývoji latiny se pozoruje, že užívání konjunktivu až do latiny klasické vzrůstá, zejména ve větách vedlejších; na př. kdežto u Plauta je v nepřímých otázkách ještě poměrně často indikativ, je v nich v klasické latině konjunktiv pravidlem (srov. D 860). V tom vývoji se projevuje snaha udělat z různorodých žvlů, z kterých se latinský konjunktiv jakožto gramatická kategorie skládá, jednu soustavu, obdobnou soustavě indikativu; ale úplně se to neprovedlo, zvláště protože nebylo dobře možno pevně spojit modální funkce s kategorií času a s rozdíly vidovými. Poměrně nejlépe se podařilo vytvořit soustavu konjunktivu pro užívání ve větách závislých, tak zvanou souslednost časů (II 353); ale v té namnoze zaniká původní význam konjunktivních tvaru a v celé té soustavě — jež je ostatně s poměrnou přesností uplatněna jen v latině klasické — převládá zřetel formální.

Správnému chápání funkcí konjunktivu do jisté míry překáží i ujatá terminologie *coniunctivus praesentis (imperfecti, plusquamperfecti)*, v níž je označena kategorie času, ač v mnohých případech nejde o čas sám, nýbrž o kategorii současnosti nebo předčasnosti (II 353).

760 Významové funkce latinského konjunktivu se nejjasněji projevují ve větách nezávislých; při jejich rozpoznávání je ovšem třeba hledět na celou větu, na její tvar i na její sémantickou stránku, nikoli na konjunktiv sám. Nežřídka se konjunktiv významem sblíží s futurem, s kterým je namnoze i tvarově příbuzný (D 350), na př. konj. ve větě Plaut. *Epid. 6 di dent quae velis* odpovídá indikativu fut. *Asin. 623 dabunt di quae velitis vobis*; projevuje se to také v tom, že konjunktiv ve vedlejší větě závislé na hlavní větě s futurem někdy se významem neliší od indikativu futura; na př. Cic. *Q. fr. 1, 2 de singulis rebus, quae cottidie gerantur, faciam te crebro certiozem*; Verg. *Aen. 1, 286 n. nascetur pulchra Troianus origine Caesar, imperium Oceano, famam qui terminet astris*. Proto také není vedle indikativu fut. žádný zvláštní konjunktiv fut.

761 Potenciální konjunktiv perf. (II 179) znamená jen velmi zřídka děj, který se mohl stát v minulosti (o tomto se užívá zpravidla konj. imperf.); na př. Cat. 67, 20 *non illam vir prior attigerit*; Cic. *Tusc. 3, 36 quae (fortuna) pervellere te forsitan potuerit et pungere, non potuit certe viris frangere* (ovšem zde záleží na *forsitan*); Liv. 30, 30, 5 *hoc quoque ludibrium casus ediderit fortuna*; Plin. *Epist. 1, 23, 2 ipse cum tribunus essem, erraverim fortasse, qui me esse aliquid putavi*.

762 Konjunktiv praes. objektivně irrealní, jenž se vyskytuje v starší latině (vedle konj. imperf., II 181), projevuje, že mluvčímu nejde o vyjádření irrealnosti, nýbrž prostě o vyjádření podmíněného vztahu (srov. vyjadřování přání objektivně nesplnitelného konjunktivem praes., II 182). V této funkci se vyskytuje tu a tam i v latině doby klasické a poklasické;

na př. Lucr. 5, 276 *qui nisi contra corpora retribuatur rebus recreeturque fluentis, omnia iam resoluta forent*; Verg. *Georg.* 4, 116 n. *extremo ni iam sub fine laborum vela traham et terris festinem advertere proram, forsitan... canerem.*

Konjunktiv imperf. o irrealnosti minulé — což je u něho starší platnost než význam irrealnosti přítomné — bývá netoliko v starší latině (vedle konj. plusqpf.), nýbrž i u Cicerona, zvláště poukazuje-li se na minulost adverbium *tum*, a také později. Na př. Cic. *Phil.* 8, 14 *num igitur eum, si tum esses, temerarium civem aut crudelem putares...? De or.* 2, 93 *non potuisset accidere, ut unum genus esset omnium, nisi aliquem sibi proponerent ad imitandum.* V arch. latině se vyskytuje konj. imperf. i o přání v minulosti nesplněném, na př. Plaut. *Capt.* 537 *utinam te di prius perderent quam periisti e patria tua.*

V pozdní vulg. latině konj. imperf. ve všech svých funkcích ustupuje konjunktivu plusqpf., jehož tvary byly výraznější; z nich, ne z tvarů latinského konjunktivu imperf., se vyvinul konj. imperf. jazyků románských, na př. franc. (*que je*) *chantasse*, ital. *cantassi* z lat. *cantassem.*

Přacími větami (II 182) jsou také podmínkové věty uvedené spojkou **763** *si*, zpravidla s předcházející interjekcí *o*, a vyslovené s přací modulací; na př. Verg. *Aen.* 6, 560 *o mihi praeteritos referat si Iuppiter annos!*; Hor. *Sat.* 2, 6, 8 *o si angulus ille proximus accedat, qui nunc denormat agellum!*; Pers. 2, 9 *o si ebulliat patruus, praeclarum funus.* Zřídka bez *o*; tak Verg. *Aen.* 6, 187 *si nunc se nobis ille aureus arbore ramus ostendat nemore in tanto!*; ib. 6, 882 *heu, miserande puer, si qua fata aspera rumpas!* Z románských řečí lze soudit, že tento výraz přání byl v latinské hovorové mluvě dosti častý.

Konjunktiv vybízející (II 186) bývá zřídka v 1. os. sg.; tu pak vyjadřuje, **764** že mluvící osoba sama sebe k něčemu vybízí nebo že něco vskutku udělá (v tom případě je konj. rovnomocný s fut.); na př. Plaut. *Bacch.* 1058 *taceam nunciam* ('ať mlčím'); ib. 1049 *quod perdundumst properem perdere*; Prop. 3, 15, 46 *te solam... amem*; Hor. *Epist.* 2, 2, 104 *obtorem patulas impune legentibus auris* ('zacpu si uši').

U konjunktivu rozkazovacího (II 187), jenž je rovnomocný s imperativem, namnoze beze všeho rozdílu, bývá v starší latině někdy částice *ut*, což byl zárodek vedlejších vět účelových a snahových s *ut*; na př. Plaut. *Capt.* 115 stařec Hegio dává dozorcí rozkaz stran dvou zajatců: *sinito ambulare, si foris intus volent, sed uti adserventur magna diligentia* ('ať jsou střeženi').

Konjunktiv zabraňovací (II 188) bývá zřídka v 3. os.; na př. Cato *Agr.* 5, 3 *oleum mutuum dederit nemini.*

Typ *cave, ne cadas* (Plaut. *Most.* 324) liší se jen výslovností od původ- **765** ního spojení parataktického *cave! ne cadas!*; srov. Cic. *Acad.* 2, 63 *hoc... cave, ne te terreat*; *Epist.* 7, 6, 2 *ne ab essedariis decipiaris, caveto.* Ale vedle této vazby se vyskytuje také, a to u Cicerona častěji, vazba typu

cave facias (Cic. *Att.* 13, 33, 4), v níž po *cave* následuje konjunktiv kladný; na př. Plaut. *Amph.* 608 *cave responderis*; As. 625 *verbum cave facis*; Ter. *Andr.* 760 *cave... excessis*; Petron. 58, 13 *cave circumspicias*. Tuto vazbu nelze vysvětlit z původní koordinace dvou vět kladných, v kterých se kladný konjunktiv rozkazovací připojoval ke slovesu kladného významu, jako na př. Plaut. *Poen.* 578 *vide calleas*, *Amph.* 976 *fac adsis*, *Mil.* 300 *quid tibi vis dicam?*, Ter. *Heaut.* 737 *iube maneat*. Proto je třeba soudit, že imper. *cave* nabyl ze spojení s *ne* v typu *cave ne cadas* sám významu záporky *ne*; to se projevuje i tím, že bývá v tomto singulárním tvaru jakožto ustrnulé slovece i před plurálem konjunktivu; na př. Plaut. *Poen.* 117 *cave dirumpatis*.

Příležitostně vznikaly i jiné vazby, v kterých mělo sloveso záporného významu funkci záporky *ne* před konjunktivem. Na př. Hor. *Carm.* 3, 2, 28 *velabo... sub isdem sit trabibus*; Plaut. *Pers.* 245 *nolo ames*; Cic. *Mur.* 59 *nolo accusator in iudicium potentiam adferat*; *Att.* 2, 1, 6 *nolim ita existimes*.

O vyjadřování zákazu imperativem viz II 192.

Imperativ.

766 Z tvaru imperativu (D 348) i z jeho významu je třeba soudit, že imperativ podobně jako interjekce, s nimiž je úzce příbuzný, náleží k prvotním útvarům řeči. Blízkost imperativu a interjekce se jeví i v tom, že se některých imperativů užívá, zvláště v mluvě hovorové, jako interjekcí (II 194); zcela se stal citoslovcem imper. *eme* v tvaru *em* (pův. = 'vezmi!', pak 'na', 'hle'). Naopak někdy interjekce zastupuje imperativ; na př. Cic. *De re p.* 6, 12 *st! quaeso... ne me e somno excitetis* ('pst!' = 'buďte tiše').

Větší nebo menší míra důraznosti imperativu (II 190) bývá někdy vyznačována připojenými interjekcemi jako *heus*, *heia*, *ah*, k nimž je možno počítat i ustrnulý imper. *age*, adverbii času jako *modo*, v starší latině i *dum*, a vložkami jako *amabo*, *quaeso*, *sis* (= *si vis*), *sodes* (= *si audes*). Na př. Plaut. *Most.* 937 *heus, reclude, heus, Tranio, etiamne aperis?*; *Amph.* 551 *age i tu secundum*; *Capt.* 167 *habe modo bonum animum* ('jen měj'); As. 585 *manedum* ('tak počkej!'), často *agedum* (vlastně = 'tak dělej!', pak i jako vybízející interjekce = 'nuže!'); As. 894 *dic amabo* ('řekni, prosím'); Cic. *Att.* 9, 17, 2 *tu quaeso cogita*.

O tvaru imperativu futuri D 349; o jeho významu II 191.

Infinitiv.

767 Infinitiv je od původu útvar nominální (D 356); užívá se ho k pojmenování děje právě tak, jako se osoba nebo věc jmenuje nominativem substantiva. Substantivu se podobá svými funkcemi ve větě (II 196). Se substantivem má společné i to, že může mít u sebe přívlastek, a to zpra-

vidla jen pronominální, neklas. i adjektivní; na př. Plaut. *Curc.* 28 *ita tuom conferto amare*; Cic. *Fin.* 2, 9 *non dolere... istud quam vim habeat, postea videro*; Att. 13, 28, 2 *cum vivere ipsum* ('samo žiti') *turpe sit nobis*; Plin. *Epist.* 8, 9, 1 *olim nescio, quid sit... illud iners quidem, iucundum tamen nihil agere, nihil esse*; Pers. 1, 9 *nostrum istud vivere triste*; ib. 3, 17 n. *pappare minutum poscis et iratus mammae lallare* (inf. s gen. přivlastňovacím) *recusas*; Petron. 52, 3 *meum... intelligere nulla pecunia vendo*.

Substantivní inf. nesklonovaný se vyskytuje také v předložkové vazbě u *interest inter*; na př. Cic. *Fin.* 2, 43 *ut inter optime valere et gravissime aegrotare nihil prorsus dicerent interesse*; Sen. *Ben.* 5, 10, 2 *multum interest inter dare et accipere*. Někdy také u *praeter* v negativních větách; na př. Hor. *Sat.* 2, 5, 69 *nil sibi legatum praeter plorare*; Ov. *Her.* 71, 16 *superest praeter amare nihil*; ib. 7, 164 *quod crimen dicis praeter amasse meum?* ('kromě toho, že jsem milovala'). Jinak je v předložkových pádech příslušný pád gerundia a teprve v pozdější latině bývá po předložkách, zejména po *ad*, nesklonovaný infinitiv.

Od substantiva se infinitiv liší tím, že se spojuje s týmiž pády jako indikativ a jiné tvary určité; tak Verg. *Aen.* 6, 853 *parcere subiectis et debellare superbos*, jako by bylo *pepercit subiectis et debellavit superbos* (ale *debellator superborum*).

Infinitiv podmětem a předmětem.

Infinitiv bývá podmětem (II 196) u neosobních výrazů slovesných, 768 jednoduchých i rozložených, na př. *pudet, contingit, opus est, aequum est* a j.

Ve vazbě *est* s inf. znamená *est* — jako čes. *jest* s inf. — 'jest možno', 'může se', 'je dovoleno', 'smí se', později i 'má se', a to u básníků druhdy podle řec. *ἔστι* s inf. Na př. Varro u Gell. 18, 12, 9 *est animadvertere* 'je pozorovati'; Verg. *Aen.* 6, 596 *nec non et Tityon...cernere erat*; Georg. 4, 447 *neque est te fallere quicquam*; Hor. *Sat.* 1, 5, 87 *quod versu dicere non est*; Tac. *Germ.* 5 *est videre*; Ann. 16, 34 *ut coniectare erat*.

Infinitiv bývá předmětem kromě u sloves vypočítaných II 197 také 769 v některých vazbách zvláštních. K nim náleží zejména také vazba slovesa *dare* s inf., jako dosti častá *dare bibere*, později i *dare edere* (*manducare*). Na př. Plaut. *Pers.* 821 *bibere da*; Liv. 40, 47, 5 *ut bibere sibi iuberet dari*; podobně Cic. *Tusc.* 1, 65 *ut Iovi bibere ministraret*; srov. Quint. 9, 3, 9 „utimur et verbo pro participio: *magnum dat ferre talentum tamquam ferendum*“. U básníků nezdídka bývá *dare* s inf. ve významu 'dávati', 'dopřávati', 'dovolovati', na př. Verg. *Aen.* 6, 697 *da iungere dextram*; Hor. *Sat.* 2, 3, 191 *di tibi dent capta classem deducere Troia*. Neosobní pass. *datur* s inf. = *licet*; na př. Verg. *Aen.* 3, 7 *ubi sistere detur*; Tac. *Ann.* 3, 67 *neque refellere aut eludere dabatur* (Minařík: 'a on ani nesměl jich (otázek) vyvrátiti ani se jim vyhnouti'). Podobně se pojí s infinitivem slovesa

souznačná s *dare*; na př. Hor. *Carm.* 1, 31, 17 *frui paratis . . . mihi, Latoe, dones*; Ov. *Trist.* 3, 5, 21 *di tibi posse tuos tribuant defendere semper*; Hor. *Sat.* 1, 1, 52 *dum ex parvo nobis tantundem haurire relinquo*.

Pozdní latině náleží vazba slovesa *facio* s inf. jakožto výraz kausativnosti, nahrazující faktitivní sloveso; na př. Mulom. Chir. 158 *haec omnia mixta in uno rursus defertere facies*, kde *defertere facies* je opis slovesa *deferrefacies* = 'uvařít'. V jazycích románských se ta vazba stala pravoelným výrazem kausativnosti, na př. franc. *faire rire* = 'rozesmátí', *faire savoir* = 'uvědomiti', *faire sécher* = 'sušiti'. Starší byla vazba slovesa *facere* s akusat. cum inf. = 'způsobovati, že...', na př. Verg. *Aen.* 2,538 *nati . . . me cernere letum fecisti*. Ovšem obě tyto vazby vývojově spolu souvisí.

O vazbě slovesa *habeo* s inf. viz výše D 743.

770 Infinitiv bývá předmětem také u slovesných vazeb rozložených, to jest takových, v kterých je děj vyjádřen spojením méně významného slovesa se silně obsažným substantivem; v nich inf. nepatří jen k substantivu — v tom případě by tu bylo gerundium nebo gerundivum — nýbrž k celé vazbě. Na př. Plaut. *Men.* 244 *operam praeterea numquam sumam quaerere* (= *non studebo quaerere*); Cic. *Att.* 5, 5, 1 *ibi enim Pomptinum . . . expectare consilium est* (= *expectare decrevi*); Caes. *B. G.* 7, 26, 1 *Galli . . . consilium ceperunt ex oppido profugere* (= *statuerunt profugere*; ale jestliže se slovesné určení pojí těsněji k subst. *consilium*, zvláště když to slovesné určení předchází, bývá gerundium nebo gerundivum, na př. Caes. *B. G.* 3, 2, 2 *acciderat, ut subito Galli belli renovandi legionisque opprimendae consilium caperent*; Cic. *Acad.* 2, 100 *huius modi . . . visis consilia capiet et agendi et non agendi*). Podobně Nep. 6, 3, 1 *quo dolore incensus iniit consilia reges Lacedaemoniorum tollere*; Verg. *Ecl.* 8, 88 *nec sit mihi cura mederi* (= *ne curem mederi*); *Aen.* 6, 133 *si tanta cupido bis Stygios innare lacus*; Ov. *Met.* 11, 332 *quater impetus illi in medios fuit ire rogos*; Verg. *Aen.* 10, 90 *quae causa fuit consurgere in arma* (= *quid impulit consurgere*).

V jiných podobných vazbách bývá inf. podmětem. Na př. Plaut. *Trin.* 626 *est lubido orationem audire* (= *lubet audire*); *Capt.* 423 *nunc adest occasio benefacta cumulare* (= *licet cumulare*); *Poen.* 1212 *facere occasiost*, ale *Epid.* 271 *nunc occasiost faciundi*, kteréž obě vazby jsou souřadně spojeny Ter. *Phorm.* 885 n. *summa eludendi occasiost mihi nunc senes et Phaedriae curam adimere argentariam*.

Teprve v poklasické latině bývá inf. určením substantiva samého ve vazbách typu *potestas curare* nebo *necessitas tacere*.

771 Ve vazbě *potest* s inf. *esse* bývá *esse* někdy vynecháno a *potest* samo nabývá významu 'může být'; na př. Cic. *Acad.* 2, 82 *quid potest sole maius* (v některých rukop. i vydáních tu je doplněno *esse*); *ib.* 2, 121 *negas sine deo posse quicquam*; *Fin.* 4, 48 *quo nihil potest brevius*. Srov. *neos. potest* = 'jest možné' (D 816). Tak leckdy i v osobní vazbě *possum* = *possum*

esse 'mohu býti', na př. Cic. *Att.* 2, 15, 3 *si solus non potuero* ('býti sám'); Tert. *De exhort. cast.* 12 *ut sine uxore non possis*; Aug. *Conf.* 4, 4, 7 *non poterat anima mea sine illo*.

Podobně se vynechává inf. *esse* nebo *feri* u slovesa *soleo*; na př. Liv. 1, 25, 9 *tunc clamore, qualis ex insperato javentium solet, Romani adiuvant militem suum*; Plin. *Epist.* 8, 21, 6 *quod interdum longiore mora solet*.

Velmi často se vynechává inf. *esse tam*, kde tvoří s participiem perf. nebo fut. nebo s gerundivem opisný finitivus (II 214); někdy i tam, kde má samostatnou platnost, jako na př. Cic. *Lael.* 50 (*constat*) *bonis inter bonos quasi necessariam benevolentiam*.

Význačnou skupinou infinitivních vazeb neobvyklých v próze — zejména v próze klasické (II 197) — jsou vazby se slovesy pohybu, v nichž se uplatňovala původní lokativní nebo dativní, cílová, platnost infinitivu jakožto tvaru slovesného substantiva (D 356, srov. o dativu cíle D 669); infinitiv tu vyjadřuje cíl a účel pohybu a takto přejímá funkci mizejícího supina. Na př. Plaut. *Bacch.* 900 *illa... in arcem abiit aedem visere Minervae*; Pseud. 642 *reddere hoc, non perdere, erus me misit*; Ter. *Eun.* 528 *misit porro orare ut venirem serio*; Lucr. 4, 471 *hunc igitur contra mittam contendere causam*; Verg. *Aen.* 7, 393 *idem omnis simul ardor agit nova quaerere tecta*; Hor. *Carm.* 1, 23, 10 *non ego te... frangere persequor*; Varro *R. r.* 2, 10, 11 *stabulari solent equas abigere*; Gell. 16, 19, 5 *is inde a rege proficiscitur terras inclutas... visere*; Vulg. *Matth.* 2, 2 *venimus adorare eum* (podle *ἤλθομεν προσκυνῆσαι αὐτῷ*); Ioan. 21, 3 *vado piscari* (podle *ὕπαγω ἄλιεύειν*). V pozdější vulg. latině tato vazba zevšeobecněla.

Do této souvislosti náleží i jiné infinitivní vazby, které se vyskytují v pozdější latině, druhdy podle vzoru řeckého, jako na př. Vulg. *Apoc.* 5, 5 *ecce vicit leo... aperire librum* (podle *ἰδοῦ, ἐνίκησεν ὁ λέων... ἀνοίξει τὸ βιβλίον*, Kral.: 'aj, svítěl lev... aby otevřel tu knihu').

Infinitivy samostatné.

K samostatným infinitivům, majícím funkci věty (II 200—202), náleží — vedle inf. vypravovacího a zvolacího — také infinitiv rozkazovací a zakazovací (*infinitivus imperativus* a *prohibitivus*); je to vlastně jen pojmenování děje, jež nabývá významu rozkazovacího nebo zakazovacího způsobem vyslovení. V literatuře doby republikánské se nevyskytuje; nejstarší známý doklad je Val. Flacc. *Arg.* 3, 412 *tu socios adhibere sacris* (snad podle vzoru mluvy Homérovy, na př. *Il.* 5, 124 *θαροῶν νῦν, Διόμηδες, ἐπὶ Τρώεσσι μάχεσθαι*). Na nápisech a v pozdější vulg. latině je dosti častý, někdy i souřadně vedle imperativu, jako na př. Mulom. *Chir.* 43, 7 n. *lavato... descende... dimitte... , deinde abicere cum operimentis... postea producere... et sinire pascere*.

Protože je inf. rozkazovací v latině doložen poměrně velmi pozdě, je sotva správné vidět infinitiv v tvaru typu *sequimini* (D 343).

774 Infinitiv vypravovací (II 201)¹⁾ býval vykládán — již od římských gramatiků — tak, že se u něho pomyslelo na vynechání slovesa *coepi*, tedy na př. *Caes. B. G. 1, 16, 1 interim Caesar Haeduos frumentum flagitare (coepit)*²⁾. Ale nepochybně správný je výklad Schmalzův, že infinitiv tu je cosi jako slovesný nominativ, tvar jmenovací, a proto že se hodí k živému líčení děje právě tak jako nominativ substantiva (D 795 nn. a D 817); s tímto jeho významem souvisí, že jeho vid je nedokonavý. Tento výklad je možno spojit s poukazem Kretschmerovým, že inf. historický úzce souvisí s větami nominálními; jsou i doklady, kde jsou v živém líčení infinitivy vypravovací položeny souřadně vedle líčících nominativů (II 274); na př. *Ter. Ad. 863 n. ille suam egit semper vitam in otio, in convitiis, clemens, placidus, nulli laedere os, adridere omnibus; sibi vixit, sibi sumptum fecit: omnes bene dicunt, amant* (zde ani není možno k inf. *laedere* a *adridere* doplnit *coepit*); *Cic. Sest. 74 clamor senatus, querelae, preces, socer ad pedes abiectus: ille se affirmare postero die moram nullam esse facturum*; *Liv. 5, 26, 9 obsidio inde urbis et munitiones; et interum proelia fieri et teri tempus*. Ostatně inf. vypravovací není mezi ie. jazyky v latině osamělý, neboť se vyskytuje také na př. v ruštině a v litevštině, zejména v pohádkovém slohu; snad je to tedy zbytek prajazykového užívání infinitivů absolutních.³⁾

Akusativ s infinitivem.

775 Ve vazbě akusativu s inf. se vyjadřuje akusativní podmět infinitivu i tehdy, když to je zájmeno (II 213); jen zřídka se zájmeno *me, te, se* (zřídka *nos, vos*) v takové funkci vynechává, a to poměrně častěji u infinitivu fut., při čemž bývá vynecháno i *esse*. Na př. *Cic. Br. 17 quod ipse, cui debes, incommodo exacturum negat (= se exacturum esse)*; v nepřímé řeči *Caes. B. G. 1, 7, 3 legatos ad eum mittunt... qui dicerent sibi esse in animo... iter per provinciam facere...: rogare, ut eius voluntate id sibi facere liceret (= se rogare)*.

Z hovorové mluvy se dostalo i do řeči spisovné rčení typu *salvum venire* (nebo *venisse*) *gaudeo* s vynecháním podmětu *te*; na př. *Plaut. Epid. 7 venire salvom gaudeo*; *Ter. Hec. 353 gaudeo venisse salvom*; *Cic. Epist. 1, 10 ut possimus salvum venisse gaudere*; *Plin Epist. 4, 13, 1 salvum in urbem venisse gaudeo*.

O větách s *quod (quia, quoniam)* po slovesech *dicendi* a *sentiendi* místo akusativu s inf. viz níže D 894.

¹⁾ O něm důkladně jedná O. Jiráni, *Skladba I* str. 87—93.

²⁾ Tak ještě i v nové době na př. W. Kroll, *Die wissenschaftliche Syntax im lateinischen Unterricht* (3. vyd. Berlin 1925) str. 57—59.

³⁾ Na ruskou obdobu latinského infinitivu vypravovacího upozorňuje S. I. Sobolevskij, *Grammatika latinského jazyka* (3. vyd. Moskva 1950) § 740 a uvádí příklad z Puškinovy básně *Spící krásavice*: „И парница хохотать, и плечами пожимать, и подмигивать глазами, и прищелкивать перстами, и вертеться подбочась.“

K tomu dodáváme příklad z lidové pohádky: *Лисичка испугалась, бросила мешок — да бежать*. Takové infinitivy bývají provázeny částicemi *nu, давай a pod.*, na př. *и новые друзья ну обниматься, ну целоваться* (Krylov); i v hovorové řeči se vyskytují infinitivy jako oni *nu* stучать, oni *давай* его уговаривать.

V jiných podobných větách odpovídají takovému infinitivu výrazy adverbialní; na př. *подхватил кот пегушка — да домой*; také interjekce, na př. *козлятки выскочили да прыг к матери*.

Nominativ s infinitivem.

Nominativ s inf., jenž je zpravidla podmětem u pass. tvarů sloves dicendi a sentiendi (II 220), vyskytuje se někdy také u aktiv. tvarů takových sloves místo akusativu s inf. Bývá to u básníků, ne bez vlivu vazeb řeckých, jako je na př. Hom. *Od.* 1, 180 *Μένδης Ἀρχιάλαιο δαίφρονος εὔχομαι εἶναι νόος*; ale i v latině samé byly podněty pro takový nom. s inf., na př. typ *volo (possum) esse beatus*. Tak na př. *Cat.* 4, 2 *phaselus ille... ait fuisse navium celerrimus* (v próze by bylo *ait se fuisse navium celerrimum*); *Verg. Aen.* 4, 306 *sperasti... tacitus mea decedere terra*; *ib.* 11, 504 *audeo et promitto... sola Tyrrhenos equites ire obvia contra*; *Hor. Carm.* 3, 27, 73 *uxor invicti Iovis esse nescis*; *Ov. Met.* 13, 141 *rettulit Aiax esse Iovis pronepos*; *Fast.* 5, 241 *cur ego desperem fieri sine coniuge mater*; *Am.* 2, 19, 14 *speciem praebeuit esse nocens*; *Prop.* 2, 9, 7 *visura et quamvis numquam speraret Ulixen* (v próze by bylo *quamvis numquam speraret se Ulixem visuram esse*).

Po způsobu řeckém vznikají také podobné vazby s participiem perf. pass. (depon.) bez *esse*; na př. *Verg. Aen.* 2, 377 *sensit medios delapsus in hostis* (v próze *sensit se delapsus esse*); *Ov. Met.* 9, 545 *superata fateri cogor*; *Petron.* 129, 4 *si libidinosa essem, quererer decepta*. V některých podobných případech jde však o pravidelné určení participiem; tak *Cic. Cael.* 21 *laesi dolent, irati efferuntur, pugnant lacessiti* ('když jsou uraženi', nikoli 'že byly uraženi').

U básníků a v poklas. próze bývá osobní vazba nominativu s inf. 777 i u četných jiných sloves, než jsou vyjmenována II 207. Tak na př. *Verg. Aen.* 2, 585 *extinxisse nefas... laudabor*; *Ov. Am.* 2, 6, 61 *colligor ex ipso dominae placuisse sepulcro* ('lze o mně soudit, že jsem se líbil'); *Tac. Ann.* 3, 8 *neque dubitabantur praescripta ei a Tiberio* ('nepochybovalo se, že mu ta odpověď byla předepsána od T.').

Také některá aktivní slovesa, která jsou souznačná s pass. tvary sloves dicendi a sentiendi, mívají vazbu nominativu s inf. Tak na př. *Plaut. Bacch.* 925 *Atridae duo fratres cluent fecisse facinus maximum* ('mají pověst, že...'); *Cat.* 68, 111 *quod quondam... fodisse... audit... Amphitryoniades* (podle *ἀκούει* = 'slyne', 'má pověst'). Tak leckdy i *appareo* (podle *videor*); na př. *Cic. Fin.* 3, 23 *ut ad quandam rationem vivendi data esse appareant* (sc. *membra*).

Nominativ s inf. je poměrně hojnější v době klasické než v archaické.

Supinum.

Termín *supinum* je překlad řeckého adjektiva *ὑπιον*. Základem jeho 778 užívání v mluvnické byl obraz z tělocvičny, kde se jím označoval poražený zápasník, ležící nznak. Řečtí gramatikové tak jmenovali tvary passivní a zejména pass. participia. Římsští gramatikové užívali toho názvu jednak v tom smyslu jako my nyní, o slovesných tvarech na *-tum* a *-tu*, jednak

o gerundi; na př. Diomedes I 352, 35 K.: „modo participiali *amandi*, *amando*, *amandum*, *amatum*, *amatu*, haec gerundi sunt apud quosdam, quae Probus supina appellat”; Sacerdos VI 36, 1 K.: „impersonalia sive supina *amandi*, *amando*, *amandum*; haec a quibusdam gerundia appellantur.“

V pozdní latině mizelo supinum z užívání a místo něho se užívalo u sloves pohybu infinitivu (D 772).

O souvislosti supina na *-tum* s akusativem IV. deklinace viz II 224 a D 625.

Souvislost supina na *-tu* (II 225) s dativem IV. deklinace je patrna i z toho, že se vedle tvaru na *-tu* v stejných vazbách vyskytují i tvary na *-tui*; na př. Plaut. *Bacch.* 62 *quia istaec lepida sunt memoratui*; Liv. 45, 30, 2 *quanta Macedonia esset, quam divisui facilis*. Souvislost tohoto supina s ablativem IV. deklinace se projevuje ve vazbách jako Cato *Agr.* 5, 5 *primus cubitu surgat, postremus cubitum eat*; Plaut. *Men.* 277 *ego obsonatu redeo*; Ter. *Heaut.* 941 *sed ita dictu opus est*.

Do řeči románských supinum jako zvláštní útvar nepřešlo.

Participium.

Časové vztahy participií.

- 779 Protože latina nemá — kromě deponentií — aktivní participium perf., které by vyjadřovalo děj předcházející před dějem slovesa určitého (II 229), vyjadřuje se v klas. próze taková předčasnost buď časovou větou s *cum* (II 417) nebo v některých případech ablativem absolutním s participiem passivním. (II 241). Avšak v neklas. próze a u básníků druhdy se ta předčasnost zanedbává a užívá se i o ději předcházejícím participia praesentis. Na př. Liv. 27, 43, 3 *eum primo incertis implicantes responsis. . . edocuerunt* (= *cum eum primo implicuissent*); Hor. *Sat.* 1, 5, 94 *inde Rubos fessi pervenimus, utpote longum carpentes iter*. Tak tomu bývá ve Vulgátě při překládání řec. participia aor.; na př. Matth. 18, 16 *et ecce unus accedens ait illis* (orig. *προσελθών*); ibid. 27, 50 *Iesus autem iterum clamans voce magna emisit spiritum* (orig. *κράζας*); Marc. 1, 29 *et protinus egredientes de synagoga venerunt in domum Simonis et Andreae* (orig. *ἐξελθόντες*); Matth. 4, 9 *haec omnia tibi dabo, si cadens adoraveris me* (orig. *πεσών*).

Opisné vazby participiální.

- 780 V příkladu uvedeném II 231 *Karthaginis opes olim florentes fuerunt* může *florentes fuerunt* znamenat netoliko '(moc) byla kvetoucí', nýbrž i '(moc) kvetla', to jest participium praes. spojené se slovesem *esse* může mít jednak význam více adjektivní, jednak více slovesný. V tomto druhém případě nahrazuje tato vazba sloveso určité (*florebant*) a důrazně se ji

vyznačuje trvání děje nebo vůbec jeho průběh; srov. opisnou vazbu anglickou typu *I am working* = 'pracuji'. Na př. Plaut. *Poen.* 1038 (Ter. *Andr.* 508 a 775) *ut tu sis sciens* 'abys věděl', srov. náp. Sen. cons. *Bacch.* 23 *senatuosque sententiam utei scientes esetis*; Plaut. *Truc.* 125 *tuis servio atque audiens sum imperiis*; Cic. *De or.* 2, 364 *nemo umquam tam sui despiciens fuit*; Sall. *Jug.* 31, 19 *profecto iussis vestris oboediens erit*; Liv. 5, 34, 6 *quod quidem continens memoria sit* = 'pokud paměť sahá'; Sen. *Epist.* 85, 20 *si beata vita nullius est indigens*; Per. *Aeth.* 16, 6 *quam (speluncam) sequentes fuerunt forsitan per passus centum* (= *sequebantur*). V lidové mluvě se užívalo této opisné vazby namnoze jako pohodlné náhrady tvarů konjunktivu nebo jiných, a to bez zvláštního rozdílu proti tvarům jednoduchým.

V pozdní latině se někdy v takových vazbách sloveso *esse* vynechává a participium samo zastupuje sloveso určité; na př. Anton. *Plac. Itin.* 18 *ingressi sumus in sanctam civitatem, in qua adorantes monumentum Domini* (= *adorabamus*).

Participium perf. pass. ve spojení s tvary slovesa *esse* se stalo výrazem 781 passiva v systému perfektním (D 744; 749).

Kromě vazeb typu *cognitum habeo* (II 235), z nichž vznikla složená praeterita jazyků románských (D 744), užívá se, zejména v starší latině, také kausativních sloves *facio*, *do*, *reddo*, *curo*, *trado* ve spojení s akusativem participia perf. pass. k důraznému vyjádření stavu vzniklého dokonáním děje a pak i dokonavého děje samého. Na př. Plaut. *Cist.* 595 *perfectum ego hoc dabo negotium* ('já udělám, aby byla tato věc vyřizena', důrazněji místo 'já tu věc vyřídím'); Ter. *Andr.* 684 *inventum tibi curabo et mecum adductum tuom Pamphilum*; *Heaut.* 341 *ademptum tibi iam faxo omnem metum*; *Andr.* 680 *me missum face* ('pusť mě'); Sall. *Jug.* 59, 3 *ita... hostis paene victos dare* ('nepřátelům připravili porážku'); Verg. *Aen.* 12, 437 *nunc te mea dextera bello defensum dabit*; Liv. 8, 6, 6 *stratas legiones Latinorum dabo*. I v klas. próze se vyskytuje zvláště *missum facere* s významem 'propustiti', 'nechati'; na př. Cic. *Phil.* 5, 53 *legiones bello confecto missas fieri placere*; *Sest.* 138 *si qui voluptatibus ducuntur... missos faciant honores*.

Jakou okolnost vyjadřuje doplňkové participium (II 236), nebývá 782 v starší latině určováno žádným formálním slovem a rozumí se ze souvislosti; na př. Plaut. *Epid.* 90 *quam (fidicinam) abiens mandavit mihi* (okolnost časová); *Trin.* 154 *flens me obsecravit* (způsob); Ter. *Andr.* 249 *repudiatus repelor* (připustka). Teprve počínají klas. dobou bývají k participiu — i při vazbě ablativu absol. — a podobně k adjektivu přidávány určující spojky a jiné částice, a to u připustky *quamquam*, *etsi*, *quamvis*, *licet*, u přirovnání *tamquam*, *quasi*, *ut*, *velut*, *perinde atque*, *ceu*, u důvodu *quippe*, *utpote*, u času *statim*, *vixdum*, *simul*. Na př. Cic. *Fin.* 5, 68 *si omnia illa, quae sunt extra, quamquam expetenda, summo bono continerentur*; Tac. *Ann.* 15, 71 *Gavius Silvanus, quamvis absolutus, sua*

manu cecidit; Cic. Verr. 5, 28 ut... alius tamquam occisus relinqueretur; Hor. Carm. 1, 31, 13 dis carus ipsis, quippe ter et quater anno revisens aequor Atlanticum impune; Sat. 1, 5, 94 inde Rubos fessi pervenimus, utpote longum carpentes iter; Liv. 1, 26, 3 stricto igitur gladio simul verbis increpans transfigit puellam.

Ablativ absolutní a jiné podobné vazby.

- 783** Ablativem absolutním se nejčastěji vyjadřuje okolnost s hlavním dějem současná nebo okolnost před ním předcházející. Řídčeji se jím vyjadřuje — s užitím participia fut. akt. — okolnost následná; na př. Asinius Pollio u Sen. *Suas. 6, 24 huius ergo viri tot tantisque operibus mansuris in omne aevum praedicare de ingenio atque industria supervacuum est* ('když tolik děl potrvá'); Liv. 28, 15, 13 *prima luce, oppugnaturis hostibus castra*; Plin. *Nat. h. 11, 54 (rex) procedit foris non nisi migraturo agmine*; Curt. 5, 10, 7 *propalam comprehendi Dareus non poterat tot Persarum milibus laturis opem regi*; Prud. *Psych. 583 loculos... spectabat inanes, aeternam numerans redituro faenore summam* ('počítajíc sumu, která jí vynesé úrok').

Teprve v pozdní latině se vyskytuje v ablativu absol. o budoucí okolnosti také gerundivum; na př. Amm. Marc. 22, 15, 3 *pauca... super benevolo omnium flumine Nilo... praestringi conveniet, mox ostendendis aliis quae sunt in his regionibus admiranda*; ib. 25, 4, 25 *at in Gallis barbarico tumore gliscente, diffusis per nostra Germanis, iamque Alpibus ad vastandam Italiam perrumpendis, nihil... praeter lacrimas supererat et terrores* (trojí okolnost: současná, předčasná i následná).

- 784** Odchylkou od pravidla uvedeného II 242 užívá se někdy ablativu absol. pro důraz nebo zřetelnost i tam, kde je jeho myšlenkový podmět obsažen v jiném členu téže věty. Na př. Plaut. *Rud. 712 meas mihi ancillas invito me eripis*; Caes. *B. G. 5, 44, 6 quo (militē) percusso exanimatoque hunc scutis protegunt hostes, in illum universi tēta conciunt*; ib. 3, 14, 4 *turribus excilatis tamen has altitudo puppium superabat*; *B. c. 3, 9, 3 cives Romani ligneis effectis turribus his sese munierunt*; Cic. *Phil. 11, 23 qui credat te invito provinciam tibi esse decretam*; *Cael. 18 non modo permittente patre sed etiam suadente ab eo semigravit*; Sall. *Iug. 14, 11 Iugurtha... fratre meo atque eodem propinquo suo interfecto primum regnum eius sceleris sui praedam fecit*; Tac. *Ann. 14, 10 sed a Caesare perfecto demum scelere magnitudo eius intellecta est*; Vulg. *Matth. 1, 20 haec autem eo cogitante, ecce angelus Domini apparuit in somnis ei*; ib. 8, 23 *et ascendente eo in naviculam secuti sunt eum discipuli eius* (proti orig. ἐμβάντι αὐτῷ... ἠκολούθησαν αὐτῷ); Greg. *Turon. Hist. Franc. 7, 42 ingrediente me atrium domus vidi virum senem exhibentem arborem in manu sua*. Na nápisech se nejednou vyskytuje typ vazby *se vivo fecit* místo *vivus fecit*, z čeho je viděti, že *se vivo* již ustrnulo ve výraz obdobný českému 'za živa'.

O typu *praesente multis* viz D 843.

Kromě ablativu absol. vyskytuje se v pozdní latině také nominativ absolutní a akusativ absolutní. Tyto vazby vznikaly původně kontaminací nebo anakolutem a podobnými odchylkami od vazeb pravidelných a každý jejich případ je třeba vysvětlit zvlášť, na př. anakolut je možno vidět Per. Aeth. 16, 4 *ac sic ergo facientes iter... apparuit nobis mons ingens*. Ale časem se stávají vazbami zcela mechanickými a přejímají funkce ablativu absolutního; na př. Per. Aeth. 16, 7 *benedicens nos episcopus profecti sumus*; ib. 43, 7 *ingressi autem in ecclesia dicuntur ymni*. Případy nominativu absol. se vyskytují zejména také v Augustinových *Sermones*; na př. 13, 4, 4 *respondentes enim ipsi... in nummo esse imaginem Caesaris, respondit eis secundum os ipsorum* (tu je možno uznávat anakolut); 36, 9, 9 *cui regio fructuosa succedens, turbavit hominem copia plus quam inopia*; 105, 10, 13 *Deus ostendens quia non in istis sacrificiis est ipsa temporalis salus... victus est Rhadagaysus*; *Serm.* ed. Liverani 8, 6 *ascensurus enim ad patrem contristati sunt discipuli*.

Akusativ neměl žádnou funkci, která by byla psychologickou cestou vedla k užívání akusativu absolutního (jinak tomu bylo u nominativu); vznik akusativu absol. je spíše hláskové povahy a docházelo k němu teprve tehdy, když tvarové rozdíly mezi jednotlivými pády mizely. Na př. Greg. Turon. *Hist. Franc.* 2, 3 *episcopus, vocatum ad se quendam hominem... ait* (miněn tu byl asi ablativ absol.).

Genitiv absolutní, kde se v latině vyskytuje, je namnoze napodobení absol. genitivu řeckého; na př. Bell. Hisp. 14, 1 *eius praeteriti temporis Pompeius trans flumen Salsam castellum constituit*; Itala Luc. 3, 15 *cogitantium omnium* (*διαλογιζομένων πάντων*; Vulg. *cogitantibus omnibus*); ib. 9, 43 *omnium autem mirantium* (*πάντων δὲ θαυμαζόντων*; Vulg. *omnibusque mirantibus*).

Gerundivum a gerundium.

Termíny *gerundivum* a *gerundium* byly vytvořeny od římských gramatiků. Základem jejich je tvar *gerundum* od slovesa *gerere*, znamenající 'co se má dělati'; je to „*gerendi modus*“ (Mar. Vict. VI 199, 22 K.); slovo *gerundium* je tvořeno asi podle slova *participium*. Ve starověku nebyly tyto termíny ještě ustáleny a užívalo se místo nich i názvu *supinum* (D 778).

Souřadné osobní vazby gerundiva se užívá v klasické próze zpravidla jen u sloves přechodných (II 246). Odchytkou od toho se vyskytují některé takové vazby i u sloves nepřechodných. Tak v přívlastku Varro *L. L.* 6, 11 *longissimum spatium senescendorum hominum*; Gell. (podle Varrona) 3, 10, 7 *ad homines quoque nascendos vim numeri istius porrigi pertinereque ait*; ib. 10 *modum esse dicit summum adolescendi humani corporis septem pedes*. Běžně se užívá v přívlastku jako participii praes. medii bez významu nutnosti tvarů *secundus* pův. 'následující', *oriundus* 'vznikající', 'pocházející' (D 360). V doplňku a s významem nutnosti (II 249) na př. Plaut. *Trin.* 1159 *si illa tibi placet, placenda dos quoque est*; *Epid.* 74 *puppis pereundast probe*.

Osobní vazba se vyvinula také u gerundiv některých sloves, která jsou zpravidla neosobní, jako *pudet*, *paenitet*: *puđendus* 'za koho' nebo 'zač je třeba se stydět', 'hanebný', 'potupný', *paenitendus* 'na koho' nebo 'nač je třeba se mrzetí', 'nepříjemný', 'nemilý', 'ostudný'. Na př. Verg. *Aen.* 11, 55 *puđendis volneribus*; Hor. *Carm.* 2, 4, 20 *matre puđenda*; Liv. 1, 35, 5 *sub haud paenitendo magistro*; ib. 40, 56, 3 *neque puđendum aut paenitendum eum regem . . . fore*.

787 Vedle pravidelné vazby typu *occasio patriae liberandae* (II 248) vyskytuje se v starší latině a později archaisticky i vazba, při které je substantivum určeno dvěma genitivy, genitivem substantiva nebo zájmena a genitivem gerundia, na př. Plaut. *Capt.* 1008 *quia mi . . . lucis das tuendi copiam*; tu byla asi východištěm vazba *lucem tuendi copia*, v níž se pak akusativ *lucem* připodobnil ke genitivu *tuendi* a spolu s ním se stal určením řídicího substantiva *copia*. Jiné příklady Plaut. *Capt.* 852 *nominandi istorum tibi erit magis quam edundi copia hic apud me*; Ter. *Heaut.* 29 *novarum* (sc. *fabularum*) *qui spectandi faciunt copiam*; Lucr. 5, 1225 *poenarum . . . solvendi tempus*; Varro *L. L.* 5, 7 *quorum quattuor explanandi gradus*; Cic. *Inv.* 2, 5 *exemplorum eligendi potestas*; Verr. 2, 77 *quibus ne reiciendi quidem amplius quam trium iudicum . . . leges . . . faciunt potestatem*; ib. 4, 104 *earum autem rerum nullam sibi iste neque infitiandi rationem neque defendendi facultatem reliquit*; Phil. 5, 6 *facultas . . . agrorum suis latronibus condonandi*.

788 Užívání modálního ablativu gerundia, kde by bylo možno užít osobní vazby participiální (II 253), doložené již v archaické latině, na př. Stat. *Caecil. Com.* 175 R. *diu vivendo multa quae non volt videt*, je značně rozšířeno zvláště v pozdější latině vulgární, kde namnoze vytlačuje a nahrazuje participium praesentis. Takový ablativ je na př. Sall. *Cat.* 61, 2 *quem quisque vivos pugnando locum ceperat, eum amissa anima corpore tegebat* (= *pugnans*); Verg. *Aen.* 2, 6 *quis talia fando . . . temperet a lacrimis*; Prop. 2, 9, 8 *illum exspectando facta remansit anus*; Liv. 8, 17, 1 *consules . . . populando usque ad moenia . . . pervenerunt*; Per. *Aeth.* 5, 11 *omnia loca, quae filii Israhel tetigerant eundo vel redeundo ad montem Dei*; ib. 15, 5 *sic redirent mature ad candelas cum clericis et monachis dicendo psalmos vel antiphonas*.

Druhdy je takový ablativ gerundia postaven souřadně vedle participia praes.; na př. Vitr. 2, 8, 20 *recipientes umorem turgescunt, deinde siccescendo contrahuntur*; Tac. *Ann.* 13, 47 *suspectabat maxime Cornelium Sullam, socors ingenium eius in contrarium trahens callidumque et simulatorem interpretando*; ib. 15, 38 (*incendium*) *in edita assurgens et rursus inferiora populando*.

V překladech z řečtiny bývá takový ablativ gerundia leckdy proti řec. participiu praes.; na př. Vulg. *Act.* 10, 38 *pertransiit benefaciendo et sanando omnes oppressos a diabolo* (εὐεργετῶν καὶ ἰώμενος); ib. Paul. *Eph.* 4, 28 *laboret, operando manibus suis, quod bonum est* (κοπιᾶτω ἐργαζόμενος).

Tento absolutní ablativ gerundia, pohodlný tím, že vyjadřoval dějovou okolnost bez nutnosti gramatické shody s určitým podmětem, přešel do románských jazyků; z něho se vyvinul franc. gérondif a ital. gerundio, (na př. ital. *andiamo cantando* 'jdeme zpívající'), kdežto participium praes. žije v obou těchto jazycích jen ve zbytcích jako adjektivum nebo substantivum, na př. franc. *vivant, vivante* 'živý', 'živá', *le levant* 'východ', *la servante* 'služka', ital. *il levante* 'východ', *il mercante* 'obchodník', *lo studente* 'student'. Gérondif se obvykle spojuje s předložkou *en*; i to má základ v latině, na př. *il criait en courant* by bylo lat. *clamabat in currendo*; srov. Bell. Afr. 82, 1 *in circumeundo exercitum animadvertit*.

Ablativ gerundia ve spojení se slovesem *sto, eo, venio* se stal v pozdní 789 latině výrazem pro trvácí děj, na př. Venant. Fort. (VI. stol.) *Carm.* 5, 17, 5 *stat spargendo medelas*; ib. 5, 5, 118 *stellas ire trahendo comas*. Takto vznikl ital. typ *sto mangiando* = 'jím' z lat. *sto manducando*.

NAUKA O VĚTĚ

Členy věty jednoduché.

Podmět a přísudek.

Podmětové jméno je zpravidla v nominativu (II 257).

Avšak podmětem může být i genitiv, zejména partitivní (D 653), na př. 790 Mulom. Chiron. 293 *datur ei fenum et infunditur anacallidis tritae* (srov. čes. *napadlo sněhu*); také gen. vlastnosti (D 636), na př. Hor. *Sat.* 2, 7, 52 *ne ditior aut formae melioris meiat eodem*, abl. původu (D 674), na př. Nep. 18, 1, 5 *nemo ad id officium admittitur nisi honesto loco*, nebo pád předložkový, na př. Tac. *Ann.* 2, 60 *iussusque e senioribus sacerdotum patrium sermonem interpretari referebat* ('jeden ze starších kněží... vykládal'). Předložkový pád se stává podmětem věty někdy i proto, že latina nemá členu; na př. Cic. *Leg.* 2, 34 *sequitur enim de iure belli* ('výklad o válečném právu'), srov. Att. 6, 1, 8 *illud de gestu histrionis* (D 491).

V uvedených příkladech gen. vlastnosti a abl. původu jde vlastně o výrazy eliptické; nevysloveno zůstává základní subst. obecné, jako 'člověk', 'lidé' a pod.; srov. čes. „*blahoslavené čistého srdce*“.

V básnické řeči bývá někdy při dodatečném určení podmětu novým 791 přívlastkem nebo členem přísudkovým podmět opakován zástupným zájmenem *ille* nebo *hic*. Na př. Verg. *Aen.* 1, 2 n. *qui... Italiam fato profugus Laviniaque venit litora, multum ille et terris iactatus et alto*; ib. 5, 457 *nunc dextra ingeminans ictus, nunc ille sinistra*; ib. 6, 592 n. *at pater omnipotens densa inter nubila telum contorsit, non ille faces nec fumea taedis lumina*; Hor. *C.* 4, 9, 46 nn. *rectius occupat nomen beati, qui deorum muneribus*

sapienter uti duramque calleit pauperiem pati. . . non ille pro caris amicis aut patria timidus perire. Tento způsob je češtině cizí a proto se při překladu takové *ille* vynechává; ale vyskytuje se v řečtině, zejména u Homéra a Herodota; na př. *Il.* 1, 318 nn. *οὐδ' Ἀγαμέμνων λῆγ' ἔριδος. . . ἀλλ' ὄγε Ταλθύβιον τε καὶ Εὐρυβάτην προσέειπεν*; *Od.* 1, 1 nn. *ἄνδρα. . . δς μάλα πολλὰ πλάγχθη. . . πολλῶν δ' ἀνθρώπων ἴδεν ἄστεα καὶ νόον ἔγνω' πολλὰ δ' ὃ γ' ἐν πόντῳ πάθεν ἄλγεα*; *Her.* 2, 173 *εἰ ἐθέλοι (ἄνθρωπος) κατεσπουδάσθαι αἰεὶ. . . λάθοι ἂν ἦτοι μανεῖς ἢ ὃ γε ἀπόπληκτος γενόμενος.* Zdá se, že římstí básníci užívali onoho *ille* po vzoru homérského *ὃ γε* nebo *ὃ δέ*.

792 Neurčitý podmět 'lidé' někdy zůstává nevyjádřen; na př. *Ter. Ad.* 28 *hoc vere dicunt* (i v češt. *řtkají* = 'říká se') a stejně tak *ferunt, tradunt, narrant* a pod. Věty takto vznikající je třeba rozeznávat od vět bezpodmětých (II 273 odst. 3 a D 814); je to zvláštní skupina vět dvojčlenných (II 257). Ve franc. tu bývá podmět vyznačen slovem *on* (z lat. *homo*), v něm. *man* (z *Mann* 'muž').

793 Způsoby, jak vyjádřit děj s neurčitým, obecným podmětem, jsou kromě právě uvedeného typu *dicunt* tyto:

1. 1. os. pl., při čemž je myšleným podmětem společnost, jejímž je mluvčí členem; na př. *Cic. Off.* 1, 37 *hostis. . . apud maiores nostros is dicebatur, quem nunc peregrinum dicimus*; *Caes. B. c.* 2, 27, 2 *quae volumus, ea credimus libenter*; tak i v češtině;

2. 2. os. sg. konj. praes., perf. nebo imperf. (II 179), též 2. sg. ind. nebo imperat., čímž se mluvčí obrací na neurčitého jednotlivce jako zástupce společnosti vůbec. Na př. *Cic. Tusc.* 1, 88 *dicitur. . . carere, cum aliquid non habeas et non habere te sentias, etiamsi id facile patiare*; *ib.* 5, 60 *cum huic obsecutus sis, illi est repugnandum*; *De or.* 3, 87 *eius avunculum vix intellegeres id agere*; *Tusc.* 4, 39 *modum tu adhibes vitio?*; *Plaut. Most.* 73 *celerius veniet quod noles quam illud quod cupide petas*; *Cic. Ac.* 2, 117 *finde aliquem nunc fieri sapientem, nondum esse.* Imper. *puta* v takovémto užívání ustrnul v příslovce s významem 'ku příkladu' (☞ tvaru D 63). V češt. je 2. os. sg. ind. nebo imperat. běžnou formou přísloví; na př. *s poctivostí nejdál dojdeš; číň čertu dobře a peklem se ti odmětí*;

3. neosobním passivem (větou bezpodmětou, srov. D 725); na př. *Cic. De or.* 3, 16 *in silvam venitur et ibi. . . considitur*; *Off.* 1, 46 *vivitur non cum perfectis hominibus. . . sed cum iis, in quibus praeclare agitur, si sunt simulacra virtutis*; *Verr.* 4, 95 *brevi tempore ad fanum ex urbe tota concurrunt*; *Verg. Aen.* 9, 641 *sic itur ad astra*; *Hor. Sat.* 1, 9, 35 *ventum erat ad Vestae*;

4. (zřídka) 3. sg. akt., jestliže se podmět snadno dorozumí ze souvislosti; na př. v zákonech XII desk I 1 *si in ius vocat, ito*; *Cato Agr.* 10, 4 *dolia quo vinaceos condat* X (sc. *agricola*); *Plin. Nat. h.* 25, 134 *capitis dolori medetur panacis. . . hiberis adalligata hora vel diutius, si pati possit*, (sc. *aegrotus*). V češt. takto zejména v přirovnáních a v určení míry (Šmilauer, *Novočeská skladba* str. 110), na př. *bolest přestala, jako když utne; co by pět napočítal.*

Někdy se vynechaný podmět vyrozmívá z předcházejícího substantiva 794 abstraktního, zejména slovesného; na př. Cic. *Tusc.* 4, 17 *est aemulatio aegritudo, si eo, quod concupierit, alius potiatur, ipse careat* (podmět ke *concupierit* je myšlené *is qui aemulatur*). Podmět se také nevyslovuje a ze souvislosti vyrozmívá ve vazbách infinitivních, v kterých je inf. určen doplňkem v akusativu; na př. Cic. *Lael.* 62 *iudicare difficile est sane nisi expertum* ('leda jestliže ho člověk vyzkouší' = 'leda po vyzkoušení'). Také v textu zákonů, kde se má ze souvislosti vyrozmět, které ze stran se výpověď týká; zejména v zák. XII desk, na př. *si nox furtum farsit, si im occisit, iure caesus esto* (podmět k *farsit* a *caesus esto* je pachatel, k *occisit* mstitel); ta stručná stilisace je jistě starobylá zvláštnost právě zákonů XII desk, kdežto později Římané stilisovali zákony až příliš důkladně. Podmět bývá vynecháván také u slovesa *inquit*, zejména v polemice při uvádění názoru nejmenovaného společníka hovoru, a podobně při *ait*, v pozdní literatuře i při *dicit*; na př. Cic. *Tusc.* 1, 93 *nondum gustaverat, inquit, vitae suavitatem* ('řekne se'); Hor. *Epist.* 1, 19, 43 *rides ait*; Aquila Rom. *De fig.* 12 *ut hoc modo si dicat* ('kdyby se řeklo'); Per. *Aeth.* 43, 5 *legitur etiam et ille locus de evangelio, ubi dicit de ascensu Domini* (sc. evangelista; čes. 'kde se mluví').

Věty jmenné.

Jmenné věty typu *iucundi acti labores* (II 258) nevznikly vynecháním 795 spony (zde *sunt*), nýbrž jsou ve vývoji starší a věty sponové typu *homines mortales sunt* (II 259) vznikly z nich přidáním spony.¹⁾ Teprve sponou je možno vyjádřit osobu, čas a způsob, kdežto věta nominální vyslovuje výpověď zpravidla jen o 3. os. sg. a pl. ind. praes. Avšak i když je ve vývoji latiny normálním typem věta sponová, vznikají nominální věty nesponové i dále tak, že se spona z jistých důvodů někdy vynechává (*ellipsis*, II 498); bývá to jednak z obecné úspornosti, jednak při citovém vzrušení; u uměleckých stilistů se takové vynechávání spony stává znakem osobitého slohu, jako je tomu na př. u Tacita.

Nominální věty, buď starého původu nebo eliptické, vyskytují se zvláště 796 v příslovích a průpovědích, na př. Cic. *Fin.* 2, 105 *vulgo enim dicitur: iucundi acti labores*; *Off.* 1, 33 *ex quo illud 'summum ius summa iniuria' factum est iam tritum sermone proverbium*; srov. čes. *mladost radost*. Dále bývají v popisech, ličeních a výčtech; na př. Sall. *Cat.* 5, 3 n. *corpus patiens inediae alboris vigiliae. . . animus audax, subdolos, varius, cuius rei lubet simulator ac dissimulator, alieni adpetens, sui profusus, ardens in cupiditatibus*; Vulg. *Apoc. Ioan.* 7, 9 *stantes. . . amicti stolis albis et palmae in manibus eorum* (*καὶ φοβίαις ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν*); sem patří i příklady popisů uvedené D 451. V otázkách, na př. Plaut. *Mil.* 307 *quid peius muliere aut audacius?*; Cic. *Lael.* 22 *quid dulcius quam habere, quicum omnia audeas loqui?*; *Phil.* 14, 14 *unde igitur ista suspicio vel potius unde*

¹⁾ O větě sponové Jiráni, *Skladba* str. 141—144.

iste sermo? V přechodech, na př. Cic. *Phil.* 2, 25 *sed haec vetera, illud vero recens, Caesarem meo consilio interfectum*. Ve větách podmínkových a v logických závěrech, na př. Cic. *Fin.* 4, 55 *si illud, hoc; non autem hoc; igitur ne illud quidem*. Ve větách vztahných, na př. Cic. *Off.* 3, 46 *sed nihil, quod crudele, utile*. Zvláště časté je vynechávání spony u básníků snažících se, stejně jako mluva hovorová, o výraznost, na př. Verg. *Aen.* 2, 150 n. *quis auctor? . . . quae religio? aut quae machina belli?*

797 Méně často je věta beze spony tehdy, když by věta slovesná měla jinou osobu než třetí, jiný čas než praesens nebo jiný způsob než indikativ. Na př. Plaut. *As.* 648 *satis locuti (sc. estis)*; Verg. *Aen.* 3, 45 *nam Polydorus ego (sc. sum)*; ib. 1, 617 *tunc ille Aeneas . . . ? (sc. es)*; Plaut. *Pers.* 648 *nemo quisquam acceptior (sc. fuit)*; výše uvedený příklad Sall. *Cat.* 5, 3 n., kde by se doplnilo *erat*; Cic. *Off.* 1, 152 *potest incidere . . . comparatio, de duobus honestis utrum honestius (sc. sit)*.

798 Beze spony se užívá zvláště často v starší latině *potis* a *pote*; na př. Plaut. *Mil.* 965 *quo pacto potis nupta et vidua esse eadem?*; *Cat.* 17, 24 *si pote stolidum repente excitare veterum*; Cic. *Br.* 172 (z lidové mluvy hovorové) *hospes, non pote minoris (sc. vendere)*; Verg. *Aen.* 3, 671 *ne potis Ionios fluctus aequare sequendo*; ustáleně *utpote* 'jak možno'.

799 Věta typu *iucundi acti labores* je jmenná věta dvojčlenná, protože má podmět (*acti labores*) a přísudek (*iucundi*). Vyskytují se i jmenné věty jednočlenné; k příkladům uvedeným II 274 je možno dodati na př. Ter. *Ad.* 676 *ridiculum, Hec.* 423 *odiosum*; odtud vzniklo i adv. *nimirum*, vlastně 'žádný div', pak 'zajisté'. Nominální větou jednočlennou bylo původně i *mirum* (a podobně *immensum, immane, nimium*) ve spojení s větou (původně zvolací) uvedenou slovy *quantum* nebo *quam*; na př. Liv. 2, 1, 11 *id mirum quantum profuit ad concordiam civitatis*; Cic. *Att.* 13, 40, 2 *mirum quam inimicus ibat*. Podobně *miré (sane, admodum) quam*, což splývá v jeden pojem adverbiální, srov. čes. *div* ve větě typu *klopýtl div (že) neupadl*.

Věty eliptické.

800 V některých větách je buď ze vzrušení nebo z úspornosti vynecháno i jiné sloveso než *esse*, nejčastěji sloveso znamenající 'jít', 'řici', 'dělati'; v elipsách takto vzniklých (II 498) je myšlenka dostatečně naznačena slovy ostatními, jako zvláště zájmeny nebo zájmennými příslovci; na př. Ter. *Andr.* 126 *hinc illae lacrimae* již samo *hinc* dostatečně naznačuje pojem vycházení; srov. čes. *jak ty mně, tak já tobě*, kde je vynechané sloveso napověděno dativy zájmen.

Elipsy ze vzrušení vznikají nejčastěji ve větách citoslovečných, ve zvoláních a otázkách; na př. Ter. *Andr.* 951 *eho mecum, Crito*; Plaut. *Aul.* 713 *perii, interii, occidi; quo curram? quo non curram? tene, tene; quem? quis?*; Ter. *Eun.* 65 (parodie vzrušené řeči) *egon illam, quae illum, quae me, quae non . . . (po illum jest doplniti asi recepit, po me sloveso exclusit, po non*

sloveso *admisit*). Elipsy úsporné se vyskytují nejčastěji v mluvě hovorové, v příslovích a běžných rčeních; na př. Cic. *Ac. 1, 18 sus Minervam* (sc. *docet*); Hor. *Sat. 2, 4, 1 unde et quo Catius?* (ale *Sat. 1, 9, 62* plná věta *unde venis et quo tendis?*); z historiků jich užívá zejména Sallustius a zvláštní měrou Tacitus; na př. Sall. *Iug. 100, 1 dein Marius, uti coeperat, in hiberna*; Tac. *Ann. 4, 57 inter quae... Caesar, in Campaniam*; ib. *14, 8 anxia Agrippina, quod nemo a filio, ac ne Agerinus quidem* ('že nikdo nepřichází od syna').

Doplňk.

Doplňkem (II 262—266), zvláště doplňkovým adjektivem, připojeným 801 po způsobu přívlastku, nebo participiem určuje se někdy, zejména u básníků, substantivum prolepticky (II 502), to jest přidává se mu vlastnost, která teprve vzniká nebo má vzniknouti slovesným dějem jako jeho účinek nebo následek. Na př. Verg. *Aen. 1, 69 submersas obrue puppes* (vlastně *obruet ut submergantur*); ib. *3, 236 tectos per herbam disponunt enses et scuta latentia condunt*; ib. *10, 103 premit placida aequora pontus*; Ov. *Met. 1, 184 centum quisque parabat inicere anguipedum captivo brachia caelo* (Stiebitz: 'stero svých paži se chystal každý z Hadonožců vznést na nebe, aby ho dobyl'); Nep. *10, 4, 4 neque ullum tempus sobrio relinquebatur* (= *ut sobrius esset*); Liv. *21, 33, 3 utraque simul obiecta res... immobiles parumper eos defixit*; Mart. *4, 49, 5 puero liquidas aptantem Daedalon alas* ('roztékající se' = 'jež se měla roztéci').

Jako vnějšího doplňku neboli přísudkového přívlastku užívají básníci 802 i někteří poklas. prozaikové velmi volně také jiných adjektiv kromě těch, která jsou vypočtena II 265.¹⁾ Na př. Verg. *Aen. 1, 415 ipsa Paphum sublimis abiit* ('ve výši' = 'vzduchem'), srov. Liv. *1, 16, 8 haec locutus sublimis abiit* ('do výše'); Georg. *3, 538 (lupus) gregibus nocturnus obambulat* ('v noci'), srov. Hom. *Il. 2, 2 εἶδον παννύχιοι* ('spali celou noc'); Hor. *Sat. 1, 6, 128 domesticus otior* ('doma'); *Epist. 1, 6, 20 navus mane forum et vespertinus pete tectum* (adj. *vespertinus* 'večer' proti adv. *mane* 'ráno'); Prop. *3, 4, 5 sera, sed Ausoniis veniet provincia virgis* ('pozdě'); Mart. *5, 48, 5 n. talis raptus Hylas, talis depressus Achilles deposuit... comas* (nikoli 'takový', nýbrž 'takto').

Doplňkovou platnost mívají někdy i adjektiva připojená po způsobu 803 přívlastku k jinému členu věty než k podmětu. Na př. Caes. *B. G. 7, 9, 4 neque diurno neque nocturno itinere intermisso* ('ani ve dne ani v noci'); Cic. *Epist. 2, 13, 1 raras tuas quidem... sed suaves accipio litteras*; Hor. *Epist. 2, 3, 269 vos exemplaria Graeca nocturna versate manu, versate diurna*, srov. ib. *1, 19, 10 n. non cessavere poetae nocturno certare mero, putere diurna*.

Adj. *multus* v praedikativním užívání znamená 'mnoho', 'četně', 'často'; na př. Sall. *Iug. 84, 1 Marius... multus atque ferox instare* (srov. Thuk. *4,*

¹⁾ Roztřídění a příklady přísudkového přívlastku podává Jiráni, *Skladba* str. 145—147.

22 *Κλέων... πολὺς ἐνέκειτο*); ib. 96, 3 (*Sulla*) in operibus... *multus adesse*; Hor. *Sat.* 1, 7, 28 *salso multoque fluenti (Persio)* 'hojně tekoucímú'.

Praedikativní *nullus* v hovorové mluvě leckdy nahrazuje záporku *non* nebo *ne*, viz D 549.

- 804 K příkladům přísudku složeného ze slovesa *esse* a příslovečného určení, které jsou uvedeny II 261 odst. 1, je možno dodati Plaut. *Truc.* 171 *longe aliter est amicus atque amator*; Sall. *Iug.* 87, 4 *Romanos sicuti plerosque remoto metu laxius licentiusque futuros* ('povedou si bezstarostněji a volněji'); Cic. *Deiot.* 19 *cum in convivio comiter et iucunde fuisses*; Verg. *Aen.* 12, 52 *longe illi dea mater erit*; Tac. *Hist.* 1, 75 *utrisque frustra fuit, Vitellianis impune* (Minařík: 'obojím se to nepovedlo, Vitelliovcům to prošlo bez trestu').

Přívlastek a přístavek.

- 805 Projevem stále živé náchylnosti latiny k shodnému přívlastku (II 267) je především dosti časté určování substantiva adjektivem, kde by mohlo nebo i mělo být určení genitivem; tak se užívá adjektiva přívlastňovacího (D 629) a také adjektivního přívlastku ve smyslu genitivu předmětného (II 85).¹⁾

Užívání adjektivního přívlastku místo genitivu předmětného se rozšířilo zvláště u básníků doby Augustovy a od nich přešlo i do pozdější prózy. V češtině je toto zastupování genitivu předmětného neobvyklé a vyskytuje se nyní jen v několika ustálených rčeních, na př. *v bázni boží, pro lidskou hanbu, pro strach židovský, dětská výchova* (Šmilauer v uved. knize str. 183); proto je třeba při překládání volit jiné vazby. Na př. Verg. *Aen.* 2, 584 *feminea in poena* 'v potrestání ženy'; Ov. *Am.* 3, 2, 40 *femineus amor* 'láska k ženě'; Liv. 3, 42, 6 *posito... decemvirali odio* 'nenávisť k decemvirům'; 29, 18, 20 *quin... ille omni divino humanoque liberetur scelere* 'zločinu proti bohům i lidem'.

- 806 Neshodné přívlastky vyjádřené předložkovým pádem nejsou sice v klasické próze latinské oblíbeny (II 267), ale přece se i v ni vyskytují. Na př. Cic. *Nat. d.* 2, 74 *hominem sine arte, sine litteris, insultantem in omnes, sine acumine ullo, sine auctoritate, sine lepore* (neshodné přívlastky mají zde oporu v shodném *insultantem in omnes*); Cat. 2, 27 *cuius ego... vel inceptum ullum conatumve contra patriam deprehendero*; Tusc. 1, 82 *discessus a corpore*; Verr. 4, 62 *pocula ex auro*; Att. 14, 16, 1 *villam ad Lucrinum*; Tusc. 3, 71 *Oileus ille apud Sophoclem*; Att. 12, 52, 2 *de epistula ad Caesarem quid egeris, exspecto*; Nat. d. 1, 123 *quod... Posidonius disseruit in libro quinto de natura deorum*; Phil. 8, 13 *si bonos et utiles e re publica cives* (sc. *salvos esse velis*). Častější a smělejší jsou takové přívlastky v umělecké próze pozdější, zvláště u Livia a Tacita, kde se klasický typ s part., jako *pugna apud Thermopylas commissa*, stává výjimkou; na př. Liv. 26, 30,

¹⁾ Podle typů genitivů takto zastupovaných roztřídil příslušný materiál Jiráni, *Skladba* str. 135—138.

2 *propter defectionem ab Romanis ad Hannibalem*; ib. 2, 52, 7 *et huic proelium cum Tuscis ad Ianiculum erat crimini*; Tac. Ann. 4, 20 *ea prima Tiberio erga pecuniam alienam diligentia fuit*.

O předložkovém pádě opřeném o *ille* i jako samostatném přívlastku D 491.

Ve vazbě substantiva s genitivem jiného substantiva se druhdy připojuje adjektivní přívlastek ke genitivu místo k řídícímu substantivu nebo také naopak. Východištěm tu jsou případy, kde smysl připouští připojit adjektivum k tomu nebo onomu substantivu; na př. Sen. *De ira* 2, 19, 1 *fervidi animi natura* = ib. 2 *fervida animi natura*. K příkladům takové záměny (*hypallage adiectivi*) uvedeným II 501 možno dodati na př. Lucr. 1, 474 *ignis, Alexandri Phrygio sub pectore gliscens*; ib. 2, 501 *purpura Thessalico concharum tacta colore*; ib. 5, 24 *quid Nemeaeus enim nobis nunc magnus hiatus ille leonis obsesset* (místo *Nemeaei leonis hiatus*); Verg. *Aen.* 8, 526 *Tyrrhenus tubae... clangor*; ib. 10, 426 *caede viri tantā perterrita... agmina*; ib. 12, 739 *postquam armā dei ad Volcania ventum est*; ib. 3, 411 *angusti claustra Pelori*; ib. 7, 533 n. *udae vocis iter*; Hor. *C.* 3, 1, 42 *purpurarum sidere clarior... usus*; ib. 3, 3, 61 *Troiae renascens aliter lugubri fortuna*; ib. 3, 29, 1 *Tyrrhena regum progenies*. Takové záměny jsou většinou u básníků, druhdy napodobením podle řeckých vzorů; ale vyskytují se i v próze, na př. Liv. 1, 1, 4 *ad maiora rerum initia ducentibus fatis*; Tac. *Hist.* 2, 5 *vicinis provinciarum administrationibus* (asi místo nelibozvučného *vicinarum provinciarum*). Vyskytují se i u českých básníků; na př. 'blá vůně střemch', 'svěšené barvy smrků' (J. Hora).

Záměna přívlastku může vznikat i v jiných vazbách než u genitivu; na př. Verg. *Aen.* 9, 455 n. *tepida recentem caede locum* (místo *locum tepidum recenti caede*).

K příkladům partitivního vztahu adjektiv uvedeným II 268 náleží také zejména *primus* s významem 'první (přední) část', 'počátek'; na př. Cic. *Epist.* 3, 6, 2 *te in prima provincia velle esse* ('na předním kraji provincie'); Verg. *G.* 3, 399 *prima ferratis praefigunt ora capistris* ('tlamu vpředu'); Cic. *Nat. d.* 1, 20 *hunc censes primis, ut dicitur, labris gustasse physiologiam* ('krajem rtů'); Caes. *B. G.* 1, 27 *prima nocte* ('na začátku noci'); ib. 6, 3 *primo vere* ('na začátku jara'), srov. Cic. *Pomp.* 35 *tantum bellum... Cn. Pompeius extrema hieme apparavit, ineunte vere suscepit, media aestate confecit*.

Sem náleží také Verg. *Aen.* 1, 26 n. *manet alta mente repostum iudicium Paridis* = 'hluboko v mysli', srov. Hom. *Il.* 19, 125 *τὸν δ' ἄχος ὄξυ κατὰ φρένα τύψε βαθεῖαν* (Vaňorný: 'zármutku hrot jej ranil do hloubi duše'); Hor. *Epod.* 2, 29 n. *at cum tonantis annus hibernus Iovis imbres nivesque comparat* = 'zimní doba (roku)'.

Přístavek je jeden z nejstarších syntaktických prostředků ie. jazyků k parataktickému připojování určovacích členů.¹⁾ Odděluje se od jména,

¹⁾ O přístavku důkladně jedná Jiráni, *Skladba* str. 147—153.

ke kterému patří, pausou. Když se přístavkem dodatečně připojuje k výrazu celku výraz nějaké jeho části (apositione partitivní), může vynecháním pausy vzniknout těsnější spojení původního přístavku s určeným jménem; tak se vyvinuly vazby jako některé případy tak řečené vazby dvojího akusativu, dvojího dativu, ablativu nebo nominativu (D 612).

810 Zvláštní případ partitivního přístavku je, že se k představě celku připojí jeho rozložení souvztažnou dvojicí *alter-alter, alius-alius, pars-pars, cum-tum, qua-qua* nebo zájmenem *quisque* (apositione distributivní). Na př. Cic. *De div.* 2, 20 *si . . . fatum fuit classes populi Romani bello Punico primo alteram naufragio, alteram a Poenis depressam interire*; Caes. *B. c.* 3, 108, 4 *tabulae testamenti unae . . . Romam erant allatae . . . alterae . . . Alexandriae proferebantur*; Sall. *Iug.* 19, 1 *Phoenices, alii multitudinis domi minuendae gratia, pars imperi cupidine . . . Hipponem . . . condidere*; Plaut. *Mil.* 1392 *quem omnes oderunt qua viri qua mulieres*.

811 Z původní apositione vznikly také přívlastkové nebo adverbiální výrazy jako *id genus, omne genus, id aetatis, id temporis* (D 610).

812 Někdy přístavek nenáleží k jednomu slovu věty, nýbrž buď k celé větě nebo k některému jejímu sousloví, a vyjadřuje se jím dodatečně posudek, výsledek, účel nebo účinek; takový přístavek bývá buď v nom. nebo v akus. Na př. Sall. *Hist.* 4, 69, 8 *Eumenem . . . prodidere Antiocho, pacis mercedem* (t. j. aby si tím koupili mír); Cic. *Tusc.* 1, 102 *cuius hoc dicto admoneor, ut aliquid etiam de humatione et sepultura dicendum existimem, rem non difficilem*; Verg. *Aen.* 6, 223 *pars ingenti subiere feretro, triste ministerium* (Vaňorný tu překládá větou nominální, s jakými jsou apositione od původu příbuzné: 'smutná věru to služba'); ib. 11, 76 *harum (vestium) unam iuveni supremum maestus honorem induit* (Vaňorný: 'k poslední poctě'); ib. 1, 358 *auxilium . . . viae veteres tellure recludit thesauros*; Hor. *Epod.* 2, 34 *rara tendit retia, turdis edacibus dolos* (Jiráni: 'tak drozdům žravým stroje lest'); Liv. 1, 13, 5 *monumentum eius pugnae . . . Curtium lacum appellarunt* (t. j. *ut esset monumentum*); Tac. *Ann.* 1, 30 *quosdam ipsi manipuli, documentum fidei, tradidere* (Minařík: 'na důkaz své věrnosti'); ib. 2, 64 *audita mutatione principis inmittere latronum globos, excindere castella, causas bello* (Min.: 'chtěje vzbuditi válku'); *Hist.* 4, 18 *omnium coniuges parvosque liberos consistere a tergo iubet, hortamenta victoriae vel pulsus pudorem* (Min.: 'aby byly pobídkou k vítězství nebo aby vzbudily stud u poražených'). Tacitus si v takových stručných vazbách libuje měrou velmi příznačnou.

Někdy je takový přístavek vyjádřen neutrem adjektiva neb participia; na př. Tac. *Agr.* 1 *clarorum virorum facta moresque posteris tradere, antiquitus usitatum, ne nostris quidem temporibus . . . aetas omisit* ('věč [to] za starých časů obvyklou').

Věta jednočlenná.

K výčtu jmenných tvarů, které mívají funkci samostatné věty jednočlenné, uvedenému II 273, odst. 2, je třeba připojit několik dalších dokladů o užívání tak zvaného akusativu zvolacího. Tento ak., jev mluvy hovorové, je hojněji doložen u starých latinských scéniků, ale vyskytuje se na př. i u Cicerona. Je buď sám o sobě, na př. Plaut. *As.* 931 *bellum filium!*, nebo s citoslovcem *heu, hercle, edepol, ecastor* a nejčastěji *o*, na př. Plaut. *Bacch.* 759 *o imperatorem probum!* Ve spojení s citoslovcem může jít o větu původně slovesnou, když totiž je citoslovec ustrnulý tvar slovesný, jako zejména *em* z imper. *eme* = 'vezmi'; na př. Plaut. *Trin.* 185 *em mea malefacta, em meam avaritiam tibi.*

V některých případech je nasnadě vysvětlovat takový samostatný ak. vynecháním slovesa, aspoň v tom smyslu, že ak. ve větě slovesné vznikl a pak ustrnul. Sem náleží ak. *nugas!* 'hlouposti!', jímž se vyjadřuje v hovorové mluvě soud o výpovědi druhého; na př. Plaut. *Capf.* 613 *quid si adeam hunc insanum?* Odpověď: *nugas, ludificabitur*; původně asi *nugas dicis* nebo *nugas agis*, jako je plně *As.* 91 *maximas nugas agis.* Plaut. *Rud.* 1323 nn. při smlouvání ceny jsou nabídky oceňovány jako příliš nízké třikrát po každé pouhým akusativem, po čtvrté akusativem se slovesem: osoba A: (*quid dare velis...?*) B: *nummos trecentos.* A: *tricas.* B: *quadringentos.* A: *tramas putidas.* B: *quingentos.* A: *cassam glandem.* B: *sexcentos.* A: *curculiunculos minutos fabulare.* Z Cic. *De div.* 2, 84 je možno soudit, že se nabízené zboží vyvolávalo pouhým akusativem: *quidam in portu caricas Cauno advectas vendens 'Cauneas' clamitabat*; že volal *Cauneas* a ne nom. *Caunee*, plyne z dvojsmyslu, který jeho volání obsahovalo, totiž že se z něho mohlo slyšet varování *cave ne eas.*

Bezpodmětnost u sloves značících meteorologické děje (II 273 odst. 3) 814 je snad indoevr. původu; ale také již v starých dobách byly věty typu *prší* přizpůsobovány typu vět dvoječlenných, s podmínkem, a ke slovesu byl přidáván podmět, buď bůh jako působitel úkazu, jako na př. v homér. *Il.* 12, 25 (= *Od.* 14, 457) *ἔε Ζεὺς* = 'Zeus dští!', nebo pojem nominální se slovesem vlastně totožný, jako když se v češt. řekne místo prostého *rozednívá se* dvoječlenné *den se rozednívá* nebo lat. *dies illucescit* místo pouhého *illucescit.* V lat. se vyskytují doklady osobního vyjadřování u sloves *tonat, fulgurat, fulminat, fulget*; na př. Cic. *Nat. d.* 2, 65 (ze starobylého rčení augurů) *Iove fulgente, tonante*, což podle Cicerona znamená *caelo fulgente, tonante.* U *pluit* se vyskytuje osobní vazba teprve u Livia, avšak v přeneseném smyslu 'hustě padá', na př. 28, 27, 16 *lapides pluere... vos portenta esse putatis* (ale neos. *pluit lacte, sanguine, lapidibus* a pod. na př. Pacuv. *Praet.* 4 R. *sagittis nivit, plumbo et saxis grandinat*). Ve smyslu 'vysílá dešť' má *pluere* osobní vazbu zejména u církv. spisovatelů, na př. Tert. *Adv. Marc.* 4, 36 *qui* (sc. *Deus*) *pluit super iustos et iniustos*; Arnob. 1, 9 *caelum pluit*; Aug. *Psalms.* 134, 13 *nubes pluunt.* Přechodným slovesem ve významu 'dštít něco', 'na způsob deště sesílá' je *pluere* na př. Vulg. *Ex.* 16, 4 *ego pluam vobis panes de caelo.*

O bezpodmětných větách s neosobním passivem typu *bibitur* 'pije se' viz D 725 a 793.

- 815 Bezpodmětně se užívá v klas. latině také neosobních sloves znamenajících subjektivní stavy duševní, city, jako je *piget*, *puget*, *paenitet*, *taedet*, *miseret* (II 90). Ale již v starší latině se u některých z nich vyskytuje i vazba osobní; na př. Plaut. *Cas.* 877 *ita nunc pudeo*; *Stich.* 51 *et me quidem haec condicio nunc non paenitet*; *Mil.* 624 *siquidem te quicquam quod faxis pudet*; *Ter. Ad.* 754 *non te haec pudet?* Později na př. *Liv.* 36, 22 3 *Aetolos quoque... si paenitere possint, posse et incolumes esse*; *Lucan.* 8, 495 *semper metuet quem saeva pudebunt*; *Apul. Met.* 5, 6 *cum coeperis sero paenitere*; *Musonius u Gell.* 5, 1, 3 *quisquis ille est... et perhorrescat necesse est et pudeat tacitus et paeniteat et gaudeat et admiretur*. Osobně se užívá básnicky, u *Livia* a v pozdější próze také gerundiva *paenitendus*, *pudendus*, *pigendus* v platnosti adjektiv, viz D 786.
- 816 Vedle těchto a vedle jiných běžných neosobních vazeb, jako jsou slovesa *fugit*, *praeterit*, *fallit*, *decet*, *dedecet* s akusativem osoby (II 57), vyskytují se v pozdější latině v neosobním užívání i taková slovesa jako *debet* 'musí se', 'je třeba' (= *oportet*), *potest* 'může se', 'je možné', na př. *Apicius* 7, 266 *potest et de abdomine huiusmodi ofellas facere*; *Per. Aeth.* 2, 7 *quod, antequam subeas, facere non potest*; *Mulom. Chir.* 452 *propter quod debet eis vitiis ignem facere* (= *δει πῦρ παρακαλεῖν*). Do jazyků románských přešlo neos. *habet* s akus., jež je na př. *Flav. Vopisc. Tac.* 6, 1 *habet in bibliotheca Ulpia librum elephantinum*; *Per. Aeth.* 1, 2 *habebat autem de eo loco ad montem Dei forsitan quattuor milia*. Odtud je franc. *il y a*, ital. *vi ha* nebo *ci ha*. Také franc. *il fait froid*, ital. *fa freddo* = 'je chladno' má původ v latině, na př. *Aug. Serm.* 25, 3 *numquam fecit tale frigus, numquam fecit tales aestus*; *Greg. Tur. Hist. Franc.* 3, 37 *gravem eo anno hiemem fecit*.
- 817 Jako bývá nominativem ve funkci jednočlenné věty jmenné líčena řada dějů (II 274), tak se ho užívá i v živých popisech a líčeních, někdy vedle dvoučlenných vět nominálních (D 796); na př. *Ter. Phorm.* 104 nn. slovo *lacrumae* v tomto líčení: *virgo pulchra, et quo magis diceres, nil aderat adiumentum ad pulchritudinem: capillus passus, nudus pes, ipsa horrida, lacrumae, vestitus turpis*. To je tak zvaný *nominativus adumbrativus*. V živém vypravování může i zastupovat sloveso; na př. *Hor. Sat.* 1, 9, 76 nn. *Ego vero oppono auriculam. Rapit in ius. Clamor utrimque, undique concursus. Sic me servavit Apollo*.

Syntaktické spojování slov.

- 818 Kromě způsobů spojování slov, které jsou vypočteny II 275 (slovoled, úprava tvarů slov, spojky), bývají slova v souřadném postavení k sobě náležitě kladena vedle sebe bez spojky, *asyndeticky* (*ἀσύνδετον*, *dissolutio*). *Asyndeton* se vyskytuje zvláště při vypočítávání věcí nebo dějů (*asyndeton enumerativum*); na př. *Plaut. Merc.* 674 *eodem accedit*

servitus, sudor, sitis; Cic. Cato 56 villa abundat porco, haedo, agno, gallina, lacte, caseo, melle; Fin. 1, 44 ex cupiditatibus odia, discidia, discordiae, seditiones, bella nascuntur; Cat. 2, 1 abiit, excessit, evasit, erupit.

O asyndetickém spojování vět viz II 317.

Asyndeton je příznačné pro ustálené sdruženiny slov, zejména ve formulích sakrálních a právnických nebo i v pořekadlech; na př. *purus putus; volens propitius; laetus lubens; dare dicare; ferre agere; oro obsecro*. Často bývá spojeno s aliterací (D 920).

Při asyndetickém výčtu tři nebo více členů bývá někdy poslední člen připojen spojkou *-que*, méně často *ac, atque*, neklas. i *et*. Na př. ve formulí *quod bonum, faustum, felix fortunatumque sit*; Cic. *Mur. 1 (ut ea res) vobis populoque Romano pacem tranquillitatem, otium concordiamque adferat*; Plaut. *Merc. 548 quin ego voluptate, vino et amore delectavero*.

Opakem asyndeta je polysyndeton, jež vzniká tím, že každý z následujících souřadných členů je připojen slučovací spojkou *et* nebo *-que*; na př. Plaut. *Truc. 45 extemplo et ipso periit et res et fides*; Cic. *Nat. d. 2, 80 solem dico et lunam et vagas stellas et inerrantes et caelum et mundum ipsum*; Plaut. *Capt. 800 faciam, ut huius diei locique meique semper meminerit*; Ov. *Met. 1, 129 fugere pudor verumque fidesque*. Spojka *-que* se druhdy připojuje již k prvnímu členu; na př. Plaut. *Stich. 103 nullus praeter nosque teque*; Ov. *Met. 1, 130 in quorum subiere locum fraudesque dolique insidiaeque et vis et amor sceleratus habendi*.

Slovosled.

Značný vliv na slovosled měl větný přízvuk (II 276). K jeho účinkům 819 náleží také to, že enklitika, příklonky, to jest slova ve větě nepřízvukná nebo se slabým přízvukem (D 15—17), se kladou na druhé místo za první přízvukný člen věty nebo sousloví. Některá slova se přiklánějí vždycky, jako na př. neurčité *quis* (II 26) a zpravidla i *quisque* (II 30), jiná příležitostně. Příležitostnými enklitiky mohou být i slovesa, substantiva — zejména vokativ se často přiklání k předcházejícímu slovu přízvuknému, ač není-li s důrazem postaven na začátek — spojky, jako *si, ut, cum* a j. Na př. Plaut. *Capt. 625 hoc si secus reperies*; Cic. *De or. 1, 160 haec cum Crassus dixisset, silentium est consecutum*.

Naopak silný větný přízvuk mívají záporky. Také adverbia *sic, ita*, když uvádějí větu práci; na př. Hor. *Carm. 1, 3, 1 sic te diva potens Cypri . . . regat*; Ter. *Eun. 474 ita me di ament*.

Latina nemá zvláštních enklitických tvarů osobních zájmen, jaké má na př. řečtina a čeština, ale druhdy je znát z postavení, že zájmeno nemá větného přízvuku; na př. Plaut. *Poen. 794 amicos consulam, quo me modo suspendere aequom censeant potissimum*; Bacch. 905 *per te, ere, opsecro deos immortales* (srov. D 541).

Přikláněním se vysvětlují i tmése jako *ob vos sacro, sub vos placo*, uvedené D 522.

- 820 K slovosledu příležitostnému (II 278). V mluvě hovorové se nezřídka výraz hlavní substantivní představy důrazně staví v čelo věty a potom se na něj odkazuje zájmenem. Ta hlavní představa bývá často gramatickým podmětem věty, někdy i jiným členem, na př. předmětem, jako v české větě *můj bratr, toho bys neošidil*. Na př. Plaut. *Poen.* 302 *aurum, id fortuna invenitur; Pseud.* 718 *eius servos qui hunc ferebat cum quinque argenti minis, tuam qui amicam hinc accersebat, ei os sublevi modo; Bacch.* 945 *nostro seni huic stolido, ei profecto nomen facio ego Ilio*. S připodobněním pádu substantiva k pádu relativu (II 478) na př. Plaut. *Poen.* 644 n. *hunc chlamydatum quem vides, ei Mars iratust*. Někdy i bez odkazovacího zájmena; na př. Cic. *Att.* 13, 13, 3 *Attica mea, obsecro te, quid agit?* (ale ib. 13, 15, 1 se slovosledem pravidelným: *quid agit, obsecro te, Attica nostra?*).
- 821 U básníků se někdy zesiluje důraz slova tím, že je slovo umístěno v poloze rytmicky význačné, na začátku verše, po caesure nebo po diairesi. Na př. Verg. *Aen.* 12, 926 *per medium stridens transit femur. // incidit ictus/ . . . Turnus*; ib. 10, 44 n. *si nulla est regio, Teucris quam del tua coniunx/ dura*; ib. 1, 331 nn. *quibus orbis in oris/ iactemur, doceas; ignari hominumque locorumque/ erramus*; ib. 2, 531 n. *ut tandem ante oculos evasit et ora parentum, /concidit ac multo vitam cum sanguine fudit*; Lucan. 7, 737 n. *victoria nobis/ plena, viri, dixit: superest pro sanguine merces*.
- 822 Zvláštní možnosti v postavení substantiva spojeného s přívlastkem (II 281—283) vznikají, jestliže jsou ve větě sdruženy dvě takové dvojice.¹⁾ Označíme-li jeden přívlastek *a'*, druhý *b'*, jedno subst. *a*, druhé *b*, je schema typu již v starší latině zvlášť význačného *a' b' a b*, to jest přívlastky se předesílají a substantiva následují. Na př. Plaut. *Rud.* 41 *is eam huc Cyrenas leno advexit virginem; Trin.* 1000 *iam dudum meum ille pectus pungit aculeus*. U básníků počínajíc dobou klasickou je tento typ uměle vypěstován jednak pod vlivem poesie hellenistické, jednak působením slohu řečnického; na př. Ov. *Ars* 1, 476 *dura tamen molli saxa cavantur aqua*. Vyskytují se i různé přestavy jiné; na př. Liv. 39, 16, 4 *nunc illi vos singuli universos contionantes timent (a b a' b')*; Tib. 1, 1, 21 n. *tunc vitula innumeros lustrabat caesa iuencos: nunc agna exiguit hostia parva soli (a b' a' b : c' d d' c)*. Někdy vzniká i jistý druh chiasmu (II 491); na př. Plaut. *Pseud.* 472 *mihin domino servos tu suscenses?* (schema *a a' b' b*); Lucr. 1, 816 *variis variae res rebus aluntur (a' b' b a)*.
- 823 Různé postavení je možné, jestliže substantivum opatřené přívlastkem je v pádu předložkovém (D 538). Tu se adjektivní přívlastek, zejména přívlastek znamenající velikost a mnohost, dále také souřadný přívlastek

¹⁾ O tom jedná podle materiálu řeckého i latinského a jiného K. Svoboda, *Dvojice jmen podstatných a přídavných u starověkých básníků* (Listy filol. 44, 1917).

vyjádřený zájmem ukazovacím nebo vztažným staví zpravidla před spojením předložky s jménem; ani to nelze v češtině napodobovat. Na př. *magna ex parte; multis de causis; hanc ob causam; quam ob rem*. Méně často mívá toto postavení přívlastek vyjádřený genitivem, na př. Cic. *Nat. d. 1, 118 deorum in numero*; avšak genitiv relativa bývá tak častěji, na př. Cic. *Off. 2, 86 arte eorum, quorum ad scientiam haec pertinent*.

Obrácený pořádek, subst. — předl. — přívlastek, vyskytuje se dosti často v mluvě básnické a v próze jí blízké; na př. Lucr. 1, 26 *tempore in omni*; Verg. *Georg. 1, 424 solem ad rapidum*; Hor. *Carm. 2, 7, 1 tempus in ultimum*; Liv. 9, 37, 11 *metu in magno*; ib. 31, 24, 5 *dies ante paucos*.

Syntaktická vazba.

Syntaktická vazba (II 284) může být těsnější nebo volnější; na př. 824 těsněji jsou k sobě vázány podmět s přísudkovým slovesem nežli podmětové jméno se svým přívlastkem nebo přísudkové sloveso se svým příslovečným určením. Někdy se rozvíjející část věty, obsahuje-li v sobě živel dějový, značně osamostatňuje a její spojení s ostatní větou je volnější než spojení jiných částí; tak je tomu u vazeb infinitivních a participiálních a ještě větší měrou v poměru vět vedlejších k větám hlavním. Na př. ve větě *mendaci homini ne verum quidem dicenti credere solemus* (II 236) je nejtěsnější spojení mezi *credere* a *solemus*, což jsou vlastně dvě slova pro jeden pojem; spojení mezi *mendaci homini* a *credere solemus* je těsnější než mezi *ne verum quidem dicenti* a *credere solemus*; ještě volněji by byla připojena vedlejší věta *etsi verum dicat*, jež by nahrazovala participiální vazbu *ne verum quidem dicenti*. Těsná je vazba ve větě *pro patria mortui sunt*, volnější v souvětí *mortui sunt, ut patriam liberarent*. Těsné vazby se dosahuje zvláště také užíváním slovesných substantiv místo celých vět, na př. Tac. *Ann. 1, 14 muliebre fastigium in deminutionem sui accipiens* (smyslem = *suam auctoritatem, cum mulier extollatur, deminui ratus*).

Syntaktická obdoba.

Syntaktická vazba někdy nevzniká z původních vztahů slov, z kterých 825 se skládá, nýbrž je vytvořena podle jiné vazby syntaktickou obdobou, analogií, jež je způsobena podobností významu. Tak výraz *manum inicere* měl věcně týž význam jako vazba *in ius vocare* a proto se podle ní spojoval s akusativem osoby a s genitivem *criminis*; na př. Plaut. *Truc. 762 postid ego te manum iniciam quadrupli*. O akusativu v takových vazbách viz D 605—608. Takovou syntaktickou analogii vznikla v češtině na př. vazba *státí na mléko* podle vazby *čekati na mléko*.

Kontaminace.

Sejdou-li se ve vědomí dva synonymní nebo smyslem příbuzné výrazy, 826 může se stát, že se v pronesení neuplatní žádný z nich sám o sobě, nýbrž oba se smísí a jejich smíšením vznikne výraz nový, smíšený, kontaminovaný.

Na př. Plaut. *Persa* 493 *est res quaedam, quam occultabam tibi dicere* (kontaminace z *quam occultabam a quam tibi nolui dicere*); Rud. 587 *edormiscam hanc crapulam, quam potavi praeter animi quam libuit sententiam* (kontaminace *praeter animi sententiam a praeter quam libuit*); Merc. 335 *homo me miserior nullus aequae* (kontaminace *me miserior a aequae miser*, srov. D 679). Kontaminací se vysvětluje vznik vazeb typu *nemo est felicitior quam tu* (D 453). U sloves *sentiendi* a *dicendi* se v pozdní latině někdy kontaminuje vazba akus. s inf. s větou uvedenou spojkou *quod* nebo *quia* (D 894).

Elipsa.

- 827 Odchylkou od pravidelné syntaktické vazby je také elipsa (II 498), jež vzniká tím, že se buď v citovém vzrušení nebo z úspornosti vynechá některá složka běžného výrazu, která se ze zbylých slov a ze souvislosti snadno dorozumí.

Elipsa je v některých případech nepochybná. Na př. substantivování adjektiva *dextra* = 'pravice' jistě vzniklo tak, že se z myšleného plného výrazu *dextra manus* vynechalo slovo *manus* (D 448, srov. D 418); otázka mluvčího *quid multa?* se správně vysvětlí výkladem, že je v ní vynecháno sloveso *dicam*. Z méně známých případů elipsy jest uvést na př. rčení typu *consecutus est*, vyskytující se na křesťanských nápisech (cituje Löffstedt, *Syntactica* II 261) a znamenající *consecutus est gratiam Dei* ve smyslu 'byl pokřtěn'. Skutečné elipsy byly asi velmi hojné v latinské mluvě hovorové, jako jsou i v hovorové češtině, na př. *musím domů, děkuji, už nebudu* (vynecháno *jíst*); i pro latinu je poučné, co vykládá o elipse v češtině Šmilauer, *Novočeská skladba* str. 77—82.

Ale nesprávně bývaly dříve elipsou vysvětlovány některé syntaktické jevy, v kterých ve skutečnosti elipsa není; tak na př. genitiv u sloves soudního jednání (II 91) ve výrazech typu *Miltiades proditiōnis accusatus est* byl vysvětlován tak, že závisí na vynechaném substantivu *crimine*; u infinitivu historického se pomýšlelo na vynechání slovesa *coepi* (D 774). O rozdílu zdánlivé a skutečné elipsy ve větách bez spony viz D 795.

Anakolut.

- 828 Odchylkou od pravidelné vazby věty je vyšinutí z vazby, anakolut (II 285), jež vzniká, když se načatá vazba nedokončí a věta se skončí způsobem jiným. Anakolut někdy vzniká bezděčně v mluvě hovorové i spisovné, zvláště při delších větách, na př. když zůstane nominativ, položený na začátku a vyjadřující hlavní představu, bez příslušného doplnění ve větu; tak Cic. *Verr.* 5, 65 *homines maritimis Syracusis, qui saepe istius ducis nomen audissent, saepe timuissent, cum eius cruciatu atque supplicio pascere oculos animumque exsaturare vellent, potestas aspiciendi nemini facta est* (podmět *homines* vystřídán gramatickým podmětem *potestas*). Jinde se věta začne hypotakticky, ale skončí se paratakticky,

bez ohledu na předeslanou podřadici spojku; na př. Cic. *Verr.* 4, 33 *at ita studiosus est huius praeclarae existimationis... ut nuper...* (následuje několik vět časových)... *accessit ad argentum* (místo *ut... accesserit*); Hor. *Epist.* 1, 3, 30 *debes hoc etiam rescribere sit tibi curae quantae conveniat Munatius, an male sarta gratia nequiquam coit* (přechod z otázky nepřímé do přímé).

Anakolut může být také umělým prostředkem slohovým, když jej 829 stilista připouští nebo i úmyslně vytváří po způsobu mluvy hovorové, jako činí na př. Cicero zejména ve svých filosofických spisech, někdy i proto, aby závěrečnou myšlenku osamostatnil a tím jí dodal většího důrazu; na př. *Tusc.* 4, 75 *omnibus enim ex animi perturbationibus est profecto nulla vehementior, ut, si iam ipsa illa accusare nolis, stupra dico et corruptelas et adulteria, incesta denique, quorum omnium accusabilis est turpitudō — sed ut haec omittas, perturbatio ipsa mentis in amore foeda per se est* (mělo by být *foeda per se sit*, vazba načatá spojkou *ut*).

Druhem anakolutu je také tak zvané *anantapodoton*, které vzniká tím, 830 že po předvěti a následujících větách jiných očekávané mluvnické závěti buď zcela chybí nebo je jeho obsah vyjádřen teprve později ve změněné podobě. Na př. Cic. *Tusc.* 3, 36 po předvěti *Pythagoras mihi si diceret*, k jehož slovesu *diceret* jsou následující věty až po *expetenda videatur* v § 37 předmětem, nenásleduje očekávané závěti, nýbrž předvěti je opakováno ve změněné podobě *ad haec bona me si revocas* a teprve k tomuto novému předvěti je připojeno závěti *pareo, sequor, utor te ipso duce*.

Gramatická shoda.

Základní poučení o gramatické shodě je podáno II 286—295; sou- 831 stavně o ní jedná Jiráni, *Skladba* str. 159—202.

Utváření přísudku při několika podmínkách (II 291) závisí kromě životnosti a neživotnosti podmětů také na tom, jak jsou ty podmínky mezi sebou spojeny. Jsou-li v poměru rozlučovacím nebo adversativním, bývá přísudek v klas. próze zpravidla v singuláru; na př. Cic. *Off.* 1, 97 *si Aeacus aut Minos diceret*; *Fin.* 2, 104 *cum ei Simonides an quis alius artem memoriae polliceretur*. Ale později, zejména u Tacita, tu bývá zpravidla plurál; na př. *Ann.* 1, 68 *Arminius integer, Inguimerus post grave vulnus pugnam deseruere*; *ib.* 12, 1 *huic Pallas, illi Callistus fautores aderant*; *ib.* 1, 42 *non mihi uxor aut filius patre et re publica cariores sunt*. Jestliže je druhý podmět změněn v určení průvodu a to je připojeno předložkou *cum*, bývá přísudek v klas. próze zpravidla v singuláru, na př. Cic. *De or.* 2, 12 *Q. Catulus senex cum C. Iulio fratre venit*; ale jinde tu bývá plurál, zvláště když sloveso následuje za podmětem (stejně je tomu tak v češtině, Šmilauer, *Novočeská skladba* str. 62); na př. Ter. *Heaut.* 473 *Syrus cum illo vestro consusurrant*.

Gramatická shoda bývá někdy z různých příčin a různými způsoby 832 porušována. Ty poruchy se projevují jednak formálním spodobováním

(*attractio*, 'formální asimilace'), jednak připodobováním podle smyslu (*constructio ad sensum*, *κατὰ σύνεσιν*, 'reální asimilace'); v obojím případě jsou logické vztahy rušeny vztahy psychologickými.

Atrakce.

- 833 Někdy se přísudek neshoduje s vlastním podmětem samým, nýbrž atrakcí s bližším substantivem, které je k podmětu souřadně připojeno jako přirovnání nebo jako dodatek nebo jako hlavní podmět zkrácené věty. Na př. Cic. *Off.* 1, 80 *bellum autem ita suscipiatur, ut nihil aliud nisi pax quaesita videatur* (*pax* je hlavní představa); *Phil.* 4, 9 *quis illum igitur consulem nisi latrones putant?*; Sall. *Cat.* 25, 3 *sed ei cariora semper omnia quam decus atque pudicitia fuit*; Verg. *Ecl.* 8, 67 *nihil hic nisi carmina desunt*.
- 834 Přísudek se někdy neshoduje s podmětem, nýbrž s jeho přístavkem. Tak se častěji uplatňuje shoda s přístavkem partitivním (D 809 n.), klas. zejména u *quisque*. Na př. Cic. *Off.* 1, 147 *pictores et ii, qui signa fabricantur, et vero etiam poetae suum quisque opus a vulgo considerari vult*; *Brut.* 204 *duae res maximae altera alteri defuit*; Liv. 41, 18, 16 *quando duo consules eius anni, alter morbo, alter ferro perisset*.¹⁾
- 835 Atrakcí je někdy rušena pravidelná vazba vztažných zájmen, záležící v tom, že se relativa v rodě a čísle řídí podle jména, ke kterému se vztahují, a v pádě podle slovesa své věty vztažné.²⁾ Jeden ze způsobů jejich skladebného spodobování je ten, že se relativum řídí i v pádě podle slova, ke kterému se vztahuje; na př. Hor. *Sat.* 1, 6, 14 *notante iudice quo nosti populo* (místo pravidelného *quem nosti*); Liv. 4, 39, 9 *quibus poterat sauciis ductis secum . . . ad urbem proximis itineribus pergit* (t. j. *quos poterat secum ducere*). V některých případech vzniká takové porušení pravidelné vazby ne atrakcí, nýbrž elipsou slovesa; na př. Cic. *Att.* 10, 7 *nos tamen hoc confirmamus illo augurio, quo diximus* (plná věta by byla *quo hoc confirmari diximus*, kde by bylo *quo* pravidelně řízeno slovesem *confirmari*); Caes. *B. c.* 3, 15, 6 *cum essent in quibus demonstravi angustias* (t. j. *in iis angustias, in quibus eos esse demonstravi*). Jindy vzniká taková zdánlivá atrakce vypuštěním předložky před relativem (D 544), na př. Gell. 10, 23, 1 *haec in his quibus dixi libris pervulgata sunt*.
- 836 Jindy zase naopak slovo řídící, psychologický podmět, se připodobňuje pádem svému vztažnému zájmenu, které po něm přímo následuje (*attractio inversa*); pád náležitý se pak někdy vyznačuje odkazovacím zájmenem položeným v hlavní větě, zvláště když to je pád jiný než nominativ nebo akusativ. Na př. Plaut. *Amph.* 1009 *Naucratem quem convenire volui, in navi non erat* (místo *Naucrates quem*); Verg. *Aen.* 1, 573 *urbem*

¹⁾ Ještě jiné příklady asimilace přísudkového slovesa při aposici uvádí Jiráni, *Skladba* str. 178 n.

²⁾ O této atrakci (asimilaci) jedná s podrobným rozříděním případů Jiráni, *Skladba* str. 185—190.

quam statuo vestra est; Vulg. Ioan, 14, 24 sermonem quem audistis non est meus; Per. Aeth. 13, 4 in summitatem ipsius (sc. colliculi) fabricam quam vides ecclesia est; Plaut. Most. 250 mulier quae se suamque aetatem spernit, speculo ei usus est. Tato atrakce byla běžná v lidové mluvě hovorové; v klas. próze se nevyskytuje. Slýcháme ji i v češtině; na př. jediného přítele, kterého tu mám, to je můj pes.

Podle doplňkového substantiva se řídí vztažné zájmeno (II 295), 837 jestliže relativní věta neobsahuje zvláštní určení substantiva řídicího a je k němu připojena jen volně; na př. Liv. 42, 44, 2 *Thebae ipsae, quod Boeotiae caput est, in magno motu erant*. Ale naopak na př. Liv. 22, 20, 8 *urbe, quae caput insulae est, biduum... oppugnata... legati pacem petentes ad Scipionem venerunt* (město zde není jmenováno a je udáno toliko větou vztažnou).

V pozdní latině se někdy vyskytuje u množného podmětu středního 838 rodu přísudkové sloveso v singuláru, tedy vazba podobná pravidelné vazbě v řečtině, která souvisí s původním pojímáním plurálu neutra na -a jako singuláru fem. V latině se vyskytovala za rozkladu latinské deklinace, kdy plurál neuter počal být podle tvaru citěn jako singulár fem. (D 435 a 573). Na př. Commod. *Instr.* 1, 34, 18 *aurea veniet tibi saecula*. Za takovou odchylku bývá pokládáno i Petr. 71, 10 *faciatur, si tibi videtur, et triclinia*, ale zde může být *triclinia* akus. předmětný k neosob. *faciatur* (D 725); podobně Mulom. Chiron. 399 *ea vitia difficiliter vincitur*; Fulgent. *De aet. mundi et hom.* 9, p. 147, 8 H. *damnatur in mortis sententiam semina masculina*.

Vazba podle smyslu.

Formální neshoda přísudkového slovesa s podmětem (vazba podle 839 smyslu, II 288) může vzniknout při udání počtu, když předchází málo obsažné sloveso přísudkové a následující početní hodnota se pojímá jako jednotný pojem míry. Na př. Cato *Agr.* 144, 5 *accedit oleae salsae modii V*; Cic. *Verr.* 3, 116 *fit tritici mod. XXXII CCCC*; srov. Her. 1, 26 *ἔστι δὲ μεταξὺ τῆς τε παλαιῆς πόλιος... καὶ τοῦ νηοῦ ἑπτὰ στάδιοι* a čes. *bylo nás tam dvě stě*, kde číselné udání nyní citíme jako podmět (Šmilauer, *Novočeská skladba* str. 108 n.).

Vazba podle smyslu se může projevat také odchylkou rodu přísud- 840 kového jména od mluvnického rodu podmětu. Tak tomu bývá, ale ne v klas. próze, zejména u plur. *milia*; na př. Liv. 44, 42, 7 *ad sex milia, qui Pydnam ex acie perfulgerant, vivi in potestate pervenerunt et vagi ex fuga quinque milia hominum capta*; 10, 34, 3 *Samnium caesi tria milia ducenti, capti quattuor milia septingenti* (zde je životná vazba usnadněna číslovkami *ducenti* a *septingenti*). Tak i při výrazech značících vojenské oddíly, na př. Tac. *Ann.* 14, 20 *an... decurias equitum egregium iudicandi munus melius expleturos...?* Podobně při výrazech obrazných a abstraktních; na př. Liv. 10, 1, 3 *capita coniurationis... caesi ac securi percussi* (sc.

sunt); Ter. *Eun.* 645 *scelus, postquam ludificatus virginem, vestem omnem miserae discidit* (mask. *ludificatus est*, protože *scelus* zde = *scelestus*); Cic. *Epist.* 1, 9, 15 *illa furia muliebrium religionum...impunitatem est assecutus* (*furia* o muži = 'zloduch').

841 Také vazba přívlastku se substantivem (II 292) se někdy řídí smyslem, podobně jako vazba přísudku s podmětem. Bývá to, jestliže přívlastek následuje za substantivem a je od něho oddělen jinými slovy. Na př. Liv. 23, 16, 11 *partem militum in castra remittit, iussos apparatus oppugnandae urbis afferre*; Tac. *Ann.* 4, 29 *vulgi rumore territus, robur et saxum aut paricidarum poenas minitantium*; Vulg. Luc. 2, 13 *facta est cum angelo multitudo militiae caelestis, laudantium Deum* (podle orig. *πληθος στρατιᾶς οὐρανοῦ, αἰνούντων τὸν Θεόν*). Také při výrazech přenesených (srov. předcházející odstavec), na př. Plaut. *Bacch.* 1095 *is me scelus auro usque attondit*. Přívlastek v ženském rodě mají vlastní jména žen na *-ium*, přejatá z řečtiny, na př. Plaut. *Cist.* 2 *mea Gymnasium* (D 558).

842 Vazba podle smyslu se někdy projevuje tím, že se přívlastek neshoduje s vysloveným substantivem samým, nýbrž s nevysloveným jménem druhovým. Na př. subst. *eunuchus* je mask., ale *Eunuchus* jako název komedie Terentiovy patří k druhovému jménu *fabula* a proto je možná vazba Ter. *Eun.* 31 n. *eas se non negat personas transtulisse in Eunuchum suam*; jména hlásek jsou jakožto slova nesklonná rodu středního, na př. Varro *L. L.* 5, 133 *r exclusum*, ale často mají u gramatiků přívlastek v rodě ženském podle druhového jména *littera*, na př. Quint. 1, 4, 11 *geminata i* (srov. ib. 1, 7, 4 plnou vazbu *adiecta...s littera*).

843 Odchylnou od pravidelné shody přívlastkového adjektiva a participia s řídícím jménem nebo zájmenem zůstávají některá participia ve vazbě ablativu absolutního ustrnulá, bez shody se substantivem, a stávají se téměř adverbii nebo předložkami. Na př. Ter. *Eun.* 649 *absente nobis*; Pompon. *Atell.* zl. 168 *praesente testibus*; Rhet. Her. 4, 16 *praesente multis*; CIL V 895 (z doby Augustovy) *astante civibus suis*. Východištěm tu byly vazby, kde předcházející *praesente* a pod. se vztahovalo k nejbližšímu z několika jmen v singuláru, na př. *praesente patre et matre*; ustrnulé *praesente* takto nabylo platnosti předložky *coram*. V pozdní latině takto ustrnula i některá jiná participia, zejména *mediante* a *excepto*; na př. Anton. Plac. *Itin.* 1 *excepto peregrinis*; CIL XI 325 *excepto parentibus meis*. Z neosobní vazby typu *excipitur hos* vznikla vazba *excepto* s akusativem typu *excepto hos* 'kromě těchto'.

Z ustrnulých participií typů *mediante* a *excepto* vznikly franc. výrazy *moyennant*, *pendant*, *durant*, *excepté*, *compris*, ital. *mediante*, *durante*, *eccetto* s úkonností předložek.

O ustrnulém infinitivu *-turum esse* viz D 406.

844 Shodu podle smyslu mívá zájmeno relativní, které se vztahuje k substantivu, jehož význam se neshoduje s jeho tvarem, srov. výše D 840.

Na př. Ter. Andr. 607 *ubi ille est scelus qui perdidit me* (*scelus = homo scelestus*); Cic. Verr. 2, 79 *quod umquam huiuscemodi monstrum aut prodigium audivimus aut vidimus, qui cum reo transigat, post cum accusatore decidat?*; Hor. Carm. 1, 37, 21 *fatale monstrum, quae...* (o Kleopatře).

Jindy se zájmeno vztahuje k substantivu nebo zájmenu, které je třeba 846 si domyslit z některého výrazu věty řídící. Na př. Plaut. Mil. 186 *ut ne quoquam de ingenio degrediatul muliebri earumque artem et disciplinam obtineat colere* (*earum* se vztahuje k *mulierum*, smyslem obsaženému v adjektivu *muliebri*); Lucr. 4, 934 *corpus... necessum est, aeriis quoniam vicinum tangitur auris, tundier atque eius crebro pulsariet ictu* (*eius* rozumí se *aeris*, obsaženo v adj. *aeriis*); Caes. B. G. 1, 40, 5 *servili tumultu, quos tamen aliquid usus ac disciplina... sublevarent* (*quos* se vztahuje k *servili = servorum*); ib. 7, 50, 6 *frustra... meae vitae subvenire conamini, quem iam sanguis viresque deficiunt* (*quem* se vztahem k *ego*, smyslem obsaženému v *meae*); Cic. Tusc. 4, 48 *gladiatorium id quidem; quamquam in eis ipsis* (sc. *gladiatoribus*) *videmus saepe constantiam*; Liv. 2, 53, 1 *Veiens bellum exortum, quibus* (sc. *Veientibus*) *Sabini arma coniunxerant*. Podobně Plaut. Poen. 542 *per iocum itidem dictum habeto, quae nos tibi respondimus* (sg. *dictum* o myšleném souhrnu odpovědi; Ritschl tu zbytečně chtěl opravit v *dicta*); Bacch. 726 *quae imperavisti, imperatum bene bonis factum ilicost* (i to bylo různě opravováno); Ter. Heaut. 876 *in me quidvis harum rerum convenit, quae sunt dicta in stulto*; Cic. Fin. 3, 70 *quia sit* (sc. *amicitia*) *ex eo genere, quae prosunt* (= *ex genere eorum, quae*); zájmenný přívlastek *eo* u *genere*, formálně souřadný, byl citěn jako podřadný¹⁾, srov. Cic. Arch. 31 (*Archias*) *est ex eo numero, qui semper apud omnes sancti sunt habiti*; Sall. Cat. 56, 5 *interea servitia repudiabat, cuius initio ad eum magnae copiae concurrebant* (*cuius* se vztahuje k myšlenému obecnému pojmu *genus hominum*, obsaženému v *servitia*).

Zvláštní typ vazby podle smyslu je Plin. Epist. 6, 21, 1 *sum ex iis, qui 846 mirer antiquos*; zde jde patrně o kontaminaci vět *sum is, qui mirer* a *sum ex iis, qui mirantur*, při čemž převládl vztah k podmětu věty hlavní; podobně Cic. Balb. 48 *num quis eorum, qui de foederatis civitatibus esset civitate donatus, in iudicium est vocatus?*; De or. 3, 16 *is erit ex iis, qui aut illos non audierit aut iudicare non possit* (jiné čtení *audierint... possint*); srov. čes. *to byla jedna z největších nehod, která mě kdy stihla*.

Neutrem *id* a *quod* se někdy poukazuje na substantivum jiného rodu a 847 čísla, pojaté toliko jako výraz věci vůbec; na př. Plaut. Trin. 153 odkazuje *id* na *nummorum Philippeum ad tria milia*; Caes. B. G. 1, 44, 5 *amicitiam populi Romani sibi ornamento... esse oportere, idque se hac spe petisse* (bývá všelijak opravováno); Cic. Tusc. 1, 4 *in Graecia musici floruerunt discebantque id omnes*. U pozdních spisovatelů se častěji vyskytují i vazby *ea... quod* nebo *omnia... quod*; jeden takový případ je již v *lex Acilia de repetundis* z r. 123/2 před Kr. (CIL I 2. vyd. 538, 73) *utei ea omnia, quod ex hac lege factum non erit, faciant*.

¹⁾ Jiránl, Skladba str. 133.

Při souznačnosti výrazu *ea res* a neutra *id* se stává, že se někdy k onomu výrazu *ea res* vztahuje neutrum zájmena. Na př. Ter. *Heaut.* 876 n. *in me quidvis harum rerum convenit, quae sunt dicta in stulto*; Sall. *Iug.* 41, 1 *abundantia earum rerum, quae prima mortales ducunt*; ib. 102, 9 *humanarum rerum fortuna pleraque regit*. Podobně bývá *nihil earum rerum, nihil omnium rerum, quarum rerum nihil*; na př. Cic. *Off.* 1, 151 *omnium rerum, ex quibus aliquid acquiritur, nihil est agri cultura melius*.

Druhy vět jednoduchých.

848 Výčet druhů vět jednoduchých je podán II 296.

Věty tázací.

Zvláštní druh pravých otázek doplňovacích, otázek řečnických a otázek zvolacích (II 301—314) vzniká, když je tázací slovo členem věty vedlejší. Na př. Cic. *Nat. d.* 3, 74 *sessum it praetor; quid ut iudicetur?* V češtině jsou takové otázky ('co aby bylo souzeno?') neobvyklé, ale ne nemožné; na př. osoba A rozkazuje osobě B *přines sem papír!*, načež osoba B, jež dobře neslyšela, se ptá: *co abych přinesl?* V latině je ten způsob dosti častý. Na př. Ter. *Eun.* 573 *quid ex ea re ut caperes commodi?*; Cic. *Fin.* 2, 61 *ubi ut eam (sc. voluptatem) caperet aut quando?*; *Sest.* 84 *quid uti faceret? senatum obsideret?* (následuje ještě deset takových otázek); Liv. 4, 49, 15 *quid ut a vobis sperent?*; Plin. *Nat. h.* 13, 22 *quaeso ut qualiter sentiretur iuaretque ab ea parte corporis?* V řečtině jsou takové otázky ještě častější než v latině; na př. Sof. *Oid. Kol.* 398 *ὅπως τί δράσῃ, θύγατερ*; Někdy se vyskytuje samo *ut quid?* s vynecháním slovesa jako *faciat* nebo *fiat* ve významu 'proč'; na př. Cic. *Att.* 7, 7, 7 *depugna, inquis, potius quam servias; ut quid? si victus eris, proscribare, si viceris, tamen servias?*; Mart. 3, 77, 10 *ut quid enim, Baetice, σαπροφοραγεῖς?*; Vulg. Paul. *I Cor.* 10, 29 *ut quid enim libertas mea iudicatur ab aliena conscientia?* Tak i řec. *ἴνα τί*; na př. Plat. *Apol.* 26 D *ἴνα τί ταῦτα λέγεις*; Podobně v otázkách zvolacích; na př. Ter. *Heaut.* 362 n. *at hoc demiror qui tam facile potueris persuadere illi, quae solet quos spernere*.

849 V otázkách rozlučovacích uváděných slovem *utrum* (II 309) bylo *utrum* původně tázacím zájmenem samostatné otázky jednočlenné, obecně napovídající rozlučovací otázku, která následovala. Tak typ *utrum defenditis an impugnatís plebem?* vznikl ze dvou otázek: *utrum (agitís)? defenditis an impugnatís plebem?* Taková ještě plná věta je Naev. *Com.* zl. 53 *utrum est melius: virginemne an viduam uxorem ducere?*; zbytek takové věty se jeví Plaut. *Rud.* 104 *sed utrum tu masne an feminas's...?* původně tři samostatné otázky: *utrum tu (es)? masne? an ('snad') femina?* Přechod k později normálnímu typu rozlučovací otázky tu záležel v tom, že se *utrum* těsně připojilo k prvnímu členu následující rozluky, ztratilo svůj

zájmený význam a stalo se částicí; proto může pak uvádět i trojčlenné a vícečlenné otázky, na př. Cic. *Verr.* 2, 115 *utrum hoc signum cupiditatis tuae an tropaeum necessitudinis atque hospiti an amoris indicium esse voluisti?*

Oním připojením slova *utrum* k prvnímu členu se stalo, že mohl vzniknout také typ *utrumne*...*an*; na př. Hor. *Epod.* 1, 7 *utrumne iussi persequemur otium*...*an hunc laborem*...*feremus?*

Druhý člen rozluky bývá někdy uváděn místo *an* částicí *-ne*; na př. Accius *Trag.* zl. 479 *sed utrum terraene motus sonitusne inferum pervasit auris*...?; Verg. *Aen.* 11, 126 *iustitiaene prius mirer belline laborum?* Naopak zase někdy je uveden i první člen částicí *an*; na př. Plaut. *Epid.* 223 *quid erat induta? an regillam induculam an mendiculam?*; tento typ rozlučovací otázky vznikl spojením otázek jednoduchých, uvedených částicí *an*.

Také v rozlučovacích otázkách nepřímých (II 367) bývá druhý člen 850 někdy uveden částicí *-ne*. Na př. Cic. *Phil.* 2, 41 *is, qui albus aterne fuerit ignoras*; *Tusc.* 1, 14 *ut possit iudicari, verum id falsumne sit*, Liv. 1, 46, 4 *L. Tarquinius Prisci Tarquini regis filius neposne fuerit, parum liquet*. Se střídáním s *an* Cic. *Fin.* 4, 69 *si nihil interesse nostra putemus, valeamus aegrine simus, vacemus an cruciemur dolore*; Hor. *Epist.* 1, 6, 12 *gaudeat an doleat, cupiat metuatne, quid ad rem*...? Samo *an* na př. Verg. *Aen.* 10, 680 *nn. animo fluctuat*..., *an sese mucrone*...*induat*...*fluctibus an iaciat mediis*; Ov. *Met.* 10, 254 *saepe manus operi temptantes admovet, an sit corpus an illud ebur*; Sen. *Nat. q.* 1, 1, 4 *videbimus an dis humana curae sint an series ipsa*...*certis rerum notis nuntiet*.

Rozlučovací otázka bývá někdy vsunuta do věty vypovídací; na př. 851 Cic. *Ac.* 2, 63 *Hortensius*...*me quoque, iocansne an ita sentiens*...*coepit hortari* (pův. '— žertuje či myslí to doopravdy? —'). V takové souvislosti nabylo *an* významu rozlučovací spojky 'nebo'('— žertuje nebo myslí to doopravdy—') a v tomto smyslu se ho pak užívá i mimo otázku; na př. Cic. *Fin.* 2, 104 *cum ei Simonides an quis alius artem memoriae polliceretur*. Tak častěji v pozdější prózě, zejména u Tacita; na př. Liv. 2, 54, 7 *cum id modo constaret iure an iniuria eripiendos esse reos*; Tac. *Ann.* 2, 42 *ille*...*finem vitae sponte an fato implevit*; ib. 11, 26 *sive fatali recordia an imminentium periculorum remedium ipsa pericula ratus*.

Souvětí.

Souvětí souřadné a souvětí podřadné.

Jednoduché věty obsahem k sobě náležící spojují se v souvětí (II 315). 852 Prostředky toho spojování v živé řeči byly a jsou především pořadí vět, způsob vyslovení, melodie a pausy, teprve na druhém místě to jsou později vzniklé prostředky formální, zejména relativa a spojky. Tak na př. po-

řadím, výslovnosti a pausami byl v živé řeči vyznačován podmínkový poměr v souvětí *vincis, gaudes; perdis, ploras* (nápis na hrací kostce, II 445; se spojkami by tu bylo *si vincis, gaudes; si perdis, ploras*).

Parataxe je starší způsob spojování vět než hypotaxe a mnohdy je i v podřadném souvětí původní parataxe patrná, na př. v souvětí typu *venio, ut te videam* (II 382). Avšak pokusy převádět každé souvětí podřadné na souřadné nemohou se dařit (D 864; 875) nebo jsou nejisté (D 872).

- 853** Také když se již vyvinulo podřadné spojování vět (II 315), mluva hovorová ráda užívá spojení souřadného bez mluvnického vyznačení poměru vět. Přitom někdy bývají věty postaveny vedle sebe asyndeticky. Na př. Plaut. *Aul.* 376 (*indicant... cara omnia*): *atque eo fuerunt cariora, aes non erat* (věta *aes non erat* vyjadřuje důvod); *Trin.* 995 *ibo ad illum, renuntiabo* (druhá věta vyjadřuje účel); Vulg. *Matth.* 13, 28 *vis imus et colligimus ea* (orig. *θήλεις οὖν ἀπελθόντες συλλέξωμεν αὐτά*; v lat. překladu tu je nápadné i praesens místo futura); Ter. *Phorm.* 594 *vixdum dimidium dixeram, intellexerat* (první věta vyjadřuje časovou okolnost). Podobně Verg. *Aen.* 3, 90 *vix ea fatus eram, tremere omnia visa repente* (při spojkovém spojení by tu bylo *cum inversum*); tak často u Ovidia, na př. *Met.* 8, 142 *vix dixerat, insilit undis*; ib. 233 *Icare dicebat: pennas aspexit in undis*; Sall. *Iug.* 85, 23 *et profecto ita se res habet: maiorum gloria posteris quasi lumen est* (místo určovací věty s *ut*); Cic. *Par.* 6, 44 *filiam quis habet, pecunia est opus* (první věta vyjadřuje podmínku, viz II 445); Petr. 44, 3 *serva me, servabo te*. Sem náleží i původní parataxe v typu *nescio quid scribam* (II 364), v typu *volo venias* (II 388) a vložené věty typu *quaeso* (II 316). Parataxe je také nejjednodušší způsob, jak vyjádřit předmět u sloves *dicendi* a *sentiendi* (místo vazby ak. s inf.). Na př. Plaut. *Aul.* 39 *credo aurum inspiciere volt*; *Men.* 599 *amica exspectat me, scio; Persa* 589 *prius dico, hanc mancipio nemo tibi dabit*; Ter. *Ad.* 798 *factumst, non nego*; Cic. *Phil.* 13, 34 *credo enim, adferet aliquod scelerati hominis exemplum*; *Att.* 2, 11, 1 *narro tibi, plane relegatus mihi videor*; *Tusc.* 1, 87 *haec, opinor, incommoda sunt carentis*; Hor. *Sat.* 2, 7, 68 *credo, metues doctusque cavebis*. I u výrazů neosobních, na př. Plaut. *Amph.* 1048 *certumst, intro rumpam in aedis*. Sloveso *dicendi* a *sentiendi* bývá v takové parataxi buď na začátku, nebo je vloženo, méně často je na konci.

- 854** Jindy bývají věty, které by podle smyslu měly být uvedeny v podřadnou závislost, ale jsou postaveny paratakticky vedle sebe, spojeny slučovací spojkou. Na př. Verg. *Aen.* 3, 356 *iamque dies alterque dies processit et aurae vela vocant*; Tac. *Ann.* 4, 23 *iamque tres laureatae in urbe statuae et adhuc raptabat Africam Tacfarinas*; Verg. *Aen.* 2, 692 *vix ea fatus erat senior subitoque fragore intonuit laevum* (srov. výše uvedené věty Verg. *Aen.* 3, 90 a Ov. *Met.* 8, 142, stejně stavěné, ale postavené vedle sebe asyndeticky); Ov. *Met.* 7, 774 *vix bene missus erat nec iam*

poteramus, ubi esset, scire; Vulg. Matth. 26, 15 quid vultis mihi dare et ego vobis eum tradam? (tak i orig. *τί θέλετέ μοι δοῦναι, καὶ γὰρ ὑμῖν παραδώσω αὐτόν*, druhá věta vyjadřuje účel děje věty první).

Náchylnost k parataxi se projevuje také tím, že se ve vulg. mluvě 855 někdy i v podřadném souvětí připojuje závěti slučovací *et* nebo *atque*. Na př. Plaut. *Epid.* 217 *quom ad portam venio atque ego illam illi video praestolarier*; Petr. 38, 8 *quom Incuboni pilleum rapuisset et thesaurum invenit*; Gell. 2, 29, 8 *haec ubi ille dixit et discessit*; Anton. Plac. *Itin.* 34 *quae dum nupta fuisset et in ipsa nocte nuptus sui mortuus est sponsus eius*.

Tak jest vysvětliti i užívání odporovací spojky *at*, v pozdní latině též *sed*, v apodosi po větě přípustkové. Na př. Plaut. *Men.* 746 *si me derides, at pol illum non potes*; Cic. *Phil.* 2, 114 *si se ipsos illi nostri liberatores e conspectu nostro abstulerunt, at exemplum facti reliquerunt*; Verg. *Aen.* 1, 542 *si genus humanum et mortalia temnitis arma, at sperate deos memores fandi atque nefandi*; Tert. *Cor.* 13 *etsi libertas videtur, sed et servitus videbitur*. Srov. čes. *ač žebrák syt, ale mošna není* (uvádí Gebauer, *Skladba* str. 62 z *Mudrosloví* Čelakovského 51).

V citové mluvě hovorové se vyskytují věty s podřadící spojkou, tedy 856 věty podle formy vedlejší, někdy samostatně, bez vyjádření věty, na které by závisely; zpravidla to jsou věty zvolací nebo tázací, vyjadřující obavu, přání, rozkaz, nevoli a pod.; chybějící věta hlavní je tu v živé řeči nahrazena způsobem pronesení, gestem a podobnými prostředky. Na př. Plaut. *Bacch.* 739 *nunc, pater mi, proin tu ab eo ut caveas tibi!* ('aby ses měl před ním na pozor!' = 'měj se před ním na pozor!'); *Stich.* 600 *at ille ne suspenseat, mea qui causa sumptum fecit!* (podobně česky: 'avšak jen aby se nehněvall'). Časté jsou takové věty s (*modo*) *ut*, jako na př. Plaut. *Persa.* 575 *modo ut sciam quanti indicet!* ('jen abych věděl...!'); *Truc.* 441 *egone illam ut non amem? egone illi ut non bene velim?*; Ter. *Andr.* 618 *oh, tibi ego ut credam, furcifer?* Často také věty se *si*; na př. Plaut. *Most.* 987 *si quidem istaec vera sunt!* ('jen je-li to pravda!'); *Pseud.* 749 *immo si scias* (stejně tak Ter. *Heaut.* 770); *Men.* 638 *quasi tu nescias*.

Souvětí souřadné.

Kromě souřadících spojek uvedených II 320—342 mají spojkovou 857 úkonnost i některá adverbia. Tak zejména adverbia *ceterum*, *rursus*, *denuo*, *iterum*, *porro* nabývají platnosti adversativní; na př. Sall. *Iug.* 76, 1 *simulabat sese negoti gratia properare, ceterum proditionem timebat*; Plaut. *Rud.* 1000 *fiet tibi puniceum corium, postea atrum denuo*; Per. *Aeth.* 7, 3 *filios Israhel sic ambulasse, ut quantum irent dextra, tantum revertentur sinistra, quantum denuo in ante ibant, tantum denuo retro revertentur* (první *denuo* = *autem*). Adversativní význam vznikal i u adv. *magis* z významu opravovacího ('spíše', 'spíše však', 'avšak'); na př. Cat. 68, 30 *id, Mani, non est turpe, magis miserumst*; Sall. *Iug.* 96, 2 *ipse ab nullo repetere, magis id laborare, ut illi quam plurimi deberent*. Adversativní

význam byl podporován tím, že se *magis* často přidružovalo k odporovacím spojkám *sed, autem*; na př. Prop. 2, 13, 7 *non ut Pieriae quercus mea verba sequantur. . . sed magis ut nostro stupefiat Cynthia versu*; plně je vyvinut v pozdní latině, na př. Venant. Fort. Carm. 1, 3, 10 *possidet ille polos, tu magis ima petis*. Odtud je franc. *mais*, ital. *ma* (D 441). Věty důsledkové (II 336—338) bývají uváděny také adverbii *eo, ideo, idcirco, propterea, hinc, proinde* a j.

- 858 Druhdy se vyskytují spojky souznačné sdružené, čímž vzniká spojkové spojení nadbytečné, na př. *et. . . que, etiam quoque, verum autem, at vero, sed autem, ergo igitur, itaque ergo*. V takových spojeních původně nešlo o nadbytečnost v pravém smyslu toho slova, neboť ta souznačnost nebyla úplná; na př. *at vero* znamenalo původně 'avšak vpravdě'. Na př. Cic. Off. 2, 80 *nostros Gracchos nonne agrariae contentiones perdiderunt? at vero Aratus Sicyonius iure laudatur*; Plaut. Trin. 756 *quo pacto ergo igitur clam dos depromi potest?*; Liv. 1, 25, 2 *itaque ergo erecti suspensique in minime gratum spectaculum animo intenduntur*. Takové sdružování souznačných spojek — podobně jako předložek (D 546) — se rozmáhalo zvláště v pozdější latině; na př. Per. Aeth. 2, 3 *itaque ergo*; 3, 5 *verum autem*; 5, 11 *nec non etiam et* (= 'a také'); 48, 2 *et ideo propter hoc*.

Souvěti podřadné.

Rozdělení vět vedlejších.

- 859 Spojíme-li rozdělení vedlejších vět na objektivní a subjektivní s rozdělením podle obsahu (II 346—347), nalézáme, že objektivní jsou zejména věty účinkové, subjektivní zejména věty účelové a nepřímé otázky; některé, jako na př. věty důvodové, mohou být myšleny a proneseny i objektivně i subjektivně. Užívání zvrátneho zájmena není vždy nutně spojeno s užíváním konjunktivu. I ve větách konjunktivních bývá někdy objektivní zájmeno *is* nebo *ille* se vztahem k podmětu věty řídicí; na př. Cic. Ac. 2, 32 (*alii*) *etiam queruntur, quod eos insimulemus omnia incerta dicere*, srov. D 471. Naopak se někdy vyskytne zvrátne zájmeno s nepřímým vztahem i ve vedlejší větě indikativní, na př. Cic. De inv. 1, 55 (*Epaminondas*) *ei, qui sibi ex lege praetor successerat, exercitum non tradidit*.

Slovesné způsoby ve vedlejších větách.

- 860 Užívání konjunktivu v jednotlivých typech vedlejších vět (II 348—350) není ve vývoji latinského jazyka neměnné a stálé, nýbrž některé věty, které mají v latině doby klasické indikativ, mívají v latině starší doby indikativ a indikativ v nich bývá zase v latině pozdější; na př. nepřímé otázky (II 364). Indikativ mají u Plauta věty s *cum* kausálním, adversativním a přípustkovým (II 418—420); na př. Stich. 402 n. *quom bene re gesta salvos convortor domum, Neptuno grates habeo* (důvod); ib. 35 *illi suom officium non colunt, quom tu tuom facis* (poměr odporovací). Konjunk-

tiv vzniklý připodobením (II 350), dosti hojný u Plauta, na př. *Mil.* 370 *numquam deterrebor quin viderim id quod viderim* ('abych neviděl' — t. j. 'abych neřekl, že jsem viděl' — 'co jsem viděl'), a ještě hojnější u Cicera, ustupuje v poklasické latině původnímu indikativu, podobně jako konjunktiv ve vedlejších větách v řeči nepřímé (II 484), jenž se vyskytuje již u Plauta a je pravidlem v latině klasické. Na př. *Liv.* 24, 16, 13 *singulos iure iurando adigam. . . non aliter quam stantes cibum potionemque, quoad stipendia facient, capturos esse*; *Tac. Ann.* 2, 81 *Piso oravit, ut traditis armis maneret in castello, dum Caesar, cui Syriam permetteret, consulitur*. Naopak zase v časových větách s *cum*, *ubi*, *quotiescumque*, které vyjadřují děj opětovaný, převládá ještě i v klasické latině indikativ (II 415) nad konjunktivem, který se v nich ujal patrně podle časových vět s *cum historicum*, ale u Nepota je v nich konjunktiv častěji než indikativ a počínajíc Liviem jsou takové konjunktivní věty velmi časté. Na př. *Caes. B. c.* 2, 41, 6 *cum cohortes ex acie procurrissent, Numidae. . . impetum nostrorum effugiebant*; *Cic. Phil.* 14, 22 *antea cum hostem ac bellum nominassem, semel et saepius sententiam meam de numero sententiarum sustulerunt*; *Nep.* 5, 4, 2 *saepe, cum aliquem. . . videret minus bene vestitum, suum amiculum dedit*; *Liv.* 2, 27, 8 *cum in ius duci debitorem vidissent, undique convolabant*; *ib.* 1, 32, 13 *id ubi dixisset, hastam in fines eorum emittebat* (o opětovaném obřadu); *ib.* 5, 54, 3 *quotiescumque patria in mentem veniret, haec omnia occurrebant*; *Tac. Ann.* 6, 21 *quotiens super tali negotio consultaret, edita domus parte. . . utebatur*; *Apul. Met.* 7, 21 *ut quemque. . . viatorem prospexerit. . . furens incurrit*. V pozdní latině se vyskytuje konjunktiv ve větách s *ut* i o ději neopětovaném; na př. *Passio Perpetuae* 18 *dehinc ut sub conspectu Hilariani pervenerint, gestu et nutu coeperunt Hilariano dicere*; *Per. Aeth.* 3, 6 *iam ut exiremus de ecclesia, dederunt nobis presbyteri. . . eulogias*. *Srov. D 877* o větách se *si* s významem časovým.

Podobně se rozšířil konjunktiv ve větách vztažných se zobecňujícím zájmenem *quisquis*, *quicumque*, *quisque*. Na př. *Liv.* 3, 11, 2 *quemcumque lictor iussu consulis prendisset, tribunus militi iubebat*; *ib.* 31, 18, 10 *de captivis, ut quisque liber aut servus esset, suae fortunae a quoque sumptum supplicium est*; *Plin. Epist.* 6, 10, 2 *quocumque me contulissem. . . illum oculi requirebant*; *Tac. Ann.* 3, 74 *quoquo inclinarent, pars aliqua militis Romani in ore. . . erat*.

V pozdější latině se někdy vyskytuje konjunktiv i v takových větách důvodových, které nevyjadřují důvod nepřímý (II 378); na př. *Vulg. Luc.* 19, 44 *non relinquunt in te lapidem super lapidem, eo quod non cognoveris tempus visitationis tuae*.

Souslednost časů.

Pravidla o souslednosti časů vyložená II 353 představují normu klasické 861 prózy. Ta norma neplatí stejnou měrou pro všechny doby ve vývoji latinského jazyka. Kdybychom ji uznávali za obecně platnou, musili bychom hledat vysvětlení pro dosti četné případy, které se s ní neshodují a v kte-

rých se projevuje buď starší paratactická samostatnost konjunktivní věty nebo samostatné, ne vztažné, užívání konjunktivu (II 352). Na př. Plaut. *Mil.* 1097 *dixi equidem tibi, quo id pacto fieri possit clementissime* (z pův. *dixi: quo pacto possit?*); *Amph.* 195 *me a portu praemisit, ut haec nuntium uxori suae (praemisit: nuntium = 'poslal napřed, ať oznámím')*; *Bacch.* 352 n. *ita feci, ut auri quantum vellet sumeret, quantum autem lubeat reddere, ut reddat patri* (střídání konjunktivů); *Cic. Vatin.* 5 *quaero a te cur C. Cornelium non defenderem* (samostatně *quaero a te: cur non defenderem?* 'proč bych byl nehájil?'); *Liv.* 3, 28, 1 *dictator... tribunis militum imperavit, ut sarcinas in unum conici iubeant.*

Jako se konsekvence v době archaické teprve vyvíjela, tak zase v pozdní latině smysl pro ni mizel; jeden z projevů té změny je, že tvary konjunktivu imperf. pohněná ustupovaly tvarům konjunktivu plusqpf. (D 762); na př. *Vitr.* 7, 9 *cum voluisset habere domum expolitam, parietes omnes induxit minio*; *Lucifer* (IV. stol.) *Athan.* 1, 29 *timui, ne inter nos bella fuissent orta.*

Nepřímé otázky.

- 862 Podle vazby *non dubito quin* (II 370) mívají u sebe větu s *quin* i jiné záporné výrazy značící pochybnost, rozpaky, mínění a pod., na př. *non ambigitur, non quaeritur, aliter dico* a j. Na př. *Cic. Caec.* 39 *controversia non erat, quin verum dicerent*; *Tusc.* 5, 17 *atqui alterum dici non potest, quin ii qui nihil metuunt... beati sint*; *Fin.* 5, 32 *quis autem de ipso sapiente aliter existimat, quin... ipsa relinquenda luce moveatur?*; *ib.* 4, 32 *nemo... est qui aliter dixerit, quin omnium naturarum simile esset id, ad quod omnia referrentur*; *Caes. B. G.* 3, 23, 7 (*Crassus*) *non cunctandum existimavit, quin pugna decertaret*; *Liv.* 2, 1, 3 *neque ambigitur, quin Brutus... pessimo publico id facturus fuerit*; *ib.* 4, 17, 7 *nihil controversiae fuit, quin... crearentur*; *Tac. Ann.* 6, 22 *plurimis mortalium non eximitur, quin primo cuiusque ortu ventura destinantur* ('nedají si vzít víru, že' = 'nelze jim vymluvit, že').

V pozdější latině spojka *quin* mizí z užívání; po *non dubito* se místo ní klade *quod* (D 895).

Věty důvodové.

- 863 Odmitaný důvod (II 378) bývá uváděn vedle *non quod* a *non quo* také částicemi *non (eo) quia*, a to již u Plauta, ale častěji teprve u Livia a spisovatelů pozdějších. Na př. *Plaut. As.* 844 *ea res me male habet, at non eo quia tibi non cupiam quae velis*; *Liv.* 21, 31, 2 *mediterranea Galliae petit, non quia rector ad Alpes via esset, sed...;* *Tac. Hist.* 4, 25 *magis usurpandi iuris, quam quia unius culpa foret.*

U básníků a v poklas. próze bývá v takových větách také indikativ. Na př. *Hor. Sat.* 2, 2, 89 *rancidum aprum antiqui laudabant, non quia nasus illis nullus erat, sed...;* *Liv.* 8, 19, 3 *valuit ea legatio, non tam quia pacem*

volebant Samnites, quam quia nondum parati erant ad bellum; Tac. Ann. 15, 60 sequitur caedes Annaei Senecae, laetissima principi, non quia coniurationis manifestum compererat, sed. . . .

Věty účelové a snahové.

Podřadná souvětí s větami účelovými a snahovými jsou vyvinuta již 864 u Plauta a druhdy je nelze přeměnit na souřadná; na př. *Truc. 585 vasa nolo auferant.*

Záporné věty účelové (II 382) a snahové se uvádějí zpravidla samou zápornkou *ne*, ale někdy také *ut ne*. Na př. Ennius u Cic. *De or. 1, 199 quos ego. . . dimitto, ut ne res temere tractent turbidas; Plaut. Capt. 267 ne id quidem. . . voluit, vestem ut ne inquinet; Ter. Phorm. 314 amicos advocabo. . . ut ne imparatus sim; Caes. (výjimkou) B. c. 3, 55, 1 tantumque a vallo eius prima acies aberat, uti ne telum tormento adigi posset; Cic. (zvláště při napodobování slavnostního slohu zákonů a smluv, v dopisech při důtklivém výrazu) *Off. 1, 20 iustitiae primum munus est, ut ne cui quis noceat; Sest. 33 lata lex est, ne auspicia valerent. . . ut lex Aelia, lex Fufia ne valeret; Epist. 13, 54 operam des. . . ut socrus adolescentis rea ne fiat.**

O typu *cave facias* viz D 765.

Ve větách účelových se užívá relativa *quo* jakožto spojky (II 384) 865 druhdy i bez komparativu; na př. Plaut. *Epid. 289 ne te censeat filii causa facere. . . quo illum ab illa prohibeas; Sall. Cat. 58,3 ego vos, quo pauca monerem, advocavi, simul uti causam mei consili aperirem (střídá se quo. . . uti); Cic. De leg. 2, 65 sublata. . . erat celebritas virorum ac mulierum, quo lamentatio minueretur; Hor. Sat. 2, 1, 37 missus ad hoc. . . quo ne per vacuum Romano incurreret hostis.*

Místo *quo* se užívá v starší latině ve větách účelových i adverbialního *qui* = vl. 'čím' (II 467), s komparativem i bez komparativu. Na př. Plaut. *Poen. 1264 magis qui credatis dicam; Amph. 339 certumst. . . hominem contra conloqui, qui possim videri huic fortis; Ter. Andr. 6 in prologis scribundis operam abutitur, non qui argumentum narret, sed qui malivoli veteris poetae maledictis respondeat; Cato Agr. 39, 2 ubi sarseris, qui colorem eundem facias, cretae crudae partes duas, calcis tertiam commisceto.* Se zápořem na př. *Ter. Andr. 335 ego id agam, mihi qui ne detur.*

Jinak jest rozuměti slovu *qui* ve větách jako August. *Serm. 77, 8 Domine, non sum dignus, qui sub tectum meum intres* (citát z Matth. 8, 8, kde má Vulg. *ut intres sub tectum meum*): zde jde patrně o ustrnulou vazbu *dignus qui*.

Věty účinkové, způsobovact a určovact.

Ve větách účinkových (II 390) je již v staré latině konjunktiv, a to 866 i v takových, které vyjadřují děj skutečný; indikativ se v nich vyskytuje teprve v pozdní latině, na př. na náp. CIL VIII 2728 (z r. 150 n. l.) *apparuit*

*fossuras errasse adeo, ut superior dextram petit; Gaius 2, 78 consequens est, ut utilis mihi actio adversum te dari debet; Per. Aeth. 19, 3 ecclesia autem ibi que est, ingens et valde pulchra et nova dispositione, ut vere digna est esse domus Dei.*¹⁾ Rozšíření konjunktivu ve větách účinkových se událo již v předliterární době a nelze je stopovat. Nepochybně je třeba předpokládat, že i tu byla původně parataxe a že konjunktiv v samostatné větě, která se později citila jako závislá, znamenal možnost, rozvažování a pod.; tak by tomu bylo na př. v souvětí Cic. *Lael. 29 tanta vis probitatis est, ut eam. . . in hoste etiam diligamus*, kdybychom si je představili jako souvětí parataktické: *probitatem diligamus* ('milovali bychom'), *tanta vis eius est*.

To platí i o větách způsobovacích a určovacích (II 393—404). Na př. Plaut. *Men. 712 quid tandem admisi in me, ut loqui non audeam?*, kterýžto typ mohl vzniknouti z parataxe *ut loqui non audeam? quid tandem admisi in me?* ('jak bych se neodvážil?' = 'jak bych se neměl odvážít?'); Amph. 509 *feminarum nullast, quam aequae diligam* je možno vysvětlit z parataxe dvou vět: *quam feminam aequae diligam? nullast*. Zachována je taková parataxe Plaut. *Rud. 1224 n. egone ut quod ad me allatum esse alienum sciam celem? minime istuc faciet noster Daemones* (hypotakticky by bylo: *minime faciet ut hoc celem*).

Ve větách účinkových se ujal konjunktiv nejprve asi tam, kde se měl vyjádřit účinek zamýšlený, jako na př. Plaut. *Amph. 345 at iam faciam, ut verum dicas dicere*; potom se rozšířil do vět vyjadřujících účinek objektivní, jako je na př. Nep. 23, 4, 3 (*Hannibal*) *adeo gravi morbo afficitur oculorum, ut postea numquam dextro aequae bene usus sit*.

867 Rozdíl mezi vztažnými určovacími větami konjunktivními a indikativními (II 404) leckdy není zachováván; užití konjunktivu se jím vždy nevysvětlí a leckdy se ujal konjunktiv v některých typech spíše jako prostředek stilistický. Takový typ je věta relativní připojená jako druhý, souřadný určovací člen k určení adjektivnímu nebo substantivnímu; na př. Hor. *Sat. 1, 9, 61 ecce Fuscus Aristius occurrit, mihi carus et illum qui pulchre nosset; Tac. Ann. 2, 88 liberator haud dubie Germaniae et qui non primordia populi Romani. . . sed florentissimum imperium lacesierit*.

868 V hovorové mluvě se někdy v účinkových větách snadno domyslitelné sloveso vynechávalo. Na př. Ter. *Andr. 120 unam aspicio adulescentulam. . . voltu. . . adeo modesto, adeo venusto, ut nil supra (sc. sit); Cic. Epist. 13, 1, 5 is. . . sic a me hoc contendit. . . ut nihil umquam magis (sc. contenderit)*.

Věty časové.

869 Rozdíl mezi indikativními větami s *cum* a větami konjunktivními, vytčené II 408—420, uplatňují se poměrně přesně — ale ne zcela přesně — v próze doby klasické, ale nejsou v latině od původu a pojem „čistě

¹⁾ Nepatří sem Plaut. *Mil. 775 n. erus meus ita magnus moechus mulierumst, ut neminem fuisse aequae neque futurum credo* (kde Ritschl navrhl *credam*): je to indikativní souvětí srovnávací 'byl tak veliký. . . , jak, myslím, nikdo nebyl ani nebude'.

časového" *cum* s indikativem má platnost jenom relativní. U Plauta a ještě i později se vyskytuje indikativ i v takových větách s *cum*, které mají vedle časového významu, u vět s *cum* původního, i jiný významový odstín a které mají v klas. próze zpravidla konjunktiv. Tak může mít časová věta indikativní i význam důvodový, jako na př. Plaut. *As.* 80 nn. *praesertim quom is me dignum . . . habuit, me habere honorem eius ingenio decet: quom me adiit . . . cupio esse amicae quod det argentum suae*. Význam adversativní má časová okolnost ve větách jako Plaut. *Stich.* 35 *illi suom officium non colunt, quom tu tuom facis*; Ter. *Phorm.* 22 *de illo iam finem faciam dicundi mihi, peccandi quom ipse de se finem non facit*. Význam přípustky má na př. Plaut. *Trin.* 633 *bene quom simulat facere mihi te, male facis*; Most. 858 *servi qui, quom culpa carent, tamen malum metuont, ei solent esse eris utibiles*; Sall. *Cat.* 20, 12 *cum tabulas signa toreumata emunt . . . tamen summa lubidine divitias suas vincere nequeunt*; tak i Cic. *Caec.* 44 *potestis igitur principia negare, cum extrema conceditis?* (Quint. 7, 3, 29 cituje *concedatis*; tak má i jeden rkp. XV. stol.).

Indikativ se ujímá v takovýchto větách zase až v pozdní latině; na př. v adversativní větě Amm. Marc. 21, 1, 4 *ambitioso diademate utebatur, cum inter exordia principatus vili corona circumdatus erat*.

Mimo indikativní věty s *cum* uvedené II 409—415 mají indikativ i ty 870 věty, v kterých má *cum* touž platnost jako „faktické" neboli explikativní *quod* ve větách podstatných (II 372—373); je to vlastně jen užití tvaru *quom* místo tvaru *quod*, běžné v starší latině. Na př. Plaut. *Most.* 720 *amice facis, quom me laudas*; Cic. *Fin.* 3, 9 *praeclare . . . facis, cum et eorum memoriam tenes . . . et puerum diligis*; Liv. 8, 33, 10 *bene agis . . . cum eo nos deduci iussisti*.

Podobně jako *quod* uvádí též *cum* větu po slovesech značících city a jejich 871 projevy; na př. Plaut. *Epid.* 711 *quom tu's liber, gaudeo*; Poen. 687 *multa tibi dei dent bona, quom me salvom esse vis*; *Capt.* 151 *laudo, malum quom amici tuom ducis malum*; Ter. *Andr.* 771 *dis pol habeo gratiam, quom in pariundo aliquod adfuerunt liberae*; Cic. *Epist.* 7, 15, 2 *cum vero in C. Mati . . . familiaritatem venisti, non dici potest, quam valde gaudeam*; ib. 9, 14, 3 *gratulor tibi, cum tantum vales apud Dolabellam*.

Také uvádí *cum* věty vyjadřující myšlenkový obsah, na který je poukázáno substantivem, zájmenem nebo příslovcem. Na př. Plaut. *Truc.* 151 *istoc pol tu otiosus's quom et illic et hic pervorsus es*; *Rud.* 1234 *isto tu pauper es, quom nimis sancte piu's*; Cic. *Cato* 68 *at est eo meliore condicione quam adulescens, cum (bývá opravováno v quod) id, quod ille sperat, hic consecutus est*.

Také konjunktiv ve větách s *cum narrativum* (II 417) nebyl v starší 872 latině tak závazný jako v latině klasické; kterákoli časová okolnost vypravovaného děje se původně vyjadřovala indikativem. Jak se v té věci jazykový usus měnil, ukazuje na př. Ciceronův citát *De div.* 1, 65 z Plaut.

Aul. 178: kdežto u Plauta čteme *praesagibat mi animus frustra me ire, quom exibam domo*, Cicero cituje *praesagibat animus frustra me ire, cum exirem domo*. Proč se v těchto větách ujal konjunktiv, nelze s jistotou vysvětlit; nejnápadnější přitom je, že se v nich vyjadřuje minulý děj skutečný konjunktivem imperf. a plusqpf., tedy útvary, které jinde vyjadřují irrealnost. Podobá se pravdě, že se tu konjunktiv rozšířil z takových konjunktivních vět vztažných, které vyjadřovaly druhové určení (II 401 až 404) a měly místo relativního zájmena spojku *cum* (II 411); na př. Cic. *Q. Rosc.* 33 *accepit. . . agrum temporibus eis, cum iacerent pretia praediorum* (mohlo by být i *temporibus eis, quibus. . .*); *Caes. B. G.* 6, 24 *fuit antea tempus, cum Germanos Galli virtute superarent*.

Konjunktiv se mohl přenést do časových vět s *cum* také z vět hlavních s konjunktivem možnosti; tak z typu *vellem te visere, ipse ad me venisti* = = 'byl bych chtěl tě navštívit, sám jsi ke mně přišel' mohl po časovém připojení první věty vzniknout typ *cum vellem te visere, ipse ad me venisti* = = 'když jsem chtěl tě navštívit, sám jsi ke mně přišel'. Na př. věta *Plaut. Merc.* 980 *in exilium quom iret, redduxi (eum) domum* by se dala uvést na parataxi *in exilium iret, redduxi eum domum* = 'byl by šel do vyhnanství, přivedl jsem ho nazpět domů'.

Obdobou spojení konjunktivu původně hlavní věty se spojkou *cum* jsou věty, v kterých účinkové *ut* uvádí konjunktiv vlastně potenciální *diceret, putaret, videret* (II 179); na př. Cic. *Tusc.* 3, 53 *eo. . . erant voltu. . . ut eos Argivos aut Sicyonios diceret*; *Br.* 111 *in Scauri oratione. . . naturalis quaedam inerat auctoritas, non ut causam, sed ut testimonium dicere putaret*.

873 V archaické latině, zejména u Plauta, se vyskytuje v časových větách s *cum* konjunktiv ještě jen ojediněle; na př. *Truc.* 162 *haud istoc modo solita's me ante appellare. . . quom illuc. . . apud me haberem* (bývá opravováno v *habebam*); *Merc.* 980 *quem. . . in exilium quom iret, redduxi domum*; *Ter. Eun.* 22 *magistratus quom ibi adesset, oceptast aqi* (sc. *fabula*).

Konjunktiv zabral jen jednu část časových vět; v značné jejich oblasti se udržel indikativ (II 409—415). V klasické době však byl konjunktiv tak vžit, že vnikal i do vět, které prostě určují čas děje věty hlavní; na př. Cic. *Cato* 14 (*Ennius*) *Caepione et Philippo iterum consulibus mortuus est, cum ego, quinque et sexaginta annos natus, legem Voconiam. . . suasissem*.

874 Ne dosti jasný je důvod, proč se užívá indikativu *praes.* v časových větách s *dum* ve významu 'zatím co' (II 422). *Praesens* je totiž v takových větách pravidlem i tehdy, když vyjadřují časovou okolnost, do jejíhož trvání připadá nějaký děj minulý nebo — řidčeji — budoucí. Na př. *Plaut. Poen.* 802 *paululum praedae intus feci, dum lenonis familia dormitat*; *Ter. Phorm.* 76 *seni fidelis dum sum, scapulas perdisci*; Cic. *Caecil.* 56 *dum pauca mancipia. . . retinere vult, fortunas omnes. . . perdidit*; *Epist.* 3, 5, 4 *perpaucos dies, dum pecunia accipitur. . . commorabor*; *Hor. Carm.* 1, 11, 7 *dum loquimur, fugerit invida aetas*. Souvětí s hlavním dějem v čase budoucím vznikala asi, když *dum* s *praes.* již bylo ustáleno.

Věta s *dum* vyjadřuje v takovýchto souvětích děj, do jehož trvání spadá děj jiný, přítomný, minulý nebo budoucí. Je to tedy podobně „podmaloování“ hlavního děje uvedením situace jako při expositivním plusquamperfektu (D 747) nebo při *cum inversum* (II 413). Ale kdežto se v těchto vazbách užívá ve shodě se skutečností časů minulých, plusquamperfekta nebo imperfekta, je ve větě s *dum* zpravidla praesens. Je možno soudit, že to má příčinu v původním významu částice *dum*. Mimo jiné výklady byla tu také vyslovena domněnka (Löfstedt), že *dum* znamenalo původně ‘nyní’, ‘ted’; mohli bychom srovnati čes. *dosud*, jež původně znamená ‘do této doby’, a pokud podržuje tento význam, bývá jen ve větách s praesentem; na př. *Plaut. Men.* 448 *ubi* (t. j. *in contione*) *dum hieto, Menaechmus se subterduxit mihi* = ‘já tam (dosud ještě) civím a M. se mi ztratil’; bezpochyby tu jde o takové zpřítomňování jako u vypravovacího praesentu. Jako *dosud*, tak i *dum* mělo původně smysl ukazovací, ne vztažný. Vztažný význam se vyvinul v dvojici vět s *dum*, jež sice někdy obsahovala věty souřadné, na př. *Plaut. Merc.* 348 *dum servi mei perplacet mihi consilium, dum rursus haud placet* (‘tu... tu’, ‘hned... hned’), avšak jindy byla v ní jedna věta smyslem podřízena druhé, na př. *Cat.* 62, 54 *sic virgo dum intacta manet, dum cara suis est* (‘dokud... dotud’); v tomto případě se u prvního *dum* vyvinul význam spojky podřadící.

Avšak i do vět s *dum* = ‘zatím co’ pronikalo absolutní užívání časů a děj minulý se tu a tam vyjadřoval imperfektem nebo i perfektem, děj budoucí futurem. Tak na př. *Plaut. Amph.* 599 *ordine omne, uti quicque actumst, dum apud hostis sedimus, edissertavit; Men.* 214 *dum coquetur, interim potabimus; Cic. S. Rosc.* 91 *dum in aliis rebus erat occupatus, qui summam rerum administrabat, erant interea, qui suis vulneribus mederentur; Nep.* 23, 2, 4 *quae divina res dum conficiebatur, quaesivit a me, vellemne secum in castra proficisci; ib.* 21, 2, 2 *dum id studuit munire, nullius pepercit vitae; Liv.* 5, 47, 1 *dum haec Veis agebantur, interim arx Romae... in ingenti periculo fuit; Tac. Agr.* 41 *quibus sermonibus satis constat Domitiani quoque aures verberatas (sc. esse), dum optimus quisque libertorum... principem exstimulabant.*

Posléze se *dum* ve významu ‘zatím co’ vyrovnávalo s narrativním *cum* a uvádělo i věty konjunktivní. Na př. *Liv.* 1, 40, 7 *dum intentus in eum se rex totus averteret, alter elatam securim in caput deiecit; Verg. Georg.* 4, 457 *illa quidem, dum te fugeret... immanem ante pedes hydrum... non vidit.*

Věty podmínkové.

V souvětích podmínkových (II 434—450) vyskytuje se sice za všech dob 875 vývoje latiny také typ původní parataxe bez spojky *si* (II 445); ale přitom je typ podmínkové věty podřadné se spojkou *si* již v nejstarších dokladech latiny tak plně vyvinut, že se mezi nimi nevyskytují útvary přechodní, na kterých by bylo možno pozorovat změnu ukazovacího *si* = ‘tak’ v podřadnou spojkou ‘jestliže’. Ještě nejspíše se může v obojím tom smyslu

pojímát si v takových zařikacích větách jako Plaut. *Capt.* 454 *expedivi ex servitute filium, si dis placet* ('tak se bohům líbí' = 'jestliže se bohům líbí', naše 's boží pomocí', a to — podle souvislosti — buď již poskytnutou nebo ještě teprve očekávanou); *Most.* 1168 *interimam hercle ego te, si vivo* ('tak jako že žiji'). Pokusy převádět každou větu se si na větu hlavní by neměly úspěchu a jsou zbytečné.

Spojce si leckdy odpovídá souvztažné ukazovací *ita, sic, tum*, někdy i *ideo, idcirco, propterea*. Na př. Plaut. *As.* 242 *si adfers, tum patent* (sc. *ianuae lenoniae*); *Liv.* 22, 53, 11 (v starobylé formuli) *si sciens fallo, tum me Iuppiter... pessimo leto adficiat*; *Cic. Off.* 1, 28 *nam hoc ipsum ita iustum est... si est voluntarium*; *Hor. Epist.* 1, 7, 69 *sic ignovisse putato me tibi, si cenas hodie mecum* (*sic* = 's tou podmínkou').

876 Podmínkovým souvětím s hlavní větou práci se vyjadřuje zařikání (o jiném jeho výrazu viz D 888); na př. Plaut. *Aul.* 645 *di me perdant, si ego tui quicquam abstuli*; *Cic. Att.* 4, 17, 5 *ne vivam, si scio*; *Cat.* 92, 4 *dispeream, nisi amo*. Srov. čes. *ať se propadnu, je-li na tomhle zblo pravdy*.

877 Jako může být podmínka vyjádřena i větou časovou (II 445), tak také naopak může mít věta se si význam blízký významu časovému. Na př. *Cic. Cluent.* 52 *si quaesiveram quae inimicitiae Scamandro cum Habito, fatebatur nullas fuisse* ('jestliže jsem se otázel' = 'kdykoli jsem se otázel'; předchází paralelní věta *sed ut quidquid ego apprehenderem, statim accusator extorquebat e manibus*); v poklasické latině převládá v takových větách, vyjadřujících děj opětovaný, konjunktiv jako ve větách s *cum* (D 860); někdy i v latině klasické doby, na př. *Caes. B. c.* 3, 110, 4 *quorum si quis a domino prehenderetur, consensu militum eripiebatur*.

878 Kromě složených spojek *etsi, etiamsi, tametsi* (II 452—453) může i samo si uvádět věty s přípustkovým významem, indikativní i konjunktivní. Na př. Plaut. *Capt.* 529 *neque iam Salus servare, si volt, me potest*, srov. *Most.* 351 *nec Salus nobis salutis iam esse, si cupiat, potest*; *Cic. Verr.* 4, 87 *non possum disposite istum accusare, si cupiam* ('i kdybych chtěl'); *Liv.* 7, 10, 2 *iniussu tuo... extra ordinem numquam pugnaverim, non si certam victoriam videam* (*non si* = *ne tum quidem si*). Zvláště v irrealních periodách, jako *Cic. De or.* 1, 185 *si esset ista cognitio iuris magna atque difficilis, tamen utilitatis magnitudo deberet... impellere*; *Planc.* 5 *si tantum modo mihi necesse esset contra Laterensem dicere, tamen id ipsum esset... molestum*.

879 Někdy věta se si vyjadřuje představený nebo odmítaný důvod; na př. Plaut. *Amph.* 817 *quid ego tibi deliqui, si quoi nupta sum tecum fui?*; *Cic. Nat. d.* 1, 21 *non enim, si mundus nullus erat, saecula non erant*. Jindy se zase dává podmínková forma větě, která vyjadřuje děj uváděný v důvodový vztah k ději jinému, provázenému jinými okolnostmi (*argumentum ex contrario*); na př. *Cic. Imp. Pomp.* 14 *qua re si propter socios nulla ipsi iniuria lacessiti maiores nostri... bella gesserunt, quanto vos studiosius convenit iniuriis provocatos sociorum salutem defendere?*

Jindy vyjadřuje věta se *si* záměr a účel děje hlavní věty; na př. Caes. *B. G. 6, 37, 4 circumfunduntur ex reliquis hostes partibus, si quem aditum reperire possint.*

Podstatná věta se *si* bývá kromě sloves očekávání a zkoušení (II 446), 880 kde se blíží nepřímé otázce, také u sloves značících city a jejich projevy, podobně jako věta s *quod* a *quia* (II 373), ale s tím rozdílem, že se jí označuje obsah věty — druhdy jen ze zdvořilosti — jako možný, ne jako přímo skutečný. Bývá to po slovesech *miror* (*mirum est*), *gaudeo*, *indignor* a j. Na př. Plaut. *Capt. 545 edepol minume miror, si te fugitat; Pseud. 442 idhe tu mirare, si patrisat filius?; Truc. 305 nil mirum. . . lateres si veteres ruont; Cic. Verr. 4, 37 gaudeo etiam si quid ab eo abstulisti; Tac. Ann. 4, 38 ego me. . . satis habere, si locum principem impleam, et vos testor et meminisse posteros volo.*

Věta se *si* někdy vykládá obsah substantiva nebo zájmena obsaženého 881 ve větě řídicí: *si* explikativní, podobně jako bývá *quod*, *cum*, *ut*. Na př. Caes. *B. G. 3, 5, 2 unam esse spem salutis docent, si eruptione facta extremum auxilium experirentur; Tac. Ann. 11, 28 in eo discrimen verti, si defensio audiretur utque clausae aures etiam confitentí forent* (zde obě věty, se *si* i s *ut*, vykládají zájmeno *in eo*).

Různé významové odstíny u vět se *si* bývají vyznačovány přidanými 882 adverbii.

Tak v *siquidem* vyznačuje *quidem* vysvětlovací význam věty tímto způsobem uvedené, čes. 'jestliže totiž', 'to jest, jestliže', 'ač jestliže'; na př. Plaut. *Amph. 1005 iam ille hic deludetur probe, siquidem vos voltis auscultando operam dare.* V odpovědi má *siquidem* někdy ironické zabarvení, čes. 'ovšem, jestliže', 'ano, jestliže'; na př. Plaut. *Trin. 559 Philto: meus quidem hercle numquam fiet. Stasimus: si sapiens quidem; Cic. De leg. 1, 12 Quintus: quam ob rem, cum placebit, experiendum tibi censeo. Marcus: siquidem, Quinte, nullum esset in experiendo periculum.*

V klasické próze i později uvádí *siquidem* leckdy větu důvodovou (II 436) s významem 'jestliže totiž je pravda, že' = 'poněvadž', 'když', 'neboť'; na př. Cic. *Tusc. 3,8 ne ista gloriosa sapientia non magno aestimanda est, si quidem non multum differt ab insania.* V pozdější latině se vyskytuje v takových větách konjunktiv, i když vyjadřují důvod myšlený objektivně; na př. Tac. *Agr. 24 partem Britanniae . . . copiis instruxit, in spem magis quam ob formidinem, si quidem Hibernia . . . miscuerit.* V pozdní latině, zejména u církevních spisovatelů, je *siquidem* časté a mívá postavení i význam odůvodňovacího *enim*.

Spojení *si maxime* = 'jestliže (kdyby) sebevice', 'jestliže (kdyby) na- 883 krásně' a *si iam* = 'jestliže již', 'jestliže vskutku' mívají význam připustkový. Na př. Plaut. *Bacch. 1003 nam ego non laturus sum, si iubeas maxime; Ter. Phorm. 295 verum si cognatast maxime, non fuit necesse habere; Cic. Quinct. 35 certos mihi fines . . . constituam, extra quos egredi non possim, si*

maxime velim; Tusc. 1, 50 si iam possent in homine vivo cerni omnia... casurusne in conspectum videatur animus?; Caes. B. G. 1, 17, 3 praestare, si iam principatum Galliae obtinere non possint, Gallorum quam Romanorum imperia perferre.

884 Spojení *si modo* (řidčeji *modo si*) má význam omezovací = 'jen jestliže', 'jen kdyby' podobně jako *dummodo* (II 426). Na př. Plaut. *Rud.* 951 *dicam, tace, si fidem modo das mihi te non fore infidum*. Často Cicero, na př. *Tusc.* 2, 33 *eum (sc. dolorem) opprimi dico patientia, si modo est aliqua patientia; Verr.* 4, 28 *si modo te posses dicere emisse, facile cui velles tuam causam et factum probares*. Konjunktiv tu mívá i význam přací; na př. Plaut. *Pseud.* 997 (Ballio chce číst dopis a žádá o ticho) *id ago, si taceas modo; Prop.* 1, 18, 4 *hic licet occultos proferre impune dolores, si modo sola queant saxa tenere fidem*. Jindy je tu konjunktiv potenciální; na př. Hor. *Sat.* 1, 2, 74 *quanto meliora monet... natura... tu si modo recte dispensare velis; Ov. Met.* 1, 647 *si modo verba sequantur, oret opem* (Stiebitz: 'chtěla by o pomoc prosit... jen řeč kdyby měla!').

885 Spojením *si tamen* = 'jestliže přece', 'jestliže přesto', 'jestliže však' se uvádí podmínková věta v odporovacím vztahu k větě předcházející; na př. Hor. *Epist.* 2, 2, 24 *quid tum profeci, mecum facientia iura si tamen attemptas?* Jindy má to spojení význam omezovací, podobně jako *si modo* a *siquidem*; na př. Ov. *Met.* 10, 322 *hoc prohibete nefas scelerique resistite nostro, si tamen hoc scelus est; Plin. Paneg.* 20, 4 *quam dissimilis nuper alterius principis transitus! si tamen transitus ille, non populatio fuit* ('ač jestliže'). V pozdní latině je *si tamen* někdy prostě zesílené *si*; na př. Vulg. Paul. *Ephes.* 3, 2 *si tamen audistis dispensationem gratiae Dei (εἴτε ἤκούσατε)*.

886 Spojka *nisi* mívá význam vyjímacího příslovce 'leďa', 'leč', 'vyjímaje' (II 442) někdy také bez předcházejícího záporu. Na př. Caecil. *Com.* 144 (*uxor*) *quae nisi dotem omnia, quae nolis, habet; Cic. S. Rosc.* 33 *hominem longe audacissimum... et, quod inter omnes constat, nisi inter eos, qui ipsi quoque insaniunt, insanissimum; Sall. Jug.* 17, 6 *plerosque senectus dissolvit, nisi qui ferro aut bestiis interiere; ib.* 75, 3 *omnia iumenta sarcinis levare iubet nisi frumento dierum decem; Tac. Hist.* 4, 16 *ad postremum gubernatores centurionesque, nisi eadem volentis, trucidant*.

Věta s vyjímáním *nisi* může nabýt samostatnosti a být postavena souřadně vedle jiné věty ve vztahu odporovacím, srov. čes. odporovací věty se slovcí *jenže, jenomže, leč, než*, původně také omezovacími, a řec. *πλὴν*. Na př. Plaut. *Rud.* 750 n. *nam huic alterae quae patria sit profecto nescio: nisi scio probiorem hanc esse quam te; Ter. Phorm.* 952 *nescio; nisi me dixisse nemini certo scio; stručněji Heaut.* 541 n. *iocone an serio ille haec dicat nescio; nisi mihi quidem addit animum quo lubeat magis (misto nisi scio... addere); Cic. S. Rosc.* 99 *nescio, nisi hoc video (= sed hoc video)*. Odporovací význam bývá někdy vyznačen přidaným *tamen*; na př. Sall. *Jug.* 24, 5 *plura de Iugurtha scribere dehortatur me fortuna mea... nisi*

tamen intellego (zkráceně místo *nisi tamen scribo me intellegere*); Cic. *Att.* 5, 14, 3 *nihil mihi gratius facere potes; nisi tamen id erit mihi gratissimum, si...*

Vyjadřování irrealnosti v závislosti opisným infinitivem *-urum fuisse* 887 (II 448—449) se vyskytuje teprve v době klasické; latina starší buď se tu závislosti vyhýbá a vyjadřuje se, je-li sloveso *dicendi* nebo *sentiendi* v *praesentu*, souřadně, na př. Ter. *Andr.* 578 *num censes faceret, filium nisi sciret eadem haec velle?* (*censes* tu je bez vlivu na vazbu, klas. by bylo *num censes facturum fuisse*) — nebo, je-li ono sloveso v čase minulém, klade infinitiv *praes.* (jako v periodě reální a potenciální, II 447), na př. Plaut. *Bacch.* 700 (*dixit*) *si tu illum solem sibi solem esse diceres, se illum lunam credere esse.*

Věty přirovnávací.

Přirovnávacím souvětím s *ita* (řidčeji *sic*)... *ut* (II 459), v němž *ita* 888 uvádí větu přací, se vyjadřuje ujišťování a zapřísahání. Na př. Plaut. *Poen.* 1258 *at ita me dei servant, ut hic pater est voster* ('jako že to je...'); Cic. *Att.* 5, 15, 2 *ita vivam, ut maximos sumptus facio* (vlastně 'kéž jsem tak živ, jako...', česky asi = 'na mou věru'); Ov. *Met.* 8, 866 *sic has deus aequoris artes adiuvet, ut nemo iam dudum litore in isto... constitit.* Ve větě s *ut* může být také konjunktiv možnosti, na př. Plaut. *Poen.* 289 *ita me dei ament, ut illa me amet malim quam di.* Místo přacího konjunktivu tu bývá důraznější indikativ fut.; na př. Ter. *Heaut.* 749 *ita me di amabunt, ut nunc Menedemi vicem miseret me.*

Místo připojení spojkou *ut* vyjadřuje se někdy hlavní myšlenka nezávisle; na př. Ter. *Eun.* 474 *ita me di ament, honestust;* Cic. *Epist.* 2, 13, 3 *nam, ita vivam, putavi.* Často vyjadřuje věta se *sic* přání odplaty za splnění osobního přání obsaženého v hlavní myšlence (*sic* zde = *ἐπι τοῦτο* = 'za to'); na př. Tib. 2, 5, 121 *adnue: sic tibi sint intonsi, Phoebe, capilli* (Mertlík: 'splň to, Foebe, a za to měj vždy své kadeře dlouhé'); Ov. *Met.* 14, 763 *amanti iungere, nympa: sic tibi nec verum nascentia frigus adurat poma* (Stiebitz: 'spoj se s milencem, nymfo — jakož ti za to přeji, by...'). Leckdy věta se *sic* důrazně předchází; na př. Hor. *Carm.* 1, 3, 1 *sic te diva potens Cypri... regat... reddas incolumem* ('za to nechť tě řídí: dovez bez pohromy'); Verg. *Ecl.* 9, 30 *sic tua Cyrneas fugiant examina taxos...: incipe, si quid habes* (Vaňorný: 'chtěl bych, by roj tvých včel všem korsickým tisům se vyhnul... jako bych chtěl, bys píseň, již znáš, nám zapěl'). Kromě *sic* se v těchto větách užívá i jednoduchého *si* ve významu 'tak' (II 473). O zařikání vyjadřovaném souvětím podmínkovým viz D 876.

V přirovnávací větě uvedené spojkou *ut* nebo *quam* bývá někdy sloveso 890 vynecháno, zejména ve spojení *ut* (nebo *quam*) *qui* nebo *ut cum* se superlativem. Takto vzniklé zkrácené věty eliptické jsou na př. Cic. *Epist.* 13, 62 *te enim semper sic colam et tuebor ut quem diligentissime* (sc. *colo*); ib. 5,

2, 6 *tam enim sum amicus rei publicae quam qui maxime*; ib. 13, 3 *tam gratum mihi id erit, quam quod gratissimum*.

Také jiné přirovnávací výrazy jsou vlastně podobné eliptické věty bez slovesa, a to buď ve smyslu odůvodňovacím, jako na př. Cic. *Tusc.* 1, 15 *sed tu mihi videris Epicharmi, acuti nec insulsi hominis, ut Siculi, sententiam sequi* ('jakožto Sikula'), nebo ve smyslu omezovacím, na př. Nep. 15, 5, 2 *satis exercitatum in dicendo, ut Thebanum scilicet* ('na Thebana'). V tomto typu vět se shoduje jméno vyjadřující přirovnání s jménem, ke kterému náleží, po způsobu přívlastku nebo přístavku. Jiný typ vzniká, je-li přirovnání vyjádřeno pádem předložkovým; na př. Cic. *Cato* 12 *multae etiam, ut in homine Romano, litterae* (sc. *in eo erant*; 'na Řimana'); Tac. *Germ.* 22 *crebrae, ut inter vinolentos, rixae, conviciis. . . transiguntur*.

891 V hovorové mluvě se nezřídka užívalo místo *ut* spřežky *quomodo* nebo *quemadmodum* (II 459); v pozdější době je jí *ut* z užívání téměř vytlačeno a také v časovém významu se někdy vyskytuje *quemadmodum* nebo *quomodo* místo *ut*; na př. Hygin. *Fab.* 80 *alii dicunt, quemadmodum aedificabat pilam, super Castorem impulsisse*; Per. Aeth. 38, 1 *quemadmodum exierint de fonte, simul cum episcopo ad Anastase ducuntur*. Tyto spřežky, zvláště *quomodo*, někdy v pozdější latině zastupují i spojky *quod* a *quia*, a to ve významu příčinném i k uvádění předmětných vět po slovesech *dicendi* a *sentiendi* (srov. D 894 a 896). Za latinského *quomodo* je franc. *comme*, ital. *come*.

892 V přirovnávacích větách podmínkových (II 465) se někdy *si* vynechává a věta je uvedena samým příslovcem srovnávacím *tamquam, velut, quam, perinde ac*; na př. Cat. 10, 32 *utor tam bene quam mihi pararim*; Liv. 2, 36, 1 *coepti inde ludi, velut ea res nihil ad religionem pertinuisset*; ib. 2, 58, 1 *numero etiam additos tres, perinde ac duo antea fuerint, Piso auctor est*.

Podobně se vynechává i spojka *ut, cum* a zájmeno vztažné. Na př. Ter. *Hec.* 534 *ut puerum praeoptares perire. . . potius quam. . . esset cum illo nupta* (vynecháno *ut*); Cic. *Att.* 1, 16, 11 *apud sordem urbis et faecem multo melius nunc* (sc. *sumus*), *quam reliquisti* (vynecháno *quos*, srov. větu předcházející *apud bonos iidem sumus, quos reliquisti*).

K podřadictm spojkám.

893 Spojka *quod*, o jejímž vzniku a nejobyčejnějším užívání viz II 466, někdy prostě připojuje větu k tomu, co předchází, s významem 'vzhledem k tomu', 'proto', 'tedy', 'a', 'ale'. Na př. Ter. *Andr.* 289 *quod per ego te hanc nunc dextram oro*; Verg. *Aen.* 2, 141 *quod te per superos. . . oro*; Hor. *Epist.* 1, 7, 94 *quod te per genium. . . obsecro*. Často předchází takové *quod* před spojkami *si* (*quodsi*, II 441), *cum, ubi, quia, ut, utinam* a j.; na př. Caes. *B. G.* 3, 23, 7 *quod ubi Crassus animadvertit suas copias propter exiguitatem non facile diduci. . . non cunctandum existimavit*; Sall. *Iug.* 14, 21 *quod utinam illum. . . eadem haec simultantem videam*.

V hovorové latině lidové a pak i ve spisovné latině pozdní doby se užívá 894 spojky *quod* leckdy i tam, kde má klasická próza vazby a spojky jiné. Tak bývá věta s *quod* předmětem slovesa dicendi nebo sentiendi místo akusativu s inf.; k příkladům uvedeným II 375 náleží i Plaut. *Asin.* 52 *equidem scio iam filius quod amet meus istanc meretricem*; Bell. *Hisp.* 36, 1 *legati renuntiarunt, quod Pompeium in potestate haberent*; Petron. 131, 7 *vides, quod aliis leporem excitavi*; Plin. *Epist.* 3, 9, 6 *addiderunt Baetici, quod simul socios ministrosque Classici detulerunt*. Kromě spojky *quod* se tak užívá *quoniam*, *quomodo* a poměrně nejvíce *quia*; na př. Vulg. *Matth.* 6, 32 *scit enim pater vester, quia his omnibus indigetis*; ib. 16, 18 *et ego dico tibi, quia tu es Petrus*; Lactant. 6, 22, 3 *scit, quia mortis est fabricatrix voluptas*; Per. *Aeth.* 12, 7 *mihi credite . . . quia columna ipsa iam non paret*. V pozdní latině se vyskytuje takové *quod* nebo *quia* někdy také u akusativu s inf.; na př. Cyprian. *Epist.* 53 *congaudere, quod nos . . . pacem fecisse*; Per. *Aeth.* 20, 6 *audieram eos, eo quod . . . non eos descendere de locis suis*; to je kontaminace dvou vazeb.

Spojka *quod* někdy již v starší latině a potom čím dále tím více zastupuje 895 jiné spojky a stává se posléze jakousi universální relativní přípojkou, podobně jako franc. *que*, ital. *che* a jako čes. *že* a zájmeno *co*. Tak se někdy blíží významem spojce *si*, na př. Plaut. *Aul.* 91 *quod quispiam ignem quaerat, extingui volo*. Ve větě vyjadřující udání času je na př. Plaut. *Amph.* 302 *iam diuis, quod ventri victum non datis* (někteří vydavatelé tu přijímají opravu *quod* v *quom*); Ter. *Heaut.* 54 *inde adeo quod agrum in proximo hic mercatus es* (také zde bylo navrženo *quom* místo *quod*); Bell. *Hisp.* 37, 3 *quarto die navigationis, quod . . . profecti . . . fuissent, ad terram applicant* (konj. *fuissent* jako po *cum hist.*); Plin. *Epist.* 4, 27, 1 *tertius dies est, quod audivi recitantem Serium Augurinum*; Per. *Aeth.* 2, 2 *his diebus, quod sanctus Moyses ascendit in montem Domini*; v těchto větách má *quod* podobnou platnost jako čes. *co* ve větě *je tomu už týden, co jsem tě neviděl*.

Jindy bývá *quod* místo srovnávacího *atque, quam* nebo *ut*; na př. *Lucr.* 2, 453 *namque papaveris haustus itemst facilis quod aquarum* (místo *quod* bylo navrženo *quasi*).

V pozdější latině se vyskytuje *quod* i místo účinkového *ut*. Na př. *Lex Salica* 20, 4, cod. 6 *si quis mamillam mulierem strinxerit, quod sanguis egressus fuerit*; též s indikativem, na př. *Paneg.* 3, 8, 1 *inde . . . illa impatentia . . . erupit, quod vos nulla regionum longinquitas . . . morari potuit*; *Sidon. Epist.* 1, 2, 9 *sic tamen, quod illic nec organa hydraulica sonant nec sub phonasco vocalium concentus meditatatum acroama simul intonat*.

Místo *ut* ve větách účelových je *quod* na př. Cyprianus *Epist.* 63, 7 *nisi Christus . . . calicem prior biberet, quod* (var. *quo* nebo *in quo*) *credentibus propinaret*; *Vopisc. Carin.* 21 *haec in litteras rettulit, quod futuros editores pudore tangeret*; *Cass. Felix* 57 *urinas apozimate provocabis, quod possit humor depurgari*.

Ve větách obavných je *quod* na př. Hieron. *In Matth. 10, 29 non tisebe timere, quod absque Dei vivatis providentia.*

Místo *quin* na př. Iuvenus 2, 180 *haud dubium est, quod larga Dei te... voluntas humanis lucem concessit surgere rebus*; Amm. Marc. 14, 6, 21 *illud autem non dubitatur, quod... ingenuos advenas plerique nobilium... re- tentabant.*

V některých z uvedených vazeb se uplatňovalo vedle *quod* zejména také *quomodo*; naopak *ut* z užívání mizelo. V jazycích románských se stala universální spojkou částice vzniklá z *quod* nebo *quia* (či *quid?*), srov. franc. *que*, ital. *che*.

- 896 Spojka *quia* (II 466) byla původně samostatnou tázací větou ve významu 'proč?', ke které byla odpovědí věta následující, vyjadřující důvod; na př. Ter. Andr. 231 n. *importunitatem spectate aniculae: quia compotrix eius est* by bylo původně *quia? compotrix eius est*; je to tentýž typ jako v Enniově náhrobním nápisu *nemo me lacrumis decorat nec funera fletu faxit. cur? volito vivos per ora virum, jehož cur?* by se stejně tak bylo mohlo vyvinout — ale nevyvinulo — v podřadici spojku 'protože'. Spojka *quia* se vyskytuje kromě vět důvodových, v nichž je v starší latině častější než *quod*, také jinde, a to jako spojka s *quod* souznačná. Tak zejména uvádí, zvláště v starší latině, věty podstatné (jako *quod*, II 372—375); na př. Plaut. Aul. 418 *istud male factum arbitror, quia non latus fodi*; Mil. 1210 *istuc mihi acerbumst quia ero te carendumst optumo*; Hor. Sat. 1, 9, 51 *nil mi officit... ditior hic aut est quia doctior.*

U sloves *dicendi* a *sentiendi* je *quia* teprve v pozdní latině, zejména u křesťanských spisovatelů (D 894). Podle řeckého *ὅτι* leckdy uvádí přímou řeč; na př. Vulg. Luc. 8, 49 *venit quidam ad principem synagogae dicens ei quia mortua est filia tua* (Kral.: 'řka jemu: Umřela dcera tvá').

O *non quia* viz D 863.

Významu odůvodňovací spojky nabylo také *adverbium quatenus*, viz D 535.

Věty vztažné.

- 897 Členem věty řídící, který se určuje větou vztažnou (II 475), bývá ne- zřídka odkazovací zájmeno substantivní *is*; tak vzniká typ souvětí *is, quem quaeris, adest*. Ono zájmeno bývá leckdy nevyjádřeno, jestliže je snadno možno ze souvislosti je doplnit. Nejčastěji tomu tak bývá, když jsou obě věty korrelativa v stejném pádu; na př. Cic. Lael. 82 *maximum ornamentum amicitiae tollit, qui ex ea tollit verecundiam* (= *tollit is, qui...*). Zřídka se odkazovací zájmeno vynechává při nestejnosti pádů; na př. Plaut. Epid. 536 *pervelim mercedem dare, qui monstret eum mi hominem* (= *ei qui...*); Ter. Andr. 140 *quae sese in ignem inicere voluit, prohibui, servavi* (= *eam prohibui*); Nep. 10, 9, 5 *quam... sit... miseranda vita, qui se metui quam amari malunt* (= *vita eorum, qui...*); Cic. Off. 2, 35 *cum...*

a me ipso saepe disputatum sit, qui unam haberet, omnes habere virtutes (= eum qui); Tusc. 5, 20 Xerxes... praemium proposuit, qui invenisset novam voluptatem (= ei, qui); Liv. 6, 4, 5 dies deinde praestituta capitalisque poena, qui non remigrasset Romam... singulos... oboedientes fecit (= praestituta ei, qui); 41, 2, 2 nec quicquam eos, quae terra marique agerentur, fallebat (= eorum, quae; srov. 22, 28, 1 neque enim quicquam eorum, quae... agerentur, eum fallebat).

Nejnápádnější a v češtině nenapodobitelné je vynechávání takového zájmena po předložce; na př. Cic. *Att. 5, 11, 6 nunc redeo ad quae mihi mandas (= ad ea quae); De or. 2, 245 haec, quae cadere possunt in quos nolis (= in eos, in quos); Caes. B. c. 3, 15, 6 cum essent in quibus demonstravi angustiis (= in iis angustiis, in quibus eos esse demonstravi); Liv. 5, 34, 3 missurum se esse in quas dii dedissent auguriis sedes ostendit (= in eas quas); Sen. Epist. 119, 10 hic, qui se ad quod exigit natura, composuit (tak základní rukopisy; bylo a bývá opravováno v ad id, quod).*

S vynecháním odkazovacího nebo ukazovacího zájmena bývají připojovány i věty přirovnávací; na př. Tac. *Germ. 22 lavantur saepius calida, ut apud quos plurimum hiems occupat (vlastně = ut apud eos esse solet, apud quos...; vzniká význam odůvodňovací, česky 'protože u nich').*

Opakem proti tomuto vynechávání zájmena je, že se větní funkce vztažného zájmena, vyznačená jeho pádem, číslem a rodem, ještě jednou vyjadřuje nadbytečně přidaným zájmenem ukazovacím nebo odkazovacím. Je to jev mluvy lidové; na př. Plaut. *Trin. 1023 (inter eos homines) quorum eorum unus surrupuit currenti cursori solum.* Hojněji se vyskytuje teprve v latině pozdní, na př. Apul. *Met. 9, 16 de isto quidem... tecum ipsa videris, quem... pigrum et formidulosum familiarem istum sortita es.* V překladové literatuře to bývá namnoze podle řeckého vzoru; na př. Vulg. *Luc. 3, 16 veniet autem fortior me, cuius non sum dignus solvere corrigiam calceamentorum eius (ὁ ὄν κ' ἐμὶ ἰκανὸς λύσαι τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων αὐτοῦ).*

Při souřadném spojení dvou vět vztažných bývá druhdy, zvláště u básníků, druhé vztažné zájmeno vynecháno, a to i tehdy, když je v jiném pádě než první. Na př. Plaut. *Poen. 337 sunt illi aliae, quas spectare ego et me spectari volo (= et a quibus); Verg. Aen. 3, 181 n. Italiam quam tu iam rere propinquam vicinosque... paras invadere portus (= et cuius vicinos portus); ib. 10, 519 n. (iuvenes), inferias quos immolet umbris captivoque rogi perfundat sanguine flammis (= et quorum sanguine); ib. 10, 243 (clipeum), quem dedit ipse invictum ignipotens atque oras ambiit auro (= atque cuius oras).*

Jindy bývá v takových případech místo druhého zájmena vztažného zájmeno ukazovací nebo odkazovací; na př. Verg. *Georg. 1, 201 nn. non aliter, quam qui adverso vix flumine lembum remigiis subigit... atque illum... rapit alveus (= atque quem); Aen. 7, 61 nn. (laurus), quam pater... ferebatur Phoebosacrassae Latinus Laurentisque ab ea nomen posuisse colonis*

(= *et a qua*). Bývá to i v češtině; je to přechod z podřadnosti do souřadnosti.

900 K poznatku uvedenému II 477, že v starší a neklasické latině mívají také indikativní vztažné věty význam, který je v latině klasické vyjadřován větami konjunktivními — jinými slovy, že není všude užívání konjunktivu ve větách vztažných tak rozvito jako v latině klasické — je třeba uvésti několik dalších příkladů.

Indikativ v určovací větě druhové (II 401—404) je Plaut. *Trin.* 91 *sunt quos scio esse amicos, sunt quos suspicor, sunt quorum ingenia atque animos nequeo noscere*; výjimkou i Cic., na př. *Epist.* 1, 9, 25 *sunt qui putant posse te non decedere*; Hor. *Carm.* 1, 1, 3 *sunt quos curriculo pulverem Olympicum collegisse iuvat*; Apul. *Met.* 5, 2 *nec est quicquam quod ibi non est*.

Zvláštní typ určovacích vět druhových jsou vztažné věty, které jsou připojeny spojkou slučovací nebo odporovací k určení přivlastkovému nebo doplňkovému a přidávají k němu určení nové. Mívají zpravidla konjunktiv; na př. Cic. *Br.* 35 *nam plane quidem perfectum et cui nihil admodum desit Demosthenem facile dixeris*; Tac. *Ann.* 2, 88 *liberator haud dubie Germaniae et qui... florentissimum imperium lacesierit* ('osvoboditel Germanie a muž, který...'; při překladu je možno druhé určení připojit podřadně: 'osvoboditel G., který...'). Indikativ v nich bývá v klasické latině tehdy, když necharakterisují něco slovesným dějem, nýbrž jsou pouhým opisem adjektiva; na př. Cic. *Off.* 1, 31 *quae maxime videntur digna esse iusto homine eoque, quem virum bonum dicimus*; neklasicky i jindy, na př. Eutrop. 9, 26 *sollertissimus princeps et qui primus... adorari se iussit*.

Indikativ bývá i ve vztažných větách s významem důvodovým (II 380). Na př. Plaut. *Mil.* 1376 *stulte feci, qui hunc amisi*; *Men.* 309 *insanit hic quidem, qui ipsus male dicit sibi* (srov. ib. 312 n. *nam tu quidem hercle certo non sanus satis... qui nunc ipsus male dicas tibi*); výjimkou i Cicero, na př. *Att.* 13, 29, 1 *o te ferreum, qui illius periculis non moveris*. Některé z uvedených vět jsou příbuzné s větami podstatnými, uvedenými spojkou *quod* (II 372); myšlenka *stulte feci, qui hunc amisi* může se vyjádřit také větou *stulte feci, quod hunc amisi*.

Někdy indikativ, někdy konjunktiv mívají také důvodové věty vztažné, které vyjadřují výtku, podiv nebo námitku a jsou uvedeny relativem *qui* s připojenou tázačí částicí *-ne*; na př. Hor. *Sat.* 1, 10, 21 *o seri studiorum, quine putatis difficile et mirum, Rhodio quod Pitholeonti contigit?* (v *quine putatis* splynuly dvě věty: *qui putatis a putatisne?*); *quine* tu druhdy má význam *quippe qui*, tak na př. Cat. 68, 91 *Troia... quaene etiam nostro letum miserabile fratri attulit*. Ale v hovorové mluvě komických básníků bývá *quine* za *isne qui* a jde tu prostě o vynechání zájmena *is*; na př. Plaut. *Rud.* 1031 *quodne ego inveni in mari?* (= *idne quod...*); Ter. *Andr.* 768 *quemne ego heri vidi ad vos adferri vesperi?*

Indikativ bývá také ve vztažných větách s významem přípustkovým a adversativním (II 456); na př. Plaut. *Amph.* 561 n. *audes mihi praedicare*

id, domi te esse nunc, qui hic ades? Podobně ve vložených větách omezo-
vacích (II 316); na př. Plaut. *Truc.* 832 *non vinum viris moderari, sed viri*
vino solent, qui quidem probi sunt; Liv. 32, 6, 8 *ceteri . . . auctores, quorum*
quidem ego legi annales, . . . tradunt (klas. by bylo *legerim*).

Ve vztažných větách účelových je i v starší latině vždy konjunktiv.

K nepřímé řeči.

Nepřímá řeč je vyvinuta již u Plauta; na př. *Amph.* 205 nn. *Telobois iubet* 901
sententiam ut dicant suam: si sine vi et sine bello velint rapta et raptores
tradere, si quae asportassent redderent, se exercitum extemplo domum re-
ducturum, abituros agro Argivos, pacem atque otium dare illis; sin aliter sient
animati neque dent quae petat, sese igitur summa vi virisque eorum oppidum
oppugnassere.

Vypovídací věty se vyjadřují v nepřímé řeči akusativem s inf. (II 483).
Ale stává se, že i vypovídací věta, když před ní předchází konjunktivní
věta rozkazovací nebo přací, dostává přízpusobením tvar věty konjunktivní.
Na př. Nep. 2, 7, 6 (Themistokles pravil) *Quare, si suos legatos recipere*
vellent, quos Athenas miserant, se remitterent; aliter illos numquam in
patriam essent recepturi (místo *esse recepturos*).

Je-li nepřímá řeč delší, spisovatel někdy v ní přechází, zvláště v živé 902
citovosti, z podání nepřímého do podání přímého. Na př. Liv. 1, 57, 7
Collatinus negat verbis opus esse, paucis id quidem horis posse sciri, quantum
ceteris praestet Lucretia sua. Quin, si vigor iuventae inest, conscendimus
equos invisimusque praesentes nostrarum ingenia? Id cuique spectatissimum
sit, quod necopinato viri adventu occurrerit oculis.

NAUKA O SLOHU

ÚVOD

Vědní obor nazývaný nauka o slohu neboli stilistika není pojmově 903
vymezen s dostatečnou určitostí, a to proto, že sám pojem sloh může mít
několikový obsah.

Obecně znamená sloh neboli stil¹⁾ — hledíme-li jen ke slohu v řeči a ne
také na př. v hudbě a v uměních výtvarných, tedy sloh slovesný, *genus
dicendi* — takový způsob slovního výrazu v řeči a v písmě, v kterém se
projevuje jistý řád, příznačný pro autora a skladbu.

Latinské slovo *stilus*, od něhož je utvořeno hybridní jméno *stilistika*,
znamená původně 'bodec', 'rydlo', v odborném užívání 'pisátko', kovové
nebo kostěné, s jedním koncem hrotitým a s druhým plochým; hrotitým
se vyrývala písmena do vosku, plochým se vosk zase uhlazoval; odtud
stilum vertere znamená 'vyhlazovati písmo', 'opravovati', totéž, co u nás
při jiné psací technice 'vymazávati' nebo 'škrtati'. Metonymicky znamená
stilus 1. 'psaní' jakožto činnost, *scriptio*; na př. Cic. *De or.* 1, 150 *stilus
optimus et praestantissimus dicendi effector ac magister*, Quint. 10, 7, 4
multus stilus et assidua lectio; 2. 'způsob psaní', 'sloh', *genus dicendi*:
Ter. *Andr.* 12 (*fabulae*) *dissimili oratione sunt factae ac stilo*; Cic.
Br. 167 (*orationes*) *paene Attico stilo scriptae* (čes. by bylo možno
podobně říci 'attickým perem'); ib. 100 *unus ... sonus est totius
orationis et idem stilus*; Plin. *Epist.* 1, 8, 5 *onerabit hoc* (to jest, vydání
řeči, kterou promluvil při otevření knihovny ve svém rodišti) *modestiam
nostram, etiamsi stilus ipse pressus demissusque fuerit*; ib. 7, 9, 7 *sed non
ideo semper pugnacem hunc et quasi bellatorium stilum suaserim*.

Kdyby byl pro každou potřebu sdělení možný jen jeden způsob výrazu, 904
byl by sloh totožný s řečí vůbec a vlastně by ani pojem 'sloh' nevznikl,
vedle mluvnice by nebyla stilistika. Ale protože je při mluvení a psaní
možnost výběru ze zásob, které má jazyk, a možnost ty zásoby tvořivou
činností rozmnožovat, vznikají zvláštnosti a rozdíly v užívání jazykových
prostředků, vzniká sloh jakožto řád v realizaci těch možností.

Tato realizace je podmíněna jednak činiteli subjektivními, jednak zřením
na okolnosti objektivní. Subjektivním činitelem je autor sám, to jest osoba,
která slovesný projev mluví nebo píše, jeho citové založení, povaha, nadání,
vzdělání, jeho vztah k obsahu slovesného projevu. Objektivní okolnosti
určující sloh jsou látka projevu, způsob a účel projevu, jakost, stanovisko
a zájem posluchačů a čtenářů, jazyk, kterým se projev činí, a protože
výraz musí být srozumitelný — neboť jinak by projev nedosahoval svého
společenského účelu — podřizuje se aktivnost autorova větší nebo menší
měrou jisté obecné normě a tradici.

¹⁾ Psaní franc. a angl. *style* [čes. *styl*] se zakládá na nesprávném odvozování latinského *stilus*
z řec. *στυλος*, jež znamená 'sloup', 'kúl', pak i 'pisátko'.

Vzhledem ke způsobu projevu rozeznáváme — při jednotě jazyka — sloh hovorový a sloh psaný; u slohu psaného jsou typické dvě krajní funkční skupiny, sloh básnický a sloh odborný, z nichž u prvního se značnou měrou uplatňuje zřetel estetický, u druhého snaha po věcné přesnosti, zvláště pokud to je odborný sloh vědecký. O těchto a jiných rozdílech, pokud se týkají slohu latinského, jednáme v úvodní kapitole stilistiky praktické (D 960—961).

S jiného hlediska se rozeznává osobní, individuální sloh jednotlivých osob, sloh společností, dob a také sloh v jednotlivých slovesných výtvorech i v slovesných druzích. Sloh může být tak výrazný, že někdy můžeme podle něho samého s větší nebo menší jistotou určit druh skladby, dobu vzniku, ano i osobu skladatelovu. Takto se stává sloh jakožto výraz i předmětem zájmu diferenční psychologie a zvláštní psychologie výrazové. Znamé je živé slovo *le style c'est l'homme*, vzniklé z volného pojetí výroku *le style est l'homme même*, který učinil francouzský přírodovědec Georges Buffon ve své vstupní řeči *Discours sur le style* ve francouzské Akademii r. 1753 a kterým mínil, že stil, to jest řád zařizovaný v projevu myšlenek, je vkládán do díla od autora. Podobnou myšlenku vyjádřil již Platon v *Ústavě* 3,400 D otázkou Sokratovou: *τί δ' ὁ τρόπος τῆς λέξεως . . . καὶ ὁ λόγος; οὐ τῶ τῆς ψυχῆς ἤθει ἐπιεται;*

Ráz slohu a sloh sám poznáváme srovnáváním; srovnáváme způsob, jak užívá výrazových prostředků jistá osoba, doba, slovesný výtvor nebo slovesný druh se způsobem jiné osoby, doby, jiného slovesného výtvoru nebo druhu. Avšak ani u jedné a téže osoby není sloh něco stálého a jednotného, nýbrž bývá různý v různých dobách vývoje a v různých slovesných výtvorech; příkladem jest vývoj slohu Tacitova a rozdíl slohu, jakým napsal Tacitus svůj *Dialog*, od slohu jeho spisů historických. Přesnější by tedy bylo mluvit o slozích Tacitových a podobně o slozích Plautových, Ciceroňových, Petronioňových a pod., nikoli o slohu.

905 Nauku o slohu, stilistiku, rozeznáváme dvojí. Jedna má úkolem nalézati, tříditi a vykládati poznatky o jazykových prostředcích jako činitelích slohotvorných; pozoruje slohotvornou funkci hlásek, tvarů, výběru a tvoření slov, významu slov a syntaxe; zkoumá, jak se ti jednotliví činitelé uplatňují v pozorovaných slovesných výtvorech a jaké jsou tu rozdíly podle jejich autorů, doby a oboru. To je stilistika theoretická. Druhá chce učiti jistému slohu, který pokládá za normativní; vykládá, jakými prostředky ten sloh vzniká, jak je třeba psáti a jak se nemá psát, aby se psalo dobře a správně; to je stilistika praktická. Kdežto stilistika theoretická je obor čistě vědní, úsek vědy o jazyce, je stilistika praktická učitelkou jistého umění.

Latinská stilistika byla po mnohá století, zejména od humanismu až do doby nové, pěstována hlavně jako stilistika praktická. Teprve od nedávna, kdy požadavek klasického latinského slohu ustupuje i ve školách do pozadí, nabývá v klasické filologii stilistika theoretická převahy nad stilistikou praktickou.

Stilistika jako obor nauky byla založena a pěstována již v starověku, nejdříve u Řeků; Římané ji od nich přijali, dále propracovali a odevzdali vzdělanosti evropské. Starověká stilistika byla obsažena ve dvou naukách, jednak v nauce o řečnickém umění, to jest v nauce o umění mluvené a psané řeči prozaické, v rétorice (*ἡ ῥητορικὴ, ars rhetorica* nebo *ars dicendi*), jednak v nauce o umění básnickém, v poetice (*ἡ ποιητικὴ, ars poetica*). 906

Rétorika byla odvozena z praktického řečnění; z konkrétních případů se vyvozovaly obecné poučky o účinnosti a kráse řečnických projevů a pak i prozaického slohu vůbec. Také její cíl byl praktický: její poučky měly nahradit dlouhou osobní zkušenost a vzdělat žáka v dobrého řečníka a stilistu. Byla to věda a umění zároveň. U Římanů, jako u Řeků, to byl důležitý předmět vyššího vzdělání. Z římské literatury rétorické je nejstarší tak řečená *Rhetorica ad Herennium*; nejvíce pak v tomto oboru vynikají rétorické spisy Ciceronovy a Quintilianova *Institutio oratoria*. O významu rétoriky ve vzdělání Římanů svědčí právě to, že M. Fabius Quintilianus, první státní učitel rétoriky v Římě, když chtěl napsat učebnici rétoriky, napsal spis o vzdělání vůbec, počínaje od elementárního vyučování. Ukázkou rad pro praktický výcvik v slohu je list Quintilianova žáka Plinia Mladšího napsaný Fuskovi (*Epist.* 7, 9). Rétorické školení se projevuje větší nebo menší měrou skoro v celém římském písemnictví od I. stol. před n. l., tedy nejen v oboru vlastního řečnictví, nýbrž i na př. v dějepiscetví. Ano i do básnictví vnikla rétorika — zavedl ji tam Ovidius — a činitelem účinného pathosu se jeví zejména v tragediích Senekových a v epické básni Lucanově.

Básnictví si ovšem vypěstovalo také již u Řeků svůj vlastní sloh nebo lépe své vlastní slohy, původně nezávislé na rétorice. Činily se pokusy, také z básní vyvodit obecné poučky o umění básnickém a přitom také o básnickém slohu; první a velmi významná kniha z toho oboru je Aristotelův spis *O umění básnickém* (*Περὶ ποιητικῆς*). U Římanů nebyla vypěstována poetika, která by byla rovnocennou obdobou jejich rétoriky. Je sice v římském písemnictví hojně kritických poznatků o básnickém slohu, zejména v básnické literatuře samé, ale soustavná poetika u Římanů napsána nebyla. Nejvýznačnější myšlenky k takové poetice jsou obsaženy v 2. knize Horatiových *Listů*, z nichž listu třetímu *Ad Pisones* bylo již v starověku dáváno jméno *De arte poetica*.

Hlavní části, na které dělila rétorická nauka řečníkův výkon, byly: 907
1. *inventio* (nalezení látky), 2. *dispositio* (rozdělení, rozvrh, jímž se mají stanovit a vypracovat exordium, narratio, divisio, argumentatio, digressio, peroratio), 3. *elocutio* (slovní výraz), 4. *memoria* (vštípení v paměť, naučení nazpaměť), 5. *actio* (přednes). O vlastním slohu se jednalo v části zvané *elocutio*.

Jako nejúčinnější prostředek pro praktický výcvik v dobrém slohu — ten výcvik se pěstoval u Řeků a Římanů mnohem soustavněji, než se děje u nás — se doporučovalo napodobování, *imitatio*, nejlepších vzorů. Ta-

kovým vzorem byl již ve starověku uznán Cicero — od něho se učil sám Quintilian — a zůstal jím i za obnovení studia klasiků v době humanismu, do jisté míry pak až po dnešní dobu.

- 908 V humanistické době napsal hlavní dílo o latinské stilistice Laurentius Valla (1407—1457), profesor rétoriky v různých italských městech, naposled sekretář papeže Mikuláše V.; má název *Elegantiae Latini sermonis* (také *Elegantiarum linguae Latinae sive de linguae Latinae elegantia libri sex*), do r. 1536 vyšlo v 59 vydáních. V něm Valla stanovil zásadu: „ego pro lege accipio, quidquid magnis auctoribus placuit“; prováděním této imitační a puristické zásady se stalo, že se latina, která byla až do té doby živým dorozumívacím jazykem, stala řečí učenou, ale pro obecný hovor mrtvou. Novodobé snahy, učiniti ji zase řečí mezinárodní, musí tento humanistický purismus opouštět.

Od doby humanistů až po dobu novou bylo vydáno velké množství učebnic latinského slohu, stilistik, frazeologií, antibarbarů (= 'brusů') a pod. Veliké dílo toho druhu napsal J. Ph. Krebs: *Antibarbarus der lateinischen Sprache* (1. vyd. Frankfurt 1837; 7. zpracování vydal J. H. Schmalz, Basilej 1905); tu jsou v abecedním pořádku sestavena latinská slova, při jejichž užívání vznikají chyby proti „čisté“ latině, a podán je výklad o jejich užívání v latině klasické i neklasické.

Soustavnou stilistiku napsal Karl Friedrich Nägelsbach: *Lateinische Stilistik* (1. vyd. 1846; 9. vyd. Iwan Müller, Norimberk 1905). Latinský sloh se tu srovnává se slohem německým, a to se zřením k věci, která se má vyjádřit. Jak se tu praví v úvodu, není tu srovnávána „hláska s hláskou nebo vazba s vazbou, nýbrž názor s názorem, forma myšlení s formou myšlení, obraz s obrazem, organismus s organismem. Zápasí spolu dvě řeči; každá měří v tomto zápasu svou sílu na své soupeřce, a těmi požadavky, které tato dává, si stále úplněji uvědomuje prostředky, které má sama po ruce“. Praktickým výsledkem těchto zápasů jsou poznatky jak o němčině, tak o latině; získává se tím materiál pro stilistiku theoretickou. Přitom se tato stilistika, v podstatě praktická, nevzdala starého cíle, naučit latinsky psát.

Zvláštní oddíl je stilistice věnován v latinské mluvnici Stolzově-Schmalzově: *Lateinische Grammatik, Laut- und Formenlehre, Syntax und Stilistik* (1. vyd. 1885; pro 5. vyd. r. 1928 zpracoval Schmalzovu syntaxi a stilistiku Joh. Bapt. Hofmann, jenž skoro celou kapitolu o zvláštnostech v užívání části řeči přefadil ze Schmalzovy stilistiky do syntaxe). Zde je srovnávání s němčinou značně omezeno a také praktický účel ustupuje do pozadí. Více tu vynikají problémy stilistiky theoretické a hlavně se tu uplatňuje zřetel historický, srovnávání výrazových prostředků u různých latinských autorů z různých dob vývoje latiny a z různých literárních druhů.

Mnoho poznatků o latinském slohu nashromáždil vynikající latinista český Robert Novák (1853—1915); k napsání latinské stilistiky se ne-

dostal, ale s vděčností užívám v této knize jeho cenných výkladů, zejména o latině ciceronské, podávaných v latinském prosemináři, a jeho kolegia o slohu latinském z letního semestru 1900/1.

Pojmu úplné theoretické stilistiky latinské se blíží kniha, kterou napsal Jean Marouzeau: *Traité de stylistique appliquée au latin* (Paříž 1935). Autor tu zkoumá užívání všech jazykových prostředků po stránce jejich významu i výrazové hodnoty. V první části jedná o hláskách, v druhé o slově, v třetí o větě, v čtvrté o výrazu (*énoncé*), kam zařazuje i výklad o rytmické struktuře věty, o rytmické struktuře verše a výklad o slovosledu; nakonec podává doplňovací poznámky theoretického rázu.

Klasické dílo o hlavních směrech ve vývoji prozaického slohu v písemnictví řeckém i latinském je kniha, kterou napsal Eduard Norden: *Die antike Kunstprosa vom VI. Jahrhundert v. Chr. bis in die Zeit der Renaissance* (2 díly; 2. otisk Lipsko-Berlín 1909).

Jemná pozorování o latinském slohu podává Einar Löfstedt v 2. dílu svých *Syntactica* (Lund 1933), nadepsaném *Syntaktisch-stilistische Gesichtspunkte und Probleme*.

Stručně a výstižně jedná o otázkách slohu Karel Svoboda, *O literárním slohu* (Praha 1943).

Vnímavost pro sloh se nejlépe pěstuje pozorováním mateřského jazyka a slovesných děl v něm složených. O české stilistice podává dobré poučení Josef V. Bečka: *Úvod do české stylistiky* (Praha 1948).

STILISTIKA THEORETICKÁ

Úvodní poznámky.

Theoretická stilistika, jak bylo řečeno výše, zkoumá a vykládá slohotvornou úkonnost výrazových prostředků. 909

Základní samostatnou jednotkou řeči je slovo; slohotvornou úkonnost má jednak jeho stránka zvuková, jednak jeho pojmový význam. Ve vyšším celku řeči, větě, se stilisticky uplatňují kromě toho i zvláštní činitelé jiní, vlastní jenom větě, jako je slovosled, parataxe a hypotaxe, stavba periody. Mezi slovem a větou jsou spojeniny slov, a to sousloví i spojeniny volné. Podle toho by se měl výklad theoretické stilistiky rozdělit na výklad o slově, o spojeninách slov a o větě. Ale oddělení výkladu o slově od výkladu o spojeninách slov by způsobovalo nevhodné tříštění látky, na př. kdyby se jednalo o zvukové stránce slov odděleně od výkladu o zvukovém účinku slovních spojenin. Z toho důvodu spojíme v jeden oddíl výklad o slově a o spojeninách slov a v druhém oddílu pojednáme o větě.

Při všech těchto výkladech je třeba mítí na mysli, že se výraz někdy více řídí citovostí než zřetelem intelektuálním, že u něho leckdy převládá

stránka subjektivní nad objektivní věcností; vzhledem k tomu je třeba při výkladu o výrazových prostředcích přihlížet k tomu, zdali se uplatňují jen svou věcnou obsahovostí či slouží také, větší nebo menší měrou, výraznosti (expresivnosti) projevu nebo jejímú opaku, tlumivosti (D 433 až 440).

Hodnota slohových činitelů se může uplatňovat přímo sama a zjevně; avšak někdy je latentní a projevuje se ve vědomí posluchače nebo čtenáře tehdy, jestliže je podporována souhrou s hodnotou jinou, jako na př. vyniká zvuková krátkost slova *mors* proti délce slova *aeternitas* tím, že je podporována rozdílem pojmového významu.

Slohové účinky mohou být záměrně způsobovány tvůrčí vůlí autorovou nebo mohou vznikat nahodile; zdali je čtenář nebo posluchač vnímá či nevnímá, záleží značnou měrou na jeho pozornosti.

SLOVA A SPOJENINY. SLOV

Stránka zvuková.

Rozsah a zvučnost slov.

- 910** Zvuková hodnota slov záleží v rozsahu slova, v kvalitě jeho hlásek, v přízvučnosti a v kvantitě jeho slabik; projevuje se již v jednotlivém slově samém, ale ještě více v řadě slov.

Zvuková stránka slov se uplatňuje buď zvukem skutečně slyšeným nebo, při čtení „v duchu“, představou zvuku. Antičtí theoretikové mají na mysli zpravidla skutečnou akustickou účinnost, protože čtení „v duchu“ bylo ve starověku výjimkou a také, kdo si četl sám pro sebe, četl obvykle nahlas; Augustinus *Conf.* 6, 3 vypravuje jako o něčem zvláštním, že viděl biskupa Ambrosia číst pro sebe nehlasně: „cum legebat, oculi ducebantur per paginas et cor intellectum rimabatur, vox autem et lingua quiescebant“. Proto se v antické theorii slohu opět a opět poukazuje na úsudek sluchu; tak Cicero *De or.* 3, 150 dává sluchu rozhodovat při výběru slov: „verborum . . . delectus . . . aurium quodam iudicio ponderandus est“.

- 911** Při výběru i pořadí slov se má podle antické theorie obecně hledět především již na jejich rozsah. Řeč poskytuje tomu, kdo mluví nebo píše, slova různé délky, od jednoslabičných až po šesti-, sedmi- i víceslabičná. V každém jazyce mají slova jistou délku průměrnou. Slova délky nadprůměrné nebo zase slova příliš krátká namnoze z užívání mizejí; na př. v pozdější latině mizejí zájmenné tvary *is, id*, 1. sg. *do*, tvary *i, is, it* (od *ire*) a naopak u oblíbeného deminutiva *auricula* je dlouhý tvar *auricularum* řídký než tvar *aurium* základního substantiva *auris*; kromě toho pozorujeme v latině — jako i v češtině — že slova jednoslabičná si bývají často oporou a nakonec splývají, na př. *nequit, potest, neque, etiam*, srov. čes. *aby, kdyby, ano* a *j*.

Pro ráz skladby není bezrozdílné, jak dlouhá slova se v ní vyskytují, v jakém množství a v jakém uspořádání. Někdy působí již i jedno slovo svou neobvyklou délkou, zejména když to je příležitostně tvořené jméno složené. K příkladům uvedeným D 175, kde se jedná o tvoření jmen skládáním, je možno dodat slova, která cituje Cic. *Or.* 164 snad z tragika Pacuvia: *habeo istam ego perterricreпам* a *versutiloquas malitias*. U tragiků mají být taková „makrosyntheta“, tvořená namnoze podle komposit řeckých, znakem slohu vysokého. Naopak komikové tento vysoký sloh parodují a tvoří takové dlouhé složeniny pro účín komický; na př. Plaut. *Most.* 356 *ubi sunt isti plagipatidae ferritribaces viri*; *Pers.* 701 nn. (kde je komičnost stupňována parodováním řeckých patronymik) *Vaniloquidorus Virginisvendonides Nugiepilouquides Argentumextenebronides Tedigniloquides Nummosexpalponides Quodsemelarrripides Numquameripides*; jsou to vskutku *longa nomina contortiplicata* (v. 708), v jejichž bujném tvoření se s Plautem může srovnávat snad jen François Rabelais. Taková slova působí kromě své délky a svého významu i jakožto neologismy, o nichž viz níže D 978—982.

Účinek délky slov je zvláště patrný při hromadění slov buď nápadně 912 dlouhých nebo nápadně krátkých. Také toho si všimla již starověká theorie, u Řeků zejména Dionysios Halikarnaský a u Římanů Quintilianus. *Quint. Inst.* 9, 4, 42 doporučí vystříhati se toho, aby nenásledovalo za sebou mnoho slov jednoslabičných a aby se nestýkalo několik slov krátkých nebo zase příliš dlouhých; ib. 65 učí, že se nemá užívat slov o velkém počtu slabik na konci věty, a poznamenává, že se vytyká Ciceronovi, že na konci věty užil slov *balneatori* a *archipiratae*, což prý i v básních je „příliš měkké“ (*praemolle*). Horatius *Epist.* 2, 3, 95 nn. upozorňuje, že i tragický sloh druhdy odhazuje „sáhodlouhá slova“, *sesquipedalia verba*, když jde o působení na cit posluchačů; podle toho theorie přičítala dlouhá slova — zvláště dlouhá komposita — slohu tragickému, což praxe potvrzuje. Ale s Quintilianovou poučkou, že je třeba vyhýbat se na konci věty dlouhým slovům, slohová praxe se neshoduje. Srovnáním početnosti slov 2—4 slabičných na koncích vět a větných úseků, kól, v latinské próze s průměrnou hustotou takových slov v latinské řeči vůbec se ukazuje, že dvouslabičných je na koncích méně, než je počet průměrný, kdežto trojslabičných a zvláště čtyřslabičných více. Z toho jest souditi, že se spisovatelé dvouslabičným slovům na koncích vět vyhýbají, patrně proto, že by nedávala konci dosti váhy, a raději je kupí na začátcích; naopak slovy víceslabičnými poměrně častěji věty zakončují. Podobných výsledků docházíme takovým pozorováním i v řečtině i v češtině.¹⁾ Avšak Quintilianův předpis, aby se nehromadila slova stejné délky, buď samá dlouhá nebo samá krátká, je jistě odvozen z praxe a praxí se potvrzuje.

Užití slova nápadně dlouhého nebo nápadně krátkého může být někdy 913 úmyslné, aby se jím vyvolával jistý dojem nebo aby se i zvukově zesílila představa souvisící s významem slova. Ale i když není úmyslné, může se

¹⁾ Srov. F. Novotný, *Eurhythmie fecké a latinské prósy*, str. 161 n.

délka nebo krátkost slova uplatňovat v dojmu posluchače nebo čtenáře, zvláště jestliže je v znatelném poměru s jeho významem. Co je úmyslné a co není, je zřídka kdy možno rozhodnout aspoň s jistou pravděpodobností.¹⁾ Nepochybně působivé je hromadění dlouhých slov Cat. 64, 114 n. ve verších líčících bloudění v labyrintu: *ne labyrinthis e flexibus egredientem tecti frustraretur inobservabilis error*; působivé je Hor. Carm. 3, 30, 4 n. délka slov v sousloví *innumerabilis annorum series*, jako zase naopak krátkost ve spojení *fuga temporum*. Ale těžko je uvěřit, že by v předpovědi Jovově Verg. Aen. 1, 287 nn. *veniet lustris labentibus aetas, cum domus Assaraci Phthiam clarasque Mycenae servitio premet ac victis dominabitur Argis* znamenala pětislabičnost slova *dominabitur* dlouhé trvání té vlády. Účinnost krátkých slov je patrná v úsečných větách Verg. Aen. 9, 376 n., kterými je v noci zadržén nepřátelský oddíl: *state viri: quae causa viae? quive estis in armis? quove tenetis iter?*

Objektivně se projevuje význam délky slova v těch případech, kdy má autor možnost volit u téhož slova tvar kratší nebo delší, na př. *nil — nihil, sim — siem*; o posledním z těchto příkladů Cic. Or. 157: „*sient plenum est, sint imminutum; licet utare utroque*“.

O stilistické tendenci projevující se v pořádání slov nestejně délky jednáme níže D 954 při výkladu o střídání různých dlouhých větných úseků.

- 914 Kromě rozsahu slov se má podle antické theorie hledět při jejich výběru i na zvučnost slov po stránce kvalitativní. Cicero *De or.* 3, 150 doporučuje užívat takových slov, v kterých je „*cosi plného a zvučného*“ (*plenum quiddam et sonans*). Také *Or.* 163 předpisuje „*verba...legenda sunt potissimum bene sonantia*“; ale na tomto místě omezuje tento požadavek tím, aby to byla slova „*sumpta de medio*“, ‘vzatá z obvyčejné mluvy’, nikoli „*exquisita ad sonum*“, vyhledaná spíše se zřetelem na zvuk než na obsah, jako dělají básníci.

- 915 Dekorativní zvučnost měla pro některé latinské básníky slova řecká. Z tohoto důvodu, a ne toliko pro básnickou individualisaci, ozdobovali svůj sloh řeckými jmény vlastními, osobními i zeměpisnými. Tuto volnost Cicero na uvedeném místě básníkům ponechává, ano chválí verš nejmenovaného tragika *qua pontus Helles, superat Tmolum ac Tauricos*, že je vyzdoben lesklými jmény míst, ale pro spisovatele prozaického doporučuje užívat raději dobrých slov latinských než lesklých řeckých: „*bonitate potius nostrorum verborum utamur quam splendore Graecorum*.“ Také Quint. *Inst.* 12, 10, 33 správně postřehl, že básníci vměšují řecká slova do latinského slohu ze snahy po ozdobnosti: „*tanto est sermo Graecus Latino iucundior, ut nostri poetae, quotiens dulce carmen esse voluerint, illorum id nominibus exornent*.“

Příkladem takové ozdobnosti je Cat. 64, 35 nn. *deseritur Cieros, linquunt Phthiotica tempe, Crannonisque domos ac moenia Larisaea, Pharsalum coeunt, Pharsalia tecta frequentant*. Příznačná jsou taková řecká jména

¹⁾ Četné příklady uvádí J. Marouzeau, *Traité* str. 94—102, ale o mnohých z nich je možno mít pochybnosti.

zvláště pro sloh Propertiův; na př. 1, 20, 31 nn. *Iam Pandioniae cessit genus Orithyiae: a, dolor ibat Hylas, ibat Hamadryasin. Hic erat Arganthe Pegae sub vertice montis grata domus Nymphis umida Thyniasin*; 5, 4, 71 n. *qualis celerem prope Thermodonta Strymonis abscisso fertur aperta sinu* (o Amazonce, jež je tu nazvána podle Strymonu, řeky v Thrakii, a pobíhá u Thermodontu, řeky v Pontu v Malé Asii — básníku zřejmě více záleželo na zvuku těch jmen než na zeměpise); Hor. *Carm.* 1, 1, 13 n. *ut trabe Cypria Myrtoum pavidus nauta secet mare*; Ov. *Met.* 14, 416 *sparserat occiduus Tartessia litora Phoebus*.

Také barbarská jména mohou být volena pro zvukový účinek; tak Cicero *Att.* 2, 14, 1 žertovně nazývá Pompeja *ille noster Sampsiceramus* (jméno krále jednoho okrsku v Syrii); podobně ib. 2, 17, 1 a 2; ib. 2, 17, 3 užívá o Pompejovi krycího jména *Arabarches*.

Příklady vyhledávání hudebně znějících jmen jsou i u českých spisovatelů; je známo, jak Zeyer dlouho hledal účinné jméno pro hrdinu svého románu, až našel *Jan Maria Plojhar*.

Ohled na zvučnost slova rozhoduje někdy při výběru ze slov souznač- 916
ných. O tom poučuje Quintilian *Inst.* 8, 3, 16 n.: „Cum idem frequentissime plura significant, quod *συνωνυμία* vocatur, iam sunt aliis alia honestiora . . . iucundiora, vocaliora . . . Ut syllabae e litteris melius sonantibus clariores sunt, ita verba e syllabis magis vocalia, et quo plus quodque spiritus habet, auditu pulchrius . . . in universum quidem optime simplicium creduntur quae aut maxime exclamant aut sono sunt iucundissima“. Básnický theoretik Horatius doporučuje *Epist.* 2, 2, 111 nn. odmítat slova bez lesku, bez váhy a nedůstojná: „Audebit, quaecumque parum splendoris habebunt et sine pondere erunt et honore indigna ferentur, verba movere loco, quamvis invita recedant“; po tomto záporném předpisu dává o té věci některé rady kladné.

Stilistický význam zvukové stránky slov je zvláště patrný u tvarových dvojic téhož slova, kde každý ze dvou různých tvarů má pro sloh jinou hodnotu. Tak na př. slovo *nauta*, přejaté z řečtiny (*ναύτης*), je v tomto tvaru slovem běžným, ale za vlivu slova *navis* bylo latinisováno a byl vytvořen tvar *navita*; ten se vyskytuje nejdříve u Plauta *Men.* 226 a zůstal slovem básnickým; Horatius má v *Ódách navita i nauta*, ale v *Satirách* jen *nauta*. Proti tvaru *bellum* je starší forma *duellum* již v nejstarší literatuře slavnostní archaismus a takovým i zůstala; na př. Hor. *Carm.* 3, 5, 37 n. *hic, unde vitam sumeret inscius, pacem duello miscuit*; Cic. *De leg.* 2, 21 (v archaisujícím textu zákona) *quique agent rem duelli quique popularem*; Liv. 1, 32, 12 (v obřadní formuli) *puro pioque duello quaerendas censeo* (sc. res) *itaque consentio consciscoque*.

Hlásky ve slově mají zvukovou stilistickou hodnotu jednak samy 917
o sobě, jednak sdruženě svým seskupováním, stýkáním, hojností, a to i hlásky hudební, to jest samohlásky, i nehudební, souhlásky. U slabik se uplatňuje i účinnost přízvuku a kvantity, také jednak u jednotlivých slabik samých o sobě, jednak v seskupování slabik.

Jak Říman hodnotil zvukovou stránku hlásek, o tom svědčí Ciceronův nepříznivý soud o hlásece *f*; *Or.* 163 ji nazývá *insuavissima littera*, když uvádí, že jí je znečištěn verš (nejmenovaného tragika) *finis, frugifera et efferta arva Asiae tenet*. Quintilian 12, 10, 29 vysvětluje nelibozvučnost této hlásky foneticky: „paene non humana voce vel omnino non voce potius inter discrimina dentium efflanda est.“ Ovšem vkus v této věci nebyl u všech stilistů stejný; na př. kdyby byl cítil Ennius jako Cicero nebo jako Quintilian, nebyl by asi tvořil úmyslně aliterace jako *Ann.* 32 *accipe daque fidem foedusque feri bene firmum*.

Jsou doklady o hodnocení také jiných hlásek. Tak Cicero *Or.* 153 uvádí, že změna *Axilla* v *Ala* nastala „fuga litterae vastioris“, totiž *x*. Gellius 13, 21 připomíná poučení Valeria Proba, že o tom, kdy se má užít tvaru *has urbis* a kdy *has urbes*, kdy *hanc turrim* a kdy *hanc turrem*, rozhoduje sluch; za příklad poukazyval Probus na Vergilia, který užil tvaru *urbis* ve verši *Georg.* 1, 25 *urbisne invisere, Caesar, terrarumque velis curam*, kde by změnou v *urbes* vzniklo „insubidius nescioquid et pinguis“, kdežto *urbes* napsal *Aen.* 3, 106: *centum urbes habitant magnas*, kde po změně v *urbis* „nimis exilis vox erit et exsanguis“ — rozdíl tu záleží v rozdílu sousedních hlásek; podobně prý užil tvaru *turrim* a ne *turrem* ve verši (*Aen.* 2, 460) *turrim in praecipiti stantem, a securim, ne securem*, ve verši (*Aen.* 2, 224) *incertam excussit cervice securim*.

Již i obdobou podle mateřského jazyka bychom musili soudit, že samohlásky i souhlásky mají různou estetickou a tím i slohovou hodnotu; jejich výběrem a střídáním dosahují básníci i prozaikové — často bezděčně — zvláštních účinků estetických i významových. Ovšem při zjišťování a posuzování melodiky hlásek je třeba kritické opatrnosti; účinek hlásek je zpravidla jen možný, latentní a uplatňuje se tehdy, když okolnosti, zvláště smysl, spolu působí k jeho uskutečnění. Na př. jistě je účinné hromadění hlásky *l* v Erbenových verších

*Vyvalily se vlny zdola,
roztáhly se v širá kola
a na topole podle skal
zelený mužik zatleskal.*

Účinné je proto, že hláska *l* je složka slova *vlna*, značícího dominující představu v této souvislosti. A podobně ve verších Verg. *Aen.* 1, 55 n.

*illi indignantes magno cum murmure montis
circum claustra fremunt*

uplatňuje se zvukový účinek hlásky *m* v ličení, jak duní hora a hučí větry v ní zavřené, ale jinde zase může být i nahromadění té hlásky bez významu.¹⁾

¹⁾ Nevím, zda má pravdu J. Marouzeau, *Traité de stylistique* str. 22, když myslí, že Horatius *Carm.* 1, 34, 14—16 ve slovech *hinc apicem rapax / Fortuna cum stridore acuto / sustulit* využívá jakosti a hromadění souhlásek (*p, c-z, str. st-t*) k vyznačení šelestu křídel, nebo tamtéž str. 30 n., kde interpretuje Hor. *Carm.* 1, 4, 1 n. verše *Solvitur acris hiems grata vice veris et Favoni / trahuntque siccas machinae carinas* takto: „Il y a d'abord le léger souffle des u (= w), puis le crissement des c dans ces deux vers d'Horace dont l'un évoque la caresse du zéphyr et l'autre la dure manoeuvre des treuils.“

Nepochybná je souvislost zvukové stránky s obsahem v úmyslně napodobujících útvarech onomatopoických, jako je na př. Ov. *Met.* 6, 376 napodobeno kvákání žab: *quamvis sint sub aqua, sub aqua maledicere temptant.*

Kakofonie.

V některých případech se cítí střetnutí, opakování nebo nahromadění 918 jistých hlásek nebo slabik jako nelibé; tím vzniká nelibozvuk, kakofonie. Může tu jít o nelibozvuk čistě akustický nebo i o nelibost významovou.

Na zvláštní případ nelibozvuku, který by mohl vzniknout neladným střetnutím konce jednoho slova se začátkem slova následujícího, upozorňuje Cicero *Or.* 150: „ut in legendo oculus sic animus in dicendo prospiciet quid sequatur, ne extremorum verborum cum insequentibus primis concursus aut hiulcas voces efficiat aut asperas“. Podobně *De or.* 3, 171 poučuje, že věci náležitého uspořádání slov (*collocatio*) je „componere et struere verba sic, ut neque asper eorum concursus neve hiulcus sit, sed quodam modo coagmentatus et levis“. Rhet. *Her.* 4, 18 uvádí, že uspořádanost slohu, *compositio*, vyžaduje kromě jiných věcí také vyhýbatí se častému průzevu, přílišnému opakování téže hlásky nebo téhož slova a téže koncovky. Avšak z těch pouček nelze vyvozovat, že by se nelibozvuk cítil všude tam, kde se stýkají nebo opakují dvě stejné nebo podobné slabiky — o hláskách tu ani nemluvíme; jinak by se takovému stýkání nebo opakování dobfí spisovatelé vyhýbali větší měrou, než skutečně činí. Tak na př. Cicero píše *De or.* 2, 240 *tota Tarracina*; *ib.* 2, 2 *cumque nos cum consobrinis nostris . . . disceremus*; *De div.* 1, 17 *quo potius utar aut auctore aut teste quam te*; *Phil.* 12, 15 n. *quibus a te excitatus senatus, inflammatus populus Romanus*; *Quint.* 9, 4, 41 uvádí jako odstrašující příklad Ciceronův verš *O fortunatam natam me consule Romam*, jež také *Iuv.* 10, 122 cituje jako ukázkou „směšného veršování“ (*ridenda poemata*); *Verg. Aen.* 2, 27 připouští spojení *Dorica castra* (*Servius* mu je vytýká), srov. *ib.* 462 *Achaica castra*; *ib.* 4, 119 *extulerit Titan*.

Nejenom nebylo každé takové opakování citěno jako nelibozvuk, nýbrž naopak druhdy bylo hodnoceno kladně; tak vznikly a byly vypěstovány slohové ozdoby aliterace, homoioteleuton, rým, o nichž níže D 920—926.

Snahou vyhnouti se nelibé kakofonii vysvětlují se některé jevy mluvnické, jako na př. užívání gerundia s akusativem předmětným místo gerundiva v typu *occasio optimos libros legendi* (*II* 255, 3). Ale i tu jde zpravidla o tendenci, nikoli o zákon; proto se vyskytují i takové případy jako *Cic. Cat.* 1, 7 *non tam sui conservandi quam tuorum consiliorum reprimendorum causa*; *Or.* 68 *licentiam . . . faciendorum iungendorumque verborum*.

Někdy může být kakofonie úmyslná, jako zejména u komiků. Tak na př. *Plaut. Amph.* 576 ptá se *Amphitruo* otroka *Sosia*, jehož má v pode-

zření, že je opilý: *ubi bibisti?*; Ter. *Eun.* 604 n. mluví zamilovaný mladík Chaerea: *an ego occasione mi ostentam, tantam, tam brevem, tam optatam, tam insperatam amitterem?*¹⁾

Od kakofonie zvukové je třeba lišiti kakofonii významovou, záležící v tom, že při spojení dvou slov je možno při jistém dělení slabik slyšet nové slovo, zdravému citu nelibé; taková kakofonie se nazývá kakemfaton. Cic. *Or.* 154 vysvětluje, proč se říká *cum illis*, ale ne *cum nobis*, nýbrž *nobiscum*: „quia si ita diceretur, obscenius concurrerent litterae“, to jest bylo by slyšet obscenní slovo *cunnus*; podle *nobiscum* se pak prý říká i *mecum* a *tecum*. Tento výklad arci není správný, neboť postposice je v latině, jako v některých jiných italických jazycích, obvyklá také u jiných předložek (D 538). Jiný příklad takového kakemfata uvádí Cic. *Epist.* 9, 22, 2 *hanc culpam maiorem an illam dicam?*, kde je možno slyšet subst. *landicam*.

Hiát.

- 919 Zvláštním druhem nelibozvuku je průzev, *hiatus*, který vzniká přímým stýkáním samohlásek buď uvnitř slova nebo mezi slovy; Rhet. Her. 4, 18 uvádí za příklad věty s četnými hiáty *baccae aerae amoenissimae impendebant*. Takové stýkání je ovšem v řeči nevyhnutelné a nelze pokládat každý průzev za kakofonii. Quint. 11, 3, 34 pozoruje, že hiát je v latině častější než v řečtině.

O mluvnické stránce hiátu a o způsobech jeho zamezování viz D 53—56.

Theoretikové slohu pokládají hiáty, zvláště vyskytují-li se častěji, za vadu, právě tak jako drsnost, která někdy vzniká střetnutím souhlásek; o tom vykládá Cicero na uvedených místech *Or.* 150 a *De or.* 3, 171. Fonetické účinky průzevu popisuje Quint. 9, 4, 33: „vocalium concursus... cum accidit, hiat et intersistit et quasi laborat oratio“.

Hiát se zamezoval, nejvíce elisí, i v mluvě hovorové (D 56); podle Cic. *De div.* 2, 84 bylo možno rozumět slovu *Cauneas* jako *cave ne eas*. Hovorová řeč nepořádala slova s ohledem na to, aby se nestýkaly samohlásky, ale zabráňovala vznikání hiátů účinným elidováním. Tento způsob se jeví i ve slohu Plautově a Terentiově, jejichž verše pro hojné elise nám někdy dělají obtíž při čtení; na př. iamb. tetrametr Plaut. *Amph.* 184 *quoniám bene quae in me fécerunt, ingrata ea habui atque ínrita*. U daktyliků je elisí méně; Vergilius jich má ještě poměrně více než Ovidius, Propertius, Tibullus.

Ale za jistých okolností některé hiáty u básníků, i u Plauta a Terentia, zůstávají (J. Král, *Metrika* III str. 120—134); na př. Plaut. *Men.* 1158 (v asyndetickém výpočtu) *venibunt servi, supellex, fundi/aedes: omnia; Merc.* 745 *videre, amplecti/ausculari/alloqui*; Ter. *Phorm.* 191 *quam/hic*

¹⁾ Toto místo uvádí a vykládá J. Marouzeau v uved. knize str. 41: „Térence traduit l'enthousiasme balbutiant du jeune Chaerea amoureux en lui faisant marteler des *tam... tam...*“.

fugam aut furtum parat?; Verg. *Georg.* 1, 281 *ter sunt conati/imponere Pelio/Ossam*; Aen. 4, 667 *lamentis gemituque et femineo/ululatu*.

Podobně tomu bylo v umělecké próze. Že se při přednesu někde při styku samohlásek elidovalo, jindy zase se hiát ponechával, poznáváme jednak ze svědectví theoretiků, jednak ze zkoumání prozaické rytmičnosti.¹⁾ Cic. *Or.* 77 připouští, že jakási nedbalost po této stránce může být známkou věcnosti; „habet enim ille tamquam hiatus et concursus vocabulium molle quiddam et quod indicet non ingrata[m] neglegentiam de re hominis magis quam de verbis laborantis“. Ale naopak zase podle Quint. 9, 4, 36 má jistý půvab splyvání samohlásek, synaloifa: „coeuntes litterae...leniorem faciunt orationem quam si omnia verba suo fine cludantur“. Celkem je jisto, že hiáty byly v umělecké próze — právě tak jako v mluvě hovorové — zamezovány elisí, ale asi ne s takovou důsledností jako v řeči vázané, a že více než v poesii tu rozhodovalo spojování a oddělování slov podle smyslu. Ze studia klausulí v Ciceronově řeči *Cum senatui gratias egit* je patrné, že elisí byl hiát pravděpodobně odstraněn na př. v těchto klausulích:²⁾ 16 *foedere addiceres*, 17 *consule[m] esse*, 25 *fratrem ab inferis*, 31 *gratias esse agendas*, 32 *praemiorum obligarat*, 34 *ex hac urbe afuturum*, 39 *coloniarum exstiterunt*. Naopak hiát asi zůstal 26 *quo die cum quadringenti decem septem/essetis*, 27 *ne quis ulla ratione rem/impediret*, 39 (konec řeči) *virtutem et fidem numquam/amiserim*.

Aliterace.

Zvláštní působnost má totožnost hlásek nebo slabik, když totožné 920 hlásky nebo slabiky zaujímají význačná místa blízkých slov, totiž jejich začátky nebo konce.

Totožností hlásky nebo slabiky na začátku blízkých slov vzniká tak zvaná aliterace. Aliterace je v latině — podobně jako v jazycích germánských („Stabreim“) — velmi hojná, hojnější než v řečtině. Vyskytuje se v mluvě hovorové i u spisovatelů, dílem náhodně, dílem jako záměrný prostředek slohotvorný k dosažení jistého účinku. Dodává se jí výraznosti v tradičních formulích a skupeninách slov v pořekadlech, v odborné řeči sakrální a právnické. Na př. *forte fortuna; fides fiducia; purus putus; sanus salvus; foedus ferire; domi duellique; satis superque; maria et montes polliceri; oleum et operam perdere; quod bonum faustum felix fortunatumque sit; na nápise donum datum donatumque dedicatumque; v modlitbě Cato Agr. 141 utique tu fruges, frumenta, vineta virgultaque grandire beneque evenire siris, pastores pecuaque salva servassis; v dvojitých jménech božstev, na př. Mater Matula, Dea Dia, Iuno Iuga a v názvu božské dvojice Pilumnus a Picumnus.*

¹⁾ O tom jedná F. Novotný *Etat actuel des études sur le rythme de la prose latine* (Lvov 1929) str. 81 nn.

²⁾ Příklady uvádí F. Novotný v pojednání *Rhythmické poznámky k Ciceronově řeči Cum senatui gratias egit* (Sborník F. Grohovi, Praha 1923) str. 34.

Aliterace se vyskytuje hojně v starolatinšém básnictví, u Plauta častěji než u Terentia; Naev. *Com. zl. 113 R. libera lingua loquemur ludis Liberalibus*; týž v náhrobním nápise *immortales mortales si foret fas flere. . . obliiti sunt Romae loquier lingua latina*; Plaut. *Cas. 621 nn. cor metu mortuomst, membra miserae tremunt: . . . tanta factu modo mira miris modis intus vidi*; *Merc. 700 miserior mulier me nec fiet nec fuit (fiet místo obvyklého erit asi právě pro aliteraci)*. Se zvláštňi zálibou užívá aliterace Ennius; na př. *Ann. 109 o Tite tute Tati tibi tanta tyranne tulisti*; 359 *nec cum capta capi nec cum combusta cremari*; 621 *machina multa minax minitatur maxima muris*. Podle Ennia Lucretius, na př. 5, 964 *vel violenta viri vis atque inpensa libido*; 3, 144 *paret et ad numen mentis momenque movetur*. Vergilius užívá aliterace již méně než Lucretius, ale hojněji než Horatius, Tibullus a Propertius; dosahuje jí zvláštňích účinků, buď zdůrazněňi vázanosti souměrných větňých členů, na př. *Aen. 6, 683 fataque fortunassque virum moresque manusque*, nebo zvukomalby, na př. *Aen. 1, 55 n. (o větrech uzavřených v hoře Aeolově (illi indignantes magno cum murmure montis circum claustra fremunt (srov. výše D 917).¹⁾ U básňiků po době Augustově není aliterace tak častá jako u Vergilia, ale později přichází zase v oblibu, zejména u Sidonia Apollinaria.*

Z prozaiků doby klasické měl, jak se zdá, zálibu v aliteraci Cornelius Nepos; na př. 7, 5, 5 *horum in imperio tanta commutatio rerum facta est, ut Lacedaemonii. . . perterriti pacem peterent*; 3, 10, 4 *illum ait Magnesiae morbo mortuum neque negat fuisse famam venenum sua sponte sumpsisse*. Cicero připouštěl nebo vytvářel aliteraci hojněji ve spisech psaných za mladších let nežli později; příklad účinné aliterace je *Mil. 30 insidiator superatus est, vi victa vis vel potius oppressa virtute audacia est*. Mezi spisovateli císařské doby častěji užívá aliterace zejména Tacitus, pak zvláště archaisující Fronto a nejvíce Apuleius, na př. *Met. 4, 29 haec honorum caelestium ad puellae mortalis cultum immodica translatio verae Veneris vehementer incendit animos*; *ib. 4, 32 sed Psyche virgo vidua domi residens deflet desertam suam solitudinem*; *ib. 5, 6 mi mellite, mi marite*.

Také v literatuře křesťanské, prozaické i básňické se jeví záliba v aliteraci. Na př. *Cypr. De cath. eccl. unit. 11 hos eosdem denuo Dominus designat et denotat dicens*; Augustinus jí užívá často ve skupeninách slov spojených syntaktickou vazbou, na př. *Conf. 7, 1, 1 conabar cogitare*; *ib. 1, 13, 21 virtus maritans mentem meam*; *ib. 13, 1, 1 mala merita mea*; *De civ. 19, 4, 10 vivere velit vehementer*.

Homoioteleuton.

921 Homoioteleuton se nazývá zvuková shoda konců slov blízko za sebou následujících a proto vnímaná. Je tím patřnější, čím více koncových hlásek se shoduje. Mnohé takové shody vznikají stejností koncovek u slov syntakticky sdružených, na př. *-us, -orum, -ibus, -amus, -ire*.

¹⁾ Podrobný výzkum Vergillovy aliterace podal Jan Kvičala, *Neue Beiträge zur Erklärung der Aeneis* (Praha 1881). Střizlivě posuzuje nauky o aliteraci Josef Král, *Metrika III*, str. 332—349.

Homoioteleuton může být cítěno jako vada slohu i jako libozvuk; podle toho se mu spisovatelé buď vyhýbají, nebo je připouštějí, ba dokonce vyhledávají. Praxi i theorii homoioteleut v umělecké próze řecké založil Gorgias. Z latinských theoretiků Rhet. Her. 4, 5 mluví o ozdobě, *exornatio*, která vzniká „*ex similiter desinentibus verbis*“ a uvádí příklad z Crassa *quibus possumus et debemus*; soustavně o ní jedná 4, 28 a tam rozeznává homoioteleuta vznikající shodou jmenných pádů (Řekové jim říkali *δμοιόπτωτα*) od jiných případů zvukové shody (*δμοιοτέλετα* v užším smyslu), na př. *hominem laudem egentem virtutis, abundantem felicitatis, ale audaciter territas, humiliter placas*. Podobně jedná o tomto jevu Cicero *De or.* 3, 206, kde rozeznává „*quae similiter desinunt aut quae cadunt similiter*“; srov. *Or.* 164 n.

Jako aliterace, tak i homoioteleuton mělo zvláštní význam ve slohu 922 formulí, modliteb, zařikadel a pod. Na př. v modlitbě u Catona *Agr.* 134 *Iuppiter macte isto ferto esto, macte vino inferio esto*; Varro *R. r.* 1, 2, 27 uvádí zařikadlo proti bolení nohou: *Ego tui memini, medere meis pedibus. Terra pestem tenelo, salus hic manelo in meis pedibus*. Tu je již pozorovat zárodky rýmované prózy. Rétorické theorii se dobře hodila souzvučnost v dvojici *ratio et oratio*, vyjadřující spojení rozumového myšlení a řeči,

Rozmanitých účinků dosahují homoioteleuty básníci. Plaut. *Poen.* 217 nn. mluví dívka z polosvěta o sobě a své družce:

*nam nos usque ab aurora ad hoc quod dieist. . .
ex industria ambae numquam concessamus
lavari aut fricari aut tergeri aut ornari,
poliri expoliri, pingi fingi;*

Ter. *Ad.* 314 nn. si vylévá otrok Geta hněv slovy:

*seni animam primum exstinguerem ipsi. . .
tum autem Syrum impulsorem, vah, quibus illum lacerarem modis!
sublimem medium arriperem et capite pronum in terra staturerem. . .
adulescenti ipsi eriperem oculos, post haec praecipitem darem,
ceteros ruerem agerem raperem tunderem et prosternerem;*

Hec. 440 je popis osoby: *magnus, rubicundus, crispus, crassus, caesius*. U Ennia jsou význačná homoioteleuta ve verši *Var.* 14 V. *sparsis hastis longis campus splendet et horret*; také ve verších z tragédie *Eumenides*, citovaných u Cic. *Tusc.* 1, 69 *caelum nitescere, arbores frondescere, vites laetificae pampinis pubescere, rami bacarum ubertate incurvescere*; D. Laberius ve verši z mimu uvedeném u Gellia 3, 12, 4 *non mammosa, non annosa, non bibosa, non procax*. U Vergilia má někdy úkonnost výrazovou a napodobovací. na př. *Aen.* 2, 313 *exoritur clamorque virum clangorque tubarum*; *Georg.* 4, 365 n. (v popisu říše Neptunovy) *ibat et ingenti motu stupefactus aquarum omnia sub magna labentia flumina terra spectabat diversa locis*. Horatius připouští homoioteleuta nejčastěji v listech a pak v satirách.

Velmi výrazné je homoioteleuton, které vzniká zvukovou shodou jednoslabičného slova na konci verše s koncem slova předcházejícího; na př. Lucr. 5, 25 *Arcadius sus*; Verg. *Georg.* 1, 181 *exiguus mus*; Hor. *Epist.* 2, 3, 139 *ridiculus mus*.

U Cicerona nelze pozorovat, že by se homoioteleutu vyhýbal. Někdy je vidět, že ponechává shodu jen u členů souřadných, kdežto u jiných ji ruší; na př. *Verr.* II 4, 1 *nego in Sicilia tota . . . ullum argenteum vas . . . fuisse . . . quin conquieserit, inspexerit, quod placitum sit abstulerit* (místo *placuerit*). Homoioteleuton vznikající mluvnickou shodou připouští beze všeho omezování; na př. *Phil.* 7, 26 *at vero excitati, erecti, parati, armati animis iam esse debemus, ne blanda aut supplicii oratione aut aequitatis simulatione fallamur*; ib. 12, 15 *a te excitatus senatus, inflammatus populus Romanus*; *Verr.* 5, 158 *coactus lacrimis omnium civium Romanorum . . . adductus Valentinorum, hominum honestissimorum, omniumque Reginorum testimoniis, multorumque equitum Romanorum . . .*; *Cat.* 2, 1 *abiit, excessit, evasit, erupit*. Or. 164 n. počítá homoioteleuton mezi činitele, kterými vzniká ladné uspořádání, *concinnitas*, řeči, a za příklad uvádí místo ze své řeči *Pro Milone* (10), plné této ozdoby: *est enim, iudices, haec non scripta sed nata lex, quam non didicimus accepimus legimus, verum ex natura ipsa arripuimus hausimus expressimus, ad quam non docti sed facti, non instituti sed imbuti sumus*. S velkou zálibou cituje opět a opět verše z Enniovy tragédie *Andromachy*: *haec omnia vidi inflammari, Priamo vi vitam evitari, Iovis aram sanguine turpari* a *Tusc.* 3, 46 k nim poznamenává: „*Praeclarum carmen! Est enim et rebus et verbis et modis lugubre*“; patrně se mu i to jejich homoioteleuton líbilo.

Rým.

- 923** Rýmem je homoioteleuton projevující se na koncích blízkých členů řeči, v próze na koncích kól nebo kommat, v řeči vázané na koncích veršů nebo úseků veršů.

Rým je možno vidět v homoioteleutu svrchu uvedeného zařikadla u Varrona *R. r.* 1, 2, 27 *terra pestem teneto, salus hic maneto*; srov. též citované verše z Enniovy *Andromachy*, zakončené na *-ari*. V latinské poesii starověké se vyskytuje takový rým jen příležitostně a není tam záměrným činitelem slohotvorným jako v latinské poesii středověké nebo v básnictví novověkém; antická theorie nemá výrazu pro rým a vykládá jen o homoioteleutech.¹⁾

- 924** Příležitostné rýmy vznikají nejčastěji zvukovou shodou mluvnických koncovek slov. Na př. Plaut. *Pseud.* 685 *certa mittimus, dum incerta petimus*; *Poen.* 723 nn. (rozmluva mezi jinochem Agorastoklem a svědky):

¹⁾ O problémech rýmu v básnictví řeckém a římském jedná J. Král, *Metrika III* str. 349—358.

*Vidistis, leno quom aurum accepit? // Vidimus.
Eum vos meum esse servom scitis? // Sci(vi)mus.
Rem advorsus populi saepe leges? // Scivimus.
Em istaec volo ergo vos commeminisse omnia
mox quom ad praetorem usus veniet. // Meminimus.*

Verg. *Aen.* 2, 460 končí se hexametrem slovy *sub astra* a v. 462 slovem *castra*, jistě beze vsí snahy o zvukovou shodu; *ib.* 4, 256 n. *haud aliter terras inter caelumque volabat litus harenosum ad Libyae ventosque secabat.* Hor. *Epist.* 2, 3, 99 n.

*non satis est pulchra esse poemata: dulcia sunt
et, quocumque volent, animum auditoris agunt;*

ani zde nejdě o hledaný rým.¹⁾ Takovým rýmům se nevyhýbal ani Cicero ve svých verších; *De div.* 1, 17—22 sám cituje dlouhý zlomek své básně, v němž mluví Musa Urania a v němž na místě, kde Musa zvěstuje předpovědi sibylských knih, jsou rýmy hromaděny:

*vitare ingentem cladem pestemque monebant
vel legum exilium constanti voce ferebant
templa deumque adeo flammis urbemque iubebant
eripere et stragem horribilem caedemque vereri;
atque haec fixa gravi fato ac fundata teneri;*

následují verše s konci *in ortus . . . senatus, morata . . . locata . . . parata.*

Pojmu rýmu se leckdy značně blíží zvukové shody konců obou polovic pentametru, ačkoli ani ty nejsou vyhledávány, nýbrž vznikají nejčastěji shodou koncovek substantiva a jeho přívlastku. Na př. *Ov. F.* 2, 534 nn. *parvaeque in extructas munera ferre pyras . . . munere: non avidos Styx habet ima deos . . . haec habeat media testa relicta via . . . adde preces positis et sua verba focis . . . attulit in terras, iuste Latine, tuas.* Avšak ani to nejsou rýmy pravé, nýbrž podle antického názvu homioptota, podle novodobého rýmu plané.

V hexametri vzniká vnitřní rým tohoto způsobu, když se shodují konce slova před caesurou a na konci verše; na př. *Lucr.* 1, 311 *quin etiam multis solis redeuntibus annis*; 1, 469 *namque aliud Teucris, aliud regionibus ipsis*; 1, 840 *aurum et de terris terram concregere parvis*; 1, 957 *constet an immensum pateat vasteque profundum*; *Cat.* 64, 39 *non humilis curvis purgatur vinea rastris*; Verg. *Georg.* 1, 9 *poculaque inventis Acheloia miscuit uvis*; 1, 111 *quid qui, ne gravidis procumbat culmus aristas*; 1, 351 *atque haec ut certis possemus discere signis* (srov. 1, 394); Hor. *Epist.* 2, 3, 178 *semper in adiunctis aeoque morabimur aptis*; *ib.* 183 *digna geri promes in scaenam multaque tolles*; *ib.* 201 *ut redeat miseris, abeat fortuna superbis*; *ib.* 290 *quam lingua Latium, si non offenderet unum*; *ib.* 344 *lectorem de-*

¹⁾ Jinak soudí o tomto rýmu J. Marouzeau, *Traité* str. 55: „Horace s'en sert pour donner á des prescriptions littérales une allure de jugements solennels.“ Je-li tu něco „slavnostního“, jsou to ty imperativní tvary samy, připomínající formu zákonů.

lectando pariterque monendo; Prud. Psych. 119 excipe mortiferum securo pectore ferrum; ib. 298 n. expertus pueri quid possint ludicra parvi, / subcubuit teneris bellator turbidus annis.

Antičtí básníci se takovým shodám ani nevyhýbali ani jich nevyhledávali. Ale ve středověku bylo takové rýmování velmi oblíbené; hexametry tak utvářené se nazývají „leoninské“, *leonini*; po kterém Leonu mají toto jméno, není jisto. Za příklad uvádíme leoninské verše Mistra Onulfa ze Špyru (XI. stol.), jenž touto formou vykládal o homoioteleutu a homoioprotu: *casus enim similis species satis apta coloris... leticia plenam summa dulcedine letam... et nimis illa gravis referetur et illa suavis... inque loquendo sines similes tibi querere fines/ forsitan auctores tibi rhetoricosque colores... tu servi Christo, studio nihil est prius isto/ hunc discant pueri digne famulando vereri.* Z pravidel lékařské školy salernské: *caseus et panis sunt optima fercula sanis.*

925 Příležitostné rýmy se vyskytují i v próze na koncích souměrných nebo antithetických kól. Do umělecké prózy je zavedl Gorgias; vyskytují se na př. v zlomku z jeho epitafia *τὴν μὲν βουλευόντες τὴν δ' ἀποτελοῦντες, θεράποντες μὲν τῶν ἀδίκως δυστυχοῦντων, κολασταὶ δὲ τῶν ἀδίκως εὐτυχοῦντων, ἀνθάδεις πρὸς τὸ συμφέρον, εὐόργητοι πρὸς τὸ πρέπον.* Podle řeckých vzorů, ale z domácích kořenů byl vypěstován rým i v umělecké próze latinské. Rým je to homoioteleuton, které cituje Rhet. Her. 4, 28 *hominem laudem egentem virtutis, abundantem felicitatis?* Cicero *Or. 223 n.* cituje ze své řeči *Pro Scauro* jako příklad náležitého rozčlenění na kóla a kommata věty se znatelným rýmem: *Domus tibi deerat? At habebas. Pecunia superabat? At egebas.* Podobných případů se vyskytuje v jeho řečech dosti mnoho, na př. *Mil. 87* je v jednom souvětí 14 tvarů 3. pl. plusqpf. na *-erat* a *-arat* (= *-averat*), většinou na konci kól. Že se Cicero nevyhýbal rýmům ve svých verších, bylo uvedeno výše D 924.

V umělecké próze se stal rým zvaný „řečnický“ časem prostředkem velmi oblíbeným. Apuleius *Met. 11, 9* ze záliby v takové zvukové hříčce vytváří i novotvary: *mulieres candido splendentibus amicimine, vario lactantes gestamine, verno florentes coronamine.* Ze starověkých počátků byl rým vypěstován ve středověku a udržel se i v latinské próze pozdější.¹⁾ Na konci starověku ho velmi účinně užívali vynikající spisovatelé křesťanští, jako zejména Augustinus, a to zvláště ve svých kázáních, ale i v jiných spisech. Na př. Aug. *Serm. 219 vigilat iste, ut laudet medicum liberatus, vigilat ille, ut blasphemet iudicem condemnatus; vigilat iste mentibus piis fervens et lucescens, vigilat ille dentibus suis frendens et tabescens; denique istam caritas, illum iniquitas, istum Christianus vigor, illum diabolicus livor nequaquam dormire in hac celebritate permittit; Conf. 8, 2, 5 cito sonuerunt exultatione, qui videbant eum, et cito siluerunt intentione, ut audirent eum; Civ. 1, 24, 28 qui hostes victos more ac iure belli ferire potuerunt, hi ab*

¹⁾ Dějiny rýmu v latinské próze vykládá Karl Polheim v knize *Die lateinische Reimprosa* (Berlin 1925).

hostibus victi se ipsos ferire noluerunt. Vyskytují se u něho i sdružené rýmy, jako na př. *Civ. 1, 4, 17—22 . . . ibi amissa, hic servata libertas; ibi clausa, hic interdicta captivitas; ibi possidendi a dominantibus hostibus premebantur, huc liberandi a miserantibus ducebantur: postremo illud Iunonis templum sibi elegerat avaritia et superbia levium Graecolorum, istas Christi basilicas misericordia et humilitas etiam immanium barbarorum.*

Z řečnické prózy kazatelské se dostal rým do křesťanské poesie hymnické a po zániku časomíry se tam stal vedle počítání slabik činitelem podstatným. Jen příležitostně jsou rýmy na př. v Ambrosiově hymnu *Aeterne rerum conditor* ve strofě *Gallo canente spes redit, | aegris salus refunditur, | mucro latronis conditur, | lapsis fides revertitur.* Důsledně rýmované jsou na př. tři velkolepé náboženské básně XIII. stol.: Tomáše Aquinského

*Lauda, Sion, Salvatorem,
lauda ducem et pastorem
in hymnis et canticis;
quantum potes, tantum aude:
quia maior omni laude,
nec laudare sufficis;*

Tomáše z Celana (?) *Dies irae, dies illa,
solvet saeculum in favilla,
teste David cum Sibylla;*

Jacopone da Todi (?) *Stabat mater dolorosa
iuxta crucem lacrimosa,
dum pendebat filius;
cuius animam gementem
contristatam et dolentem
pertransiit gladius.*

Podle latinské poesie byly již od IX. stol. skládány rýmované básně v řečech národních, v nichž ovšem byl rým částečně i lidového původu, právě tak jako v latině. Takto je možno říci, že rým našich básní sahá svými počátky až ke Gorgiovým schematům; co bylo prostředkem rétoriky, stalo se prostředkem poesie.

Adnominatio.

Jménem *adnominatio* se zpravidla označuje zvuková shoda slov záležící v tom, že se v blízkém sousedství vyskytují slova s totožným nebo podobným kmenem; druhdy se o tom jevu užívá i názvu *paronomasia*, jenž však může mít i jiné významy. Zejména sem náleží i tak zvaná *figura etymologica*, spojení dvou etymologicky příbuzných slov v jednom sousloví, na př. *beatam vitam vivere* (II 64), *clara voce vocare* (D 695), *cupide cupere* (Plaut. *Cas.* 267), *miserorum miserimus* (Plaut. *Men.* 817), *exitus exitialis* (Cic. *Verr.* 5, 12). Rhet. Her. 4, 29—31 hledí na zvukovou

podobnost, ne na totožnost kmene, když do pojmu adnominace zahrnuje i takové případy jako *hunc āvium dulcedo ducit ad āvium; si lenones vitasset tamquam leones; videte, iudices, utrum homini navo an vano credere malitis*; s prvním z těchto případů srov. Verg. *Georg.* 2, 328 *avia tum resonant avibus virgulta canoris*; zvuková podobnost jest také na př. *Aen.* 6, 204 *discolor unde auri per ramos aura refluxit*.

- 928 Také adnominace — jako jiné zvukové shody — se vyskytuje v modlitbách, formulích a pod.; její zvukový účín bývá druhdy spojen s účínem významovým, na př. když slova zvukově blízká tvoří protiklad, jako tomu je v Naeviově verši (viz výše D 920) *immortales mortales si foret fas flere*; náp. CIL I 1211 *hoc est sepulcrum hau pulcrum pulcraī feminai*. Jiné příklady: Naevius *Trag.* zl. 15 R. *laetus sum laudari me abs te, pater, a laudato viro*; Enn. *Ann.* 173 *quod per amoenam urbem leni fluit agmine flumen*; ib. 177 *navus repertus homo Graio patre Graius homo rex*; *Sat.* 59 nn. V. *nam qui lepide postulat alterum frustrari / quem frustratur frustra eum dicit frustra esse. / nam qui sese frustrari quem frustra sentit, / qui frustratur is frustra est, si non ille est frustra*; Plaut. *Pseud.* 940 *memorem immemorem facit qui monet quod memor meminit*; *Pseud.* 1142 *tute ipsus coram praesens praesentem vides*; *Trin.* 365 *multa illi opera opust ficturae qui se fictorem probum agundae esse expetit*; *Capt.* 255 n. *qui cavet ne decipiatur, vix cavet quom etiam cavet: / etiam quom cavisse ratus est, saepe is cautor captus est*. Zřídka Cicero, na př. *Lael.* 5 *sed ut tum ad senem senex de senectute, sic hoc libro ad amicum amicissimus scripsi de amicitia*. Verg. *Aen.* 9, 642 *dis genite et geniture deos*; Hor. *Sat.* 2, 6, 80 n.

*rusticus urbanum murem mus paupere fertur
accepisse cavo, veterem vetus hospes amicum;*

často Ovidius, na př. *Mel.* 1, 141 *iamque nocens ferrum ferroque nocentius aurum prodierat*.

Velmi výrazné jsou adnominace, které vznikají, když se spojováním různých pádů téhož jména vyznačuje vespolečnost; na př. Enn. *Ann.* 559 *premitur pede pes atque armis arma teruntur*; Verg. *Aen.* 10, 361 *concurrunt, haeret pede pes densusque viro vir* (srov. Hom. *Il.* 13, 130 n. *φράξαντες δόρον δουρο, σάκος σάκει προθελύμνω, ἀσις ἄρ' ἀσιλῶ' ἔρειδε, κόρυς κόρον, ἀνέρα δ' ἀνήρ*); Verg. *Aen.* 4, 628 n. *litora litoribus contraria, fluctibus undas imprecor, arma armis*.

Významovou obdobou takové adnominace je slovosledné sdružování jmen s protikladným významem; na př. Cic. *Deiot.* 17 *en crimen, en causa, cur regem fugitivus, dominum servus accuset*.

K adnominacím v pojetí Rhet. Her. patří i slovní hříčky jako Ter. *Andr.* 218 *nam inceptios amentium, haud amantium*; Nep. 5, 1, 2 *habebat (Cimon) in matrimonio sororem germanam suam... non magis amore quam more ductus*; 25, 3, 2 *hunc enim (Phidiam) in omni procuratione rei publicae actorem auctoremque habebant*; 25, 20, 5 *cum se uterque*

principem non solum urbis Romae, sed orbis terrarum esse cuperet; Ov. *Ars am.* 1, 174 *ingens orbis in urbe fuit*. Spojení *urbi et orbi* žije dosud v terminologii papežského ceremoniálu.

Výraznost suffixů, praefixů a koncovek.

Slohotvorný zřetel na hláskovou kvalitu slova se projevuje zvláště také 929 výběrem a řaděním slov s výraznými suffixy, praefixy nebo koncovkami. Stilistická hodnota těchto formantií záleží jednak v jejich zvučnosti, jednak ve větší nebo menší jejich obvyklosti v dané době a v daném slovesném druhu.

Takové výrazné suffixy jsou na př. ve slovech na *-ax*, *-trix*, *-monia*, *-monium*, *-men* a *-mentum*, *-osus*, *-bundus*, *-sco* a j. Gell. 17, 2, 19 uvádí z Q. Claudia Quadrigaria větu *tanta sanctitudo fani est, ut numquam quisquam violare sibi ausus* a poznamenává: „*sanctitas quoque et sanctimonia non minus Latine dicuntur, sed nescio quid maioris dignitatis est verbum sanctitudo, sicuti M. Cato . . . duritudinem quam duritiam dicere gravius putavit: qui illius, inquit, impudentiam norat et duritudinem.*“ O archaismech vznikajících užíváním odumřelých nebo odumírajících suffixů viz níže D 974.

Z praefixů se uplatňuje stilisticky u jmen zvláště negace *in-*, u sloves rozdíl mezi slovesem jednoduchým a slovesem složeným s praeverbiem. Některá slovesa pro určení a zdůraznění svého obsahu tak srůstala se svými praefixy, že v užívání převládla jen tato srostlá podoba, kdežto sloveso jednoduché téměř vymizelo z užívání (D 180), na př. *specio*, *temno*, *linquo*, *solor*, *luo*; když se pak užijí slovesa jednoduchého, cítí se to jako odchylka od mluvy běžné, vzniká archaismus nebo vůbec výraz hledaný, nevšední, vhodný pro sloh vyšší. Tak na př. Verg. *Ecl.* 1, 3 *nos patriae fines et dulcia linquimus arva*; *Aen.* 6, 620 *discite iustitiam moniti et non temnere divos*; Hor. *Carm.* 3, 8, 28 *linque severa* a ještě v *Carm.* šestkrát, kdežto v *Sat.* jen jednou 1, 5, 35 *fundos Aufidio Lusco praetore libenter linquimus*, kde to je asi parodie. Prozaikové Caesar a Sallustius *linquo* neuvívají, Cicero v próze jen čtyřikrát, a to dílem z důvodů rytmických, dílem (*Planc.* 26) na místě řečnický povzneseném.

Stilistická hodnota koncovky se dobře pozoruje tam, kde autor může volit jednu z několika možností, na př. jednu ze tří koncovek 3. pl. perf. *-ērent*, *-ēre* a *-ērunt* (D 395). O této koncovce píše Cicero *Or.* 157 „*nec vero reprehenderim scripsere alii rem* (z *Enn. Ann.*): *scripserunt esse verius sentio, sed consuetudini auribus indulgentis libenter obsequor*“; Quint. 1, 5, 42 vyvrací mínění, že tvary *scripsēre*, *legēre* jsou duály a soudí, že tu bylo provedeno „změkčení“ „*evitandae asperitatis gratia*“, jako když se u starých vyskytuje *male merere* místo *male mereris*. Vergilius má 231 *-ēre* proti 29 *-ērunt*; Sall. užívá skoro jen *-ēre*, kdežto Caes. se této koncovce

vyhýbá; Liv. má *-ēre* zvláště v prvních knihách, Tac. převahou (viz i D 395). O koncovkách *-re* a *-ris* v 2. sg. pass. viz D 342. Stilistickou hodnotu má také rozdíl mezi plnými a zkrácenými tvary perfektními typu *amavisti: amasti*, o nichž viz D 391. O archaistickém užívání koncovky *-āi* místo *-ae* v gen. sg. I. dekl. viz níže D 973.

Nepochybný slohový účinek vzniká, když se nahromadí několik slov s výraznými formantii. Na př. Plaut. *Persa* 406 nn. otrok Toxilus spílá kuplíři Dordalovi: *Oh, lutum lenonium, commixtum caeno sterculinum publicum, impure, inhoneste, iniure, inlex, labes popli, pecunias accipiter avide atque invide, procax, rapax, trahax* (hromadění praefixu *in-* a slov na *-ax*); *Men.* 11 n. *atque adeo hoc argumentum graecissat: tamen non atticissat, verum sicilicissitat*. Se zřením na účinek výrazných suffixů tvoří Plautus — jako i jiní básníci — druhdy, jak patrně z uvedeného příkladu, i neologismy (D 979, kde je uveden příklad *Capt.* 85 nn. o parasitech). O homoioteleutech vznikajících hromaděním slov se stejným zakončením viz D 921.

Velmi účinné je hromadění deminutiv. Tak Plaut. *Pseud.* 67 *teneris labellis molles morsunculae. . . papillarum horridularum oppressiunculae*; *Cat.* 25, 2 *Cinaede Thalle, mollior cuniculi capillo vel anseris medullula vel imula oricilla*; 3, 16 nn. *io miselle passer! Tua nunc opera meae puellae flendo turgiduli rubent ocelli*. Spartianus *Hadr.* 25, 9 uvádí verše, které prý na smrtelném loži složil císař Hadrian: *animula vagula blandula, hospes comesque corporis, quae nunc abibis in loca pallidula rigida nudula nec ut soles dabis iocos*.

Přízvuk a kvantita slabik.

930 V proudu řeči se vyznačují některé slabiky proti jiným buď svou přízvučností nebo svou délkou nebo obojím najednou; oba tyto činitele se uplatňují v latině velmi význačným způsobem a jsou na sobě celkem nezávislé, až na to, že kvantitativní útvar slova trojslabičného a více-slabičného určuje místo jeho přízvuku (D 18). Římané, jak nejednou dosvědčují jejich theoretikové slohu, měli dobrý sluch pro přízvuk i kvantitu slabik a proto byly obě tyto stránky slov činiteli slohotvornými, a to v slohu mluveném i psaném.

O přízvuku mluví theoretikové termíny utvořenými podle termínů řeckých, ačkoli přízvuk v latině byl pravděpodobně důrazový, a ne, jako v řečtině, musikální (D 19—24). Cicero *Or.* 57 nn. poučuje, jak má umělý stilista využívat přízvučnosti a tím vznikající lahodnosti řeči: „in quo illud etiam notandum mihi videtur ad studium persequendae suavitatis in vocibus: ipsa enim natura, quasi modularetur hominum orationem, in omni verbo posuit acutam vocem (= přízvuk), nec una plus nec a postrema syllaba citra tertiam: quo magis naturam ducem ad aurium voluptatem sequatur industria (= umělecká snaha)“; i po této stránce, učí Cicero, je

třeba se vyhýbati jednotvárnosti. Všechno, co tu Cicero vykládá, i jeho pozorování, že v řeči je „jakýsi skrytý zpěv“ (quidam cantus obscurior), vychází ovšem z řecké nauky o melodickém přízvuku a týká se spíše melodie pronášené řeči, pro niž se v této souvislosti doporučuje rozmanitost ve shodě s rozmanitostí obsahu jejich jednotlivých částí. Poučky o žádoucím střídání slov vzhledem na jejich přízvuky jsou skrytě obsaženy v poučkách o rozsahu slov (viz D 911—913).

Mnohem výraznější je v latině stilistická hodnota kvantity slabik a 931 theoretikové se jí zabývají více a určitěji nežli přízvukem. O citlivosti sluchu pro kvantitu se zmiňuje Cicero na mnoha místech a nejednou zdůrazňuje, že ten cit je i u lidí nevzdělaných a že to je tedy věc přirozená, nikoli naučená; na př. *De or.* 3, 196: „Itaque non solum verbis arte positiv moventur omnes, verum etiam numeris ac vocibus. Quotus enim quisque est, qui teneat artem numerorum ac modorum? At in eis si paullum modo offensum est, ut aut contractione brevius fieret aut productione longius, theatra tota reclamant.“ Podobně *Or.* 173: „in versu quidem theatra tota exclamant, si fuit una syllaba aut brevior aut longior; nec vero multitudo pedes novit nec ullos numeros tenet nec illud quod offendit aut cur aut in quo offendat intellegit, et tamen omnium longitudinum et brevitatum in sonis sicut acutarum graviumque vocum (= přízvuků) iudicium ipsa natura in auribus nostris collocavit.“

Stilistickou hodnotu kvantity je možno pozorovat několikerým způsobem: 1. srovnávat zvukovou hodnotu slabiky krátké samé o sobě se zvukovou hodnotou slabiky dlouhé; 2. pozorovat zvukovou hodnotu hromadění slabik krátkých a dlouhých; 3. pozorovat různé sestavy slabik krátkých a dlouhých a přitom si všímat, jakou mají úkonnost v proudu řeči vůbec a jakou na význačných místech vět a větných členů (kól). 932

Že již jedna slabika může — zvláště na určitém místě — znatelně uplatňovat svou kvantitu, je vidět zejména na některých typech veršů. Srovnajme na př. iambický senár *Cat.* 29, 1 *quis hoc potest videre, quis potest pati* s choliambem *ib.* 8, 1 *miser Catulle, desinas ineptire*, kde rozdílná kvantita předposlední slabiky způsobuje rozdílný ráz závěru verše a tím i verše celého. *Diomedes* p. 507, 11 n. upozorňuje, že v iambickém senáru tragiků bývá v 5. stopě vždy spondej, a to „ut gravior iuxta materiae pondus esset“. Znatelný je účinek dlouhé slabiky místo dvou krátkých v 5. stopě daktylského hexametru; na př. *Ov. Met.* 6, 247 (o smrti dvou synů Niobiných) *lumina versarunt, animam simul exhalarunt.*

Ani v próze není theoretikům lhostejné, je-li na určitém místě slabika dlouhá či krátká. Tak *Quint.* 9, 4, 92 nn. doporučí začínat větu slabikou dlouhou, ač prý se někdy správně začíná i krátkou, jako *Novum crimen* (na začátku *Cic.* řeči *Pro Ligario*); také pro konec se prý lépe hodí slabika dlouhá než krátká, i když je pokládána za volnou, ale „podle mého sluchu“ praví *Quintilian*, „je velký rozdíl, zdali je na konci slabika skutečně dlouhá nebo její náhrada“ (to jest slabika krátká s přibráním nějaké doby

z následující pauzy), na př. plnější je zakončení *ausus est confiteri* než *dicere incipientem timere*, ač to je metricky táž stopa (— ◡ — ◡). Quintilian se v této věci odchyluje od Cicerona, který se tu řídil naukou básnické rytmiky a učil — i proti Aristotelovi — že poslední slabika je volná (*Or.* 217 n.). Praxe klausulí Ciceronovo mínění nepotvrzuje.

Mnohem výrazněji než u jednotlivých slabik projevuje se hodnota délky a krátkosti při hromadění slabik buď krátkých nebo dlouhých, a to i když následují slabiky téže kvantity přímo za sebou, i když prostě vynikají svým množstvím a tím se stávají nápadnými. Ani ve verších ani v próze není bez rozdílu, v jakém poměru se střídají slabiky dlouhé s krátkými. Hromadění slabik kvantitativně stejných je nepřirozené a sluchu nelibé; protože pak v latině — podobně jako v řečtině — jsou slabiky dlouhé poměrně četnější, je nápadnější kupení slabik krátkých. Quint. 9, 4, 66 kárá „časovou“ tehdy chybu: „mediis... ea cura sit... ne, quod nunc maxime vitium est, brevium contextu resultent ac sonum reddant paene puerilium crepitaculorum“. Martianus Capella (*Halm, Rhet. Lat. min. p. 475*) uvádí za příklad takové chyby verš básníka Serena (III. stol. po Kr.) *perit, abit avipedis animula leporis*. Vyskytla se i poučka varující před nahromaděním pěti slabik krátkých nebo stejného počtu slabik dlouhých.¹⁾ Maximální nebo i průměrný počet sousedících slabik krátkých může mít úlohu v charakteristice slohu jisté skladby nebo jistého spisovatele.

- 933 Třetí způsob, jak se uplatňuje kvantita slabik pro ráz slohu, je pořadí slabik krátkých a dlouhých. Slabiky krátké a dlouhé mohou v řeči za sebou následovat buď beze všeho zratelného pořádku, na př. ◡ — ◡◡ — ◡◡ — ◡ — —, nebo mohou být uspořádány tak, že vzniká dojem zcela pravidelného rytmu, na př. — ◡◡ — ◡◡ —; mezi těmito dvěma krajnostmi jsou různé možnosti jiné. Rytmus je znak mluvy vázané, básnické; jeho zkoumáním se zabývá metrika. I metrika by měla být pojata za část theoretické stilistiky, ale zde ji vykládat nebudeme a odkazujeme na základní české dílo Josefa Krále *Řecká a římská rhytmika a metrika* (4 svazky, Praha 1890—1913; 2. vyd. 1. svazku 1915). Avšak i v próze se může uspořádání slabik krátkých a dlouhých uplatňovat jako slohotvorný činitel a může v ní vznikat jakýsi rytmus nebo spíše jakási rytmičnost; nauka, která se zabývá touto rytmičností, je obdobná metrice básnické a je možno ji nazvat metrikou prózy; bývá také jmenována řečnickou rytmikou. Dějiny a soustava této nauky jsou vyloženy v knize F. Novotného *Eurhythmie řecké a latinské prósy* (Praha 1921) a se zvláštním zřením k novějšímu průzkumu prózy latinské v jeho spise *État actuel des études sur le rythme de la prose latine* (Lvov 1929); zde podáváme stručný přehled jejich problémů a výtěžků, a to i těch, o kterých by se mělo jednat až ve výkladu o slohových hodnotách větných, čímž by se však nežádoucím způsobem trhala souvislost látky.

¹⁾ F. Novotný, *Eurhythmie* str. 142 a 253.

Zkoumání rytmičnosti prózy.

První jasně vyslovenou theorii o rytmičnosti prózy podává Aristoteles 934 v 8. kap. 3. knihy své Rétoriky. Smysl nauky tu vyložené jest tento. Umělecká próza nebudiž ani metrická ani naprosto nerytmická. Metrická forma by byla na škodu její přesvědčivosti, protože by příliš patrně projevovala svou nepřirozenou strojenost a tím oddalovala řeč od věcnosti, odvracejíc pozornost posluchačů od obsahu k formě. Ale naopak zase sloh úplně nerytmický nemá omezení, *peras*, avšak v slohu musí být omezení, jenom že ne omezení metrem; neboť co není omezené, je nelibé a neznačelné. Omezováno je všechno číslem; číselným principem pro sloh je rytmus, jehož úseky jsou metra. Proto má řeč mít rytmus, ale metra ne, sice to bude báseň. A rytmus má mít ne zcela přesně, nýbrž jen „do jisté míry“. Z rytmů je rytmus herojský (t. j. daktyl střídající se se spondejem) slavnostní, příliš důstojný a vzdálený slohu mluvené řeči; iambus je prostý obyčejný hovor; trochej je příliš bujný. Zbývá tedy pro uměleckou prózu paian (= paion), který je svým taktovým poměrem 3 : 2 uprostřed mezi rytmy uvedenými (1 : 1 a 2 : 1) a z něhož jediného se netvoří metra, takže nejvíce zůstává skryt. Jsou dva druhy paionu, vespolek opačné; z nich se hodí paion první (— ◡ ◡ ◡) pro začátek a paion čtvrtý (◡ ◡ ◡ —) pro konec; konec má totiž být výrazně vyznačen dlouhou slabikou.

Tato Aristotelova kapitola byla východištěm starověké nauky o rytmičké úpravě prózy. Jejimi problémy bylo stanovit, jak by měla být umělecká próza upravena, aby měla rytmus a tím se vyrovnala řeči básnické, ale aby to byl rytmus od rytmu básnického odlišný. Po příkladu metriky básnické vycházela od stanovení a hodnocení metrických stop a řad, ale tu narážela na velkou obtíž, že pro určování stop není v próze pevného základu, protože tu není opakování téhož útvaru ani jiného vodítka jako při metrickém rozboru textů básnických. Od Řeků přijali tu nauku Římané; vypěstována je zejména u Cicerona, pak u Quintiliana a theoretiků pozdějších. Cicero ji vykládá zvláště ve spise *De oratore* a soustavně v *Oratoru*; jeho výklad se zakládá na studiu teorií předchůdců a částečně také na vlastní spisovatelské praxi; namnoze obsahuje i obranu proti těm, kdo v próze rytmus neuznávali, zejména proti atticistům.

Cicero si dobře uvědomil, jak těžko je najít zákonitost v rytmu prózy, 935 a správně postavil vedle pojmu *numerus* (= rytmus) pojem *numerosum* (= rytmičké = rytmičnost). V rytmičnosti se uplatňují hlavně dvě stránky řeči, jednak rytmus v pravém smyslu toho slova, to jest určitý sled slabik krátkých a dlouhých (rytmus metrický), jednak rytmus větné stavby (rytmus architektonický). O rytmičnosti větné stavby pojednáme níže ve výkladu o větě; rytmus metrický má u Cicerona význam podřízený, ale přece o něm důkladně jedná a stanoví pro něj pravidla.

Podle Cicerona jsou v próze smíšeny všechny stopy. Jejich ráz a styk se uplatňuje zvláště na význačných místech vět a větných úseků, to jest na začátcích a hlavně na koncích; rytmičké zakončení kól, vět a period se

jmenuje *clausula* (klausule, závěr). Cicero posuzuje teorie svých předchůdců o stopách doporučených pro klausule a sám některé útvary schvaluje, jiné odmítá; mezi spisy *De oratore* a *Orator* jsou v této věci jisté rozdíly. Je viděti, že se onen výběr nezakládal na jeho slohové praxi, ani mu nebyl normou. Nezáleželo mu asi tolik na výčtu určitých tvarů jako na požadavku, aby se stilista v užívání klausulí vyhýbal jednotvárnosti. O jeho vlastní praxi v této věci jednáme na příslušném místě stilistiky praktické (D 1038).

Podobné předpisy o klausulích dává i Quintilianus; leccos přijal od Cicerona, něco má společné s řeckým theoretikem Dionysiem Halikar-nasským. Nauka o rytmu prózy a zejména nauka o klausulích se stala běžnou složkou nauky římských gramatiků a metriků.

- 936 Kromě nauky o klausulích bylo v řecké theorii a podle ní i v římské projevovalo mínění, že rytmus prózy je vytvářen vměšováním veršů a metrických řad básnických; aby zůstala hranice mezi prózou a poesii zachována, učilo se, že to mají být verše neúplné nebo nedokonalé, kdežto úplné verše, když byly v próze nalézány, prohlašovaly se za chybu; tak Cic. *De or.* 3, 175: „in quo illud est vel maximum, quod versus in oratione si efficiatur coniunctione verborum, vitium est, et tamen eam coniunctionem sicuti versus numerose cadere et quadrare et perfici volumus“. Quint. 9, 4, 52 dobře poznamenává, že v každé prozaické skladbě je možno nalézt verše a části veršů: „(metrici pedes) adeo reperiuntur in oratione, ut in ea frequenter non sentientibus nobis omnium generum excidant versus; et contra nihil, quod est prosa scriptum, non redigi possit in quaedam versiculorum genera vel in membra“. Již starověcí kritikové podnikali pravé honby na verše u prozaiků, zvláště u vynikajících spisovatelů, namnoze přitom nedbajíc hranic myšlenek, ba ani slov; pro ty hranice má dobrý smysl Cicero, když *Or.* 222 upozorňuje, že ve větě Crassově *missos faciant patronos*, *ipsi prodeant* pauza před *ipsi* brání, že není slyšet plný senár. Quint. 9, 4, 72 nn. podává několik ukázek takových „veršů“ nebo částí veršů, a to i z Cicerona, jemuž vytýká klausuli *quo me vertam nescio* (*Lig.* 1, *Cluent.* 4) jakožto konec iambického senáru; chybný je podle jeho mínění také hexametr na začátku díla Liviova *facturusne operae pretium sim.*¹⁾

Pro nás jsou všechny tyto antické teorie, nevyjímaje ani Ciceronovu, jen podnětem a pomůckou, asi tak, jako teorie starověkých gramatiků novodobému badateli v latinské nebo řecké mluvnici. Pevných poznatků o slohové praxi po stránce rytmičnosti prózy lze dojíti jen samostatným zkoumáním slovesných výtvorů samých, konaným určitou metodou a s užitím statistických dat.²⁾

- 937 Statistické metody při zkoumání klausulí první užil G. Wüst v disertaci *De clausula rhetorica quae praecepit Cicero quatenus in orationibus secutus*

¹⁾ Jiné příklady uvádí F. Novotný, *Eurhythmie*, str. 196—203.

²⁾ O různých metodách tohoto studia obsírněji jedná F. Novotný *Eurhythmie*, str. 145 nn. a *État actuel* str. 2—33.

sit (Štrasburk 1881); zjistil typy klausulí, kterým Cicero ve své praxi dával přednost, vyzoroval, že konce větších celků, odstavců, páragrafů, kapitol, jsou vypracovány pečlivěji než jiné konce a že se Ciceronova praxe v té věci časem měnila.

Autoritou v nauce o rytmičnosti prózy se na dlouhý čas stal Eduard Norden, jenž ve své proslulé knize *Die antike Kunstprosa* (1898, 2. vyd. 1909) pojednal ve zvláštní části o dějinách rytmického závěru vět; latinskou prózu tu pozoruje v souvislosti s prózou řeckou, zkoumá a srovnává absolutní počet jistých typů a nalézá, že v řecké próze doby hellenistické i v próze latinské převládají typy $\text{—} \cup \text{—} \text{—} \text{—}$, $\text{—} \cup \text{—} \text{—} \cup \text{—}$, $\text{—} \cup \text{—} \text{—}$, jež bývají různými způsoby obměňovány; svým pozorováním odlišil od slohu Ciceronova sloh Liviův, Caesarův, Sallustiův, Tacitův.

Zákonitou soustavnost ve stavbě a užívání klausulí v Ciceronových řečech se snažil zjistit Tadeusz Zieliński v knihách *Das Clauselgesetz in Ciceros Reden, Grundzüge einer oratorischen Rhythmik* (Lipsko 1904) a *Der constructive Rhythmus in Ciceros Reden, der oratorischen Rhythmik zweiter Teil* (Lipsko 1914). V první z nich vyvozuje svůj „klausulový zákon“, v druhé pozoruje konce vět a konce kól v jejich vzájemném poměru. Zieliński se snažil dokázat, že všechny útvary klausulí mají společným základem jediný útvar, „integrační klausuli“ Ciceronovu, formy $\text{—} \cup \text{—} | \text{—} \cup \text{—} \cup \text{—} \dots$, v níž je kretik „basí“ a trochejská část „kadenci“. Všechny ostatní útvary jsou podle mínění Zielińského obměnami tohoto útvaru základního; k jejich označování vynalezl důmyslnou soustavu symbolických značek. Svě zákony vyvozuje Zieliński z čísel svých velmi pracných statistik.

Kdežto Norden i Zieliński pozorovali klausule samy o sobě, vnesl novou, 938 velmi šťastnou myšlenku do tohoto studia Henri Bornecque, zejména v knize *Les clauses métriques latines* (Lille 1907). Uplatnil zásadu, že nemůžeme studovat umělou rytmickou strukturu věty jinak, než když zkoumáme její rozdíly od struktury nerytmické a neumělé. Z různých latinských textů vypočítal průměrnou hustotu slov jistého metrického typu a pak srovnával s tímto průměrem skutečný počet slov, jaký se vyskytuje v pozorovaném textu na předposledním místě vět, a jejich spojení s každým z možných typů slova posledního. Je-li frekvence určitého spojení v pozorovaném textu větší, než bychom čekali podle průměrného čísla, je to spojení vyhledáváno, je-li stejná, je snášeno, je-li menší, spisovatel se mu vyhýbá. Takto zavedl Bornecque do studia klausulí metodu srovnávací.

Srovnávací metoda Bornecquova má vedle své přednosti tu vadu, že její zjišťování průměrné, „normální“ latiny není prosto subjektivnosti ve výběru a pak že sotva správně užívá jednotné míry pro posuzování nejrozmanitějších slohových individualit. Ale dala F. Novotnému podnět k hledání a nalezení jiné srovnávací metody, která se oné vadě vyhýbá tím, že srovnává skutečné metrické útvary závěrů v pozorovaném textu ne

s nějakým umělým průměrem, nýbrž s ostatním textem celých vět a takto se snaží zjistit, které ze závěrů jest pokládati za opravdové klausule, to jest, které metrické kombinace slov měly pro pozorovaného autora v pozorovaném díle „klausulovou hodnotu“. Přitom naprosto opustil dělení textu na stopy, které nemůže být než libovolné, a za metrickou jednotku prózy pokládá slovo s jeho metrickým útvarem; na slovní celky hleděl ve svém zkoumání již Zieliński a nazval toto hledisko „typologické“.¹)

- 939 Zatím vystoupil nový badatel v rytmičnosti prózy, holandský filolog A. W. de Groot.²⁾ Také metoda Grootova je srovnávací; srovnává sloh pozorovaného antického spisu se slohem beze vši metrické tendence, jakým mu jsou pro latinské texty novodobé latinské překlady řeckých církevních Otců. Umělost rytmického uspořádání se projevuje zvláště na koncích vět, ale ty konce je třeba srovnávat s vnitřkem vět; proto dělí texty na úseky o 8 slabikách a s úseky uvnitř vět srovnává osmislabičné úseky koncové; podle množství a uspořádání slabik krátkých a dlouhých patří každý osmislabičný úsek — při uznávání volnosti poslední slabiky — k jednomu ze 128 možných typů. Groot tedy užívá dvojího srovnávání, jednoho na způsob Bornecquův, druhého, při kterém svým zvláštním způsobem provádí myšlenku, že je třeba zjišťovat poměr konců vět k vnitřku; v poslední z uvedených knih dělení na osmislabičné úseky mlčky opouští.

Zcela jinak než zkoumatelé klausulí hleděl objevit záhadu rytmičnosti prózy C. Zander.³⁾ Vycházejí od theorie F. Blasse hledá tu rytmičnost v opakování, v responsi, jistých koncových útvarů.

- 940 Přes rozdílnost metod vynalezených a užívaných pro zkoumání rytmičnosti umělecké prózy antické bylo dosaženo v této oblasti jistých pevných a cenných výsledků. Získaly se příspěvky k poznání umělosti prózy a odlišnosti jednotlivých výrazných stilistů, byly objeveny nové pomůcky pro kritiku textu a pro posuzování autorství sporných děl.⁴⁾

Ve vývoji latinské prózy byly těmito pracemi vyzorovány dva hlavní směry: jeden, řídicí se vzorem slohu Ciceronova s jeho oblíbenými klausulemi, druhý, který těch klausulí nedbá a buď vyhledává jiné, jako na př. Sallustius, nebo je naprosto nerytmický. Dále bylo zjištěno, že jako v poesii, tak i v rytmičnosti prózy se na konci starověku někde uplatňuje místo délky slabiky její přízvuk; docela se staví, ale ne úplně správně, pozdější „próza rytmická“ proti starší „próze metrické“; na přechodu je na př. Ammianus Marcellinus.

¹) První zprávu o této své metodě uveřejnil F. Novotný v Berl. philol. Woch. 37, 1917 sl. 217—222.

²) A. W. de Groot: *A Handbook of Antique Prose-rhythm I: History of greek prose-metre, Demosthenes, Plato, Philo, Plutarch and others* (Groningen-Haag 1919); *Der antike Prosa-rhythmus, zugleich Fortsetzung des Handbooks of Antique Prose-rhythm I* (tamtéž 1921); *La prose métrique des anciens* (Paříž 1926).

³) C. Zander: *Eurythmia vel compositio rhythmica prosae antiquae: I. Eurythmia Demosthenis* (Lipsiae 1910); *II. Numeri Latini aetas integra vel rhythmicae leges antiquioris orationis Latinae* (1913); *III. Eurythmia Ciceronis* (1914).

⁴) Viz F. Novotný, *Nová klausulová metoda a pochybná Sallustiana* (Listy filol. 45, 1918)-

Cursus.

Obdobou klasických klausulí je tak zvaný *cursus* středověký, geneticky 941 s nimi souvislý, který se zvláště výrazně projevuje od konce XII. stol. ve spisech papežské kanceláře. Ten se zakládá na přízvuku, ale ani kvantita v něm není bez významu, protože podle ní se řídí místo přízvuku.¹⁾

Cursus má podle středověkých theoretiků tři základní typy, a to bez pevného rozdělení slov:

1. *cursus planus*; schema (o značí slabiku přízvučnou, . nepřízvučnou) o . . . o . . , odpovídající časoměrné klausuli — — — — — ; na př. *voce dicentes*, ale také *bellum gesserunt* nebo *i datur et signum*; třetí slabika od konce bývá dlouhá, takže nevzniká klausule herojská;

2. *cursus tardus* (*ecclesiasticus, durus*) o . . . o . . . , srov. — — — — — ; na př. *omne constituit*;

3. *cursus velox* o o . . , srov. — — — — — , na př. *saecula saeculorum*.

Novověcí badatelé zjistili v středověkých textech ještě některé útvary jiné, zejména *cursus trispondaicus* o o . . , srov. — — — — — , na př. *dona sentiamus* (srov. Ciceronovu klausuli *esse videatur*).

Stránka významová

Slova souznačná; výraznost a tlumivost

Jedním ze základních úkonů stilistických vzhledem k významové 942 stránce slova je volba jednoho z několika slov významem si blízkých, souznačných, synonym, aby se vyjádřilo, co se vyjádřiti má. Ta volba se někdy děje toliko se zřením, aby byl náležitě vyznačen jistý významový odstín. Na př. sloveso *videre* i sloveso *cernere* znamená 'viděti', ale kdežto *videre* je prostě 'viděti', znamená *cernere* 'viděti bystře', 'viděti zřetelně', vlastně 'rozeznávat'; tak Cic. *Tusc.* 1, 46 *nos enim ne nunc quidem oculis cernimus ea, quae videmus*; Hor. *Sat.* 1, 3, 26 *cur in amicorum vitiis tam cernis acutum, quam aut aquila aut serpens Epidaurius?* Takové rozdíly jsou čistě věcné a hlavně jimi se zabývala starší synonymika; předmětem stilistiky a zároveň synonymiky v novém pojetí se stávají teprve tehdy, když se v jistém slohu vyskytne na př. sloveso *cernere* bez onoho svého významového odstínu, prostě místo *videre*, a to jakožto slovo „vybranější“ místo slova „obyčejného“, citově bezbarvého. Podobně je slovo *proelium* ve své slohové funkci „vybranější“ než souznačné *pugna*; Verg. *Georg.* 4, 3—5 v slavnostním úvodu o boji včel užívá slova *proelia*, ale ib. 67 v prostém

¹⁾ Monografie: Mathieu G. Nicolau, *L'origine du „cursus“ rythmique et les débuts de l'accent d'intensité en latin* (Paris 1930).

Stručně a dobře poučuje o kursu J. Ludvíkovský v pojednání *Rytmičké klausule Kristiánovy legendy a otázka jejího datování* (Listy filol. 75, 1951).

vypravování píše *sin autem ad pugnam exierint*; srov. *gladius a ensis, mors a letum, mare a pontus, terra a tellus, aqua a unda, aqua a lympha, uxor a coniunx, vita a aevum, liberi a nati, homines a mortales, portare a ferre, magnus a grandis*. Srov. čes. viděti : zřítí, zpráva : zvěst, jaro : vesna, podzim : jeseň, sklenice : čtše.

Také se stává, že si spisovatel bez patrného zvláštního důvodu oblíbí jedno ze synonym a naopak jinému se vyhýbá; nejpatrnější to je u slov „mluvnických“ bez věcného obsahu, jako jsou na př. spojky a jiné podobné částice. Tak Plautus a Terentius užívají skoro výhradně *priusquam*, kdežto Varro jen *antequam*; *etsi* se nevyskytuje u Sallustia, ale je oblíbeno u Caesara i Cicerona; v lidové mluvě pozdější je slučovací spojkou skoro výhradně *et*, kdežto *-que* skoro chybí.

- 943 Spisovatel druhdy synonyma střídá, a to ze snahy vyhnouti se opakování téhož slova. Na př. Cic. *S. Rosc.* 72 *ita vivunt, dum possunt, ut ducere animam de caelo non queant*; *Epist.* 5, 20, 1 *si rationum referendarum ius vetus et mos antiquus maneret*; *Caes. B. G.* 1, 31, 11 *neque enim conferendum esse Gallicum cum Germanorum agro, neque hanc consuetudinem victus cum illa comparandam*. Theoretikové slohu doporučovali užívati různých synonym, aby vznikala rozmanitost. Klasikové prózy Cicero, Caesar a také Livius i Tacitus zachovávají v této věci náležitou míru, ale pozdější spisovatelé druhdy příliš stavějí na odiv svou zásobu souznačných slov; bylo spočítáno, že na př. Plinius v *Nat. hist.* užívá více než 30 různých slov pro pojem 'léčiti' a že Ammianus Marcellinus má 28 výrazů pro 'zemřítí'. Naopak mluva hovorová se nevyhýbá opakování stejných nebo podobných slov a theorie nedovedla docela potlačit tento způsob ani v mluvě spisovné. Na př. *Caes. B. G.* 1, 6, 1 *erant omnino itinera duo, quibus itineribus domo exire possent* (ale Cic. *Phil.* 1, 1 užívá v podobném případě dvou různých synonym: *ex eo die, quo in aedem Telluris convocati sumus. In quo templo...*); *Verg. Aen.* 1, 103 nn. opakuje — v líčení bouře na moři — v 13 verších pětkrát slovo *fluctus*, ale naopak *ib.* 10, 377 n. má ve dvou verších tři různá slova pro pojem moře: *mare, pontus, pelagus*. Opakování téhož slova bývá někdy znakem slohu primitivního; na př. *Cato Agr.* 1, 2—4 se vyskytuje osmkrát adjektivum *bonus*; *Per. Aeth.* 4, 6 *in eo loco, ubi est rubus; qui rubus usque in hodie vivet*; *ib.* 5, 5 *abitationes...*, *de quibus abitationibus...* *fundamenta parent*. V takovém slohu se někdy opakují i celá sousloví, zejména začátky vět; na př. *Per. Aeth.* 10, 4—6 *hic est locus... hic etiam locus est... nam ipse est locus... hic etiam est locus... hic est ipse locus...*

Někdy je však opakování slov úmyslné a užívá se ho pro dosažení jistého účinku. Na př. *Plaut. Most.* 580—608 v rozmluvě mezi věřitelem a dlužníkem opět a opět zaznívá významné slovo *faenus*; *Verg. Aen.* 3, 523 n. třikrát se opakuje jméno touženého cíle *Italia*; *Aug. Conf.* 3, 6, 10 *sed nec anima es, quae vita est corporum — ideo melior vita corporum certiorque quam corpora — sed tu vita es animarum, vita vitarum, vivens te ipsa et non mutaris, vita animae meae*.

Jiný zřetel při výběru ze souznačných slov je citová výraznost slova 944. (D 433—437), činitel pro stilistu velmi důležitý, jenž často rozhoduje o tom, že se místo slova běžného, vlastního (*proprium*), užije některého jeho buď bližšího nebo vzdálenějšího synonyma nebo i slova, které se teprve při této příležitosti synonymem udělá, a to jednak pro výraznost jeho věcného obsahu, jednak i pro jeho zvučnost. Na př. básník chce vyjádřit hodně výrazně pojem 'trápím se', výrazněji, než kdyby užil na př. běžného slovesa *doleo*, a proto volí na př. silné slovo *excrucior*, vlastně 'mučím se', u něhož je souvislost se subst. *crux* stále patrná; tak Plaut. *Cist.* 59 *mea excrucior, mea Gymnasium, male mihi, male maceror, doleo ab animo, doleo ab oculis, doleo ab aegritudine*: kromě silného slova *excrucior* je zde výraznost způsobena i hromaděním synonym a trojím opakováním slovesa *doleo*; toto výrazné *excrucior* je i v proslulém distichu Catullově 85, 2. Pojem 'zapuditi z domu' bývá u komiků vyjádřen silným slovem *extrudere*, na př. Plaut. *Aul.* 44, Ter. *Phorm.* 692 a j.; pojem 'ústa' vyjadřuje Plaut. *Men.* 89 slovem *rostrum* = 'zobák'; místo *dulcis* píše Cic. *Att.* 1, 18, 1 *mellitus* = 'medový'.

Výraznosti se dosahuje také užitím ironie, na př. když Plaut. *Bacch.* 1112 vyjadřuje pojem 'darebák' slovy *optumus homo*; Verg. *Aen.* 4, 93 nn. ironicky mluví Juno k Venuši: *egregiam vero laudem et spolia ampla refertis tuque puerque tuus: magnum et memorabile nomen, una dolo divom si femina victa duorum est.*

Výraznými slovy mohou být také deminutiva. Pokud si deminutiva zachovávala svůj původní význam a nestávala se náhradou slov základních (D 434), vyjadřovala buď skutečnou zdobnělinu, na př. *lapillus* = 'kamének' proti *lapis* = 'kámen', nebo vyznačovala citovou účast mluvčího, od něžnosti až po ironii a pohrdání. Velmi uměle užívá deminutiv Cicero (D 1017), z básníků zvláště Plautus, Catullus, Vergilius, Horatius; poměrně málo deminutiv má vážný sloh Tacitův. V pozdějším písemnictví se projevuje otírání jejich výraznosti; k zvukovým hříčkám jich užívá Apuleius, a to i adverbii, na př. *Met.* 2, 7 *ipsa linea tunica mundule* (Stiebitz: 'čišfounce') *amicta et russea fasceola praenitente altiuscule sub ipsas papillas succinctula, illud cibarium vasculum floridis palmulis rotabat in circulum.*

Význam zdobnělého substantiva se někdy podporuje adjektivním přívlastkem značícím malost a toto bývá někdy samo v tvaru zdobnělém; na př. Ter. *Andr.* 369 *pisciculos minutos*; Plaut. *Rud.* 39 *huic filiola virgo perii parvola*; Cic. *Nat. d.* 3, 43 *aureola oratiuncula*; *Tusc.* 3, 2 *parvulos... igniculos*; Caes. *B. c.* 3, 104, 3 *naviculam parvulam*.

O hromaděni deminutiv pro zvukový účinek viz výše D 929.

Výraznosti řeči se dosahuje i užitím plurálu místo singuláru (D 571), užitím iterativa a intensiva místo slovesa základního (D 437) a každým výrazem nevšedním, jako jsou archaismy (D 972—977), neologismy (D 978—982) i výrazy básnickými (D 998).

945 Stilistickou hodnotou jest i opak výraznosti, totiž tlumivost výrazu (D 438—440). Význačným jejím prostředkem jest eufemismus, jehož důvodem může být vedle citu studu, bázně, opatrnosti a pod. také záliba ve výrazech nevšedních, zdobených, ano i nepřirozených, čímž vznikají eufemismy čistě stilistické. Sem náleží také nahrazování záporky *non* výrazy jako *parum*, *vix*, *minus*, *male* (D 550 n.).

Také litotes (II 512) měla původně účelem tlumiti negativním výrazem představu, jejíž kladné vyjádření by bylo cítěno jako příliš silné; na př. Cic. *Epist.* 12, 17, 2 je stavěno *non indoctus* jako slabší výraz proti *doctus*. Ale časem se užívá obojích výrazů jako rovnomocných a posléze je výraz negativní namnoze silnější než pozitivní, na př. *non nescio* je více než *scio*.

Přenášení výrazů.

946 Velkou stilistickou úkonnost má přenášení výrazů, metafora. Ta vzniká, jestliže autor nejmenuje věc výrazem jí vlastním, nýbrž přenáší na ni jméno jiné, které je vlastním názvem jiné věci. Význam toho jiného jména musí být ovšem takový, aby mohl být uveden v pochopitelnou souvislost s věcí, která má být označena. Stilistickou hodnotu má takové přenášení, které je vskutku tvořivé, to jest při kterém přenesený význam slova není v jazykovém usu již zcela obvyklý a trvalý, nýbrž zatím jen příležitostný; tím se liší stilistická metafora od metafory sémantické.

Od metafory jest rozeznávati metonymii, která nezáleží v přenášení výrazu, nýbrž v tom, že se jakousi onomastickou zkratkou věc vyjádří jedním, a to význačným, ze znaků jí náležících, na př. *aes* 'polnice' = *tuba ex aere confecta*.

Přenášení výrazů se děje v mluvě hovorové i spisovné, a to v prozaické i básnické. Již ve starověku bylo předmětem slohové theorie řecké i římské, při čemž tato theorie namnoze nerozeznávala mezi metaforou a metonymií. Rhet. Her. 4, 45 definuje přenášení takto: „*Translatio est, cum verbum in quamdam rem transfertur ex alia re, quod propter similitudinem recte videbitur posse transferri*“; potom varuje před metaforami násilnými: „*Translationem pudenter dicunt esse oportere, ut cum ratione in consimilem rem transeat, ne temere et cupide videatur in dissimilem transcurrere*.“ Také Cicero *Or.* 81 doporučí, aby řečník byl v přenášení slov zdrželivý, *verecundus*. Soustavně vykládá theorii metafory Quintilianus 8, 6, 4—18; metafora, *translatio*, tu je uvedena a vyložena jako jeden druh toho, co se nazývalo *tropos*; a rozlišuje se u ní dvojí funkce, výraznost, na př. *incensus ira*, *inflammatus cupiditate*, *lapsus errore*, a ozdobnost, na př. *lumen orationis*, *generis claritas*, *contionum procellae*, *eloquentiae fulmina*.

947 Metafora je obraz; setrvávání v obrazu nebo nahromadění souvislých obrazů je alegorie; o ní Cicero *Or.* 94: „*iam cum fluxerunt continuae plures translationes alia plane fit oratio; itaque genus hoc Graeci appellant ἀλλη-*

γολαν; podobně *De or.* 3, 166: „illud, quod ex hoc genere (to jest z metafory) profluit, non est in uno verbo translato, sed ex pluribus *continuatis* connectitur, ut aliud dicatur, aliud intellegendum sit“. Quintilianus vykládá o alegorii *Inst.* 8, 6, 44—53; *ib.* 9, 2, 46 stručně definuje „*ἀλληγορίαν* facit continua *μεταφορά*“. Velmi správně varuje Quint. *ib.* 8, 6, 50 před s měšováním obrazů: „Nam id quoque in primis est custodiendum, ut quo ex genere coeperis translationis, hoc desinas. Multi autem, cum initium tempestatem sumpserunt, incendio aut ruina finiunt. Quae est inconsequentia rerum foedissima“.

Předpisy theoretiků jednak vycházejí z praxe stilistů, jednak ji samy určují. Různá míra hojnosti přenesených výrazů i různá jejich jakost je platným činitelem pro výsledný ráz slohu, od toho, kterému rétorika říká *genus humile* (viz níže D 969) až po sloh vysoký, *genus sublime* a sloh básnický. Klasická próza užívá metafor celkem zdržlivě. Cicero druhdy zmiřňuje domnělou smělost metafory přidáním *quidam, quasi, ut ita dicam*, na př. *Fin.* 1, 32 *ab illo... quasi architecto beatae vitae*, *Brut.* 118 *ut omnes fere Stoici sint architecti paene verborum*; ale v jistých případech vysokého slohu vytváří i řetěz souvislých metafor, na př. *Imp. Pomp.* 19 *ruere illa non possunt ut haec non eodem labefacta motu concidant*; *Rab.* 25 *quod tu si audisses... numquam projecto istam imaginem... in contionem attulisses nec tuas umquam rates ad eos scopulos appulisses ad quos Sex. Titi adflictam navem et in quibus C. Deciani naufragium fortunarum videres*. Básníci, zvláště za doby Augustovy i později, metaforami namnoze až hýří a poklasická próza, zejména Apuleius, následuje zhusta jejich příkladu.

Jedním z druhů metafor je přenášení výrazů značících pojmy konkrétní na pojmy abstraktní; přenášení opačným směrem je celkem řidší. Pokud souvisí užívání slov konkrétních a abstraktních vůbec s látkou, o které se jedná, není předmětem stilistiky; tím se stává teprve tehdy, když autor může pro jednu a touž věc volit výraz buď konkrétní nebo abstraktní; jestliže přitom zřejmě dává přednost výrazům jednoho druhu před druhými, dostává jeho sloh zvláštní zabarvení. Konkrétní výrazy, protože označují věci smysly vnímatelné, jsou silně názorné; proto se jich vhodně užívá i místo abstrakt tam, kde je potřeba názorné účinnosti, zejména v mluvě hovorové a v řeči básnické; naopak abstrakta jsou vyhledávána zvláště v jazyce odborném. Malá názornost abstrakt se druhdy doplňuje konkrétními příklady; na př. *Cic. Tusc.* 4, 18 *miser cordia est aegritudo ex miseria alterius iniuria laborantis — nemo enim paricidae aut proditoris supplicio misericordia commovetur*: zde je příklady objasněn pojem *iniuria laborantis*.

Výraznost vazeb.

Někdy se spojují slova ve zvláštní vazby, méně obvyklé a tím výraznější. 948 Tak tomu je na př. při substantivování vlastnosti v typu *longinquitas morbi* (místo *longinquus morbus*, D 446); sem patří i gen. *inhaerentiae*, jako

audaciae protervitas (D 646) a vazba $\epsilon\nu \delta\acute{\iota}\alpha \delta\nu\omicron\iota\nu$ (II 496), na př. Iuv. 10, 284 *multae urbes et publica vota* (t. j. 'veřejné modlitby v četných městech'); Tac. Ann. 11, 6 *famam et posteros* ('slávu u potomků').

Výraznosti slouží i hromadění synonym, jimiž se věc vyznačuje co možná s mnoha stran. Hromadění synonym je příznačné zejména pro formule modliteb a pro řeč zákonů a nařízení, na př. Sen. cons. Bacch. *neve post hac inter sed coniorase neve comvovise neve conspondise neve compromesise velet neve quisquam fidem inter sed dedise velet*. Také se stalo prostředkem umělecké prózy řečnické; vkusně a účinně ho užívá Cicero, ale někteří autoři, jako zejména Apuleius, hromadí synonyma beze vší míry.

- 949 V hovorové i spisovné mluvě se dosahuje výraznosti také zdvojením téhož slova, buď asyndetickým nebo se slučovací spojkou, zejména *-que* nebo *et*. Na př. *iam iam, modo modo, iam iamque, diu diuque, longe longequae*; Plaut. *Persa* 591 *tace tace*; Hor. *Carm.* 4, 1, 2 *parce, precor precor*; Apul. *Met.* 7, 2 *procul ac procul*; Per. *Aeth.* 3, 1 a j. *lente et lente*; srov. čes. *sám a sám, dávno a dávno, dost a dost*.

Sem patří i tak zvaná *figura etymologica* (D 927) a jí podobné spojování slov souznačných. Na př. Plaut. *Amph.* 590 *miserrima... miseria*; Aul. 181 *nunc domum properare propero*; Pseud. 358 *cursim curram* (srov. Thuk. 6, 100, 1 $\theta\epsilon\iota\nu \delta\rho\acute{o}\mu\omega$, rus. *бегом бегу*); Ter. *Andr.* 709 *incipit... initium*, srov. Caes. *B. G.* 5, 26, 1 *initium... ortum est*, *B. c.* 3, 20, 2 *a quibus initium nasceretur*; Lucr. 4, 583 *taciturna silentia*; Cic. *Inò.* 2, 30 *perfecta absolutio*; Cat. 93, 1 *nil nimium studeo, Caesar, tibi velle placere*; Tib. 1, 3, 16 *tardas... moras*; Verg. *Aen.* 4, 5 *placidam... quietem*; Cic. *Tusc.* 5, 6 *retro respicere*. Těmito a podobnými způsoby vzniká pleonasmus (II 494), když se jedna představa, zpravidla představa psychologicky důležitá, nadbytečně vyjadřuje více než jedním výrazem a jinak, než by vyžadovala logika mluvnice. Kromě zdůraznění představy také může být pleonasmem výraz formálně zaokrouhlen; tak na př. Cicero nezřídka připojuje na konci věty ke slovu jeho synonymum spojkou *-que*, aby dostal trochej, který by tvořil s posledním trojslabičným slovem oblíbenou klasusuli — \cup , — — \cup , jako na př. *Verr.* 3, 4 *istam licentiam libertatemque vivendi*.

Zvláštním prostředkem výraznosti je také to, když se při spojení dvou sloves u druhého z nich opakuje první v tvaru participia; tím se zdůrazňuje spojitost dějů silněji než pouhou spojkou. Na př. Ter. *Andr.* 298 *accepti: acceptam servabo*; Caes. *B. c.* 1, 28, 4 *naves... reprehendunt, reprehensas excipiunt*; Cic. *Verr.* 5, 61 *missos facere nautas, missorum omne stipendium lucrari*; Ov. *Met.* 13, 189 *fateor fassoque ignoscat Atrides*. Druhdy se takto spojuje i více členů, čímž vzniká řetězec (*catena*); na př. Ov. *Fast.* 3, 21 *Mars videt hanc visamque cupit potiturque cupita*.

- 950 Mezi prostředky výraznosti náleží i některé případy asyndeta (II 317 až 318; D 818). Asyndetické spojení dvou výrazů souznačných nebo protikladných vyskytovalo se v mluvě hovorové, v příslovích a ve formulích mluvy náboženské a právnické (viz D 818 a D 920); ze spisovatelů ho

účinně užívá Plautus, pak Sallustius a Tacitus. Ještě výraznější je asyndetické spojení tří nebo i více členů; na př. Plaut. *Amph.* 883 *ita me probri, stupri, dedecoris a viro argutam meo*; Cic. *Phil.* 12, 9 *illa (sc. Gallia) enim huius belli propulsandi, administrandi, sustinendi principatum tenet*; ib. *exhauritur, vastatur, uritur omnis*; *Lig.* 30 *erravi, temere feci, paenitet: ad clementiam tuam confugio, delicti veniam peto, ut ignosceretur oro*; Verg. *Aen.* 4, 593 n. *ite, ferte citi flammis, date tela, impellite remos*. Časté je asyndeton i v pozdější próze, zvláště u Apuleia.

Silně důrazné je asyndeton adversativní; na př. Cic. *Mil.* 26 (*Clodius*) *dicitabat palam consulatum eripi Miloni non posse, vitam posse*.

SLOHOVÁ FUNKCE VĚTNÉ STAVBY

Absolutní délka členů řeči.

Přestávkami, které se zpravidla dělají na hranicích členů řeči, to jest 951 souvětí, vět (kól) a větných článků (kommat), dělí se proud řeči na delší nebo kratší oddíly. Již absolutní délka těchto oddílů sama dodává slohu zvláštního rázu, což se jeví — podobně jako u délky slov (D 911—913) — zejména tam, kde tato délka buď převyšuje obvyklý průměr, nebo ho nedosahuje, totiž průměr přiměřený našim mluvidlům, našemu sluchu, naší vnímavosti a našemu zvyku.

Starověcí theoretikové různými způsoby buď opakovali nebo obměňovali požadavek Aristotelův *Rhet.* 3, 9, aby kóla a periody nebyly ani příliš krátké ani příliš dlouhé, nýbrž aby se shodovaly s náležitou mírou, kterou má posluchač ve svém citu. Podle zkušenosti i podle souhlasného učení je skladba, která je rozdělena na krátké členy, hbitější, živější a druhdy i účinnější než klidná nebo i rozvláčná skladba složená z kól a period dlouhých; mohli bychom říci, že krátké členy, zvláště obsahují-li výrazná slovesa, činí řeč dynamickou, dlouhé členy statickou. Jedno i druhé má ve slohu své místo, jak toho žádá myšlenka. Ale když se stane jeden nebo druhý způsob slohovou zvyklostí bez ohledu na myšlenkový obsah, je taková zvyklost porušení dobrého vkusu. Na příkladech to ukazuje Cicero *Or.* 39 n. a 174 nn.; ib. 225 doporučuje živější rozčleňování na kóla a kommata pro skutečné soudní pře, zvláště pro důkazy a vyvracení. Mimo sloh řečnický je hromadění krátkých vět účinným prostředkem slohu vypravovacího, kde toho žádá spád děje; příkladem může být vypravování Claudia Quadrigaria citované u Gellia 2, 2, 13: *Deinde facti consules Sempronius Gracchus iterum, Q. Fabius, filius eius, qui priore anno erat consul. Ei consuli pater proconsul obviam in equo vehens venit neque descendere voluit, quod pater erat, et, quod inter eos sciebant maximam concordiam convenire, lictores non ausi sunt descendere iubere. Ubi iuxta venit, tum consul ait: quid postea? Lictor ille, qui apparebat, cito intellexit, Maximum proconsulem descendere iussit. Fabius imperio paret et filium collaudavit,*

cum imperium, quod populi esset, retineret. Stručně věty působí výraznost konce vypravování Hor. *Sat.* 1, 9, 76 nn.; *Ego vero oppono auriculam. Rapit in ius. Clamor utriumque, undique concursus. Sic me servavit Apollo.*

Poměrnost délky a stavby kól a kommat.

952 Ještě více než na absolutní délce kól a kommat záleží na jejich délce poměrné a na poměru jejich vnitřní stavby.

Větné členy mohou být buď přibližně stejně dlouhé, rovnoměrné, nebo delší se mohou střídati s kratšími. Rovnoměrnost větných členů, isokolie, jakou se vyznačuje v řeckém písemnictví zejména sloh Gorgiův a v dokonalejší podobě sloh Isokratův, vyniká tím více, jsou-li jejich začátky nebo konce zdůrazněny zvukovou shodou nebo jestliže obsahují uzavřené myšlenky buď stejnosměrné nebo protichůdné; oba tyto znaky mohou se vyskytovat i sdružené, jako na př. v uvedeném již (D 922) zařikadle *terra pestem teneto, salus hic maneto.* Takto vznikají různé druhy schemat neboli figur, které nazýváme gorgiovskými, ne proto, že by je byl Gorgias vynalezl, nýbrž že je theoreticky vypěstoval a v praxi jich sám — až nemírně — užíval. Podle toho, čím vzniká jejich paralelismus, je možno je roztřídit na tři skupiny: 1. *antithesis*, paralelismus myšlenky, 2. *pariosis*, paralelismus délky a stavby, 3. *paromoiosis*, paralelismus zvukový, jenž může být a) *homoiokataarkton*, shodují-li se začátky, b) *homoioteleuton*, shodují-li se konce, c) *paronomasia*, shoda v kmenech slov. Cicero *Or.* 164 nn. a 174 nn. vřadil tyto gorgiovské umělosti do pojmu rytmičnosti slohu; v praxi jich užíval vždy, hojněji ve svých prvních řečech, na př. *S. Rosc.* 32 *patrem meum, cum proscriptus non esset, iugulastis, occisum in proscriptorum numerum rettulistis, me domo mea per vim expulistis, patrimonium meum possidetis.* Velkou měrou se rozmohly v pozdější próze, počínajíc Senekou rétozem, a hojně jsou zejména u Apuleia, na př. *Met.* 4, 8 *estur ac potatur incondite pulmentis acervatim, panibus aggeratim, poculis agminatim ingestis*; ib. 4, 34 *festino felices istas nuptias obire, festino generosum illum maritum meum videre.* Pariosis, shoda vazby, může záležet na př. v shodě pádových vazeb, slovesných způsobů a časů, druhů vět; tak Cic. *Rosc. C.* 1, 2 *nam quem ad modum turpe est scribere quod non debeatur, sic improbum est non referre quod debeas*; ib. 15 *illa superior fuit oratio necessaria, haec erit voluntaria, illa ad iudicem, haec ad C. Pisonem, illa pro reo, haec pro Roscio, illa victoriae, haec bonae existimationis causa comparata.*

Ale nemírně vytvářená úměrnost v délce paralelních členů řeči a v jejich stavbě činí sloh jednotvárným, jako je na př. místy u Apuleia nebo zejména také u Augustina a u některých jiných spisovatelů křesťanských. Nejde tu jenom o přílišnou úměrnost samu, nýbrž také o to, co s ní souvisí, totiž o jednotvárnost v tempu řeči; naopak při střídání členů různé délky mívají delší členy tempo rychlejší, kratší pomalejší. Cicero se umí

této jednotvárnosti vystříhat; v jeho slohu se leckdy projevuje snaha vyhnouti se souměru, tak aby vznikla ne souměrnost, *concininitas*, nýbrž rozmanitost, *variatio*. Někteří spisovatelé se dokonce vyznačují právě tím, že úmyslně vyhledávají variaci; činí tak zejména Sallustius a podle něho i Tacitus; na př. Sall. *Cat.* 25, 2 *litteris Graecis et Latinis docta, psallere et saltare elegantius quam necesse est probae, multa alia quae instrumenta luxuriae sunt*; Tac. *Ann.* 4, 38 *quod alii modestiam, multi, quia diffideret, quidam ut degeneris animi interpretabantur*.

Střídání různě dlouhých členů řeči.

Různě dlouhá kóla a *kommata* jednoho větného celku jsou druhy 954 uspořádána tak, že po nejkratším následují delší a delší; na př. Cic. *Cat.* 4, 19 *cogitate,*

quantis laboribus fundatum imperium,
quanta virtute stabilitam libertatem,
quanta deorum benignitate auctas exaggeratasque fortunas
una nox paene delebit.

Pozorováním nejrůznějších textů řeckých, latinských i jiných se poznalo, že se v tomto uspořádání projevuje tendence řeči, aby kratší člen zpravidla předcházal a delší následoval, a byl učiněn pokus nalézt v tom „zákon vzrůstajících členů“ (Behaghel; Lindholm).¹⁾

Dobře je vidět tuto tendenci na dvojicích souřadných členů asyndeticky vedle sebe postavených, jaké se vyskytují ve slohu sakrálním a úředním a také v mluvě hovorové (D 818; D 920); jsou-li ty členy různé délky, bývá zpravidla delší za kratším. Na př. Cato *Agr.* 139 (v modlitbě) *porco piaculo... volens propitius*; v rčeních jako *patres conscripti, forte fortuna, loca lautia, dextra sinistra, par impar, clam furtim, sursum deorsum, oro obsecro, velle iubere, ferre agere, tresviri agris dandis assignandis, auro argento flando feriundo*. Podobně tomu je ve spojení trojčlenném, kde bývá poslední člen připojen spojkou *-que*. Na př. Cato *Agr.* 141, 2 *mihi domo familiaeque nostrae... prohibessis defendas averruncesque*; v modlitbě u Macrob. *Sat.* 3, 9, 7 *precor venerorque veniamque a vobis peto*; ib. 3, 9, 11 *ut ego sciam sentiam intellegamque*; Cic. *De div.* 1, 21 *quod bonum faustum felix fortunatumque esset*. Také v uměleckém slohu se někdy vyskytuje takové uspořádání slov v tak zvaném *asyndeton enumerativum*; na př. Plaut. *Asin.* 784 *nutet nictet annuat*; Cic. *Fin.* 3, 63 *natura sumus apti ad coetus, concilia, civitates*. Ale vyskytuje se i uspořádání opačné, kde nejdelší slovo je na začátku nebo kratší na konci; na př. Plaut. *Merc.* 674 *accedit servitus sudor sitis*; Cic. *Fin.* 1, 44 *ex cupiditatibus odia, discidia, discordiae, seditiones, bella nascuntur* (zde je na konec postaven člen obsahem nejzávažnější).

¹⁾ O. Behaghel, *Indog. Forsch.* 25, 1909, 110—142; E. Lindholm, *Stilistische Studien* (Lund 1931).

Projevem tendence vzrůstajících členů je také to, že při několika souřadných členech bývá člen rozšířený určovacími výrazy zpravidla na posledním místě. Na př. Cic. *S. Rosc.* 10 *aut propter perfidiam abicere aut propter infirmitatem animi deponere*; *Phil.* 2, 63 *istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate*; *Tusc.* 5, 62 *aderant unguenta, coronae, incendebantur odores, mensae conquistissimis epulis exstruebantur*; *Sen. Contr.* 1 praef. 16 *illum fortem et agrestem et Hispanae consuetudinis morem*; *Verg. Aen.* 6, 734 *tenebris et carcere caeco*.

Pro uměleckou prózu předpisuje Cicero *De or.* 3, 186, aby v periodě byly následující členy buď stejně dlouhé s předcházejícími nebo — „quod etiam est melius et iueundius” — aby byly delší.

955 Tendence vzrůstajících členů se projevuje také ve figuře zvané ἀπὸ κοινοῦ, zvláště tím to případu brachylogie (II 499), jež záleží v tom, že se určení patřící společně k dvěma souřadným členům věty připojuje jenom k členu druhému. V klasické próze se vyskytuje tato figura zřídka, ale v poesii a v próze poklasické je hojnější; v češtině ji zpravidla nelze napodobovat.

Tím způsobem se připojuje na př.

1. přivlastkové adjektivum (zájmeno) nebo přivlastkový genitiv k druhému substantivu; na př. *Plaut. Bacch.* 1105 *socium aerumnae et mei mali video* (= *meae aerumnae et mei mali*); *Lucr.* 4, 774 *tantast mobilitas et rerum copia tanta*; *Cic. Tusc.* 1, 52 *nam corpus quidem quasi vas est aut aliquod animi receptaculum*; *Verg. Aen.* 2, 293 *sacra suosque tibi commendat Troia penates* (= *sua sacra suosque penates*); *ib.* 12, 572 *hoc caput, o cives, haec belli summa nefandi* (= *caput belli*); *Liv.* 25, 8, 8 *fide sanxerunt liberos Tarentinos leges suaque omnia habituros* (zbytečně tu bývá opravováno v *leges suas*); *Tac. Dial.* 41 *vitas ac vestra tempora*;

2. předmětové substantivum k druhému slovesu; na př. *Plaut. Men.* 509 *neque ego Erotio dedi nec pallam surrupui*; *Cic. Phil.* 2, 44 *sumpsisti virilem, quam statim muliebrem togam reddidisti*; *Ov. Am.* 3, 12, 13 *an prosint, dubium: nocuerunt carmina semper*;

3. adverbium nebo jiné příslovečné určení k druhému adjektivu nebo participiu; na př. *Plaut. Merc.* 362 *nec sacrum nec tam profanum quicquam est*; *Ter. Hec.* 159 *maligna multo et magis procax facta ilico est* (= *multo magis maligna et procax*); *Tac. Ann.* 1, 8 *ut legum latarum tituli, victarum ab eo gentium vocabula anteferrentur* (Minařík: ‘aby vpředu byly neseny nadpisy zákonů jím navržených a jména národů jím přemožených’).

S podobnou úsporností bývá někdy při spojení dvou podmětů nebo dvou vět sloveso smyslem patřící oběma vyjádřeno jen na druhém místě. Na př. *Verg. Aen.* 6, 471 *quam si dura silex aut stat Marpesia cautes* (Vaňorný podobně: ‘jako by z mramoru skála neb tvrdá stála tam žula’); *Cic. Fin.* 4, 74 *haec παράδοξα illi, nos admirabilia dicamus*; *Plaut. Pseud.* 120 *si neminem alium potero, tum tangam patrem* (k *potero* třeba si domyslití inf. *tangere*); *Cic. Tusc.* 1, 49 *tot...rationes attulit, ut velle ceteris, sibi certe*

persuasisse videatur (k *velle* patří inf. *persuadere*); Tac. *Ann.* 1, 63 *ut opus et alii proelium inciperent* (Minařík: 'aby jedni mohli začítí práci, druzí boj').

Zvláštní případ tohoto způsobu jest, že u druhého členu je vyjádřeno sloveso s negací, které patří v podobě kladné i k prvnímu členu. Na př. Tac. *Ann.* 13, 56 *deesse nobis terra in vitam: in qua moriamur, non potest* (k *deesse* třeba si domyslití *potest*); ib. 12, 64 *Agrippina, quae filio dare imperium, tolerare imperitantem nequibat* (k *dare* jest si domyslití *quibat*).

Tak bývá také spojka někdy vyjádřena jen u druhé věty, ač patří i k první; na př. Plaut. *Amph.* 9 *ea adferam, ea uti nuntiem*; Hor. *Sat.* 1, 9, 51 *nil mi officit. . . ditior hic aut est quia doctior*. Tak se někdy klade *sive* jen u druhého členu; na př. Cat. 4, 19 *laeva sive dextera vocaret aura*; Hor. *Carm.* 1, 3, 16 *tollere seu ponere volt freta*; Tac. *Ann.* 1, 6 *iuxta periculoso, ficta seu vera promeret* (Minařík: 'ať by vypovídal smyšlenky či pravdu'); v takovém užívání nabylo *sive* významu rozlučovací spojky 'nebo' (II 444).

Podobně se někdy vyjadřuje jen u druhého členu předložka, která patří i k členu prvnímu; na př. Hor. *Carm.* 3, 25, 2 *quae nemora aut quos agor in specus*.

Obsahová závažnost členů řeči.

Slohovou úkonnost má také uspořádání slov a členů řeči podle jejich významové funkce, zejména podle obsahové závažnosti. Protože je v latině slovosled celkem volný, je možná volba mezi různými způsoby uspořádání slov a proto je i slovosled prostředek slohotvorný. Po této stránce vznikají rozdíly podle toho, jak se v slovesném projevu uplatňuje slovosled pravidelný a jak slovosled příležitostný (II 276—279; D 819—822).

Věta (souvětí, perioda) se skládá ze složek obsahově závažnějších a ze složek méně závažných; ty mohou být uspořádány různým způsobem. Jeden způsob je, že důraznost smyslu v přímé čáře buď sestupuje nebo vzestupuje, to jest, že nejzávažnější člen větu začíná a ostatní se k němu postupně připojují, nebo naopak že nejzávažnější člen je na konci a členy ostatní předcházejí.

V jednoduchých větách vzniká pořádek vzestupný, když jsou na začátku slova označující představy známé nebo obecné nebo slova, která spojují větu s tím, co předchází; na př. Apul. *Met.* 4, 28 *erant in quadam civitate rex et regina*. Řád sestupný je na př. Cic. *Cat.* 1, 2 *ad mortem te, Catilina, duci iussu consulis iam pridem oportebat*.

Podobně může být i perioda uspořádána tak, že věty, které vyjadřují vedlejší okolnosti, předcházejí před větou hlavní, čímž vzniká řád vzestupný, nebo naopak. Příkladem řádu vzestupného může být perioda Nep. 3, 1, 2 *quamquam enim adeo excellebat Aristides abstinentia, ut unus*

post hominum memoriam, quem quidem nos audierimus, cognomine Iustus sit appellatus, tamen a Themistocle collabefactus, testula illa exilio decem annorum multatus est. Sestupný pořádek je na př. Cic. *Tusc.* 4, 38 *quocirca mollis et enervata putanda est Peripateticorum ratio et oratio, qui perturbari animos necesse dicunt esse, sed adhibent modum quendam, quem ultra progredi non oporteat.*

Při jiném způsobu jsou myšlenkové vrcholy rozloženy uvnitř věty a členy méně důrazné jsou seskupeny kolem nich po způsobu proklitik a enklitik; důrazné členy mohou následovat i přímo za sebou, zvláště jde-li o to, aby byl tím postavením zesílen jejich protiklad. Jindy zase jsou důrazné členy umístěny na začátku a na konci myšlenkového celku, kdežto střed je zaujat určující výplní; tak na př. v otázkách Cic. *Cat.* 1, 1 *quo usque tandem abutere, Catilina, patientia nostra? quem ad finem sese effrenata iactabit audacia? . . . patere tua consilia non sentis, constrictam iam horum omnium scientia teneri coniurationem tuam non vides?* Jestliže ty důrazné členy postavené na začátku a na konci jsou v těsném syntaktickém spojení, je jimi věta pevně objímána; na př. Ter. *Andr.* 609 *servon fortunas meas me commisisse futtili!*; Cic. *Nat. d.* 2, 124 *tantam ingenuit animantibus conservandi sui natura custodiam*; Verg. *Aen.* 8, 82 n. *candida per silvam cum fetu concolor albo procubuit viridique in litore conspicitur sus.*

Sevřenost (*conclusio*) věty.

957 Čím složitější je syntaktický útvar, kterým se myšlenka vyjadřuje, od nejjednodušší věty po nejrozsáhlejší periodu, tím důležitější je ohled na jeho stavbu a tím větší stilistickou funkci má jeho pevnost nebo nepevnost.

Aristoteles *Rhet.* 3, 9 dělí sloh na dva základní druhy, na sloh „řaděný“ (*λέξις εἰρομένη*), v němž jsou členy drženy pohromadě jen vnějšími prostředky, a na sloh uzavřený, v sobě zaokrouhlený (*λέξις κατεστραμμένη*), to jest sloh periodický. Syntaktickou obdobou tohoto rozdělení je rozeznávání parataktického a hypotaktického spojování vět (II 315, D 852—856). Jen výjimkou se pokládá v antické teorii (Cic. *Or.* 224) za periodu i parataktické spojení několika větných členů; zpravidla se miní periodou útvar složitý, v němž má význačnou úlohu podřaděnost, a to namnoze i podřaděnost několikerého stupně (II 343; o periodě vůbec II 485—487).

Periodický sloh patří skoro výhradně mluvě spisovné, básnické i prozaické; mluva hovorová užívá zpravidla vět kratších a více parataxe než hypotaxe. V římském básnictví vytváří periody již Plautus, a to zejména takové, v kterých jsou vedlejší věty kladeny asyndeticky vedle sebe; méně užívá period tohoto způsobu Terentius; rozsáhlé, ale namnoze málo přehledné periody tvoří Lucretius a také Catullus. K dokonalosti vypěstoval básnickou periodu Vergilius; pozdější básníci se často snaží jej napodobovat. U prozaiků se vyvíjelo umění period celkem poněmáhlu; vrcholem

v tomto vývoji je umělá perioda Ciceronova. V době poklasické se projevila u některých spisovatelů úmyslný odklon od Ciceronova vzoru, zejména na př. u filosofa Seneky; proti tomu pod vlivem Ciceronovým vytvořil Livius vzor periody v slohu historickém. U Tacita jsou umělé periody poměrně zřídka.

V umělé, pevně stavěné periodě je na jejím začátku vzbuzeno myšlenkové i syntaktické napětí, které se uvolňuje teprve koncem; v tom záleží sevřenost, *conclusio*, onoho kruhu, který má významné jméno *periodos*, a k tomu účelu se v něm využívá všech možností slovosledu i postavení vedlejších vět (II 362). Taková sevřenost vzniká ovšem i ve větě jednoduché, jestliže to, co je na jejím začátku napověděno, je dopověděno teprve na konci, jako na př. Cic. *Cat.* 1, 13 *exire ex urbe iubet consul hostem*. Sevřenost by byla porušena, kdyby se vnitřek věty nebo periody různými vložkami tak rozšířil, že by jej členy krajní nestačily obejmout.

Hyperbaton.

Jedním z prostředků, kterých stilista užívá, aby dosáhl sevřenosti věty **958** a aby se věta nerozpadala ve volně řaděná sousloví, je hyperbaton (II 280), úchylka od pravidelného slovosledu, při níž se od sebe oddělují slova k sobě náležící. Přitom buď složky jednoho sousloví objímají sousloví jiné, jako na př. Cic. *Cat.* 1, 11 *magna dis immortalibus habenda est. . . gratia*, nebo se sousloví navzájem prostupují a jsou jakoby do sebe vklepnuta, na př. Caes. *B. G.* 6, 17, 1 *hunc omnium inventorem artium ferunt*. Podobně je tomu i s větami.

Hyperbaton se vyskytuje v próze i v mluvě vázané. V starší latině je v próze poměrně řídké; častější je v próze klasické, velmi hojně u básníků doby Augustovy a v próze poklasické. Z římských theoretiků vykládají o jeho významu zejména Rhet. Her. 4, 44, Cicero *Or.* 229 n. a Quint. 9, 4, 27 a 144. Souhlasně poukazují na účinnost hyperbata při stavbě period, také se zřením na rytmičnost, ale zároveň varují před jeho zneužíváním; tak Quint. 9, 4, 144: „sed neque longioribus quam oportet hyperbatis compositioni serviamus, ne quae eius rei gratia fecerimus, propter eam fecisse videamur“. Za příklad vadného užívání hyperbata uvádí Rhet. Her. 4, 18 L. Coelia Antipatra a cituje z něho větu *has res ad te scriptas, Luci, misimus, Aeli*, v níž je normální slovosled porušen snahou o napodobení konce hexametru; pro tu vadu kárá jmenovaného dějepisce i Cicero *Or.* 230. Vadné by bylo každé hyperbaton, při kterém by se vyjádření myšlenky stalo nejasným. Ohled na jasnost je důležitý činitel při pořádání slov ve větě i při pořádání vět v souvětí.

Plnost a stručnost výrazu.

Jednu a touž myšlenku je možno vyjádřit různými způsoby také podle **959** toho, kolik slov se vynaloží na její vyjádření. Tato různost, jež se vyskytuje i v mluvě hovorové, má velkou slohotvornou hodnotu v mluvě

spisovné; krajnostmi tu jsou na jedné straně přívalná šíře, jakou se vyznačuje na př. sloh Apuleiův, na druhé straně úsporná stručnost tacitovská; klasická próza Ciceronova je sice ve svém výrazu bohatá, ale do krajností nezabíhá.

Tacitovi je stručnost prostředkem k působení na cit čtenářův. Dosahuje jí tím, že při zdůrazňování hlavních představ ponechává jejich doplnění čtenáři, že plně využívá významu slov a schopnosti latinské řeči nahradit celou větu slovesným substantivem, gerundivem a jinými vazbami participiálními; slova a věty přiřazuje k sobě často asyndeticky, vynechává postradatelné částice i tvary sponového slovesa *esse* a užíváním zeugmatu (II 500) uspořídá na slovesech.

Úspornost výrazu vzniká kromě zeugmat i všelikými druhy vazeb eliptických (II 498 a D 827) a brachylogických (II 499); do mluvy spisovné jsou tyto způsoby vnášeny z mluvy hovorové.

STILISTIKA PRAKTICKÁ

Rozdíly slohů.

960 Norma, kterou nalézá a které učí praktická stilistika (D 905), nemůže být, pokud jde o užívání jednotlivých jazykových prostředků, jednotná a společná pro všechny slovesné projevy a jejich rozdílné typy. Praktická stilistika v plném rozsahu toho pojmu uznává slohy různé a učí zvláštěností jednoho každého z nich.

Především je tu rozdíl mezi slohem řeči mluvené a řeči psané. O tom rozdílu jedná již Aristoteles v *Rétorice* 3, 12; sloh mluvený je u něho sloh „zápasnický“, *λέξις ἀγωνιστική*, zápasnický proto, že se ho užívá ve veřejných řečech jednak politických, jednak soudních; od něho se liší sloh „psaný“, *λέξις γραφική*. Sloh psaný, praví Aristoteles, je nej přesnější, sloh mluvený nejvhodnější k přednášení. Je třeba znáti oba tyto druhy slohu, neboť se navzájem doplňují. Řeči složené slohem psaným jeví se ve veřejných jednáních chudé, kdežto některé řeči, které měly při ústním přednesu úspěch, zdají se při čtení slabými a některé z jejich prostředků, působivé při přednesu, jako asyndeton nebo opakování téhož slova, jsou ve slohu psaném právem zamítány. Quintilian upozorňuje na rozdíl obojího tohoto slohu *Inst.* 1, 6, 1 slovy „est etiam sua loquentibus observatio, sua scribentibus“. Sloh dopisů, zejména důvěrných, namnoze se blíží slohu mluvenému; Cic. *Epist.* 9, 21 o něm praví „epistolae cotidiana[n]is verbis texere solemus.“

K prostředkům mluveného slohu náleží kromě těch, které uvádí Aristoteles, také jednoduchost nebo docela i kusost vět a leckteré jiné jejich nepravidelnosti, jež jsou zase doplňovány a vyrovnávány prostředky

přednesu, modulací hlasu, tempem řeči, pausami, posunky. Co je psáno pro čtení a může být při čtení podle potřeby promyšleno, namnoze se nehodí pro poslouchání. Ale ovšem i latinská mluva spisovná vznikla vypěstováním mluvy hovorové, a to hovorové mluvy římských vzdělanců (*sermo familiaris*) za pomoci přejeté řecké theorie řečnické; viz D 988.

Jiný důležitý rozdíl je rozdíl mezi slohem prozaickým a slohem básnickým, který se zpravidla, ale ne vždy, projevuje jako rozdíl mezi neveršovanou a veršovanou formou slovesné skladby. Verš sám nedělá skladbu básní, ani zase neveršovaná forma nebrání, aby skladba byla básnická; to velmi správně vystihl již Aristoteles v 1. kap. své *Poetiky*, kde opravuje běžné spojování pojmu „báseň“ s užíváním metra.

Jako je v projevech prozaických a básnických množství rozličných druhů a typů, tak je možno rozeznávat množství slohů prozaických a množství slohů básnických, každý s význačnými vlastnostmi a prostředky. Za představitele slohu prozaického pokládají římstí theoretikové sloh řečnický a od něho — stejně jako od básnictví — ostře odlišují sloh dějepisný; na př. Cic. *Or.* 66 „huic generi (scil. dicendi generi sophistarum) historia finitima est: in qua et narratur ornate et regio saepe aut pugna describitur, interponuntur etiam contiones et hortationes; sed in his tracta quaedam et fluens expetitur, non haec contorta et acris oratio. Ab his non multo secus quam a poetis haec eloquentia, quam quaerimus, sevocanda est“; podobně Quint. 10, 2, 21 „vitandum...ne in oratione poetas nobis et historicos...imitandos putemus.“ I v samém slohu řečnickém nalézají rozdíly podle druhů řeči a účelu (viz níže D 969). Společným požadavkem slohu prozaického je především jasnost, slohu básnického výraznost; výraznost je však také znak prozaické mluvy hovorové. Vlastnost žádoucí v jednom slovesném druhu může být v jiném druhu nežádoucí.

Ve svých výkladech o latinské stilistice praktické se nezabýváme všemi druhy slohu, nýbrž jednáme toliko o slohu prozaickém, a to se zvláštním zřením k prozaickému slohu zvanému „klasický“; jen pro srovnání, kde je třeba, činíme také zmínky o slozích jiných a také o slohu básnickém.

Klasická latina.

Klasickou latinou se rozumí spisovná řeč latinská „zlaté“ doby římského písemnictví, to jest doby od literárního vystoupení Ciceronova v osmdesátých letech I. stol. př. n. l. do smrti císaře Augusta r. 14 n. l.; první úsek této doby, až do konce republiky r. 31 př. n. l., je zlatá doba latinské prózy, v době Augustově pak byla vytvořena klasická díla římského básnictví. Latina písemnictví předcházejícího před dobou latiny „zlaté“ je latina archaická. Pro poesii, a to pro hexamet, latině nesnadný, ji vypěstoval — ne bez násilností — Q. Ennius. Z hovorové latiny vytvořil živou konverzační mluvu svých veršovaných komedií Plautus a v zjem-

nělé podobě Terentius. Prvním uměleckým prozaikem římským byl M. Porcius Cato; ten sice svou větou *rem tene, verba sequentur* vyslovil zásadu slohu čistě věcného, ale ve svém historickém díle a ve svých řečech se neubráníl vlivu slohové teorie řecké; ještě větší měrou se projevovala uměleckost slohu v řečech C. Graccha.

Za pravé klasiky latinské prózy se obecně uznávají M. Tullius Cicero a C. Iulius Caesar; z jejich spisů odvozuje praktická stilistika slohovou normu, kdežto u jiných spisovatelů jejich doby, jako byl Sallustius, Cornelius Nepos, M. Terentius Varró, pozoruje větší nebo menší úchytky od jejich „klasického“ slohu. Klasikem poesie byl a pro všechny následující doby zůstal Vergilius, jenž se učil jak u Ennia, tak u Homéra, ale svým uměním vytvořil dílo osobité původnosti. Ne menší, ale jiné bylo umění Horatiovo a zase jiné Ovidiovo.

Klasická próza spisovná byla v souvztažném poměru s hovorovou mluvou vzdělaných vrstev římských té doby. Byla uměle vypěstována teorií slovesného slohu, přejatou od theoretiků řeckých, působila na hovorovou mluvu vzdělanců a zase naopak přijímala z ní podněty a poučení. Klasická latina je tedy určena jednak dobou, jednak sociálním prostředím; jejím konkrétním výrazem je mluva jistých spisovatelů, především Cicerona a Caesara.

Adjektiva *classicus* užívá o vynikajících spisovatelích po prvé A. Gellius (II. stol. po Kr.) ve svém spise *Noctes Atticae* 19, 8, 15; na tom místě jeho mluvčí, jednáje o slovech, kterých se užívá buď jenom v singuláru nebo jenom v plurálu, dává otázku: „Ite ergo nunc et, quando forte erit otium, quaerite, an *quadrigam* et *harenas* dixerit e cohorte illa, dumtaxat antiquiore vel oratorum aliquis vel poetarum, id est *classicus adsiduusque* aliquis scriptor, non proletarius.“ Přívlastek *classicus* je zde ještě metafora, právě tak jako *assiduus*, založená na představě rozdělení římského občanstva v tak zvané Serviově ústavě. Názvu *classici* se totiž užívalo podle Gellia 6, 13 také v užším smyslu o občanech první třídy; *assidui* byli — proti občanům zvaným *proletarii* — občané „usedlí“, vlastníci pozemků. Značí tedy výraz *classicus adsiduusque scriptor* asi „spisovatel prvotřídní a skutečný“.

963 Římané poznali pojem klasičnosti od Řeků, zejména ze sporu, který se vedl mezi přívrženci slohu „attického“ a slohu „asijského“. V době hellenistické vzniklo totiž v literární kritice řecké přesvědčení, že staří spisovatelé attičtí jsou dokonalé vzory slovesného slohu, a kdo chce psát vkusně, že je musí napodobovat. Tento směr se proto označoval názvem „atticismus“. Sloh attických spisovatelů byl prohlášen za normu a její dokonalé uskutečnění spatřovali krajní atticisté v prostém slohu řečníka Lysia. Slohem „asijským“ byl jmenován sloh od attického odlišný, ať už přílišnou zdobností nebo nemírnou pathetičností nebo jinou nápadnou strojeností. Tento název mu byl dán proto, že jeho zvláštnosti vyzpozorovali přívrženci attického klacismu u některých spisovatelů pocházejících

z Asie, jako byl zejména Hegesias z Magnesie. O rozdílu mezi oběma těmito slohy píše Quintilian 12, 10, 16: „Et antiqua quidem illa divisio inter Atticos atque Asianos fuit, cum hi pressi et integri, contra inflati illi et inanes haberentur, in his nihil superflueret, illis iudicium maxime ac modus deesset.“ V druhé polovici I. stol. př. n. l. atticismus zvítězil; hlavními jeho přívrženci byli Kaikilios (Caecilius) z Kalakty a Dionysios z Halikarnassu za doby Augustovy, P. Aelius Aristides a Herodes Atticus v II. stol. n. l. a později, v IV. stol., zejména slavný sofista Libanios.

Oba tyto směry měly obdobu i v písemnictví římském, kam byly přeneseny učením rétorických škol. Z řečníků byli přívrženci asijského slohu Q. Hortensius Hortalus a triumvir M. Antonius. Také Cicero šel v mládí tímto směrem, ale odvrátila ho od něho jeho studijní cesta do Řecka a Asie v letech 79—77, zejména jeho pobyt u rétora Molona na Rhodu, o jehož vlivu píše v *Brutu* 316: „Is (sc. Molo) dedit operam, si modo id consequi potuit, ut nimis redundantes nos et supra fluentes iuvenili quadam dicendi impunitate et licentia reprimeret et quasi extra ripas diffluentes coerceret. Ita recepi me biennio post non modo exercitator, sed prope mutatus. Nam et contentio nimia vocis resederat et quasi defererat oratio lateribusque vires et corpori mediocris habitus accesserat.“ Ale čistým atticistou se Cicero nestal, a když se atticismus ujal mezi římskými spisovateli, hájil proti němu Cicero svůj jakýsi střední sloh, zejména proti C. Liciniu Calvovi a M. Brutovi, což je hlavní tendence jeho spisů *Brutus* a *Orator*, věnovaných Brutovi; uznává klasické vzory attické, ale ne výhradně Lysia, nýbrž především také Demosthena, a soudí, že dokonalý řečník musí ovládat všechny slohy. Praktická ukázka rozdílu mezi římským slohem „attickým“ a slohem Ciceronovým je korespondence Ciceronova s M. Brutem.

Svou spisovatelskou činností Cicero vskutku zatlačil ideál prostého slohu lysiovského a vypěstoval svérázný klasicismus římský, samostatný netoliko proti asijskému manýrismu, nýbrž i proti klasicismu řeckých atticistů.

Více než Cicero blížil se řeckým atticistům Caesar; jeho sloh je proti 964 Ciceronovu mnohem prostší, ale stejně čistý a jasný, se stejnou věcností a pořádností. Svůj smysl pro pořádek osvědčil Caesar prakticky i theoreticky svým stanoviskem v jiném literárním sporu své doby, zasahujícím především do gramatiky, ve sporu mezi tak řečenými analogisty a anomalisty, to jest mezi zastánci pravidelnosti v řeči, při které se všechno řídí obdobou, analogií, a zastánci odchylování od pravidelnosti, anomalie (*ἀνωμαλία* od *ἀνώματος* 'nerovný', 'nepravidelný'), daného zvykem. Tento spor měl staré kořeny již v různosti mínění sofistů V. stol. př. Kr. o tom, zdali je řeč dána přírodou či je dílem lidské dohody. Záliba v odchylování od tradice a pravidelnosti se stala znakem slohu asijského, kdežto smysl pro pravidelnost vyznačoval sloh attický. Pokud jde o jazyk, působila v něm analogie zejména v tvoření a ohýbání slov, ale také v jejich výběru. V Římě se projevovaly analogistické tendence již v kruhu

Scipionově v druhé polovině II. stol. Satirik Lucilius, jenž byl sám přívržencem těchto snáh, píše ironicky o hyperanalogickém tvaru *pertisum* místo běžného *pertaesum* (D 43):

*Quo facetior videre et scire plus quam ceteri,
pertisum hominum, non pertaesum, dicere humanum genus.*

Podobně Cicero *Or.* 159 uvádí obyčejné tvary s přehlasovaným *ae* a *a* v *i iniquum, tricripitem, concisum* a dodává: „ex quo quidam *pertisum* etiam volunt, quod eadem consuetudo non probavit.“ Zvyk, *consuetudo*, byl anomalistům autoritou ospravedlňující odchylky od pravidelnosti.

Caesar byl v tomto sporu střízlivým zastáncem analogie. Napsal — podle Suetonia *Iul.* 56 na cestě přes Alpy — i theoretický spis *De analogia*, jež věnoval Ciceronovi. V něm dal radu (cituje Gellius 1, 10, 4), „ut tamquam scopulum sic fugias inauditum atque insolens verbum“. Tím ovšem odsuzoval i krajnosti zásad samé analogie, neboť doporučoval ohled na *usus*, zvyk. Cicero *Brut.* 261 vystihuje jeho zásadu slovy „Caesar . . . rationem adhibens consuetudinem vitiosam et corruptam pura et incorrupta consuetudine emendat“. Rozdíl mezi Caesarem a Ciceronem je možno vyjádřit tak, že Caesarovi bylo *recte dicere* všim, kdežto Cicero chtěl nad to *ornate dicere*.

Prostotou se blíží atticistům sloh Cornelia Nepota; ale na druhé straně se snaží zase o výraz hledaný a od Caesara se značně liší všelikými mluvnickými úchylkami a vulgarismy. Zcela svérázný a od Cicerona odchylný je archaisující sloh Sallustiův, který za vlivu Thukydidova různými umělými prostředky dosahuje stručnosti, nevšednosti a vážnosti.

Doba poklasická.

965 Ovšem i po Ciceronovi a Caesarovi se latinský sloh dále vyvíjel a nezůstal při napodobování Cicerona, jaké doporučovali a také v praxi prováděli Quintilianus a jeho žák Plinius Mladší. Po „zlaté“ době římského písemnictví následovala doba „stříbrná“, zahájená dílem Liviovým a trvající do prvních desetiletí II. stol. V ní se uvolnily hranice mezi prózou a poesíí namnoze ve prospěch poesie, ale přitom byly obě tyto oblasti zaplavovány rétorikou. S uvědoměným uchýlením od vzoru Cicerónova se opouštěla zvláště jeho uměle stavěná perioda. Tak zejména filosof Seneca, nepříznivě posuzující Cicerona, vytváří krátké věty, zahrocované a rytmisované podle vkusu slohu asijského, což kritisoval císař Caligula (Suet. *Calig.* 53) slovy, že skladby Senekovy jsou *harena sine calce*. Od Cicerona se různí zejména také Tacitus, jenž se ve stavbě svých vět zásadně vyhýbá vši souměrnosti.

Za císaře Hadriana (117—138) se začíná „měděná“ neboli „železná“ doba latinského písemnictví. Význačným zjevem v ní je rozšíření archaisující módy slohové, kterou v písemnictví své doby s nelibostí pozoroval již

Seneca *Epist.* 114, 13 a kterou pod vlivem řeckých atticistů a z odporu proti slohu Ciceronovu svou školou šířil rétor a právník M. Cornelius Fronto. Projevovala se tu snaha podati při malé tvůrčí síle něco nového, odbojná touha po originalnosti. Fronto se zahloubal do studia starých spisovatelů latinských, dělal si z nich výpisky a podle nich utvářel svůj sloh; hlavní věcí mu bylo *colorem sincerum vetustatis appingere* (p. 152 Naber). Ciceronovi přímo vytyká nedostatek zvláštních, starobylých, z četby vyhledaných slov: „in omnibus eius orationibus paucissima admodum reperias insperata atque inopinata verba, quae nonnisi cum studio atque cura atque vigilia atque multa veterum carminum memoria indagantur“ (p. 63 N.).

Na druhou stranu se od Cicerona odchylovali někteří spisovatelé té doby, kteří psali, jako zejména Apuleius, slohem umělkovaně zdobným, zanášeným do latinského písemnictví z řeckého asianismu; domněnka, že to byl zvláštní sloh „africký“ s „africkou nabubřelostí“ (*tumor Africus*), je vyvrácena (E. Norden, *Antike Kunstprosa* II 588—598).

Za silného vlivu řeckého vznikl osobitý a namnoze novotářský sloh vášnivého křesťanského apologety Tertulliana.

Časově v té době módě „květnatého“ slohu nepodlehli vynikající právníci II. stol. jako Gaius a Papinianus, jejichž sloh je prostý a přesný.

V pozdější době nové slohy celkem nevznikaly a autoři napodobovali ten nebo onen ze slohů starších. Ciceronskou tradici udržovali poměrně nejvíce velcí spisovatelé křesťanští Hieronymus, Ambrosius a zejména Augustinus, a to více ve svých spisech theoretických než v kázáních určených pro lid.

Pro poesii zůstávaly stále vzory básníci doby Augustovy, zvláště Vergilius.

Vlastnosti klasického slohu ciceronského.

Ačkoli ta část rétorické nauky, v které se jednalo o slohu, *elocutio*, byla 966 proti jiným částem méně určitá, pokud jde o výměry různých druhů slohu a určení jejich činitelů, přece se došlo i tu jisté soustavnosti a zejména Cicero ve svých theoretických spisech o řečnictví důkladně vložil — sám jsa vyučen rétorikou řeckou — kterým požadavkům má vyhovo-ovat dobrý sloh: jeho nauku můžeme učinit základem svých vlastních výkladů.

Hlavní z těch požadavků jsou, píše Cicero *De or.* 3, 37, aby se ten, kdo uměle řeční a píše, vyjadřoval *Latine* (čistým latinským jazykem), *plane* (zřetelně, logicky správně), *apte* (vhodně se zřením k obsahu), *ornate* (ozdobně, což se týká zvláště užívání tropů a figur).

Čistota slohu záleží v tom, že se stilista vyhýbá všemu nápadnému a 967 cizímu; že má být sloh mluvnický správný, rozumí se samo sebou, jak

soudí i Cicero *De or.* 3, 38 „neque enim conamur docere eum dicere, qui loqui nesciat, nec sperare, qui Latine non possit, hunc ornate esse dicturum“, při čemž významně staví proti sobě *loqui* ‘mluviti’ a *dicere* ‘řečniti’; srov. *De opt. gen. or.* 4 „nam quoniam eloquentia constat ex verbis et ex sententiis, perficiendum est, ut pure et emendate loquentes, quod est Latine, verborum praeterea et propriorum et tralatorum elegantiam persequamur.“ Když Cicero v 3. knize *De oratore* vykládá, jaká má být *elocutio*, nepokládá za nutné poučovat o čistotě jazyka a toliko vypočítává způsoby, kterými je možno ji získati (3, 48): „praetereamus igitur praecepta Latine loquendi, quae puerilis doctrina tradit et subtilior cognitio ac ratio litterarum alit aut consuetudo sermonis cotidiani ac domestici, libri confirmant et lectio veterum oratorum et poetarum“.

Cicero sám vskutku plně projevil čistotu slohu, jak uznali jeho nezaújatí posuzovatelé; Hieronymus *Epist.* 68, 8 mluví o *Tulliana puritas*.

968 Zřetelnost vyžaduje, aby tomu, co slovem nebo písmem vyjadřujeme, bylo dobře rozumět. Tento požadavek ostatně souvisí s požadavkem čistoty slohu, neboť čistě latinsky je možno povědět toliko jasnou myšlenku; v klasické latině není možné psát nejasně a přitom správně. Také tento požadavek vyslovuje Cicero *De or.* 48 n. jen stručně doporučením, mluvit správně latinsky, užívat slov obvyklých a přesně vyjadřujících, co chceme povědět, neužívat slov a výpovědí dvojsmyslných, příliš dlouhých period a rozsáhlých alegorií, nesouvislých vět a převrácené souslednosti časové, neplést osoby a nemá slovosed.

969 Vhodnost slohu (*aptum, τὸ πρόεπον*) se projevuje v tom, že slovní výraz po každé odpovídá vyjadřované věci; mohlo by se mluvit také o slohové pravdivosti. Stran této vlastnosti vypěstovala rétorika nauku o třech základních druzích slohu. Je to 1. *genus humile* (gracile, tenue, attenuatum, demissum, summissum, subtile: sloh nízký, prostý, blízký hovorové mluvě), 2. *genus sublime* (ornatum, uber, grave, grandiloquum, amplum, vehemens, copiosum, altum: sloh vysoký, povznesený), 3. *genus medium* (temperatum, mediocre, modicum, aequale: sloh uměřený, střední). Ukázky textů každého z těchto tří druhů podává Rhet. Her. 4, 11—14.

O poměru těchto druhů slohu k látce poučuje Cicero *Or.* 100: „is est enim eloquens, qui et humile subtiliter et alta graviter et mediocria temperate potest dicere“; *Epist.* 9, 21, 1 uvádí za příklady, že listy příteli je možno psát *plebeio sermone*, ale něco jiného že je řeč soudní nebo politická; a ani na soudech nemluvíme vždy týž způsobem: „privatas causas, et eas tenues, agimus subtilius (prostěji), capitibus aut famae scilicet ornatiis; epistulas vero cotidianis verbis texere solemus.“ Quint. 8, 3, 11 rozlišuje sloh řeči podle toho, zdali to je řeč slavnostní, přednáška (*genus demonstrativum, γένος ἐπιδεικτικόν*), či řeč poradní, politická (*genus deliberativum, γένος συμβουλευτικόν*), či řeč soudní (*genus iudiciale, γένος δικανικόν*). Avšak netoliko každý slovesný druh má mít svůj vhodný sloh, nýbrž i různé části jednoho a téhož slovesného díla mají být

vyjadřovány slohem ke každé přiměřeným; tak v soudní řeči má být jiným slohem psán úvod (*exordium, prooemium*), jiným vypravování (*narratio*), jinak část důkazová (*argumentatio, probatio*), jinak vyvracení (*refutatio*), jinak závěr (*peroratio, epilogus*).

Své theoretické požadavky stran vhodnosti splňoval Cicero sám v praxi co nejdokonaleji. Také Caesar může být vzorem přiměřenosti slohu svou věcností a prostotou, svrchovaně vhodnou pro slovesný druh zvaný *commentarii*, kterou ličí Cic. *Bru.* 262 slovy: „*nudi sunt* (sc. *Commentarii*), *recti et venusti, omni ornatu orationis tamquam veste detracta.*“

Požadavku klasické vhodnosti nevyhovovali někteří spisovatelé doby stříbrné a následující. Tak již u Livia přijímal dějepisný sloh vlivy jednak z řečnictví, jednak z básnictví, čím se stávalo, že jeho uměleckost nebyla vždy v souladu s obsahem. Tacitus *Dial.* 20 dosvědčuje, že se básnická zdobnost stala módou v rétorických školách i u obecnstva. Naopak zase živly rétorické vnikaly do poesie, jak je viděti již u Ovidia a ještě větší měrou u Valeria Flacca, Statia a později zvláště u Ausonia a Sidonia Apollinaria. Sám Tacitus se dopracoval osobitého řečnicko-básnického slohu, zřejmě se snažícího o nevšednost výrazu. Se stanoviska klasické nauky o slohu je všeliké směřování prózy a poesie chyba proti vhodnosti slohu.

Ozdobnost slohu vymezuje Cicero stručně *De or.* 3, 53: ozdobně se 970 vyjadřuje ten, kdo mluví *distincte* (barvitě), *explicite* (rozvitě), *abundanter* (bohatě), *illuminate et rebus et verbis* (vyzdobeně věcmi i slovy, t. j. s užíváním tropů a figur) a přitom vytváří v řeči jakoby jakýsi rytmus a verš.

Tropy a figury, *lumina orationis*, jsou v Ciceronově theorii činitelem velmi důležitým; podrobný jejich výčet je podán *De or.* 3, 201—208. Jsou to vesměs prostředky poznané v řečnické praxi a pak uvedené v soustavu, nikoli „ozdoby“ básnické. Způsob, vypůjčovat si ozdoby a ozdůbky od básníků a přenášeti je do prózy, Cicero kárá; tak zejména *De or.* 3, 153 „*inusitata sunt prisca fere ac vetustate ab usu cotidiani sermonis iam diu intermissa, quae sunt poetarum licentiae liberiora quam nostrae; sed tamen raro habet etiam in oratione poeticum aliquod verbum dignitate.*“

Zvláštní složkou ozdobnosti slohu je rytmičnost; požadavek, aby řeč byla složena *numerose*, 'rytmicky', je někdy uváděn také samostatně jako žádoucí vlastnost dokonalého slohu. Tou rytmičností se nemyslí přenášení básnických rytmů a meter do prózy, nýbrž úměrnost period, vět a menších členů řeči a zejména také jistý rytmický spád, zvláště na koncích vět.

Péče o umělou stavbu vět je vynikající znak klasické prózy latinské. Hlavními požadavky tu jsou: jednak pevné skloubení větných složek, sevřenost, vazba, *conclusio*, jednak úměrnost větších i menších členů řeči, jejichž tři stupně jsou 1. *comprehensio* (*comprehensio et ambitus verborum, circumscriptio* = 'perioda', *περλόδος*), 2. *membrum* (= 'člen',

κῶλον), 3. *incisum* (= 'úsek', *articulus*, κόμμα, ἄρθρον). Splněním obou těchto požadavků, sevřenosti a úměrnosti, se dosahuje, že je sloh svým architektonickým členěním eurytmický. Určité metrické závěry na koncích vět, *clausulae*, jsou doplňující prostředek rytmičnosti. Eurytmický sloh v tomto smyslu je uprostřed mezi vázanou mluvou veršovou a slohem nespoutaným, řečí v pravém smyslu „nevázanou“; o tom praví Cicero *Or.* 195 (podle Aristotela *Rhet.* 3, 8) „nec numerosa esse, ut poema, neque extra numerum, ut sermo vulgi, esse debet oratio — alterum nimis est vinctum, ut de industria factum appareat, alterum nimis dissolutum, ut pervagatum ac vulgare videatur.“

Obširněji je vyloženo o rytmičnosti prózy výše D 933—940.

Odchyly od čistoty klasického slohu.

- 971 Čistotu slohu porušuje všechno, co se nápadně odchyluje od normálního jazykového usu buď po stránce mluvnické nebo ve výběru slov. Takovými odchylkami od čistoty latinského slohu klasického mohou být 1. archaismy, 2. neologismy, 3. vulgarismy, 4. graecismy, 5. barbarismy, 6. poetismy.

Ovšem každá z jmenovaných odchylek může více nebo méně sloužit výraznosti slohu a pak má kladnou slohovou hodnotu.

Archaismy.

- 972 Archaismus vzniká, když autor přiměšuje do svého slohu starobylé výrazy, které za jeho doby již nejsou v živém jazykovém užívání. Archaismy mohou mít kladnou hodnotu, jestliže jsou v souladu s látkou, a mohou dodávat slohu ráz nevšednosti, slavnostnosti, monumentálnosti. V některých případech, jako na př. ve rčeních sakrálních, ve formulaci zákonů a vůbec v slohu úředním to jsou někdy starobylé výrazy, uplatňované setrvačností, tedy spíše „konservatismy“ než archaismy. Od těch se liší archaismy v pravém smyslu toho slova, archaismy hledané, umělé, vznikající vnějším napodobováním, jež někdy nejsou než pouhá osobní zvláštnost, druhy málo vkusná, ale jindy mohou být účinným slohovým prostředkem.

Cicero vyjadřuje své mínění o archaismech ústy Crassovými *De or.* 3, 39, že nemáme užívat těch slov, která v naší době už nejsou v užívání, leda snad někdy pro ozdobu (*ornandi causa*), a to ještě skrovně; *ib.* 3, 153 soudí, že i slova starodávná, již dávno z obecné řeči vymizelá, mohou, jako neobvyklá slova vůbec, přispět k výzdobě řeči a že básníci jich směji užívat svobodněji než prozaikové. Sám by se, jak tu praví, nerozpakoval užít výrazů, kterých užíval letopisec a rétor L. Coelius Antipater (v druhé polovici II. stol.) *qua tempestate Poenus in Italiam venit* (místo *quo tempore*), *proles, suboles* (místo *liberi*), *fari, nuncupare* nebo Catulových tvarů *non*

rebar (místo *non-existimabam*) a *opinabar* „a mnoho jiných, které, když se jich užije na pravém místě, činí řeč na pohled velkolepější a důstojnější“.

Archaismy připouští do básnického slohu Horatius *Epist.* 2, 2, 115, když píše o dobrém básniku:

*obscurata diu populo bonus eruet atque
proferet in lucem speciosa vocabula rerum,
quae priscis memorata Catonibus atque Cethegis
nunc situs informis premit et deserta vetustas.*

Seneca *Epist.* 114, 10 pokládá archaismy stejně jako neologismy a smělé a časté metafory za projev snahy po novosti: „cum adsuevit animus fastidire, quae ex more sunt, et illi pro sordidis solita sunt, etiam in oratione quod novum est quaerit et modo antiqua verba atque exoleta reuocat ac profert, modo fingit et ignota ac deflectit, modo, id quod nuper increbruit, pro cultu habetur audax translatio ac frequens.“ Jak daleko zachází záliba v archaismech, říká 114, 13: „multi ex alieno saeculo petunt verba: duodecim tabulas loquuntur; Gracchus illis et Crassus et Curio nimis culti ac recentes sunt, ad Appium usque et ad Coruncanium redeunt“ (miněn je Appius Claudius Caecus, kons. r. 307 a 296, první římský spisovatel, a Ti. Coruncanus, kons. r. 280, právník).

Quintilián uznává stilistickou účinnost starobylých slov na př. *Inst.* 1, 6, 39: „verba a vetustate repetita non solum magnos adsertores habent, sed etiam adferunt orationi maiestatem aliquam non sine delectatione“; ale jinde varuje před krajnostmi v jejich užívání, ib. 8, 3, 25: „utendum modo, nec ex ultimis tenebris repetenda“.

Archaismy zabarvuje Cicero svůj sloh zejména ve spise *De legibus*, kde napodobuje řeč starých zákonů, a také ve spise *De re publica*. Theoreticky se o tom vyjadřuje *Leg.* 2, 18: „sunt certa legum verba. . . neque ita prisca, ut in veteribus XII sacratisque legibus, et tamen, quo plus auctoritatis habeant, paulo antiquiora, quam hic sermo est.“ Některých starobylých výrazů užívá v jistých rčeních mluvy hovorové i jinde, na př. *Cat.* 1, 22 *utinam tibi istam mentem di immortales duint*, *Att.* 9, 2 a 1 *di. . . averruncet*. (Srov. archaismus v české větě podobného druhu *Bůh mě netreščí!*). Proti těmto odůvodněným nebo jen příležitostným archaismům Ciceronovým — také básníci doby Augustovy, zejména Vergilius, příležitostně a celkem vkusně archaisují — jsou archaismy význačnou vlastností slohu M. Terentia Varrona, Sallustia, Plinia Staršího; později, jak bylo svrchu uvedeno, vznikla celá móda archaisujícího slohu, šířená zejména školou Frontonovou. Ta móda se projevovала až do konce starověku. V V. stol. si dobírá staromilce své doby Sidonius Apollinaris *Epist.* 8, 16, 4 otázkami: „unde nobis illud loquendi tetricum genus ac perantiquum? unde illa verba Saliaria vel Sibyllina vel Sabinis abusque Curibus accita, quae magistris plerumque reticentibus promptius fetialis aliquis aut flamen aut veterosus legalium quaestionum aenigmatista patefecerit?“

Archaismy se mohou projevovat ve všech stránkách jazyka.

973 Hláskoslovným archaismem je na př. tvar *stllis* místo *lis* v označení úřadu *decemviri stllitibus iudicandis*, zachovávaný v době, když už dávno náslovné *stl-* bylo zjednodušeno v *l-* (D 113). Sallustius píše *-u-* v superl. *optumus*, *maxumus*, v slovese *existumo*, v subst. *lubido*, v gerundivech *cognoscundus*, *defendundum* (srov. D 41, 4); gramatik doby Hadrianovy Velius Longus Gr. lat. VII 68 K. připouští toto archaisující *-u-* pro psaní, ale ne pro výslovnost. Na nápisech z doby Ciceronovy se vyskytuje archaické psaní *moiros*, *coiraverunt*, ačkoli již v polovici II. stol. př. n. l. byla dokonána změna *oi* v *ū*; za stilistické archaismy jest pokládati také to, Cicero *Leg.* 3, 6 píše v archaisujícím textu zákonů *ploeres*, *ploera*, ib. 9 *oenus*; tak i Verg. *Aen.* 11, 382 *agger moerorum* (ale 10, 24 *aggeribus murorum*). Přejchod koncovky gen. sg. *āi* > *ai* > *ae* byl dávno dokonán, když Verg. *Aen.* 3, 354 užil — jako Ennius a Lucretius — tvaru *aulāi*, 6, 747 *aurāi*, 7, 464 *aquāi*, 9, 26 *pictāi*; o tom Quint. 1, 7, 18 „*pictai vestis et aquai* Vergilius amantissimus vetustatis carminibus inseruit.“ Archaismus je u Sall. tvar *uti*, *veluti* místo tehdy již obvyklého *ut*, *velut*.

974 Při tvoření slov vzniká archaismus, když se užije slova se suffixem již odumřelým nebo odumírajícím místo suffixu, který nastoupil na jeho místo. Tak je tomu na př. u substantiv na *-ies*, *-ities* tvořených od adjektiv (D 145), kteréž tvary časem ustupují tvarům na *-ia*, *-itia*; když se u Apuleia vyskytují častěji slova na *-ies* a *-ities*, jako *pauperies*, *tristities*, je to úmyslný archaismus, právě tak, jako když si Tacitus zvykl užívat slov *claritudo*, *firmitudo*, *senecta* místo *claritas*, *firmitas*, *senectus*. Podobně slova na *-mentum* zatlačují slova na *-men* (D 156); na př. tvar *momen*, jehož užívá Lucretius 3, 188 a 6, 474, úplně vymizel z užívání ve prospěch tvaru *momentum*, a proto jeho užití u Arnobia 2, 49 v III. stol. po Kr. je archaismus. K znakům archaisujícího slohu Sallustiova náleží, že užívá sloves iterativních a intenzivních namnoze místo sloves základních, na př. *agitare* místo *agere* (*Cat.* 2, 1) *ductare* místo *ducere* (*Cat.* 11, 5 a j.); že se v tom cítil archaismus, vidíme z Quint. 8, 3, 44 „*ductare exercitus et patrare bella* apud Sallustium dicta sancte et antique“. Gellius 17, 2, 5 soudí, že sloveso *fruniscor*, které našel u Claudia Quadrigaria a o němž neznalci pochybovali, zdali je to vůbec slovo latinské, je „*iucundius amoeniusque*“ nežli běžné slovo *fruo*r. Archaismus je subst. *induperator* (místo *imperator*) u Iuv. 10, 138, nepochybně podle vzoru Enniova. V pozdní době císařské užívají někteří spisovatelé, na př. Ausonius *Techn.* 4, 7 tvaru *adagio* (*-onis*), jenž byl již v klasické době pokládán za archaismus (proti mladšímu tvaru *adagium*), jak dosvědčuje Varro *L. L.* 7, 31.

975 Tvaroslovný archaismus jest užívání inf. praes. pass. na *-ier*, vyskytuje-li se u spisovatelů doby klasické, na př. Cic. *De re p.* 2, 59 *nectier*; doklady z básníků viz D 286. Také tvar *quīs* jakožto dat. a abl. relativa u Sallustia a Tacita místo tehdy již běžného *quibus*. Archaismus byla za Ciceronovy doby koncovka *-ēre* v 3. pl. perf. (D 395); přednost jí dává Sallustius, Livius (zejména v prvních šesti knihách), Tacitus v *Annálech*, z básníků Vergilius; naopak Caesar se jí vyhýbá a také Cicero užívá zpra-

vidla *-ērunt*. Tvaru *forem*, jemuž se Cicero a Caesar vyhýbají, dává přednost před *essem* Sallustius a v části svého díla i Tacitus, totiž v *Hist.* a v prvních knihách *Annálů*. O starobylém optativu *duint* u Cic. *Cat.* 1, 22 byla řeč výše. Ve spise *De legibus* užívá Cicero v stilisaci zákonů také konjunktivů perf. typu *faxim* a *amassim* (D 397), na př. 3, 6 *prohibessit, iudicassit, interrogassit, imperassit*. Verg. *Aen.* 10, 108 (v řeči Jovově) užívá tvaru *fuat*.

Za příklad syntaktického archaismu je možno uvést spojování deponentií jako *fungor, vescor* a pod. (II 123) s akusativem předmětným v době, kdy se již pravidelně pojila s ablativem. Tak Nep. 14, 1, 2 *militare munus fungens*; Varro *L. L.* 5, 179 *qui una munus fungi debent*; Sall. *Hist.* 3, 30 *vesci insolita*; Tib. 2, 5, 63 n. *sic usque sacras... laurus vescar*; Plin. *Nat. h.* 8, 203 *si caprinum iecur vescantur*; Tac. *Agr.* 28 *ut infirmissimos suorum... vescerentur*. Sem patří i aktivní tvary sloves zpravidla deponentních (D 720); na př. Verg. *Georg.* 1, 185 *populat ingentem farris acervum*; *Aen.* 4, 403 *ingentem formicae farris acervum... populant*, k čemuž poznamenává Servius: „*populant* antique dixit, nam hoc verbum apud veteres activum fuit, nunc autem deponens est“; pass. Liv. 3, 3, 10 *uri sua popularique passi*. Archaismus je zájmeno *quisque* ve významu vztažném místo *quisquis* v starobylé formuli u Livia 1, 24, 3 (D 502). Proti klasickému vyjadřování zákazu konjunktivem s *ne* vyskytuje se po způsobu starší latiny imperativ s *nē* jako archaismus Verg. *Aen.* 6, 544 *ne saevi*, Liv. 3, 2, 9 *ne timeate*. Archaizující je vazba gerundia typu *lucis tuendi copia* (D 787), jež se vyskytuje i u Cicerona, ale ne u Caesara. Cic. *Leg.* 3, 9 a j. užívá v textu zákonů starobylé záporky *nec* (II 39) a spojky *ast* (II 434); za archaismus jest pokládati Sallustiovu a Liviovu zálibu v záporce *haud* a ve spojce *atque*. Návratem k staršímu způsobu je užívání indikativu ve větách s *quippe qui* u Sallustia.

K lexikálním a semantickým archaismům náleží, když Sallustius užívá 977 subst. *facinus* v původním neutrálním významu 'čin', na př. *Cat.* 20, 3 *maximum atque pulcherrimum facinus incipere*, a slova *tempestas* ve významu 'čas', 'doba', na př. *Cat.* 7, 1 a j. Výraz *qua tempestate* uvádí jako archaismus, ale nezávadný, Cic. *De or.* 3, 153. Archaismus je Cic. *Off.* 2, 54 užití subst. *erus* místo tehdy již obvyklého *dominus*. Adverbium *oppido* = 'velmi', jehož užívá Cicero na př. *Fin.* 3, 33 a *De or.* 2, 259, zdá se již Quintilianovi 8, 3, 25 archaismem: „*satis est vetus; quid necesse est, quaeo, dicere oppido? quo usi sunt paulum tempore nostro superiores, vereor, ut iam nos ferat quisquam.*“ Zájmeno *quispiam*, jež se vyskytuje u Cicerona zvláště ve spojení *dixerit quispiam*, náleželo za jeho doby již minulosti. Archaismy jsou za klasické doby slova *apprime* ve významu *imprimis* u Nep. 25, 13, 3; *autumo* (místo *dico*) *Cat.* 44, 2; *occipio* (místo *incipio*) Lucr. 5, 889; *catus* (= *acutus, prudens*) Cic. *Tusc.* 2, 45, s omluvou *Leg.* 1, 45 *prudentem et, ut ita dicam, catum*. Mezi znaky nevšednosti slohu Tacitova náleží užívání slovesa *gliscere* místo obyčejného *crescere*.

Neologismy.

978 Opakem archaismu je neologismus, umělá jazyková novota, odchýlná od současného jazykového usu. Neologismus, zejména lexikální a sémantický, vzniká někdy z nezbytnosti, když se má vyjádřit nový pojem, pro který není v dosavadní zásobě slov vlastního výrazu. Takové neologismy bývají obohacováním jazyka; nejvíce nových slov se takto tvoří v řeči odborné a jsou to hlavně substantiva a adjektiva, méně slovesa. Jiné jsou neologismy vytvářené bez takové nutnosti, ze snahy odlišiti výraz od běžného usu; z takových některé dodávají slohu žádoucí výraznosti a nových jemných odstínů významových, ale jiné zůstávají pouhým příležitostným zjevem nebo jsou znakem důsledného podivinství.

Neologismy za jistých podmínek připouští, ale před jejich zneužíváním varuje Rhet. Her. 4, 42: „hoc genere raro utendum est, ne novi verbi adsiduitas odium pariat; sed si commode quis proferat ea, non modo non offendet novitate, sed etiam exornabit orationem“. Cicero mluví o neologismech ústy Crassovými *De or.* 3, 154; přihlíží ke slovům od řečníka nebo spisovatele nově utvořeným, a to buď skládáním, při čemž za příklad cituje Enniovy verše obsahující slova *expectorat* a *versutiloquas*, nebo bez skládání, jako jsou Enniova slova *senius*, *genitales*, *incurvescere*; uvedená slova vytvořená skládáním jsou podle jeho jemného rozlišení *facta*, ‘udělaná’, nikoli *nata*, ‘zrozená’. V *Brutu* 259 n. se zmiňuje o novotaření historika a řečníka L. Cornelia Sisenny: „Sisenna autem quasi emendator sermonis usitati cum esse vellet, ne a C. Russio quidem accusatore deterreri potuit, quominus inusitatis verbis uteretur. . . recte loqui putabat inusitate loqui“; v jedné obhajovací řeči řekl o žalobci, že některá jeho *crimina* jsou *sputatilia* (od *spuo*, srov. *κατάπτυστος*).

Horatius *Epist.* 2, 2, 119 připojuje k výkladu o archaisujícím slohu básnickém, že dobrý básník na druhé straně přibere nová slova, která vytvoří usus, praktická potřeba: *adsciscet nova* (sc. *vocabula rerum*), *quae genitor produxerit usus*; tedy básník sám jich netvoří, nýbrž vybírá je z usu. Důrazně hájí Horatius právo básnickovo, užívat — ovšem s mírou — o nových představách nových slov, zejména takových, která jsou tvořena podle slov řeckých, v listu *Ad Pisonem* 48 nn.;

si forte necessesit

*indiciis monstrare recentibus abdita rerum, et
fingere cincutis non exaudita Cethegis,
continget dabiturque licentia sumpta pudenter
et nova fictaque nuper habebunt verba fidem, si
Graeco fonte cadent parce detorta.*

.....

*Ego cur, adquirere pauca
si possum, invideor, cum lingua Catonis et Enni
sermonem patrium ditaverit et nova rerum
nomina protulerit? Licuit semperque licebit
signatum praesente nota producere nomen.*

Z těchto přímo polemických slov básníkůvých je znáti, že problém neologismů byl v literární kritice jeho doby časový.

Seneca *Epist.* 114, 10, na místě uvedeném výše (D 972), pokládá neologismy, spolu s archaismy a smělymi metaforami, za projev snahy po novosti. Quintilian sice upozorňuje *Inst.* 1, 5, 71, že tvoříme nová slova „ne bez jakéhosi nebezpečí“, ale uznává, že některá slova, kdysi nová, se vžila; při užívání smělejších novotvarů doporučí (8, 3, 36 n.) je zmirňovat přidáním omluvných rčení jako *ut ita dicam, si licet dicere, quodam modo, permittite mihi sic uti.*

V římském písemnictví mají neologismy v různých slovesných družích 979 různou funkci. Tragikové a epikové jimi dodávají své mluvě ráz nevšednosti, u komiků, skladatelů mimů a u satiriků jsou neologismy prostředky směšnosti (viz i výše D 911). Tvrdými se zdají Quintilianovi *Inst.* 1, 5, 67 nové složeniny Pacuviovy ve verši *Nerei repandirostrum incurvicervicum pecus.* Složená slova tvoří epikové, následující v tom Homéra; tak Verg. *Aen.* 3, 544 *Palladis armisonae*, 12, 90 *ignipotens deus*; množství nových slov se vyskytuje u lehce tvořícího Ovidia. Směšný účinek působí, když u Plauta *Capt.* 86 n. parazit Ergasilus podle slova *venatici* tvoří nové názvy psů, ke kterým přirovnává parasyty: *molossici odiosicique et multum incommodestici*; *Aul.* 633 oslovuje stařec Euklio otroka Strobila názvem *verberabilissime*, utvořeným od *verberare* = 'mrskati' podle *venerabilis*. Cicero v listech tvoří nová slova, žertovná nebo satirická, od vlastních jmen; na př. *Epist.* 3, 7, 5 *etiamne tu . . . ulla Appietatem aut Lentulitatem valere apud me plus quam ornamenta virtutis existimas?* (*Appietas* snad podle *pietas*); *Att.* 9, 10, 6 *ita sullaturit animus eius et proscripturit iam diu* ('sullovatí'; obě ta slovesa jsou tvořena podle desiderativu typu *esurio*, druhé z nich od slovesa *proscribo*: 'má chuť na proskribování'). Sbirku neologismů z Laeviovy veršované skladby *Alcestis* podává Gellius 19, 7.

Z věcné nutnosti se tvořila nová slova tam, kde se měl slovním výrazem zpracovávat přínos nové kulturní látky, jako zejména na př. v literatuře filosofické; s tímto úkolem zápasil ve svých verších Lucretius, v próze Cicero. Na tuto věc, na nutnost tvoření nových termínů technických, ukazuje Cicero zvláště *Fin.* 3, 3—5, vycházející od pozorování filosofické mluvy stoiků, těžké pro Řeky samy a tím více pro spisovatele latinské, kteří musí pro nové věci tvořit nová jména. „*Quod quidem*“, pokračuje, „*nemo mediocriter doctus mirabitur cogitans in omni arte, cuius usus vulgaris communisque non sit, multam novitatem nominum esse, cum constituentur earum rerum vocabula, quae in quaque arte versentur. Itaque et dialectici et physici verbis utuntur iis, quae ipsi Graeciae nota non sint, geometrae vero et musici, grammatici etiam more quodam loquuntur suo. Ipsae rhetorum artes, quae sunt totae forenses atque populares, verbis tamen in docendo quasi privatis utuntur ac suis. Atque ut omittam has artis elegantes et ingenuas, ne opifices quidem tueri sua artificia possent, nisi vocabulis uterentur nobis incognitis, usitatis sibi. Quin etiam agri*

cultura, quae abhorret ab omni politiore elegancia, tamen eas res, in quibus versatur, nominibus notavit novis. Quo magis hoc philosopho faciendum est. Ars est enim philosophia vitae, de qua disserens arripere verba de foro non potest... Quodsi in ea lingua, quam plerique uberiorem putant, concessum est, ut doctissimi homines de rebus non pervagatis inusitatis verbis uterentur, quanto id nobis magis est concedendum, qui ea nunc primum audemus attingere?" K tomu dodává, že některých odborných názvů přijatých od Řeků se již užívá jako slov latinských, na př. *philosophia, rhelorica, dialectica, grammatica, geometria, musica*. Poukazem na Cicerona hájí své novotvarý Hieronymus, *Com. in Gal.* 1, 12: „Si itaque hi, qui disertos saeculi legere consueverunt, coeperint nobis de novitate et vilitate sermonis illudere, mittamus eos ad Ciceronis libros qui de quaestionibus philosophiae praenotantur et videant quanta ibi necessitate compulsus sit tanta verborum portenta proferre, quae numquam Latini hominis auris audivit.“

Užívání nově tvořeného slova Cicero někdy ospravedlňuje nutností; tak *Acad.* 1, 24 užití nově tvořeného slova *qualitas*: „dabitis enim profecto, ut in rebus inusitatis, quod Graeci ipsi faciunt, a quibus haec iam diu tractantur, utamur verbis interdum inauditis“; ib. 25: „*qualitates* igitur appellavi, quas *ποιότητας* Graeci appellant, quod ipsum apud Graecos non est vulgi verbum, sed philosophorum.“ V překladu Platonova *Timaia* 23 překládá výraz *δύο μεσότητες* substantivovaným *bina media* a dodává: „vix enim audeo dicere *mediates*, quas Graeci *μεσότητες* appellant; sed quasi ita dixerim, intellegatur, erit enim planius.“ Ve spise *Nat. d.* 1, 95 je na rozpacích, jak je substantivum k adjektivu *beatus*: „ista sive *beatitas* sive *beatitudo* dicenda est (utrumque omnino durum, sed usu mollienda nobis verba sunt)“; *De fato* 1 s vědomím novosti tvoří slovo *moralis* pro pojmenování jedné části filosofie: „decet augentem linguam Latinam nominare (sc. eam partem philosophiae) moralem“; Seneca *Epist.* 89, 9 a Quintilián *Inst.* 6, 2, 8 (srov. ib. 12, 2,10) užívají již slova *moralis* jako slova ujetého.

Zásadním odpůrcem všech neobvyklých slov a tedy zvláště i neologismů byl Caesar, jak bylo uvedeno výše D 964.

- 980 Za císařské doby příliv neologismů do spisovné řeči tím více vzrůstal, čím více se rozvíjely odborné vědy. Seneca *Epist.* 58, 1 začíná list povzdechem nad nedostatkem latinských slov filosofických, který tedy trval i po Ciceronovi: „Quanta verborum nobis paupertas, immo egestas sit, numquam magis quam hodierno die intellexi: mille res inciderunt, cum forte de Platone loqueremur, quae nomina desiderarent nec haberent, quaedam vero, cum habuissent, fastidio nostro perdidissent“; slovo *essentia* ospravedlňuje tím, že jeho původcem je prý Cicero (*Quint.* 2, 14, 2 uvádí *essentia* a *quentia* jako výrazy Plautovy, srov. 3, 6, 23 „*ovōlav*, quam Plautus *essentiam* vocat“, ale rukopisné čtení tohoto vlastního jména a kterou osobu označuje, není nepochybné); řecké *τὸ ὄν* musí tu Seneca opisovat větou *quod est* (ib. 7). Pozdního původu je subst. *possibilitas*,

doložené u Arnobia 1, 25 a Amm. Marc. 19, 2, 15; adj. *possibile* uvádí jako umělé a „tvrdé“ Quint. *Inst.* 3, 8, 25: „*δυνατόν*, quod nostri possibile nominant; quae ut dura videatur appellatio, tamen sola est;“ 8, 3, 33 omlouvá slova *ens* a *essentia*, utvořená podle řeckého vzoru: „quae cur tantopere aspernemur nihil video, nisi quod iuicui iudices adversus nos sumus ideoque paupertate sermonis laboramus“.

Zcela zvláštní potřebu vyjadřovat nové představy měli za té doby křesťané. Vyhovovali jí nejvíce tak, že o nových pojmech svého náboženství užívali starých slov, která tím způsobem nabývala nových významů; tak se stala křesťanskými termíny slova jako *crux*, *sacramentum*, *testamentum vetus*, *testamentum novum*, *salvator*, *altari communicare* ('býti účasten společenství oltáře' = 'jít ke stolu Páně'), *paganus* (původně 'venkovan', pak 'pohan', to jest, kdo není ani křesťan ani žid; venkované totiž podržovali svůj „pohanský“ kult déle než obyvatelé města). Jiným způsobem se tvořila křesťanská terminologie tak, že se přejímaly odborné výrazy řecké; na př. *ecclesia*, *episcopus*, *diaconus*, *presbyter*, *baptisma*, *baptizare*. Jedním z hlavních tvůrců křesťanské terminologie latinské byl Tertullianus. Hieronymova omluva neologismů byla uvedena výše D 979.

Neologismy se vztahují nejčastěji k lexikální a semantické stránce jazyka, ale vznikají také neologismy tvaroslovné a syntaktické. 981

K lexikálním neologismům náleží již výše uvedené Sisenovo adj. *spuatilicus*, dosvědčené Cic. *Br.* 260; Cicero *Planc.* 30 vytýká žalobci, že užil o jeho klientovi neologismu *bimaritus* = 'dvoženatý': *bimaritum appellas, ut verba etiam fingas, non solum crimina; Tusc.* 4, 25 omlouvá své slovo *mulierositas*: *ut ita appellem eam, quae Graece φιλογυνία dicitur*. Augustinus *Solil.* 2, 7, 14 omlouvá název *soliloquia*, který dává svým hovorům: *quae (to jest ty hovory) quoniam cum nobis solis loquimur, Soliloquia vocari et inscribi volo; novo quidem et fortasse duro nomine, sed ad rem demonstrandam satis idoneo*.

Sémantický nebo spíše onomastický neologismus vzniká, když se užije slova v jiném významu, než jaký dosud mělo. Tak Livius 40, 5, 1 užívá slova *exaudire*, jež v klas. latině znamená 'zřetelně slyšeti', ve významu 'vyslyšeti', jež se pak stal v církevní latině významem obvyklým. Sem náleží i výše uvedené křesťanské termíny *crux*, *sacramentum* a pod.

Tvaroslovný neologismus *piissimus* vytýká Antoniovu Cicero *Phil.* 13, 43: *tu ne pios quidem, sed piissimos quaeris et quod verbum omnino nullum in lingua Latina est, id propter tuam divinam pietatem novum inducis*; v latině poklasické se ten tvar vyskytuje u Seneky, Tacita, Curtia Rufa a j. a tedy tam již nebyl neologismem.

Praktická stilistika normativní doporučuje neužívat výrazů utvořených v době poklasické nebo pozdější, jestliže je možno vyjádřit pojem, o který jde, výrazem klasickým; v takových případech jsou pokládány ty pokla- 982

sické neologismy, jakých se mnoho vytvořilo zvláště za železné doby latinského písemnictví, za zbytečné kazy čistého latinského slohu. Ale ovšem je nezbytné přijímat z tehdejších novot — kromě termínů křesťanských — výrazy vytvořené v jednotlivých vědách, na př. mluvnické termíny *subiectum*, *praedicatum*, *causalis* (tak ve spojení *coniunctiones causales*), *accentus*, *verbum activum*, *verbum passivum* (Quint. 1, 6, 10 se vyjadřuje o rodu slovesa *paciscor* opisně: *cum haberet naturam patiendi*); mezi novými, ale správnými a ujatými termíny filosofickými je na př. Sen. *Epist.* 71, 27 *irrationalis* jako opak proti *rationalis*, kdežto Cicero užívá ještě opisu *rationalis expers*.

Také ve středověku a až do nové doby se tvořila v latině jakožto mezinárodním jazyce učenců nová slova nebo se užívalo slov starých v novém významu. Ani těm se nelze vyhýbat, pokud stručně a přesně označují nové pojmy, jako na př. *universitas*, *facultas philosophica*, *typographia*, *electricitas*, *industria* ve významu 'průmysl', *socialismus*. Konservativní purismus by odporem proti takovým slovům jen znesnadňoval nebo i znemožňoval užívání latiny o věcech novodobé vzdělanosti. Zbytečné jsou ovšem neologismy, kde má i latina klasická výraz pro pojem, o který jde, na př. není třeba užívat slova *versio*, ze starověku nedoloženého, pro pojem 'překlad', když je možno jej vyjádřit starými slovy *interpretatio* nebo *translatio*; nesprávné by bylo užívat slova *voluntum* ve významu '(volební) hlas' místo klasického *suffragium* nebo *sententia*.

Vulgarismy.

983 Klasická latina spisovná je vypěstovaná hovorová mluva městských vzdělanců (*sermo familiaris*), lišící se od hovorové mluvy lidové (*sermo plebeius*) tím, že se větší nebo menší měrou vyhýbá jistým výrazovým prostředkům jakožto vulgárním; užití některého z takových výrazů ve vzdělané mluvě se pokládalo za chybu proti čistotě slohu a označuje se nyní názvem *vulgarismus*. Toto slovo je ovšem neantické; římsí theoretikové měli výraz jen pro zvláštní druh mluvy „nevzdělané“, pro mluvu „venkovskou“, *sermo rusticus*, opak to mluvy „městské“, *sermo urbanus*, kterou definuje Quint. *Inst.* 6, 3, 17 takto: „(Urbanitas) qua significari video praefertentem in verbis et sono et usu proprium quendam gustum urbis et sumptam ex conversatione doctorum tacitam eruditionem, denique cui contraria sit rusticitas“; ib. 8, 1, 3 požaduje „verba omnia . . . huius alumnum urbis oleant, ut oratio Romana plane videatur, non civitate donata“. Latina byla sice původně řečí společnosti venkovské, selské, ale ta selská řeč byla časem poměštěna, a co se potom cítilo jako venkovské, „venkovanství“, *rusticitas*, bylo ze vzdělané řeči vymycováno. Někdy se tu však dojem venkovanství spojoval s dojmem starodávnosti a toto sdružení se mohlo uplatňovat i v písemnictví jako prostředek slohové výraznosti, a to ve smyslu jiném, než jak působily umělé literární archaismy; tak podle svědectví Cic. *De or.* 3, 42 chtěl L. Aurelius Cotta venkovanstvím

dotýkat své řeči rázu starobylosti: „L. Cotta gaudere mihi videtur gravitate linguae sonoque vocis agresti et illud, quod loquitur, priscum visum iri putat, si plane fuerit rusticanum.“

Jiný druh mluvy „nevzdělané“ a opak právě urbanity byla mluva lidu velkoměstského, *sermo plebeius*, proti mluvě vrstvy vzdělané. Ve výkladech, které následují, spojujeme mluvu venkovskou i lidovou mluvu velkoměstskou v jeden pojem hovorové mluvy lidové, vulgární.

Přiblížení k mluvě vulgární se druhdy vyskytuje i u autorů, kteří se jinak zpravidla vyhýbají všednostem; bývá způsobováno látkou a druhem slovesného díla. Po této stránce je význačné, co píše Cicero o slohu svých listů L. Papiriu Paetovi *Epist.* 9, 21, 1 (na to místo jsme poukázali již výše D 960): „Verum tamen quid tibi ego videor in epistulis? nonne plebeio sermone agere tecum? nec enim semper eodem modo. Quid enim simile habet epistula aut iudicio aut contioni?... Epistulas cotidianis verbis texere solemus.“ Kdežto tedy v slohu listů připouští Cicero zabíhat do mluvy vulgární, vyžaduje pro nejpřednější druh prózy, řečnictví, vyhýbat se veškeré všednosti; tak *De or.* 3, 150 „in propriis (sc. verbis) igitur est illa laus oratoris, ut abiecta atque obsoleta fugiat, lectis atque illustribus utatur, in quibus plenum quiddam et sonans inesse videatur.“

Seneca *Epist.* 114, 13 staví užívání všedních slov proti užívání slov archaických a kárá je jako sprosté: „quidam contra, dum nihil nisi tritum et usitatum volunt, in sordes incidunt.“

Příkladem vulgarismu hláskoslovného — vulgarismy toho druhu se arci 984 projevovaly namnoze jen v řeči mluvené — může být „široká“ výslovnost *e* místo *i*, kterou vytýká Crassus u Cic. *De or.* 3, 46: „Quare Cotta noster, cuius tu illa lata, Sulpici, nonnumquam imitaris, ut Iota litteram tollas et E plenissimum dicas, non mihi oratores antiquos, sed messorum videtur imitari.“ Podle svědectví Varronova *R. r.* 1, 48, 2 vyslovovali *rustici*, sedláci, *specā* místo *spica*, ib. 1, 2, 14 *ve(h)a* místo *via*, *vella* místo *villa*. O „venkovské“ výslovnosti *e* místo *ae* viz D 48, o výslovnosti *ō* místo *au*, kterou venkovanům (*ōrum* místo *aurum*) přičítá Festus 196 L., viz D 51. Za doby Ciceronovy se zdá *subrusticum*, „přihrublé“, vynechávání koncového *-s* před souhláskovým náslovím, viz D 129. Známkou venkovanské výslovnosti mohlo být také vynechávání náslovného *h-*; aspoň Varro *L. L.* 97 uvádí výslovnost *ircus* (místo *hircus*) proti sabin. *fircus* a *edus* (místo *haedus*) proti sabin. *jedus*, také *olus* místo *holus*, *arena* místo *harena*; ujalo se *anser* místo *hanser*. Zachovávání aspirace v slovech původu řeckého bylo známkou mluvy vzdělané, a naopak, jak praví P. Nigidius u Gellia 13, 6, 3 „rusticus fit sermo, si adspires perperam“; o zneužívání aspirace viz D 88.

Venkovanská výslovnost mohla být u řečníka záměrným prostředkem, aby se jeho řeč zdála starobylá; tím se vyznačoval L. Aurelius Cotta, tribun lidu r. 95 před Kr., o němž to několikrát dosvědčuje Cicero, na př. také *Br.* 137: „L. etiam Cotta praetorius, in mediocrium oratorum nu-

mero, dicendi non ita multum laude processerat, sed de industria cum verbis tum etiam ipso sono quasi subrustico persequebatur atque imitabatur antiquitatem.“ Proti tomu způsobu žádá Crassus u Cic. *De or.* 3, 44, aby se ve výslovnosti projevovala *urbanitas*: „Quare cum sit quaedam certa vox Romani generis urbisque propria, in qua nihil offendi, nihil displicere, nihil animadverti possit, nihil sonare aut olere peregrinum, hanc sequamur, neque solum rusticam asperitatem, sed etiam peregrinam insolentiam fugere discamus“; srov. Quint. 6, 3, 107.

- 985 Co se týče tvoření slov, vidíme z Varrona *R. r.* 1, 2, 1, že místo staršího tvaru *aeditumus* — který on pokládal za správný, jak svědčí Gell. 12, 10, 4 — pokládají „recentes urbani“ za správné *aedituus*; Cic. *Verr.* 4, 96 mají naše rukopisy *aeditui*, ale Gell. 12, 10, 6 tvrdí, že našel „in exemplaribus fidelissimis“ psáno *aeditumi*, kdežto *aeditui* že je psáno „in libris vulgariis“; tvar *aedituus* v době klasické převlád. Rusticita se cítila v tvaru *cuium* u Verg. na začátku *Ecl.* 3, 1 *dic mihi, Damoeta, cuium pecus? an Meliboei?*, jak je patrné z parodie toho začátku, citované u Donata *Vita Verg.* 61: *dic mihi, Damoeta, cuium pecus anne Latinum? Non, verum Aegonis nostri; sic rure loquuntur.* Ale Cicero užívá adj. *cuius* jako slova starobylého v mluvě právníké, na př. *Verr.* 1, 142 *ut optima condicione sit is cuius res sit, cuium periculum*, srov. *ib.* 3, 16 a 3, 68. Gell. 17, 2, 17 soudí, že tvar *sermonari* (dosvědčený jenom na tomto místě) je „venkovštější“ (*rusticius*), ale správnější než *sermocinari*.

Tvaroslovné vulgarismy jsou na př. Varronovy tvary *Men.* 375 *parvisimus*, 82 *satisfacitur*; Petron. 71, 1 akusativ *lactem*, nominativ *fatus* (místo *fatum*), 57, 8 *vasus fictilis* (místo *vas fictile*). Za příklad syntaktického vulgarismu je možno uvést užívání srovnávacího genitivu místo ablativu, jaké je doloženo po prvé u Vitruvia (D 680).

- 986 Lexikální vulgarismy vznikají užíváním všedních slov, kterým kritikové říkají *trita, cotidiana, usitata, sordida*. Právě po této stránce jsou mezi slovesnými druhy význačné rozdíly; to se týká také užívání slov neslušných, místo nichž se představy jimi označované, pokud se o nich musí mluvit, v klasickém slohu vyjadřují zpravidla eufemismy (D 439), která však mají svou úkonnost na př. v lascivních básničkách Catullovyh, v Horatiovyh satirách (tak *Sat.* 1, 9, 69 n. *vin tu curtis Iudaeis oppedere?*), v Martialovyh epigramech a v Priapeich.

Plebejská mluva, *plebeius sermo*, kterou sám Cicero pozoruje ve svých listech, projevuje se v nich užíváním takových slov, jako je na př. *combibo* 'spolupiják', *salaco* 'chlubič', *muginari* 'otáletí', *suppetiari* 'pomáhati', *tricari* 'vykrucovati se'. Jejím znakem je i velmi časté užívání deminutiv (D 434), a to nejen běžných, jako *animula, auricula, diecula, litterula, ocelli, plebecula, villula*, nýbrž i nově tvořených, na př. *contiuncula, delicioiae, gloriola, memoriola, ripula, vocula*; adjektiva toho druhu jsou na př. *lentulus, pulchellus, subturpiculus*. Leckterá z těchto slov jsou tedy Ciceronovy neologismy — neologismy aspoň pro písemnictví — tvořené v duchu mluvy lidové, nejsou-li z té mluvy přejaty.

Pozoruhodný odpor proti všedním slověům má Tacitus, jenž někdy raději opisuje pojem několika slovy, než aby jej vyjádřil příslušným slovem všedním. Na př. *Ann.* 1, 65 *amissa magna ex parte, per quae egeritur humus aut exciditur caespes* (vlastní názvy těch věci jsou *pala* = 'lopata' a *ligo* = 'motyka'; proti tomu příslušných slov užívá *Hist.* 3, 27 *dum ex proximis agris ligones dolabras et alii falces scalasque convectant*); *ib.* 13, 25 ve vypravování o nočních toulkách Neronových užívá o hospodách slova *deverticula*, kdežto *Suet. Nero* 26 v podobné souvislosti je jmenuje vlastním názvem *popinae*; *Hist.* 4, 81 slepec prosí císaře *Vespasiana*, *ut genas et oclorum orbis dignaretur respergere oris excremento* (*Plin. Nat. h.* 28, 35—39 užívá při vypočítávání léčivých účinků sliny náležitěho slova *saliva*).

Vulgarismy mohou být i v obrazných rčeních, metaforách a přirovnáních. V této věci radí k opatrnosti *Crassus* u *Cic. De or.* 3, 163: „*Et quoniam haec vel summa laus est in verbis transferendis, ut sensum feriat id, quod translatum sit, fugienda est omnis turpitudine earum rerum, ad quas eorum animos, qui audient, trahet similitudo*“; sám by nechtěl užívat takových obrazů, jako že smrtí Afrikanovou byla obec „vykleštěna“ (*castrata*) nebo že *Glaucia* je *stercus curiae*; „*quamvis sit simile, tamen est in utroque deformis cogitatio similitudinis*.“ Lidové mluvě náleží obrazný výraz *Cic. Att.* 15, 20, 2 *ex hac nassa exire constitui* vlastně 'vyjítí z této (rybářské) vrše' = dostat se z této pasti'; není náhodou, že se týž obraz vyskytuje také u *Plauta Mil.* 581 *numquam hercle ex ista nassa ego hodie escam petam*; *srov. franc. être dans la nasse* = 'býti v bryndě'.

Jiné příklady znaků mluvy vulgární jsou uvedeny D 433—437 a D 1062 až 1070.

Hrubým vulgarismům se vyhýbala netoliko spisovná mluva latinská, nýbrž i hovorová mluva vrstev vzdělaných, *sermo familiaris*. Avšak tato vzdělaná mluva hovorová měla s mluvou lidovou společné kořeny a vzhledem k tomu stavíme „hovorovou“ latinu vůbec proti latině „spisovné“. Složky hovorové mluvy pronikaly — s větší nebo menší měrou lidovosti — do některých druhů mluvy spisovné a tam je poznáváme srovnáváním se slohem, o kterém můžeme předpokládat, že jich je prost. Projevují se nejvíce v komediích *Plautových* — menší měrou i v *Terentiových* — u *Horatia* v *Satírách* a *Listech*, v listech *Ciceronových*, u *Vitruvia*, *Petronia* a u pozdějších spisovatelů křesťanských.

Význačnou vlastností hovorové mluvy vůbec je, že to je mluva značně citová, kdežto mluva spisovná — platí to ovšem jenom o spisovné próze — je převážně intelektuální. Hovorová mluva je prostředkem styků mezi osobami žijícími v úzké pospolitosti a v společenství zkušeností i zájmů; proto může být jednak méně úpravná, jednak značně úsporná, protože její slovní výraz je doplňován z vnější i vnitřní situace hovořících.

Vzhledem k starověkému rozdělení slohů na sloh nízký, vysoký a střední (D 969) je mluva hovorová většinou sloh nízký a hodí se na ni příklad,

který pro tento sloh uvádí Rhet. Her. 4, 14: *Nam ut forte hic in balneas venit, coepit, postquam perfusus est, defricari, deinde, ubi visum est, ut in alveum descenderet, ecce tibi iste de transverso: Heus, inquit, adulescens, pueri tui modo me pulsarunt; satis facias oportet. Hic, qui id aetatis ab ignoto praeter consuetudinem appellatus esset, erubuit. Iste clarius et eadem et alia dicere coepit. Hic: vix, tamen, inquit, sine me considerare. Tum vero iste clamare voce ista, quae vel fabulae cuivis rubores eicere potest: Ita petulans est ac proterva, ne ad solarium quidem, ut mihi videtur, sed pone scenam et in eiusmodi locis exercitata. Conturbatus est adulescens: nec mirum, cui etiam nunc paedagogi lites ad auriculas versarentur imperito huiusmodi convivorum. Ubi enim vidisset scurram exhausto rubore, qui se putaret nihil habere, quod de existimatione perderet, omnia sine famae detrimento facere posse?* Quintilian 12, 10, 40 rozeznává hovorovou mluvu obyčejnou od řeči uměle vypěstované: „Quidam nullam esse naturalem putant eloquentiam, nisi que sit cotidiano sermoni simillima, quo cum amicis, coniugibus, liberis, servis loquamur, contento promere animi voluntatem, nihilque et arcessiti et elaborati requirente... Mihi aliam quandam videtur habere naturam sermo vulgaris, aliam viri eloquentis oratio“.

- 989 Výše uvedené vlastnosti hovorové mluvy se projevují hojným užíváním citoslovcí, výrazných slov (D 433—437), vět zvolacích a tázacích místo vět vypovídacích; myšlenky se často vyjadřují výrazy eliptickými; řeč se přerušuje pausami, za kterých se to, co je nedopověděno, nahrazuje posunky (*aposiopesis*, II 497). Skladba hovorové mluvy se vyznačuje hojnější parataxi proti hypotaxi (II 315); proud myšlenek se vyjadřuje zpravidla krátkými větami s vlastním citovým přízvukováním, oddělenými pausami, a tvoří se větší a složitější větné celky s promyšleným členěním.

Příkladem živého hovoru mohou být verše Ter. *Phorm.* 1002 — 1006; mluvící osoby, žena Nausistrata, stařec Chremes a parazit Phormio, si tu skáčí do řeči:

Na. *Mi vir, non mihi dices?* Ch. *At...* Na. *Quid 'at'?*

Ch. *Non opus est dicto.* Ph. *Tibi quidem; at scito huic opus:*

In Lemno... Na. *Hem, quid ais?* Ch. *Non taces?* Ph. *clam te...* Ch. *Ei mihi!*

Ph. *Uxorem duxit.* Na. *Mi homo, di melius duint!*

Ph. *Sic factumst.* Na. *Perii misera!*

Peregrinitas.

- 990 Za kazy čistého slohu se pokládaly i všeliké cizomluvy, které vnikaly z řeči neřímských do hovorové mluvy města Říma a odtud někdy i do latiny spisovné. Dělo se to působením cizinců přicházejících do hlavního města z blízkého i vzdálenějšího okolí i z cizích zemí, jak poznamenává Cicero *Br.* 258: „*Confluxerunt enim et Athenas et in hanc urbem multi inquinatae loquentes ex diversis locis.*“ Také v pomezích oblastech, kde se obyvatelé mluvící latinsky stýkali s nelatinskými sousedy — ty hranice se ovšem

rozšiřováním římského panství čím dále tím více od Říma vzdalovaly — vnikaly do latiny cizomluvy.

Podle původu a závažnosti odchylek od latinské jazykové normy rozlišují se různé druhy cizomluvů, od živlů nářečních, dialektismů, až po zbytečné užívání cizích slov. K cizomluvům náleží vlastně i graecismy, ale na ty se dívali římsší kritikové jinak než na jiné cizomluvy a proto je třeba o nich pojednat zvlášť.

Do latinského písemnictví se dostávaly cizí živly netoliko z mluvy hovorové římské, nýbrž namnoze také činností spisovatelů, kteří nebyli rodem Římané. Tak Cicero *Br.* 258 upozorňuje, že „špatně mluvili“ Caecilius a Pacuvius — Caecilius, který byl původně insuberský otrok, tedy Gall, a Pacuvius, narozený v kalaberském Brundisiu. Titinius *Tog.* 104 naráží na spisovatele, „qui Obsce et Volsce fabulantur, nam Latine nesciunt“. Podle Quintiliana *Inst.* 1, 5, 56 Lucilius káral Vettia pro užívání praenestského nářečí a Asinius Pollio vytkl u Livia „Patavitatem“, zabarvení mluvy dialektem jeho rodiště.

Vliv nářečí a příbuzných řečí italských se projevoval, hlavně v řeči venkovské, i hláskoslovnými zvláštnostmi. Tak zejména zaměňováním *f-* a *h-* na začátku slova, kde šlo o střídnice aspirovaných explosiv (D 72—76) v dubletách jako lat. *faba* proti faliskému *haba*, lat. *harena*, *hircus*, *haedus* proti sabinskému *fasena*, *fircus*, *fedus* (srov. D 984).

Z cizích jazyků — kromě řečtiny — vnikala do latiny slova etruská, gallská a ojediněle i hispanská a punská (D 1045—1047).

Když římsší spisovatelé užívají cizích slov o věcech přejatých z ciziny, pro které domácích názvů není, nejsou to vlastně slohové cizomluvy. Také se taková slova zpravidla nedostávají do literatury přímo z cizí řeči, nýbrž z domácí mluvy hovorové.

Graecismy.

Mezi cizími jazyky, které působily na latinský jazyk a sloh, měla řečtina 991 zcela zvláštní význam. Vnikání řeckých živlů do latiny pokládali někteří římsší theoretikové spíše za obohacování svého jazyka než za jeho kažení a proto posuzovali graecismy jinak než to, čemu říkali *pergrinitas*.

Řeckých živlů je i v latině klasické poměrně mnoho. Ale stilistickým graecismem není všechno řecké, co se v latině vyskytuje, nýbrž jen to, co v latině nezdomácnělo a co se v ní cítí jako cizí; o tom rozdíl viz D 132. V latině zdomácnělo na př. slovo *aer*; ještě u Ennia to je slovo cizí, ale potřebné a žádoucí a proto zaváděné, jak je patrné z *Ann.* 2, zl. 147 n. *et densis aquila pennis obnixta volabat vento quem perhibent Graium genus aera lingua*. Pacuvius *Trag.* 86 n. jakoby slovníkářsky uvádí do latiny slovo *aether*: *hoc vide, circum supraque quod complexu continet terram id quod nostri caelum memorant, Grai perhibent aethera*; Afranius 299 R. slovo *sophia*: *Sophiam vocant me Grai, vos Sapientiam*.

Že se některých slov přejatých z řečtiny užívalo již jako slov domácích, upozorňuje Cicero *Fin.* 3, 5: „Quamquam ea verba, quibus instituto veterum utimur pro Latinis, ut ipsa philosophia, ut rhetorica, dialectica, grammatica, geometria, musica, quamquam Latine ea dici poterant, tamen, quoniam usu percepta sunt, nostra ducamus“; ale v starším spise *De or.* 1, 9 n. uvádí některá z těchto slov ještě jako slova neobvyklá a píše „eam quam φιλοσοφίαν Graeci vocant. . . ei qui mathematici vocantur. . . ei qui grammatici vocantur“. Zbytečné vplétání řeckých slov do latiny odsuzuje Cicero přirovnáním *Off.* 1, 111 „ut enim sermone eo debemus uti, qui innatus est nobis, ne, ut quidam, Graeca verba inculcantes iure optimo rideamur, sic in actiones omnemque vitam nullam discrepantiam conferre debemus“.

992 Řecká slova vnikala do latiny nejprve styky hovorovými a potom, již od počátků uměleckého písemnictví římského, vlivem řeckých literárních vzorů (srov. D 1053). Z hovorové řečtiny přešla a v latině zdomácněla slova zejména z oboru námořnictví, jako *ancora*, *gubernare*, jednak názvy obchodní, jako *talentum*, *mina*, *nummus*, *propola*, jednak jména nástrojů, náčiní a zařízení, na př. *machina*, *spatha*, *cista*, *amphora*, *camera*, *balineum*, i jiná, jako *corona*, *epistula*. Také domácí otroci řecky mluvící rozšířili v Římě řecká slova běžná v denním hovoru, jak je patrnó zvláště z mluvy Plautovy; jsou to zejména citoslovce, jako *papae*, *babaë*, *euhoë*, *apage*, slova pochvaly a obdivu *eu*, *euge*, *basilice*, *euscheme*. Také Petronius vystihuje mluvu méně vzdělaných osob četnými graecismy; na př. 69, 1 *agaga est, at curabo, stigmam habeat*.

Plautus přejímá řecká slova poměrně velmi hojně, a to zejména slova označující věci souvisící s hodováním, milkováním a strojením — je příznačné, že k označení opilosti zdomácnělo v Římě řecké slovo κραπίλη v podobě *crapula*, o připjení sloveso *propinare* z řec. προπινειν, a že Plautus pojem 'hýřiti', 'flámovati' označuje slovem *pergraecari*. Na př. *Mil.* 666 nn. *vel hilarissimum convivam hinc indidem expromam tibi vel primarium parasitum atque obsonatorem optimum. Tum ad saltandum non cinaedus malacus aequat atque ego*. Poměrně častá jsou u něho řecká slovesa na -ίζω > -isso, na př. *badisso*, *atticisso*, *cyatisso*, *moechisso* (srov. D 1069) a adjektiva na -ικος > -icus, na př. *basilicus*, *graphicus*. Pro komický účinek druhdy sám tvoří polořecká pololatinická slova hybridní; podobně i Petronius (viz níže D 995).

Lucretius 4, 1160 nn. parodicky hromadí řecké výrazy, když líčí, jak muži zaslepení láskou zastírají vybranými eufemismy vady svých milenek: *Nigra melichrus est, inmunda et foetida acosmos, caesia Palladium, nervosa et lignea dorcias, parvula, pumilio, chariton mia, tota merum sal, magna atque inmanis cataplexis plenaque honoris. Balba loqui non quit, traulizi, muta pudens est; at flagrans odiosa loquacula Lampadium fit. Ischnon eromention tum fit, cum vivere non quit prae macie; rhadine verost iam mortua tussi. At tumida et mammosa Ceres est ipsa ab Iaccho, simula Silena ac saturast, labeosa philēma*.

Podobně Iuvenalis 3, 66 nn. užívá řeckých výrazů ve verších, kterými kárá řeckomilnou módu:

*Ite, quibus grata est picta lupa barbara mitra.
Rusticus ille tuus sumit trechedipna, Quirine,
et ceromatico fert niceteria collo.*

Cicero, když užívá řeckých pramenů nebo citátů, zpravidla je uvádí v latinském překladu; *Tusc.* 1, 15 pravi jeho osoba označená M.: *scis enim me Graece loqui in Latino sermone non plus solere quam in Graeco Latine.* Jen v listech psaných nejdůvěrnějším přátelům vměšoval hojnou měrou řecké výrazy do latiny; to jsou graecismy mluvy římských vzdělanců. Na př. krátký list *Att.* 4, 7, 1 se začíná *Nihil εὐκαιρότερον epistula tua* a potom obsahuje ještě dva řecké citáty z Homéra; *ib.* 4, 8 a, 4 *dē eo, quod me mones, ut et πολιτικῶς me geram et τὴν ἔσω γραμμὴν teneam, ita faciam.* Řeckých slov a citátů bylo napočítáno v listech Ciceronových na 850. Naopak v jeho řečech je velmi málo takovýchto graecismů; užitě řecké slovo je v nich leckdy vysvětleno, na př. *Verr.* 5, 148 *ἐδικαιώθησαν . . . hoc est, ut Siculi loquuntur, supplicio adfecti ac necati sunt.* Ironický význam má užití řeckého slova v latinisované podobě *Verr.* 3, 152 *suo illo pan-chresto medicamento.*

Pro míšení latiny s řečtinou kárá Horatius *Sat.* 1, 10, 20 nn. básníka Lucilia a polemizuje proti těm, kdo v tom viděli nějakou přednost.

Básníci, zejména doby Augustovy, užívali řeckých jmen vlastních, osobních i zeměpisných, namnoze pro zvukovou zdobnost, viz výše D 915.

U prozaických spisovatelů doby císařské vedla k užívání řeckých slov také snaha po zvláštnostech, projevovaná i jinak; tak je tomu na př. u Plinia v *Nat. h.* a u Apuleia. Puristou byl v této věci Tacitus, jenž i místo zdomácnělých slov *philosophus, philosophia* užívá *sapiens, sapientia*; *Ann.* 15, 71 *Milichus . . . conservatoris sibi nomen Graeco eius rei vocabulo adsumpsit* (opis řec. slova σωτήρ).

Velkou zkouškou pro odolnost latiny řeckým vlivům bylo přijetí křesťanství, jehož první světovou řečí byla řečtina. Tu si vytvořil latinský jazyk svou křesťanskou mluvu, ale ovšem přijal do ní mnohá řecká slova s novým křesťanským významem, jako na př. *baptizare, ecclesia, apostolus, episcopus, presbyter, diaconus, blasphemus, diabolus, anathema, apostata, charisma, schisma, zelus, ethnicus.* Snaha některých křesťanských spisovatelů nahrazovati tyto řecké termíny slovy latinskými, na př. Tert. *Paen.* 2, 6 *intinctio* místo *baptisma*, zůstala celkem bez úspěchu.

Vliv řečtiny se projevoval ve všech stránkách jazyka. K jejím účinkům na latinské hláskosloví — někdy tu jde ovšem jen o pravopis — náleží vyznačování aspirace, a to netoliko u slov původu řeckého (D 8), nýbrž i u slov čistě latinských, jako na př. *pulcher* (D 88).

Po stránce tvaroslovné zasluhuje pozornosti zvláště skloňování řeckých substantiv přejatých do latiny a zejména také skloňování jmen vlastních.

Slova v latině zdomácnělá, jako *epistula*, *aula*, *poeta* se skloňují ovšem latinsky. Podobně Cicero skloňuje i řecké odborné termíny, které již cítí jako latinské, na př. *poetica*, *poeticae*, *poeticam*, ale Varro *L. L.* 7, 2 píše nom. *poetice* (t. j. ποιητική), Nep. 25, 18, 5 ak. *poeticen*, Plin. *Epist.* 7, 4, 2 abl. *poetice*; také Quintilian užívá tvarů *grammaticae*, *grammatices*, *grammaticen*.

Tvaroslovné graecismy u vlastních jmen jsou někdy záměrným prostředkem k povznesení řeči nad běžnou prózu, jindy zase projevem snahy o onomastickou přesnost, jindy je volí osobní vkus bez znatelného důvodu; užívají jich zejména básníci doby Augustovy — jejich předchůdcem v tom byl básník Accius — ale také někteří prozaikové pozdější doby, zejména Plinius v *Nat. historia*. U Horatia je vidět po této stránce rozdíl, ač ne důsledný, mezi lyrickými básněmi a satirami s listy: v oněch píše *Europe*, *Europen*, *Helene*, *Helenen*, *Penelopen*, kdežto v těchto *Helenam*, *Penelopam*, *Penelopae*. Jistě bylo běžné jméno *Sparta* s latinskou koncovkou, jak se píše vždy v próze; ale Propertius, Ovidius, Statius piší *Sparte*, Ovidius a Statius ak. *Sparten*. Podobně je tomu u řeckých jmen s kmenem na *-o*, kde se vyskytuje nom. na *-os* i na *-us*, ak. na *-on* i na *-um*, u jmen s kmenem na *-i*, kde je v ak. sg. *-in* i *-im*, u jiných jmen III. dekl. gen. sg. *-os* i *-is*, ak. sg. *-a* i *-em*, ak. pl. *-as* i *-es*.

994 Vliv řečtiny jest pozorovati také v syntaxi, zvláště u básníků tvořících ve styku s poesíí řeckou. Některé vazby jsou graecismy jen v tom smyslu, že to jsou vazby se základem v latině samé, ale jejich užívání se vlivem řeckým rozšířilo; sem patří tak zvaný akusativ řecký neboli akusativ vztahu (II 73, D 614—620) a předmětný infinitiv u adjektiv (II 199); také graecisující vazba typu *vix credor* (D 726) a nom. s inf. místo ak. s inf., na př. Cat. 4, 2 *phaselus ille... ait fuisse navium celerrimus* má prameny v latině (D 776). Vergilius *Aen.* 6, 453 n. *qualem primo qui surgere mense aut videt aut vidisse putat per nubila lunam* zřejmě napodobil Apollonia Rhod. *Arg.* 4, 1477 n. ὥς τις τε νέω ἐνὶ ἡματι μίγην ἢ ἴδεν ἢ ἐδόκησεν ἐπαχλύουσαν ιδέσθαι. Gen. u *regnare*, na př. Hor. *Carm.* 3, 30, 12 *regnavit populorum*, byl jistě podporován řeckou vazbou ἀρχειν s gen., ale mohl vzniknout obdobou podle *potior* s gen. (D 655). Za skutečné graecismy jest pokládati gen. odluky u sloves *desistere*, *desinere*, *abstinere* (D 656) a vazbu typu *dia dearum* (D 652).

Mnohé, a to někdy i dosti tvrdé syntaktické graecismy vnikaly do latiny při překládání bible, jež se zvláště s počátku dělo s úzkostlivou péčí o doslovnost; Hieronymus *Epist.* 57, 5 poznamenává, že doslovný překlad je jediný vhodný, když jde o Písmo svaté, „ubi et verborum ordo mysterium est“. Tak se vyskytuje ještě i ve Vulgátě gen. u komparativu Marc. 12, 31 *maius horum aliud mandatum non est* (μεϊζων τούτων ἄλλη ἐντολή οὐκ ἔστι, D 680); in s ak. v doplňku místo nom. ib. 6, 18 *et ero vobis in patrem et vos eritis mihi in filios et filias* (καὶ ἔσομαι ὑμῖν εἰς πατέρα, καὶ ὑμεῖς ἔσεσθέ μοι εἰς υἱούς καὶ θυγατέρας); gen. místo adjektiva Acta 9, 15 *vas electionis* (σκεῦος ἐκλογῆς), Luc. 4, 22 *in verbis gratiae* (ἐπὶ τοῖς λόγοις

της χάριτος). Řecký originál působil na hojně užívání věty s *quod* (*quia*, *quoniam*) po slovesech *dicendi* a *sentiendi* (II 375, D 894), na př. Matth. 5, 17 *nolite putare, quoniam veni solvere legem aut prophetas* (μη νομίσητε οτι ηλθον καταλῦσαι τον νόμον η τους προφητας). Také podle vzoru řeckého se vyskytuje poměrně často spojka *et*, a to nejen jako spojka slučovací, nýbrž i místo spojky adversativní, druhdy zase místo připojení podřadného (D 854); na př. Marc. 12, 12 *et quaerebant eum tenere et timuerunt turbam* (advers., και ἐζήτουν αυτον κρατησαι, και εφοβηθησαν τον οχλον), Matth. 26, 15 *quid vultis mihi dare et ego vobis eum tradam* (účel, τι θέλετε μοι δοῦναι, κἀγω ὑμῖν παραδώσω αυτόν), Luc. 15, 15 *et abiit et adhaesit uni civium regionis illius et misit illum in villam suam, ut pasceret porcos* (και πορευθεις εκολληθη ενι των πολιτων της χωρας εκεινης και επεμμεν αυτον εις τους αγρους αυτου βοσκειν χοιρους); v lat. překladu je zde zachována i nezřetelnost smyslu; mělo by být *qui misit illum*; Kral. překlad podle smyslu doplňuje 'on': 'I všed přidržel se jednoho měšténina krajiny té; a on jej poslal na pole své, aby pásł vepře'); Marc. 15, 25 *erat autem hora tertia et crucifixerunt eum* (čas, ην δε ωρα τριτη, και εσταυρωσαν αυτόν). Podle řec. και ἐγένετο je i v latině *factum est* bez spojení s větou následující, na př. Luc. 1, 23 *et factum est, ut impleti sunt dies officii eius, abiit in domum suam* (και ἐγένετο ως ἐπλήσθησαν αι ημέραι της λειτουργιας αυτου, απηλθεν εις τον οικον αυτου). Jako bývá v řečtině někdy přímá řeč po slovese *dicendi* uváděna spojkou *οτι* bez vlivu na útvar uváděné výpovědi (*οτι recitativum*), tak podle toho mívá i v latině podobnou funkci spojka *quia* (D 896).

Tvořením slov ze složek latinských a řeckých vznikají slova zvaná 995 hybridní. Slovo *ibrida* znamenalo mísenice; psaní *hybrida* se ujalo, protože to slovo bylo nesprávně spojováno s řec. ὕβρις. Hybridní slova tvoří na př. Plautus pro dosažení komického účinku; na př. *Trin.* 1014 *postquam thermopostasi gutturem* ('napojil jsi teplým nápojem'); *Aul.* 370 *rapacidarum ubi tantum sit in aedibus* (*rapacida* nebo *rapacides* tvořeno od *rapax* po způsobu řeckých patronymik jako *Atrida* nebo *Atrides*, tedy 'lupičův syn'). Také Cicero v listech; na př. *Att.* 1, 16, 13 *istos consulatus non flocci facteon* (podle předcházejícího *φιλοσοφητέον*); *ib.* 7, 17, 2 od vlastního jména *Sestius* utvořeno adj. *σησιτωδέστερον*. Takovými prostředky napodobuje i Petronius vulgární graecismy; na př. 67, 3 *ego me apoculo*, 67, 10 *excatarisasti me*.

Barbarismy a soloecismy.

Barbarismem nazývali řečtí i římstí theoretikové hrubou chybu jazykovou. Pojem, i když ne slovo „barbarismus“ má Cicero, když píše *Br.* 258 o řečnících doby Laeliovy a Scipionovy: „omnes tum fere, qui nec extra urbem hanc vixerant neque eos aliqua barbaries domestica infuscaverat, recte loquebantur“. Definici barbarismu má *Rhet. Her.* 4, 17: „Barbarismus est, cum verbum aliquod vitiose effertur“; podle ní je to tedy chyba mluvnická. Obšírněji jedná o barbarismech *Quint. Inst.* 1, 5, 5 nn. 996

Rozeznává několik jejich druhů; za první počítá přejímání slov z cizích jazyků do latiny, tedy to, co jsme označili jménem *peregrinitas*; za druhé, barbaricky mluví ten, „a quo insolenter quid aut minaciter aut crudeliter dictum sit“, což tedy vlastně nezáleží v slohu, nýbrž v povaze a temperamentu řečníkově; teprve třetí druh je skutečný barbarismus slohový, totiž hrubá chyba jazyková, vznikající podle Quintiliana tehdy, když se v slově hláska nebo slabika nesprávně přidá nebo ubere nebo se jedna zamění za druhou nebo se položí na nesprávné místo. Za příklad takového barbarismu uvádí, že Tinga z Placentie — jehož vtipkaření připomíná Cicero *Br.* 172 — dělal dva barbarismy v jednom slově, říká je *precula* místo *pergula*, „et immutatione, cum *c* pro *g* uteretur, et transmutatione, cum *r* praeponeret antecedenti“; mezi jinými jeho příklady barbarismů jsou tvary *dua* a *tre*, jež prý však v složeninách *duapondo* a *trepondo* jsou až do jeho doby běžné. Také gramatik Diomedes II 451, 26 K. definuje barbarismus jako chybu v jednom slově: „Barbarismus est enuntiatione vel scripto una pars orationis corrupta ac per hoc non Latina“.

Římští gramatikové často mluví o barbarismech jako chybách proti správné kvantitě slabik, vznikajících buď zkrácením slabiky dlouhé (*barbarismus Hispanus*) nebo zdĺoužením slabiky krátké (*barbarismus Afer*). Že Afričané neměli cit pro kvantitu, dosvědčuje Augustinus *De doctr. Christ.* 4, 24, kde připouští, aby kazatel užíval tvaru *ossum* místo *os*, protože by posluchači z normálního tvaru *os* nepoznali, zdali jde o *ós* či *ōs*, „ubi Afray aures de correptione vocalium vel productione non iudicant“. Barbarismy tohoto způsobu se projevovaly ovšem především ve výslovnosti; ale mohly zasahovat i do slohu psaného potud, že chybná výslovnost měla vliv na chybné utváření metrických klausulí.¹⁾

Za barbarismus se pokládaly i chyby v přízvukování; tak gramatik M. Plotius Sacerdos VI 451, 10 K. uvádí jako příklad takové chyby „si dicas *iste* et *-te* acuas, cum *is*-debeas“; taková „chyba“ u zájmena *ille* dala vznik tvarům určitého členu franc. *le*, *la*, ital. *lo*, *la*.

997 Příbuzná s barbarismem je vada slohu, kterou římští theoretikové nazývají *soloecismus*, slovem přejatým z řečtiny. Řecké slovo *σολοικισμός* bylo utvořeno od přídavného jména *σολοικος* = 'chybně mluvící', 'neobratný', 'sprostý', jež bylo odvozováno (Strab. 14, 2, 28; Diog. Laert. 1, 51) od jména města Soloi v Kilikii, kde se prý tamější athénští osadníci časem odcizili správné attičtině a mluvili řečí zkaženou. Rhet. Her. 4, 17 definuje *soloecismus* takto: „Soloecismus est, cum pluribus in verbis consequens verbum ad superius non adcommodatur“. Také z výkladu Quintilianova *Inst.* 1, 5, 34—54 je patrné, že *soloecismus* byl spatřován v neshodě slova, které je samo o sobě správné — v tom je rozdíl od barbarismu — se slovem jiným, tedy v nesprávnosti syntaktické vazby; i tu byla chyba nalézána, praví Quint., buď v přidání slova, na př. *nam enim, de susum, in Alexandriam*, nebo ve vynechání, na př. *ambulo viam, Aegypto venio, ne hoc fecit*, nebo v pře-

¹⁾ O tom jedná F. Novotný, *Eurhythmie*, str. 139—143.

místění, na př. *quoque ego, enim hoc voluit, autem non habuit*. Dále uvádí Quint., že u slovesa vznikají soloecismy chybou v užití rodu, času, osoby, způsobu, čísla; u jmen chybou v rodě, čísle (1, 5, 16 uvádí jako soloecismus neobvyklý sg. *scala* a *scopa* a neobvyklý pl. *hordea* a *mulsa*, „quod pluralia singulariter et singularia pluraliter efferuntur“) a zvláště v pádu, u adjektiv chybou ve stupni, u participií v rodě, pádu, v čase a čísle, u zájmena v rodě, čísle, pádu; k soloecismům náleží i chybné užívání jednotlivých druhů slov, na př. spojky *aut* místo-*an* ve vazbě *hic aut ille sit*, záporky *non* místo *ne* ve větě *non feceris*, záměna adverbia v chybné vazbě *eo intus* a *intro sum*, záměna zájmen, interjekcí, předložek; soloecismy vznikají i neshodami ve stavbě vět. Podobně vykládá o soloecismu Marius Plotius Sacerdos *Gr. L. VI 449—451 K*.

Poetismy.

Také nevhodné užívání básnických výrazů, poetismů, může kazit čistotu 998 prozaického slohu. Ovšem hranice mezi slohem prozaickým a slohem básnickým nejsou pevné a nebyly pevné ani u Římanů, ale snaha o jejich zachování byla jedním z nejdůležitějších znaků klasické prózy latinské, zejména Ciceronovy; před její dobou nebyly ty hranice dost známy a v dobách pozdějších se jich namnoze nedbalo. Již výše bylo poukázáno na to, že próza tak zvané stříbrné doby byla silně zabarvována složkami slohu básnického. Že v této věci vznikla jakási móda, je patrné z Tac. *Dial.* 20: „Exigitur . . . iam ab oratore etiam poeticus decor, non Accii aut Pacuvii veterino inquinatus, sed ex Horatii et Vergilli et Lucani sacrario prolatus“; Quint. *Inst.* 8 prooem. 25 si stěžuje: „a corruptissimo quoque poetarum figuras ac translationes mutuamur“.

Cicero ovšem nešel tak daleko, že by byl nepřipouštěl do prózy vůbec žádný výraz básnický, neboť jemu šlo netoliko o čistotu, nýbrž také o ozdobnost slohu. O tom poučuje ústy Crassovými *De or.* 3, 153: „sed tamen raro (= 'tu a tam') habet etiam in oratione poeticum aliquod verbum dignitatem“. Sám zachovával rozdíl mezi slohem prozaickým a básnickým velmi bedlivě; slovník jeho vlastních veršů se značně odchyluje od slovníku jeho spisů prozaických. Když užívá slov, rčení a obrazů v próze neobvyklých, zmírňuje — ale ne vždy — jejich smělost přidáním *quasi, tamquam, quodam modo, paene, quidam, ut ita dicam, qui dicitur* a pod. Na př. *Fin* 1, 69 *ne . . . tota amicitia quasi claudicare videatur* (ale *De or.* 3, 198 *si quid in nostra oratione claudicat*); *Or.* 12 *omnis ubertas et quasi silva* (= 'látka', podle řec. *ἄλη* (*dicendi*), ale *De or.* 3, 93 *rerum est silva magna*); *Cato* 47 *non est voluptatum tanta quasi titillatio in senibus*, srov. *Tusc.* 3, 47 *ni si sensus quasi titillarentur voluptate*, pod. *Off.* 2, 63; *Lael.* 45 *qua (securitate) frui non possit animus, si tamquam parturiat unus pro pluribus* (ale *Mur.* 84 *quod conceptum res publica periculum parturit*); *Br.* 118 *ut omnes fere stoici sint architecti paene verborum*, srov. *Fin.* 1, 32 *quae ab illo in-*

ventore veritatis et quasi architecto beatae vitae dicta sunt (ale *S. Rosc.* 132 *omnium architectum et moderatorem esse Chrysogonum*); *Or.* 27 *verbum ali-quod ardens, ut ita dicam.*

- 999** V uvedených příkladech jde o obrazy; užíváním výrazných obrazů se nejvíce odlišuje mluva básnická od prózy. Ale jsou i některá slova sama o sobě, která usus jaksi vyhradil poesii a kterých klasický sloh prozaický zpravidla neužívá, srov. D 942. Tak na př. *latex* (proz. *aqua, vinum, liquor*), *sator* (= *pater*; ale *Cic. Nat. d.* 2, 86 v obraze: *omnium autem rerum . . . semin-ator et sator et parens, ut ita dicam, atque educator et altor est mundus*); *aequor* (= *mare*), *letum* (= *mors*), *ensis* (= *gladius*), *caelicola* (= *deus*).

Někdy se ze dvou slov utvořených z téhož základu různými suffixy stane jedno básnickým a druhé obyčejným, prozaickým. Tak na př. proti básnickému *pauperies* je v próze *paupertas*, proti *oblivium* je *oblivio*, proti *iuventa* a *iuventas* je *iuventus* (ale toto má v klas. próze zpravidla kolektivní význam 'mladé mužstvo'), proti *senecta* je *senectus*, proti slovům na *-men*, jako *velamen*, jež byla cítěna jako starobylá a tím nevšední (D 974), slova na *-mentum*, na př. *velamentum*. Jako u posledního z uvedených příkladů, tak i jinde mívá archaismus zároveň hodnotu výrazu básnického.

Po stránce syntaktické se vyznačuje mluva básnická proti próze zvláště na př. užíváním básnického plurálu (II 47), básnického akusativu předmětného (II 73), zvláštními vazbami dativu (II 101), infinitivem předmětným u adjektiv (II 199). Užije-li se v próze některé z těchto zvláštností, vzniká *poetismus*. Od prózy se leckdy odchyluje i básnický slovosled (II 276 a k tomu D 821—822).

ZVLÁŠTNOSTI KLASICKÉHO SLOHU LATINSKÉHO S HLEDISKA ČEŠTINY

- 1000** Praktická stilistika latinská, jež má učit slohu klasické latiny, nemůže se spokojit obecným výkladem o vlastnostech ciceronského slohu a o kazech jeho čistoty, jaký byl podán v předcházejících odstavcích, nýbrž musí dávat návod, jaké konkrétní výrazové prostředky je třeba volit, aby se psalo čistě latinsky. Její poznatky jsou odvozeny ze slohových vzorů latinských, ale výklad o nich je třeba podávat způsobem srovnávacím, pro který je nejpřirozenějším základem mateřský jazyk toho, komu se vykládá. Budeme tedy v kapitolách, které následují, srovnávat jazykové prostředky české, vybrané a účelně rozříděné, s rovnocennými výrazovými prostředky klasického slohu latinského. Účelem toho srovnávání jest ukázat, jak se ten a onen český výraz může a má vhodně přeložit do latiny; z toho ovšem zároveň vyplývá poučení, jak se může nebo má latinský výraz přeložit do češtiny.

Užívání druhů slov.

Substantiva.

Latina předklasická i klasická měla méně substantiv než latina pozdější; 1001 zejména jí chyběla mnohá pozdější substantiva abstraktní na označení děje a vlastnosti. Tak na př. Cic. *Verr.* 2, 154 praví o Verrově čestném příjmení *σωτήρ*, že je tak veliké, „ut Latino uno verbo exprimi non possit“, a tlumočí je *is est nimirum Soter, qui salutem dedit*; později arci sám užívá substantiv *servator* a *conservator*. Když *De or.* 2, 182 píše *facilitatis, liberalitatis, mansuetudinis, pietatis, grati animi, non appetentis, non avidi signa proferre perutile est*, pozorujeme, že mu chybí slovo pro pojem 'vděčnost', jež proto opisuje slovy *gratus animus*; v latině středověké je běžný výraz *gratitudo*, ale ten v starověkém písemnictví není jistě doložen, ačkoli *ingratitude* se vyskytuje u Seneky *fragm.* III p. 452 Haase: *sed vetus et nota haec ingratitude est*.

Substantivní pojem bývá někdy v latině vyjádřen jiným substantivním 1002 výrazem, než který by přesně odpovídal substantivu českému. Tak jméno národa označuje v jistých spojeních zemi od něho obývanou; na př. *Caes. B. G.* 1, 2 (*Rhenus*) *agrum Helvetium a Germanis dividit* = 'od Germanie'; *Nep.* 24, 1 *M. Cato... versatus est in Sabinis* = 'v Sabinsku'; *ib.* 16, 4 (*Pelopidas*) *legatus in Persas est profectus* = 'do Persie' (ale 'do Řecka' vždy *in Graeciam*). Podobně *inferi* vlastně 'podzemní (bozi, obyvatelé)' = 'podsvětí' ve spojení *ad inferos descendere, apud (ad) inferos esse, ab inferis revocare*.

Podobně se označuje i věk ve rčeních *ex pueris excedere* = 'z dětských let' (srov. *ἐκ παιδων*), *a parvulis* 'od malička', 'od mládí'; Cic. *Epist.* 1, 6, 2 *qui mihi a teneris, ut Graeci dicunt, unguiculis es cognitus* (*ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων* = 'od útlého věku'), srov. *Hor. Carm.* 3, 6, 24 *de tenero ungui*, *Verg. Georg.* 2, 272 *adeo in teneris consuescere multumst*, *Quint.* 1, 2, 18 *iam a tenero*.

Plurálem substantiva značícího jednotlivou věc může latina vyjádřit soubor těch věcí, pro který v češtině užíváme substantiva zvláštního. Tak znamená pl. *imbres* 'deště' i 'deštivé počasí', *iudicia* 'soudy' i 'soudnictví'; *leges* 'zákony' i 'ústava', *scelera* 'zločiny' i 'zločinnost'. Cic. *Tusc.* 1, 4 *in Graecia musici floruerunt discabantque id omnes vztahuje se id k věcnému pojmu vyjádřenému plurálem musici* = 'hudba', srov. *D* 847; *ib.* 1, 5 ve větě *oratore celeriter complexi sumus* je však pojem řečnictví vyjádřen metonymicky singulárem *orator*.

Doplňkovým substantivem konkrétním vyjadřuje latina někdy totéž, 1003 co my substantivem abstraktním; zejména se tak označuje věk, úřad, povolání (II 265). Na př. Cic. *Cato* 26 praví o sobě *Cato: ego... qui litteras Graecas senex didici* = 'jako stařec' = 'v stáří' (ale *ib.* 3 *litteris Graecis, quarum constat eum perstudiosum fuisse in senectute*); podobně predikativní *puer, adulescens, iuvenis*. Často tak bývá v abl. absol. (II 240), na př. *Cicero* *consule* 'za konsulátu Ciceronova'; tak i *me auctore* = 'z mého návodu',

'na mou radu', 'mým přičiněním', *me duce* = 'za mého vedení', *me teste* 'podle mého svědectví'. Ale české 'podle vypravování Liviova' není latinsky *Livio auctore*, nýbrž *Livius auctor est* s ak. s inf. nebo *ut Livius auctor est*; určení *teste Livio* o literárním prameni se vyskytuje teprve v pozdní latině. Není správné připojovat k titulu knihy jméno autora v abl. absol. bez slovesa, na př. psát *Ars metrica auctore Iosepho Král* místo *a Iosepho Král scripta* nebo *scripsit Iosephus Král*.

- 1004** Některé pojmy, které se v češtině vyjadřují substantivy abstraktními, vyjadřuje latina někdy metonymicky jmény konkrétními; tak může znamenat v jistých spojeních *arma* 'boj', 'branná moc', 'branná pomoc'; *stilus* 'psaní'; *toga* 'činnost neválečná', 'mír'; *forum* 'obchod', 'soud', 'veřejný život', 'činnost řečnická'; *umbra* 'soukromý život', 'klid', 'pohodlí'. Metonymicky *orator* = 'řečnictví' ve výše uvedeném příkladu Cic. *Tusc.* 1, 5; metonymie vedle slov vlastních jsou Cic. *Mur.* 30 *cedat... forum castris, otium militiae, stilus gladio, umbra soli*.

Naopak zase substantivum abstraktní druhdy metonymicky označuje věc konkrétní. Tak *scelus* někdy znamená 'zločinec', 'zlosyn', a to netoliko u Plauta a Terentia (D 447), nýbrž i u Cicerona *S. Rosc.* 71 *quae (bestiae) tantum scelus attigissent*. Tak *ars* někdy = 'učebnice', *possessio* 'držení' = 'majetek', *magistratus* 'úřad' = 'úředník', *ministerium* 'služba' = 'služebnictvo', *servitium* 'otroctví' = 'otroctvo', 'otroci'. Cic. *Phil.* 2, 53 *tum contra te dedit arma hic ordo consulibus reliquisque imperiis et potestatibus* = 'držitelům moci vojenské i občanské'; *Caes. B. c.* 3, 32, 4 *erat plena lictorum et imperiorum provincia* (= *eorum, qui cum imperio erant*). Na slově *beneficium* ukazuje tuto dvojitost významu Sen. *Benef.* 2, 34, 5: *beneficium est et actio benefica et ipsum quod datur per illam actionem, ut pecunia, ut domus, ut praetexta*.

- 1005** Jednoduché latinské substantivum abstraktní může mít význam objektivní i subjektivní; v češtině tu užíváme slov různých nebo spojujeme dvě substantiva v jeden pojem. Tak *gloria*, objektivně = 'sláva', někdy znamená subjektivně 'touha po slávě', tedy totéž, co je jinde vyjádřeno souslovím *gloriae cupiditas* (*amor, studium*), na př. Cic. *Tusc.* 2, 65 *neque enim illum (dolorem) ratione aut sapientia tulerant, sed studio potius et gloria*. Podobně *officium* 'povinnost': 'smysl pro povinnost', na př. Cic. *Tusc.* 4, 61 *nihil in se esse virtutis, nihil animi, nihil officii, nihil honestatis; veritas* 'pravda': 'pravdivost', *libertas* 'svoboda': 'lásky ke svobodě', 'cit pro svobodu', na př. Cic. *Off.* 2, 24 *quamvis timefacta libertas; scelus* 'zločin': 'zločinnost', *humanitas* 'lidství': 'lidskost', *pudor* 'stud': 'stydlivost', *fides* subj. 'víra', obj. 'slib', *memoria* 'paměť': 'památka', *opinio* 'mínění': 'pověst', na př. *Caes. B. G.* 7, 59, 5 *Bellovaci, quae civitas in Gallia maximam habet opinionem virtutis*.

Jindy zase latinské substantivum znamenající činnost nebo stav nabývá v souvislosti zvláštního významu tak, že znamená možnost nebo způsob činnosti nebo stavu. Tak Cic. *Tusc.* 4, 61 *alia quaedam sit ad eum admovenda*

curatio = 'jiný způsob léčení'; *Lael. 78 omnium horum vitiatorum... una cautio est atque una provisio* = 'jediný prostředek jich se uvarovati a předejiti je'. Zejména však plurál abstrakt někdy znamená různé druhy, způsoby a projevy abstraktního pojmu (II 46); na př. *Cic. Off. 1, 78 sunt... domesticae fortitudines non inferiores militaribus* = 'statečné činy'. Tak je někdy možno přeložit 'výbuchy hněvu': *irae*, 'projevy lásky': *amores*, 'způsoby smrti': *mortes*. Ale i čeština užívá plurálu *hněvy, strachy, lásky* a pod.

V užívání některých substantiv se v latině druhdy projevuje snaha po 1006
konkrétní určitosti, jaké v češtině v obdobných případech necítíme. Tak na př. *Cic. Att. 10, 11, 1 qua in desperatione rerum simus, vides* přeložíme 'v jakém zoufalství', nevyjadřující gen. předmětný *rerum* (ale *Post red. in sen. 24 a morte ad vitam, a desperatione ad spem, ab exitio ad salutem vocavit*). Podobně 'nedostatek': *inopia rerum*, 'hojnost': *copia rerum*, 'změna': *commutatio rerum*. Pojmenování duševní vlastnosti se druhdy určuje genitivem *animi*; tak měkkost: *mollitia animi*, 'vyrovnanost': *aequitas animi*; 'projeviti svou vůli': *promere animi voluntatem*.

Snaha o konkrétnost se jeví i tím, že v latině některá slovesa vyžadují, aby se k nim nepřipojoval přímo předmětný akusativ substantiva nebo zájmena značícího osobu, nýbrž akusativ substantiva značícího tu stránku nebo část osoby, která je dějem přímo zasahována; i tu je proti češtině substantivum navíc. Tak na př. 'napravovati občany' je sice možno latinsky říci *corrigere cives*, ale více odpovídá slohu klasické latiny *civium mores corrigere*. Zejména se tak užívá ak. *animum*; na př. *Cic. Fin. 2, 69 quod offenderet animos hominum* = co by pohoršovalo lidi'; pass. *Cluent. 79 homo ad inflammandos animos multitudinis accommodatus*; *Phil. 3, 32 animis militum incitatis*. Podle toho 'dojímati čtenáře' = *animum legentis commovere*, 'povzbuzovati vojáky' = *militum animos cohortari*, 'skličovati se' = *contrahere animum*.

Proti české vazbě, kde je přímým předmětem slovesa zájmeno značící 1007
osobu a kde další určení pádem předložkovým vyjadřuje stav nebo činnost té osoby, mívá latina vazbu, v které je substantivum vyjadřující stav nebo činnost předmětem a osoba je vyznačena jeho určením. Na př. *Cic. Epist. 4, 8, 1 gratulari magis virtuti debeo quam consolari dolore tuum* = 'spíše blahopřát ti k tvé statečnosti nežli tě utěšovat v tvé bolesti'; podle toho 'vymlouvat se nemocí (na nemoc)': *morbum excusare*; 'bavím se v prázdní studiem': *oblecto otium meum studiis litterarum*; 'odpovídám ti na otázku': *respondeo interrogationi tuae*; 'závidím ti tvé bohatství': *invideo divitiis tuis*. Obdobně v passivu, na př. *Cic. Q. fr. 1, 1, 25 constare inter omnes video... nullius inopiam ac solitudinem non modo illo populari accessu ac tribunali, sed ne domo quidem et cubiculo esse exclusam tuo* = 'že nikdo nebyl vyloučen pro svou chudobu a osamocenost'.

Ke konkrétnosti přispívá, když se místo odkazovacího zájmena *is* od- 1008
kazuje na osobu slovem *homo*, na věc slovem *res* (II 22). Na př. *Cic. Verr.*

4, 62 *mittit homini munera* 'pošle mu dary' (t. j. Antiochovi, o kterém se mluví v předcházejících větách); *Tusc.* 1, 49 *ut enim rationem Plato nullam adferret* — *vide quid homini tribuam* — *ipsa auctoritate me frangeret*; *ib.* 5, 61 *conlocari iussit hominem in aureo lecto* 'jej' (t. j. Damokla); *ib.* 1, 89 *quamquam quid opus est in hoc philosophari, cum rem non magno opere philosophia egere videamus?*

Zastupování jednoduchých substantiv.

1009 Časté jsou případy, že to, co čeština vyjadřuje jednoduchým substantivem, je v latině vyjádřeno jinak.

1. Proti českému substantivu druhovému je v latině subst. rodové s adjektivním přívlastkem; tak 'učenec': *vir doctus*, 'vděčnost': *gratus animus*.

2. Substantiva jsou zastupována substantivovanými adjektivy typů *amicus* 'přítel' a *bonum* 'dobro' (II 2—6, D 448—449). Při jejich překládání je někdy třeba užít výrazu rozvitého, na př. *Cic. Tusc.* 1, 65 (*Homerus*) *humana ad deos transferebat, divina mallet ad nos* 'lidské vlastnosti... božské vlastnosti'.

3. Substantivem zpravidla překládáme latinský adjektivní přívlastek partitivní typu *in summo monte* 'na vrcholu hory' (II 268). Někdy také i jiný adjektivní přívlastek vyjadřuje v latině to, k čemu v češtině druhdy užíváme vazby substantiv; na př. 'nejvyšší míra volnosti': *summa licentia*, 'stejný stupeň hodnosti': *par dignitas*.

4. Také participia mívají význam substantivní. V jejich užívání jsou mezi spisovateli rozdíly podle typu a pádu participia (D 449); tak klas. 'mysl posluchačova': *animus audientis* (a podobně *audientium*), ale 'posluchač' zpravidla *is qui audit*, nikoli *audiens*; 'úsudek znalců': *iudicium intellegentium*, 'hlasy obdivu': *voces mirantium*.

5. V některých případech se vhodně přeloží českým substantivem v pádu předložkovém i takové latinské participium, které si zachovává slovesnou platnost. Na př. *Cic. Phil.* 5, 30 *omne malum nascens facile opprimitur* 'rodící se' = 'v zárodku'; *De or.* 1, 6 *mihi quidem saepenumero in summos homines... intuenti quaerendum esse visum est* 'pohlížejícímu na' = 'při pohledu na...'; *Cato* 13 (*Plato*) *scribens est mortuus* 'při psaní'.

Často je třeba českým substantivem slovesným vyjádřit latinské part. perf. pass. (II 233); typická je vazba *ab urbe condita* 'od založení města'. Podle toho 'zpráva o porážce' je latinsky *clades nuntiata*, 'odstranění ústavy Lykurgovy': *disciplina Lycurgi sublata*, 'obhájení města': *urbs defensa*.

Podobně je tomu u gerundiva (II 247); tedy 'snažiti se o rozmnožení dědičného majetku': *studere patrimonio augendo*.

1010 6. V češtině někdy proti latině přidáváme substantivum, kterým se ukazuje na následující větu; v latině tu bývá pouhé neutrum zájmena *hoc*,

illud, *id* nebo věta nemá ani takového poukazu. Takto se přidávají v češtině substantiva jako věc, myšlenka, výrok, slovo, otázka, problém, úmysl, účel, prostředek, přesvědčení, názor, mínění, čin, případ, okolnost, zvláštnost, vlastnost, známka, povinnost, schopnost, požadavek, předmět a pod.; naopak při překladu do latiny může někdy zůstat leckteré takové substantivum nevyjádřeno. Na př. Cic. *Inv.* 1, 1 *saepe et multum hoc mecum cogitavi, bonine an mali plus attulerit... copia dicendi* je možno přeložit 'přemýšlel jsem o té otázce'. Takové doplnění substantivem je v češtině nutné, když je v latině k neutru zájmena připojen gen. přivlastňovací jako v typu *illud Solonis* 'onen (známý) výrok Solonův' (II 20). Podobně ve vazbách typu *sapientis est* 'je známkou muže moudrého' a *nostrum est* 'je naší věcí' (II 79).

Také latinské označení osoby zájmenem *hic*, *iste*, *ille* se v češtině někdy vhodně doplňuje substantivem; na př. Cic. *Cat.* 1, 2 *senatus haec intellegit, consul videt; hic tamen vivit* ('tento člověk').

Ve vztazných větách určovacích (II 402) a někdy i účelových (II 383), kde bývá v latině relativum bez vyjádření jména nebo zájmena, ke kterému by se vztahovalo, je třeba v češtině takové jméno doplnit. Na př. *sunt qui dicant* 'jsou (takovi, lidé), kteří tvrdí' = 'někteří lidé tvrdí'; *misit qui nuntiarent* = 'poslal posly, kteří by (= aby) oznámili'.

7. Druhdy se vyjadřuje v klasické latině jednoduchým obsažným slovesem, co my vyjadřujeme slovesnou vazbou rozloženou, to jest spojením méně obsažného slovesa s obsažným substantivním předmětem nebo s jiným určením. Na př. 'cítím odpor': *odi*, 'mám platnost (vliv, význam)': *valeo*, 'mám hlad': *esurio*, 'cítím potřebu': *egeo*, 'podávám zprávu': *nuntio*, 'uvádím ve zmatek': *turbo*, 'provádím srovnání': *comparo*. 1011

Podobně 'následek toho byl, že...': *quo factum est, ut...*; 'kdyby byly zdravé poměry v obci': *si res publica valeret*; 'mám větší politický rozhled': *plus in re publica video*.

Ovšem i klasická latina zná rozložené vazby slovesné, ale užívá jich — právě tak jako správná čeština — s mírou, a to tam, kde je zvláštní důraz na obsahu děje nebo kde by sloveso bylo bez žádoucího předmětu; na př. *coniecturam facere* 'učiniti dohad' = 'domyslit se', *finem facere* 'udělati konec' = 'ukončiti', *nafragium facere* 'ztroskotati'. Častěji a volněji užívá takových opisů hovorová mluva latinská a podle ní i sloh spisovatelů a slovesných druhů jí blízkých; děj tu bývá vyjádřen spojením bezobsažného slovesa jako *facere*, *habere*, *dare* s určujícím substantivem; projevuje se v tom pohodlnost ve výrazu, příznačná právě pro mluvu hovorovou; na př. *medicinam facere* místo *mederi* (Plaut. *Men.* 99, *Cist.* 74; Cic. *Epist.* 14, 7, 1), Per. *Aeth.* 4, 8 *fecimus ibi mansionem* ve smyslu *mansimus*, *ib.* 6, 1 *facere aquam* místo *aquari*, Vitr. 1, 3 *timorem habere* místo *timere* (ale v plném významu je *habere* v tomto spojení Cic. *Mil.* 4 *timorem si quem habetis deponite*). Historiku punské války L. Arruntiovi vytýká Sen. *Epist.*

114, 17, že podle Sallustiova výrazu *exercitum argento fecit* (= *pecunia paravit*) v nevkusné zálibě tvořil mnoho rčení podobných, jako *fugam nostri fecere, Hiero. . . bellum fecit, quae audita Panhormitanos dedere Romanis fecere*.

1012 8. Proti českému substantivu bývá v latině akusativ s infinitivem. Na př. 'věřím v nesmrtelnost lidské duše': *credo animum humanum immortalem esse*; Cic. *Nat. d.* 1, 117 (*Diagoras et Theodorus*) *omnino deos esse negabant* můžeme přeložit 'popírali jsoucnost bohů'. Podle toho 'popírám možnost provedení tohoto plánu': *nego hoc consilium perfici posse*.

9. Proti českému substantivu je v latině nepřímá otázka. Tak na př. větu 'je třeba uvažovati obyčejný následek každé věci' je možno přeložit (podle Cic. *Inv.* 1, 42) *quid quaque ex re soleat evenire, considerandum est*; 'omlouval nemocí svou nepřítomnost': (podle Liv. 38, 52, 3) *morbum causae esse cur abesset excusabat*; 'pověz své mínění': *dic quid sentias*; 'Platon hledá podstatu spravedlnosti': *Plato quaerit quid sit iustitia*.

10. V češtině je substantivum, v latině relativní věta. Na př. 'řečník': *is qui dicit*; 'posluchači': *ii qui audiunt* ('moji posluchači': *ii qui me audiunt*); 'čtenář': *is qui legit*; 'můj záměr': *id quod mihi proposui*; 'můj obhájce': *a quo defendor* (*defensus sum*); 'jeho nástupce': *qui ei successit*; 'provedl svou vůli': *quod voluit perfecit*; 'veškeré mé jednání': *omnia quaecumque ago*.

Latina ovšem má také substantiva jako *orator, auditor, lector, defensor*, ale ta v klasickém slohu označují osobu nikoli podle její jen příležitostné činnosti, nýbrž jako trvalého vykonavatele činnosti obvyklé, příznačné. Na ten rozdíl poukazuje Cicero *Tusc.* 4, 27 *aliud est amatorem esse, aliud amantem*. Nep. 25, 13, 1 *nemo illo (sc. Attico) minus fuit emax, minus aedificator* znamená *aedificator* 'milovník stavění', 'horlivý stavebník' podobně jako *emax* (o tvoření viz D 158) 'koupěchtivý'. S kousavou ironií užívá tohoto významu slova na -*tor* Cicero *Att.* 2, 9, 1, když pravi o Pompejovi, s jehož pomocí přestoupil Clodius mezi plebeje: *hic noster Hierosolymarius traductor ad plebem* 'převáděč mezi plebeje'. V poklasické latině tento silný význam takových slov mizí.

11. Proti českému substantivu je v latině věta spojková. Na př. věta 'usiluje se o opětné zřízení monarchie' by se přeložila (podle Cic. *Epist.* 10, 31, 3) *id agitur, ut rursus in potestate omnia unius sint*; 'nedal se pohnouti ke změně smýšlení': *commotus non est, ut mentem mutaret*.

Příklady uvedené v odstavcích 7.—11. ukazují rozdíl latinského vyjadřování slovesného proti českému substantivnímu, které zachází někdy tak daleko, že užívá abstraktních substantiv velmi otřelých i na újmu srozumitelnosti a přirozenosti řeči. Příklad klasické latiny nás tu někdy správně vrací k vyjadřování slovesnému.

Adjektiva.

Také v užívání adjektiv se latina namnoze různí od češtiny.

1013

Do zásoby latinských adjektiv náleží i některá participia, kterých se užívá jako adjektiv; zadjektivování participia se leckdy projevuje tím, že se u něho tvoří i komparativ a superlativ (u gerundiva ne). Podle tvaru to jsou buď participia praes., jako *sapiens*, *patiens*, *diligens*, *ardens*, *constans*, *florens*, nebo participia perf. pass., jako *doctus*, *falsus*, *contemptus*, *fictus*, nebo participia fut. act., jako *futurus*, *venturus*, nebo gerundiva, jako *laudandus*, *expetendus*, s negací *haud spernendus* ('nezasluhující opovržení' = 'hodnotný', 'významný'), *vix ferendus*.

Participií některých přechodných sloves se neužívá jako adjektiv, a kde bychom podle češtiny čekali participium, je v latině adjektivum, na př. 'zábavná hra' není *delectans ludus*, nýbrž *iucundus ludus*; 'zarmucující zpráva': *tristis nuntius*; 'ponižující mír': *pax ignominiosa*; 'tížící starosti': *graves curae*.

Jindy se užívá participia jako adjektiva jen příležitostně; zejména bývá participium s tvary slovesa *esse* důraznější náhradou slovesa jednoduchého, na př. Cic. *De or.* 2, 364 *nemo umquam tam sui despiciens fuit* 'tak málo si vážící sebe' = 'tak příliš skromný'.

Participium perf. pass. se záporným *in-* druhdy znamená nejenom nevykonání děje, nýbrž i nemožnost jeho vykonání; tak *invictus* = 'nepřemožený' i 'nepřemožitelný', *indomitus* 'nezkrocený' i 'nezkrotitelný', *incorruptus* 'neporušený' i 'neporušitelný'; zřídka mají takový význam tvary kladné, na př. *contemptus* 'opovržený' i 'hodný opovržení'. Takto se doplňuje zásoba adjektiv na *-bilis*, kterých má klasická latina poměrně málo, na př. *laudabilis*, *mobilis* (D 152), ale jejichž počet později vzrůstal.

Pro silné zdůraznění vlastnosti užívá latina někdy výrazu substantivního a nositele vlastnosti vyjadřuje připojeným genitivem nebo zájmenem přivlastňovacím, čímž vzniká typ *diuturnitas pacis* 'dlouhé trvání míru' = 'dlouhý mír' (D 446). Také v češtině je tento způsob často možný, ale kde by byl příliš drsný, nahrazujeme latinské substantivum přivlastkovým adjektivem, na př. Cic. *Phil.* 10, 16 *nondum ex longinquitate gravissimi morbi recreatus* 'z dlouhé, velmi těžké nemoci'. Při překladu do latiny je třeba ho užít tehdy, když latina vhodného adjektiva nemá; na př. 'společenský život': *societas vitae* podle Cic. *Tusc.* 1, 62 *qui primus . . . dissipatos homines congregavit et ad societatem vitae convocavit* (adj. *socialis* u Cic. = 'spojenecký'; teprve u Seneky = 'společenský', na př. *Benef.* 7, 1, 7 *socialis animal*).

1014

V některých případech má latina přivlastkové adjektivum, kde je v češtině výhodné nebo i nutné užít substantiva s předložkou jakožto přivlastku neshodného. Sem patří typ *pugna Cannensis* 'bitva u Kann' (II 267) a *victoria civilis* 'vítězství nad občany' (II 85 a D 805).

1015

Naopak někdy má klasická latina proti českému adjektivu výraz neadjektivní, zvláště genitiv substantiva. Na př. 'tělesné bolesti': *corporis dolores*, na př. Cic. *Fin.* 1, 55 *animi autem voluptates et dolores nasci fatemur e corporis voluptatibus et doloribus*; klas. latina má sice adj. *corporeus*, ale to v ní znamená 'tělesný' ve smyslu 'hmotný', na př. Cic. *Fin.* 3, 45 *omnis rerum corporearum aestimatio splendore virtutis... obscuretur... necesse est*; teprve Sen. *Epist.* 78, 22 má spojení *voluptates corporales*. Podobně 'duševní síla': *vis animi*; 'filosofické poučky': *praecepta philosophiae* (neboť adj. *philosophicus* je neklas. a zcela pozdní, doloženo teprve u Ambrosia); 'všestranné vědomosti': *multarum rerum scientia*; 'obecné mínění': *opinio omnium*; 'politický stav': *status rei publicae*; 'z politických důvodů': *rei publicae causa*; 'slovesný druh': *litterarum genus*.

- 1016** Náhradou adjektiva je v latině druhdy i spojení dvou substantiv, z nichž jedno je určením druhého. To spojení může být buď podřadné, jako je ve vazbě tak zvaného genitivu identického (D 646) typu *audaciae protervitas*, rozšířeného v latině poklasické, nebo souřadné, čímž vzniká figura zvaná *hen dia dyoin* (II 496), jejíž skutečné případy typu *paterae et aurum* = 'zlaté misky' se vyskytují u básníků a v poklasické próze, na př. Verg. *Aen.* 3, 222 n. *vocamus in partem praedamque Iovem* 'k podílu z kořisti' (srov. Liv. 5, 21, 5 *Veientes ignari... iam in partem praedae suae vocatos deos*). Když se v klasické próze souřadně slučují dvě substantiva (a podobně slovesa) významem blízká, je někdy výhodné při překladu nahradit jedno z nich adjektivem, na př. Cic. *Epist.* 12, 7, 1 *dixi de te... tanto clamore consensuque populi* 'za tak hlučného souhlasu', *De div.* 2, 85 *temeritas et casus* 'slepá náhoda', *ratio et via* (Cic. *De or.* 1, 87; 1, 113) 'rozumová cesta' = 'methoda'; podle toho by bylo možno do latiny přeložit 'brannou silou: *vi atque armis*, 'svědomitá věrnost: *religio ac fides*, 'písemné památky: *monumenta et litterae*. Ale nebylo by správné pokládat takové nahrazování adjektivem za vždycky závazné; *fides atque amicitia* lze dobře přeložit 'věrnost a přátelství', *scelus et audacia* 'zločinnost a odvážlivost', *litterae mandataque* 'dopisy a vzkazy' (nikoli 'písemné vzkazy').

Jindy je to, co v češtině vyjadřujeme adjektivem, vyjádřeno v latině jinou vazbou substantiv, zejména genitivem qualitatis (II 82) nebo ablativem qualitatis (II 120); na př. 'desítiletý hoch': *puer decem annorum*; 'velice nadaný muž': *vir summo ingenio*.

Určení vlastnosti se v latině může vyjádřit také substantivem, které je připojeno k určovanému substantivu adjektivy jako *plenus, vacuus, expers*; i tu leckdy s výhodou užíváme přívlastkového adjektiva obsažného. Na př. 'nerozumný člověk': *homo rationis expers*; 'svrchovaně zločinný záměr': *consilium plenum sceleris*; 'bezzubá ústa': *os vacuum dentibus*; 'bludná cesta': *via plena erroris*.

- 1017** Někdy vyjadřuje samo latinské substantivum to, k čemu my užíváme substantiva spojeného s adjektivem. Tak nebývá v latině zvláštním ad-

jektivem vyjádřováno určení “vnější” — “vnitřní”; na př. Cic. *Tusc.* 1, 29 *rationes et causas rerum non tenebant* ‘neznali (vnitřních) důvodů a (vnějších) příčin věcí’; *Or.* 9 *perfectae eloquentiae speciem animo videmus, effigiem auribus quaerimus* ‘ideál — vnější obraz’; ‘vnitřní rozbroj’: *seditio* — ‘vnější válka’: *bellum*; ‘theoretické vzdělání’: *doctrina*; ‘praktický rozum’: *prudentia*; ‘hmotný zisk’: *lucrum*; ‘těžké postavení’: *difficultas*; ‘šlechtné jednání’: *humanitas*; ‘důstojné chování’: *dignitas*; ‘vnější lesk’: *splendor*; ‘vnitřní hodnota’: *virtus*; ‘umělé prostředky’: *artes*; ‘veselá nálada’: *hilaritas*; ‘subjektivní mínění’: *opinio*; ‘dobrá vůle’: *voluntas*; ‘celé knihy’: *volumina*.

Některé odstíny substantivního pojmu, které se v češtině vyznačují adjektivním přívlastkem, jsou v latině vyjádřeny užitím deminutiva. Na př. Cic. *Nat. d.* 1, 123 *ut homunculis similem deum fingeret* = ‘ubohým lidem’; *Lael.* 46 *ut mulierculae magis amicitiarum praesidia quaerant quam viri* = ‘slabé ženy’ (ale *Cat.* 2, 23 *num suas secum mulierculas sunt in castra ducturi?* = ‘milenky’). Podle toho ‘skromný oběd’: *cenula*; ‘lehká horečka’: *febricula*; ‘za bídný groš’: *nummulus acceptis*.

Jako substantivum, tak i adjektivum je v latině leckdy zastoupeno 1018 vazbou slovesnou. Tak Cic. *Off.* 3, 34 *induxit eam quae videretur esse, non quae esset repugnantiam* (Ludvíkovský: ‘pojal do své osnovy tento jen zdánlivý, nikoli skutečný rozpor’). Podle toho ‘zdánlivý’: *qui videtur*; ‘skutečný’: *qui (re vera) est*; ‘možný’: *qui esse potest*; ‘domnělý’: *qui putatur*; ‘tak řečený’: *qui dicitur*; ‘svrchu řečený’: *quem supra diximus*; ‘svrchu připomenutý’: *quem supra commemoravimus*; ‘následující’: *qui sequitur*; ‘nynější’: *qui nunc est*; ‘tehdejší’: *qui tum erat*; ‘všichni přítomní’: *omnes qui adsunt (aderant)*. Takto se v latině slovesně vyjadřuje zejména i to, co znamenají česká adjektiva na *-elný*; na př. ‘vyléčitelný’: *qui sanari potest*; ‘nepřemožitelný’: *qui vinci non potest*. Adjektiv na *-bilis*, jež se ovšem vyskytují i v klasické latině, na př. *sanabilis*, užívá se hojněji teprve v latině pozdější. (D 1013).

Také v užívání komparativů a superlativů adjektiv jsou mezi latinou a 1019 češtinou některé rozdíly.

Při souvztažnosti dvou věcí vyjadřuje se jejich vlastnost v latině komparativem, v češtině positivem. Tak ‘hradba vnější — vnitřní’: *muris exterior — interior*; ‘Gallie Přední — Zadní’: *Gallia citerior — ulterior*; ‘Armenie Velká — Malá’: *Armenia Maior — Minor*; ‘Malá Asie’: *Asia Minor*; ‘Italie horní — dolní’: *Italia superior — inferior*.

Latinský komparativ v přívlastku někdy můžeme (ale nemusíme) vyjádřit positivem v podobě přirovnání; na př. *Ov. Met.* 8, 373 *nive candidioribus equis* ‘na koních bělejších nad sněh’ = ‘na koních bílých jak sněh’ = ‘na sněhobílých koních’. Podlé toho ‘sladký jako med’: *melle dulcior*; tvrdý jako kámen: *lapide durior*; ‘výmluvný jako Cicero’: *Cicerone disertior*; ‘bohatý jako Kroisos’: *Croeso divitior*; ‘chudý jako Lazar’: *Iro pauperior* (podle *Mart.* 5, 39, 9).

Positivem přívlastkového adjektiva také někdy překládáme latinský elativ v přístavku vyjadřujícím chválu nebo hanu (II 270) typu *Socrates, vir sapientissimus* 'moudrý Sokrates'; podle toho 'slavné Athény': *Athenae, urbs clarissima*; 'učený Archimedes': *Archimedes, vir doctissimus*.

Zájmena.

1020 O užívání zájmen v latině vůbec a také o jeho rozdílech proti užívání v češtině poučuje mluvnice.

K jevům rozdílným od češtiny náleží také, že se latina leckdy obejde bez odkazovacího zájmena *is*, kde v češtině je třeba doplnit *ten*. O vynechávání *is* před *qui* viz D 897.

Někdy se v latině vynechává odkazovací zájmeno, kde by se mělo připojovat ke slovesu jako předmět nebo jiné určení. Bývá to zejména ve větách, kde ke společnému podmětu patří několik slovesných přísudků, které mají totéž určení. Běžné je takové vynechávání — podobně také v češtině — kde všechna ta slovesa mají stejnou vazbu; na př. Cic. *Lael.* 100 *virtus . . . et conciliat amicitias et conservat* (sc. *eas*); ovšem i tu je možno u druhého slovesa poukázat na předmět zájmenem *is*, na př. Caes. *B. c.* 2, 3, 3 (*L. Nasidius*) *Massilienses de suo adventu certiores facit eosque magnopere hortatur, ut . . .* Doplnění zájmenem *ten* je v češtině nutné, kde slovesa mají vazbu nestejnou; na př. Cic. *De or.* 1, 72 *apparet . . . utrum simus earum* (sc. *artium*) *rudes an didicerimus* ('či jsme jim vyučeni'); Liv. 1, 11, 2 *Romulum Hersilia . . . orat, ut parentibus earum de veniam et in civitatem accipiat* ('a přijal je'); Cic. *Cael.* 76 *semper magno ingenio adulescentes refrenandi potius a gloria quam incitandi fuerunt* ('k ní pobízení').

Logický závěr se uvádí v latině pouhým slovesem *sequitur*, kde my v češtině říkáme 'z toho následuje', patrně podle obdoby rčení 'z toho plyne'; na př. Cic. *De fato* 28 *nec, si omne enuntiatum aut verum aut falsum est, sequitur ilico esse causas immutabiles* = 'z toho nenásleduje'. Ale u souznačného *efficitur* bývá klas. *ex quo* nebo *ita*; na př. Cic. *Off.* 3, 25 *ex quo efficitur hominem naturae oboedientem homini nocere non posse*; *Nat. d.* 3, 30 *ita efficitur, ut omne corpus mortale sit*. Teprve v pozdní latině se vyskytuje vazba *unde sequitur, ut*.

1021 Latinské zájmeno *ipse* je při překladu vhodné někdy vyjádřit českým adverbium 'přimo', 'osobně', 'vlastně', 'již', 'přesně', 'právě' a pod., a to buď přidaným k zájmenu 'sám' nebo i bez tohoto zájmena. Na př. Caes. *B. c.* 1, 56, 2 *ut ipsa multitudo nostra classis terreatur* = 'již samým množstvím'; *Off.* 1, 141 *modus autem est optimus decus ipsum tenere, de quo ante diximus* (Ludvíkovský: 'zachovávatí právě tu slušnost'). Podle toho 'právě ono místo': *locus ille ipse*; 'král byl osobně přítomen': *rex ipse aderat*.

Podobně zájmeno *idem* se do češtiny druhdy překládá tak, že se totožnost jím vyznačená vyjadřuje adverbium 'také', 'rovněž', 'zároveň',

'přítom' a pod. (II 23). Na př. Cic. Br. 291 *ita fiet, ut non omnes, qui Attice, idem bene, sed ut omnes, qui bene, idem etiam Attice dicant* 'ti také — ti zároveň'; Off. 1, 20 *beneficentia, quam eandem vel benignitatem vel liberalitatem appellari licet* (Ludvíkovský: 'kterou lze také jinak nazývati'); Cato 4 *senectus, quam ut adipiscantur, omnes optant, eandem accusant adeptam* ('ale zase na ně žalují, když...'). Podle toho se při překladu do latiny vyjadřuje české 'také', 'zároveň' zájmenem *idem*, když se jedné osobě nebo věci přikládají dva různé přísudky nebo dvě různá jména; na př. 'Bakchus, kterému také říkají Liber': *Bacchus, quem eundem Liberum vocant*; 'Crassus byl výmluvný a zároveň znalý práva': *Crassus eloquens fuit idemque iuris peritus*. Podobně při protikladu 'naopak', 'zase'; na př. 'onen den, který byl tobě nejveselejší, mně zase byl nejsmutnější': *ille dies, qui tibi laetissimus, idem mihi tristissimus fuit*.

Při překládání zájmena *quidam* spojeného s adjektivem kvantitativního nebo podobného významu, jako je *magnus, ingens, innumerabilis, incredibilis, divinus* a pod., užívá se leckdy příslovci 'přímo', 'téměř', 'opravdu', 'vskutku' (II 29); podle toho 'přímo neuvěřitelná láska k vlasti': *incredibilis quidam amor patriae*.

Stran zájmena *noster* jest pamatovati, že se ho v klasické latině sice užívá o osobách nebo věcech, které jsou mluvčímu nějak blízké, o příteli, krajanu, straníku, druhu v zaměstnání, učiteli, vzoru — na př. Cic. Cato 24 *ut ait Staius noster in Synephebis* ('náš Staius', totiž římský, proti Řekům dříve jmenovaným) — ale že se nevyskytuje v tom smyslu, jako u nás leckdy znamená 'náš básník' toho básníka, kterého právě čteme, nebo 'na našem místě' to místo v knize, které vykládáme; takové přechodné 'náš' se latinsky vyjadřuje nejjednodušeji zájmenem *hic* nebo, podle souvislosti, i *ille*; podobně 'za našich dnů': *his diebus* (ale *nostris temporibus, nostra memoria*).

Adverbia.

Proti českému adverbium bývá někdy v latině výraz jiný než adverbiální: 1022

1. Substantivum s předložkou; na př. 'násilně': *per vim*; 'podvodně': *per dolum*; 'nevěrně': *per fidem*; 'písemně': *per litteras*; 'upřímně': *ex animi sententia*; 'srdečně': *ex animo*; 'horlivě': *cum studio*; 'ctnostně': *cum virtute*.

2. Adjektivum doplňkové; na př. 'neúmyslně': *invitus*; 'vědomě': *prudens*; 'radostně': *laetus*. Srov. II 265.

3. Zájmeno; na př. *idem* proti čes. 'zároveň', 'také' (D 1021); *quidam* proti čes. 'přímo', 'téměř' a pod., viz D 1021.

4. Záporka, a to ve vazbách typu 'jak málo': *quam non*, 'tak málo': *adeo (ita) non*. Na př. Cic. Tusc. 2, 17 *quam hoc non curo!*; Att. 6, 9, 3 *adeo ego non perspexeram prudentiam litterarum tuarum?*; Fin. 2, 22 *reperiemus asotos primum ita non religiosos...deinde ita mortem non timentes* 'tak málo se bojící'.

5. Sloveso, a to zejména

a) *soleo, consuevi* s infinitivem proti čes. 'obyčejně'; na př. Cic. *Br.* 156 *quae (obtretractatio et invidia) solet lacerare plerosque*; Caes. *B. G.* 1, 14, 5 *consuesse. . . deos immortales. . . diuturniorem impunitatem concedere*. České 'dělati něco nepřetržitě (ustavičně, bez přestání, neustále)' lze vyjádřit slovesy *non intermittere, non desistere, non cessare* s inf. *facere, srov.* na př. Cic. *Att.* 11, 11, 2 *ille in Achaia non cessat de nobis detrahere* 'nepřestává nám utrhovat na cti' = 'bez přestání nám utrhuje na cti'; podobně 'vytrvale': *perseverare* s inf., jak píše na př. Cic. *Epist.* 9, 16, 8 *quodsi perseveras me ad matris tuae cenam revocare*; 'kvapně', 'spěšně': *maturare* s inf., jako na př. Cic. *Att.* 4, 1, 8 *oro, ut matures venire*; 'zřejmě', 'patrně': *apparet* s akus. s inf. (II 217); 'prý': *nominativ* s inf. (II 221);

b) sloveso složené s praeverbiem proti českému slovesu jednoduchému s adverbialním určením; na př. Cic. *Sull.* 23 *scire ex te pervelim* 'velmi rád bych chtěl'; ib. 33 *maxima voce ut omnes exaudire possint dico* = 'jasně slyšeti';

c) dvě významem se doplňující slovesa (hen dia dyoin); na př. *fundere et fugare* = 'na hlavu porazit'; *rogare atque orare* = 'snažně prositi';

d) sloveso značící 'myslití', 'souditi' a pod., kde v češtině je druhdy vhodné užít adverbia 'asi', 'snad' (II 217); na př. Cic. *Lael.* 24 *stantes plaudebant in re ficta; quid arbitramur in vera facturos fuisse?* = 'co by asi byli udělali'; *Verr.* 4, 52 *quem concursum in oppido factum putatis. . . ?* = 'jaký to asi nastal sběh'. Při překladu do češtiny je ovšem třeba sloveso sentiendi vyjádřit také slovesem tehdy, když musí být vyznačen jeho podmět; na př. Cic. *Planc.* 78 *atque haec cum vides, quo me tandem in te animo putas esse, Laterensis?* = 'co myslíš, jaký že mám k tobě poměr?'

1023 Proti latině má čeština někdy navíc předklonné adverbium, která má samo malý věcný obsah a slouží hlavně k tomu, aby vyniklo slovo, před kterým předchází. Při překladu do latiny se taková adverbia nepřekládají a žádoucího důrazu se dosahuje jinými prostředky, často postavením slova na začátku věty.

Tak u výrazů znamenajících malé množství, jako jsou slova odpovídající latinskému *unus, pauci, semel, paulum, parvus, mediocris, raro, aliquid* přidáváme v češtině 'jen'. Na př. Ter. *Andr.* 281 *unum hoc scio* 'jen to jedno' (při *unus* se velmi zřídka vyskytuje *tantum, solum, modo*); Cic. *Cato* 36 *tantum cibi et potionis adhibendum, ut reficiantur vires* ('jen tolik'); *Cat.* 1, 3 *P. Scipio. . . Ti. Gracchum, mediocriter labefactantem statum rei publicae, privatus interfecit (mediocriter = 'jen slabě')*. Podobně bývá *ita* = 'jen tak'; na př. Cic. *De div.* 1, 10 *de quibus quid ipse sentiam, si placet, exponam, ita tamen, si vacas animo*.

Slovo 'ještě' přidáváme v češtině proti latině zejména při adverbiiích času, na př. 'ještě dnes': *hodie*, 'ještě teď': *nunc*, 'ještě tehdy': *tum*, 'ještě nikdy': *numquam*; tak také 'pokud ještě': *dum* nebo *donec*. Tak Cic. *De or.*

1, 103 *postea vero vulgo hoc facere coeperunt hodieque faciunt* ('ještě dodnes'); *Nat. d.* 2, 89 *ille apud Accium pastor, qui navem numquam ante vidisset* ('ještě nikdy předtím').

Slovem 'ještě' se v češtině zesiluje komparativ; v latině tomu odpovídá *etiam*, na př. 'ještě mnohem větší': *multo etiam maior*. Ale jestliže se komparativ srovnává s pozitivem nebo superlativem téhož adjektiva, bývá zpravidla bez *etiam*; na př. *Cic. Phil.* 2, 54 *o miserum te, si haec intellegis, miseriorem, si non intellegis hoc litteris mandari* ('ještě větší ubožák'); ale výjimky jsou, na př. *Cic. Cat.* 4, 14 *cum mea summa cura atque diligentia, tum multo etiam maiore populi Romani... voluntate*.

Také u sloves *huc (eo) accedit, deest, restat* se neklade slovo odpovídající českému 'ještě'. Na př. *Caes. B. G.* 5, 16, 4 *accedebat huc, ut numquam conferti... proeliarentur* = 'ještě k tomu přistupovalo'; *ib.* 4, 26, 5 *hoc unum ad pristinam fortunam Caesari defuit* = 'ještě to jedno chybělo'.

Velmi často má čeština proti latině navíc slovo 'již'. Bývá to zejména při výrazech týkajících se času, jako 'již dříve': *ante*, 'již často': *saepe*. Na př. *Cic. Tusc.* 4, 5 *sed de ceteris studiis alio loco et dicemus... et saepe diximus*; *Epist.* 7, 11, 1 *nisi ante Roma profectus esses, nunc eam certe relinques*; *ib.* 15, 14, 1 *multi enim anni sunt, cum ille in aere meo* ('již mnoho let').

U sloves značících 'býti', 'státi se', lat. *esse, fieri, accidere, evenire* do-
dáváme někdy proti latině adverbium 'vskutku', 'skutečně'. Na př. *Cic. De or.* 1, 230 *quamvis scelerati illi fuissent, sicuti fuerunt* ('jako vskutku byli'); *Epist.* 7, 32, 3 *illa, quamvis ridicula essent, sicuti erant, mihi tamen risum non moverunt*. Podobně u jiných sloves, na př. *Cic. Off.* 3, 117 *quamvis enim multis locis dicat Epicurus, sicuti dicit, satis fortiter de dolore* (Ludvíkovský: 'jak také vskutku promlouvá'). Latinské *re vera* = 've skutečnosti' má plný význam jakožto protiklad proti *verbo* nebo *specie*, kdežto *profecto* znamená skutečnost subjektivní a blíží se významem našemu 'podle mého mínění' na př. *Cic. Cat.* 4, 21 *sit Scipio clarus ille... erit profecto inter horum laudes aliquid loci nostrae gloriae*.

V latině se uvádí souborné poukazování na to, co bylo vyloženo, pouhým slovesem *habes (habetis)*, kde my dodáváme příslovce 'zde', 'tu'. Na př. *Cic. De or.* 2, 350 *habetis de inveniendis rebus... quid sentiam* ('tu máte mé mínění'); *Att.* 5, 20, 7 *habes omnia*.

Při aposici a jiných způsobech určujících dodatků přidáváme někdy proti latině příslovce 'totiž'. Na př. *Cic. Fin.* 2, 40 *hominem ad duas res... ad intellegendum et agendum, esse natum*. Někdy však bývá takové určení uvedeno slovem *dico*, na př. *Cic. Fin.* 3, 30 *nec vero ignoro varias philosophorum fuisse sententias, eorum dico* ('myslím těch' = 'totiž těch'), *qui summum bonum... in animo ponerent*.

Mnoha různými způsoby je třeba při překladu do latiny vyjadřovati 1024 české přirovnávací slovesce 'jako', 'jakožto'. Jestliže je jím uvedeno skutečné

přirovnání, vyjadřuje se latinsky adverbii *ut, sicut, tamquam, quasi* (II 460). Když neuvádí přirovnání, nýbrž určení, v jaké funkci je podmět nebo předmět účasten děje, je třeba rozeznávat různé případy:

1. České 'jako' se při překladu někdy prostě vynechá

a) jestliže připojuje zvláštní okolnost děje, jako je věk, úřad, povolání (II 265); na př. 'Cato jako stařec se učil řeckému písemnictví': *Cato senex litteras Graecas didicit*; 'Cicero jako konsul zachránil obec': *Cicero consul rem publicam servavit*;

b) jestliže připojuje doplněk u sloves jako 'pokládati, uváděti, ukazovati, připomínati, jeviti se, osvědčovati se, platiti' (srov. II 72); na př. 'uvádím tuto věc jako příklad': *hanc rem exemplum affero*; 'divám se na přepych jako na veliké zlo: *luxuriam summum malum esse puto*'; 'posílám tě jako posla': *nuntium te mitto*; 'tři sta vojáků bylo zůstaveno jako posádka': *trecenti milites praesidium relictum sunt* (zde je možný i dativ *praesidio*); 'Aristeides se osvědčil jako velmi spravedlivý muž': *Aristides virum iustissimum se praestitit*; 'otevřítí chrám jako asyl': *templum asylum aperire*.

1025 2. České 'jako' se někdy vyjadřuje výrazem substantivním. Na př. 'Capua se připojila k Latinskému spolku jako svobodná obec': *Capua lege (nebo iure) liberae civitatis foederi Latino se adiunxit*; 'vojáci si počínali v osvobozeném městě ne jako spojenci, ale jako lupiči': *milites in liberata urbe non sociorum, sed latronum more agebant*; 'dostati jako věno': *dotis nomine accipere*; 'vyprostiti si jako odměnu': *praemii loco sibi deprecere*. O účelu se užívá abl. *causa* nebo *gratia* s genitivem; na př. 'uvádím jako příklad': *exempli causa (gratia) affero*. Někdy stačí předložkový pád bez přidání zvláštního substantiva, na př. 'odnésti jako kořist': *in praeda auferre*; 'žádati jako dobrodiní': *in beneficio petere* (jinak *in beneficii loco*).

Uvedeného spojení *exempli causa (gratia)* se užívá jen ve vazbě s přísudkem *affero (nomino, ostendo a j.)*, jako *Cic. Phil. 13, 2 exempli causa paucos nominavi*. Jinak se české 'na příklad', 'jako na příklad', 'tak na příklad' nebo samo 'jako', 'tak' vyjadřuje v latině zpravidla srovnávacím *ut* nebo *velut*, méně často *sicut, vel*. Na př. *Cic. Fin. 2, 116 non elogium monimentorum id significant, velut hoc ad portam*; *Inv. 2, 157 est... quiddam... quod et sua vi et dignitate nos inductos ducit... ut amicitia, bona existimatio* ('jako na příklad přátelství'); *De or. 1, 238 quibus quidem in causis omnibus, sicut in ipsa M. Curii... fuit inter peritissimos homines summa de iure dissensio*. Libovolně vybraný příklad k znázornění obecné výpovědi se uvádí také slovy *verbi causa (gratia)* = 'na příklad', 'dejme tomu'; na př. *Tusc. 1, 12 M.: quid dicis igitur? A.: miserum esse verbi causa M. Crassum*. Jestliže se příkladem, vyjádřeným větou, něco netoliko objasňuje, nýbrž i odůvodňuje, uvádí se taková věta spojkou *nam* nebo *enim*; na př. *Cic. Br. 81 vivo Catone minores natu multi uno tempore oratores floruerunt. Nam et A. Albius... et litteratus et disertus fuit*. Někdy má i *quidem* význam 'aspoň' = 'tak na příklad', jako *Cic. Tusc. 3, 27 est*

autem impudens luctus maerore se conficientis, quod imperare non liceat liberis. Dionysius quidem tyrannus Syracusis expulsus Corinthi pueros docebat.

Význam 'na příklad' má také adv. *puta*, vzniklé z imper. (D 63); vyskytuje se jen u básníků a v poklas. próze; na př. Hor. *Sat.* 2, 5, 32 '*Quinté puta aut 'Publi' . . . tibi me virtus tua fecit amicum.*

3. U sloves *dicendi* a *sentiendi* odpovídá českému 'jako' někdy latinský 1026 akusativ s infinitivem. Na př. 'poznal jsem ho jako muže statečného': *virum fortem eum esse cognovi*; 'dějepisci udávali krále jako původce války': *rerum scriptores regem belli auctorem fuisse voluerunt.*

4. Místo českého 'jako' se substantivem se volí výraz slovesný; na př. 'Cicero jako spisovatel filosofických knih pocítoval nedostatek latinských slov': *in libris de philosophia scribendis.*

5. Jestliže připojovaná okolnost vyjadřuje důvod nebo příčinu, je třeba při překladu

a) buď užít zkrácené věty přirovnávací s *ut* (D 890); na př. 'Alkibiades jakožto Athéňan byl výmluvný': *Alcibiades ut Atheniensis eloquens fuit*; 'Demosthenes se vyhýbá styku samohlásek jako chybnému': *vocalium concursionem ut vitiosam fugit Demosthenes* (podle Cic. *Or.* 151);

b) nebo vyjádřit tu okolnost celou vedlejší větou se spojkou *cum* nebo vztaznou větou s *quippe* (*utpote*) *qui*; na př. 'mladší syn byl jakožto marnotratný vyděděn': *filius natu minor, cum prodigus esset, exheredatus est*; 'následujeme přírody jakožto nejlepšího vůdce': *naturam, quippe quae optima dux sit, sequimur*;

c) nebo užít vložené věty vztazné; na př. 'Sokrates jakožto spravedlivý muž nechtěl být účasten křivdy': *Socrates, qua erat iustitia* (nebo *quae erat eius iustitia*), *iniuriae particeps esse noluit.*

Slovesa.

Latina má velké bohatství sloves a leckdy jimi vyjadřuje i to, k čemu se 1027 v češtině užívá vazeb jiných, zejména substantivních (D 1011—1012).

Ale proti tomu je latina spořivá v užívání tak zvaných pomocných (modálních, fraseologických) sloves, jako je 'mohu', 'musím', 'mám', 'smím', 'chci' a pod. Jejich smysl buď vyjadřuje jistým tvarem slovesa obsahového, zejména konjunktivem, participiem a gerundivem, nebo ho vůbec nevyjadřuje. Tak na př. 'co mám dělat?': *quid faciam?*; 'hodlám psáti': *scripturus sum*; 'musí se jít': *eundum est*; 'nechci tvrdit': *non dico*; 'cítím se povinen': *debeo*; 'dávám dělat': *facio*; 'musím podstoupiti': *subeo*; 'dávám se pohnouti': *moveor*; 'nemohu nalézt': *non invenio.*

Ani v češtině není vždy nutné vkládat pomocná slovesa, kde by podle smyslu mohla být; na př. Nep. 5, 4, 3 *complures pauperes mortuos. . . suo*

sumptu extulit je možno přeložit pouhým 'pohřbil' a není třeba domněle přesnějšího 'dal pohřbiti'. Jindy však je užití pomocného slovesa žádoucí; na př. Cic. Verr. 4, 56 *cum vellet (Piso) sibi anulum facere... hominem in foro iubet sellam ponere et facere anulum omnibus praesentibus* (první *facere* = 'dát dělati', druhé = 'dělati').

1028 Leckdy vyjadřuje latina pouhou pádovou vazbou jmen ten poměr představ, pro který je v češtině potřeba užití spojovacího tvaru slovesného; takovou úkonnost mívají i pády prosté, zejména genitiv, i pády předložkové. Tak na př. Caes. B. c. 1, 4, 5 *infamia duarum legionum* není 'zlá pověst dvou legií', nýbrž 'zlá pověst vzešlá (Pompejovi) pro dvě legie'; ib. 3, 10, 2 *iniuria retentorum equitum* = 'křivda spáchaná zadržením jezdců'; ib. 1, 7, 1 *omnium temporum iniurias inimicorum in se commemorat* = 'křivdy, které na něm za všech dob spáchali nepřátelé'; ib. 3, 83, 1 *cum Lentulus aetatis honorem ostentaret* = 'poukazoval na čest náležící jeho věku'; Cic. Verr. 5, 121 *avaritiae vulnera* = 'rány zasazované hrabivostí'; ib. 5, 6 *contagio imitandi belli* = 'nákaza projevující se napodobováním války' = 'nakažlivá touha napodobovat válku'; Tusc. 1, 109 *suīs et propriis bonis laudis et gloriae... mortui non carent* = 'statků záležících v chvále a slávě'; Cat. 1, 12 *tuorum comitum magna et pernicioosa sentina rei publicae* = 'spodina obce složená z tvých druhů'. Ablativem s předložkou *de* se druhdy vyjadřuje, že o něco jde, o něčem se jedná; na př. Cic. Off. 1, 47 (na začátku nového odstavce) *De benevolentia autem, quam quisque habeat erga nos, primum illud est in officio, ut...* (Ludvíkovský: 'Co se pak týče náklonnosti... shoduje se s pojmem povinnosti, abychom...'); *De or.* 2, 105 *de pecuniis repetundis... neganda fere sunt omnia* = 'když jde o vydírání'.

Naopak latina užívá zprostředkujícího slovesa ke spojení substantiva s akusativem s inf. nebo s větou tázací a spojkovou, kde čeština může připojovat bez slovesa; je to typ 'pověst, že Romulus založil Řím': *fama, qua traditur Romulum Romam condidisse*. Tak Cic. Tusc. 1, 52 *hanc habet vim praeceptum Apollinis, quo monet ut se quisque noscat* = 'příkaz, kterým napomíná, aby...' = 'příkaz, aby...'; Liv. 40, 29, 8 *vulgatae opinioni, qua creditur Pythagorae auditorem fuisse Numam*; ib. 2, 4, 3 *cum in senatu vicisset sententia, quae censebat reddenda bona* ('minění, aby...'). Podle toho 'bajka, jak liška oklamala vránu': *fabula, qua narratur, quomodo...*

Zprostředkujícího slovesa užívá latina, zejména klasická próza, když se k základnímu substantivu připojuje okolnost vyjádřená pádem předložkovým; v češtině tu může být pouhý pád předložkový jakožto podřadný přívlástek (II 267). Na př. 'bitva u Thermopyl': *pugna apud Thermopylas commissa*; 'války s Peršany': *bella, quae cum Persis fuerunt*; 'knihy o řečnictví': *libri, qui sunt de arte rhetorica*; 'dopis od přítele': *epistula ab amico missa*. Že se však i v latině druhdy připojuje takový předložkový pád bez slovesa, jako neshodný přívlástek, viz D 806.

Passiva užívá latina poměrně častěji než čeština, a to ve vazbách osobních i neosobních. Leckdy bývá vhodné latinskou vazbu passivní přeložit do češtiny vazbou aktivní; na př. Cic. *Off.* 1, 6 *quae... tamen sunt a nobis alio loco disputata* = 'přesto jsem o nich pojednal', a naopak českou vazbu aktivní vyjádřit latinskou passivní, na př. 'tato kniha jedná o povinnostech': *hoc libro agitur de officiis*, 'toto místo dokazuje, že...': *hoc loco probatur*, neboť klasická latina se vyhýbá tomu, aby podmětem děje dělala věc. Kde však uznáme za vhodné užít i v češtině vazby passivní, jest pamatovati, že čeština dává přednost tak zvanému passivu zvratnému typu 'čte se' před passivem složeným typu 'jest čteno'; proto přeložíme Cic. *Off.* 1, 8 *nam et medium quoddam officium dicitur et perfectum* 'neboť se mluví o jakési střední povinnosti a o povinnosti dokonalé.'

Předložky.

Některá nominální určení, která se v češtině vyjadřují pádem předložkovým, vyjadřují se v latině pádem prostým. Takto bývá zvláště často latinský genitiv objektový proti českému pádu s předložkou; na př. *amor patriae* = 'láska k vlasti', *remedium irae* = 'lék proti hněvu', *spes victoriae* = 'naděje na vítězství', *incitamentum virtutis* = 'pobídka ke ctnosti', *fuga hostium* = 'útěk před nepřáteli', *opinio deorum* = 'mínění o bozích'. Ale ovšem i v latině se v takových případech druhdy užívá pádu předložkového, viz II 85.

Genitivem se někdy označuje místní oblast, v které se uskutečňuje děj obsažený v řídícím substantivu. Na př. Caes. *B. c.* 1, 4, 5 *ab itinere Asiae Syriaeque* = 'od pochodu do Asie a Syrie'; ib. 2, 32, 13 *Italiae fugam* = 'útěk v Itálii'; Cic. *De or.* 1, 73 *in orationibus... iudiciorum, contionum, senatus* (srov. ib. 201 *in causis publicis iudiciorum, contionum, senatus*) = 'v řečech na soudech, v shromážděních, v senátu'; *Quint. fr.* 1, 1, 15 *omnes vias pecuniae* = 'všechny cesty k penězům'; ib. 1, 1, 25 *itinerum atque agrorum... latrocinia* = 'lupičství na cestách a v polích'.

Jindy užíváme v češtině pádu s předložkou proti latinskému souřadnému přívlastku, vyjádřenému adjektivem nebo zájmenem. K příkladům uvedeným II 85 možno dodati Cic. *Sest.* 13 *integritas provincialis* = 'nezištnost osvědčená v provincii'; *Cluent.* 31 *ab hereditate fraterna* = 'od dědictví po bratrovi'; *Planc.* 47 *in hoc sodalicio tribuarius crimine* = 'v obvinění ze zločinu tajného spolčování spáchaného v tribui'; *Fin.* 2, 66 *stuprata per vim Lucretia... se ipsa interemit; hic dolor populi Romani... causa civitati libertatis fuit* ('toto rozjitření' = 'rozjitření národa římského z této věci'; podobně 'hněv pro onu věc': *illa ira*; 'zpráva o tom': *hic nuntius*).

Předložkovým pádem nahrazujeme někdy latinskou větu vztažnou nebo přirovnávací se smyslem odůvodňovacím nebo omezovacím (II 462 a D 890). Na př. Cic. *Epist.* 12, 29, 2 *quod tuum est iudicium de hominibus* = 'při tvém úsudku o lidech'; *Cato* 12 *multae etiam, ut in homine Romano,*

litterae = 'na Římana'; *Fin. 4, 1 ne tu... ista exposuisti, ut tam multa, memoriter, ut tam obscura, dilucide* = 'při hojnosti látky věrně, při její temnosti jasně'.

- 1032** Proti českému pádu s předložkou užívá latina v jistých případech spojení ablativu instrumenti s participiem slovesa značícího duševní hnutí, jako *motus* (*permotus, commotus*), *ductus, impulsus, incensus, captus, percussus* a pod. (II 130). Tak na př. *Cic. Att. 10, 4, 6 haec sive iracundia sive dolore sive metu permotus gravius scripsi* je možno přeložit 'v návalu hněvu... v rozčilení... ze strachu'; podle toho 'ze zášti': *odio permotus*; 'v naději': *spe impulsus*; 'z lásky': *amore ductus*. Ovšem při překladu z latiny nelze vždy takové participium vynechávat, neboť někdy je významově obsažné; na př. *Cic. Off. 2, 22 aut spe largitionis promissisque capti aut... mercede conducti* nebylo by vhodné přeložit stručně 'z naděje... pro mzdu' (správně Ludvíkovský: 'protože se dali získati nadějí na... nebo... že se dali najmouti za mzdu'). Naopak zase i latina může vyjadřovati pohnutku pády s předložkami *propter, ob, per*, překážku ablativem s předložkou *prae*; tak 'z lásky': *propter amorem* i *amore ductus*, 'pro nemoc jsem nemohl přijíti': *prae valetudine* i *valetudine impeditus*.

Leckdy i prostý latinský ablativ instrumenti, bez participia, je třeba v češtině vyjádřit pádem s předložkou; na př. *curru vehi* = 'jeti na voze' (II 121).

- 1033** Také jiné latinské vazby participiální vyjadřují někdy okolnost, o které se v češtině užívá pádu předložkového. Tak na př. *Caes. B. G. 7, 11, 6 (Caesar) veritus, ne noctu ex oppido profugerent, duas legiones in armis excubare iussit* 'obávaje se' = 'z obavy'; podle toho 'na otázku': *interrogatus*; 'na rozkaz', 'podle rozkazu': *iussus*; *Cic. Sull. 76 ferae forma hominum indutae* = 'šelmy v lidské podobě'. Často je tak možno vyjádřit ablativ absolutní; na př. *Cic. De or. 1, 112 unum hominem... quo praesente ego ineptum esse me minime vellem* = 'v jehož přítomnosti' = 'před kterým'; *Att. 1, 16, 6 nummulis acceptis ius ac fas omne delere* = 'za bídný groš'; podle toho 'ani za velký plat nikdo nechce pracovat': *ne magna quidem mercede proposita*; 'při příležitosti': *occasione data* (nebo *oblata*); po devíti dnech: *novem diebus interiectis*; 'na zprávu o tom': *qua re nuntiata*; 'při západu slunce': *sole occidente*. Srov. II 239 odst. 1.

- 1034** Předložkovým pádem vyjadřujeme v češtině někdy latinský akusativ předmětný určený doplňkem, a to ve vazbě dvojího akusativu (II 72) nebo v akusativu s inf. (II 212). Na př. *Cic. Cat. 1, 27 quem ducem belli futurum vides* = 'v kterém vidíš budoucího vůdce'; *De or. 1, 126 eos, quos iudicabat non posse oratores evadere* = 'o kterých soudil, že se z nich nemohou stát řečníci'. Podle toho 'poznávám v tobě člověka poctivého': *te hominem probum cognosco*; 'v tom spatřuji lest': *hoc dolum duco*.

Předložkovým pádem někdy s výhodou vyjadřujeme řídicí sloveso latinské vazby akusativu s inf. (II 217). Na př. *Cic. Parad. 9 id solum*

opinor bonum = 'to jediné jest podle mého mínění dobré'; tak i 'podle tvé řeči není nic jistého': *tu nihil certum esse dicis*; 'podle Herakleitova učení je všechno v proudu': *Heraclitus docet omnia fluere*.

O zvláštnostech latiny v kladení a nekladení předložek viz D 544.

Volba slov.

Klasická próza latinská volí slova tak, aby i po této stránce byly splněny 1035 základní požadavky prozaického slohu: čistota, zřetelnost, vhodnost a ozdobnost. Zde chceme promluvit jen o ozdobnosti, pokud se jí dosahuje užíváním výrazů přenesených (srov. výše D 946—947).

Pojímání užívání přenesených výrazů za pouhou ozdobu slohu, jako činili antičtí theoretikové, není ovšem úplně správné, jestliže se ozdobou myslí něco přidaného jaksi dodatkem a ne zcela nutného; vždyť na př. metafora se rodí — u dobrého stilisty — přímo s myšlenkou a je od ní neodlučitelná.

V užívání přenesených výrazů Cicero zachovává rozdíl mezi slohem prozaickým a básnickým (D 998).

Praktická stilistika může poukázat konkrétně jen na vybrané ukázky přenesených výrazů. Pro nás jsou zvláště poučné ty, které jsou více nebo méně odchylné od přenášení výrazů v češtině a které tedy při překládání nahrazujeme buď metaforami jinými nebo výrazy nepřenesenými. Ukážeme to na slovesech.

Ze sloves, kterých klasická latina užívá v přeneseném významu nannoze odchylně od našeho usu, jsou častější:

1. 'roditi se', 'ploditi', 'žiti', 'stárnouti', tedy slovesa značící život a jeho průběh; na př. Caes. *B. G.* 2, 18 *ab eo flumine. . . collis nascebatur* = 'zvedal se', srov. Sall. *Iug.* 48, 3 *collis oriebatur*; Cic. *Tusc.* 2, 5 (o řečnictví a filosofii) *atque oratorum quidem laus. . . venit ad summum, ut iam. . . senescat* ('vadne') *brevique tempore ad nihilum ventura videatur: philosophia nascatur* ('ať se zrodí') *Latinis quidem litteris ex his temporibus*; Nat. d. 2, 49 *hiemi senescenti* ('mizející'); *Off.* 2, 47 *sibi ipse peperit maxumam laudem ex illa accusatione* ('získal si');

2. 'běžeti', 'letěti', 'lézti'; na př. Cic. *De or.* 2, 209 *invident autem homines maxime paribus aut inferioribus, cum se relictos sentiunt, illos autem dolent evolasse* ('že se povznegli'); *Off.* 1, 150 *improbantur ii quaestus, qui in odia hominum incurrunt* (Ludvíkovský: 'jež vzbuzují nechuť v lidech');

3. 'téci', 'líti'; na př. Cic. *Off.* 1, 90 *in rebus prosperis et ad voluntatem nostram fluentibus* ('podle naší vůle se dařících'); *Tusc.* 4, 2 *Pythagorae doctrina cum longe lateque flueret* ('když se šířila'); *ib.* 5, 72 *sequitur tertia* (sc. *cognitio*), *quae per omnes partes sapientiae manat et funditur*; *ib.* 2, 52 *cum liquescimus fluimusque mollitia* ('slábneme a chabneme'); *Phil.* 12, 8

fluent arma de manibus ('vyklouznou'); směle rozvedený obraz *Cael. 6 equidem. . . ab his fontibus profluxi ad hominum famam et meus hic forensis labor vitaeque ratio demanavit ad existimationem hominum paulo latius* = 'to byly prameny mé slávy u lidí. . . (pronikly šíře do uznání lidí =) nabyly jména v širších kruzích'; *Lael. 100 ab amicitiiis perfectorum hominum . . . ad leves amicitias defluxit oratio* ('sestoupila');

4. 'vríti', 'hořeti', 'planouti', 'hasiti', 'mrznouti'; na př. *Cic. Verr. 1, 66 posteaquam satis calere res Rubrio visa est* ('hoří', 'je v proudu'); *Sull. 53 cum acerrime arderet coniuratio*; setrvání v obrazu *Rab. Post. 13 quamquam tum propter multorum delicta etiam ad innocentium periculum tempus illud exarserat, tamen, cum odium nostri restingueretis, huic ordini ignem novum subici non sivistis*;

5. 'volati', 'vzývati'; na př. *Cic. Off. 1, 85 nec vero criminibus falsis in odium aut invidiam quemquam vocabit* ('nebude uváděti v opovrzení a nepřízeň'); *Lael. 58 hoc quidem est nimis exigue et exiliter ad calculos vocare amicitiam* ('zaváděti do přátelství příliš malicherné počítání'); *Epist. 7, 26, 2 et vires et corpus amisi, sed, si morbum depulero, facile, ut spero, illa revocabo* ('zotavím'); *Arch. 12 ut a nullius umquam me tempore aut commodo. . . voluptas avocarit*;

6. 'potápěti (se)', 'vynořovati se'; na př. *Cic. Off. 2, 24 quamvis enim sint demersae leges alicuius opibus, quamvis timefacta libertas, emergunt tamen haec aliquando* (Ludvikovský: 'třebas byly potlačeny. . . povstanou');

7. 'vanouti' (o větru, o rozdmýchávání ohně, o inspiraci a j.); na př. *Cic. Off. 2, 19 cum prospero flatu eius (sc. fortunae) utimur, ad exitus pervehimur optatos et, cum reflavit, affligimur*; *De div. 1, 38 vis illa terrae, quae mentem Pythiae divino adflatu concitabat*; rozvedený obraz *Verr. 3, 98 sic est. . . editus in altum, ut ab omnibus ventis invidiae circumflari posse videatur*; z obrazu o sváření kovu *Nat. d. 2, 100 ipsum autem mare sic terram appetens litoribus alludit, ut una ex duabus naturis conflata videatur*; *Off. 1, 14 quibus ex rebus conflatur et efficitur id, quod quaerimus, honestum* ('skládá se'); *Lig. 34 consensum conspirantem et paene conflatum* ('téměř jednolité');

Podle toho je možno překládat do latiny na př. 'z této příčiny vznikají všechna zla': *nascuntur*; 'pověst se dostala do našeho města': *permanavit*; 'potlačovati zbytky vzpoury': *extinguere*; 'chce uvrhnouti vlast do zkázy': *patriam ad exitium vocat*; 'vyvázl jsem z nemoci': *emersi*; 'na rychlo sehnati vojsko': *exercitum conflare*.

Stavba vět.

1036 Vypěstovaný sloh klasické prózy latinské — na rozdíl od latiny hovorové — uměle sdružuje věty ve větší spořádané celky, uváděje je na různé stupně nadřaděnosti a podřaděnosti, a zpravidla se vyhýbá jednotvárným

řadám kratších vět jednoduchých. Je to v celku sloh hypotaktický, nikoli parataktický; jeho skvělým typem je složitá klasická perioda (II 485—487). Vyskytují se ovšem i v klasické próze řady paratakticky spojených vět, ale ty mívají zpravidla zvláštní slohovou úkonnost, jako na př. krátké věty na začátku Ciceronovy první řeči proti Catilinovi; theoreticky jedná Cicero o této věci v *Oratoru* 221—226 a doporučuje rozčleňování na kratší celky, kóla a kómmata, jako velmi účinné v soudních řečech, zvláště v důkazech a vyvraceních (D 951).

Dobry český sloh si nelibuje v přetížených souvětích. Zvláště zastaraly periody, t. j. souvětí zpravidla dvoudílná (I. předvětí, protasis: II. závětí, apodosis), jejichž oba díly bývají složené a souměrné (V. Šmilauer, *Novo-česká skladba* str. 40). Složitě periody, napodobené podle latinského vzoru, zůstaly v českém slohu něčím cizím, i když bylo někdy jejich užívání v takové oblibě, že určovaly ráz slohu celých období (humanismus, próza bratrská, sloh staromilců v XIX. stol.). Při této různosti slohů, novodobého českého a klasického latinského, učí praktická stilistika vyjadřovat se latinsky tak, aby byly krátké věty, nemají-li ze zvláštních důvodů zůstat samostatné, spojovány v souvětí a periody.¹⁾ Tu je ovšem třeba dobře uvažovat myšlenkový poměr vět, zejména zjišťovat, která myšlenka je hlavní a v jakém smyslu jí jsou ostatní myšlenky podřízeny; srov. II 487 příklad latinské periody Cic. *Off.* 1, 1 a její český překlad.

Podle toho by se přeložily

české věty

'Asinius Pollio již od dětství důvěrně obcovoal s básníky. Po svém triumfu nad Parthiny uchýlil se na dobrok do života soukromého a zbytek svého života věnoval literatuře.'

do latiny asi takto:

Asinius Pollio, qui a pueris poetarum familiaritate usus erat, triumpho de Parthinis deportato totum se in otium contulit, ut quidquid sibi superesset vitae in litterarum studio consumeret.

Při takovém hypotaktickém spojování vět v jednotu stávají se zbytečnými česká slovece vyznačující spojení parataktické, jako 'a', 'a tak', 'a proto', 'sice', 'však', 'jinak', 'pak', 'neboť', 'pročez', 'čímž' a pod. Některá z těch slovců zmizejí užitím vazby relativní, v latině velmi oblíbené. Na př.

'Včera jsem odešel z Říma a nevím, kdy se tam vrátím.'

Heri Roma profectus sum, quo quando rediturus sim nescio.

'Často čtu knihy Ciceronovy, neboť již jejich latina mě zajímá.'

Saepe lego Ciceronis libros, quorum latinitate ipsa delecter.

Postavení vedlejších vět může být v latině velmi rozmanité (II 362) a má 1037 proti češtině některé zvláštnosti, zvláště častější vkládání věty vedlejší

¹⁾ Tento požadavek by byl arci zcela nemístný při elementárním učení latině; naopak zase rozbor klasických period latinských má na všech stupních učení velkou vzdělávací hodnotu.

nebo i několika vět vedlejších do věty hlavní nebo naopak věty hlavní do věty vedlejší. Na př. *Caes. B. G. 2, 35 quas legationes Caesar, quod in Italiam Illyricumque properabat, inita proxima aestate ad se reverti iussit*; *Cic. Fin. 3, 3 Stoicorum autem non ignoras quam sit subtile, vel spinosum potius, disserendi genus* (gen. *Stoicorum* s důrazem na začátku souvětí); *Cat. 1, 5 verum ego hoc quod iam pridem factum esse oportuit certa de causa nondum adducor ut faciam*; *Arch. 1 si quid est in me ingeni, iudices, quod sentio quam sit exiguum, aut si qua exercitatio dicendi, in qua me non infitior mediocriter esse versatum, aut si huiusce rei ratio aliqua ab optimarum artium studiis ac disciplina projecta, a qua ego nullum confiteor aetatis meae tempus abhorruisse, earum rerum omnium vel in primis hic A. Licinius fructum a me repetere prope suo iure debet.*

Ze zvláštností latinské periody jest uvéstí to, že v ní bývá na začátku postaven společný podmět věty hlavní, která je dopověděna až na konci, a jedné z vět vedlejších; na př. *Caes. B. G. 4, 35, 1 Caesar etsi idem, quod superioribus diebus acciderat, fore sperabat. . . tamen. . . legiones pro castris constituit* (česky nikoli 'Caesar, ačkoli doufal. . . postavil', nýbrž 'Ačkoli Caesar doufal. . . postavil'). Podle toho přeložíme 'Když Alexandr zabil Kleitu, stěží zdržel své ruce sám od sebe': *Alexander, cum Clitum interemisset, vix a se manus abstinuit.*

Rytmická stránka klasické prózy.

1038 Cicero jak ve svých spisech theoretických, tak i ve své slohové praxi uplatňoval požadavek, aby umělecká próza byla eurytmická (*numerosa*), viz výše D 935. Praktická stilistika dává i v této věci Ciceronův sloh za vzor, jak co se týče architektonického uspořádání vět a větých členů, tak také i stran metrických závěrů vět, klausulí.

Výsledky zkoumání Ciceronových klausulí je možno shrnouti takto:

1. Slova typu — — — a — — — tvoří klausule s předcházejícím trochejem (. . .) — — nebo tribrachyem — — — .

2. Slova typu — — — tvoří klausuli s předcházející jinou stopou než trochejem.

3. Slova typu — — — tvoří klausuli zvláště s předcházejícím kretikem, ale také s jinými stopami vyjma daktyl.

4. Slova počínající se iambem přiklánějí se v klausulích k dlouhé slabice slova předcházejícího.

K 1. skupině náleží oblíbená Ciceronova klausule *esse videatur* a typ *esse deberet*, které tedy sluší dávat přednost, arci s mírou, i ve slohu, který chce napodobovat sloh Ciceronův; naopak je třeba se vyhýbat klausuli „herojské“, to jest zakončení — — — — —, jaké má hexamet, na př. *esse videtur*. Snahou o onu oblíbenou klausuli se druhdy vysvětluje jinak nápadné

užití jistého slova nebo jisté vazby; na př. věty s *quamquam* jsou u Cicerona indikativní, ale *De or.* 3, 28 čteme *quamquam omnibus par paene laus in dissimili scribendi genere tribuatur* (◌ ◌ ◌ ◌ ◌ ◌ — ◌ ◌, kdežto při pravidelném *tribuatur* by vzniklo nerytmické nahromadění sedmi krátkých slabik, o jakém viz D 933); *Q. fr.* 1, 1, 5 *nunc vero ea pars tibi rei publicae commissa est, in qua aut nullam aut perexiguam partem fortuna tenet, et quae mihi tota in tua virtute . . . posita esse videatur* (konj. *videatur* vedle ind. *tenet*).

PŘEHLED DĚJIN LATINSKÉHO JAZYKA

ÚVOD

Jazyk latinský, *lingua Latina*, byl na počátku své historické doby jazyk **1039** Latia, nevelké oblasti v střední Itálii, jejímž politickým střediskem se stalo město Řím. Na konci starověku byl jazyk latinský již jazykem světovým, neboť se jím mluvilo ve všech zemích světového imperia římského. Přežil zánik tohoto imperia a žil dále; ve své spisovné funkci přešel do středověku i novověku jako jazyk vědy, státní organizace, slovesného umění i styků soukromých, jsa přitom také zprostředkovatelem kulturních vymožeností ducha řeckého, a dobyt světa po druhé — a to ve větším rozsahu — jako jazyk obecné církve římsko-katolické. Jeho lidově hovorová realisace dala základ jazykům románským, v kterých přetvořená řeč malého Latia žije až dosud na obou polokoulích země.

Úkolem našeho přehledu jest poukázati na význačné události v tomto vývoji latiny od jazyka Latia po jazyk světový. Jsou to události jednak vnější, týkající se šíření latiny z její původní oblasti do celé Itálie a pak i do římských provincií, jednak vnitřní, totiž změny, které se udály v jazyce latinském po stránce hláskoslovné, slovtvorné, syntaktické a lexikální. Obojí ty události se někdy dály sdruženě, když latina při svém šíření přijímala vliv jazyků podrobených.

Prehistorie latiny.

Písemné doklady latiny se začínají kolem r. 600 před n. l.; o latině před **1040** tou dobou je možno získávat poznatky jen metodou srovnávacího jazykozpytu.

Latinský jazyk patří k indoevropské čeledi jazyků; některé jevy předpokládaného ie. prajazyka, na př. labioveláry, zachoval věrněji než kterýkoli jazyk jiný, ale v jiných, zejména v morfologii jmenné i slovesné, se od něho značně odchytil. Z původního ie. společenství se nevyvinul hned a přímo jako jazyk samostatný. S jistou pravděpodobností se soudí, že před svým osamostatněním tvořil zvláštní společnou „italickou“ větev zejména s potomním jazykem oským a umberským a že tedy původně byl jedním z mnohých italských nářečí (D 1—3). Název „italský“ se přitom nerozumí ve smyslu geografickém, neboť v kterém území tato jazyková větev sídlila, není známo, jako není známo, kdy přišla do Itálie. Snad ani tato italická větev nevzešla z ie. prajazyka přímo, neboť jsou důvody pro uznávání staršího jazykového společenství kelto-italického (D 5). Ovšem pojem kelto-italického národa, stejně tak jako národa „italického“, není než hypotéza; teprve Latiny známe jako skutečný národ.

Osamostatnění latiny se provedlo již v této její době prehistorické. Od skupiny osko-umberské se latina odlišila — jestliže s ní vůbec kdy geneticky souvisela — hlavně zachováním labiovelár, kdežto v oštině a umberštině labioveláry přešly v labiály (na př. lat. *quis* proti o. *pis*, D 76), změnou praital. vnitroslovních spirant, vzešlých z ie. aspirovaných explosiv, v souhlásky znělé (na př. lat. *medius* proti o. *mefiai*, D 74) a samostatným vytvořením některých tvarů slovesných, jako zejména inf. praes. na *-se* (D 356). Jestliže se neuzná prvotní společenství latiny se skupinou osko-umberskou, je třeba soudit, že příbuzné znaky, které s nimi má, jsou pozdní, vzniklé sblížením, kdežto rozdíly jsou staré (Devoto).

Latina ve svém období protohistorickém.

1041 Nejstarší známé doklady latiny jsou nápisy pocházející ze VI. stol. př. n. l., některé snad ještě z doby římského království. Je to především nápis nalezený r. 1899 na římském fóru, značně porušený, z něhož jsou srozumitelná jen jednotlivá slova, která jsou ovšem i tak velmi cennými doklady o tehdejšímu stavu latiny, na př. *sakros* (= *sacer*), *iovestod* (= *iusto*), *recei* (= *regi*), *esed* (= *erit*), *iouxmenta* (= *iumenta*); pak nápis na sponě z Praeneste, obsahující souvislou větu *Manios med vhevoked Numasioi* (= *Manius me fecit Numerio*). K nejstarším nápisům náleží také tak zvaný nápis Duenův, jmenovaný tak podle podmětu ve větě *duenos med feced* (= *bonus me fecit*).

Tím se začíná pro nás protohistorická doba latiny, trvající až do začátku doby vskutku historické, to jest do doby počátků uměleckého římského písemnictví v polovině III. stol. př. n. l. Ovšem ani ta protohistorická, předliterární doba nebyla beze všeho slovesného tvoření. Náleží do ní především výtvořiny obřadní poesie, jakým bylo *carmen Saliare*, z něhož známe jen trosky, a k tomu ještě ve velmi pochybném rukopisném podání, a *carmen Arvale*, zachované v nápisném protokolu bratří Arvalských, ale až z r. 218 n. l., a málo srozumitelné, začínající se slovy *enos Lasas iuvate*. Světskou poesii z té doby dosvědčují zmínky o dramatických improvizacích obsahu žertovného a výsměšného (*Fescennini versus*), o písních zpívaných při triumfu, o žalozpěvech nad mrtvými a o počátcích umělého dramatu. V próze byly nejdůležitějším výtvořem té doby „zákony královské“ a zákony XII desk, jejichž jazyk se liší svou až brachylogickou stručností od pozdější důkladné mluvy římských zákonů a právnických spisů. Na sklonku té doby působil „první římský spisovatel“ Appius Claudius Caecus, kons. r. 307 a 296, jehož řeč proti míru s Pyrrhem byla známa ještě v době Senekově a Tacitově.

1042 V průběhu této protohistorické doby se udály v ústrojí latinského jazyka význačné změny. Provedlo se přehlasování krátkých samohlásek a dvojhlásek ve vnitřních slabikách (typ *facio: conficio*, D 40—43), jímž na př. z *Numasios* (doloženého v dat. *Numasioi*) vzniklo přes **Numisios* pozdější

Numerius. Jestliže je správné pro výklad tohoto přehlasování předpokládat, že přízvuk v předhistorické latině byl — proti stavu v ie. prajazyce — na první slabice slova, bylo by třeba soudit, že se po provedení toho přehlasování jeho místo již v tomto období protohistorickém — z neznámé příčiny — změnilo a že se trvale ustálil podle pravidla paenultimového (I 18—19). Mezivokální *-s-*, jež přešlo již v době italského společenství v *-z-*, změnilo se v *-r-* (D 91—92); tentě „rhotacismus“, jež byl proveden také v umberštině, byl v latině obecně dokončen do polovice IV. stol. Na konci této protohistorické doby se začalo zjednodušování dvojhlásky *ei* přes *ē* v *ī* (D 49) a změna dvojhlásky *ai* v *ae* (D 48) a dvojhlásky *ou* v *ū* (D 52); proti tomu redukce dvojhlásky *oi* v *ū* (D 50) se provedla teprve v II. stol. Na konci této doby se měnila skupina *du-* na začátku slova v *b-*, na př. *duonos* > *bonus* (D 100). Koncové *-s*, na nejstarších nápisech zachovávané, bývá na nápisech IV. a III. stol. leckdy vynecháváno.

Po provedení všech těchto změn se latina na dlouhou dobu mluvnicky **1043** celkem ustálila, k čemuž přispělo zvláště to, že se stala spisovnou řečí uměleckého písemnictví římského, a to řečí jedinou, na rozdíl od mnohosti spisovných dialektů v písemnictví řeckém. Ovšem naprosté jednotnosti nebylo v ní ani potom, neboť i v spisovné latině se vyskytují na př. tři různé tvary v 3. pl. perf., *-ēre*, *-ērunt* a *-ērunt*, dva tvary 2. sg. pass. *-re* a *-ris*, nejistota v gen. pl. mezi *-um* a *-ium* a *j*. V jazyce mluveném byly arci větší rozdíly, jak místní, tak podle společenských vrstev. Od latiny města Říma, která se stala představitelkou latiny vůbec, se totiž do jisté míry odlišovala latina mluvená jinde v Latiu; některá města, poměrně blízká, jako zejména Praeneste a Falerii, měla své zvláštní nářečí. Latina, která byla dříve jen jazykem rolníků a pastýřů, ovšem jazykem s vyvinutými výrazovými prostředky pro život společenský a náboženský, dostala nové funkce rozvojem obchodu, vojenství a politické správy vznikajícího státu. Od mluvy venkovanů se odlišila mluva obyvatelstva města Říma; ale i v Římě samém byly rozdíly mezi mluvou vrstev pracujících, méně vzdělaných, a vrstev vládnoucích, které mohly pěstovat vyšší vzdělání a zjemnělé společenské styky. Ale přesto to byl a zůstal jeden jazyk s jednotnou gramatickou stavbou a s jednotnou základní zásobou slov.

V této době byla již italská větev mluvící latinsky pevně usazena **1044** v Latiu, a co je pro její jazyk dobou protohistorickou, je pro její život hospodářský a politický dobou historicky namnoze jasnou. Na počátku této doby ovládali Latium, patřící již k městskému státu Římu, Etruskové, kteří měli od VII. stol. opanováno střední Itálii. Po vypuzení posledního krále z etruské dynastie, Tarquinia Superba, byl Řím samostatný, upevnil své postavení v Latiu a začal rozšiřovat své panství do sousedních oblastí. Na začátku IV. stol. přestáli Římané vpád Gallů, v druhé polovici toho století válkami samnitskými získali Kampanii a Samnium, v polovici III. stol. po válce s Pyrrhem, v níž se srazili s jihoitalskými Řeky, náležel římskému panství již celý poloostrov Apenninský od Bruttia až po Etrurii a Umbrii.

Toto politické rozšíření římského panství a s ním související zakládání římských kolonií mělo následkem i pronikání latinského jazyka do nově získaných oblastí. Latina se přitom dostávala do přímého styku s jazyky jinými, a i když je přemáhala, ledacos od nich přijímala. Takovým způsobem v latině města Říma zdomácněla některá slova přejatá z oblasti jazyka oského a umberského. Jsou to na př. slova, v kterých je střídnicí za *ie*. *kʷ* nebo *gʷ* retnice *p* nebo *b*, nikoli jako v slovech čistě latinských *qu* (D 2), jako *popina* (proti lat. *coquo*), vlastní jména *Pompeius*, *Pompilius*, *Pontius* (proti lat. *Quintius*), slova *lupus*, *bos* (místo **vos*, D 76), *brutus* (proti lat. *gravis*). Buď z těchto jazyků nebo z nářečí faliského nebo z jazyka sabinského jsou přejata slova, v kterých je uvnitř slova spirantní *-f-* místo *-b-* nebo *-d-*, na př. *rufus* (proti lat. *ruber*), *scrofa*, *vafer* (D 74). Sabinského původu jsou slova *cascus* ('starý') a *catus* ('chytrý').

1045 Silnému tlaku vyšší cizí vzdělanosti byli vystaveni Římané v době, kdy bylo Latium pod panstvím Etrusků. Od nich přijali Římané některé znalosti technické a organizační, některé složky náboženského obřadnictví a umění divadelního. Domněnka, že prostřednictvím Etrusků přijali Římané řeckou abecedu, není dostatečně odůvodněna, ale v jednotlivostech abecedy je vliv Etrusků patrný (D 8). Etruského původu je římský obyčej označovat osoby trojicí jmen. Z etruštiny jsou do latiny přejata slova jako *lanista* ('cvičitel gladiátorů'), *subulo* ('flétnista') *histrio* ('herec'; Liv. 7, 2, 6 *vernaculis artificibus, quia 'ister' Tusco verbo 'ludio' vocabatur, nomen histriionibus inditum*), *persana* ('maska'; z etr. *persu*, odvozeného snad z řec. *πρόσωπον*); z etruštiny, jež nerozlišovala explosivy znělé a neznělé, přešlo do latiny řec. jméno *Γανυμήδης* v podobě *Catamitus*; srov. na praeenestských nápisech *Alixentrom* z *Ἀλέξανδρον*, *Casentera* z *Κασσάνδρα*, *Creisita* z *Χρυσήδα*.

1046 Ještě pronikavěji zasáhl do latinského jazyka vliv řečtiny, a to jednak již od VI. stol. v době předlitterární styky hovorovými, jednak později působením řeckého písemnictví (viz i D 992). Římané se stýkali, obchodně a politicky, především s Řeky bydlícími v četných řeckých osadách v jižní Itálii a na Sicilii, zprvu cestami a poselstvy, pak i přímo. Také domácí otroci mluvící řecky rozšiřovali v Římě řecká slova běžná v hovorové mluvě. Všemi těmito cestami se dostávaly řecké živly zvláště do lexikální zásoby latiny a rozmnožily tu zásobu zejména slovy z oboru obchodu, námořnictví, právnictví (tak zdomácnělo důležité slovo *poena* z řec. *ποινή*), výrazy označujícími potřeby soukromého života i lidovými slovy hovorovými (D 992). Některá z těch řeckých slov stále zůstala v latině slovy cizími, jiná s větší nebo menší úpravou v latině zdomácněla (D 132). Při té úpravě byly v řeckých slovech leckdy prováděny změny podle hláskoslovných zákonů latinských. Tak i v řeckých slovech při jejich latinisování nastalo — snad v důsledku přesunutí přízvuku na první slabiku — ve vnitřní slabice přehlasování krátké samohlásky a dvojhásky (D 40—42); tím vzniklo na př. *machina* z řec. (dorského) *μαχανά*, *balineum* (*balneum*) z *βαλανεϊον*, *talentum* z *τάλαντον*, *camera* z *καμάρα*, *oliva* z *ἐλαίφα*, *Ta-*

rentum z *Τάραντον*; synkopou bylo řec. *κνπάρισσος* přetvořeno v *cupressus*. Řecké aspirované explosivy byly vyslovovány bez aspirace; odtud je *purpura* z *πορφύρα*, *tus* z *θύος*, *calx* z *χάλιξ*, *Poeni* z *Φοινικες* (D 8). Skupiny souhlásek v latině nezvyklé byly usnadňovány; tak vzniklo *techina* z *τέχνα*, *mina* z *μνᾶ*, *drachma* z *δραχμά* (D 70). Některá řecká slova byla lidovou etymologií částečně přiblížena slovům domácím, na př. *ορειχαλκος* přeměněno v *aurichalcum* podle lat. *aurum*.

Řecky se mluvilo v již. Itálii a na Sicilii po celý starověk a teprve v středním věku tam ustoupila řečtina arabštině a italštině.

Z jiných cizích jazyků, s kterými se Římané dostali do styku, měl poněkud znatelný vliv na latinu zejména jazyk severoitalských Gallů, kteří byli do konce II. stol. př. n. l. úplně pořímsťeni. Z něho byly do latiny přejaty a v ní zdomácněly hlavně některé názvy druhů vozů, jako *plaxenum*, *raeda*, *petorritum*. Hispanského původu je slovo *gurdus* ('těžký', 'těžkopádný'); z jazyka punského je *mappa* ('ubrousek') a ze Sardinie přejaté *mastruca* ('kožený oděv'). 1047

Latina v období literárním.

Pro další vývoj latinského jazyka mělo účinný význam to, že latině 1048 přibyla k funkci jazyka praktického funkce spisovné řeči uměleckého písemnictví římského, jehož počátky nalézáme v polovici III. stol. př. n. l. a které v tomto přehledu sledujeme až do konce starověku. Nebylo přirozeným pokračováním slovesného tvoření dosvědčeného v době předcházející, nýbrž vzniklo z toho, že Římané poznali a dovedli ocenit vyspělé umění řecké, jež se pak stalo trvalým podnětem i vzorem jejich tvůrčím schopnostem. Prvními prostředníky toho styku byli Neřímané: Řek Livius Andronicus, Kampan Cn. Naevius, Messap Q. Ennius, Umber Plautus, Afričan Terentius.

Umělecké písemnictví si vytvořilo svou spisovnou řeč, a to umělým vypěstováním hovorové řeči města Říma; spisovná latina byla jazyk jednotný, čímž se významně lišila od řečtiny s jejími spisovnými dialekty. Od té doby jsou v latině dvě vrstvy, latina mluvená a latina spisovná; spisovná se vědomě oddělila od mluvené, ale zůstala s tímto svým základem v živném styku, podle potřeby se doplňujíc a osvěžujíc z jeho prvků, jako zase mluva hovorová se v jistých kruzích více nebo méně dávala prolínat mluvou spisovnou. Toto rozlišení a další soužití latiny spisovné a latiny mluvené je předmětem stilistiky (D 962); přehled dějin latinského jazyka musí si všimnouti té důležité věci, že se nám v době literární přímo projevuje, literárními výtvory, toliko latina spisovná, ve své podstatě mluvnicky ustálená a jen stilisticky značněji rozrůzněná, kdežto řeč mluvená, živá a souvisle se vyvíjející, je skryta pod její vrstvou a můžeme o ní usuzovat jen nepřímou z jejich příležitostných odrazů v písemnictví a na nápisech. Protože dějiny jazyka jsou především dějiny

jazyka mluveného, vzniká tu pro jejich pozorovatele mezera několika století, kterou dovedeme jen z malé části vyplnit usuzováním z toho, o čem svědčí písemnictví. Teprve v době císařské se totiž zeslabuje síla literární tradice, latina mluvená se dostává čím dál tím více na povrch a přibývá spisů prosycených jejími složkami. Novodobému zkoumání se podařilo zjistit, že hovorová latina lidová, projevující se v takových pozdních spisech, jako je na př. *Peregrinatio Aetheriae*, souvisí s lidovými prvky na př. u Plauta: z toho poznáváme, že vývoj mluvené latiny od počátku doby literární až do konce starověku byl spojitý a souvislý; ani po stránce lexikální nebyl latinský jazyk nikdy tak důkladně přestavěn jako na př. čeština v době obrozenské. Avšak protože je tento vývoj našemu pozorování celkem skryt, zůstává naším úkolem při tomto přehledu pozorovat, jaký byl stav jazyka spisovného v jednotlivých obdobích vývoje římského písemnictví, a z toho po odloučení jevů stilistických usuzovat, pokud je možno, o řeči mluvené. Samostatná kapitola bude věnována řeči mluvené až teprve při líčení pozdní doby císařské, kdy se v literárních památkách a na nápisech opět projevuje na povrch latinská řeč mluvená jakožto pozdní latina vulgární.

V římském písemnictví se rozeznávají obvykle — vzhledem ke slohu literárních děl — tyto doby: 1. doba archaická od začátku umělecké literatury v polovici III. stol. př. n. l. do vystoupení Cicerona v 80. letech I. stol., 2. doba klasická čili „zlatá“ od vystoupení Cicerona do smrti císaře Augusta r. 14 n. l., 3. doba „stříbrná“ od Livia až do prvních desetiletí II. stol., 4. doba „měděná“ nebo „železná“ od císaře Hadriana (117—138) do konce starověku. Tímto rozdělením se budeme řídit i ve svém přehledu dějin latinského jazyka v době literární.

Doba archaická.

1049 Uvažujeme-li o tom, jaká je souvztažnost mezi literárním dílem a jazykem, máme na mysli především otázku, jak spisovatel ve svých výtvorech užívá jazyka jako prostředku k vyjadřování svých myšlenek a jaké účinky na jazyk má toto užívání. Od tohoto praktického a zpravidla bezděčného působení jest rozeznávati působení vědomé, jakým vzdělávají jazyk theoretikové, zejména pěstovatelé gramatiky. Na počátku umělecké poesie římské je básník, který toto obě spojuje, Q. Ennius, jenž naučil latinu podřizovat se formě řeckého hexametru. Při svém epickém i dramatickém veršování poznal potřebu ustálení kvantity slabik a přičinil se o ně zvláště tím, že zavedl vyznačování dvojitosti souhlásek zdvojením příslušného písmene (D 9), což se do konce II. stol. př. Kr. ujalo obecně. Ennius se stal klasikem archaické doby římského písemnictví a jeho vliv sahá až do doby Augustovy.

V komediích Plautových (asi 251—184) se obráží lidová hovorová mluva tehdejšího Říma; jaká by asi byla jejich mluva, kdyby je byl mohl Plautus psát prózou? Próza této doby, pokud ji známe, ukazuje na jedné

straně, hlavně v úředních projevech, značně vyvinutou schopnost vytvářet i větší celky syntaktické s pevnou vazbou, jako je na př. nepřímá řeč v *Sen. cons. Bacch.*, na druhé straně primitivní prostotu v slohu některých annalistů; byla to celkem řeč domorodá, ještě neprošla školou řecké rétoriky.

Po stránce mluvnické poučuje o tehdejší latině nejvíce mluva Plautova. 1050

Prosodie Plautova ukazuje změnu v dělení slabik při skupině „*muta cum liquida*“ proti stavu, kdy se provádělo přehlasování vnitřních samohlásek, na př. *impet-ro* > *impe-tro* (D 10); slova typu *abicio* mají 1. slabiku krátkou, ne dlouhou, jako je v klasickém básnictví (t. j. *abijicio*, D 41,3); časté je tak zvané jambické krácení (D 63); koncové dlouhé *ō* je namnoze ještě zachováno (D 64); zachovány jsou délky v koncových slabikách před *-t*, *-r*, *-l* (D 64); zachovává se posiční délka ve slovech jako *es(s)*, *miles(s)*, *hoc(c)* (D 130).

Co se týče stránky hláskoslovné, je u Plauta již provedena změna *o* > *u* v slabikách *-ont-* a *-ond-* (D 46, 4) a v koncových slabikách *-os* a *-om* (D 46,5), ale kde předchází *u* nebo *v*, je *-o-* zachováno; ještě není provedena změna *vo* > *ve* před *r*, *s*, *t* (D 46), proto je *vorto*, *voster*; dvojhláska *ai* je už proměněna v *ae*, *ei* v *ī* (ale vyskytují se i tvary *s ei*), *oi* a *ou* v *ū*; *dy-* na začátku slova je změněno v *b-*, ale zachováno na př. v dvojslabičném *duellum*; vedle apokopovaných tvarů *fac*, *dic*, *duc* vyskytují se u něho tvary plné *face*, *dice*, *duce*.

Z tvaroslovných zvláštností jest uvést, že v gen. sg. kmenů na *-ā* je metrem dosvědčena koncovka *-āī* (D 184) a u kmenů na *-ē* koncovka *-ēī*, na př. *rēī* (D 240); v abl. sg. na *-ōd* a *-ād* již vymizelo koncové *-d*, ale drží se ještě v jednoslabičných tvarech *med* a *ted* (D 127 a 264); v gen. pl. kmenů na *-o* je vedle mladší koncovky *-ōrum* ještě často starší *-um* (D 203); u substantiv III. dekl. na *-tis* se vyskytuje též plný tvar typu *sortis* proti synkopovanému *sors* (D 211); u kmenů na *-i* se drží v abl. sg. *-ī*, na př. *civi* (D 218); u participii praes. převládá v gen. pl. typ *amantum* nad typem *amantium* (D 221); gen. sg. osobních zájmen je též *mis*, *tis*, dat. pl. od *is* je též *ibus* (D 275) a od *hic* též *hibus* (D 285); u zájmena *ipse* se skloňuje první složka, na př. *eapse*, *eopse* (D 292); u tázacího zájmena není ještě provedeno rozlišení mezi „substantivním“ *quis* a „adjektivním“ *qui*; fut. u IV. konj. je též na *-ībo* (D 353) a imperf. je častěji na *-ībam* než na *-iēbam* (D 354); inf. praes. pass. mívá koncovku *-ier* (D 357); v konj. praes. se často vyskytují tvary *siem*, *sies*, *siet*, *sient* (D 364); od *nolo* se vyskytují tvary *nevis*, *nevolt* (D 372).

K syntaktickým jevům latiny Plautovy náleží na př. to, že se udržuje adverbialní platnost některých adverbii, kterých se později užívá jen jako praeverbii a předložek, na př. *prae* (typ i *prae*); při střetnutí dvou záporných výrazů jeden neruší druhý, nýbrž naopak zesiluje (D 552); jeví se kolísání v přechodnosti a nepřechodnosti sloves a také ve stavu sloves deponentních; častěji se užívá jednočlenných vět nominálních; souvětí podřadné

s příslušnými spojkami podřadicími je sice již vyvinuto, ale po způsobu mluvy hovorové Plautus hojně užívá souřadného spojení vět, a to nannoze bez vyznačení jejich poměru (D 853); po slovesech *dicendi* a *sentendi* bývá předmětná věta s *quod* (D 894); v některých větách vedlejších, které mají v klas. latině konjunktiv, je po starém způsobu ještě indikativ, zejména v některých druzích vět s *cum* a ve větách vztažných; „konsekuce časů“ není důsledně provedena; vyvinuta je stavba nepřímé řeči.

V Plautově zásobě slov jsou dosti hojně graecismy, viz D 992.

1051 Avšak literární texty, jako jsou komedie Plautovy, nepředstavují jazyk své doby s úplnou přesností, zejména po stránce hláskoslovné, protože i nejstarší jejich rukopisy jsou opisy opisů a obsahují všeliké změny proti textu původnímu, které se do nich dostaly buď nepozorností opisovačů nebo úmyslnými opravami, jimiž byly některé starobylosti Plautovy setřeny. S větší věrností ukazují stav jazyka nápisy, i když jejich způsob psaní nevystihuje všechny jemné odstíny řeči mluvené (D 7).

Za příklad uvádíme především náhrobní nápis, *elogium*, L. Cornelia Scipiona, konsula r. 259 př. n. l.:

[L.] Cornelio L. f. Scipio [a]jidiles, cosol, cesor.
*Honc oino ploirume cosentiont R[omai]
 duonoro optumo fuisse viro,
 Luciom Scipione. Filios Barbati,
 consol censor aidilis hic fuet a[pu]d vos].
 Hec cepit Corsica Aleriaque urbe,
 dedet Tempestatebus aide mereto.*

S tím srovnajme úryvek z nápisu *Senatus consultum de Bacchanalibus* z r. 186 př. n. l.:

*Neiquis eorum [B]acanal habuisse velet; sei ques esent, quei sibi deicerent necesus ese Bacanal habere, eis utei ad pr. urbanum Romam venirent, deque eis rebus, ubei eorum v[e]r[b]a audita esent, utei senatus noster decerneret, dum ne minus senatoribus C adesent [quom e]a res cosoleteretur. V dalším textu se tu vyskytují tvary *comoinem*, *coniourase*, *in poplicod*, *in preivatod*, *exstrad urbem*, *de senatuos sententiad*, *oinvorsei virei*, *haice*, *in coventionid*, *arvorsum*, *aiquom*, *gnoscier*, *dismota*.*

Netoliko první z těchto nápisů, nýbrž i druhý, z doby Plautovy, ukazuje hláskoslovnou podobu latiny starší nežli rukopisný text Plautových komedií. Dvojhlásky *ai*, *ei*, *oi* se tu vyskytují ještě v původní podobě; že však *ei* bylo již vyslovováno monofthongicky jako *ē* (D 49), o tom svědčí psaní *e* místo *ei* (*ploirume*) a naopak psaní *ei* místo *e* (*neiquis*). Kdežto koncovky *-o(s)*, *-o(m)* jsou na starším nápisě zachovány s *-o-* (*honc duonoro, optumo*), na mladším již mají *-u-* (*urbanum*, ale ovšem *quom, aiquom*, D 46, 5). Zdvojování znaků pro souhlásky není provedeno ani na mladším nápisě. Z *mereto* staršího nápisu jest souditi, že *-d* v abl. sg. už odpadlo, avšak na náp. *Sen. cons. Bacch.*, v úředním, setrvačném, slohu, je

ještě podrženo (*sententiad, poplicod, preivatod, coventionid*; podobně *facilumed, suprad*). Ze srovnání obou nápisů je také patrné, jak se ustaloval pravopis: kdežto na starším z nich je vynecháváno koncové *-m* a (nedůsledně) i koncové *-s* (*Cornelio*), na nápisě mladším toho vynechávání není; pravopis se od počátku II. stol. ustaloval (D 128 a 129) a také v prosodii básníků se koncové *-s* zanedbává čím dále tím řídkěji (D 129).

Za příklad, jak se latinský pravopis do konce archaické doby ustálil, 1052 uvádíme úryvek z nápisu *Lex Antonia de Termessensibus* (CIL I 204 = Dessau 38) ze 70. let I. stol.

*Quae leges quodque ious quaeque consuetudo L. Marcio Sex. Iulio cos-
inter civeis Romanos et Termenses maiores Pisidas fuit, eadem leges eidemque
ious eademque consuetudo inter ceives Romanos et Termenses maiores Pisidas
esto; quodque quibusque in rebus loceis agreis aedificieis oppideis iouris
Termensium maiorum Pisidarum ieis consulibus, quei supra scriptei sunt,
fuit, quod eius praeter loca[ta] agros aedificia ipsei sua voluntate ab se non
abalienarunt, idem in eisdem rebus loceis agreis aedificieis oppideis Termen-
sium maiorum Pisidarum ious esto; et quo minus ea, quae in hoc capite
scripta sunt, ita sint fiant, eius hac lege nihilum rogatur.*

Ze staršího způsobu psaní je tu podrženo *ei* na označenou dlouhého *ī* a starobylé *ious*, toto nedůsledně, neboť v jiném odstavci tohoto zákona se vyskytuje psaní *iuris*. Zdvojování znaků pro souhlásky je tu provedeno, tak *oppideis* a v jiných odstavcích *possidere, caussa*.

V době od polovice III. stol. do začátku stol. I. se rozšířilo kolonisační 1053 pronikání latinského jazyka do nových oblastí, připojených k říši římské; v Itálii samé zanikl na konci tohoto období, to jest asi v době spojenecké války (91—88), jazyk umberský, kdežto jazyk oský se udržel až do začátku naší éry. Prvními dvěma punskými válkami získali Římané Sicílii a Hispanii, v době mezi nimi připojili ke svému panství Sardinii s Korsikou a celou Gallii Předalpskou. Výboji na východě, které se začaly hned po druhé válce punské a v nichž Řím zvítězil nad mocí makedonskou a syrskou, byla sice politická nadvláda římská značně rozšířena a také Řecko se stalo římskou provincií, ale jazykově a vůbec kulturně zůstal Východ světem řeckým; latinsky tam mluvili jen Římané, kteří tam přicházeli ve službách politické správy nebo za obchodem. Více znamenalo pro rozšíření latiny konečné vítězství Římanů nad Karthaginou v třetí punské válce, jímž se dostalo pod římské panství severní pobřeží africké; toto bylo časem z velké části latinisováno, ale jazykem punským se tam mluvilo ještě v době Aur. Augustina. Veliký význam pro šíření latiny mělo také zakládání římských kolonií v jihovýchodní části Gallie v poríčí dolního Rhodanu a zřízení provincie Gallie Narbonské.

Protikladem proti těmto politickým výbojům bylo, že Římané od samého počátku této doby valem přijímali kulturní vlivy řecké, zejména také v oboru písemnictví. Římská literatura umělecká se počíná překladem Homérovy *Odyseie*, Ennius podle Homérova vzoru vypěstoval

latinský hexametru a vůbec římský epický sloh, básníci scéničtí skoro výhradně zpracovávali pro své obecenstvo komedie a tragedie řecké, od Řeků se učili i římstí dějepisci a řečníci; L. Aelius Stilo Praeconinus přenesl do Říma řeckou teorii mluvnickou. Přitom přešlo do slovní zásoby latinského jazyka značné množství kulturních slov řeckých (D 991); tak přibyla druhá, učená nebo knižní, vrstva řeckých slov v latině k vrstvě první, vzniklé z lidové řečtiny hovorové. Ale mluvnická stavba latiny při tom přejímání porušena nebyla. Latina v té době již zřejmě žila v dvoji podobě, jako řeč mluvená a jako řeč spisovná.

Doba klasická.

1054 V době klasické je latina, jak ji známe z literatury i z nápisů, po stránce mluvnické celkem ustálena a po stránce slohové vypěstována tak, že si zasloužila stát se vzorem dobám následujícím. Stalo se to šťastným spojením teorie, přejaté od Řeků, a slovesné praxe, jež se sice vzdělávala na výtvorech písemnictví řeckého, ale přitom zůstávala římskou svým myšlením a latinskou svým jazykem. Cicero vědomě, znale a vkusně vypěstoval latinu pro potřeby velké kultury zejména v oboru řečnictví a filosofie, Vergilius svým dílem dovedl k dokonalosti latinskou mluvu básnickou, Horatius jenně rozlišil mluvu lyriky od hovorového slohu satir a listů. Jednostranným přihlížením k této „klasické“ latině mohlo být způsobováno — a také bylo — nesprávné posuzování rázu, funkcí a vývoje latinského jazyka vůbec.

Po stránce mluvnické ukazuje prosodie básníků, že koncové *-o* v typech *homo, ego, fero* je již většinou krátké (D 64 a 261) a že jsou důsledně zkráceny dlouhé samohlásky v koncových slabikách před *-l, -r* a *-l* (D 64); u Catulla je poslední známý doklad zanedbávání koncového *-s* (D 129). Dvojhlaska *ai* má již ustálenou podobu *ae* a z ostatních dvojhlasek zůstává toliko *au*, kdežto ostatní jsou změněny v dlouhou samohlásku jednoduchou. Zdvojení souhlásek se důsledně vyznačuje i v písmě. Koncové *-d* v abl. sg. zcela vymizelo. Ustálila se jmenná i slovesná flexe. U adjektiv na *-ris* byl vyhrazen tvar typu *acris* pro femininum, synkopovaný tvar *acer* pro maskulinum; u kmenů na *-i* se až na několik výjimek ujala v ak. sg. koncovka *-em*, v abl. sg. namnoze *-e*, kdežto *-ī* se přeneslo k souhláskovým kmenům adjektiv a k participiím s kmenem na *-nt* (D 218); u těchto participií převládl gen. pl. na *-ium*. U zájmena *ipse* připojují se pádové přípony k částici *-pse* a *i(s)* se neskloňuje. V 3. sg. act. se v literatuře již nevyskytuje *-d*, nýbrž jen *-t*; vymizely tvary konjunktivu *fuam, duam, tagam* a pod. (D 351); u IV. konjugace převládly ve fut. tvary typu *audiam*, v imperf. *audiebam*; v 3. pl. perf. byla dána přednost koncovce *-ērunt* před *-ēre*; tvar inf. pass. na *-ier* se stal archaismem; u gerundiva převládla koncovka *-endus* místo *-undus*; tvary konj. *siem, sies, siet, sient* se staly archaismem; u slovesa *nolo* se ustálilo užívání tvarů složených a nesložených; zaniká reduplikace v perf. *tetuli* > *tuli* a namnoze i u sloves

složených jako *decucurri* > *decurri*; u *pono* se ujalo *posui* místo *posivi*; nastalo zčásti vyrovnání mezi tvary konj. perf. a ind. fut. II. (D 397).

Za příklad pravopisu, jak se jeví na nápisech klasické doby, uvádíme úryvek z tak zv. *Lex Iulia municipalis* z r. 45 před n. l. (Dessau 6085).

Quod quemquem h(ac) l(ege) profiteri oportebit, is, apud quem ea professio fiet, eius que profitebitur nomen, et ea quae professus erit, et quo die professus sit, in tabulas publicas referunda curato eademque omnia, quae utique in tabulas rettulerit, [i]ta in tabulam in album referunda, idque apud [f]forum, et quom frumentum populo dabitur, ibei ubei frumentum populo dabitur, cottidie maiorem partem diei propositum habeto, u(nde) d(e) p(lano) r(ecte) l(egi) p(ossit).

Ještě se zachovává psaní *ei* značící dlouhé *ī*; v řádku 2. je psáno *que* místo *quei* (= *qui*); tvar *referunda* je konservatismus úředního slohu.

Ve skladbě se v této době ustálily jemné rozdíly mezi větami indikativními a konjunktivními; užívání konjunktivu zvláště ve větách závislých se značně rozšířilo. Byla vybudována přesná soustava souslednosti časů, jež se uplatňovala zejména v klasické próze. Význačným dílem klasické latiny, zejména latiny Ciceronovy, je vypěstování složité periody, uměrně stavěné a pevně sevřené, v níž mají úlohu i jisté rytmické závěry.

Po stránce lexikální se vyznačuje klasická próza latinská snahou 1055 o čistotu řeči, purismem, který se vyhýbá přílišnosti v užívání slov zastaralých a neobvyklých, vylučuje slova všední a slova cizí. Ovšem slova řecká přejímal a nepokládal je za cizí tou měrou, jako na př. slova germánská nebo keltská, která také porůznu vnikala do latiny; germánského původu jsou na př. u Caesara slova *glesum* (jantar), *urus* (tur), *reno* (sob); později jsou dosvědčena slova *framea* (kopí), *sapo* (mýdlo); u některých takových slov není jisto, zdali byla přejata z prostředí germánského či keltského. Řecká slova nyní přejímaná již nebyla slova praktického života, jaká vnikala do latiny již za předešlých období, nýbrž namnoze slova vyšší kultury duchovní a umělecké, zvláště odborné termíny. Ty byly přejímány dvojím způsobem, buď ve svém původním znění řeckém, na př. *philosophia*, *rhetorica*, nebo byly podle nich vytvářeny z materiálu jazyka latinského tak zvané kalky, na př. *qualitas* podle *ποιότης*, *moralis* (*pars philosophiae*) podle *ἠθικὴ*. Také se některým slovům latinským dal nový význam podle souznačných slov řeckých, na př. slovo *ars* nabylo nových významů podle *τέχνη*, *ratio* podle *λόγος*.

Mluva básnická, jak ji vypěstoval Vergilius, užívá ovšem i tvaroslovných a lexikálních archaismů.

Jak byla na konci klasické doby mnohá starší slova Římanům již nesrozumitelná, o tom svědčí i to, že vynikající filolog doby Augustovy M. Verrius Flaccus uznal za potřebné vybrat ze starší odborné řeči, zejména kulturní a právníké, výrazy, které byly tehdy již nesrozumitelné nebo neobvyklé, a vyložil je ve spisu *De verborum significatu*.

1056 Pro rozšíření oblasti latinského jazyka a pro jeho další vývoj mělo veliký význam, že po skončení Sertoriova odboje (r. 72) byla trvale podrobena a romanisována Hispania a že byla Caesarovými výboji (v letech 58—51) k římskému imperiu připojena celá Gallia. Naopak jen povrchně pronikl vliv latiny na Východě, kde se v důsledku válečných úspěchů Pompejových staly římskými provinciemi krajiny Malé Asie a Syrie, k nimž r. 30 přibyl Egypt. Z území, která byla římskému panství podrobena za principátu Augustova — bylo to Noricum, Rhaetia a Pannonia — byla trvaleji polatinštěna jen Rhaetia.

Doba stříbrná.

1057 Rozdíly písemnictví doby stříbrné proti písemnictví klasickému (D 965) záleží ve slohu, ne v jazyce. Pro vývoj spisovného jazyka nebylo bez významu, že spisovatelé neustrnuli na napodobování slohu Ciceronova a zejména že namnoze opouštěli jeho uměle stavěnou periodu, kterou se ten sloh tak značně vzdaloval od jazyka hovorového. Byly ovšem za to vyhledávány umělosti jiné. Po stránce mluvnické však byla spisovná latina již ustálena; ustálil se i spisovný pravopis v tom, že se ujalo jednoduché *-s-* po dlouhých samohláskách a po dvojháskách (D 95). Jazyk hovorový se ovšem vyvíjel dále; z jeho zvláštností je možno uvést, že podle svědectví napsů v lidové mluvě té doby úplně vymizelo koncové *-m*.

1058 V této době pronikla latina do Britannie, na kterou Římané uplatnili svůj zájem výpravami Caesarovými (r. 55 a 54), která však byla teprve za císaře Claudia r. 43 organisována jako římská provincie. Mnohem více a trvaleji se ujala v Dacii, která po mnohých bojích byla dobyta za císaře Trajana, stala se kolem r. 108 římskou provincií a byla zaplněna římskými osadníky, kteří ji romanisovali.

Doba železná.

1059 Archaisující slohová móda, která zavládla za císaře Hadriana (D 965), měla na spisovatele i jejich čtenáře ten účinek, že se ze zájmu o starobylost obnovila znalost leckterých již zapadlých slov a tvarů latinských. Vedle toho však čím dále tím více pronikaly do literárních výtvorů, pokud se pevně nedržely klasických vzorů, živly lidové řeči mluvené. Pro veršovou prosodii bylo z těch živlů zvlášť významné to, že mizel cit pro kvantitu slabik a že se slabika přízvučná začala uplatňovat jako doba rytmicky těžká bez ohledu na svou kvantitu, jak je patrné zejména v poločasoměrných polopřízvučných verších pozdního básníka Commodiana (D 23). Začaly se také skládat verše s prosodií čistě přízvučnou. Římsští theoretikové jazyka pokládali za potřebné varovat před všelikými barbarismy ve výslovnosti, porušujícími mluvnickou správnost, kvantitu a přízvuk (D 996). Jejich činnost, i když vycházela z theorie řecké, měla veliký význam pro normování spisovného jazyka latinského a zachovala jeho jednotu i pro středověk; nejužívanější učebnicí se stala mluvnice Aelia

Donata (IV. stol.) a nejdůkladnější, soustavnou a úplnou latinskou mluvnicí sestavil Priscianus (kolem r. 500).

Důležitým činitelem v dějinách latinského jazyka bylo od 2. polovice II. století křesťanství. Jeho latina, která byla vedle řečtiny jeho druhým světovým jazykem, byla určována jednak řeckým písemnictvím křesťanským, jednak ohledem na lidové vrstvy, které byly s počátku jeho prvními příjmateli; to se projevuje zejména v prvním překladu bible, jež označujeme jménem *Itala*. Avšak na trvalo se rozhodla církev pro latinu spisovnou. Za slučování křesťanství se vzdělaností antickou psali velcí spisovatelé křesťanští, jako byli zejména Tertullianus, význačný novátor v církevní terminologii, Lactantius, Ambrosius, Hieronymus, Augustinus, celkem spisovnou latinou své doby, vypěstovanou v rétorických školách, a někteří z nich, jako zejména Lactantius, se snažili napodobovat sloh Ciceronův. Křesťanství značně rozmnožilo slovní zásobu latiny, a to jednak přejatými slovy řeckými (D 980 a 992), jednak kalky utvořenými podle řeckých slov, jednak přizpůsobením významu latinských slov dotavadních. Spisovatelé také tvořili odvozování slova nová; zvláště hojné byly učené odvozeniny na *-bilis*, jako *diligibilis*, *capabilis*, *acceptabilis*. Značný vliv na mluvu církevních spisovatelů měly překlady bible.

Oblast pronikání latiny byla na konci této doby zmenšena o Britanii, již značně romanisovanou, když Stilicho r. 401 z ní odvolal římské legie, aby jich užil proti Alarichovi; po odchodu Římanů povolalo domácí keltské obyvatelstvo na pomoc proti nájezdům Piktů a Skotů Anglosasy, kteří Anglii pogermánštili.

Vulgární latina.

V tak zvaném železném období římského písemnictví nezakrývají už psané slovesné výtvořiny mohutný proud lidové řeči mluvené tou měrou jako v dobách předešlých. Tato řeč proniká čím dále tím více do písemnictví a ve své nejpřirozenější podobě se projevuje na nápisech, zejména na nápisech soukromých; příkladem mohou být zvláště nápisy na zaklínacích destičkách a nápisy náhrobní. Její odchylky od řeči spisovné, která byla udržována školami, zjišťovali již starověcí gramatikové; soustavně o nich poučuje jednak tak zv. *Appendix Probi* (D 9), mluvnický spis z II. stol. n. l., jednak gramatik Consentius z V. stol. v té části svého mluvnického díla, v které jedná *de barbarismis et metaplasms* (Gramm. Lat. V 386—398). Z velké části je také možno rekonstruovat tu lidovou mluvu z řeči románských, v které se přetvořila. Rozlišujeme ji i od latiny spisovné i od hovorové řeči vzdělaných vrstev nazýváme ji latinou vulgární. Můžeme ji více nebo méně sledovat od doby Plautovy až do konce starověku, kdy se z ní začaly vyvíjet jazyky románské. Tato řeč nebyla v žádné době zcela jednotná a také se měnila postupem času. Zjistiti její stav v jednotlivých starších obdobích není pro nedostatek pramenů možné; znatelněji se projevuje, jak bylo řečeno, vulgární latina pozdní a na tu se někdy především myslí,

když se mluví o latině vulgární. V přehledu hlavních znaků vulgární latiny, který následuje, soustředíme pozornost na tento pozdní stav.

1063 Vulgární latina pozdní měla některé zvláštnosti v přízvukování. Přízvuk slov nabýval převahy nad kvantitou; vývojové změny samohlásek závisely namnoze na jejich přízvukosti a ne na délce. V slabikách nepřízvučných mizely kvantitativní i kvalitativní rozdíly mezi samohláskami již od III. stol., kdežto v slabikách přízvukových teprve později; posléze ve většině oblasti latinského jazyka byly přízvukně samohlásky krátkých slabik nezdloužených posicí vyslovovány dlouze, ostatní krátce, na př. *vālēs, vēnio*. Kvalitativním změnám nebo i vymitání podléhaly zvláště samohlásky v slabice následující po slabice přízvukné, na př. *i separat > seperat, oculus > oclus*. Nastaly některé změny i v poloze přízvuku; tak zejména se vyslovovalo na př. *intēgrum, colūbra* proti dřívějšímu *integrum, colubra* (D 10); v typech jako *multerem, filiolum* ztrácelo *i* v skupině *-ie-* a *-io-* slabičnou platnost a přízvuk se s něho přesunoval na následující slabiku: *muliérem, filiolum* (D 13). Často se také u zájmen *ille, iste, ipse* v proklitickém nebo enklitickém postavení přízvuk přesunoval na poslední slabiku; tento zjev, patrný již v prosodii Plautově, je předpokladem tvarů určitého členu franc. *le, la*, ital. *lo, la*.

1064 Z hláskoslovných změn jest uvést, že se u samohlásek *e, i, o, u* více uplatňovala otevřenost a zavřenost nežli pouhá kvantita, při čemž zejména *i* a *u* byly náchylné, aby se vyslovovaly jako *e* a *o* a naopak zase místo *-ea-* a *-eu-* se vyslovovalo *-ia-* a *-iu-* (D 44). V koncových slabikách se skoro nerozlišovalo *e* a *i* a podobně také *o* a *u*; tím splynuly na př. tvary *bonu(m)* a *bono* v jeden. Zavřené *e* se často zaměňovalo s *i* a v jazycích románských má s ním stejné střídnice. Převládlo vyslovování dvojhlásky *ae* jako jednoduchého otevřeného *ē* (D 48) a dvojhlásky *oe* jako jednoduchého zavřeného *ō* (D 50); staršího původu byla lidová výslovnost *ō* místo *au* (D 51). Častěji se slova zkracovala synkopou a synizesí — samohlásky *i* e *u* v poloze před samohláskou ztrácely slabičnou platnost hojněji než dříve — a naopak druhdy se rozšiřovala prothetickými vokály (D 71). Hláška *h* vymizela; explosiva *-b-* se měnila v spirantní *-v-* (D 85). V slabikách *ge, gi, ce, ci* se explosivy palatalisovaly a mnohdy přecházely až v sykavky (D 86), z čehož v tradiční výslovnosti latiny zůstal rozdíl ve výslovnosti *ce, ci* proti *ca, co, cu, c* + souhláska; vznikla sykavá výslovnost hlásek *t* a *d* ve spojení *ti* + samohláska a *di* + samohláska (D 99), z čehož se udržela sykavá výslovnost na př. v koncovce *-tia*; skupina *-tl-* se měnila v *-cl-* (D 102); *-pt-* a *-ct-* se asimilovalo v *-tt-* (D 107), *-ps-* a *-cs-* (*-x-*) v *-ss-* (D 111, zejména *ipse* v *isse*); skupina *-nct-* byla hojně zjednodušována v *-nt-* (D 116), *-ns-* v *-s-* (D 110), *-cst-* v *-st-* (D 117). Na konci slov mizely souhlásky, zvláště explosivy (D 127), *-m* (D 128) a v některých oblastech také *-s* (D 129). U slov s dlouhou samohláskou vznikaly staccatovou výslovností tvary se samohláskou krátkou, ale se zdvojenou následující souhláskou; tak *bāca* > *bacca, lītus* > *littus, mīsi* > *missi* (ital. *messi*); zdvojení souhlásky se vyskytuje na pozdních nápisech i jinde, na př. *acqua, frattre, tennuis*.

V deklinaci se vulgární latina liší od spisovné zejména vyskytováním tvarů na *-ibus* v dat. abl. u II. dekl. místo *-is*, na př. *amicibus* (D 204); IV. dekl. zanikala a její maskulina přecházela k dekl. II, feminina k I. (D 250); slova V. dekl. přecházela jednak k dekl. I., jednak k dekl. III. Hláskoslovnými změnami na konci slov stávaly se pády nezřetelnými; v Gallii a v Hispanii se nakonec rozeznával jen ak. sg. a ak. pl., v Itálii a v Dacii ak. sg. a nom. pl. Adjektiva III. deklinace namnoze přecházela k deklinaci II. a I., zřídka naopak. U zájmena relat. ustrnul tvar *qui* a užívalo se ho i místo tázacího *quis* i místo relat. *quae*.

Rozšířilo se opisné stupňování adjektiv a při něm převládlo užívání *plus* nad *magis* (D 255).

Místo *duo* se vyskytuje pro mask. *dui* a pro neutrum *dua* (D 318).

Ve flexi sloves jest pozorovati, že při tvaroslovném rozkladu zůstávaly výrazné konjugace na *-āre* a *-īre* namnoze bez újmy a že k nim přešlo leckteré sloveso z konjugací ostatních (D 338). To přecházení se projevovalo zejména také tvořením futura na *-bo* u III. konj. a naopak futura na *-am* u II. konj. (D 353). Tvar infinitivu *esse* byl obměněn podle inf. sloves III. konj. na *essere* (D 368); místo inf. slovesa *posse* se užívalo *potere* a k tomu se přitvořovaly tvary *potebam*, *potebo*, *poteo*. V perf. se rozšiřovala koncovka *-ui* na újmu jiných způsobů tvoření perfekta (D 389); hojně se užívalo zkrácených tvarů typu *cantasti*; koncovka *-āvit* se zkracovala v *-aut* (D 391). Part. perf. pass. se hojněji tvořilo podle tvarů perfektních, na př. *fetellitus* (D 403). Supinum bylo nahrazováno infinitivem.

V oblasti skladby jest viděti, že se hojně užívalo zájmen osobních, k nimž přibýlo *ille* jako osobní zájmeno 3. os.; *ille* se též stávalo určitým členem, podobně jako *unus* členem neurčitým (D 490—493 a 514—515). Také se rozšířilo užívání zájmen přivlastňovacích; *suus* se stalo pravidelným zájmenem přivlastňovacím 3. os. sg. i ve funkci nezvratné, kdežto pro pl. se užívalo gen. *illorum* (D 470). Mízelo vyjadřování subjektivního vztahu zájmenem zvratným (D 471). Zájmeno *hic* bylo namnoze zastupováno zájmenem *iste*, jehož užívání se značně rozšířilo (D 480—483), podobně jako užívání zájmena *ipse* (D 489); zájmeno *is* ustupovalo výraznějším zájmenům *ille*, *iste*, *ipse* (D 485). Značně bylo v pozdější vulgární latině rozšířeno staré zesilování osobních a ukazovacích zájmen interjekcí *ecce*, při němž obě slova někdy splývala (o typu *eccum* D 283). Ze zájmen neurčitých převládlo *aliquis*. Zájmenné adj. *totus* vstupovalo na místo *omnis*, neutr. *tantum* . . . *quantum* na místo *tot* . . . *quot* (D 505—507). Za mizení morfologické i syntaktické výraznosti pádů (D 577) staly se předložky hlavními ukazateli syntaktických vztahů jména (D 526) a předložkové pády zastupovaly pády jednoduché, při čemž namnoze mizel smysl pro užívání správných předložek a pro jejich spojování se správnými pády (D 700). Rozšířilo se užívání vět se spojkami *quod*, *quia*, *quoniam* místo vazby akus. s inf. (D 894); spojka *si* zastupovala částice vět tázacích *utrum*, *num*, *-ne*.

Nastaly změny v gramatickém rodě některých substantiv (D 562) a z neuter, jež jako zvláštní nominální rod mizela, se stávala jednak maskulina, jednak feminina. Tvar neutra pl. na *-a* byl namnoze cítěn jako sg. fem., na př. *folia*. *-ōrum* > *folia*, *-ae* > franc. *la feuille* (D 435 a 573). Volně se užívalo nominativu jako pádu jmenovacího (D 581); genitivu partit. se užívalo bez opěrného slova netoliko jako předmětu, nýbrž i jako podmětu (D 653); místo ablativu srovnávacího se někdy také užívalo genitivu (D 680). Genitiv byl nahrazován předložkovými pády s předložkami *de*, *ex*, *ab* (D 702), dativ akusativem s předl. *ad* (D 708), prostý ablativ ablativem s předl. *ab*, *de*, *ex*, *cum* (D 710—715).

U sloves značně kolisalo rozeznávání deponentií od sloves s tvary aktivními a deponentia mizela z užívání; naopak přidáváním zvrátneho zájmena ke slovesům vznikal typ *fugiet sibi* (D 722). Prosté tvary passivní se znakem *r* byly nahrazovány vazbou reflexivní nebo tvary opisnými (D 721). Tvary futura se nahrazovaly různými opisy, z nichž převládl typ *vendere habeo* (D 743); místo jednoduchého tvaru perfekta užívalo se opisné vazby *habeo a sum* s part. perf. pass. (D 744). Zevšeobecněla vazba infinitivu se slovesy pohybu (D 772) za současného mizení supina a rozšířilo se užívání infinitivu rozkazovacího (D 773). Opisné vazby participia praes. s tvary slovesa *esse* se užívalo místo slovesných tvarů jednoduchých. Dějová okolnost se vyjadřovala kromě ablativu abs. také nominativem abs. nebo i akusativem abs. (D 785). Participium praes. v doplňku se namnoze nahrazovalo modálním ablativem gerundia (D 788). Rozšířilo se neosobní užívání sloves jako *debet*, *potest*, *habet* (D 816). Participia jako *praesente*, *mediante*, *excepto* přecházela z ablativu abs. do funkce předložek (D 843).

V souvětích nabývala parataxe vrchu nad hypotaxí a ve vedlejších větách namnoze nastupoval indikativ na místo konjunktivu, leckdy však i naopak (D 860); mizel smysl pro souslednost časů (D 861). Sloveso stojí častěji uprostřed věty než na konci (srov. jazyky románské).

1067 Co se týče zásoby slov, byla většina slov společná latině vulgární a latině spisovné, ale některých slov užívala vulgární latina v pozmeněném významu. Jisté množství slov latiny spisovné se v mluvě vulgární nevyskytuje a naopak v latině vulgární jsou slova, kterých neužívá latina spisovná.

Se změnou významu se užívalo na př. slova *focus* ve smyslu 'oheň', *viaticum* 'cesta', *mulier* 'manželka', *villa* 'město', *parentes* 'příbuzní', *orbis* 'slepý', *comparare* 'kupovati'.

Z užívání mizela na př. slova *equus* (na jehož místo nastoupilo *caballus*), *domus* (*casa*, *mansio*), *urbs* (*civitas*), *ignis* (*focus*), *os* (*bucca*), *hiems* (*hibernum*; viz D 448), *magnus* (*grandis*), *omnes* (*toti*), *ferre* (*portare*), *discere* (*apprendere*), *edere* (*manducare*, viz D 433). V četných případech deminutivum nahrazovalo slovo základní (D 434), na př. místo *auris* se říkalo *auficula*, místo *genu*: *geniculum*, místo *agnus*: *agnellus*.

Mezi slovy, která se vyskytují v latině vulgární, ale kterých se v mluvě spisovné buď vůbec neužívá nebo užívá jen zřídka, jsou na př. *branca* 'tlapa', *drappus* 'kus látky', *circare* vl. 'choditi kolem' = 'hledati'.

Lidová latina odedávna přejímala také slova z lidové mluvy cizí, zejména z řečtiny (D 991). Její zásobu přejatých nebo i zdomácnělých slov cizích jest rozeznávati od cizích slov, která vnikla do latiny spisovné stykem vrstev vzdělaných a teprve odtamtud se dostávala do mluvy lidové. K slovům pozdní latiny vulgární přejatým z řečtiny náleží na př. *sagma* = 'sedlo soumara'. Lidové bylo přejetí řecké předložky *cata* (κατά) ve významu buď distributivním, na př. Vulg. Ezech. 46, 14 *cata mane mane* = 'každé ráno', Per. Aeth. 7, 2 *ut cata mansiones monasteria sint*, nebo ve významu 'podle', na př. Cypr. *Testim*, 1, 10 *in evangelio cata Matthaeum*; spojení *cata unum* působilo na přetvoření složeného zájmena *quisque unus* v tvar franc. *chacun* a ital. *ciascuno* = 'každý'. O vzniku „předložky“ *in gyro* (*giro*) viz D 528.

O přejetí některých slov z hovorové řečtiny do vulgární latiny svědčí jazyky románské; tak na př. ital. *zio* 'strýc' vzniklo přes latinské prostředí z řec. *θείος*, ital. *colpo* a franc. *coup* z řec. *κόλαφος* přes vulg. latinské *colpus* (ale Plautus užívá toho slova ještě v nezdomácnělém tvaru *colaphus*), franc. *zèle* z řec. *ζήλος*, franc. *blâmer* a ital. *biasimare* z řec. *βλασφημεῖν*.

Mnoho slov proniklo do lidové mluvy z církevní terminologie řecké, dílem přímo ústním stykem, dílem přes latinu spisovnou. V Per. Aeth. se vyskytují na př. slova *eulogiae*, *ecclesia*, *ascitis* (ἀσκητής, což spisovatelka slyšela s běžným tehdy itacismem), *baptizare*, *diacones* (pl.), *diaconissa*, *cathecuminus* (tak!), *episcopus*, *presbyteri*, *ymni*, *antiphonae*, *baptismum*, *simbolum* (tak!), *neofiti*, *exorcisare*, *clericus*, *euangelium*, *martirium*.

Nejvíce nových slov vzniklo však ve vulg. latině odvozováním suffixy. Z jmenných suffixů byly velmi plodné suffixy deminutivní (D 147, 1); k starším, jako je *-culo-* a *-ello-* přibyl suffix *-itto-* (*-itta-*), asi výrazná obměna suffixu *-ito-*, u jmen a adjektiv, odkud je na př. ital. *fioretto*. Značně bylo rozšířeno tvoření substantiv na *-tio*, *-tas*, *-tor*, *-torium* (na př. *accubitorium* proti staršímu *cubiculum*), *-arius* (na př. franc. *sorcier* z lat. *sortiarius* od *sors*). Ujala se pozdně řecká koncovka *-issa* jako prostředek přechylování, na př. *fratrisa*, *abbatissa* podle *βασιλίσσα*; ta se stala běžnou v jazycích románských, na př. franc. *la princesse*, ital. *principessa* 'kněžna'.

Vedle starších jednodušších sloves vznikala přidáním suffixů výraznější slovesa nová; tak pro franc. *chasser*, ital. *cacciare* jest předpokládati lat. **captiare*, vytvořené od *captus* vedle *captare*. Hojně se tvořila slovesa na *-esco* a *-isco* (D 164) a slovesa na *-ito* (D 165). Řecká slovesa na *-ίζω* byla přejímána do latiny se zakončením *-izo* nebo *-isso*, na př. *atticisso*; tímto suffixem se pak odvozovala slovesa i od jmen latinských, na př. *trulla*: *trulisso*, *-āre*.

Slovesa složená byla namnoze rekonponována (D 181), a to tak, že při tom jednoduché sloveso podrželo svou samohlásku i přízvuk; tak bylo *déficit* nahrazeno novým **disfácit*, *displicet* novým **displácet*, *requirit*: *requaérit*, *reddidit*: *reddédit*; sloveso *récipit* změnilo aspoň přízvuk: *reclpít*; které z těchto nových tvarů nejsou přímo doloženy, jsou dosvědčeny svým pokračováním v jazycích románských.

1070 Hojnou měrou se spojovala adverbia s předložkami, na př. v typu *ad satis* (odtud franc. *assez*), a rozšířilo se i spojování předložky s předložkou, na př. *abante* (odtud franc. *avant*, ital. *avanti*, viz D 546). Příznačné je také hromadění praeverbií typu *perdescendere* (D 525). Podobně se spojovala zájmena, na př. *is ipse, iste ipse, ipse ille, iste hic, hic ipse*; také spojky a výrazy jim podobné, na př. *itaque ergo* (D 858). Toto spojování a skládání bylo projevem obecné tendence nahrazovat slova zvukově málo výrazná spojeninami slov nebo slovy delšími; tak zanikalo, jak již bylo uvedeno, zájmeno *is* a bylo nahrazováno nejčastěji výraznějším *ipse*, jednoslabičné tvary slovesa *eo* se nahrazovaly tvary *vadis, vadit, vade* a místo *do, das, dat* se užívalo *dono, donas, donat*.

VZNIK JAZYK Ů ROMÁNSKÝCH

1071 Do zemí, které byly postupně přivtělovány k římskému imperiu jako provincie, pronikal — především do jejich měst a z těch pak i na venkov — s římskými vojáky, úředníky, obchodníky, osadníky latinský jazyk, jednak ve své funkci hovorové, jednak jako spisovný jazyk jednací. Římané nikomu latinu nevnucovali, vnucovali jen svou správu. Ale domácí obyvatelstvo provincií brzy poznávalo, že je výhodné umět se latinsky domluvit a že domácí jazyk nestačí vyhovovat nové civilisaci k nim vnikající. Působilo tu i udělování římského občanství, pokud bylo vyznamenáním pro jednotlivce, města nebo celé oblasti; teprve císař Caracalla r. 212 dal občanské právo všem svobodným obyvatelům římské říše. Potřebám Římanů i domorodého obyvatelstva se vyhovovalo zakládáním latinských škol, jaké byly zřizovány zejména v Hispanii a v Galii. Velkou posilu dostalo šíření latiny, když křesťanství, osvobozené ediktem milánským r. 313, mohlo veřejně hlásati své učení slovem i písmem, což se dělo v západní polovici říše většinou jazykem latinským.

Domácí jazyky provinciální, s kterými se latina dostala do styku, byly různé a při různém stupni národní vzdělanosti různě odolné proti cizímu vlivu. Největší byla odolnost na řeckém Východě, kde latina narazila na silnou řeckou kulturu. Tím se stalo, že Východ — až na Dacii — polatinštěn nebyl; toliko jednotlivé výrazy řeči úřední, vojenské a obchodní byly již od II. stol. př. Kr. přejímány do řečtiny a také i po rozdělení říše trvaly i v její východní části názvy úřadů a pod. přejaté z latiny. V řečtině *Nového Zákona* vyskytují se jako běžná slova výrazy latinského původu, na př. *καίσαρ, πραιτώριον, λεγεών, κεντρικων, δηνάριον, μίλιον*. Mnohá latinská slova i některé způsoby tvoření slov, na př. suffixy *-ario-* a *-ato-*, žijí i v dnešní řečtině.

Jinde, jako v Hispanii, v Gallii, v Rhaetii a v Dacii, latina dříve nebo později zatlačila jazyk domácí, při čemž se v ní z něho uchovalo tu více, tu méně zbytků. Přemohla i germánský vliv v nově založených germánských královstvích v Gallii, Hispanii a Africe, tím více pak v Itálii, kde

ostatně podle úmyslu Theodorichova měli Germáni přijmout římskou vzdělanost.

Latina, kterou slyšelo a přijímalo domácí obyvatelstvo nelatinských 1072 zemí, byla většinou hovorová latina lidová, latina vulgární, do které však působením škol, literatury a později i církve vnikaly výrazy a tvary spisovné. Byla to ve všech zemích římského světa, pro jejichž soubor bylo na začátku IV. stol. vytvořeno kolektivní jméno *Romania*, latina celkem jednotná, bez nářečních rozdílů, *lingua Romana*, zvaná tak na rozdíl od latiny spisovné (*lingua Latina*) a od jazyka národů germánských (*lingua barbara*); její výslovnost se vyvinula v různých oblastech říše různě podle rozdílnosti řeči domácích, ale na flexi, skladbu a základní zásobu slov neměly ty řeči velkého vlivu. Ve své spisovné funkci si latina tu jednotnost celkem zachovala. Ale v řeči mluvené přibýváním a vzrůstáním oněch rozdílů výslovnosti a odlišným výběrem z možností syntaktických i lexikálních vznikly nakonec z původní vulgární latiny hovorové v různých částech bývalé říše, tehdy již rozpadlé, zvláštní a samostatné jazyky — rozpad imperia měl přitom značnou úlohu — tak mezi sebou rozdílné, že uživatel jednoho se nedorozuměl s uživatelem druhého. Stalo se to někde dříve, jinde později, průměrně kolem r. 700, ale vědomí jazykové jednoty latinské trvalo ještě déle, namnoze až do doby Karla Velikého a ještě déle.

Jazyky takto vzniklé se nyní nazývají románské. Jsou to na Pyrenejském poloostrově španělština, katalánština a portugálština, v Gallii franština a provençalština, v Rhaetii jazyk rhaetorománský, v Dacii rumunština a v Itálii samé, jež byla s výjimkou řeckých osad již na konci republiky skoro úplně polatinštělá, italština. V těchto různých podobách žije přetvořená latina až podnes; nejméně se odchyluje od jejího starověkého stavu španělština, nejvíce franština.

NEJSTARŠÍ VLIVY LATINY V JAZYCÍCH NEROMÁNSKÝCH

Již v době, kdy latina žila jako hovorový jazyk lidový, pronikala ně- 1073 kterými svými výrazy i do jazyků národů, kterých si Římané politicky nepodrobili, zejména Germánů a Slovanů. Byly to zejména výrazy pro předměty hmotné kultury a potom také složky církevní terminologie křesťanské.

Tak jsou starého latinského původu nynější německá slova *Mauer* (*murus*), *Fenster* (*fenestra*), *Pfeiler* (*pilarium*), *Ziegel* (*tegula*), *Kalk* (*calx*), *Kreide* (*creta*), *Keller* (*cellarium*), *Kiste* (*cista*), *Tisch* (*discus*), *Kessel* (*catillus*), *Kelch* (*calix*), *Kirsche* (*cerasus*), *Birne* (*pirum*), *Zwiebel* (*cepulla*), *Küche* (*coquina*), *Münze* (*moneta*), *Pfund* (*pondo*), *Zins* (*census*), *kaufen* (*cauponari*). S křesťanstvím byla přijata slova jako

Kreuz (cruX), Priester (presbyter), Messe (missa), predigen (praedicare). Podle latinských názvů dní v týdnu byly na způsob kalků vytvořeny názvy německé *Sonntag (Solis dies), Montag (Lunae dies), Dienstag (Martis dies), Donnerstag (Iovis dies), Freitag (Veneris dies)*, u těchto tři posledních dosazením jmen obdobných bohů germánských místo jmen bohů římských.

Dosti mnoho kulturních slov latinských se dostalo i do jazyků slovan-
ských, namnoze již v době jejich společného soužití, a to buď přímo sou-
sedskými styky s Římany nebo později skrze prostředí germánské nebo
románské. Co bylo přejato přímo a co prostřednictvím jiného jazyka,
nelze všude s jistotou rozeznati, neboť skoro jediné kritérium, které tu je,
hláskový útvar a přízvuk, nebývá jednoznačné. Latinského původu jsou
ve společné slovanštině a z ní pak v češtině slova na př. *kotel (catillus),
kbel (cupella), sekýra (utvořeno k sekati podle lat. securis), konopí (canna-
bis, cannapus), locika (lactuca), ocet (acetum), víno (vinum), osel (asellus),
císař (Caesar)*.

Latinská slova křesťanské terminologie přejatá buď přímo nebo ne-
přímo do češtiny jsou uvedena v jiné souvislosti níže D 1080.

LATINA V STŘEDNÍM A NOVÉM VĚKU

1074 Vznikem románských jazyků pozbyla latina funkce hovorového jazyka
národního, život lidové latiny se skončil. Ale dál trvalo bohaté latinské
písemnictví, vytvořené v minulosti, a s ním dále žila latina jako světový
kulturní jazyk vzdělanců, spisovný i hovorový, jako jazyk diplomatických
styků a především také jako církevní jazyk křesťanského Západu. Biskup
Isidorus Sevillský († 636), ji prohlašuje za řeč prvotní a absolutně doko-
nalou, když ve svých *Etymologich* 2, 16, 2 učí, že jedinečně latina podává
„pravé a přirozené názvy věcí“. Církevní propaganda a organizace za-
nášela latinu i tam, kam nepronikla ani za imperia. Přitom však již nikomu
nebyla latina řeči mateřskou.

Vulgární latina silně působila zvláště za železné doby římského písem-
nictví na latinský jazyk spisovný; kvas, který do něho vložila, zachovával
svou životnost i dále a byl příčinou, že se v písemnictví rozmáhal rozklad
toho ústrojí latiny, kterým se vyznačovala latina klasická. Příkladem
z vulgarisované spisovné latiny je jazyk spisů Řehoře z Toursu (Gregorius
Turonensis, 539—595); spíše jen theoreticky než ve své vlastní praxi vy-
jádřil odpor proti snahám o správnou latinu papež Řehoř Veliký († 604)
svým pověstným výrokem (*Epist.* 5, 53) „indignum vehementer existimo,
ut verba caelestis oraculi restringam sub regulis Donati“. Ten rozklad byl
účinně brzděn školami, nejdříve rétorickými, později biskupskými a klášter-
ními, v kterých se učilo latině čtením starých autorů a výkladem nauky
římských gramatiků, zejména Donata a Prisciana; Priscianova *Institutio
de arte grammatica* je zachována ve více než 1000 rukopisů, což výmluvně

svědčí o rozsahu onoho vyučování. Spisovná latina církevní udržovala tradici jazyka, jaký byl v překladech bible a ve spisech velikých spisovatelů církevních. Se zvláštní péčí o jazyk a sloh byly skládány listiny papežské kanceláře; již ve IV.—VII. stol. dbaly i tak zvaného rytmického kursu, který potom přišel k nové platnosti počínajíc stoletím XII. (D 941). Zachránit latinu od rozkladu bylo také jednou ze snah první renesance za Karla Velikého, kterou zahájil svou učitelskou a organizační činností Alkuin (735—804) a v které pokračovali jeho žáci, jako zejména Hrabanus Maurus (776—856).

Takto, součinností antického písemnictví, učitelské práce ve školách a 1075
 přížůsobováním k potřebám vyjadřovaného obsahu — jaké se projevovaly na př. při zpracovávání látek scholastické filosofie — se vypěstovala literární latina středověká, jazyk středověkého písemnictví náboženského i světského, prozaického i veršovaného, vedle něhož se teprve později — ve Francii od stol. IX., v Itálii od stol. X., v Čechách od stol. XII. — počaly uplatňovat v písemných projevech jazyky národní; literatura v pravém smyslu toho slova se začala ve Francii teprve v stol. XI., v Španělsku ve stol. XII. a v Itálii na začátku stol. XIII. Od latiny spisovné se v těch stoletích podstatně nelišila slohově prostší latina hovorová, kterou se mluvilo ve stycích veřejných i soukromých, náboženských i vědeckých. Latina byla v jistých kruzích stále jazykem živým, i když neživeným z půdy národa, a dovedla dokonale vyjadřovat středověké myšlení. Vznikala v ní i nová slova, jednak tvořená odvozováním, jednak přejímaná hlavně z jazyků románských a z němčiny, dílem i z řečtiny a z jazyků východních.

Tento stav, při němž se latina mohla do jisté míry i dále rozvíjet, byl 1076
 značně změněn hnutím *humanistickým*, které latinu scholastickou odsoudilo a pro užívání latiny ve slově i písmě stanovilo zásadu napodobovati jazyk a sloh starých spisovatelů klasických, zejména v próze Cicero, ve verších Vergilia. Ze soudobé latiny byla odstraňována „barbarská“ slova, nově vytvořená ve středověku buď ze základů latinských nebo i přetvořením slov jazyků národních, a také byly vymycovány barbarské vazby do latinského slohu vniklé. Hlavní autoritou tohoto směru se stal Laurentius Valla (1407—1457) svým spisem *Elegantiae Latini sermonis* (srov. D 908). Důsledkem této imitační a puristické zásady bylo, že se latina učené vrstvy ciceronským vzorem vytribila, ale zároveň ztrnula, stala se nepohodlnou pro vyjadřování nových představ a počala ustupovat jazykům národním, které se zatím plně rozvily, namnoze za jejího vlivu.

Ale humanismus zároveň obnovil a značně rozšířil studium starých 1077
 klasiků, především latinských. Studium starověké latiny byly jak dříve, tak zvláště od doby humanismu jazyky románské jakoby znova přibližovány ke svému latinskému původu a znova začaly hojnou měrou z latiny přejímat slova, zvláště taková, která se týkají vyšší duševní činnosti a vztahů abstraktních. Ale toto nové přejímání prováděly kruhy učené

cestou především knižní; slova takto přejímaná již nebyla zpracovávána a přetvářena lidovým užíváním, nýbrž zůstávala v podstatě ve své původní latinské podobě. Proto se tato vrstva slov „učených“, knižních, zřetelně odlišuje od vrstvy starších slov latinsko-románských, od slov „lidových“, tím, že v nich nejsou provedeny hláskové změny, jakými ze slov vulgárně latinských vznikala slova románská. Tak na př. ve franštině jsou knižní slova na př. *la cause* proti staršímu a lidovému *la chose* (lat. *causa*), *la cadence: la chance* (*cadentia*), *le carbon: le charbon* (*carbo*), *le camp: le champ* (*campus*), *le vote: le voeu* (*volum*), *direct: droit* (*directus*), *captif: chétif* (*captivus*), *fabriquer: forger* (*fabricare*), a podobně *facile, difficile, tranquille, grave, avare, penser: peser* (*pensare*). Jak je viděti z uvedených příkladů, slovo knižní má namnoze jiný význam než lidové slovo téhož původu. Z italských slov jsou knižní na př. *debito* proti lidovému *dovuto* (lat. *debitum*), *pensare: pesare* (*pensare*), *abitare* (z lat. *habitare*) proti *avere* (z lat. *habere*).

Učenou cestou přes latinu přešla do národních jazyků i mnohá slova řecká, jež se vedle slov čistě latinských uplatnila zvláště v tvoření odborné vědecké terminologie. Latinským prostředím prošly i řecké slohotvorné složky jako *-ιστης* > *-ista*, *-ισμος* > *-ismus*, *-ιζω* > *-izo* a *-isso*, jimiž se nesmírně rozhojnil výrazový materiál řeči spisovných i hovorových. Jejich připojováním k latinským kmenům vznikala a vznikají slova hybridní, která se však ujala a rozšířila, jako na př. v češtině slova *optimista, nihilismus, socialisovati*.

- 1078 Latinskému prostředí svých učených prací a zábav přizpůsobovali humanisté i svá osobní jména; na př. tak Bilde von Rheinau se pojmenoval *Beatus Rhenanus*, Budé: *Budaeus*, de Saumaise: *Salmasius*, Joest Lips: *Iustus Lipsius* a u nás Sigmund Hrubý z Jelení: *Gelenius*, Vorličný: *Aquilinas*.

Převahou latiny v humanistických studích se ujalo, ustálilo a v některých jazycích namnoze až dosud trvá latinisování řeckých jmen vlastních a uvádění řeckých spisů latinským překladem jejich původních názvů; na př. *Aeneas, Ulixes, Alcaeus, Croesus, Plutarchus 'Moralia', Eusebius 'Praeparatio evangelica'* a pod.

- 1079 Humanistické hnutí způsobilo, že bylo nově upraveno vyučování klasickým jazykům, zejména latině, na školách vyššího i nižšího typu. Latina se stala vyučovacím jazykem a zůstala jím až do konce XVIII. stol. Byla běžným jednacím jazykem učenců, hovorovým i spisovným, až do stol. XIX.

- 1080 Jazyk český byl ve styku s latinou již od IX. stol., když do Čech pronikalo křesťanství netoliko z byzantského Východu, nýbrž také ze západu. Západní křesťanství přinášelo s sebou svůj liturgický jazyk latinský, křesťanství východní jazyk staroslověnský. Oba tyto jazyky se u nás staly prvními jazyky spisovnými, ale jazyk staroslověnský koncem XI. stol. ustoupil latině docela a s ním také jeho písmo, hlaholice a kyrilice;

od té doby se u nás užívalo toliko latinské abecedy. V jazyce latinském byly psány legendy a kroniky a latiny se užívalo i ve veřejné správě. Čeština se projevuje jako vyvinutý jazyk spisovný plně teprve od počátku XIV. stol.; ale již dříve byly pro potřeby náboženského života laiků náboženské texty latinské překládány do jazyka domácího nebo aspoň opatřovány českými glosami a přípisky.

Čeština měla ve své zásobě slov již z doby společenství slovanských jazyků některá slova latinského původu, většinou z oblasti hmotné kultury, viz výše D 1073. Po přijetí křesťanství se ta zásoba rozmnožila o některé výrazy církevní a náboženské terminologie, přejaté v různých dobách jednak již v staroslověnštině, jednak v češtině samé, a to buď přímo z latiny nebo přes románské nebo německé prostředí. Buď přímo z latiny nebo prostřednictvím románských jazyků byla přejata a v češtině zdomácněla slova jako *kříž* (*crux*), *křesť* (*Christus*), *křesťan* (*Christianus*), *oltář* (*altare*), *kostel* (*castellum*), *anděl*, stčes. *anjel* (*angelus*), *ďábel* (*diabolus*), *kmotra* (*commater*), *koleda* (*calendae*), *mše* (*missa*), *nešpory* (*vesperi*), *pašije* (*passio*), *Žid* (*Iudaeus*), *žák* (*diaconus*), *mnich* (**monicus* z *monachus*), *biskup* (*episcopus*); přes německé prostředí se k nám dostala slova *klášter* (*claustrum*), *fara* (*parochia*), *almužna* (*elemosyna*), *žalm* (*psalmus*)

Latina pomohla rozmnožit českou zásobu slov i tak, že se podle jejich slov tvořila nová slova česká buď jako přímé překlady, kalky, na př. *svědomí* podle *conscientia* (a toto podle řec. *συνείδησις*), nebo jako obdobné odvozeniny, na př. *mlýn* k *mlítí* podle *mulinum*, *vyprostitel* podle *liberator*. Takového doplňování bylo třeba zvláště také v počátcích české mluvy theologické a filosofické v XIV. stol.; tak již tehdy vzniklo podle lat. *substantia* slovo *podstata* a podle *accidens* *případný*.

Latina byla východištěm i při revisi slovního pokladu českého, jaké vyžadovalo sestavování latinsko-českých slovníků, prováděné od polovice XIV. stol., při němž se leckdy chybějící slova česká nově tvořila; v činnosti tohoto druhu vynikl za Karla IV. Mistr Bartoloměj z Chlumce, zvaný Klaret.

Účinně zasáhl do vývoje českého jazyka spisovného humanismus, když 1081 humanisté národního směru přenášeli do spisovné češtiny slohovou normu klasické latiny ciceronské. Slohová praxe za tohoto vlivu vznikající se v leččems daleko odchylovala od české mluvy hovorové, zejména v slovosledu, stavějícím sloveso na konec věty, v hojném užívání vazeb participiálních a vazby infinitivu s akusativem, nominativem nebo instrumentálem, ve vztažném připojování hlavních vět a zvláště ve stavbě rozsáhlých umělých period. Ale za to v ní zavládla podle latinského vzoru větší gramatická přesnost, ustálenost a pevnost, pro kterou se humanistická čeština a její pokračování, čeština bratrská, pokládala za češtinu klasickou. Tato klasická čeština se však nerozpakovala užívat poměrně mnoho cizích slov, jež v ní buď zůstávala v nezměněné podobě, nebo byla hláskově přizpůsobena a zdomácněla. Z latiny byla takto přejímána zvláště slova

souvisící s naukou a školou, jako na př. *philosophus, orator, exemplum, academia, bibliotheca, calendarium* ('kalendář'); také slova z oboru správního, jako *appellatio* (*apellaci*), *audientia* (*audienct*) a formule dopisů, na př. *datum*, a latinské názvy měsíců. V češtině pozdější doby, zejména na počátku doby obrozenské, latinských slov učených ještě přibýlo. V naučných spisech, pokud byly psány česky, namnoze zůstávala až do terminologického purismu Jungmannovy družiny odborná terminologie latinská, a i když se tato terminologie počesťovala, byly latinské názvy — vedle jiných — vzory, podle kterých se tvořila slova česká. Syntaktické latinismy, zejména dlouhé periody, jsou ještě na př. u Palackého; vazby infinitivu s akusativem a s nominativem odmítl v mluvnické theorii teprve Gebauer. Pozdním plodem humanismu je časoměrná prosodie v českém veršování, význačně uplatněná v Komenského přebásnění žalmů a podržovaná — aspoň v překladech antických básní — až do konce XIX. stol.

1082 V slovní zásobě češtiny jsou poměrně četná latinská slova jako odborné termíny, které zachovávají svůj původní tvar a které se stále cítí jako slova cizí; na př. *passivum, alluvium, interregnum, imperium, fiskus, vena, placenta*. U jiných, více zdomácnělých, je tvar více nebo méně přizpůsoben češtině, na př. *advokát, kancelář, proces, komise, literatura, próza, definice, pól, senát, fakt, laboratoř, herbář, kňfese, rekvíem, abstraktní, pozitivní, klasický*.

1083 Jsou ještě jiná slova latinského původu v různých dobách a různými cestami přejatá do češtiny, buď přímo z latiny nebo cizím prostředím, hlavně německým nebo románským, u kterých se již namnoze na jejich latinský původ zapomnělo. Jsou to kromě výše uvedených slov přejatých do slovanského společenství a kromě církevní terminologie typu *žák* slova na př. *škola* (*schola*), *křída* (*creta*), *král* (*Carolus*), *mistr* (*magister*), *deska* (*diskus*), *inkoust* (*encaustum*), *kalamář* (*calamarium*), *komín* a *kamna* (*caminus*; podobně *komnata*, stčes. *komňata*, ze středověkého lat. *caminata* = 'světlice opatřená ohništěm'), *kapsa* (*capsa*), *komora* (*camara*), *koráb* (*carabus* z řec. *καράβος*), *koruna* (*corona*), *košile* (*casula*), *kuběna* (*concupina*), *kudla* (*cultellus*), *lotr* (*latro*), *luna* (*luna*), *máj* (*Maius*), *mapa* (*mappa*), *masa* (*massa*), *ministr* (*minister*), *minuta* (*minuta*), *nerv* (*nervus*), *nota* (*nota*), *oplatka* (*oblata*), *orloj* (*horologium*), *palác* (*palatium*), *palma* (*palma*), *pár* (*par*), *páteř* (*pater*, z modlitby 'pater noster', o modlitbě samé i o soustavě zrnek na růženci k počítání otčenášů a zdravasů, odtud metaf. = '*columna vertebralis*'), *páv* (*pavo*), *petržel* (*petroselinum*), *pilíř* (*pilarium*), *placka* (*placenta*), *pokrytec* (*hypocrita*, z biblické řečtiny), *puls* (*pulsus*), *pult* (*pulpitum*), *rakev* (*arca*), *rozmarina* (*ros marinus*), *růže* (*rosa*), *rým* (*rhythmus*), *rýma* (*rheuma*), *ředkev* (*radix*), *skřítně* (*scrinium*), *slabika* (*syllaba*) *sobota* (*sabbata*), *stát* (*status*), *suma* (*summa*), *šalvěj* (*salvia*), *šindel* (*scindula*), *špitál* (*hospitale*), *švestka* (*sebestica*), *tabule* (*tabula*), *titul* (*titulus*), *ústřice* (*ostrea*), *vana* (*vannus*), *varhany* (*organum*), *vavřín* (*laurus*), *váza* (*vas*), *verš* (*versus*), *vesta* (*vestis*), *vila* (*villa*), *žehnati* (*signare*), *židle* (*sedile*), *žok* (*soccus*). Latinský původ má i citoslovce *jemine* (*Jesu domine*).

Do řeči lidové se dostaly u nás i některé výrazy odborné původu latinského, ale se změněnou podobou; tím se stává, že některá latinská slova u nás žijí v tvaru původnějším i v tvaru přizpůsobeném češtině; na př. z lat. *registrum* (z *regestum*) je v mluvě odborně jednak *regist*, jednak *registr* (*registrovatí*, *registrace*) a odtud lidově *lejstro*; uprostřed je tvar *rejstřík*. Podobně *revma*: *rýma* (z řec.-lat. *rheuma*), *jáhen*: *žák* (z řec.-lat. *diaconus*), *rekreace*: *legrace* (*recreatio*).

Málo si uvědomujeme, že i některé odvozovací přípony u českých slov domácích nebo zdomácnělých jsou původu latinského nebo přešly latinským prostředím z řečtiny. Takový je suffix *-ita* ve slovech jako *husita*, *adamita*, *bandita*: je to latinské *-ita* z řec. *-της*, srov. *trapezita*, *eremita*, *Sybarita*, *Sodomita*, *Levita*, *novolat. Jesuita*; *-ista* ve slovech *houslista*, *pyanista*, *harfenista*, *socialista*: je to lat. *-ista* z řec. *-ιστης*, srov. *sophista*, *danista* z řec. *σοφιστής*, *δανειστής*; *-ace* z lat. *-atio* ve slovech *nadace*, *korunovace*, *legrace*; *-ant* z lat. *-ans*, gen. *-antis* ve slovech *mudrlant*, *pracant*, *-ián* z lat. *-ianus*, srov. *Ciceronianus*, ve slovech *hrubián*, *Talián*; *-átor* z lat. *-ator*, srov. *orator*, *senator*, ve slovech *vědátor*, *synátor*; *-istika* z řec.-lat. *-istica*, srov. *sophistica*, ve slově *chystristika*. Také suffix *-ář* ve slovech jako *kovář*, *mlynář* je původu latinského, *-arius*, srov. *falcarius*, *vinarius*, a čeština jej má již z praslovanštiny.

Latina byla ještě dlouho v stol. XIX. spisovným jazykem odborným 1085
ve vědách duchovních i přírodních; v Uhrách byla až do nové doby jazykem úředním. Dosud je latinský jazyk odborným jazykem vědy botanické, lékařské a farmaceutické; užívají ho, arci ne tak hojně jako dříve, klasičtí filologové ve svých publikacích. V církvi římsko-katolické zůstal v nezmenšené míře jazykem theologickým, liturgickým i správním. Dosud ještě má funkci jazyka monumentálního. Latinsky bylo napsáno leckteré dílo patřící mezi největší výtvořiny lidského ducha; stačí jmenovat Komenského, Kopernika, Newtona. V krásné literatuře se již latiny neužívá, ale péče dosud nevymizelo umění skládat latinské verše, a to druhdy dosti blízké umění klasickému, zejména v Anglii a v Holandsku; u nás byl úspěšným latinským veršovcem gymnasiální profesor František Palata († 1946). V hovoru i v písmě se také u nás dosud vyskytují latinské citáty i jiná latinská rčení, jako na př. *procul negotiis, suum cuique, alea iacta est, festina lente, si tacuisses, caveant consules, iurare in verba magistri, ceteris paribus, mutatis mutandis, vis maior, nomen omen, captatio benevolentiae* a j.

V nejnovější době se děly a dějí v různých střediscích pokusy, učinit latinu znova mezinárodním jazykem dorozumívacím, ovšem s opuštěním humanistického ideálu klasické latiny. Za tím účelem se zakládají zvláštní společnosti, jako je na př. *Societas Latina*, založená r. 1932 v Mnichově, vydávají se časopisy a knihy, v kterých se podávají ukázky latinského zpracovávání nejrůznějších temat z novodobého života, a navrhuji se doplňky latinského slovníku o výrazy pro nové pojmy, zvláště z oblasti

přírodních a technických věd, dopravy, hospodářství, společenského života a pod.

Latina zůstává až posud učebním předmětem ve školách gymnasiijního typu. Avšak toto její postavení — a tím více postavení řečtiny — bylo od začátku XX. stol. silně otrásáno náporu nového myšlení, které vidělo v klasických jazycích brzdu pokroku a překážku pro obory přírodovědné a technické. Tím se stalo, že místo, které bylo latině až dotud ve vyučování dáváno, se zmenšilo, v některých státech více, jinde méně, a někde byla úplně vyloučena. Ve spojení s tím jí byl namnoze upírán její obecně vzdělávací význam, a pokud se jí vyučuje, děje se to někde jen za účelem praktickým, zejména pro chápání mezinárodní terminologie lékařské, lékárnické, právnícké, přírodovědecké a pro studium historických a filosofických pramenů.

Vědecké studium latiny je stále významným oborem studia na vysokých školách, i když je poměrně malý počet těch, kdo se mu věnují. Latina zůstává vděčným předmětem badatelské práce, jež v ní nalézají nové a nové problémy. Vydávají se a nově vykládají její prameny, vycházejí články i knihy zabývající se jejím studiem; největší dílo naší doby jí věnované je nový *Thesaurus linguae Latinae*. Pro pěstování latinských studií byla založena r. 1923 v Paříži *Société des Études Latines*, jež vydává časopis *Revue des Études Latines*; v Římě pracuje *L'Istituto di Studi Romani*.

Jako jsou počátky latinského jazyka nedohledné, tak je nedohledný i jeho konec. Náš přehled jeho dějin, byť stručný, snad dokázal, co bylo řečeno v úvodu, že tento jazyk dosud žije v obou svých funkcích, hovorové i spisovné: hovorová latina žije přeměněna v jazyky románské, spisovná jako jazyk vědecký a církevní. Dějiny latiny se ještě neskončily.

ABECEDNÍ SEZNAM VĚCÍ

Číslice značí *paragraf*. Paragrafy 1—441 jsou obsaženy v I. díle této Historické mluvnice, paragrafy 442—1066 v díle II. Zkratkou „synt.“ se poukazuje na výklad po stránce syntaktické, zkratkou „stil.“ na výklad stilistický.

abeceda latinská 8, 1045

ablativ, tvary : sg. I. dekl. 188, II. dekl. 199, III. dekl. 218, IV. dekl. 231, V. dekl. 244; pl. I. dekl. 192, II. dekl. 204, III. dekl. 222, IV. dekl. 235, V. dekl. 247 ● synt. : jméno a původ 672; a. směru 673, původu 674, u sloves vzdalování 675, u adjektiv odluky 676, srovnávací 677—679, místní 682—684, časový 685, místo akus. 623, průvodový 686, společenství 687 až 689, vlastnosti 690, nástroje 691—694, ceny 696, míry 697; a. doplňován předložkou 710—716; a. absolutní 783—784; a. podmětem 790

absolutní užívání časů 733

absorpce samohlásek 69

abstraktní výraz 947; meton. m. konkrétního 1004; jeho význam objektivní a subjektivní 1005

Accius a pravopis 9

accentus acutus — gravis 21

activa tantum 720

actio 907

adjektiva, tvary 211, 218, 219, 221; stupňování 251—257; adjektiva zájmenná 312—317 ● synt. : poměr adjektiv k substantivům 446; zpodstatňování 448—449; neutrum zpodstatnělých adj. s genit. 649—650; adj. vyjadřuje náležitost 629—630 ● stil. : užívání a nahrazování adjektiv 1013 až 1019 ● viz i slovesná adjektiva

adnominální připojování pádů 580

adnominatio 645, 927—928

adverbální připojování pádů 580

adverbia, jejich tvoření 182 ● synt. 517—520; změna v praeverbia 521—525; vývoj v předložky 526 až 534, ve spojky 547; adverbium přísudkem 798, 804 ● stil. užívání a nahrazování adverbíí 1022 až 1026

affairese samohlásek 71

„africký“ sloh 965

agma 79

aktivní tvary deponentií 976

akusativ, tvary: sg. I. dekl. 186, II. dekl. 197, III. dekl. 216, IV. dekl. 229, V. dekl. 242; pl. I. dekl. 193, II. dekl. 205, III. dekl. 223, IV. dekl. 236, V. dekl. 248; ak. sg. i pl. neuter viz nominativ ● synt. 596—625: název 596; ak. předmětný, pojem 597, u vazeb přechodných významem 605—608; ak. obsahu 609, adverbialní 610 až 611, m. ablativu míry 697; ak. dvojí. 612—613; ak. celku a části 612, vnějšího předmětu a obsahu 613; ak. vztahu v řečtině a v latině 614—620; ak. rozsahu 621—623, směru 624—625; ak. s předložkou 701; ak. s inf. 775; ak. absolutní 785, zvolací 813

alegorie 947

aliterace 920

Alkuin 1074

anaforická funkce zájmen 463

anakolut 828—830

analogie 134; a. syntaktická 825; jako opak anomalie 964

anantapodoton 830

anaptyxe samohlásek 70

anastrofa předložky 538

anomalie 964

antibarbarus 908

antithesis 952

apokopa samohlásky 126

apocise viz přístavek

Appendix Probi 9, 1062

Apuleius 965

argumentatio 907

archaismy: pojem a hodnocení 972; hláskoslovné 973, v tvoření slov 974, tvaroslovné 975, syntaktické 976, lexikální a sémantické 977; archaisující móda 1059

asijský sloh 963

asimilace samohlásek 57, souhlásek 122

aspirace souhlásek 88 ● stil. 984, 993

asyndeton 818 ● stil. 950

athematická slovesa, pojem 331, flexe 362—378

- atrakce syntaktická 833; a. relativ 835—837; a. opačná 836; a. časů 733
- atticismus 963
- augment 351
- Augustinus 965
- bahuvrihi 173
- barbarismus 59, 996, 1059
- base 34
- Behaghelův zákon 954—955
- bezpodmětné věty 814—815
- bezpříznaková slovesa viz athematická slovesa
- brachylogické vazby 959
- Britannia 1058, 1061
- Caesar 964
- carmen Arvale, Saliare 1041
- Cicero 963
- citoslovce 553—555, 766
- citová výraznost slova 433—437 ● stil. 944
- citový přízvuk 432
- cizí slova v latině 132, 990
- Claudius (Appius) a změna $s > r$ 91
- Claudius (císař) a pravopis 9
- Commodianus 23, 1059
- concinnitas 953
- conclusio 957, 970
- consecutio temporum viz souslednost časů
- constructio ad sensum viz vazba podle smyslu
- contractio 54
- Cosentius 1062
- cursus 941, 1074
- časoměrná prosodie 23
- časy slovesné, tvary 329 ● synt. 733—752; užívání časů absolutní a relativní 733; časy a vidy 728
- český jazyk ve styku s latinou 1080 až 1084
- číslo jmenné 563—575, slovesné 717
- číslovky, tvary 318—328 ● synt. 511—516
- čistota slohu 967; odchylky od ní 971
- členění syntaktické, jeho změna 638, 849
- členy řeči: slohový význam jejich absolutní délky 951, délky poměrné 952—955; úměrnost 970; jejich obsahová závažnost 956
- dativ, tvary: sg. I. dekl. 185, II. dekl. 196, III. dekl. 215, IV. dekl. 228, V. dekl. 241; pl. I. dekl. 192, II. dekl. 204, III. dekl. 222, IV. dekl. 235, V. dekl. 247 ● synt. 659—671: jméno a význam dativu 659, d. prospěchu a neprospěchu 660, 722, d. reflexivní 660, účelový a účinkový 661, zásahu 662, sdílnosti 663, zřetelový (d. iudicantis) 664, d. původce 665; d. se slovesy 666—668; d. směru a cíle 669, přivlastňovací adnominální 670, doplňkový 671, srovnávací 681; dativ nahrazován akusativem s předložkou 708—709
- deiktická funkce zájmen 463
- deklinace viz skloňování
- dekomposita 179, 525
- délka slabik 10
- deminutiva, tvar 147, význam 434 ● stil. 929, 944, 986, 1017
- denominativa 333, 334, 335, 336
- deponentia 720; jejich mizení 1066 ● stil. archaismy v jejich užívání 976
- desiderativa 168
- dialektismy 990
- digressio 907
- disimilace souhlásek 122
- dispositio 907
- divisio 907
- dloužení samohlásek náhradné, před ns, nj a j . 59—60
- dokonavá a nedokonavá slovesa 728—731
- Donatus 1059, 1074
- dopisy, užívání časů v nich 733; sloh dopisů 969, 983
- doplňěk 801—804
- druhy slov, pojem 444—445
- duál, tvary 318, 323 ● synt. 564
- dvandva 172
- dvojhlásky:
- dvojhlásky krátké 26:
- ai 31, $> ae$ $> ē$ 48, 1064; přehlasování
- $ai > i$ 42
- ei 31; $> ē > i$ 49
- oi 31; $> ō$ (oe, i) 50; $> oe > ē$ 1064
- au 31; $> ō$ 51, 1064; přehlasování
- $au > ū$ 42
- $eu > ou$ 31
- ou 31; $> ū$ 52
- dvojhlásky dlouhé 32; chronologie zjednodušování dvojhlásek 1042; dvojhlásky vzestupné 37
- elativ 460

- elipsa sémantická 418, syntaktická 827; e. spony 795, jiných sloves 800, 868
 elise 56; při -m 128 ● stil. 919
 elocutio 907
 enallage adiectivi 807
 enklitika 15—17, 819
 Ennius a pravopis 9, 1049
 Etruskové 4; vliv na latinu 1044 až 1045
 etymologie 414
 eufemismus 438—440, 945
 exocentrické složeniny 173
 exordium 907

 Faliskové 1, 1043; faliská slova 1044
 femininum 558—561
 figura ἀπὸ κοινοῦ 955
 figura ἐν διὰ δύοιν 1016.
 figura etymologica 609, 695 ● stil. 927, 948
 frequentativa 165, 334
 Fronto 965
 futurum I., tvary 352—353 ● synt. 740—743; v otázce někdy konj. de-
 liber. 741; opisy futura 742—743,
 1066; futurum II., tvar 397—399
 ● synt. 750—752

 Gaius (právník) 965
 Gallia 1056
 Gallové 4, 1047
 gallská slova v latině 1047
 genitiv, tvary: sg. I. dekl. 184, II.
 dekl. 195, III. dekl. 214, IV. dekl.
 227, V. dekl. 240; pl. I. dekl. 191,
 II. dekl. 203, III. dekl. 221, IV.
 dekl. 234, V. dekl. 246 ● synt.:
 jméno 626; g. přivlastňovací 627
 až 632; g. vlastnosti 633—636, za-
 řadovací (g. rubriky, tituli) 638,
 g. příčiny a účinku 639—641, hod-
 noty 642, vysvětlovací (explica-
 tivus) 643—645, identický (inhae-
 rentiae) 646, vztahu 647, parti-
 tivní 648—653, nahrazován abla-
 tivem s předložkou 702; g. u sloves
 654—657, g. criminis 827, g. zvo-
 lací 658; g. místo ablativu srovná-
 vacího 680, 985; g. nahrazován
 pády s předložkami 702—707; g.
 absolutní 785; g. podmětem 790 ●
 stil. genitiv sg. I. dekl. na -ai 973
 gerundium, tvar 361 ● synt.: gen.
 ger. vedle jiného gen. 787; abl. ger.
 modální 788; abl. ger. se *sto*, *eo*,
venio 789

 gerundivum, tvar 360 ● synt.: ger.
 sloves nepřechodných 786; ger.
 v abl. absol. 783 ● stil.: ger. na
 -undus 973
 gorgiovská schemata (figury) 952
 graecismy, v tvarosloví 993 ● synt.
 620, 656, 657, 680, 726, 776, 994
 ● stil. 991—995
 gramatikové 7

 haplogologie 123
 harmonie vokálů 43
 heteroklita 249
 hethitský jazyk 6
 hlát 53, 56 ● stil. 919
 Hispania 1056
 hlásky, v koncových slabikách a ve
 slovech jednoslabičných 125—130
 ● stil. zvuková hodnota hlásek
 917; viz i samohlásky a souhlásky
 homoiokatarcton 952
 homoioteleuton 921—922, 952
 homonyma 409
 hovorová mluva 988—989
 Hrabanus Maurus 1074
 humanismus 1076—1079, 1081
 hybridní slova 995
 hyperbaton 958
 hyperurbanismus 48, 51
 hypostasování předložkových pádů
 173

 iambické krácení 22, 55, 63, 104, 267,
 269, 348
 Iguvinae tabulae 3
 imperativ, tvary: imper. I. 348, im-
 per. II. 349, imper. perf. 396 ●
 synt. 766, 976
 imperfektum, tvar 354 ● synt. 738 až
 739; jako výraz neskutečnosti 756
 inchoativa 164
 indikativ, tvary: praes. 344—347,
 imperf. 354, perf. 394—395 ●
 synt. 753—758; modální význam
 indikativu 754; ind. ve vyjadřo-
 vání možnosti, náležitosti a pod.
 755
 indoevropský prajazyk 6
 infectum — perfectum 329
 infigovaná nosovka 333
 infinitiv, tvary: praes. act. 356,
 praes. med.-pass. 357, na -ier 975,
 perf. 400 ● synt. 767—777; jme-
 novací funkce 767; inf. podmětem
 768, 770, předmětem 769—772;
 u sloves pohybu 772; inf. rozkazo-
 vací 773, vypravovací 774; inf.

- s akus. 775, je nahrazován větami s *quod* (*quia, quoniam*) 894; inf. s nomin. 776—777; *-urum fuisse* 887
- infixy u sloves 330
injunktiv 351
instrumentál viz ablativ nástroje
intensiva, tvary 165, 334, 335; místo sloves základních 437, 944
interjekce viz citoslovce
intonace 19, 25
intransitivní slovesa viz přechodnost a nepřechodnost sloves
inventio 907
ironie prostředkem výraznosti 944
irreálnost 762, 887
isokolie 952
Itala 1060
italická jazyková větev 1040
iterativa, tvar 165, 334, 335; místo sloves základních 437, 732, 944
jednočlenné věty 799, 813—817
jména měst, ostrovů a zemí, vazby 624, 684, 699
jmenné tvary sloves 767—789
- kakemfaton 918
kakofonie 918
kalk 431
katachréze 423
kausativa 335
kelto-italické příbuzenství 5
kentumové jazyky 6, 75
Klaret 1080
klasická latina 962, 1054—1055; klasický sloh, jeho vlastnosti 966
klausule 7, 935—941, 970; Cicero-novy 1038
kmen praesentní, perfektní a supinový 329; kmen slova 133
kmenostup 33
kmenotvorné prostředky 133, u sloves 330
kmeny jmen III. dekl. 207—210
kolektivní význam jmen 206, 565 až 566
kólon 951
komma 951
komparativ, tvar 252 ● synt. 453 až 462, 1019
konec slova absolutní a krytý 125
konjunktiv, tvary: konj. praes. 350 až 351, imperf. 355, perf. 397—399, plusquamperf. 400 ● synt. 759 až 765; jméno a vývoj funkcí 759 až 760; potenciální konj. perf. 761; konj. praes. o irreálnosti přítomné, konj. imperf. o irreálnosti minulé 762; konj. práci 763, vybízeční a rozkazovací 764; konj. ve větách vedlejších 860—900
konkretní výraz 947; metonymicky místo abstraktního 1004; snaha o konkretnost 1006
kontaminace slov 134; k. syntaktická 826
kořená jména a slovesa 133
krácení dlouhých samohlásek 61—65
křesťanství, jeho účinek na latinský jazyk 1060; křesťanské termíny 980
kvantita samohlásek 58 ● stil. kvantita slabik 930—941
kvantitativní změny samohlásek 58 až 65
- labiovelary 75, 76
Lachmannův zákon 60
latinský jazyk 1, 1039; jeho prehistorie 1040, protohistorie 1041—1047; v období literárním 1048—1061: doba archaická 1049—1053, doba klasická 1054—1056, doba stříbrná 1057—1058, doba železná 1059—1061; latina vulgární 1062 až 1070, dala vznik jazykům románským 1071—1072; vliv latiny na jazyky nerománské 1073; latina v středním a novém věku 1074 až 1086
leoninské hexametry 924
liquidy 78
literární latina středověká 1075
littotes 945
lokál, tvary: I. dekl. 189, II. dekl. 201, III. dekl. 218 ● synt. 698 až 699
lokalistická teorie pádů 579
Lucilius a pravopis 9
lumina orationis 970
- maskulinum 558—561
media tantum 720
medium-passivum, tvary 329 ● synt. medium 719—720
meliorativní význam 416
memoria 907
metafora 419, 421—425 ● stil. 946 až 947
metaplastické tvary 249
metathese hlásek 124
metonymie 419—420
metrika prózy 933; teorie Aristotela 934, Cicero 935; Norden, Zie-

- liňski 937; Bornecque, Novotný 938; de Groot, Zander 939
 mizení samohlásek 66—69
 mnohovýznamnost slov 409
 motiva 143, 558
 muta cum liquida 10
- nadbytečnost spojkového spojení 858
 náhradné dloužení 59, 108
 nápisy nejstarší latinské 7, 1041;
 z doby archaické 1051, z doby klasické 1054
 narratio 907
 nasály 79; nasalis sonans *m*, *n* 28;
n 30
 násobný výraz 512
 negace viz zápornky
 nelibozvuk 918
 neologismy 978—982
 neosobní 3. sg. pass. 725
 nepřechodná slovesa viz přechodnost
 a nepřechodnost sloves
 nepřímá řeč 901—902
 nepřímé otázky 862
 neutrální slova (významem) 416
 neutrum 558, 561
- nominativ, tvary: sg. I. dekl. 183, II. dekl. 194, III. dekl. 211—213, IV. dekl. 226, V. dekl. 239, nom.-akus.-vok. neuter II. dekl. 200, III. dekl. 219, IV. dekl. 232; pl. I. dekl. 190, II. dekl. 202, III. dekl. 220, IV. dekl. 233, V. dekl. 245, nom.-akus.-vok. neuter II. dekl. 206, III. dekl. 224, IV. dekl. 237
 ● synt. 581—588: užívání nominativu jako pádu jmenovacího 581; n. izolovaný 582—584; při vy počítávání 586; jako přístavek n. přívlastek 587; nom. s inf. 776—777; nom. absolutní 785; nom. adumbrativus 817
- Noricum 1056
 normální stupeň 33
 nosovky 79
 Nový Zákon, vnikání graecismů do překladů 995
 nulový stupeň 33
- obdoba hláskoslovná 43, syntaktická 825
 odkazovací funkce zájmen 463
 odvozování slov 134—170
 onomastika 411
 onomatopoeická slova 408
 opačné psaní: *ei* m. *i* a *i* m. *ei* 49; *gi* m. *i* 99; *quom* m. *cum* 82; *miles* m. *miles*, *iri* m. *ipsi* 111; *occansio* m. *occasio* 110
- opakovací slovesa 165
 opakování slov 943
 opětovací slovesa, tvary 165 ● synt. 732
- opětovaný děj 860
 osko-umberská jazyková větev 1, 2, 1040, 1044
 oský jazyk 1, 3, 1044, 1053
 osoba gramatická 718
 osobní přípony 339—343, 394—395
 otázky 848—851; o. nepřímé 862
 ozdobnost slohu 970
- pád, jméno 576, počet pádů 577, základní funkce 579; připojování adnominální a adverbální 580; o jednotlivých pádech viz nominativ, genitiv atd.; pády předložkové 700—716; pády zvolací 658
- palatalisace slabik *ge*, *gi*, *ce*, *ci* 86 až 87
- palatální gutturály 75
 Pannonia 1056
 Papinianus (právník) 965
 Papirius (L. Crassus) a změna *s* > *r* 91
- paralelismus ve stavbě vět 952
 parataxe místo hypotaxe 853—855
 parisosis 952
 paromoiosis 952
 paronomasia 927, 952
- participium, tvary: part. praes. 358, perf. pass. 401—403, fut. act. 406. gerundivum viz toto heslo ● synt. 779—785; part. perf. pass. se *sum* a *fui* 744, s *fuera*m 749 s *ero* a *fuero* 752; časové vztahy participií 779; opisné vazby participiální 780 až 781; určení doplňkového participia 782; zpodstatňování participií 449, 1009; participium adjektivem 1013 ● stil. participium prostředkem spojení vět 949
- passivum, tvary 342—343, 349, 357, 360, 401—404 ● synt. 724—727; pass. neosobní 725, 792 ● stil. 1029
- peiorativní význam 416
 peregrinitas 990
 perfektní systém, tvary 379—400; perfektní tvary zkrácené 391, nadbytné 393
- perfektní, kmenové znaky 380—391; osobní přípony 394—395, stil. -*ēre*

- 929, 975 ● synt. 744—746; o ději budoucím 745; tak zv. perfectum logicum 746; opisné perf. 781, 1066
- perioda 957 ● stil. 1036—1037
- peroratio 907
- písmo 8
- Plautus, jeho mluva 1049—1050
- pleonasmus 949
- plnost výrazu 959
- plný stupeň 33
- plural synt. 567—575; pl. jmen látky 569, abstraktních jmen 569, 1005, vlastních jmen 570; pl. expresivní a hyperbolický 571, básnický 572, sociativní, auctoris 574, maiestatis 575
- pluralia tantum 567
- plusquamperfectum, tvary 400 ● synt. 747—749
- počínavá slovesa 164
- podmět 790—794; podmět neurčitý (obecný) 792—793; podmět psychologický 583; podmět se vyznačuje 794, je zpravidla v nom., někdy i v jiném pádě 790; podmětem je infinitiv 768; vynechávání podmětu v akus. s inf. 775
- podmínkové věty 875—887; podm. věta výrazem přání 763
- podřadnost a souřadnost 852—856
- poetika 906
- poetismy 998—999
- poklasická doba ve vývoji lat. slohu 965
- polysemie slov 409
- polysyndeton 818
- pomnožná jména 567
- posice, posiční délka 10
- postpositio 538 ● stil. 918
- postverbalia 134
- praefixy, jejich výraznost 929
- Praeneste 1
- praesens, tvary v praes. systému 331 až 378 ● synt. 734—737; registrující a historické 734, resultativní 735, o ději budoucím 736—737, ve větách s *dum* 874
- praeverbium 176 ● synt. 521—525
- praitalština 1, 1040
- prameny pro studium latiny 7
- pravopis 9
- primární přípony 339
- Priscianus 1059, 1074
- proleptický doplněk 801
- prosieď časoměrná v latině a v češtině 23
- prothetické samohlásky 71
- průzev 53
- předložkové pády 700—716, 1066; předl. pád podmětem 790, podřadným přívlastkem 806; ● stil. užívání a zastupování předl. pádů 1030—1034
- předložky, jejich přízvukování 16 ● synt. 526—546; vývoj z adverbii 526—533; předložky vlastní a nevlastní 529—535; význam předložek 536, postavení 538—541, opakování, neopakování, vynechávání 544, spojování s adverbii 546
- předmět v akus. a gen. 597; předmětem infinitiv 769—770
- přehlasování 40—43, 1042
- přecházení z konjugace do konjugace 338
- přechodnost a nepřechodnost sloves 600—604; u sloves složených s praeverbii 602; osobní vazby sloves nepřechodných 726
- přechylování (motio) 143, 558
- přenášení výrazů 946—947, 1035
- přípona kmenotvorná 133; přípony osobní v systému praesentním 339—343, v perfektu 394—395
- příslovce viz adverbia
- přístavek 809—812; př. partitivní 809—810, distributivní 810; př. se vztahuje k celé větě 812
- přívlastek 805—808; adjektivní př. místo genitivu 805, odchýlné připojování 807; partitivní vztah 808; postavení přívlastku 822—823; vazba přívlastku podle smyslu 841; přívlastek přísudkový 802 až 803
- příznak (příznakový vokál) u sloves 331
- příznaková slovesa: pojem 331, flexe 332—361
- přízvuk 11—24; jeho místo 12—13, 1042; lat. přízvuk předhistorický 40; ve vulgární latině pozdější 13, 1063; vedlejší přízvuky 14; př. větný 15—18; povaha lat. přízvuku 19—24; přesunování při enklisi 17; př. melodický a př. důrazový 19; gramatikové o přízvuku 20—21; př. a kvantita v češtině 22; př. a verš 23 ● stil. 930
- psychologický podmět 583
- redukováný stupeň 33
- reduplikace 169; u sloves 330; zna-

- kem perfekta 383; její zanikání 384
- reflexivní význam aktiva 721
- reflexivnost 467—471, viz i zvrtná činnost
- rekompozice 43, 181
- relativní užívání časů 733
- relativní věty 897—900
- rétorika 906
- Rhaetia 1056
- rhotacismus 2, 91—92, 1042
- rod jmenný 558—561; změny rodu 562; mizení neutra 1066
- rod slovesný, pojem 719; activa tantum, media tantum, deponentia 720
- Romania 1072
- románské jazyky 1071—1072
- rusticitas 983
- různosklonná jména 249
- rým 923—926
- rytmická próza 940
- rytmičnost (rytmus) prózy 933—941, 970, 1038
- řady střídové 35—39
- řecká slova, jejich zvučnost 915, pronikání do latiny 1046
- řecká vlastní jména, skloňování 993
- řecké suffixy 1077
- řecký jazyk v Itálii 4
- řečnická rytmička 933
- řečnický rým 925
- řečtina, poměr k latině 5; její vliv na latinu viz graecismy
- Řehoř Veliký 1074
- Řehoř z Toursu 1074
- sabinský jazyk 1044
- samohlásky 26—71:
- a* 27, 38, 39, 40, 41, 44
- ā* 29, 39, 44
- e* 28, 40, 41, 44
- ē* 30, 39, 44
- i* 28, 40, 41, 45
- ī* 30, 39, 45
- o* 29, 41, 46
- ō* 30, 39, 46
- u* 29, 41, 47
- ū* 30, 47
- i/u* 41
- ə* (šva) 27, 33, 38, 39
- samohlásky ve styku 53—57; dloužení samohlásek 59—60, krácení 61—65; samohlásky na konci slov 125—126; samohláška dlouhá zůstává v koncové slabice před -s
- 64, krátí se před -m, -t, -r, -l 64; u slov jednoslabičných před -r, -l, -n zůstává 64
- samprasarana 67
- satemové jazyky 6, 75
- sekundární přípony 339
- sémantika 411; s. srovnávací 427
- semideponentia 723
- senatus consultum de Bacchanalibus 7, 1051
- Seneca 965
- sermo familiaris, s. plebeius, s. urbanus, s. rusticus 983
- sevřenost (conclusio) věty 957, 970
- shoda gramatická 831—832
- singulár kolektivní a generický 565 až 566
- skládání slov 134, 171—181
- skladba, pojem 442
- skloňování substantiv (a adjektiv) 183—250; rozdělení podle kmenů viz Obsah; skloňování zájmen 258 až 317, číslovek 318—319, 325
- skupina souhlásek:
- gi* 97, 99
- dí* 97, 98
- tí* 98—99
- ie. pū, ky, k'ū, dū, bhū, dhū, ghū, g'hū, sū* 100
- ul, rl, nl, ml, tl, dl, sl* 102
- pm, cm, dm, sm* 103
- ln, mn, pn, bn, tn, dn, cn, gn, sn* 104
- souhláska + *s* 109—111
- souhláska + *f* 112
- ld, mt, md, mc* 106
- sr* 101
- s* + explosiva 108
- explosiva + explosiva 107
- skupina souhl. na konci slov 130
- slabika: dělení slabik 10, 131; mizení slabik 123
- slabý stupeň 33
- slang 433
- sloh: pojem 903, druhy 905, vývoj 906; sloh řaděný a sloh periodický 957; sloh mluvený a sloh psaný 960; prozaický a básnický 960 až 961, 998—999; attický a asijský 963; prostý, vysoký a střední 969
- slova zděděná, domácí a cizí, přejatá a zdomácnělá 132 ● stil. rozsah, délka a krátkost slov 911—913; zvučnost 914—916 ● viz i tvoření slov
- slovesa, tvary 329—406, o jednotlivostech viz Obsah ● synt. 556

- až 557, 717—789 ● stil. užívání a nahrazování sloves 1027
slovesná adjektiva; na *-bundus* 150, synt. 607; na *-ax* 158; na *-tus* 149; na *-bilis* 152, 1060
slovesná substantiva: na *-tor* 154, synt. s akus. 606; na *-tio* 155, synt. s akus. 606; na *-tus* 153, 405, synt. 661
slovesné vazby rozložené 1011; slovesná vazba místo substantiva 1012 místo adjektiva 1018
slovosled 819—823: důrazné postavení 820—821; substantivum a přívlastek 822—823 ● stil. pořádek sestupný a vzestupný 956
složená jména 172—175, slovesa 176—181
složeniny vlastní 171
směšování prózy a poesie 969
soloecismy 997
souhlásky 72—124:
í, ŷ, ě 55, 67, 80—82
r 41, 78
l 78; *l* velární a *l* palatální 41
r 29, 67, *f* 30
l 29, *l* 30
m, n, p 79
b, p 73
d, t 74
g, k (c), qu 75—76
lat. tenues aspiratae 88, 984, 993; výslovnost slabik *-dia-*, *-tia-*, *-gia-* 98—99
výslovnost slabik *ce, ci* 87
s, z 77; změna *s > z > r* 91—92, 1042
h 88
f 72—74, stil. 917
změny souhlásek v historické době 83—92: změna neznělých explosiv. v znělé 83; změna *í* a *ŷ* ve spiranty 84; změna znělých explosiv. ve spiranty 85; palatalisace slabik *ge, gi, ce, ci* 86—87, 1064; změna *d > l* 89, *d > r* 90, *s > r* 91—92; souhlásky ve styku přímém 96 až 119:
souhláska ve styku s *í* 97—99, s *ŷ* 100, s *r* 101, s *l* 102, s *m* 103, s *n* 104, s explosivou 105—108, s *s* 109—111, s *f* 112;
styk tří souhlásek 113—118, čtyř 119;
změny souhlásek při skládání s praeverbii 120—121;
souhlásky ve styku nepřímém 122—124;
souhlásky na konci slova: *-d, -t* 127, *-m* 128, *-s* 129
expresivní zdvojování souhlásek 170
souřadnost a podřadnost 852—856; souvětí souřadné 857—858, podřadné 859—900
sousednost časů 759, 861
souvětí (perioda) 951; viz i souřadnost a podřadnost
souznačná slova 410
spisovný jazyk 1048
spodoba samohlásek 57
spojky: vznik z adverbii 547; souřadící a podřadící 854—858; podřadící 893—896
spona, její vynechávání 795—798
spřežky 171
stavování samohlásek 54
statistická metoda zkoumání klauzulí 937—939
stavba vět, stil. 1036—1037
stavovská řeč 409
stil viz sloh
stilistika, pojem 903; s. theoretická a praktická 905; literatura 908; zřetele stilistiky theoretické 909, stilistiky praktické 960—961
stručnost výrazu 959
střída samohlásek 33—39; u sloves 330
stupňování adjektiv, tvary 251 až 257; opisné 255, „nepravdělné“ 256, dvojité 257 ● synt. 453 až 462; *quam* u kompar. 453, *atque* 454; vazba komparativů *plus, minus, maior* 455; superl. místo kompar. a kompar. místo superl. 458; kompar. vznikly připodobněním 459; stupňování opisné 462
stupňování samohlásek (střída) 33 až 39
styk dvou souhlásek 96—112, tří 113—118, čtyř 119
subiunctivus 759
substantiva, poměr k adjektivům 446; místo adjektiv 447, v platnosti adjektiv 450 ● stil. užívání a nahrazování substantiv 1001 až 1012 ● viz i slovesná substantiva
substantivování adjektiv a participií 448—449
suffixy, jejich původ 136, výraznost a životnost 137, 929; s. jednoduché a složené 138, rozšířené 139, pri-

mární a sekundární 140; s. nominální a verbální 141, denominační a deverbativní 141; suffixy jmenné 143—159, jejich výčet viz Obsah; suffix kmenotvorný 133; suffixy slovesné 160—168, 330, jejich výčet viz Obsah ● synt. suffixy a rod 559; suff. *-sco* 731 superlativ, tvary 253 ● synt. 458 až 460

supinum, tvary 405 ● synt. 625, 778; mizení supina 1066

svarabhaktické samohlásky 70

sykavé souhlásky 77

synaloifa 56, 919

synekdocha 420

synesis viz vazba podle smyslu

synzesis 55, 267, 269

synkopa 22, 66—69

synkretismus pádů 577

synonyma 410 ● stil. 942—944; jejich hromadění 948

syntaktická obdoba 825

syntaktická vazba, těsnější a volnější 824

syntaktické přepojení 638

syntaktické spojování slov 818

syntaxe viz skladba

systém praesentní a perfektní, pojem 329

šva 33

tabu 440

tázací věty viz věta

tempo řeči 54, 69

Tertullianus 965

thema (thematický vokál) u sloves 331

thematická slovesa, pojem 331, flexe 332—361

tlumivost 438—440, 945

tmésis 523, 819

tocharský jazyk 6

transitivní slovesa viz přechodnost a nepřechodnost sloves

tvoření slov 134—182: odvozování suffixy 135—168, reduplikací 169, skládáním 171—181

ujišťování a zapřísahání 888—889

ukazovací funkce zájmen 463

umberský jazyk 1, 3, 1004, 1053

umělecké písemnictví 1048

urbanitas 983

usilovací slovesa 165

úspornost výrazu 959

ustrnulé tvary jmenné 182; ustrnulá participia 843

Valla (Laurentius) 908, 1076

variatio 953

vazba podle smyslu 840—847

velární gutturály 75

„venkovská“ výslovnost 48, 984

verše (neúplné) v próze 936

věta: věta jednoduchá, její členy

790—812; v. jmenná 795—800; v.

jednočlenná 799, 813—817; věty

tázací 848—851, nepřímé otázky

862; věty vedlejší v samostatné

funkci 856; věty vedlejší, rozdě-

lení 859, slovesné způsoby v nich

860; věty důvodové 863, účelové

a snahové 864—865, účinkové,

způsobovací a určovací 866—868,

časové 869—874, podmínkové 875

až 887, přirovnávací 888—892,

vztažné 897—900, vložené omezo-

vací typu *quod sciam* 900; posta-

vení vět vedlejších 1037; věty zvo-

lací 658

vhodnost slohu 969

vidy slovesné 728—732; vid futura

II. 750

vlastní jména: skloňování vl. jmen

řeckých 993 ● synt. plurál vl.

jmen 570; vl. jména v platnosti

adjektiv 452; vl. jména s gen. par-

tit. 652, s gen. vlastnosti 636

vocalis ante vocalem corripitur 62

vokativ, tvary: vok. sg. I. dekl. 187,

II. dekl. 198, III. dekl. 217, IV.

dekl. 230, V. dekl. 243 ● synt.

589—593; postavení 590; záměna

s nomin. 591—594; vl. jména s ci-

toslovci 595

volba slov 1035

vulgarismy 983—989: hláskoslovné

984, v tvoření slov, v tvarosloví

a v syntaxi 985; lexikální 986,

v obrazných výrazech 987

vulgární latina 1062—1070: přízvu-

kování 1063; hláskosloví 1064,

tvarosloví 1065, skladba 1066, zá-

soba slov 1067—1070

vykání 575

výraznost: hlásek 408, koncovek 929,

slov 433—437, 944, vazeb 948

až 950

výrazy přenesené, příklady 1035

výslovnost 7; slabik *ce*, *ci* 87, slabik

ti, *di*, *gi* před samohláskou 98 až

99; výslovnost vulgární 984

vyšinutí z vazby viz anakolut
význam slova 407; v. slova obecný,
zvláštní, individuální 412, trvalý,
příležitostný, jedinečný, obvyklý
413; starší, mladší, původní, odvo-
zený, etymologický 414; širší, užší,
speciální 415; peiorativní, melio-
rativní 416; plný (praegnantní)
417; vlastní, přenesený 419; změna
významu 426—429

významová stránka slov 942

vzájemnost, její vyjadřování 472
až 476

vztažná zájmena viz zájmena; vztaž-
né věty 897—900

zájmena, tvary obecně 258—259; z.
osobní 260—266, přivlastňovací
267—268, ukazovací 269—293,
tázací, neurčitá a vztažná 294 až
301 ● synt. zájmena osobní 464
až 466, přivlastňovací 464, zvrtná
467—471, ukazovací 477—493,

zájmeno ukazovací místo vztaž-
ného 899; zájmeno odkazovací vy-
necháváno 1020; zájmena tázací
494, vztažná 503—504, 897—900,
jejich vynechávání 899 ● stil.
užívání zájmen 1020—1021

zájmenná adjektiva 312—317 ●
synt. 505—510

zákon vzrůstajících členů 954—955

zánikový stupeň 33

zdloužený stupeň 33

zdvojování samohlásek 9; souhlásek
9, 93, 170, slov 948

zjednodušování zdvojených souhlá-
sek 94—95

změna významu 426—428; její pří-
činy 429—441

způsoby slovesné 753—766

zřetelnost slohu 968

zvrtná činnost, její vyjadřování
721—722

zvuková stránka slov a spojení slov
910—941

ABECEDNÍ SEZNAM SLOV

Číslice značí *paragraf*. Paragrafy 1—441 jsou obsaženy v I. díle této Historické mluvnice, paragrafy 442—1086 v díle II. Zkratkou „synt.“ se poukazuje na výklad po stránce syntaktické, zkratkou „stil.“ na výklad stilistický.

- a-*, *ab-* 121
ab 121, 126 ● synt.: s abl. o původci děje 694; s abl. místo abl. prostého 710—713; *ab intus* 546
abante 546, 1070
abbatissa 1069
abdo 74, 121, 376; *abditus* 39, 401
abfero 112
abfugio 121
abicio 41; *abiectus* 41, 60
abiegnus 59
abiele 55
abigo 41, 177
abin 104
abluo 121, 338
abnormis 173
abnuo 121
abrogo 121
abs- 121
abscedo 121
abscido 121
absens 111, 369; *absente nobis* 843
absolvo 179
abscondo 121
abstineo 121
absum 121; *afui* 112, 121
abusque 531
ac 126
accedo 107
accentus 431, 982
acceptabilis 1060
acceptus 41
accerso 124
accestis 123
accipiem (fut.) 352
accipio 41
accresco 95
accubitorium 1069
accuso 42 ● synt. 707
acer, *acris* 68, 126, 152, 211; neutr. *acre* 219; *acerrimus* 109, 253
Achate (abl. sg.) 218
Achivi 42; gen. pl. *Achivom* 203
acies 145, 238; gen. *actei* a *acte* 240
acqua 1064
acriter 182
actio 152, 155
actito 60
Actius = *Actiacus* 452
activum (verbum) 982
actor 154
actuarium 145
acutus 421, 431
ad 121 ● synt. *ad* u číslovek 533; *ad* s akus. místo dativu 708—709; význam 536; *ad tunc*, *ad satis*, *ad retro* 546
adante 546
adaxint 398
adclarassis 399
addo 107, 376
adduco 107
adfero 112
adgero 96
adimo 69; *ademi* 393
adipiscor 41 (4)
adiuvo 121
admisso 123
admodum 13, 121, 182
adnuo 96, 120
adolescens 47
adorio 720
adouxet 125
adsum, *affui* 112
adtribuo 120
adulescens 47
adulescentulus 147
adulter 176
adusque 531
advena 143
advenat 351 ● synt. 731
adveho 96
advenio 121
adversum 529
adversus (adj.) 409 ● předložka 529
advorsus 46
aedes 72, 74, vedle *aedis* 212; *aedem* 48
aedicula 147
aedifico 176; význam 423
aedilis 152
aedilitas 157
aedis (nom. sg.) 212
aeditumus: *aedituus* 985
aedus (místo *haedus*) 48
aegrimonia 156
Aegyptius 145
Aegyptus 624
aëneus 138, 148
aënus 53, 104, 138, 148, 159

- aequalis* 122
aeque s abl. srovnávacím 679
aequom 200
aequor 219 ● stil. 999
aer stil. 991
aerarium 145
aes, dat. *aere* 49; význam 420
Aesc(u)lapius 70
aetas 66
aeternus 66
aether stil. 991
af 121
affer 121
affatim 13, 182
affero 112
affinis 112
agaga 992
agaso 92
ageps 79, 87
agedum synt. 547, 766
agellus 102, 147
ager 27, 68, 75, 126, 147, 194
aggero 96, 107
aggulus 79, 87
agilis 152
agito 165 ● stil. 974
agmen 103, 156
agnellus 1067
agnomen 104
agnus 76
ago 41, 133, 333; *agit* 125; *agimus* 46, 125; *agere* 91, 356; *agens* 358; *egi* 382, 383; *actus* 60, 96, 149 ● synt. *age* 717, 766; *quid ago?* 741
agrarius 145
agreis (dat. abl. pl.) 204
agrestis 152
agricola 143, 171, 172, 174, gen. pl. *agricolum* 191 ● synt. 559
agricultura 171, 172
Agriantum 83
Agrippa 170
Agustus 51
ah 555, 766
aide (= *aedem*) 31
aidilis 48
aiio 97
ain 126
aio 81, 97, 338
aiquom 48
airid (abl. sg.) 218
Aiscolapios 70, dat. *Aiscolapio* 196
ala 114
alacris (mask.) 211
alaris 122
albeo 335
albico 167
albor 159
Alcumena 70
alea 144
aleo 155
Alexader (místo *Alexander*) 106
Alexander 194
alibi 182
alicubi 294
alicunde 294
alid (= *aliud*) 312
alienus 148
alimonium 156
aliquis 304 ● synt. 495—496
aliquotiens 328
alis (= *alius*) 312
aliter 182
alius, tvary 312, kromě toho 27, 80, 97; *aliud* 46, 125 ● synt. *alius* — *alius* jako partit. přístavek 810; *alios alium* 476; *alius* místo *olter* 508; *alius* — *alter* 509; s abl. srovnávacím 679; *alius atque* 454
Alixentrom 1045
alnus 104, 114
alonnus (místo *alumnus*) 104
alte 182
alter, tvary 313 ● synt. *alter* — *alter* jako partit. přístavek 810; *alter alterum*, *alter utrum* 476; *alter m. alius* 508; *alter* — *alius* 509
alteruter 317; *alterutrum (-o)* 476
altitudo 155
altrinsecus 182
alumnus 46, 104, 148, 359
alveus 144; *alveo* 55
am- 121
ama (m. *amat*) 127
amabilis 152
amada 83
amasius 92
amasse 95
amassim, *amasso* 399 ● stil. 975
amator 154; *amator: amans* 1012
amatorius 154
amb(i)- 121 ● synt. 525
ombages 121
ambedo 121
ambio 121, 374
ambo 63, 72, 318 ● synt. 564
ambulo 121
amburo 180
ambustus 121
amicibus 204, 249
amicio 121
amicitia 98, 99, 145
amiculum 147
amicus 151

- amisti* 123
amitto 112, 114, 121
ammantum 103
amnegavit 120
amnis: akus. pl. *amnis* i *amnes* 223 ●
 synt. rod 562
amo, tvary: *amantis* 61, gen. pl. *amantum* 221, *amandus* 61; viz i *amasse*, *amassim* (-o) ● synt. *amabo* 740, 766
amoenus 50
amor 159
amoveo 112, 114, 121
amphora 992, gen. pl. *amphorum* 191
Ampio 62
amplector 121
amputo 121
amurca 83
an v otázkách 849—851
an- (z *ambi-*) 121
anas, gen. *anatis* i *anitis* 43, 57
anathema 992
anceps 106
ancisus 121
ancora 132 ● stil. 992
angiportus 173
ango 79, 333
animadverto 128, 171, 176 ● synt. 608
animalis 152; subst. neutr. *animal* (*e*) 126, 219
animus 27; význam 422 ● synt. *animi pendeo* 647
annalis 122, 152
annona 148
annuo 96, 104, 120, 121; viz též *adnuo*
annus 104; význam 420
anquiro 121
anser 984
ante 28, 45, 125 ● synt. 533; *antediem*... 542
antecapio 177
antecello 163
antepono 171, 176
antequam stil. 942
antestamino 349
anticus 151
antiquus 151
anulus 147
anus, gen. sg. *anuis* 227, dat. sg. *anu* 228
apage 553 ● stil. 992
aperio 100; fut. *aperibo* 353
apex 158
**apio* 180; perf. **epi* 382
apiscor 41, 164
Apollineus 144
apostata 992
apostolus 992
appendix 158
appello (-ere) význ. 418
Appietas 979
Appius 170
appono 107, 121
apprendo význ. = *disco* 1067
apprime 977
aprus 194
apsens 111
apstulit 111
aptus 41
apud 536
apum (gen. pl.) 221
apur 90
aquaeductus 172
aquai (gen. sg.) 184 ● stil. 973
aqualis 152
aquosus 136
arator 135, 141, 154
aratrum 135, 147
arbiter 90
arbitro 720
arbor 562
arbos 74, 159, 209, 213
arcesso 124; *arcessitus* 403
arcus, dat. abl. pl. *arcibus* 235
ardeo 335 ● synt. s akus. předmět-ným 601
ardor 159
arduus 74
area 144
arena (místo *harena*) 984
arfari 90
arfines 90
arfuerunt, *arfuise* 90
argentarius 145
arguo 333
aridus 150
aries, abl. sg. *ariete* 55 ● význ. 409, 419, 421
ariex (místo *aries*) 111
arma 40, 41, 59; *armáque* 12
armarium 145
armenta, pl. neutr. > sg. fem. 573
armiger 41, 171, 172
aro, *aratus* 135
Arpinas 68, 152, 211
ars 41, význ. 1055
articulus 147
artifex 125, gen. *artificis* 210
Aruncei (místo *Aurunci*) 51
arveho 90
arvenae 90
arventores 90

- arvocati* 90
arvolare 90
arvorsum 90
arvus 146
ascia 124
ascitis (z ἀσκητής) 1068
ascullo 51
asenam (> *arenam*) 91
asinabus 192
asinus 92
aspello 121
aspicio 95
asporto 117, 121
assero 111
assideo 111
ast, stil. 976
astutus 149
at 547; po větě přípustkové 855; *at vero* 858
atque 547; v podřadném spojení 855
 ● stil. 976
atqui 299
atrox 136, 158
atta 170
attatae 553
attendo 107
attigas 351
attingo 41, 107, 121
attollo 107
attraho 95
attribuo 120
attulat 351
au- 121, 126 ● synt. 525
auceps 133, 174; gen. *aucupis* 210
auctor 107, 154, 213 ● synt. *auctor sum* 606
auctoritas 157
audacia 145
audax 158
audibis 353
audio 66, 161, 337; *audimus* 336;
 audivi; *audii* 62; *audisse* 95
aufero 112, 121; *abstuli* 121
aufugio 121
augeo 31, 75
augmentum 103
augustus 159
aula 95; gen. *aulai* 184, stil. 973
aula 95, 114
aurai (gen. sg.) stil. 973
aureo 55
aureus 144
aurichalcum 132, 1046, význ. 431
auricomus 173
auricula 1067
auritus 149
aurora 32
ausculatur 51
ausim 398
auspex 125, 133
auspicio 720
Austa (místo *Augusta*) 86
autor 107
autoritate 107
autumo, stil. 977
auxilla 114
auxim 398
avaritia 145
aveho 121
averruncassere 399
avis, akus. pl. *avis* i *aves* 223
axilla 114
axim 398
azulores (m. *adiutores*) 98

B 8
babae 553
bacca 1064
Bacchanalia, gen. pl. *-orum* 249 ●
 synt. 567
baculum 73
baetere 90
balbus 169, 408
balneum 1046 ● stil. 192
balneae 573
balteus 1045
baltius 44
baptisma 980
baptizare 980, 992
barba 41
barbar 194
barbatus 149
basilice 992
basis 92
basium 92
battuo 170
beatitas 155
beatitudo 155
bellicus 151
bellum 100
bellus 100, 102, 147
belua 146
bendere (m. *vendere*) 85
bene 57, 63
benedico 176
beneficio (abl. ve funkci předložky)
 532
benignus 34
bi- (k *duo*) 318
bibas (m. *vivas*) 85
biber 356
bibo (-ere) 83, 85, 122
bibo (-onis) 155
bibulus 147

- biceps* 318
bidens 100, 172
biennium 318
bimaris 174
bimaritus 981
bini 327 ● synt. 513
bipennis 174
bipes 100, 318
bis 100, 328
Bitoria (m. *Victoria*) 107
blandior 336
blasphemus 992
boarius 145
Bonifacius 99
bonitas 142
bonus 57, 78, 85, 100; stupňování 256
bos 76, 133, 208, 211, 414, 1044; akus.
 sg. *bovem* 216; dat. abl. pl. *bobus*
 i *bubus* 222
bovillus 147
bracchium 88, 93
branca 1067
breviter 182
bruma 253
brutus 1044
bucca 433; místo *os* 1067
Bucco 170
burim (akus. sg.) 216
bustum 180
- C* 8
caballus 1067
cado 41; *cecidi* 41; *casus* 60
caducus 151
Caecilis (nom. sg.) 194
caedo 42; *caesus* 92, 95, 107, 403
caelestis 152
caelicola 999
caelum (= dláto) 95, 142
caelus 561
caementum 95, 103; *caementa* pl.
 neutr. > sg. fem. 573
Caepio 88
Caesar 7 ● stil. 964
Caesareus 144
Caesarus (gen. sg.) 214
calcar 126, 152
calcius (= *calceus*) 44
calco 41
calda 22, 66, 69
caldus 105
calefacio 176
calefio 176
Caleno (gen. pl.) 203
calidus 150
caligo 155
Calixtus 117
- callidus* 150
Calpurnius 47
calx 8, 1046
Camena 103
camera 41, 1046 ● stil. 992
campestris 152
campus 409
canalis 94
candeo 335
canes (nom. sg.) a *canis* 212
caninus 148
canna 94
Cannensis 152
cano 22, 40; *cecini* 22, 40, 78, 125,
 = *kekini* 87; *-cinni* 384
canto 165, 334
cantus 153
canus 104
capabilis 1060
caper 68
capesso 399
capio 41, 161, 337; *cepi* 382
capital(e) 219
Capito 155
capra 143
capsim, capso 398
captivus 142, 143
caput význ. 421; abl. sg. *capiti* 218
carcar (= *carcer*) 43
cardo 155
carmen 122, 141, 156
carpentum 132
carpo 41, 113; *carpsi* 111
carrus 132
Carthagini (lok.) 218
casa 92, 1067
casus 104, 1044
Casentera 1045
Casmena 103
cassus 92
castigo 166
castimonia 156
Castores 570
castra 573
castrensis 152
Castresis 110
castus 41
casus 92; gram. termín 431, 576
cata 1068
Catamitus 1045
catapulta 562
Catilinarius 145
catus 1044 ● stil. 977
cauda 51
Cauneas 82 ● synt. 813 ● stil. 919
causa 42, 92 ● synt. abl. *causā* 532,
 538

- causalis* 982
causidicus 133
caussa 92, 95
caveo: cavi 388; *cautus* 402 ● synt.
cave 717, 765
caverna 148
cavia (= *cavea*) 44
-ce 15, 279
Cecilius (m. *Cae-*) 48
cecurri 57
cedito (m. *caedito*) 48
cedo 41, 279, 375
ceivis 49; nom. pl. *ceiveis* 220, ak. pl.
ceives 223
celerissimus 253
cellarium 87
-cello 163
censento 349
ensor 110; význ. 430
censura 153
centeni 327
centesimus 326
centie(n)s 110
centum 6, 8, 28, 74, 75, 106, 324;
v ýzn. 436
centurio 155
ceperint (m. *coeperint*) 50
cera 568
cerasus 87
cerebrum 159
Ceres 87, 159, 213; gen. *Cererus* 214
cerno 162 ● stil. 942
certamen 156
certo, synt. s dat. 666
certus 45
cervix (-ices) 158 ● synt. 567
cervus 146
cesor 110
cesso 334
ceterum, synt. = avšak 857
Cetegus 88
Cethegus 72
cette 107, 279
ceu, synt.: *ceu* u participia 782
CH 8
charisma 992
chenturio 87, 88
chommoda 88
chorona 88
cibibus (m. *civibus*) 85
cicaro 169
cicer 87
Cicero vyslov *Kikero* 87
cicindela 169
ciconia 169
cleo: cio 338
Cimon 87
cinctus 59, 116
cingo 333; *cinxi* 59
cingulum 147
cinis, gen. *cineris* 78, 159, 210, 213
cippus 93
cipus 93
circa 529, 536
circare 1067
circiter 182
circuitus význ. 431
circum (předl.) 528, 529, 538
circumago 177
circumeo 176
circumiaceo: circumicio 43
circumplectito 349
cisium 1047
cista 87, 992
cisterna 148
citerior 149
cithara 87
cito 63
citra 529
citrosus 136
civicus 151
civilis 152
civis 211; abl. *civi* i *cive* 218
civitas 157; m. *urbs* 1067
clam 182, 529
clamor 159
clareo 335
claritudo stil. 974
clarus 194
classicus 151, 962
classis, ak. pl. *classis* i *classes* 223
Claudi (nom. sg.) 194
Claudius 51
claudio 42; *clausi* 111
clava 146
clipeus 41, 144
clivus 146
Clodis (nom. sg.) 194
Clodius 51
clodo (m. *claudio*) 51
cluaca (m. *cloaca*) 47
clunes 567
cluo 75, 78
clupeus 41
co- (praeverbium) 121
coator (m. *coactor*) 107
coco 555
coda 51
codex 158
coena (m. *cena*) 50
coepi 50, 54, 382 ● synt. 727
coeravit 50
coetus 50, 54
cofeci 112

- cogilo* 54, 165
cognatus 121
cognomen 104, 156, 172
cognomentum 156
cognosco 121; *cognitus* 401
cogo 54, 121; *coegi* 53, 54; *coactus* 53
cohors význ. 425
coiravit, -erunt, -ere 50 ● stil. 973
coitus 54
colaphus 1068
collatus 94
collegibus 249
collegium 120
collido 42
colligo 43, 121
collis 104
colloco 96, 120
colo 44, 82, 133, 333
colonna 47
colpa 46
colpus 1068
colubaria (m. *columbaria*) 106
columa (m. *columna*) 104
columna 148
columnarium 145
com- (praeverbium) 121
combibo 986
combuo 180
comedo 121
comes 121, 157
comfluunt 344
comis 103
commando 43, 181
commendo 41, 43
commercium 87
comminus 182
communico v křesť. latině 980
como 54; *compsi* 109; *comptus* 113
comotinem 50
comparco 181
comparo 121; význ. 1067
compleo synt. 653
complodo 42
compono 121
compos 121, 172
comveniunt 121
convovisse 121
con- (praeverbium) 121
concibant 354
concilium 145
concludo 42
conctos 47
conculco 41
concupisco 164
condemno 41
conditio (m. *condicio*) 99
conditor 154
condo 74, 106, 121, 376
conduco 121
conecto 121
confarreatio 134
confero 59, 112
conficio 22, 40, 41, 177; *confectus* 41, 60
confringo 41
congiarium 145
concordia 83
conitor 121
coniunx 59
coniveo 121
conlegium 120
conlgo 121
conloco 120
conrigo 121
consacro 181
conscendo 41
consentaneus 148
conservus 172
conscientia (m. *conscientia*) 87
consol 47, 110
conspergo 41
conspicio 95
consuetudo 155
consuevi, synt. 727
consul 59, 213
consularis 122
consulatus 153
consumo 179
contage (abl. sg.) 218
contagio 155
contemno 104, 162; *contemptus* 113
contempnit 104
contemptim 182
contendo 121
conticesco, conticisco 164
contingo 121; *contactus* 60
contio 82, 155
contra 529
contracto 181
conubis (dat. abl. pl.) 204
conubium 121, 145
cooperio 121
cooplo 121
coerior 121
copia 54, 121 ● synt. 569
copula 54
coquo 82, 122; *coxi* 111; *coctus* 403
coquus 143
cor 130; *cordis* 29
coram 182 ● synt. 529, 535, 538
crocodilus (m. *crocodilus*) 124
corculum 116, 147
Corinthi (lok. sg.) 201
Cornelio(o) m. -os 129, 194; vok.
Corneli 198

- cornicen* 213
corniger 174
cornix 158
cornu, nom. ak. pl. *cornu* 232
cornutus 149
corolla 102, 147
corona 88, 132
corpus 159
corrigo 121
corrumpo 94
cortex 158
cos = *consul* 110
cosentiant 125
cosmis 103
cosol 110
costa 29
cottidie 107
coventionid (abl. sg.) 218, 1051
crapula 992
crastinus 148
credo 376; *creditus* 39 ● synt. pass.
credor 726
creduam 351, 376; *creduim* 376
credulus 147
Creisita 1045
Creuses (m. *Crescens*) 110
crepito 165
creSCO 164
cribrum 147
crinitus 149
crudelis 152
crudus 150
cruentus 149
cruor 75
cuculus 169, 408
cuias 12, 68, 152
cuicui modi 296, 302
cuimodi 296
cuius, a, um 985
culex 158
culpa 46
cultura 153
cum (předložka) 82, 121 ● synt. me-
cum a pod. 538, 918
cum (spojka) 82, 298 ● synt. 869
až 873; 547; příklonné 819; *cum* =
= *quod* 870; *cum* — *tum* 810
cun(c)ti 116
cupido 155
cupio 161, 337
cuppes 170
cupressus 1046
cur 46, 64, 896
curassis 399
curialis 152
culo 334 ● synt. 600; s part. perf.
pass. 781
curro; *cucurri* 57, -*curri* 384
currus 29, 94; dat. sg. *curru* 228, gen.
pl. *currum* 234
cursus 109
curulis 94, 152
curvo 85
custodia 145
custodibitur 353
custodio 336
cutis 68; ak. *cutim* 216
- D** 8
dacruma 89
damno 41 ● synt. 666
damnum 104
dampnum 104
Danaum (gen. pl.) 203
danunt 341
daps 133
datio 137, 152
datod 349
dator: *datrix* 154
datuiri 405
datus 27, 39; nom. pl. fem. *datai* 48
dautia 89
de 536; *de retro* 546; *de* s abl. nahra-
zuje genitiv 702—707, prostý ab-
lativ 710—712, 715—716
dea 143; dat. abl. pl. *deabus* 192, 204
debeo 54, 178; *debere* 85 ● synt. pass.
tvary 727; *debeo* s inf. jako opis
futura 742; *debeat* m. *debet* 755;
neos. *debet* 816
decem 28, 74, 75, 125
December význ. 431
decemviri 171
decet 33, 36 ● synt. 600, 604, 816
decie(n)s 110
decimus 326
decmus 69
decor: *decus* 159
dedecet 816
deded 340
dederont 46, 47, 125, 395
dedet 125, 394
dedro 130, 395
dedron 130, 395
dedrot 106, 130, 395
dee (vok. sg.) 198 ● synt. 592
defenicionis 99
defensor 154
defessus 43
defetiscor 43
defexit 41
defraudo: *defrudo* 42
defun(c)lus 116; význ. 418
degener 176

- degenero* 176
dego 54
dehibuisti 54
dehinc 54
dicere (= *dicere*) 31; *deicerent* 49
deiero 41
dein 126
deinde 54, 126
deividunda 49
deivos 31
dekem 87
delecto 334
Delei (lok. sg.) 201
delinio 40
deliro, význ. 421, 425
delirus 176
delitescio, delitisco 164
demo; dempsi 393
demorior s akus. 601
deni 327
dens 59, 377
densus 225
denuo 16, 41, 53 ● synt. 537; v plati-
 nosti aduers. 857
deorsum 82
depereo s akus. 601
depuvio 41
derepente 546
descendidi 393
descisco 164
desero 92
desiderium 141
desino; desii synt. 727
despicio 95
desuper 92 ● synt. 546
detes (m. *dentis*) 106
detrimentum význ. 413, 414, 415
deus 62, 82; vok. sg. 198; nom. pl.
dei, di, dii 202; gen. pl. *deum* 125;
 dat. abl. pl. *dis, deis* 204 ● synt.
 vok. 592
devere (m. *debere*) 85
deuius 173
devorsum 82
dexter 66, 69, 117, 149; význ. 440
dextra (adj.) význ. 418; dat. abl. pl.
dextrabus 192
dextra (adverb.) 182
diabolus 992
diaconus 980, 992
Diana 62
dialectica 979
Diane (m. *Dianae*) 48
Dianisis (m. *Dianensis*) 110
dibus (dat. pl. k *deus*) 204, 249
dicare 334
dice (imper.) 126
dice (fut. m. *dicam*) 352
dicebo 353
dicio 133
dico 74, 75, 133, 333; *dic* (*dice*) 126;
dixi 111; *dictus* 60; význ. 414, 422
 ● synt. *dicunt* (podmět nevy-
 jádřen) 792
dictito 60, 165
dicto 334
diduco 108, 121
dies 238, deklinace 239—248; mimo
 to gen. *diei* 62, ak. *diem* 32 ●
 synt. (rod) 562
diffractio 134
differo 112, 121
difficilis 40, 41, 43, 112
diffido 112
Digentia 89
digero 121
dignitas 157
dignus 44, 59, 104, 148; *dignior* 251
 ● synt. *dignus qui* 865
dilabor 102
diligenter 123, 182
diligibilis 1060
diligo 41, 43, 102, 121, 176; *dilexi* 111
diluo 338
dimico 103
dimidius 41
dimitto 103, 121
diminuo 121
dingua 89
dinumero 121
Diov-, gen. *Diovos, Diouis* 97, dat.
Diove 49
diribeo 91
dirigo 41
dirimo 91; *diremi* 393
dirumpo 121
diruo 121
dis- 121 ● synt. 525
discedo 121
discerpo 41
disciplina 69
discipulus 69
disco 36, 119, 164; mizelo z užívání
 1067
disicio 176
dismota 121
dispargo 181
dispicio 95
displaceo 43; *displacet* 13, 1069
displiteo 43
dispono 91, 121
dissesit (m. *discessit*) 87
dissipio 95
distaesum 43

- distendo* 91, 121
distisum 43
disto 95
dit- místico divit- 54, 82
diurnus 134, 148
diutinus 148
divello 121
dives 157; *divitior* 82; *dit- m. divit-* 54, 82
divido; divisi 95
divinus 148
divisio 92
divissio 92
divitiae 567
divorsus 46
divos, divus 82; vok. *dive* 198; gen. pl. *divom, divum* 125, 203
dixē (= dixisse) 123
dixim 398
dixti (= dixisti) 123
do, flexe 375—376, mimo *to do* 74; *dare* 133, 141; *datus* 140, 141, 401; *dedi* 41, 383, *dederunt* 125 ● synt.
do s inf. 769, s part. perf. pass. 781; mizelo z užívání 1070
doceo 33, 36, 335; *doctus* 402
documen 156
documentum 41, 57, 156
dolabra 147
doleo s akus. 601
doleunt 346
domesticus 151
domi (lok. sg.) 201
domina 143
dominatus 153
dominus 148, význ. 422
domitus 401
domna (m. *domina*) 104
domnus (m. *dominus*) 69
domus 74, 79, 250; lok. *domi* 201; gen. sg. *domuis* 227 ● synt. 562; mizelo z užívání 1067
donaut 391
dono místo do 1070
donom 125, 200
donum 30, 39, 125, 141, 148
dormibo 353
dormio 161, 336
dos 130, 211
Dossennus 170
douco 52
drachmum (gen. pl.) 191
drachuma 70, 1046
drappus 1067
duam 351, 375 ● synt. 731
-ducare 334
duce (imper.) 126
ducen 327
ducenteni 327
ducentesimus 326
ducenti 318, 324
ducentum (sg. neutr.) 324
duco 37, 52, 133, 333; imper. *duc* (*duce*) 126
ductito 165
ducto 974
dudum 547
Duellius 100
duellum 100, význ. 428, 441 ● stil. 916
Duelona 100
duenos 57, 100, 194
duim 375 ● stil. 972, 975
dulcis, význ. 421
dum 547, 766; s ind. praes. 874
dumus 103
duo 63, 318 ● synt. 564
duodecim 172
duonos 57, 100; gen. pl. *duonoro* 128, 203
duplex 318, 328
duplus 328
duresco 164
durities 145, 238
dusmo 103
dux 37, 133; *ducis* 37
duxim 398

e- 121
ea (adverb.) 182 ● synt. 682
eabus (dat. abl. pl. fem.) 275
eadem 55
eae (dat. sg. fem.) 271
eapsa, eapse 292
ebibo 121
ec- 121
ecastor s akus. zvolacím 813
ecbibo 121
eccam 283
ecce 279
eccillam, eccillum 286
ecclesia 980, 992
eccum 283
ecfari 118, 121
ecfero 118, 121
ecfodio 121
ecquis 303
edax 158
edepol s akus. zvolacím 813
edice 348
edim 376
edo, flexe 377; mimo *to do* 74; *est* 25, *estis* 107, *esse* 133, *edi* 383, *esus* 60; mizelo z užívání 1067

- educat* 391
educō 121
edulis 152
edus (m. *haedus*) 48, 984
eis (nom. pl.) 273
effari 118, 121
effero 118, 121
efficio, effectus 60
effigies 145
effodio 121
effugio 94
egenus 104
egeo 41
egero 121
ego, deklinace 261—264
egregius 173
ei (citosl.) 667
eia 553
eiei (dat. sg.) 271
eiero 41
eius 49, 270
eis (nom. pl.) 273
eisdem (nom. pl.) 277
eitur 373
electricitas 982
eligo 43, 114, 121
elimino 176
eluo 338
em (= *eum*) 272
em (<*eme*) 126 ● synt. 766, 813
emem 276
eminus 182
emitto 121
emo 133, 333; *emptus* 106, 113, 402
emolumentum význ. 413, 425
moveo 114
empturio 168
eneco 121
enitor 114
enos 265
ens 369, 980
ensis 999
eo, flexe 373—374, mimo to 81; *ire* 133; *euntis* 46 ● synt. *eo* s abl. gerundia 789 ● mizelo z užívání 1070
eo (adverb.) 182 ● synt. 857
episcopus 980, 992
epistula 41
epulae 567, 573
epulo 155
equa 143
equabus 192
equestris 152, 211
equitatus 153
equos (nom. sg.) 194; ak. *equom* 194
equus 76, 146; mizelo z užívání 1067
erga 547
ergo 538, 547; *ergo igitur* 858
erigo 121
erilis 152 ● synt. 629
erro, onis 155
error 159
erūs 57 ● stil. 977
es 1) viz *sum*, 2) viz *edo*
esaminata (m. *ex-*) 111
esca 117; gen. sg. *escas* 184
escendo 117
escepi (m. *ex-*) 117
escipe (m. *ex-*) 117
escit 365
escubitōrium 117
esculpsit 71
esito (intens. k *edo*) 60
espiritum 71
esponsa 71
esse (= *býti*) 2, 133
esse (= *jísti*) 133
essedum 132
essentia 980
essere 1065
est 28
ěst: ěst 25
ester (m. *exter*) 111, 117
estod 349
esurio 168
et 126 ● synt. 547; v podřadném spojení 855; *et... que* 858 ● stil. 942
ethnicus 992
etiam 80, 171, 309 ● synt. *etiam quoque* 858
etiamdum 547
etsi u participia 782 ● stil. 942
eu 553 ● stil. 992
Euander 194
Euandrus 194
euge 992
euhoē 992
eumpsum, eampsam 292
euscheme 992
evenat 351
evoco 121
ex(-) 121 ● synt. 529; *ex nunc* 546
exadversus (-um) 546
examen 114, 156
exancto, exantlo 102
exaudibam 354
exaudire, význ. 981
excello 163
excelsus 117
excepto, synt. 843
excibat 354
excido 117

excipio 117, 121
excludo 117
excuso 42
exdecendum 49
exemplar(e) 219
exemplum 96, 102; *exempli causa* 1025
exercitus, gen. sg. *exerciti* 249, gen. pl. *exercitum* 234
exigo; *exactus* 60
exiguus 146
eximius 145
eximo; *exemi* 393
existimo 42
existumo, stil. 973
exiliabilis 152
exoticus 151
expectorat 978
experier (fut. m. *experiar*) 352
experirus (2. sg.) 342
explodo 42
expono 121
exquiro 42
exsequiae 567
exsugebo 353
exsul 213
exta 567
extemplo 182
extendo 117, 121
extinxit 111
extispex 132, 133
extispicus 133
extra 117, 181, 529
extraneus 138.
extremus 253; *extremior*, *extremis-simus* 257
extrinsecus 182
exuo 180; *exui* 388; ● synt. s akus. 618

F 8

fa (m. *fac.*) 127
faber 194
fabula 147
face (imper.) 126
facesso 399
facie, *faciem* (fut. m. *faciam*) 352
facies 145, 238; dat. *facie* 241
facilis 40, 41, 152; *facillimus* 109, 253
facilumed 199, 1051
facinus 159; význ. 413, 416 ● stil. 977
facio 39, 40, 41, 161, 337, 376; *fac* 126; *fec* 39, 72, 74, 376, 382; *fecerim*, *fecero* 397—399, viz i *faxim*, *faxo*; *factus* 41, 60 ● synt. *facere*

s abl. 691—693, 715; *facere* s inf. 769, s part. perf. pass. 781
facteon 995
factito 60
facul 126
facultas 45; *f. philosophica* 982
facundus 150
faginus 148
falcarius 145
fallo 41; *falsus* 403 ● synt. *fallit* (neos.) 816
falso (adv.) 182
fama, význ. 416
famē (abl. sg.) 218
familia 41; gen. *familias* 184
familiaris 152
famosus, význ. 416
famul 194
famulus 41
fanaticus 151
far 130; gen. *farris* 94
farcio, *farsi* 403; *fartus* 116, 403
fari 133, 334; *fatur* 334; *fatus* 401
farina 94
fartus viz *farcio*
fas 159
fästus: *fästus* 25
fatigo 166
fatiscor 43
fatus (partic.) 401
fatus (subst. m. *fatum*) 985
faveo, *favi* 388
favorabilis 152
faxim, *faxo* 397—399, mimo to *faxit* 41 ● stil. 975
faxitur 399
febrim (ak. sg.) 216
feced 127, 340, 394
fecei 394
fecid 340, 394
fecundus 150
fejaked 127, 394
fejellitus 403
feines (m. *fines*) 49
felare 74
felix 158; význ. 424, 425
femina 74, 148.
feminaes (gen. sg.) 184
femur 209
fenisex 133
fenus 159
fera 133
feriae 567
feribant 354
fero, flexe 378, mimo to 28, 33, 36, 72, 78; *ferens* 130; *tetuli*, *tuli* 384; *latus* 102 ● synt. *ferunt* (podmět)

- nevyjádřen) 792 ● mizelo z uží-
 vání 1067
ferox 136, 158
ferraria 145
ferrarius 145
ferreus 144
ferrugo 155
ferus 57, 78, 100, 194
ferveo: fervo 338
fesiis 91
fictilis 152
fictura 153
fictus k *figo* 116, k *figo* 403
fideicommissum 171
fidelis 152
Fidens (m. *Fidentius*) 98
fides 37, 238; *fidēi* 62, 240, *fidēi*,
fidēi, *fide* 240
fidicen 213
fido 37
fiducia 151
fidus 37, 143
figel 194
figura 153
filiabus 192
filibus 204
filiolus 147; *filiotum* 13
filius (nom. sg.) 194
filis (dat. abl. pl.) 204
filius 53 ● synt. *fili* 570
filix 158
findo 333; *fissus* 60
fingo 333; *finxi* 59
finio 336, 337, 347
finis, ak. sg. *finem* 216; nom. pl. *finis*
 220; ak. pl. *finis* 223 ● synt. *fini*
 (*fine*) 532
fiō, flexe 371, mimo to 100 ● synt.
feri s abl. 691—693, s pádem před-
 ložk. 715
firmiter 182
firmitudo 155 ● stil. 974
firmus 59
fiscia 102
flabrum 147
flaccus 102, 170
flamen 213
Flaurus 51
flavus 146
flebilis 152
flexus 403
fleo 62 ● synt. s akus. 601
flexilis 152
flo, *flare*, 133, 334
Floralia 567
flos 159, 213
flosculus 147
fluctus (subst.), gen. *fluctuis* 227
fluctus (partic.) 403
flumen 156
fluo 133, 333
focus význ. *ignis* 1067
fodico 167
fodio, *fossus* 60
foedesum 91
foedifragus 174
foedus, -eris 37, 50
foedus, a, um 50
foetor 50
foideratei 49, 50, 202
folia neutr. pl. > fem. sg. 435
fonti (abl. sg.) 218
 *for viz *fari*
foramen 156
foras 530
fore 368
forem 367 ● stil. 975
fore(n)sia 110
forensis 152
fores 100
foris 530
formonsus 110
formunsus 110
formus 76
fors 36, 68; dat. *Forte* 49
fortia, význ. 435
fortuna 59; gen. *fortunas* 184 ● synt.
 569
forum, význ. 420
Fourio (m. -os) 129
fovea 144
foveo, *fovi* 388
fragilis 152
fragmen 156
fragmentum 103, 156
frango 41, 333; *fregi* 382
frater 30, 72, 74, 154
fratricida 172
fratrissa 1069
fratre 1064
fraus 42; dat. *fraudei* 49
frigedo 155
frigeo 101
frigus 101, 159
frondeo 335
fructus 153
frugi 637
frumino 349
frumentum 156 ● synt. *frumenta* 568
frundes (m. *frondes*) 46
fruniscor, stil. 974
fruor, synt. 604
juam 351 ● synt. 731 ● stil. 975
juet 125, 394

- juga* 143
jugax 158
jugio, fugi 381 ● synt. s akus. 601, neos. *fugit* 816
jugo 334
fulgeo: fulgo 338
fulgur 159, 219
fulgurat, synt. 814
fulmen 115
fulmentum 115
fulminat, synt. 814
fullus 403
funus 30, 74; význ. 422
funale 219
funditor 154
fundo 333; *fudi* 381
funebri 101, 159
funestus 149
fungor, functus 59, 116 ● synt. 604 ● stil. 976
fontes (m. *fontes*) 46
funus 159
fur 46, 64
furcifer 143
furfur 169
furibundus 150
Furii 91
Fusii 91
fuveit 394
- G 8**
gaesum 92
Gaius, vok. *Gai* 198
Gallicus 151
gallina 94
gannio 170
garrulus 170
gaudeo, synt. s akus. 601
gaudium 145
gemellipara 43
gemma, význ. 425
genetrix 154, 158
genitales 978
genitor 34
genius 145
gens 59
genu 29, 75; gen. sg. *genus* 227; nom. ak. pl. *genua* 55, *genu* 232
genusculum 1067
genus 34, 36, 46, 57, 75, 77, 91, 125, 159, 210; gen. sg. *generis* 91, 210; nom. ak. pl. *genera* 91 ● synt. *id genus* 610
geometria 979
germen 122
gero, gessi 91, 386; *gestus* 60, 91, 108, 403
gestilo 60
gesto 334
Gianuaria 99
gibber 170
gigno 34, 36, 333; *genui* 36
glaber 74, 75
glacialis 122
gladiator 154
gladiatorius 154
gladium (neutr.) 562
glans 76
glisco 75 ● stil. 977
glorificus 174
gluma 95
gluttio 170
Gnaeus 82, 104
Gnaivod 48, 104, 199
Gnarus 93, 104, 147
gnatus 30, 104; význ. 428
gnobilis 152
gnoscer 104
gnosco 30, 75, 164
Gracchus 87, 170
Gracci 87
gradior 43
Graiugena, gen. pl. *Graiugenum* 191
grammatica 979; *grammatice* 993
grandaevus 173
grandis m. *magnus* 1067
grando 155
granum 30, 75
gratiā s gen. 532, 538
gratis 192
gratitudo 1001
gratulator, synt. s ak. 601
gravedo 155
gravidus 150
gravis 134; význ. 431
gravitas 157
grevis 134
grunnio 170
grus, ak. sg. *gruem* 216; dat. abl. pl. *gruibus* 222
guberno 83, 85, 132 ● stil. 992
gumia 559
guminasium 70
gummi 83
gurdus 150, 1047
gurgulio 169, 408
gusto, gustamus 334
guvernati (m. *gubernati*) 85
gyrus 528
- habeo, habere* 85, 335 ● synt. *habeo* s inf. jako opis futura 742—743; s partic. perf. pass. jako opis perfekta 744; neos. *habet* 816

- haber* 356
habitus 155
habitus 153
hac (adverb.) 182 ● synt. 682
hae (dat. sg. fem.) 282
haec (nom. pl. fem.) 284
haereo, haesi 386 ● synt. s dat. 666
haice (nom. sg. fem.) 280, nom. ak. pl. neutr. 48, 284
harunc 285
haruspex 132
hasce 279
hastatus 149
hau 127
haud 127 ● stil. 976
haurio, hausurus, haustus, hauriturus 406
Hectoreus 144
hei (nom. pl. mask.) 284
heia, synt. 766
heice (adverb. *hic*) 201
heis(ce) (nom. pl. mask.) 284
helus 44
hercle s ak. zvolacím 813
Hercles, Hercoles, Hercules 70; dat. *Hercole* 49, 115, *Hercolei* 215
Herculens 110
hereditarius 157
hesternus 148
heu, heus 26 ● synt. 766; s akus. zvolacím 813
hibernus 148; *hibernum* = *hiems* 1067
hibus 285
hic, haec, hoc, skloňování 279—285; mimo to *hic* 126; *hunc* 46, 106, 126; neutr. *hoc* 46, 107, 130, 259 ● synt. 477—480; o 1. osobě 718; opakuje podmět 791
hic (adverb.) 182, 283
hicine 41, 279, 280
hiemps 109
hiems 75, 109, 211; mizelo z užívání 1067
hinc 182 ● synt. 857
hinnio 170
hinsidias 88
hircosus 136
hisce (nom. pl.) 202, 284; (dat. abl. pl.) 285
histrio 1045
hoc, akus. adverb. 611
hocc 130, 280
hoccine 130
hodie 65
hodiernus 148
hoic, hoice (dat. sg.) 282
hoius (gen. sg.) 50, 259, 281
holus 44
homicida 143, 174
hominus (gen. sg.) 214
homo 57, 155; skloňování 210 ● stil. 1008
homonem 210
honc (ak. sg.) 283
honestus 149
honor 210
honorabilis 152
honos 159, 213; gen. *honoris* 210
horitatur 66
horreo, význ. 420 ● synt. s ak. 601
horror 159
horte(n)sia 110
horto 720
horunc 285
hostilis 152
hostis 75; význ. 416
huc 182
hui (dat. sg.) 282
huiusce 17, 279, 281
humi (lok. sg.) 201
humilis 152; *humillimus* 109, 253
humus 75, 133; viz i *humi*
iaceo 335
iacio 41, 161, 337; *ieci* 81, 382; *iactus* 41
iacto 334
ianitor 154
ianitos 91
ianua 53
Ianuaris 145
Ianus pater 43
ibi 182 ● synt. místo *in iis rebus* 520
ibidem 17, 276
ibus (dat. abl. pl.) 275
id, synt.: ak. adverbialní 611; *id genus, id aetatis (temporis)* 610, 611
idcirco, synt. 857
idem, skloňování 276—277; mimo to 59, 108; *eundem* 106 ● synt. 486 ● stil. 1021
ideo, synt. 857
idus 132 ● synt. 567
iecur 81, skloňování 209
ieis, (nom. pl.) 273; (dat. abl. pl.) 275
ignarus 104
ignesco 164
ignis, abl. *igni* i *igne* 218; ak. pl. *ignis* i *ignes* 223 ● synt. pl. 568 ● mizelo z užívání 1067
ignominia 104

- ignosco* 121; *ignosciturus* 406
ignotus 28
ilex 158
ilico 16, 41, 59, 119, 132 ● synt. 537
iligneus 138, 148
ilignus 104, 138, 148
illae, gen. sg. 289, dat. sg. 290
illae, nom. sg. fem. 291
illancine 291
ille, illa, illud, dekl. 286—291; mimo to *ille* 126, *illius* 62, 259 ● synt. 477—479; vývoj v člen 490—493; opakuje podmět 791, 859
illéne 17
illi, gen. sg. 289
illi, adv. 290
illic, nom. sg. mask. 288; dekl. 291
illic, adv. 82, 290
illicine 291
illido 42
illim 182
illis, gen. sg. 289
illisce, nom. pl. mask. 202, 291
illiusce, illace, illosce, illasce, illisce 291
illo, dat. sg. 290
illuc(c) 291
illui, dat. sg. 290
illum, neutr. 290
illustris 152, 211
im (= eum) 272
im-, praeverb. 121
imago 155; *imaginis* 210
imbecillus 121
imberbis 41, 174
imbuo 121
imferis 121
imito 720
immanis 121
immitto 121
impedimentum 156
impedio, synt. 604
imperium 145
impetrassere 399
impetro 41
impiger 121
impleo, synt. s gen. a s abl. 653
implico 121
impono, význ. 418
impos 172
impulitus 403
imus 253
invicti 120, 121
in, předl., synt. 540; *in contra, in palam* 546; *in* s abl. m. gen. předmět. 705, místo prostého abl. 685, 707, 715
in-, praeverb. 121
in- privat. 28
inante 546
inceideretis 49
incestus 41
incido 42
incipio, synt. 674, 727; opisuje fut. 742
incisum, význ. 431
incola 41, 44
incoram 546
incurvescere 978
incurvicervicum 175 ● stil. 979
inde 126, 182 ● synt. místo *ex iis* 520
index 210
indigena 41
indigeo 41
inditione (m. -ct-) 107
indo, ere 376
induo 180; *indui* 388 ● synt. s ak. 618
induperator, stil. 975
industria, stil. 982
ineptio 336
ineptus 41
inermis 40, 41, 59, 174
iners 41
inertia 145
infamis 172, 174
infans 112
infer, nom. sg. 194; pl. *inferi* 567, 1002
inferior, s dat. srovnávacím 681
infero 112
inferus 194
infimus 253
infra 529
ingenium 34
inger, imper. 126
ingredior, ingressus 43
inguen 76
inimicitiae 567
inimicus 172
iniquus 42
innotescó 164
inquam 117, 351, 382
inquilinus 41, 44
inquo 382
inquo 42
inquit 117, 382 ● synt. s vynechaným podmětem 794
insanio 336
insanum, význ. 433
insece 117, 382
insidiae 567
insipio 41
insomnium 173

- institui* 62
insulsus 41
insuper 546
intcitamento 87
integer; intégrum 10; *integrissimus* 253
intellego 43, 102
intendo, význ. 418
inter 125, 182 ● synt. o vzájemnosti 472; postavení 539
interdum 547
interest inter s inf. 767; *mea interest* 631
intervallum, význ. 425
intimus 253
intinctio, význ. 992
intra 529
intus 182
inventio 155
inventor 154
inveterasco 164
invicem 182 ● synt. 474
invictus 172
invorto 46
ioubeo 52, 385
ioudicare 52
iourare 52
iouis 52
ioustit, iousisent 385
ioussi 385
iouxmentum, -a 31, 37, 114
Iovem (ak. sg.) 216
ipse, dekl. 292—293 ● synt. 487 až 489; vývoj v člen 493 ● stil. 1021
ipsimus, -a 293
ipsissimus 293
ipso, ipsae (dat. sg.) 293
ipsud 293
ipsus 293
iradam 83
irascor 164
iratus 149
ircus (m. *hircus*) 984
irrationalis 982
is, ea, id, dekl. 269—275; mimo to *id* 259; *eius* (-ii-) 81, 259; *eo, ea, eum* 53 ● synt. 485, 859; vynechá vá se 897; nadbytečné 898; viz *i id*
iscelesta 71
isciatís 71
iscintilla 71
iscola 71
isdem (nom. sg.) 276
isdem (nom. pl.) 277
ispeclaria 71
isse (m. *ipse*) 111, 292
istacine 291
istae (dat. sg.) 290
istaec (nom. sg. fem.) 291
istatua 71
iste, ista, istud, dekl. 286—291; mimo to *iste* 126, 278; *istud* 259; *istius* 62, 259 ● synt. 480—484
isti (gen. sg.) 289
istic (nom. sg. mask.), dekl. 291
istic (adv.) 182
istim 182
istipendium 71
istís (gen. sg.) 289
istisce (nom. pl.) 202
istiusce, istace, istisce 291
isto (dat. sg.) 290
istocine 291
istuc(c) 291
istucine 291
istum (neutr.) 290
ita, synt.: důrazné 819; v souvětích ujišťovacích 888—889
itaque 547; *itaque ergo* 858
iter, dekl. 209
iterum v platnosti aduers. 857
itidem 276
iubeo, iussi 111, 385 ● synt. 604
iucundus 150
iudex 133, 210
iudicium 141, 145
iudico 176; *iudicamus* 334
iugum 29, 37, 81
iugus, iugeris, pl. iugera, odtud iugerum 250
iumentum 37, 114, 156
iunctus, -us 153
iungo 333; *iunctus* 116
iunior 22, 69
Iuno, dat. Iunone 49
**Iupater > Iupiter* 41, 93
Iuppiter 41, 43, 93, 97, 217; gen. *Iouis* 208; dat. *Iovei* 49; ak. *Iovem* 216
iurigo 166
iurisdictioni 171
iuro, synt. s inf. praes. 736
ius (= jácha) 81, 133
ius (= právo) 41, 133, 159; dat. *iure* 49
-ius v gen. sg. zájmen 259
iusiurandum 18, 171
iussitur 399
iustus 159
iuvenus 151
iuvenilis 152
iuuenis 69

- iuuenta* 149 ● stil. *iuuenta*, *iuventas*,
iuuentus 999
iuvente (m. *iubente*) 85
iuuentus 157
iuvo, *iutus* 402; *iuuaturus* 406
iuxta, synt. 529, 538
ixi (m. *ipsi*) 111
- kalendae* 567
Kartago 88
- labare* 334
labor, *lapsus* 96, 111
labrum 147
lac 130
lacerna 148
laccio 399; *laccessitus* 403
lacio 180
lacrima 88
lacruma 89
lacteo 335
lacteus 144
lacus, *lacubus* 235
laedo 42; *laesus* 403
laetor, synt. 601
laetus, význ. 424, 425
laevus 146
lamentor, synt. s ak. 601
lana 30, 102
lanista 1045
lapideus 144
lapillus 102, 147
lar 64
larva 55
lascivio 336
lases, *lasibus* 91
lâtebrae 10
latere 335
latex 999
Latinus 148
Latonas (gen. sg.) 184
latrina 54, 82; význ. 439
latus (k *fero*) 102
latus (= široký) 102, 113
laudamus 334
lautia 89
lavabrum 122
lavacrum 147
lavatrina 54, 82
lavo, *lavare* 134, 338; *lavere* 338; *lau-*
tus 402
lectica 151
lectio 137
lectisternium, význ. 431
lectilo 60, 165
legio 155; význ. 419, 420
- lego* 36, 41, 133, 333; perf. *legi* 36;
lectus 60
libereis, nom. pl. 202; dat. abl. pl.
 204
lenibunt 353
lenis 152
leno 155
Lentulitas 979
letalis 122
letum 999
levigo 166
levir 89
levis 29, 100; *leve* 45
levitas 157
levo, *levamus* 334
lex 133; dat. sg. *legei* 49
libens 41
liber 52, 74, 194
libertabus 192
libertas 67
libertinus 148
libes (m. *libens*) 110
libripens 133
licet, synt.: *licet* u partic. 782
licetod 349
lien 213
ligneus 138
lignum 44, 138, 148
lilium 122
lingo 78
lingua 89; význ. 419
linguo 76, 333; *liqui* 381, 383 ● stil.
 929
lippus 170
litigo 166
littus 1064
locuples 157
locuplex (m. -es) 111
locus, pl. *loca* 206
longiter 182
longus 46, 79, 102
loquax 158
loquela 147
loquitor 349
loreola 51
losna (praenest.) 114
lotus 82
loucarid (abl. sg.) 218
Loucina (dat. sg.) 185
loucom 31
lubens 41
lubido 155 ● stil. 973
lubricus 102
luceo 37, 78
lucerna 37
luci (lok. sg.) 218
lucidus 136, 150

- Luciom* 125
lucrum 122, 147 ● synt. *lucri facere* 638
luculentus 136
ludibundus 150
ludicrus 147
ludio 155
ludus 143
lugeo, synt. 601
lugunt 338
lumbus 100 ● synt. *lumbi* 567
lumen 114, 156
luna 114, 148
lunula 139, 147
luo 134
lupa 143
lupus 76, 102, 125, 1044; *lupo* 32; *lupum* 46, 125; pl. *lupi* 125; *lupis* 125
lustrum 147
lūstrum: *lūstrum* 25
lux 78, 133
luxus, význ. 425
- M 8**
Maccus 170
Macedo 87
machina 41, 1046 ● stil. 992
macle 594
maefacio 176
maereo 91
maester (m. *magister*) 86
maestus 91
Magias (m. *Maias*) 99
magis 37, 252, 255 ● synt. opis kompar. 462; v platnosti adverbs. 441, 857
magister 149
magistratus 153; gen. pl. *magistratum* 234
magistreis, *magistres*, *magistris* (nom. pl.) 202
magnanimus 172, 173, 174 ● synt. 451
magnitudo 155
magnus 148; mizelo z užívání 1067
magudarim (ak. sg.) 216
maiestas 37, 157, 252 ● synt. *maiestas tua* 447
Maiia 97
maior (-ii-) 81, 251; gen. *maioris* 37, 210; *maiorei* (dat.) 49; ak. *maio-rem* 91, 97; neutr. *maius* 37
maiosibus 91, 252
maius 37
male 63 ● synt. m. zápornky 551
maledico: *male dico* 18, 171, 176
- malignus* 34
malo, flexe 372, mimo to 54, 82, 176
 ● synt. *malueram* 757
malum 561
mamilla 94
mamma 94, 103, 169, 170
manceps 87
mancipium 87 ● synt. 558
mandidi 393
manduco, význ. 433; m. *edo* 1067
maneo, synt. 601
manes 567
Manios 194
manipulus, význ. 425
mansio, význ. 1067
mansues 157
mansus 403
manto 403
manumitto 176
mappa 1047
Marcias (m. *Martias*) 98
Marcus 59, 116
mare 28, 45, 125, 219; abl. *mari* 218
maredu (m. *madidus*) 90
margarita 562
maritu (m. -us) 129
Marsas (m. *Martias*) 98
Marsias (m. *Martias*) 98
Marte (dat. sg.) 215
Martius 145
mas 133, 159
mascel 194
Maspiter 117
mastruca 1047
mater 30, 79, 154
materia, *materies* 145, 238, 250
maternus 148
Matones 88
matrona (nom. pl.) 190
maturus 194; význ. 425
Matula (dat. sg.) 185
matutinus 134
mavolo, *mavolet*, *mavelim*, *mavellem* 372
maxilla 114
maximus 41, 251, 253
maxumus 41 ● stil. 973
med 127
medeor, synt. s ak. 601
mediante, synt. 843
medicus 57
medietates 979
medius 41, 74, 97, 99
Megale(n)sia 110
mel 130
melior 256
meliosum 91, 252; *meliosibus* 91, 252

- membrum* 113; význ. 431
memor 57
memordi 57, 383
men 126
menda, nom. pl. neutr. > nom. sg. fem. 573
mens 59, 68, 130, 137, 152, 211; gen. *mentis* 28
mensis 77, 110
me(n)sor 110
mentio 137, 152
mentior 336
mepte 260
meracus 151
mercennarius 104
Mercuri (vok.) 198
Mercuris (nom. sg.) 194
mereto 45, 1051
mergo, mersi, mersus 109
meridies 90, 122, 172
merito 532
merto 403
merus 57, 194
mes = mensis 110
messis 137, 141, 152
Mesius (m. *Maesius*) 48
-met u zájmen 267
Metellus 94
Mettus 94
metuo 333
meus 267; vok. *mi* 268
mi z *mihi* 54, 263
mica 103
mihei > *mihi* 263
mihpte 260
miles 130, 157, 211
millex (m. *-es*) 111
militaris 122, 152
militiae (loc. sg.) 189
mille, tvary 325, mimo to 8, 95; pl. *milia* 95; význ. 435 ● synt. 511
millesimus 326
millie(n)s 110
mina 70, 1046 ● stil. 992
minare, význ. 433
minax 158
minime, synt. jako výraz záporu 550
minimissimus 257
minus 41, 57, 253
minister 149
minor 252
Minuci (nom. sg.) 194; *Minucieis* (nom. pl.) 202
minus 252 ● synt. jako výraz záporu 550
miro 720
mirum (-e) quantum (quam) 799
mis (gen. sg. = *mei*) 262
misceo 117 ● synt. 666, 687
miser 92; *miserimus* 109
miseret, synt. 815
miserissimus 253
missi (m. *misi*) 1064
missile 152
missio 155
misti (m. *misisti*) 123
**mito* 93
mitto 93; *misi* 111; *missus* 403 ● synt. 666, 686; *missum facere* 781
mobilis 152
modernus 148
modero 159
modestus 149, 159
modius 145
modò 22, 63 ● synt. 766
moenia 50
moiros, stil. 973
moles 212
molestus 159
mollesco 164
mollibat 354
molla 46
momen 156 ● stil. 974
momentum 156
momordi 57
moneo 81, 335
monstrum 147
montanus 148
monte, monti (abl. sg.) 218
monumentum 41
moraltis 979, 1055
morbidus 136, 150
mordeo 335; *momordi* 383
moribundus 150
morigerus 194
moriór 337; *moriturus* 406
mors 29, 68, 126, 130, 137, 141, 152, 211
mortalis 143, 152
mortuos 46, 80, 100, 125, 403; *mortuom* 125
mos 213
Mostellaria 117
motito 60
moveo 335; *movi* 388; *motus* 60, 82, 402
mucro 155
muginari, stil. 986
mulceo, mulsi 118, 386
mulgeo, mulsi, mulsus 109, 118
muliebris 101, 159
mulier 159; *muliérem* 13, 1063 ● význ. 1067
mulierositas 981

- mulio* 155
multa 46
multo 161, 334
multotiens 328
multus, synt. v praedik. užívání 803
Mummius 47, 170
munio 50, 336
munus 159
murmur 169, 408
mus 133, 159
musáque 17
musca 151
musica 979
mutuus, o vzájemnosti 475
- nacione* 99
Naevius 104
nam 547
nanciscor, *na(n)ctus* 116
nancitor 342
Narbone(n)sis 110
nares 567
narro 93, 104 ● synt. *narrant* (pod-
 mět nevyjádřen) 792
nascor 141, 164 ● synt. 674
naso 155
nasus 92
nates 567
natio 155
natu 153
natura 153
natus, význ. 428
naucra 66
naufragus 61
nauta, stil. 916
navalis 142
navigo 166 ● synt. 603
navis, abl. sg. *navi* 218; dat. abl. pl.
navibus 125
navita, stil. 916
navus 146
ne (záporka), synt. 548; *ne* jako pod-
 řadící spojka 864
-ne (tázací částice) 15 ● synt. 850
nebula 72
nebulo 155
nec 126 ● synt. *nec non* 552 ● stil.
 976
neco 36
necubi 294
necunde 294
necuter 317
nefarius 91
nefas 91
nefastus 172
neglego 15; 176
negotia(n)s 110
- negotium*, význ. 420
nemo 54, 57
nempe 126, 309
neo, *nemus* 335; *nere* 133
neptim (ak. sg.) 216
nequeo 134, 374 ● synt. pass. tvary
 727
nequinont 341
nescio 15, 176
nescius 143
neu 126
neuter 317 ● synt. 497
nevolto, *nevult* 372
nex 133
nidor 104
nidus 36, 59, 108 ● význ. 414
nihil 54, 57, 200 ● význ. 433 ● synt.
 549 ● stil. 913
nil 54 ● stil. 913
nimirum, synt. 799
ninguit, *ninxit* 76
nisei 49
nisi 92 ● synt. 886
nitor 104
niveus 144
nix, *nivis* 76, 104
no, *nare* 133, 334
nobeis 266
nobilis 104, 152
nobilitas 157
noceo 36, 335; *nocentis* 61; *nocendi* 61
nocturnus 134, 148
nolo, flexe 372, mimo to 15, 171, 176
nomen 79, 104, 125, 156, 219
nominatim 182
nominus (gen. sg.) 214
non 200 ● synt. 548; *non quod* (*quia*,
quo) 863
nonae 567
nonaginta 323
nondum 547
nongentum 324
nonus 82, 326
nos 265; gen. *nostrum*, *nostri*, dat.
 abl. *nobis* 266
nosco 104, 108
noster 149, 267 ● stil. 1021
nostras 12, 68, 152, 211
novem 29, 321
November, význ. 431
novendecim 322
novensides, *novensiles* 89
nobi, *nosti*, *nostis* a pod. 391
Novios 125
novitas 157
ново (-us) 29, 79, 82; neutr. *novom* 200
nox 130

- nuc* (m. *nunc*) 106
nudus 150
nugas (ak. pl.) synt. 813
nuges (abl. pl.) 192
nullus 95, 102 ● synt. 549, 803
Numasioi 196
numen 141, 155
numerus, význ. 431
nummus, stil. 992
numquam 106
nunciam 309
nuncius 99
nuncupo 61, 174
nundinae 567
nuntius 61
nuptiae 567
nura 250
nurus 91, 104, 250
- o* (citosl.) synt. 813
ob 126
abdormisco 164
abdoucit 52
obduco 121
obixim 398
oblivio 155
oblivium 999
obmitto 94
oboedio 50; význ. 410
ob(s)- 121
obsequor, význ. 410
obseruo 111
obsideo 41
obsidio 155
obtempero 121
obtineo 107
obuius 173
occansio 110
occasio 155
occepsim, *occepsio* 398
occido; *occasus* 60
occipio, stil. 977
occisit 398
occupo, *occupare* 41, 334
occurro 121
occium 99
oclus 1063
Octavianus 139, 148
octavus 326
octingenti 324
octo 29, 107 ● synt. 564
October, význ. 431
octodecim 322
octoginta 323
oculus 147
odi 36; význ. 414 ● synt. *osus* s ak.
 předmět. 720
- odium* 36
odor 89; význ. 416
oenus, stil. 973
ofella 94
offa 94
offendo 76
offerro 112
officina 69, 112, 148
oino (= *unum*) 31, 50, 128; nom.
oinos 318
oinvorsei 202
oleo: *olo* 338
oleum 62 ● synt. 561
olfacio 89
olim 46, 182, 286
oliva 42, 1046 ● synt. 561
olla (m. *aulla*) 51, 95
ollus, *olla*, dekl. 286, mimo to *ollus*
 46
oloes 204, 286
olus (m. *holus*) 984
omitto 94, 121
omne (m. *omnem*) 216
omneis (ak. pl.) 223
omnis 104, 152; ak. pl. *omnis* 223 ●
 mizelo z užívání 1067
onerarius 145
onustus 41, 141, 149, 159
op- (praeverb.) 121
opera 224
operio 100
opifex 69, 133, 174
opilio 155
opordet 83
oportet, synt. 755
opos 125, 219
opperimino 349
oppidanus 139, 148
oppido (adv.) stil. 977
opprimo 41
opprobrium 141
ops (subst.) 133
ops- (praeverb.) 121
Opseus 117
opservare 111
optemperare 107
optimás 12; *optimates* 152
optimus 41, 253, 256
optineo 107
opto 334
optulit 107
optumo (m. *optumom*) 128
optumus 41, 57 ● stil. 973
opulentus 136, 149
opus 159; *opere* (dat.) 49
ora (pl. neutr. a sg. fem.) 224
orata (m. *aurata*) 51

- orator* 154
orbus 1067
Orcivius 88
ordino 66, 115
ordo 59, 155
oric(u)la 51; význ. 434
origo 155
orior 337; *oriturus* 406
oriundus 150, 360 ● synt. 786
ornamentum 156
orno 59, 66, 115
orum (m. *aurum*) 51
os, oris 133; mizelo z užívání 1067
os, ossis, ossa 107
oscen 121, 213
osculum 147
Oscus 117
ossum 996
ostendo 117, 121
ostiarus 145
osus (odi) s ak. předm. 720
otimo (m. *optimo*) 107
otiosus 136
Oto 88
ovis 28, 29, 82, 211; pl. *oves* 81
ozie (m. *hodie*) 98
- P** 8
pabulum 147
pacari 357
paciscor 83
paeninsula 172
paenitendus 786
paenitet, synt. 815
paenula 562
paenultimus 172
paganus 148 ● stil. 980
pake 87
palam 182 ● synt. 529
pallidus 150
palus 114
pandidi 393
pando, passus 107
pango 83; *pepigi* 83, 393, *pegi* 393
panis 59
pansa 559
Papirius (m. *Papirius*) 45
Papirius, Papisius 91
pappa (o jídle) 169
pappa(s) (= otec) 169
pappae, stil. 992
Pappus 170
par 64; gen. *paris* 210 ● synt. s abl. 679
parco, synt. 604
parcus 143
parentes 1067
pareo, význ. 410
pariat 338
paricida 559
parietibus 55
Parilia 122
pario 40, 41, 337; *peperi* 40, 41, 78; *pariturus* 406
pars 137, 152, 211 ● synt. *pars* — *pars* 810
parsi (k *parco*) 386
parsimonia 156
particeps 171, 172, 174
participo 176
partim 182, 216
partior 336
parturio 168
parum 82 ● synt. 550
parvissimus 985
parvitas mea 447
parvus 146
pasco 141 ● synt. 597
passar 43
passim 182
passivum (verbum) 982
passum (gen. pl.) 234
pastillus 59
patefacio 176
pater 27, 73, 132, 154; abl. *patre* 218 ● synt. *patres* 570
paternus, synt. 629
patior 43; *passus* 107, 403
patitor (imper.) 349
patiunto (imper.) 349
patria 145
patrimonium 156
patrius 145 ● synt. 629
patro 41
patronus 148
patruelis 152
paucus 31
paullus 95, 114
paulus 95
pauperies 145, 238 ● stil. 974, 999
pauperrimus 253
pausa 92
pauxillus 114
pavio 41
pavor 159
pax (citosl.) 553
paxillus 114
pecten 213
pectus 159
pecunia, význ. 425
pedes 157
peiero 41, 121
peior (-ii-) 81, 256; *peiozem* 97; *peius* 49

- pelagus* 132, 200
pelegrinus 122
pellego 102, 121
pellicio 121
pello 163; *pepuli* 44; *pulsus* 109, 403
pelvim (ak. sg.) 216
penates 152 ● synt. 567
pendeo 335 ● synt. *pendeo animi*
 647
pendo 333; *pensus* 60
penes 532
penitus 173, 182
penna 114
pensi habeo 638
pensito 60
pepercitus 403
pepugi 383
per (-) 121 ● synt. 524, 541
peragro 10, 176, 181
percello 105, 163; *perculsus* 403
perdo 376
peregrinus 122
peres (m. *pedes*) 90
perfacilis 43
perfectus 22
perfcio 15
perfidus 173
pergo 66, 95
pergraecari 992
peria (m. *pereat*) 127
peric(u)lum 70; význ. 414, 426
perinde, synt.: u partic. 782; *perinde*
ac si 892
perio(r), *peritus* 180
perlego 121
perlicio 121
permagnum 172
perpetior 43; *perpessus* 43, 60
perquam 461
persona 1045
perspicuus 146
pertaesum 43, 964
pertisum 40, 43, 177, 964
pertranseo 179
pervenat 351
pes 73, 133, 210, 211; *pedem* 28, 125;
pede 45; *pedibus* 46 ● význ. 420
pesclum 102
pessimus 253, 256
pestis 152
petiei 394
peto 133, 333; *petii*, *petivi* 390; *petitus*
 403
petorritum 132, 1047
phalerae 41
Phebus 50
philosophia 132, 1055 ● stil. 979, 992
piac(u)lum 70, 122, 147
pictai, stil. 973
pictura 153
pietissimus 255
pietas 53, 157 ● synt. *mea pietas* 447
piger 147
piget, synt. 815
pignus 159
piissimus 255 ● stil. 981
pilumnoe 202
pingo 333; *pictus* 116
pirum : *pirus* 561
pius 62
placabilis 152
placo 41
plango, význ. 420; *planctus* 116
planities 145, 238
plantago 155
plaudo 42, 51
plaustra 51
Plautinus 148
Plautios 125
plebe, *plebi* (gen. sg.) 240
plebes 212
plebs 111, 212
plenus 30, 148
pleo 346; *plemus* 335; *plere* 133, 334
 ● synt. 655, 715
pleores 254
pleps 111
-pletus 401
plexus 403
plodo 42, 51
ploeres (-a), stil. 973
plourume 49, 50, 202, 254
plostra 51
ploxenum 1047
pluit, *pluerat* 62; synt. 814
pluma, význ. 433
plura 224
plures 254
plurimus 254
pluriora 257
plus 254, 255 ● synt. opis kompara-
 tivu 462
plusima 91, 254
po- 525
pocolom 200
poc(u)lum 70, 83, 102, 122, 147
podex 158
poella 47
poena 50, 1046
Poeni 8, 50, 1046
poetica, *poetice* 993
poeticus 151
polcer 46, 87
polibant 354

- politicus* 151
polliceor, synt. s inf. praes. 736
pollulum 51
Pollux 52, 105
Polouces 52
pomerium 103
Pompeius (-ii-) 81, 1044; gen. *Pompeii*, *Pompeii*, *Pompeiii* 81; vok. *Pompei* 198
Pompilius 1044
pone 529
pono 23, 59, 66, 104, 178; *posui*, *posivi* 393; *positus* 92
pontifex, význ. 414, 426
Pontius 1044
popa 559
popina 1044
poplicod 127, 199, 1051
poplicos 151; *poplicae* 47
poploe 202
popularis 152
popule (vok. sg.) 592
populeis (dat. abl. pl.) 204
populo (sloveso) 720
populoi (dat. sg.) 196
por- 121 ● synt. 525
porcellus 147
porclus 70
porculus 44, 70, 139, 140, 147
porgo 66
porricio 121
porrigo 66, 121
porro v platnosti adverb. 857
portendo 121
portio 137
portitor 154
porto, nahrazuje *fero* 1067
portorium 123
portus, *portubus* 235
posco 29, 36, 119, 141, 164; *poposci*, *peposci* 57
poseivei 394
possibilis, *possibilitas* 980
possideo 121
possum, flexe 370, mimo to 171, 176; *potest* 129 ● synt. pass. tvary 727; *possum* s inf. nahrazuje fut. 742; *possum nominare* 755; *poteram* o možnosti přítomné 756; *possum* m. *possum esse* 771; neosobní *potest* 816
post 533, 538, 542, 543
posthabeo 43, 177
posticus 151
postremissimus 257
postremus 253
postridie 542; *p. eius diei* 632
postumus 253
postus (m. *positus*) 66
pote 370 ● synt. bez spony 798
potere 1065
potesse, *potessem* 370
potior, *-iri* 336 ● synt. 655
potis 29, 370 ● synt. 450; bez spony 798
potissem 370
poto 165
potulentus 136
potus 83
prae 533
praecello 163
praechones 88
praecipuus 146
praeclarus 172
praedicatum 982
praedium 145
praedo 155
praedoptant 334
praejamino 349
praemium 145; význ. 425
praesagibat 354
praesens 369 ● synt. *praesente testibus* 843
praeses 133
praesul 213
praeter 182 ● synt. s inf. 767
praeterit, synt. 816
praetor, význ. 414, 425
praetura 153
praevicari, význ. 425
praidad 188
prandidi 393
precor, 36, 119
precula (m. *pergula*) 996
prehendo 75, 333
preimus 49
preivatod 49, 199, 1051
premo 41
prendidistis, *prendiderunt* 393
presbyter 980, 992
pretor 48
pretiosa 98
**prex* 133
pricipi (m. *principi*) 106
pridem 276
pridie, synt. 542; *p. eius diei* 632
primanus 148
primás 12
primores 257
primus 103, 253
princeps 61, 106, 174; význ. 435
principatus 153
prior, jako subst. 458
priscus 151, 253

- pristinus* 148, 253
priusquam, stil. 942
privicloes 204
privignus 59
pro 73; *pro(d)* 121
probare 85
proconsul 173
procul 529
procus 36
pro(d)- 121
prode 524
prodeo 121
prodest 121
prodigo 121
prodinunt 341
prodúc 12
proelium, stil. 942
profanus 121
projecto 16, 121, 182 ● synt. 537
proficio 121
proficiscor 121, 164
profitemino 349
progenies 121, 145
progredimino 349
prohibeo 43, 121
prohibessis 399
proicio 121
proin 126
proinde 126 ● synt. 857
proles 54
proluo 338
promo 54, 121; *prompsi* 393
pronomen, význ. 431
prope 122 ● synt. 529
proportio 173
propter 182
propterea, synt. 857
proquam 533
prosa 54, 82
proscripturit 979
prosum 121
protervio 336
protinus 41
prout 533
providens 82
prox 555
proximiores 257
proximus 253
prudens 82
psallo 111
-pse 292
pseudo- 111
psittacus 111
-pte u zájmen 260, 267
pubes 212, 213
Publi (vok.) 198
publicus 151
pubendus 786
puđet, synt. 815
puđicus 151
puellus 147
puer 125
puere (vok. sg.) 198
puerpera 43, 174
pugna 134 ● stil. 942
pugnare 134 ● synt. s dat. 666
pugnaut 391
pugna 134
pulcer 87, 88
pulcher 46, 72, 87, 88; *pulcherrimus* 253
pulchrissima 253
pulso 334
pulto 403
pulverulentus 136, 149
pulvis 213
pumice (abl. sg.) 218
punctus 59, 116
Punicus 50
punio 50
puppim (ak. sg.) 216
puppis (nom. pl.) 220
pur(i)go 166
purpura 1046
purpureus, význ. 423
purus 194
puta 63 ● synt. 792 ● stil. 1025
puteus 144
puto, synt. *non putaveram* 757
putris 152

qua (adverb.) 182 ● synt. 682; *qua* — *qua* 810
quadráginta 83, 320, 323
quadriduum 320
quadriga 83
quadringenteni 327
quadringenti 324
quadrini 320, 327
quadro 320
quadrupes 83, 320
quadruplex 83, 320
quadrus 320
quaerito 165
quaero 42, 92; *quaesivi* 92; *quaesitum* 92, 403
quaeso 92, 95, 398 ● synt. 766
quaestor 154
quaestorius 154
quaestura 153
quai (neutr. pl.) 300
qualitas 979, 1055
quam (adverb.) 182, 298 ● synt. *quam srovnávací* 453, 456—457,

- 678; *sane (oppido) quam* (zvolací) 461; *quam* ve větách přirovnávacích 890; s význ. *quam si* 892
- quamdiu* 106
- quamquam* 106 ● synt.: *quamquam* u partic. 782
- quamvis*, synt.: *quamvis* u partic. 782
- quandiu* 106
- quantus* 106, 149, 278 ● synt. 507
- quartus* 59, 149, 326
- quasi* 65 ● synt.: *quasi* u partic. 782
- quatenus* 535
- quater* 328
- quaterni* 327
- quattor* 320
- quattuor* 27, 76, 80, 83, 93, 100, 320
- que* 15 ● stil. 942
- quei* (nom. pl.) 49, 300
- quentia* 979
- quemadmodum*, ve funkci spojky 891
- quo* 134, 374 ● synt. pass. tvary 727
- querela* 147
- querimonia* 156
- quernus* 115
- queror*, *questus* 403 ● synt. s ak. 601
- ques* (nom. pl.) 300
- qui, quae, quod* flexe 294—301, mimo to ak. *quem* 216, neutr. *quod* 259; viz i *ques* ● synt. 503, 1065; ak. *quod* adverb. 611
- qui* (abl. sg.) 299
- qui* (adverb.) 182, 299 ● synt. funkci spojky 865
- quia* 294, 300 ● synt. 863; po slovesech *dicendi* a *sentiendi* 894; vývoj spojky 896
- quicumque* 106, 307
- quidam* 305 ● synt. 499 ● stil. 1021
- quilibet* 311
- quin* 126, 182, 299 ● synt. 547, 862
- Quincius* 99
- Quinctilius* 326
- Quinctius* 116, 326
- Quinctus* 116, 326
- quindecim* 322
- quine*, synt. 900
- quingenti* 123, 324
- quinguaaginta* 323
- quinque* 44, 76, 122, 321
- quinque(n)s* 328
- Quintilis*, význ. 431
- quintus* 59, 116, 149, 326
- quippe* 107, 126, 309 ● synt.: *quippe* u partic. 782 ● stil. *quippe qui* 976
- quis, quid* (tázací), flexe 294—301 mimo to *quis* 2, 6, 28, 76; *quid* 259; *cuius* (-*ii*-) 81; dat. *quoi* 297; viz i *quis* (dat. abl. pl.) ● synt. 494
- quis* (neurč.) 15 ● synt. 495, 819
- quis* (dat. abl. pl.) 301 ● stil. 975
- quispiam* 309 ● stil. 977
- quisquam* 308 ● synt. 495, 498
- quisque* 306 ● synt. 500—502; příklonka 819; v distributivním přístavku 810, 834 ● stil. m. *quisquis* 976
- quisquis* 302 ● synt. 503—504
- quivis* 310
- quiscumque* 310
- quo* (adverb.) 182; ve funkci spojky 865
- quoad* 538
- quod* (spojka) 298 ● synt.: vznik 611, užívání 893—895; po slovesech *dicendi* a *sentiendi* 894; universální spojkou 895
- quoi* (dat. sg.) 297
- quotalis* (nom. sg.) 68, 211
- quoiei* 297
- quoi(s)modi* 296
- quouis* (gen. sg.) 50, 259, 296
- quoqvismodi* 296, 310
- quom* (spojka) 298 ● synt. viz *cum*
- quom* (předložka) m. *cum* 82
- quominus* 550
- quomodo*, ve funkci spojky 891, 894, 895
- quoniam* 80 ● synt. 894
- quor* 46
- quot* 126
- quotiens* 110, 328
- quousque* 531
- quum* 82
- rabies* (gen. sg.) 240
- rabula* 559
- radix* 158
- raeda* 1047
- rallum* 95, 102
- ramentum* 95
- rapio* 337
- raptim* 216
- rastrum* 107, 147
- ratio* 155; význ. 1055
- ratus* 39
- re-* 121 ● synt. 525
- reapse* 292
- recens*, synt. 676
- recido*, *reccidi* 66, 121, 384
- recipio* 41, 121; *recipit* 13, 1069
- recupero* 41
- red-* 121 ● synt. 525
- redarguo* 121
- reddibo* 353, 376

- reddo* 121, 375; *reddidi* 41 ● synt.
 s partic. perf. pass. 781
reddux 121, 170
redeo 121
redhibeo 121
redieit 394
redigo 121; *redactus* 60
redimo 121
refello 41
refero 121; *rettuli* 121
refert mea, synt. 631
reficio, refectus 60
regalis 152
regia 145
regimentum 41, 57
regina 148
regio 155; *regionis* 210
regnante 116
regnum 59
rego 36, 41; *regimus* 41; *rex* 36
regula 147
regulus 139
relictus 116
religio 155
rellatum 170
relligio 170
reliquiae 170
remex 125, 133
remigo 166, 176
ren 64, 213
repandirostrum 979
reperio 177, 336; *repperi* 121, 384
repono 179
reppuli 66, 384
reptilis 152
reri 39
res 32, flexe 238—248, mimo to gen.
 sg. *rei* 62 ● stil. s význ. *id* 1008
reseco 92
resono 121
respondidi 393
respublica: res publica 18, 171
restis, ak. sg. *restim* 216; nom. pl.
 restis 220
retineo 41
retracto 181
retro 121 ● synt. 530
rettuli 66, 384
rex 36, 211
rhetorica 979, 1055
rideo, synt. s ak. 601
ridiculus 147
risus (partic.) 403
risus (subst.) 153
rivalis, význ. 425
robigo 155
robor, robos 219
robur, robus 159, 219
robustus 149
rogad 340
rogan 104
rogito 165
Romae, Romai (lok.) 189
Romanoi (dat. sg.) 196
Romano(m) (gen. pl.) 203
Romanus 139, 148
Romuleus 144
Romulus, jako adj. 452
ros 213
rosa 92
rostrum 107
ruber 2, 74, 78
rubere 335
rubesco 164
rubrica 151
Rufeis (nom. pl.) 202
rufus 74, 1044
rumpo, rupi 381
ruo 133, 333; *ruont* 46
rure, ruri 218
rursus, v platnosti advers. 857
rusticus 151

Sabelli 104
Sabini 104
sabulum 111
sacer 68, 147
sacerdos 67, 157, 174
sacramentum 980
sacres (nom. pl.) 202
sacrificio 176
sacrilegus 143
sacte (m. *sancte*) 106
saec(u)lum 70, 102
saevio 336
sagma 1068
sakros 194
sal 27, 64, 133, 213; význ. 421
salaco, stil. 986
salarium 145
salaris 145
salio 27, 161, 336, 337
salix 158
Sallustius 170
salmos (m. *psalmos*) 111
saloute 52
salsus 41, 109
salto 334
salubris 211
salus 68
salutes (gen. sg.) 125, 214
salveo 335
sam (= *eam*) 278
sam (= *suam*) 267

- Samnis* 68
Samnium 104
san(c)tus 59, 116
sanguis 110, 211
sapio 41 ● synt. s ak. obsahu 609
sapsa (= *ipsa*) 278, 292
sarcio, sartus 116, 403
Sardis (nom. pl.) 220
Sarsinatis (nom. sg.) 211
sartus viz sarcio
sas (= *eas*) 278
satisfacio 176
sator 413, 999
satur 194
Saturnalia, gen. -orum 249 ● synt. 567
satus 39, 401
scabellum 104
scaena 48
scala 119
scamnum 104
scando 41, 333
scelestus 140, 149, 159
scelus 1004
schisma 992
scibam 354
scibo 353
scindo, scicidi 122, 383; *scissus* 60
Scipione (m. -em) 128
scilitibus 113
scortum 558
scriba 143 ● synt. 559
scribo 113; *scripsi* 111; *scriptus* 60, 142
scriptito 60
scriserunt 111
scritus (m. *scriptus*) 107
scrofa 74, 1044
sculna 559
sculpo, sculptus 113
scultor 113
scurra 559
sě-, sě- 121 ● synt. 525
secedo 121
secerno 121
sectus 402
secundus 82, 150, 326, 360; význ. 409
 ● synt.: s dat. srovnávacím 681;
 jako part. praes. med. 786
securim (ak. sg.) 216
securus 121, 173, 194
secus 529
sed (ak. abl. zájmena) 264
sed (spojka) 121 ● synt. po větě pří-
 pustkové 855; *sed autem* 858
sěd-, sěd- 121 ● synt. 525
sedecim 322
sedeo 36, 41, 77, 89; *sedere* 335; *sessus*
 60, 403
sedes 36
sedigitus 173
seditio 121, 155
sedulo 16, 121 ● synt. 537
sedulus 173
seges, segetis 43
segmentum 103, 142
segnis 152
segundae 83
sei 278
seice 201, 278
Seispitei (dat.) 49
sella 102
semanimis 174
semel 328
semen 30, 39, 141, 156
semermis 174
semestris 114, 123
semianimis 174
semiermis 174
semivivus 172
Semo 156
semodius 123
senatus 153; gen. *senatus, senatous,*
senatuas, senatuis, senati 227, 249;
 dat. *senatui, senatuei, senatu* 228
senecta 149 ● stil. 974, 999
senectus 157
senex 77, 125, 158; flexe 209
seni 114, 327
senices 209
senilis 152
senior, jako subst. 458
senius 978
sensim 182
sententiad 127, 188, 1051
sentina 148
sentio 161; *sentimus* 336
seorsum 82
sepelio, sepultus 44, *sepelitus* 403
seperat 1063
sepono 121
septem 28, 73, 77
September, význ. 431
septendecim 106, 322
septimus 326
septingenti 44, 324
septuaginta 323
septuazinta 86
sepulcrum 88, 122, 147
sequontur 46, 344
sequor 76; *sequontur* 46, 344; *sequere*
 28, 125
serbus 85
sertes 145, 238

- sermo* 156
serpens 73
servilis 152
servio 336
servitus 157
servos (nom. sg.) 125, 194; ak. *servom* 46, 125, 197
servus 146
sescenti 117; význ. 435
sesqui- 66
sessus 107, 403
sestertius 66
Sestius 117, 326
sestus 326
seu 126
severus 194
sevorsum 82
sexaginta 323
Sexcta 111
Sextilis, význ. 431
sextus 117, 149
si 278 ● synt.: pův. = tak 547, 875; užívání 875—887; v zařikání 876; význam časový 877, připustkový 878, důvodový 879; po slovesech očekávání a citů 880; explikativní 881; *siquidem* 882; *si maxime, si iam* 883; *si modo* 884; *si tamen* 885; *nisi* 886; ve větě zvolací 856
sibi 49, 263
sibilare 74
sic 126, 182, 278 ● synt. důrazné 819; v souvětích ujišťovacích 888 až 889
Sicilia 41
sicla 102
sicubi 294
Siculus 41
sicut 171
Sicyoni (lok. sg.) 218
sid (m. *sif*) 340
sido 36, 108, 333
sied 127, 340
siem, sies, siet, sient 364, mimo to *sies* 39; *simus* 39
sifflare 74
signum 59
silex 158
silva 146
silvaticus 151
silvestris 152
similis 57, 152; *simillimus* 253
similitudo 155
simitu 405
simul, synt. 529; *simul* u partic. 782
simulacrum 122
sin 126
sinem (fut.) 352
singuli 327
singultio 336
sinister 149; význ. 440
sinnum (m. *signum*) 104
sino 162
siquidem 65 ● synt. 882
sis (= *si vis*) 54, 82 ● synt. 766
sis (= *suis*) 267, 278
sisto 122
sitis 68, 152; ak. *sitim* 216; abl. *siti* 218
sivi (m. *sibi*) 85
soboles 47
sobrinus 101
socer 29, 82, 194
socerus 194
socialismus 982
socio, synt. s dat. 666
socius 97, 145; gen. pl. *socium* 203
socors 121
socra 250
sodes, synt. 766
sol 64, 213
solatium 99
soldus 66, 69
soleo, synt.: *soleo* = *soleo esse* n. *feri* 771
solidus 69
soliloquia 981
solitarius 157
solum 36, 89
solus 315
solvent (m. *solvunt*) 338
solvo (*soluo*) 55, 121, 178; *solvi* 388
somnium 145
somnus 29, 104, 148
sonare 338; *sonaturus* 406
sonere 338
sons 369
sonus 143
sophos 553
sopor 82
sordidus 150
soror 29, 82, 213
sors 137, 152, 211; abl. *sorti* 218
sortiarius 1069
sortio 720
sortis (nom. sg.) 211
sos (= *eos* n. *suos*) 278
soveis (= *suis*) 267
sovos 267
spaltria (m. *psaltria*) 111
Spania 71
spargo 41; *sparsi* 118; *sparsus* 403
Sparta, Sparte 993
spatha, stil. 992

- spatiarus* 342
spatium, význ. 421
spica (m. *spica*) 984
species 145, 238; *specierum*, *specie-*
bus 246
specio 161, 180
spelunca 83
spepondi 383
sperno 162; *spretus* 401
spero, synt. s inf. praes. 736
spes 238; gen. *spēi*, *spei*, *spe* 240
spiritus, význ. 422
splendeo 113
splendicans 167
splendidus 150
splendor 159
splorator 71
spondeo 108, 335; *sponpondi* 122, 383
sponsus 107
sputatilica 978
Psyche (m. *Psyche*) 111, 124
stabulum 70, 74, 147
statim 182, 216 ● synt.: *statim*
u partic. 782
statuo 333
stella 102
sterno 162; *stratus* 401
stilus 903
stipendium 123; význ. 431
stilis 113
stilocus 113
sto 81, 108, 334; *stem* 350; *stare* 133,
334; *steti* 122, 383; *staturus* 406 ●
synt. *sto* s abl. gerundia 789
stolidus 46
strideo: *strido* 338
stringo, *strictus* 60
struix 158
studeo, synt. s ak. 601
studium 145
stultitia 145
stultus 46, 66
suadeo 80, 100 ● synt. s ak. 601
suavis 80, 96, 100, 225
sub- 121, 126
subante 546
subdo 121, 376
subiectum 982
subiungo 121
sublatuiri 405
sublevo 121
submoveo 121
subripio 121
subrogo 121
subs- 121
subsequor 121
subtemen 114
subter 182
subtraho 121
subula 70, 74, 147
subulo 1045
suburbanus 173
subvenio 121
succedo 121
Suesano (gen. pl.) 203
suesco 100
suffero 112
sui (gen. osob. zájmena) 262; dat.
sibi 263; ak. abl. *se(d)* 264
suibus (m. *suis*) 204, 249
sulcus 46
sullaturit 979
sum, *esse*, *flexe* 363—369, mimo to
sum 340, *es* 130, *est* 25, 28, 77, 108,
esse 91, 133, 356; viz i *siem*; *fuimus*
62, 387 ● synt. *est* s inf. 768; inf.
esse vynecháván 771 ● stil. *sim*:
siem 913
sum (= *eum*) 278
summoveo 121
summus 103, 253
sumo 69, 114, 178; *sumpsi* 106, 109,
393; *sumptus* 106
sumpse (= *ipsum*) 278, 292
Suovetaurilia 172
sup 121
super (nom. sg.) 194
super (předložka) 125
superbio 336
supernus 173
supero, synt. s dat. 601
superus 69, 194
supervacaneus 148
suppetiari, stil. 986
supplicio 41
supra 69, 182
suprad 1051
supremus 253
sups 121
surrexe 123
surrupio 121
sus 30, 133, 211; ak. *suem* 216; dat.
abl. pl. *subus*, *suibus* 222
suscipio 121
suspendo 121
sustineo 121
sustus (m. *iustus*) 84
susurrus 169, 408
suus 29, 267 ● synt. 467—469
Syche (m. *Psyche*) 111
Syrtris (nom. pl.) 220

- labelai* (nom. pl.) 48, 190
tabernaculum 147
tabula 70
tabularium 145
tacēn 104
taciturnus 148
taedet, synt. 815
taēnis (m. *taēniis*) 192
taerre (m. *terrae*) 48
tagam 351 ● synt. 731
talentum 41, 1046 ● stil. 992
talus 114
tam 182, 278
tamen 125 ● synt. 547
tamquam, synt.: *tamen* u partic. 782;
s význ. *tamquam si* 892
tandem 106, 276
tanger 356
tango 40, 41, 333; *tetigi* 40; *tactus* 116
tantus 106, 149, 278 ● synt. *tanti* =
= *tot* 507; *tantum* s gen. partit.
649
tardus 150
Tarentum 41, 1046
tarpezita 124
tata 169
taurus 194
taxillus 114
techina 70, 1046
tectum, význ. 240
ted 127
teges, *tegetis* 43
tegmen 103, 156
tegmentum 156
tego 33, 36
tegula 36
tellus 159
temo 156
temperi 218
temperies 91, 238
tempestas 91, 141, 157; význ. 416 ●
stil. 977
Tempestatebus 45
tempto 113
tempus 159
temulentus 136
tenax 158
tendo 333
tenebrae 10 ● synt. 567
tenellus 147
teneo 41; *tenere* 335; *tenui*, *tetini* 389
tentus 28
tenuia 55
tenus 41 ● synt. 535, 538
tepefacio 176
tepidarium 145
tepidus 150
tepor 159
tepore (m. *tempore*) 106
ter 45, 328
tercium 99
Terentius (m. *Terentius*) 98
tergeo: *tergo* 338
terni 327
terra, gen. sg. *terras*, *terrai* 184, dat.
sg. *terrae* 32 ● synt. abl. *terra* 682
terrenus 148
terrestris 152
terribilis 152
terror 159
tersiu (m. *tertium*) 98
tertius 45, 145
tertus 403
testa, význ. 432
testarier 357
testimonium 156 ● synt. 558
testis 45
testudo 155
tetrus 194
tetuli 384
texo, *textus* 117
textilis 152
theatrum 132
thensaurus 110
tibei 263
tibicen 213
Tiburi (lok. sg.) 218
timidus 150
timor 159
tinguo 44; *tinctus* 59
tintinnio, *tintinno*, *tintino* 169, 408
tiro, význ. 425
tis (gen. sg. = *tui*) 262
toga 33, 36, 143
tollo 162
tonat, synt. 814
tondeo 335
topper 278
tormentum 115; význ. 415
tornus 588
torpedo 155
torqueo 335; *torsi* 386; *tortus* 116, 403
torreo 109, 335; *tostus* 109, 117
tot 126, 278
totidem 126
totiens 110, 328
tottus 170
totus 316 ● synt. 505, 1067
tōtus 506
tovos 267
tra- 121
trabes (nom. sg.) 212
trabs 111
tracto 165

- trado* 121 ● synt.: s part. perf. pass.
 781; *tradunt* (podmět nevyjádřen)
 792
traho 133, 333
traicio 121
trano 121
trans 121
transmitto 121
transmoveo 121
transno 121
transveho, traveho 121
traxe (= *traxisse*) 123
trebunus 45
trecenti 327
trecenteni 327
trecenti 324
trecentum 324
tredecim 108, 171, 322
tremesco 164
tremulus 147
tres, flexe 319, mimo to 54, 74, 81
tribulare, význ. 425
tribulis 152
tribulum 147
tribum (gen. pl.) 234
tribunus 148
tricari, stil. 986
triceps 319
triduum 41
triennis 174
trienta (m. *triginta*) 86, 323
triginta 83, 319, 323
trini 327
triplex 319
tristities, stil. 974
triumphus 72
triumpus 88
tu, flexe 261—264, mimo to 74
tubicen 133, 174
tuento 349
tueor, tuor 338
tulat 351 ● synt. 731
tulerabilis 47
tuli 384
Tullius 145
tum 278
tumor 159
tumulti (gen. sg.) 249
tumulus 147
tun 126
tundo, tutudi 383
tunica 132
tuquidem 65
turbassitur 399
turbo, turbinis 210
turris, ak. sg. *turrim* 216, 223; ak.
 pl. *turreis* 223
turritus 149
turtur 169, 408
tus 8, 1046
Tuscus 117
tussilago 155
tussis, ak. *tussim* 216; abl. *tussi* 218
tutela 147
tuus 267
typographia 982
ubei 49
uber 74 ● synt. 450
ubi 182, 294
ubinam 17
ubique 306
uxor 111
Ulixes 89, 111
ullus 314
ulna 104
uls 286
ulter 46, 286
ulterior 149
ultimus 253
ultra 529
ultus 116
ulula 169
Ulysses 111
umbilicus 46
umbo 46
umbraticus 151
umquam 294
unctilo 60
unctus 59, 60
uncus 46
unde 126, 294 ● synt. místo *a quo*,
ex quibus a pod. 520.
undecim 61, 322
undique 306
unguentaria 145
unguis 46
ungula 139, 147
universitas 982
unoculus 173
unus 318 ● synt. 514—516
unusquisque 501
**uo* (*exuo, induo*) 180
upupa 169, 408
urbanus 139, 148
urbs 111, 211; ak. pl. *urbis* i *urbes*
 223; význ. 409; mizelo z užívání
 1067
uredo 155
uro 37, 52, 91; *ussi* 385; *ustus* 37, 403
ursus 118; význ. 440
uspiam 309
usque 306 ● synt. 531
uslus 37, 403

usus (subst.) 153

ut 294 ● synt. 547; ve větách účelových a snahových 864; ve větách účinkových, způsobovacích a určovacích 866—868; ve větách přirovnávacích 888—892; *ut qui* (*cum*) 890; *ut* u participia 782; příklonné 819; *ut quid?* 848; (*modo*) *ut* ve větě zvolací 856; *ut* ne 864

ularus 342

utei 49

uter 317 ● synt. 497

utertibet 317

uterque 306, 317 ● synt. *utrique* (pl.) 510

utervis 317

uti (= *ut*), stil. 973

utilis 152

utique 306

utilo (imper.) 349

utor, *usus* 95, 107, 403

utpote, synt.: *utpote* u partic. 782; bez spony 798

utrum, v otázkách 849

utrumne, synt. 849

utrumque 106

utunto 349

uxor 213

V 8

vadimonium 156

vado m. eo 1070

vae, synt. 554, 555, 667

vafer 74, 1044

vago 720

valde 66, 69, 105

valea (m. *valeas*) 129

Vale(n)s 110

Valerius: nom. *Valeri* 194; vok. *Valeri*, gen. *Valéri* 12, 198; nom. pl. *Valerii* 91

Valesii: *Valerii* 91

valetudo, význ. 415

validus 69

valles (nom. sg.) 212

vallis 212

vallum: *vallus* 561

vapor 100

Varro 170

vas, *vadis* 133, 211

vas, *vasis* 159

vates: *vafis* (nom. sg.) 212; gen. pl. *vatum* 221

-*ve* 15

vea (m. *via*) 984

veclus 102

vēcos (m. *vicus*) 31, 45

vectis 68

vehementer, význ. 433

vehiculum 147

veho 75, 132, 133, 333

veiginti 49

veivont 344

vel 372

velamen: *velamentum* 999

vella (m. *villa*) 984

vellico 167

vello, *vulsi* 109; *vulsus* 403

velox 158

velum 114

velut, synt.: *velut* u partic. 782; *velut* si 892

veluti, stil. 973

vena, význ. 421

venatus 153

vendo 61

veneficus 133

venenum 104, 148, 159

veneo 176, 374

Venere (m. *Venerem*) 128

Veneres (gen. sg.) 125, 214

Venerus (gen. sg.) 214

venio 36, 76, 161, 336, 337; *venire* 334; *veni* 36 ● synt. *venio* s abl. gerundia 789

venter 562

ventito 165

ventosus 136

ventus 61

Venus 159 ● synt. pl. *Veneres* 570

venustas 157

venustus 159

verax 158

verbero 155

verbum 46, 74; význ. 417

verisimilis 172

verna 559

vero (adv. a spojka) 547

verro, *versi* 109

versio 982

verso 334

versor 165

versus 46, 78, 107, 109, srov. *vorsus*

● synt. předložka 529

versutiloquas 978

versutus 149

vertex 46, 158, srov. *vortex*; význ. 428

vertigo 155

verto 46; *verti* 392; *versus* viz toto; srov. *vorto*

Vertumnus 46

verum autem 858

vescor, stil. 976

- vespa* 111, 124
vesper 125, 147, 194
vesperascit 164
vespertinus 134
vesperugo 155
vester 46, 149, 267; srov. *voster*
vestigo 166
vestio 336
vestis 68, 137, 140, 141, 152
veto 46
vetus 159 ● synt. 450
vetustus 159
vexillum 114
via, synt. 682
viaticum 1067
viaticus 151
viator 154
Vibis (nom. sg.) 194
viceni 327
vicenssimos 326
vicesimus 326
vicinia (lok. sg.) 189
vicinus 148
victor 136, 154; dat. *Victore* 49
victrix 136, 154, 158
vicus 31, 50
viden 104, 126
video, *videre* 334, 335; *vidi* 31, 50, 82, 381; *visus* 60 ● synt. *vide* 717 ● stil. 942
viginti 83, 323 ● synt. 564
vilicus 95
villa 95, 143; význ. 1067
vin 104, 126
vinaceus 139
vincibilis 152
vinco 333; *vici* 381
vinc(u)lum 70, 122
vindex 210
vinia 44
vinolentus 136, 149
vinosus 136
viní (m. *viginti*) 86, 323
vinum 50
violaceus 139
violatod 349
violentus 149
vípera, význ. 440
vir 194; význ. 417
virago 155
virí (nom. pl.) 49, 202
virilis 152
virtus 66, 157; dat. sg. *virtutei* 49; abl. *virtutei* 218 ● synt. 569
virus 30, 91, 200 ● synt. 562
vis 133, 209, 211; ak. *vim* 216
viscera 567
viscus, *viscum* 124
visit (m. *visit*) 111
viso 398
visus 153
vitis 68
vito, synt. s dat. a s ak. 601
viveis (dat. abl. pl.) 204
vivo 133, 333; *vivont* 46; *vixi* 386
vivos, *vivus* 30, 76, 143
vix 550
vixum, synt.: *vixum* u partic. 782
vobeis 266
vocabulum 147
voco 36
vulgus 46, 82; srov. *vulgus*
volnus 46, 82
volo, flexe 372, mimo to: tvary s *vo-*
a tvary s *ve-* 44; *volt* 46; *volumus*
41; *velle* 109, 133, 356; *vellem* 355
● synt. s inf. jakožto opis fut.
742—743
volucrum (gen. pl.) 221
voluntarius 123, 157
volup 126
volvendus 360
volvo < *voluo* 55; *volvi* 388
vomer 213
vomis 159, 213
vopte 260
vorago 155
vorax 158
vorsus 46, 78, 107; srov. *versus*
vortex 46, srov. *vertex*; význ. 428
vorto 46, srov. *verto*
Vortumnus 46
vos (nom. ak.) 265; gen. *vestrum*,
vestri 266; dat. abl. *vobis* 266
voster 46, 267; srov. *vester*
voto (< *veto*) 46
votum, stil. 982
voveo; *vovi* 388; *votus* 82, 402
vox 36, 133; *vocis* 210; *vocem* 111
vulgus 200; ak. *vulgum* 200; srov.
vulgus ● synt. 562
vulnero, *vulneramus* 334
vulpes 212
vyr (m. *vir*) 45
vyrga (m. *virga*) 45
vyrgo (m. *virgo*) 45
X 8
Y 8
Z 8
zaconus (m. *diaconus*) 98
Zanuaris 84
zelus 992
Zonysius (m. *Dionysius*) 98

ČESKOSLOVENSKÁ AKADEMIE VĚD

Sekce jazyka a literatury

František Novotný

HISTORICKÁ MLUVNICE LATINSKÉHO JAZYKA

Sezasek druhý

Skladba — Nauka o slohu — Přehled dějin latinského jazyka

Vědecký redaktor akademik Antonín Salač

Recenzoval doc. Dr. Ladislav Varcl

Graficky upravil František Končický

Vydalo Nakladatelství Československé akademie věd

jako svou 355. publikaci

Odpovědný redaktor Dr. Jaroslav Vácha

Z nové sazby písmem Borgis franc. antikva

vytiskla Práce 01, n. p. v Praze

Formát papíru 61×86, 26,915 autorských archů, 27,294 vydavatelských archů

HSV 19121/3/53/III/2/5802 — D - 2208

Náklad 1 400 výtisků — 12/12 — I. vydání

Cena brož. výtisku 31,20 Kčs Δ